

سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۰

Iran Migration Outlook 2021

Iran Migration Outlook 2021

سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۰

این سالنامه نمایانگر آخرین (به روزترین) آمار و اطلاعات حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی در ایران و جهان است. سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۰، دارای وجوه تمایز و بهبودهایی نسبت به سالنامه مهاجرتی سال گذشته است. در این سالنامه، برای اولین بار امکان رصد و پایش جریان‌های مهاجرتی در طول دو سال پیاپی در کشور فراهم آمده است. همچنین از نتایج پیمایش‌ها و مطالعات کمی و کیفی مختلف برای تحلیل روندهای مهاجرت در ایران و جهان استفاده شده است. روند ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور سراسری و المپیادهای دانش‌آموزی، روند بازگشت متخصصان و نخبگان علمی به کشور و همچنین روند خروج و بازگشت پناجویان ایرانی برای اولین بار در این سالنامه بررسی و منتشر می‌شوند. همچنین چکیده‌ای از مهمترین گزینه‌های سیاستی پیش روی ایران با توجه به روندهای آماری و چالش‌های مهاجرتی در حوزه‌های مختلف اعم از جابجایی بین‌المللی دانشجویان، مهاجرت‌های کاری و اقتصادی، مهاجرت‌های اجباری و پناجویی و مهاجرت‌های بازگشتی متخصصان ارائه شده است.

سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۰

تهیه و تدوین

رصدخانه مهاجرت ایران

پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف

www.isti.ir

فيا

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۹۰۵-۵۴-۱

شمارگان: ۵۰۰ عدد

سال نشر: ۱۴۰۰

سالنامه مهاجرتی ایران

۱ ۴ ۰ ۰

Iran Migration Outlook

2 0 2 1

تهیه و تدوین:

رصدخانه مهاجرت ایران

(پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف)

دانشگاه صنعتی شریف
پژوهشکده سیاستگذاری

رصدخانه مهاجرت ایران
Iran Migration Observatory (IMO)

تأمین منابع انسانی و توسعه منابع انسانی
وزارت علم، تحقیقات و فناوری

سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۰

Iran Migration Outlook 2021

تهیه و تدوین:

رصدخانه مهاجرت ایران
(پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف)،
تهران، ایران، ۱۴۰۰

سر دبیر و نویسنده مسئول:

دکتر بهرام صلواتی

دبیر اجرایی:

رقیه صمدی

دبیر بخش مهاجرت‌های اقتصادی و کاری:

فهیمه بهزادی
همکاران: فاطمه سوری، اشکان فراهانی

دبیر بخش جابجایی‌های دانشجویی:

محمد امین مولا

دبیر بخش مهاجرت‌های اجباری و پناهنجویی:

دکتر داود عیوضلو
همکاران: رقیه صمدی، آمنه میرزایی

دبیر بخش مهاجرت‌های بازگشتی:

زهره ربیعی

گرافیک:

آتلیه طراحی و چاپ تصویرنگار

ناشر:

انتشارات دانش بنیان فناور

سخن آغازین

تولید داده‌ها و اطلاعات صحیح، منظم و با تواتر زمانی مشخص که بتواند نیازمندی‌های اطلاعاتی تحلیل وضعیت و طراحی برنامه و سیاست را تامین نماید در هر حوزه‌ای، به ویژه در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی که با اخبار و اطلاعات غیر صحیح یا آمیخته با مغالطات مشحون بوده، از نیازهای مبنایی برنامه‌ریزی و سیاستگذاری در این حوزه است. از این رو معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری برای تلاش برای نهادسازی در این حوزه از جمله دریافت مصوبه‌ی ایجاد سازمان ملی چرخش نخبگان از شورای عالی انقلاب فرهنگی، حمایت از ایجاد رصدخانه مهاجرت در یک بستر پژوهشی و دانشگاهی، حمایت از تهیه گزارشات و داده‌های معتبر آماری و حمایت از انجام پیمایش‌های دوره‌ای در راستای ایجاد بستر برنامه‌ریزی صحیح و با چشمان باز در این حوزه تلاش کرده است.

هم‌اکنون با اهمیت روزافزون این حوزه‌ی سیاستی، هم در برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای و هم در ایجاد تصویر جهانی صحیح نسبت به کشور به نظر می‌رسد نهادهایی که مسئولیت مستقیمی در این حوزه دارند باید فعالانه‌تر عمل کرده و نسبت به تحولات این حوزه حساسیت بیشتری نشان دهند. البته در حالی که در کشور ایران، حوزه مهاجرت متولی رسمی ندارد و مسئولیت‌ها و اختیارات در این حوزه توزیع شده و در سازمان‌های مختلف پراکنده است، انتظار سیاستگذاری و برنامه‌ریزی منسجم، پویا و پاسخگو نسبت به تحولات داخلی و جهانی تاحدی سخت و دشوار خواهد بود.

انتشار سالنامه مهاجرتی ایران که به همت رصدخانه مهاجرت تهیه و تنظیم شده است، در دومین سال خود اهمیت پایبندی به اصل تداوم تولید اطلاعات متقن و قابل اتکا در حوزه‌های مختلف سیاستی به ویژه حوزه مهاجرت را برای این معاونت نشان می‌دهد. سالنامه مهاجرتی ایران علاوه بر جمع‌آوری داده و اطلاعات از منابع مختلف آماری که نشان دهنده وضعیت مهاجرتی ایرانیان در گروه‌های مختلف دانشجویی پناجویی و اقتصادی است، جمعیت ایرانیان در کشورهای اصلی مقصد و جریان‌ها و کانال‌های مهاجرتی آنها را نشان داده است.

در این مجلد برای اولین بار گزارشی از وضعیت مهاجرت استعدادهای برتر و مشمولین بنیاد ملی نخبگان آورده شده و روند مهاجرتی آنها را در گروه‌های مختلف علمی نشان داده است. همچنین داده‌های مرتبط با بازگشت متخصصان ایرانی خارج از کشور در برنامه‌ی همکاری با متخصصان غیر مقیم و پیشران‌ها، در کنار روندهای مهاجرت بازگشتی در ایران به عنوان یکی از محورهای اصلی رویکرد سیاستی چرخش استعدادها به مهاجرت نیروی انسانی آورده شده است.

امید است با افزایش تلاش‌های نهادهای با مسئولیت مستقیم در این حوزه، بتوان نیازهای بخش‌های مختلف آماری و اطلاعاتی حوزه‌ی مهاجرت‌های بین‌المللی را به درستی و کامل پوشش داد.

سورنا ستاری

معاون علمی و فناوری رئیس‌جمهور

رئیس بنیاد ملی نخبگان

سخن سردبیر

دومین شماره سالنامه مهاجرتی ایران در حالی منتشر می‌شود که روند مهاجرت‌های بین‌المللی در جهان و بالتبع در ایران همچنان بر مدار افزایش است. در دوران همه‌گیری ویروس کرونا که جهان شاهد بیشترین محدودیت‌های جابجایی بین‌المللی بود، استمرار و افزایش مهاجرت حاوی این پیام است که مهاجرت پدیده شایع فعلی و آتی در ایران و جهان بوده که غیرقابل انکار و غیر قابل توقف است. بر همین اساس، شناخت ابعاد کمی و کیفی مهاجرت، شناسایی ریشه‌ها و دلایل آن و همچنین تلاش برای کاهش عوارض غیرمفید و بهره‌برداری از فرصت‌های برآمده از مهاجرت، رویکردی واقع‌بینانه به این پدیده جهان شمول هست.

مهاجرت، پدیده‌ای چندوجهی با ابعاد مختلف اقتصادی و اجتماعی است که با استخراج داده‌ها و داشتن تصویر منظم سالیانه از روندهای مهاجرتی، می‌توان به تاثیر عوامل مختلف بر این پدیده پی برد. برای مثال، بررسی روندهای مهاجرتی در طول چند سال گذشته نشان می‌دهد که با تصویب برجام در سال ۲۰۱۵ و ایجاد فضای امیدواری اجتماعی و گشایش اقتصادی در کشور، ما شاهد کاهش و افت مهاجرت‌های بین‌المللی به خارج از کشور و تشدید بازگشت متخصصان به داخل کشور بودیم. در عین حال، بعد از بازگشت تحریم، مجدداً شاهد فزونی گرفتن میل و تصمیم به مهاجرت هستیم. لذا داشتن تصویر آماری دقیق از مهاجرت، به کشف دلایل و ریشه‌های واقعی آن کمک شایانی می‌نماید.

همچنین، مهاجرت پدیده‌ای برآمده از برهم کنش نیروهای رانشی و کششی داخلی و بین‌المللی است. لذا در تحلیل و مدیریت آن باید تاثیر توأمان این نیروها را در نظر داشت. هیچ کشوری نمی‌تواند با اتکای صرف بر شرایط داخلی خود و بی‌تفاوتی به شرایط محیطی اقدام به برنامه‌ریزی در این حوزه نماید. برای مثال، در حالیکه بسیاری از کشورهای جهان در حال معرفی و ارائه مشوق‌های مختلف تحصیلی، کاری و سرمایه‌گذاری، ورزشی و هنری بسیار جذاب برای جذب سرمایه‌های انسانی و مالی سایر کشورها هستند، دیگر افزایش سطح امکانات و تسهیلات اقتصادی و اجتماعی بر اساس استانداردهای داخلی کفایت لازم را برای کنترل مهاجرت نمی‌کند. در واقع، میزان گستردگی کمی و کیفی مهاجرت در یک کشور، سطح جذابیت و کارآمدی سیاست‌ها و برنامه‌های کنترل و مدیریت مهاجرت آن کشور باید در مقایسه با دیگر کشورها سنجیده و ارزیابی شود. لذا، رقابت شدید جهانی برای جذب و نگهداشت سرمایه‌های انسانی، عرصه مدیریت مهاجرت‌های بین‌المللی را برای کشورها بسیار چالش‌برانگیز نموده است. بنابراین، بی‌توجهی به اثر نیروهای رانشی و کششی جهانی مهاجرت، می‌تواند تبعات و هزینه‌های سنگینی را برای کشورها به دنبال داشته باشد.

با توجه به نکات فوق، یکی از کاربردهای مهم انتشار سالنامه‌های مهاجرتی برای کشورها، بکارگیری اطلاعات مهاجرتی در تصمیمات کلان حاکمیتی و سیاستگذاری هست. در واقع، استناد بر داده‌های قابل اتکا، نه تنها باعث تقویت و استحکام مبنایی سیاست‌های اتخاذ شده در حوزه مهاجرت می‌شود، بلکه زمینه سنجش اثر بخشی این سیاست‌ها در حوزه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی کشورها (مهاجر فرست و مهاجر پذیر) را بر اساس شاخص‌های کلیدی کمی و کیفی فراهم می‌آورد.

سالنامه مهاجرتی ایران-۱۴۰۰، تلاش نموده است تا سطح کمی و کیفی داده‌ها و آمار اطلاعات سالنامه پیشین را ارتقاء دهد. این سالنامه همچنین دارای ویژگی‌هایی است که در ادامه به به اختصار به برخی از آنها اشاره می‌شود. در این سالنامه، برای اولین بار امکان رصد و پایش جریان‌های مهاجرتی در طول دو سال پیاپی در کشور فراهم آمده است. همچنین از نتایج پیمایش‌ها و مطالعات کمی و کیفی مختلف برای تحلیل روندهای مهاجرت‌های در ایران و جهان استفاده شده است. روند ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور سراسری و المپیادهای دانش آموزی و همچنین چکیده‌ای از مهمترین گزینه‌های سیاستی پیش روی ایران با توجه به روندهای آماری و چالش‌های مهاجرتی در حوزه‌های مختلف اعم از جابجایی بین‌المللی دانشجویان، مهاجرت‌های کاری و اقتصادی، مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی ارائه شده است.

بهرام صلواتی

مدیر رصدخانه مهاجرت ایران

پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف

تقدیر و تشکر

سالنامه مهاجرتی ایران-۱۴۰۰ حاصل تلاش همکاران رصدخانه مهاجرت ایران با همراهی و همکاری ارزشمند گروه کثیری از محققان، دست اندرکاران و فعالان حوزه مهاجرت در بخش‌های مختلف است که بدین وسیله از تک تک آنها صمیمانه تشکر و قدردانی می‌شود. تهیه و انتشار این سالنامه، بی‌شک بدون حمایت ویژه معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری و مرکز تعاملات بین‌المللی علم و فناوری میسر نبود. لذا رصدخانه مهاجرت ایران و پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف ضمن تشکر از حمایت مالی و معنوی این دو نهاد، از کلیه سازمان‌ها و مراکز بخش دولتی و خصوصی که با در اختیار قرار دادن آمار و اطلاعات خود باعث غنای هر چه بیشتر این اثر شدند، تقدیر و قدردانی می‌نماید. بر همین اساس بواسطه‌ی مساعدت‌های آماري موسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان (Iran Knowledge)، بنیاد ملی نخبگان، دانشگاه آزاد اسلامی، موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی وزارت علوم، مرکز خدمات آموزشی وزارت بهداشت، تشکر ویژه می‌شود.

همچنین رصدخانه مهاجرت ایران لازم می‌داند از همکاری موسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان (Iran Knowledge)، گروه استارت آپی ایران (Iran Startup Group)، مجموعه تک راسا (TechRasa)، دانشجویان دانشگاه‌های سراسر کشور و کلیه افراد حقیقی و حقوقی که با مشارکت خود در پیمایش‌های مهاجرتی این رصدخانه (توزیع و تکمیل پرسشنامه آنلاین)، زمینه شناخت ریشه‌ها و عوامل مختلف اقتصادی و اجتماعی موثر بر میل و تصمیم مهاجرتی در میان اقشار مختلف جامعه ایران را فراهم آوردند، قدردانی نماید.

امید است با انتشار سالنامه مهاجرتی ایران-۱۴۰۰، تصویر روشنی از وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی و آخرین تحولات و روندهای جهانی مهاجرت، در ذهن خوانندگان و علاقمندان به این موضوع شکل گیرد.

• **ملاحظات آماری ۱۷**

• **سالنامه در یک نگاه ۲۵**

۲۶ ..... جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی

۲۷ ..... جمعیت ایرانیان خارج از کشور

۳۱ ..... وضعیت مهاجرت‌های کاری و اقتصادی در ایران و جهان

۳۱ ..... وضعیت جابجایی‌های بین‌المللی دانشجویان در ایران و جهان

۳۲ ..... وضعیت کلی ماندگاری، خروج و بازگشت المپیادی‌ها و رتبه‌های برتر کنکور در ایران

۴۰ ..... وضعیت مهاجرت‌های اجباری (پناهندگی و پناهجویی) در ایران و جهان

۴۳ ..... وضعیت ایران در حوزه مهاجرت‌های بازگشتی (مهاجرت معکوس)

۴۵ ..... وضعیت ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها

۴۷ ..... وضعیت ایران در شاخص‌های جریان بالقوه مهاجرت

۵۰ ..... وضعیت ایران در شاخص قدرت گذرنامه

۵۱ ..... جمع‌بندی

• **بخش اول: نگاهی به وضعیت جهان در مهاجرت‌های بین‌المللی**

• **فصل اول: جابجایی بین‌المللی دانشجویان در جهان ۵۹**

۶۰ ..... وضعیت آماری جابجایی بین‌المللی دانشجویان

۶۳ ..... مناطق اصلی دانشجویپذیر و دانشجویفرست

۶۵ ..... کشورهای اصلی دانشجویپذیر و دانشجویفرست

• **فصل دوم: مهاجرت‌های کاری و اقتصادی در جهان ۶۹**

۷۰ ..... الف) جمعیت مهاجران و نیروی کار مهاجر در جهان

۷۶ ..... تاثیرات همه‌گیری کرونا بر نیروی کار جهانی

۷۸ ..... جریان‌های عمده مهاجرتی در قاره آسیا

۸۱ ..... مهاجران و وجوه ارسالی آنها به کشور مبدأ

۸۵ ..... سیاست کشورها در مواجهه با تاثیر کرونا بر مهاجران کاری

۸۸ ..... ب) مهاجرت کادر بهداشت و درمان در دوران کرونا در جهان

۸۸ ..... جایگاه نیروی کار مهاجر در بخش بهداشت و درمان

۹۰ ..... شکاف نیروی کار در بخش بهداشت و درمان کشورها

۹۰ ..... جابجایی بین‌المللی نیروی کار بهداشت و سلامت

۹۱ ..... اثر کرونا بر فرسودگی و کاهش کادر بهداشت و درمان

۹۲ ..... برنامه‌ها و سیاست‌های مهاجرتی ویژه کادر بهداشت و درمان در دوران کرونا

• **فصل سوم: مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی در جهان ۹۷**

۹۹ ..... آمار پناهندگان در جهان

۱۰۱ ..... آمار پناهجویان در جهان

۱۰۴ ..... بازگشت پناهندگان به کشور مبدأ

۱۰۴ ..... اسکان مجدد پناهندگان در جهان

۱۰۷ ..... اعطای تابعیت به پناهندگان در جهان

۱۰۸ ..... آمار مرگ و میر مهاجران در مسیرهای مختلف در جهان

۱۰۹ ..... آوارگی‌های جدید داخلی (IDP)

• **فصل چهارم: مهاجرت‌های بازگشتی در جهان ۱۱۱**

۱۱۵ ..... کشور چین، موفق‌ترین کشور در مهاجرت‌های بازگشتی

• **بخش دوم: نگاهی به وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی**

• **فصل پنجم: جایگاه ایران در جابجایی بین‌المللی دانشجویان ۱۱۷**

۱۱۹ ..... الف) دانشجویان ایرانی در خارج از کشور

۱۲۰ ..... مقاصد اصلی دانشجویان ایرانی

۱۲۱ ..... جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای منتخب

۱۲۱ ..... دانشجویان ایرانی در آمریکا

۱۲۶ ..... دانشجویان ایرانی در ترکیه

۱۲۷ ..... دانشجویان ایرانی در آلمان

۱۲۹	..... دانشجویان ایرانی در ایتالیا
۱۳۰	..... دانشجویان ایرانی در کانادا
۱۳۲	..... دانشجویان ایرانی در استرالیا
۱۳۳	..... دانشجویان ایرانی در مجارستان
۱۳۵	..... دانشجویان ایرانی در هند
۱۳۶	..... دانشجویان ایرانی در فرانسه
۱۳۸	..... دانشجویان ایرانی در اتریش
۱۴۰	..... (ب) دانشجویان خارجی در ایران
۱۴۳	..... جمع‌بندی

• **فصل ششم: جایگاه مهاجران ایرانی در مقاصد اصلی مهاجرت (کاری و اقتصادی) ۱۴۵**

۱۴۶	..... ایرانیان در آمریکا
۱۵۶	..... ایرانیان در کانادا
۱۵۹	..... ایرانیان در اروپا
۱۸۰	..... ایرانیان در استرالیا
۱۸۹	..... جمع‌بندی

• **فصل هفتم: جایگاه ایران در مهاجرت‌های اجباری و پناهنجویی ۱۹۱**

۱۹۲	..... (الف) وضعیت مهاجرت‌های پناهنجویی اتباع ایرانی در جهان
۱۹۳	..... تعداد کل پناهندگان ایرانی در جهان
۱۹۳	..... تعداد کل پناهنجویان ایرانی در جهان
۱۹۴	..... ثبت پناهنجوی جدید ایرانی
۲۰۴	..... مهاجران نامتعارف ایرانی در کشورهای EU و EFTA
۲۰۸	..... بازگشت پناهندگان ایرانی به کشور
۲۰۸	..... اسکان مجدد پناهندگان ایرانی در جهان
۲۱۱	..... اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی در کشورهای مقصد
۲۱۲	..... (ب) اتباع خارجی در ایران
۲۱۷	..... وضعیت اشتغال اتباع خارجی در ایران
۲۲۰	..... جمعیت پناهندگان در ایران
۲۲۳	..... جمعیت پناهنجویان در ایران
۲۲۴	..... بازگشت مهاجران افغانستانی از ایران
۲۲۶	..... میل به مهاجرت در میان مهاجران افغانستانی در ایران
۲۳۲	..... اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی در جهان
۲۳۴	..... جمع‌بندی

• **فصل هشتم: جایگاه ایران در مهاجرت‌های بازگشتی ۲۳۷**

۲۳۸	..... دستاوردهای طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم
۲۴۰	..... تسهیلات ارائه شده به متخصصان ایرانی بازگشتی
۲۴۱	..... متخصصان ایرانی از کدام کشورها به ایران بازگشته‌اند؟
۲۴۲	..... گروه رشته تخصصی ایرانیان بازگشتی
۲۴۴	..... پیشران‌های بازگشت به ایران
۲۴۶	..... جمع‌بندی

• **فصل نهم: خروج و ماندگاری رتبه‌های برتر کنکور و برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی در ایران ۲۴۹**

۲۵۱	..... وضعیت کلی ماندگاری، خروج و بازگشت المپیادهای و رتبه‌های برتر کنکور در ایران
۲۵۲	..... الگوی سنی خروج برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی و رتبه‌های برتر کنکور از ایران
۲۵۵	..... وضعیت خروج از کشور در میان رتبه‌های برتر کنکور و المپیادهای
۲۵۶	..... وضعیت خروج در میان رتبه‌های برتر کنکور (مشمول حمایت بنیاد ملی نخبگان) در بازه زمانی ۱۳۸۰-۱۳۹۴
۲۵۷	..... وضعیت خروج در میان رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور سراسری در بازه زمانی ۱۳۸۰-۱۳۹۴
۲۵۸	..... وضعیت خروج برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی در بازه زمانی ۱۳۸۰-۱۳۹۱
۲۶۰	..... چشم‌اندازی بر وضعیت کلی ماندگاری و خروج رتبه‌های برتر کنکور و المپیادهای از کشور

• **فصل دهم: پیشنهادات سیاستی پیش روی ایران در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی ۲۶۳**

• **منابع ۲۷۷**

• **پیوست‌ها ۲۸۷**

فهرست جداول

۲۶	جدول ۱- جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی
۲۷	جدول ۲- وضعیت مهاجران ایرانی در مقایسه با میانگین جهانی
۲۹	جدول ۳- جمعیت ایرانیان مهاجر در جهان بر اساس منابع داخلی و بین‌المللی
۳۳	جدول ۴- وضعیت ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور (۱۳۹۴-۱۳۸۰) و المپیادی‌ها (۱۳۹۱-۱۳۸۰)
۳۴	جدول ۵- وضعیت دانشجویان ایرانی خارج از کشور بر اساس شاخص‌های آماری مختلف
۳۶	جدول ۶- تعداد دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر آمریکا و جهان
۴۱	جدول ۷- وضعیت ایران در مهاجرت‌های اجباری- پناهنجویی در جهان تا پایان سال ۲۰۲۰
۴۳	جدول ۸- فراوانی تجمعی متخصصان ایرانی بازگشته (به تفکیک جنسیت، تسهیلات دریافتی و رتبه دانشگاهی)
۴۵	جدول ۹- ده کشور برتر در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۰
۴۶	جدول ۱۰- وضعیت کشور ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها طی سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰
۴۹	جدول ۱۱- جایگاه و امتیاز ایران در رتبه‌بندی کشورها بر اساس شاخص‌های جریان بالقوه مهاجرت
۵۰	جدول ۱۲- شاخص قدرت گذرنامه کشورهای جهان
۶۵	جدول ۱۳- مقایسه ۲۰ کشور اصلی دانشجوی‌پذیر در سال ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸
۶۶	جدول ۱۴- مقایسه ۲۰ کشور اصلی دانشجوی‌فرست در سال ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸
۸۲	جدول ۱۵- میزان و درصد رشد وجوه ارسالی به مناطق مختلف جهان
۸۶	جدول ۱۶- چالش‌های پیشروی دسته‌های مختلف مهاجران کاری در جهان
۱۱۹	جدول ۱۷- وضعیت کلی ایران در مهاجرت‌های دانشجویی و تحصیلی
۱۲۲	جدول ۱۸- مقایسه تعداد دانشجویان ایرانی در کشور آمریکا طی سال‌های ۲۰۲۰-۱۹۵۰
۱۲۵	جدول ۱۹- بیست کشور برتر دارندگان ویزای موقت در مقطع دکترا در سال ۲۰۱۹
۱۵۳	جدول ۲۰- تعداد ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف سیاحتی یا تجاری
۱۵۴	جدول ۲۱- ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف تحصیلی
۱۵۵	جدول ۲۲- تعداد ایرانیان وارد شده به آمریکا با سایر اهداف مهاجرتی
۱۸۹	جدول ۲۳- تعداد و رتبه‌ی ایرانیان مهاجر در ده کشور اول مقصد مهاجران ایرانی
۱۹۳	جدول ۲۴- پنج کشور اول میزبان ایرانیان در وضعیت پناهنجی در جهان
۱۹۳	جدول ۲۵- پنج کشور اول میزبان ایرانیان در وضعیت پناهنجی در جهان
۱۹۶	جدول ۲۶- تعداد پناهنجویان ایرانی ثبت‌نام شده برای اولین بار در کشورهای EU28 و EFTA
۲۰۰	جدول ۲۷- تعداد و سهم درخواست‌های پناهنجی ایرانیان و کشورهای منتخب از کل درخواست‌های جدید پناهنجی در کشورهای EU28 و EFTA
۲۰۱	جدول ۲۸- ده کشور مبدا با بالاترین میزان متقاضی پناهنجی در کشورهای عضو OECD
۲۰۲	جدول ۲۹- تعداد پناهنجویان ایرانی ثبت شده در کشورهای منتخب عضو OECD
۲۰۳	جدول ۳۰- نتایج بررسی درخواست پناهنجویان ایرانی در کشورهای منتخب EU28 و EFTA
۲۱۰	جدول ۳۱- مقصد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته در سال‌های منتخب
۲۱۴	جدول ۳۲- پنج استان اول میزبان اتباع خارجی در ایران
۲۲۳	جدول ۳۳- تعداد پناهنجویان در ایران به تفکیک ملیت (۲۰۰۵ تا ۲۰۱۹)
۲۴۵	جدول ۳۴- پیشران‌های بازگشت به ایران در میان مهاجران ایرانی (۱۳۹۳، ۱۳۹۵ و ۱۴۰۰)
۲۵۲	جدول ۳۵- وضعیت ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور (۱۳۹۴-۱۳۸۰) و المپیادی‌ها (۱۳۹۱-۱۳۸۰)

فهرست نمودارها

۳۵	نمودار ۱- روند افزایشی دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای منتخب از سال ۲۰۱۸ - ۲۰۲۰
۳۵	نمودار ۲- روند کاهش دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای منتخب از سال ۲۰۲۰ - ۲۰۰۰
۳۷	نمودار ۳- رتبه بندی کشورهای منتخب دانشجویان آمریکا بر اساس تعداد دانشجویان آن‌ها در ده دانشگاه برتر آمریکا
۳۸	نمودار ۴- رتبه بندی کشورهای منتخب دانشجویان آمریکا بر اساس سهم دانشجویان در ده دانشگاه برتر آمریکا از کل جمعیت دانشجویان خروجی آنها
۴۷	نمودار ۵- مقایسه کشور ایران با کشورهای منتخب منطقه منا در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۰
۶۲	نمودار ۶- تعداد دانشجویان بین‌المللی طی بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸
۶۳	نمودار ۷- مقایسه مناطق اصلی دانشجوی پذیر طی سال‌های ۲۰۱۰، ۲۰۰۰ و ۲۰۱۸
۶۴	نمودار ۸- مقایسه مناطق اصلی دانشجویان طی سال‌های ۲۰۱۰، ۲۰۰۰ و ۲۰۱۸
۶۵	نمودار ۹- سهم کشورهای اصلی دانشجوی پذیر از بازار جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۱۸ (درصد)
۶۶	نمودار ۱۰- سهم کشورهای اصلی دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۱۸ (درصد)
۶۷	نمودار ۱۱- ده کشور اصلی دانشجوی پذیر در سال ۲۰۲۰
۶۷	نمودار ۱۲- ده کشور اصلی دانشجویان در سال ۲۰۱۸
۷۰	نمودار ۱۳- مقایسه ترکیب سنی و جنسی جمعیت مهاجران با کل جمعیت جهان در سال ۲۰۲۰
۷۲	نمودار ۱۴- توزیع جهانی نیروی کار مهاجر بر اساس جنسیت در سال ۲۰۱۹
۷۳	نمودار ۱۵- نرخ مشارکت جهانی نیروی کار مهاجر و غیر مهاجر بر اساس جنسیت در سال ۲۰۱۹
۷۳	نمودار ۱۶- ترکیب سنی نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس جنسیت در سال ۲۰۱۹
۷۴	نمودار ۱۷- توزیع نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس دسته بندی فعالیت‌های اقتصادی در سال ۲۰۱۹
۷۵	نمودار ۱۸- مقصد نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس سطح درآمدی کشورها در سال ۲۰۱۹
۷۵	نمودار ۱۹- توزیع نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس مناطق جغرافیایی در سال ۲۰۱۹
۷۷	نمودار ۲۰- کاهش رشد حقیقی تولید ناخالص داخلی جهان در سال ۲۰۲۰
۷۹	نمودار ۲۱- کاهش جریان ورودی مهاجران کاری به اقتصادهای مقصد آسیایی
۷۹	نمودار ۲۲- کاهش تعداد مهاجران کاری در برخی از مقاصد اصلی مهاجران در سال ۲۰۲۰
۸۱	نمودار ۲۳- تغییرات جریان خروجی مهاجران کاری از مقاصد اصلی آسیایی
۸۳	نمودار ۲۴- ده کشور اول دریافت کننده وجوه ارسالی از مهاجران (۲۰۱۹-۲۰۲۰)
۸۳	نمودار ۲۵- ده کشور اول فرستنده وجوه ارسالی مهاجران (۲۰۱۹-۲۰۲۰)
۸۴	نمودار ۲۶- ده کشور برتر دریافت کننده وجوه ارسالی از مهاجران در خاورمیانه و شمال آفریقا در سال ۲۰۲۰
۸۴	نمودار ۲۷- ده کشور برتر از نظر سهم بالای وجوه ارسالی در تولید ناخالص داخلی در منطقه منا در سال ۲۰۲۰
۸۹	نمودار ۲۸- سهم مهاجران از نیروی کار کلیدی کشورهای اروپایی
۹۹	نمودار ۲۹- تعداد کل افراد در وضعیت پناهندگی در جهان (۲۰۲۰-۲۰۱۰)
۱۰۰	نمودار ۳۰- ده کشور اول میزبانان افراد در وضعیت پناهندگی و آوارگان ونزولایی در جهان در سال ۲۰۲۰
۱۰۰	نمودار ۳۱- ده کشور اول مبدأ افراد در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۰
۱۰۱	نمودار ۳۲- تعداد کل افراد در وضعیت پناهنجویی در جهان (۲۰۲۰-۲۰۱۰)
۱۰۱	نمودار ۳۳- ده کشور اول میزبانان افراد در وضعیت پناهنجویی در جهان در سال ۲۰۲۰
۱۰۲	نمودار ۳۴- ده کشور اول مبدأ افراد در وضعیت پناهنجویی در جهان در سال ۲۰۲۰
۱۰۳	نمودار ۳۵- ده کشور اول مقصد با بیشترین میزان ثبت پناهنجویی جدید در جهان در سال ۲۰۲۰
۱۰۳	نمودار ۳۶- ده کشور اول مبدأ با بیشترین میزان درخواست پناهندگی جدید در جهان در سال ۲۰۲۰
۱۰۴	نمودار ۳۷- تعداد پناهندگان بازگشتی به کشور مبدأ (۲۰۲۰-۲۰۱۰)
۱۰۵	نمودار ۳۸- روند جهانی پناهندگان اسکان مجدد یافته در سایر کشورها (۲۰۲۰-۲۰۱۶)
۱۰۶	نمودار ۳۹- پنج کشور اصلی مبدأ پناهندگان اسکان مجدد یافته در سال ۲۰۲۰
۱۰۷	نمودار ۴۰- تعداد موارد اعطای تابعیت به پناهندگان در کشورهای مختلف (۲۰۲۰-۲۰۱۰)
۱۰۸	نمودار ۴۱- تعداد مهاجران (نامتعارف) فوت شده در جهان در طول مسیر مهاجرت‌های بین‌المللی (۲۰۲۰-۲۰۱۴)
۱۰۹	نمودار ۴۲- روند جهانی آوارگی‌های جدید داخلی ناشی از خشونت و درگیری و بلایای طبیعی (۲۰۲۰-۲۰۱۱)
۱۱۵	نمودار ۴۳- تعداد دانشجویان بین‌المللی در چین، دانشجویان چینی در خارج و متخصصان چینی بازگشتی (۲۰۱۹-۲۰۰۸)
۱۱۹	نمودار ۴۴- جمعیت (تجمعی) دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰
۱۲۰	نمودار ۴۵- رتبه دانشجویان ایرانی در بازه زمانی ۲۰۱۸ - ۲۰۱۸

۱۴۰	نمودار ۴۴- ده مقصد برتر دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸
۱۴۱	نمودار ۴۷- ده مقصد برتر دانشجویان ایرانی بر اساس آخرین آمار موجود
۱۴۱	نمودار ۴۸- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین المللی کشور آمریکا در سال ۲۰۱۹-۲۰۲۰ (درصد)
۱۴۲	نمودار ۴۹- جمعیت دانشجویان ایرانی در آمریکا در بازه زمانی ۲۰۱۹ - ۲۰۰۰
۱۴۳	نمودار ۵۰- رتبه دانشجویفرستی ایران به کشور آمریکا در بازه زمانی ۲۰۱۹ - ۲۰۱۱
۱۴۳	نمودار ۵۱- دانشجویان ایرانی در آمریکا بر اساس مقطع تحصیلی (درصد)
۱۴۴	نمودار ۵۲- پروفایل تحصیلی دانشجویان ایرانی در رشته‌های مختلف در دانشگاه‌های آمریکا (درصد)
۱۴۴	نمودار ۵۳- ده کشور برتر دریافت کننده ویزای موقت تحصیلی آمریکا در مقطع دکترا طی سال‌های ۲۰۱۹ - ۲۰۱۰
۱۴۶	نمودار ۵۴- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور ترکیه در سال ۲۰۱۸ (درصد)
۱۴۶	نمودار ۵۵- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور ترکیه طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰
۱۴۷	نمودار ۵۶- پنج کشور برتر دانشجویفرست به ترکیه در سال ۲۰۱۸
۱۴۷	نمودار ۵۷- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور آلمان در سال ۲۰۱۸ (درصد)
۱۴۸	نمودار ۵۸- تعداد دانشجویان ایرانی در آلمان طی سال‌های ۲۰۱۳ - ۲۰۱۸
۱۴۸	نمودار ۵۹- پنج کشور برتر دانشجویفرست به کشور آلمان در سال ۲۰۱۸
۱۴۹	نمودار ۶۰- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور ایتالیا در سال ۲۰۱۸ (درصد)
۱۴۹	نمودار ۶۱- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور ایتالیا طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰
۱۳۰	نمودار ۶۲- پنج کشور برتر دانشجویفرست به کشور ایتالیا در سال ۲۰۱۸
۱۳۰	نمودار ۶۳- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین المللی کشور کانادا در سال ۲۰۱۸ (درصد)
۱۳۱	نمودار ۶۴- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور کانادا طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰
۱۳۱	نمودار ۶۵- ده کشور برتر دانشجویفرست به کشور کانادا در سال ۲۰۱۸
۱۳۲	نمودار ۶۶- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور استرالیا در سال ۲۰۱۸ (درصد)
۱۳۲	نمودار ۶۷- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور استرالیا طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۲
۱۳۳	نمودار ۶۸- پنج کشور برتر دانشجویفرست به کشور استرالیا در سال ۲۰۱۸
۱۳۳	نمودار ۶۹- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور مجارستان در سال ۲۰۱۸ (درصد)
۱۳۴	نمودار ۷۰- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور مجارستان طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۱
۱۳۴	نمودار ۷۱- پنج کشور برتر دانشجویفرست به کشور مجارستان در سال ۲۰۱۸
۱۳۵	نمودار ۷۲- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور هند در سال ۲۰۱۹ (درصد)
۱۳۵	نمودار ۷۳- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور هند طی سال‌های ۲۰۱۹ - ۲۰۰۰
۱۳۶	نمودار ۷۴- ده کشور برتر دانشجویفرست به کشور هند در سال ۲۰۱۹
۱۳۶	نمودار ۷۵- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور فرانسه در سال ۲۰۱۸ (درصد)
۱۳۷	نمودار ۷۶- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور فرانسه طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰
۱۳۷	نمودار ۷۷- پنج کشور برتر دانشجویفرست به کشور فرانسه در سال ۲۰۱۸
۱۳۸	نمودار ۷۸- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور اتریش در سال ۲۰۱۸ (درصد)
۱۳۹	نمودار ۷۹- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور اتریش طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰
۱۳۹	نمودار ۸۰- ده کشور برتر دانشجویفرست به کشور اتریش در سال ۲۰۱۸
۱۴۰	نمودار ۸۱- تعداد دانشجویان خارجی در ایران طی سال‌های ۱۳۹۸ - ۱۳۹۰
۱۴۱	نمودار ۸۲-تعداد دانشجویان خارجی در ایران بر اساس تابعیت در سال ۱۳۹۸ (درصد)
۱۴۱	نمودار ۸۳- مقایسه جمعیت دانشجویان خارجی در ایران بر اساس مقطع تحصیلی در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸
۱۴۲	نمودار ۸۴- جمعیت دانشجویان خارجی در ایران بر اساس نوع وابستگی به دانشگاه در سال ۱۳۹۸
۱۴۷	نمودار ۸۵- مقایسه جمعیت ایرانیان در آمریکا بر اساس محل تولد و اصالت ایرانی (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)
۱۴۷	نمودار ۸۶- تعداد ایرانیان در گروه‌های عمده سنی در آمریکا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)
۱۴۸	نمودار ۸۷- وضعیت تحصیلی جمعیت ۲۵ ساله و بیشتر ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)
۱۴۹	نمودار ۸۸- روند سالانه اخذ تابعیت و اقامت دائم و موقت ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)
۱۵۰	نمودار ۸۹- تعداد ایرانیان (محل تولد ایران) دریافت‌کننده اقامت قانونی دائم آمریکا به تفکیک نوع پذیرش (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)
۱۵۰	نمودار ۹۰- تعداد ایرانیان دریافت‌کننده ویزای موقت غیرتوریستی آمریکا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰)
۱۵۱	نمودار ۹۱- گروه‌های عمده شغلی ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹
۱۵۱	نمودار ۹۲- بخش‌های عمده فعالیت ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹
۱۵۲	نمودار ۹۳- نوع اشتغال ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹
۱۵۳	نمودار ۹۴- نرخ اقامت بیش‌ازحد (بیش ماندگی) ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف سیاحت و تجارت (۲۰۱۹-۲۰۱۶)

- نمودار ۹۵- نرخ اقامت بیش از حد ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف تحصیل (۲۰۱۶ تا ۲۰۱۹) ۱۵۴
- نمودار ۹۶- نرخ اقامت بیش از حد ایرانیان وارد شده به آمریکا با سایر اهداف مهاجرتی (۲۰۱۶-۲۰۱۹) ۱۵۵
- نمودار ۹۷- مقایسه نرخ اقامت بیش از حد ایرانیان وارد شده با اهداف گوناگون مهاجرتی به آمریکا (۲۰۱۶-۲۰۱۹) (درصد) ۱۵۶
- نمودار ۹۸- جمعیت ایرانیان در کانادا بر اساس محل تولد ایران (۲۰۲۰ - ۱۹۹۰) ۱۵۷
- نمودار ۹۹- جمعیت ایرانیان در کانادا به تفکیک زن و مرد (۲۰۲۰ - ۱۹۹۰) ۱۵۷
- نمودار ۱۰۰- مجموع اجازه اقامت صادر شده برای ایرانیان در کانادا (۲۰۱۵- مارس ۲۰۲۱) ۱۵۸
- نمودار ۱۰۱- تعداد ویزاهای موقت اعطا شده به ایرانیان در کانادا (۲۰۱۵- مارس ۲۰۲۱) ۱۵۸
- نمودار ۱۰۲- جمعیت مهاجران متولد ایران در چهار کشور اول در اروپا (۲۰۲۰ - ۱۹۹۰) ۱۵۹
- نمودار ۱۰۳- جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در سه کشور اول اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۶۰
- نمودار ۱۰۴- جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در سال ۲۰۱۹ در سه کشور اول اتحادیه اروپا به تفکیک جنسیت ۱۶۰
- نمودار ۱۰۵- تعداد مهاجران با تابعیت ایرانی و دارای اجازه اقامت معتبر در پنج کشور اول اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۶۱
- نمودار ۱۰۶- تعداد مهاجران ایرانی دارای اجازه اقامت معتبر در کل اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۶۲
- نمودار ۱۰۷- مهاجران ایرانی دارای اجازه اقامت معتبر در چهار کشور اول اتحادیه اروپا بر اساس دلیل اقامت در سال ۲۰۱۹ ..... ۱۶۲
- نمودار ۱۰۸- مهاجران ایرانی با اقامت معتبر در چهار کشور اول اتحادیه اروپا بر اساس طول اجازه اقامت در سال ۲۰۱۹ ..... ۱۶۳
- نمودار ۱۰۹- مهاجران ایرانی دارای اقامت بلندمدت در کل اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۶۳
- نمودار ۱۱۰- مهاجران ایرانی دارای اقامت بلند مدت در چهار کشور اول اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۶۴
- نمودار ۱۱۱- مهاجران ایرانی دارای اقامت کاری در کل اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۶۵
- نمودار ۱۱۲- مهاجران ایرانی با اقامت کاری در چهار کشور اول مقصد مهاجرت کاری ایرانی‌ها در اتحادیه اروپا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۶۵
- نمودار ۱۱۳- مهاجران ایرانی با اقامت کاری در چهار کشور اول مقصد مهاجرت کاری ایرانی‌ها ۱۶۶
- بر اساس طول اجازه اقامت در سال ۲۰۱۹
- نمودار ۱۱۴- تعداد درخواست ثبت شده برای ویزای شنکن از سوی ایرانیان در ده کشور اول (۲۰۲۰ - ۲۰۱۸) ۱۶۷
- نمودار ۱۱۵- تعداد ویزای شنکن صادر شده برای ایرانیان در ده کشور اول (۲۰۲۰ - ۲۰۱۸) ۱۶۷
- نمودار ۱۱۶- جمعیت مهاجران ایرانی در انگلستان (۲۰۲۰ - ۱۹۹۰) ۱۶۸
- نمودار ۱۱۷- تعداد درخواست و صدور سالانه‌ی شهروندی انگلستان برای ایرانی‌ها (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰) ۱۶۹
- نمودار ۱۱۸- تعداد صدور سالانه ویزا برای ایرانیان در انگلستان (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰) ۱۶۹
- نمودار ۱۱۹- وضعیت ایرانی‌ها در انگلستان براساس انواع ویزا (۲۰۱۰ - مارس ۲۰۲۱) ۱۷۰
- نمودار ۱۲۰- صدور ویزای کاری برای ایرانیان در انگلستان (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰) ۱۷۱
- نمودار ۱۲۱- صدور سالانه ویزاهای کاری برای ایرانی‌ها در انگلستان به تفکیک درخواست‌کننده اصلی ویزا و همراهان (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰) ۱۷۱
- نمودار ۱۲۲- صدور ویزاهای کاری برای ایرانی‌ها در انگلستان به تفکیک انواع ویزای کاری (۲۰۱۰ - مارس ۲۰۲۱) ۱۷۲
- نمودار ۱۲۳- تعداد ویزای اقامت اعطا شده به ایرانیان در انگلستان بر حسب ملیت (۲۰۱۹ - ۲۰۰۴) ۱۷۲
- نمودار ۱۲۴- جمعیت ایرانیان ساکن آلمان (۲۰۲۰ - ۱۹۹۰) ۱۷۳
- نمودار ۱۲۵- دریافت سالانه شهروندی آلمان از سوی ایرانیان (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۷۴
- نمودار ۱۲۶- صدور سالانه شهروندی آلمان برای مهاجران خارجی (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۷۵
- نمودار ۱۲۷- تعداد کل ایرانی‌های دارای مجوز اقامت دائم و موقت در آلمان (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۷۶
- نمودار ۱۲۸- روند تغییرات تعداد ایرانی‌های با مجوز اقامت موقت در آلمان (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۷۶
- نمودار ۱۲۹- جمعیت مهاجران ایرانی در ترکیه (۲۰۲۰ - ۱۹۹۰) ۱۷۷
- نمودار ۱۳۰- تعداد مهاجران وارد شده به کشور ترکیه با تابعیت ایران (۲۰۱۹ - ۲۰۱۶) ۱۷۸
- نمودار ۱۳۱- روند خروج شهروندان ایرانی از ترکیه (۲۰۱۹ - ۲۰۱۶) ۱۷۸
- نمودار ۱۳۲- جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در ترکیه براساس سال اخذ اقامت (۲۰۱۴ و ماقبل - ۲۰۱۹) ۱۷۹
- نمودار ۱۳۳- روند تغییر جمعیت مهاجران ایرانی در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰) ۱۸۰
- نمودار ۱۳۴- تعداد شهروندان ایرانی با ویزای اقامت موقت استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۲) ۱۸۱
- نمودار ۱۳۵- وضعیت ایرانی‌های دارای ویزای اقامت موقت استرالیا بر اساس نوع ویزا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۲) ۱۸۱
- نمودار ۱۳۶- روند صدور سالیانه ویزاهای موقت کاری برای اتباع ایرانی و دیگر کشورها در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰) ۱۸۲
- نمودار ۱۳۷- تعداد ایرانی‌ها و مهاجران خارجی دارای ویزاهای موقت کاری در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰) ۱۸۳
- نمودار ۱۳۸- تعداد ایرانی‌ها و کل مهاجران خارجی دارای ویزای موقت سایر استخدام‌ها در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۲) ۱۸۳
- نمودار ۱۳۹- ایرانیان با ویزای موقت استخدام نیروی کار ماهر و سایر ویزای موقت در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۲) ۱۸۴
- نمودار ۱۴۰- روند صدور انواع ویزا در طرح مهاجرت دائم مهارتی امتیازمحور برای ایرانی‌ها در استرالیا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۸۶
- نمودار ۱۴۱- تعداد کل صدور ویزا در طرح مهاجرت دائم مهارتی امتیازمحور برای همه مهاجران در استرالیا (۲۰۱۹ - ۲۰۱۰) ۱۸۷

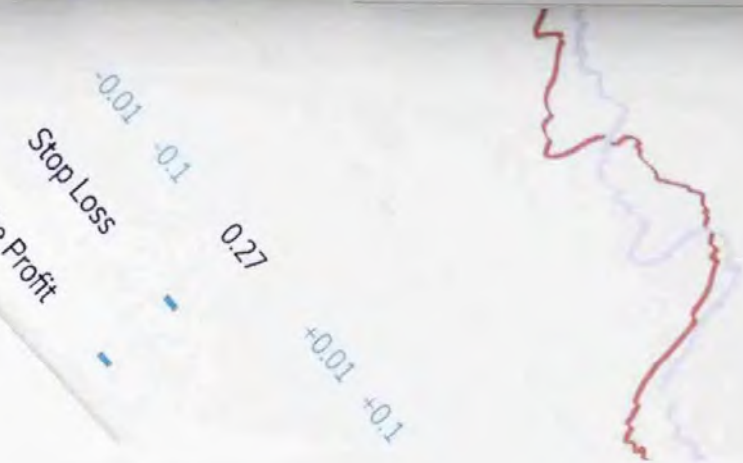
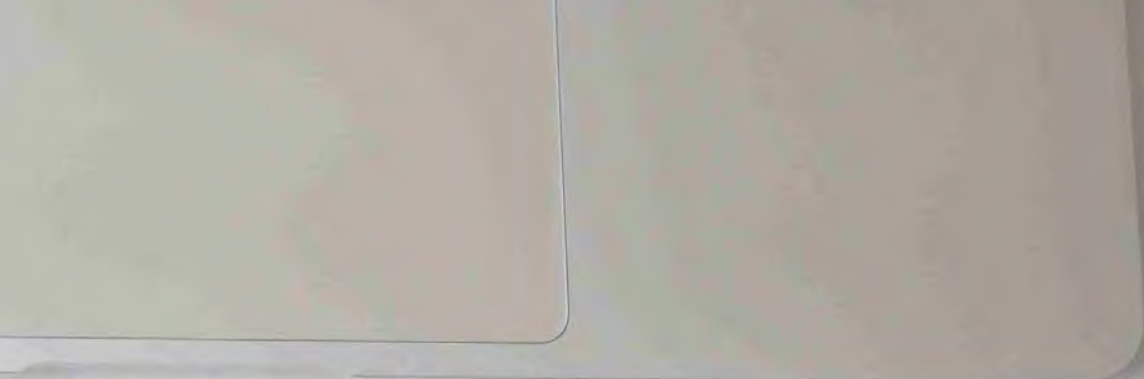
نمودار ۱۴۲-	رند صدور سالیانه ویزاهای نوآوری در کسب‌وکار برای ایرانی‌ها در استرالیا (۲۰۱۹-۲۰۱۰)	۱۸۸
نمودار ۱۴۳-	تعداد پناهنجویان جدید ایرانی ثبت شده و سهم آنها از کل پناهنجویان جدید در جهان (۲۰۲۰-۲۰۰۶)	۱۹۵
نمودار ۱۴۴-	شش مقصد اول پناهنجویان جدید ایرانی ثبت شده در جهان در سال ۲۰۲۰	۱۹۵
نمودار ۱۴۵-	پنج کشور اول مقصد پناهنجویان جدید ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA در سال ۲۰۲۰	۱۹۷
نمودار ۱۴۶-	تعداد درخواست‌های جدید پناهنجویی توسط اتباع ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA در سال ۲۰۲۰ - به تفکیک جنسیت	۱۹۷
نمودار ۱۴۷-	درخواست جدید پناهنجویی توسط اتباع ایرانی در کشورهای EU27 و EFTA - به تفکیک گروه‌های سنی	۱۹۸
نمودار ۱۴۸-	پناهنجویان بدون همراه ایرانی (زیر ۱۸ سال) در کشورهای EU28 و EFTA (۲۰۲۰-۲۰۱۱)	۱۹۹
نمودار ۱۴۹-	سهم درخواست‌های پناهنجویی اتباع ایرانی و کشورهای منتخب از کل درخواست‌های جدید پناهنجویی در کشورهای EU28 و EFTA در سال ۲۰۲۰ (درصد)	۲۰۰
نمودار ۱۵۰-	درصد پاسخ مثبت به درخواست پناهنده‌گی اتباع ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA (۲۰۲۰-۲۰۱۵)	۲۰۴
نمودار ۱۵۱-	تعداد اتباع ایرانی غیرقانونی در کشورهای EU28 و EFTA (۲۰۲۰-۲۰۱۱)	۲۰۵
نمودار ۱۵۲-	پنج کشور اول با بیشترین تعداد اتباع ایرانی غیرقانونی در کشورهای EU27 و EFTA در سال ۲۰۲۰	۲۰۵
نمودار ۱۵۳-	بیشترین تعداد صدور حکم ترک برای اتباع ایرانی در پنج کشور اول EU27 و EFTA (۲۰۲۰)	۲۰۶
نمودار ۱۵۴-	اتباع ایرانی غیرقانونی خارج شده از کشورهای EU28 و EFTA پس از دریافت حکم خروج (۲۰۲۰-۲۰۱۱)	۲۰۷
نمودار ۱۵۵-	بیشترین تعداد ایرانیان خارج شده از پنج کشور اول EU27 و EFTA پیرو حکم خروج (۲۰۲۰)	۲۰۷
نمودار ۱۵۶-	تعداد پناهندگان بازگشتی ایرانی به کشور (۲۰۲۰-۲۰۱۰)	۲۰۸
نمودار ۱۵۷-	تعداد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته در سایر کشورها (۲۰۲۰-۲۰۰۰)	۲۰۹
نمودار ۱۵۸-	اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی در دیگر کشورها (۲۰۲۰-۲۰۰۰)	۲۱۱
نمودار ۱۵۹-	تعداد اتباع خارجی در ایران در سال ۱۳۹۵	۲۱۲
نمودار ۱۶۰-	تعداد اتباع خارجی به تفکیک جنسیت در سال ۱۳۹۵	۲۱۲
نمودار ۱۶۱-	تعداد اتباع خارجی به تفکیک گروه‌های سنی در سال ۱۳۹۵	۲۱۳
نمودار ۱۶۲-	تعداد اتباع افغانستانی ساکن در مناطق شهری و روستایی به تفکیک استان در سال ۱۳۹۵	۲۱۵
نمودار ۱۶۳-	تعداد اتباع عراقی ساکن در مناطق شهری و روستایی به تفکیک استان در سال ۱۳۹۵	۲۱۶
نمودار ۱۶۴-	تعداد کل شاغلان و بیکاران اتباع خارجی در سال ۱۳۹۵	۲۱۷
نمودار ۱۶۵-	تعداد صدور و تمدید کارت کار موقت اتباع خارجی طی سال‌های ۱۳۹۸ - ۱۳۹۱	۲۱۸
نمودار ۱۶۶-	تعداد کارفرمایان جریمه شده و میزان مبلغ وصول شده به دلیل بکارگیری نیروی کار غیرمجاز (میلیون ریال)	۲۱۹
نمودار ۱۶۷-	اتباع خارجی شاغل غیرمجاز شناسایی شده (نفر-شاغل) طی سال‌های ۱۳۹۸ - ۱۳۸۴	۲۲۰
نمودار ۱۶۸-	تعداد پناهندگان افغانستانی و عراقی در ایران (۲۰۲۰-۱۹۸۰)	۲۲۱
نمودار ۱۶۹-	تعداد پناهندگان ساکن در مهمان‌شهرها به تفکیک جنسیت در سال ۲۰۱۸	۲۲۲
نمودار ۱۷۰-	جمعیت پناهندگان ساکن در مهمان‌شهرها به تفکیک استان‌های دارای مهمان‌شهر در سال ۲۰۱۸	۲۲۲
نمودار ۱۷۱-	رند بازگشت مهاجران فاقد مدرک افغانستانی از ایران (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۰)	۲۲۶
نمودار ۱۷۲-	تعداد پناهندگان افغانستانی بازگشتی از ایران (۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰)	۲۲۷
نمودار ۱۷۳-	تمایل به بازگشت در میان مهاجران افغانستانی (درصد)	۲۲۸
نمودار ۱۷۴-	برنامه‌ریزی مهاجران افغانستانی برای بازگشت به افغانستان (درصد)	۲۲۹
نمودار ۱۷۵-	برنامه‌ریزی برای مهاجرت به کشورهای اروپایی در میان مهاجران افغانستانی (درصد)	۲۳۰
نمودار ۱۷۶-	تعداد پناهندگان افغانستانی ساکن ایران ثبت نام شده و اسکان یافته (۲۰۲۰-۲۰۰۳)	۲۳۲
نمودار ۱۷۷-	اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی ساکن ایران در کشورهای پذیرفته شده (۲۰۲۰-۲۰۰۳)	۲۳۳
نمودار ۱۷۸-	فراوانی مطلق و تجمعی تعداد متخصصان ایرانی بازگشتی به کشور (۱۳۹۳-۱۴۰۰)	۲۳۹
نمودار ۱۷۹-	بهره‌مندان از طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم به تفکیک جنسیت (از اسفند ۱۳۹۴ تا فروردین ۱۴۰۰)	۲۳۹
نمودار ۱۸۰-	انواع تسهیلات ارائه شده به متخصصان ایرانی بازگشتی	۲۴۰
نمودار ۱۸۱-	گروه رشته تخصصی ایرانیان بازگشتی (از اسفند ۱۳۹۴ تا فروردین ۱۴۰۰)	۲۴۲
نمودار ۱۸۲-	رشته تحصیلی متخصصان ایرانی بازگشتی (از اسفند ۱۳۹۴ تا فروردین ۱۴۰۰)	۲۴۲
نمودار ۱۸۳-	توزیع فراوانی سن خروج مشمولان تحت پوشش بنیاد ملی نخبگان در گروه‌های تحصیلی مختلف	۲۵۴
نمودار ۱۸۴-	توزیع فراوانی سن خروج رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور سراسری در گروه‌های تحصیلی مختلف	۲۵۴
نمودار ۱۸۵-	توزیع فراوانی سن خروج تحصیلی برگزیدگان المپیاد دانش‌آموزی	۲۵۵
نمودار ۱۸۶-	وضعیت خروج رتبه‌های مشمول حمایت بنیاد ملی نخبگان از کشور در گروه‌های تحصیلی مختلف ۱۳۹۴ - ۱۳۸۰	۲۵۶

- نمودار ۱۸۷- وضعیت خروج رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور سراسری بصورت تفکیکی در ۲۵۷
- گروه‌های تحصیلی مختلف در بازه زمانی ۱۳۹۴ - ۱۳۸۰
- نمودار ۱۸۸- سهم گروه‌های تحصیلی مختلف از میزان خروج افراد در جامعه جمعیتی رتبه‌های ۲۵۸
- زیر هزار کنکور سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴ (درصد)
- نمودار ۱۸۹- مقایسه درصد خروج برگزیدگان برتر المپیاد در گروه‌های تحصیلی مختلف ۲۵۸
- نمودار ۱۹۰- میانگین نرخ خروج سالبانه برگزیدگان المپیادها در کلیه رشته‌ها در سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ ..... ۲۵۹
- نمودار ۱۹۱- وضعیت کلی خروج و ماندگاری رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ در چهار گروه کنکور (برگزیدگان ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴) ۲۶۰
- نمودار ۱۹۲- وضعیت کلی خروج و ماندگاری گروه‌های مختلف المپیادهای دانش آموزی (برگزیدگان ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱) ۲۶۰

فهرست اشکال

- شکل ۱- نقشه پراکندگی مهاجران ایرانی در نقاط مختلف جهان ۳۰
- شکل ۲- پراکندگی جمعیت دانشجویان ایرانی در جهان بر اساس ده مقصد اول ۳۹
- شکل ۳- شش مقصد اول پناهنجویان جدید ایرانی ثبت شده در جهان در سال ۲۰۲۰ ..... ۴۲
- شکل ۴- ده کشور اول محل بازگشت متخصصان ایرانی به کشور (به ترتیب) ۴۴
- شکل ۵- تخمین جهانی از سهم مهاجران بین‌المللی و نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۲۰ ..... ۷۱
- شکل ۶- کاهش ساعات کاری در دوران کرونا (روند فصلی سال ۲۰۲۰ و پیش بینی سال ۲۰۲۱) ۷۶
- شکل ۷- دسته بندی رویکردهای مهاجرت بازگشتی کشورها ۱۱۴
- شکل ۸- دسته بندی مهاجران براساس وضعیت اقامت در آلمان ۱۷۵
- شکل ۹- انواع ویزاهای مهاجرت دائم به استرالیا ۱۸۵
- شکل ۱۰- توزیع متخصصان ایرانی بازگشتی بر اساس رتبه دانشگاه‌های مبدأ (از اسفند ۱۳۹۴ تا فروردین ۱۴۰۰) ۲۴۱

ملاحظات آماری

کردن و هماهنگ کردن داده‌های مختلف از منابع متنوع آماری باعث می‌شود تا معمولاً یک تاخیر زمانی یک تا دو ساله در تدوین و انتشار آمارهای مهاجرتی جهانی پیش بیاید. لذا به همین خاطر است که برای مثال گزارش‌های بین‌المللی مهاجرت در سال ۲۰۲۱ میلادی، حاوی آخرین داده و اطلاعات تا پایان سال ۲۰۱۸ و یا حتی قبل‌تر می‌باشند.

موارد فوق‌الذکر باعث شده‌اند که دسترسی به آمار مهاجران بین‌المللی در ایران و جهان به سختی میسر باشد. نبود بانک داده تخصصی مهاجران در کشور باعث شده است که اتکای این سالنامه آماری تا حد زیادی وابسته به منابع آماری بین‌المللی باشد. با این حال، رصدخانه مهاجرت ایران با تلاش چشمگیری سعی در بهره‌گیری از اندک منابع داخلی موجود و همچنین پیاده‌سازی پیمایش‌های داخلی در جهت تکمیل تصویر برآمده از منابع اطلاعاتی بین‌المللی نموده است.

در ادامه برخی از نکات کلیدی فنی مربوط به خوانش و تفسیر داده‌های آماری مهاجران در بخش‌های مختلف آمده است.

انواع منابع آماری مورد استفاده در خصوص شمارش جمعیت مهاجران ایرانی در جهان

- مهم‌ترین منبع آماری مورد استفاده جهت احصای جمعیت مهاجران در جهان، آمار سرشماری کشورهاست، که جمعیت مهاجرین در هر کشور را اغلب بر اساس محل تولد و در برخی از کشورها علاوه بر آن بر اساس پارامترهای دیگری چون شهروندی، قومیت، اصالت و آخرین کشور محل اقامت نشان می‌دهد. بسته به جامعیت سرشماری کشورها سایر ویژگی‌های جمعیت شناختی و شغلی مهاجران نیز ممکن است از داده‌های سرشماری قابل استناد باشند.
- یکی دیگر از مهم‌ترین منابع آماری اصلی که در شناخت وضعیت مهاجران موثر است، طرح‌های آمارگیری از نیروی کار است، که بسته به جامعیت و بهینگی نمونه ممکن است برای جمعیت مهاجر کشورها هم به صورت تفکیکی قابل استفاده و استناد باشد. در بسیاری از کشورها

بطور کلی ذات جابجایی و مهاجرت‌های بین‌المللی ایجاب می‌کند که آمار و اطلاعات مهاجران بین‌المللی از جمله نایب‌ترین و در عین حال گران‌قیمت‌ترین داده‌های بین‌المللی باشند که برای دسترسی به آنها، مشکلات ساختاری و محتوایی زیادی پیش رو محققان و پژوهشگران حوزه مطالعاتی باشد. لذا تدوین آمار و ثبت تغییرات آنها در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی دشوار و با پیچیدگی‌های فراوانی روبروست. چرا که با توجه به جابجایی بین مرزی انسان‌ها و تغییر محل سکونت، تغییر دلیل اقامتی برای مثال از تحصیلی به کاری، تغییر مدت زمان اقامتی از موقت به دائم، تغییر وضعیت تابعیت و دیگر تغییرات و تحولات این حوزه، تهیه آمار و اطلاعات مدون و منظم در این حوزه دشوار است.

یکی دیگر از ریشه‌های نوسانات و یا پیچیدگی داده‌های مهاجرت‌های بین‌المللی، استناد به مبانی مختلف و در نظر گرفتن شاخص‌های متعدد و متنوع در کشورهای مختلف برای تعریف دسته‌های مختلف مهاجران است. برای مثال، برخی از کشورها محل (کشور) تولد را معیار تشخیص افراد بومی از مهاجران قرار می‌دهند و دسته دیگری نیز اصالت نژادی و ریشه خونی- خانوادگی را مبنا قرار می‌دهند. لذا این تفاوت‌های مبنایی ممکن است آمار و اطلاعات مهاجران را در کشورهای مختلف دستخوش نوسانات زیادی قرار دهد.

نکته مهم دیگر، تاخیر زمانی در تدوین و انتشار آمار و اطلاعات مهاجرت‌های بین‌المللی است. نکته مهم و قابل توجه این است که بر خلاف سایر شاخص‌های جمعیت جهانی، هنوز بانک داده و آمار مدون مهاجرت‌های بین‌المللی در سطوح ملی و بین‌المللی بسیار محدود باشند و یا اینکه اصلاً وجود نداشته باشند. بر همین اساس آمارهای مهاجرتی معمولاً بعنوان داده و اطلاعات جانبی از منابع آماری پایه‌ای حاصل از سرشماری‌های ملی بدست می‌آیند. در همین زمینه می‌بایست در نظر داشت که معمولاً جامعه مهاجران در نمونه‌های آماری معرف سرشماری، حضور کم رنگی داشته و به همین خاطر این نمونه‌ها، واجد نمایندگی کامل جامعه مهاجران بین‌المللی نیستند. همچنین صعوبت دسترسی به آمار مهاجران در سرشماری‌های ملی و نیز زمان موردنیاز برای یکپارچه

آموزش عالی که در برخی از کشورها به عنوان آموزش دوره سوم نیز شناخته می‌شود، به کلیه آموزش‌های بعد از دوره متوسطه، اعم از دانشگاه‌های دولتی و خصوصی، کالج‌ها، موسسات آموزش فنی و مدارس حرفه‌ای اشاره دارد.

- به منظور تهیه آمار دانشجویان ایرانی در خارج از کشور و همچنین دانشجویان خارجی در ایران، رصدخانه مهاجرت ایران به ۵ منبع اصلی اتکا کرده است. این منابع عبارتند از:

◀ انستیتوی آمار یونسکو (UIS)

◀ داده‌های موسسه آموزش بین‌المللی (Institute of International Education)

◀ داده‌های دریافتی از موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی

◀ داده‌های دریافتی از دانشگاه آزاد اسلامی

◀ پیمایش‌های رصدخانه مهاجرت ایران

انواع منابع آماری مورد استفاده در خصوص شمارش مهاجران اجباری (پناهجویان) در جهان و ایران

- داده‌های مربوط به بخش مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی در جهان در دو بخش عمده پناهجویان - پناهندگان و آوارگان داخلی قابل تحلیل است. در این سالنامه بخش مهاجران پناهجویی که از مرزهای کشور متبوع خود خارج شده و در کشورهای دیگر درخواست پناهندگی می‌کنند مورد بررسی قرار گرفته می‌شود. بعلاوه برخی از کشورها آمارهای مرتبط با مهاجران نامتعارف را نیز ارائه می‌کنند که در این بخش به آنها اشاره شده است.

- داده‌های پناهجویان و پناهندگان در جهان با توجه به کشور مقصد آنها متفاوت بوده و برخی از کشورها تعاریف متفاوتی از وضعیت پناهجویان در مراحل مختلف ثبت درخواست تا بررسی و اعلام نتیجه درخواست آنها ارائه می‌نمایند. در مجموع مهاجرانی که درخواست پناهندگی خود را ثبت می‌نمایند به عنوان پناهجو (Asylum-Seeker) در نظر گرفته شده و پناهجویانی که با درخواست آنها موافقت شده است به عنوان پناهنده معرفی می‌شوند.

ویژگی‌های شغلی مهاجران به طور کلی با استفاده آمار مستخرج از این طرح قابل استناد است. لیکن کشورهای محدودی هستند که نمونه آنها بر اساس مبدا مهاجران (به تفکیک محل تولد یا شهروندی) بهینه و قابل استناد باشد.

- از دیگر منابع اطلاعاتی مورد استفاده در این حوزه آمارهای ثبتی مهاجرت است که آمار اعطای تابعیت، مجوزهای اقامت بلند مدت و کوتاه مدت کاری، تحصیلی یا خانوادگی و آمار ویزاهای اعطا شده از این نوع هستند. مبناهای مختلفی برای تعریف مجوزهای کوتاه مدت و بلند مدت در کشورهای مختلف وجود دارد. به عنوان نمونه مجوز بلند مدت معتبر در اتحادیه اروپا تنها به اجازه اقامت‌های بالاتر از ۵ سال اطلاق می‌شود درحالی‌که در کانادا به این نوع مجوز اقامت دائم اطلاق می‌شود.

- همچنین نکته قابل توجه اینکه آمار و اطلاعات ثبتی مرتبط با افراد با مجوز اقامت بلند مدت و کوتاه مدت با آمار حاصل از سرشماری متفاوت است. چرا که مبنای سرشماری‌ها عمدتاً محل اقامت معمول اعلامی فرد است که با آمار ثبتی تعداد مجوزهای بلندمدت و کوتاه‌مدت متفاوت است.

انواع منابع آماری مورد استفاده در خصوص شمارش دانشجویان بین‌المللی کشور ایران

- در این گزارش برای جمع آوری داده‌های مرتبط با دانشجویان بین‌المللی در داخل و خارج از کشور از گزارش‌ها و منابع معتبر بین‌المللی و داخلی استفاده شده است. تمام آمار ارائه شده مرتبط با دانشجویان بین‌المللی در این گزارش نشان دهنده تمام دانشجویانی است که در سطح کالج یا دانشگاه (آموزش عالی یا آموزش دوره سوم) تحصیل می‌کنند.

- به عنوان مثال طبق تعریف یونسکو آموزش دوره سوم فعالیت‌های یادگیری در زمینه‌های تخصصی آموزش را شامل می‌شود. این هدف در یادگیری سطح بالایی از پیچیدگی و تخصص است. آموزش دوره سوم شامل مواردی است که معمولاً به عنوان تحصیلات آکادمیک شناخته می‌شود اما شامل آموزش‌های پیشرفته فنی و حرفه‌ای نیز می‌باشد. همچنین طبق تعریف بانک جهانی

• اغلب داده‌های مرتبط با پناهنجویان و پناهندگان توسط سازمان‌های بین‌المللی همچون کمیساریای عالی سازمان ملل متحد در امور پناهندگان^۱ (UNHCR) - پس از این کمیساریا- و سازمان جهانی مهاجرت (IOM) تهیه و معرفی می‌شود. اگرچه تهیه داده‌ها و روند ثبت پناهنجویان با همکاری دولت‌های کشورهای مقصد پناهنجویان انجام می‌شود و در برخی از کشورها این آمار توسط دولت‌ها ارائه می‌شوند.

• برای بررسی تعداد مهاجران پناهنجویی ایران در دیگر کشورها از پایگاه داده Eurostat و همچنین OECDstats استفاده شده است. با توجه به خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا، داده‌های این کشور از سال ۲۰۲۰ در پایگاه Eurostat ارائه نشده است. تلاش شده است تا داده‌های مرتبط با بریتانیا در سال ۲۰۲۰ از منابع دولتی و رسمی کشور بریتانیا استخراج گردد. در نتیجه در آمارهای مرتبط با Eurostat، در صورتی که داده‌های ارائه شده شامل بریتانیا باشد از عنوان EU28 و در صورتی که داده بریتانیا در آمارهای آن سال لحاظ نشده باشد از عنوان EU27 استفاده شده است. کشورهای EFTA نیز شامل چهار کشور ایسلند، لیختن اشتاین، نروژ و سوئیس است.

• در بخش اتباع خارجی در ایران داده‌های مربوط به سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ مهم‌ترین مبنای گردآوری داده‌ها بوده است. لازم به ذکر است که داده‌های سرشماری در ایران به روش خود اظهاری گردآوری شده است و از این نظر شامل تمام مهاجران ساکن در ایران اعم از پناهندگان، مهاجران متعارف (دارندگان پاسپورت با روادید معتبر ایران) و مهاجران نامتعارف (مهاجران فاقد مدرک یا مهاجران با روادید و یا کارت اقامت نامعتبر) است. البته در سرشماری‌ها شاهد کم شماری اتباع خارجی به خصوص گروه مهاجران فاقد مدرک هستیم. با توجه به عدم دسترسی بودن جمعیت پناهندگان ساکن در ایران به تفکیک استان‌های کشور، به داده‌های سرشماری استناد شده است؛ اگرچه در گزارش‌های کمیساریا داده‌های کلی از وضعیت پناهندگان در ایران و مهمانشهرها ارائه شده است. لازم به ذکر است که آمار پناهندگان در ایران که توسط کمیساریا ارائه می‌شود در آمارهای سرشماری لحاظ شده است، از این رو آمار اتباع خارجی که در سرشماری‌ها ارائه شده است، شامل پناهندگان نیز می‌باشد. از گزارش وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی در

زمینه اشتغال اتباع خارجی در ایران نیز به منظور تحلیل وضعیت شاخص‌های اجتماعی-اقتصادی اتباع خارجی در ایران استفاده شده است. در بخش مهاجران و پناهندگان افغانستانی بازگشتی از ایران به گزارش‌ها و داده‌های IOM استناد شده است که تقریباً از اوایل دهه ۲۰۱۰ این آمار تهیه و ارائه شده است.

• بخش دیگری از داده‌های بخش مهاجرت‌های اجباری و پناهنجویی مربوط به دو پیمایش مهاجران افغانستانی در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ در ایران است. بخشی از یافته‌های این دو پیمایش در سالنامه ارائه شده است. پیمایش سال ۱۳۹۶ در چارچوب پروژه مشترک گروه جغرافیای انسانی دانشگاه شهیدبهشتی با دانشگاه تورکو فنلاند انجام شده و پیمایش سال ۱۳۹۸ حاصل پروژه مشترک رصدخانه مهاجرت ایران با گروه جغرافیا دانشگاه تورکو فنلاند است.

انواع منابع آماری مورد استفاده در خصوص شمارش متخصصان بازگشتی در جهان و ایران

• مهاجرت‌های بازگشتی از موضوعاتی هستند که به تازگی در مهاجرت‌های بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته‌اند. بنابراین این حوزه از مهاجرت‌های بین‌المللی با کمبود آمارهای جامع و موثق در سطح جهانی و داخلی همراه است. با این وجود، در این گزارش تلاش شده است آمار متخصصان بازگشتی به کشور چین (به عنوان موفق‌ترین نمونه جهان) و ایران آورده شود.

• تمام آمار ارائه شده مرتبط با متخصصان بازگشتی در این گزارش نشان دهنده‌ی دانشجویان و فارغ التحصیلانی هستند که پس از یک دوره تحصیل و یا کار در خارج از کشور به وطن بازگشته‌اند.

• برای جمع‌آوری داده‌های مرتبط با دانشجویان و فارغ التحصیلان بازگشتی در چین، از منابع و گزارش‌های وزارت علوم این کشور استفاده شده است.

• برای جمع‌آوری داده‌های مرتبط با دانشجویان و فارغ التحصیلان بازگشتی در ایران، از پایگاه داده‌های معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری و مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان در خصوص مهاجران ایرانی که از طریق طرح همکاری با متخصصان و

1. United Nations High Commissioner for Refugees

صنعتی دانشگاه صنعتی شریف و مرکز تحقیقات اجتماعی اروپا دانشگاه مانهایم است.

- بخش دیگری از داده‌های بخش مهاجرت‌های بازگشتی مربوط به دو پیمایش دانشجویان و فارغ التحصیلان ایرانی داخل کشور در سالهای ۱۳۹۷ و ۱۳۹۹ است. بخشی از یافته‌های این دو پیمایش در سالنامه ارائه شده است. هر دو پیمایش توسط رصدخانه مهاجرت ایران انجام شده‌اند.

دانشمندان ایرانی غیر مقیم به کشور بازگشته‌اند، استفاده شده است.

- بخشی از داده‌های مهاجرت‌های بازگشتی مربوط به دو پیمایش مهاجران ایرانی در سالهای ۱۳۹۳ و ۱۳۹۵-۹۶ است. بخشی از یافته‌های این دو پیمایش در سالنامه ارائه شده است. پیمایش سال ۱۳۹۳ توسط دانشجویان و محققان ایرانی که در دانشگاه‌های خارج از ایران مشغول فعالیت بودند انجام شده است و پیمایش سال ۱۳۹۵-۹۶ حاصل پروژه مشترک پژوهشکده سیاست‌گذاری علم، فناوری و

مهمترین مراجع آماری داخلی و بین‌المللی مورد استناد در سالنامه ۱۴۰۰	نوع مرجع : داخلی/خارجی
<p>مرکز آمار ایران</p> <p>مرکز تعاملات بین‌المللی علم و فناوری (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری ایران)</p> <p>مؤسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری)</p> <p>مرکز آمار و اطلاعات راهبردی (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی)</p> <p>مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان (Iran Knowledge)</p> <p>معاونت بین‌الملل و امور دانشجویان غیرایرانی دانشگاه آزاد اسلامی</p> <p>دبیرخانه شورای عالی امور ایرانیان خارج از کشور (وزارت امور خارجه)</p>	داخلی
<p>سازمان بین‌المللی مهاجرت (International Organization for Migration - IOM)</p> <p>بانک جهانی (World Bank)</p> <p>سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (Organization for Economic Cooperation and Development - OECD.Stat)</p> <p>انستیتوی آمار یونسکو (UIS)</p> <p>کمیساریای عالی ملل متحد در امور پناهندگان (United Nations High Commissioner for Refugees - UNHCR Data Finder)</p> <p>بخش امور اقتصادی و اجتماعی ملل متحد (United Nations Department of Economics and Social Affairs - UN DESA)</p> <p>سازمان بین‌المللی کار (International Labor Organization)</p> <p>پایگاه آمار اروپا (Eurostat)</p> <p>بانک توسعه آسیایی (Asian Development Bank)</p>	بین‌المللی

بنیاد ملی علوم آمریکا

(National Science Foundation)

موسسه بین‌المللی آموزش

(Institute of International Education)

وزارت کشور بریتانیا

(Home Office-UK)

کمیسیون تجارت و سرمایه گذاری استرالیا

(The Australian Trade and Investment Commission)

وزارت امنیت داخلی آمریکا

(Homeland Security Department)

اداره سرشماری آمریکا

(United States Census Bureau)

وزارت علوم چین

(China's Ministry of Education)

بخش مهاجرت، پناهندگی و شهروندی دولت کانادا

(Immigration, Refugees and Citizenship Canada)

پایگاه آمار آلمان

(DESTATIS)

اداره فدرال مهاجرت و پناهندگی آلمان

(BAMF)

اداره آمار استرالیا

(Australian Bureau of Statistics)

وزارت امور داخلی دولت استرالیا

(Australian Government Department of Home Affairs)

مرکز همکاری دانش جهانی برای مهاجرت و توسعه

Global Knowledge Partnership on Migration and Development

مرکز پایش و نظارت بر آوارگی‌های داخلی

(Internal Displacement Monitoring Centre -IDMC)

بین‌المللی

Investment
Performance

Total Income	\$ 0.000	\$ 0.000
Total Expenses	\$ 4.000	\$ 4.000
Total Savings	\$ 0.000	\$ 0.000
Savings Ratio	0.00	0.00

Detail Description

Category	Wages	Income	Total
Wages	\$ 3.000	\$ 3.000	\$ 3.000
Income	\$ 0.000	\$ 0.000	\$ 0.000
Total	\$ 3.000	\$ 3.000	\$ 3.000
Rent	\$ 1.000	\$ 1.000	\$ 1.000
Child Care	\$ 0.500	\$ 0.500	\$ 0.500
Family	\$ 0.500	\$ 0.500	\$ 0.500
Vacation	\$ 0.000	\$ 0.000	\$ 0.000
Center	\$ 0.000	\$ 0.000	\$ 0.000
Other	\$ 0.000	\$ 0.000	\$ 0.000
Total	\$ 5.000	\$ 5.000	\$ 5.000

سالنامه در یک نگاه

جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی

جدول زیر رتبه و جایگاه کشور ایران را در جهان بر اساس شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی نمایش می‌دهد.

جدول ۱- جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت‌های بین‌المللی

منبع	رتبه ایران (در میان سایر کشورها)	شاخص
(UNDESA, 2020)	۵۴ (از ۲۳۲)	رتبه مهاجرفرستی ایران (بر اساس جمعیت ایرانیان ساکن خارج از کشور در سال ۲۰۲۰)
(UNDESA, 2021)	۲۳ (از ۲۳۲)	رتبه مهاجر پذیری ایران (بر اساس جمعیت مهاجران ساکن ایران در سال ۲۰۲۰)
(UIS, 2021)	۱۹ (از ۲۴۱)	رتبه دانشجویفرستی ایران (بر اساس جمعیت دانشجویان ایرانی ساکن خارج در سال ۲۰۱۸)
(UIS, 2021)	۳۱ (از ۲۴۱)	رتبه دانشجویپذیری ایران (بر اساس جمعیت دانشجویان خارجی ساکن ایران در سال ۲۰۱۸)
(GALLUP WORLD POLL, 2017-2015)	۸۷ (از ۱۵۲)	رتبه ایران در شاخص جریان بالقوه مهاجرت (بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷)
(GALLUP WORLD POLL, 2017-2015)	۷۸ (از ۱۵۲)	رتبه ایران در شاخص جریان بالقوه جذب استعدادها (بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷)
(GALLUP WORLD POLL, 2017-2015)	۷۷ (از ۱۵۲)	رتبه ایران در شاخص جریان بالقوه مهاجرت جوانان (بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷)
(GTCI, 2020)	۱۰۲ (از ۱۳۲)	رتبه ایران در شاخص رقابت پذیری جهانی برای استعدادها (در سال ۲۰۲۰)
(UNHCR Data Finder, 2021)	۱۴ (از ۱۹۵)	رتبه پناهجو فرستی ایران (تعداد ایرانیان در وضعیت پناجویی در جهان در سال ۲۰۲۰)
(UNHCR Data Finder, 2021)	۲۲ (از ۱۹۴)	رتبه پناهنده فرستی ایران (تعداد ایرانیان در وضعیت پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۰)
(UNHCR Data Finder, 2021)	۱۰ (از ۱۶۹)	رتبه پناهنده پذیری ایران (تعداد پناهندگان ساکن ایران در سال ۲۰۲۰)
(Henleyglobal, 2021)	۱۸۴ (از ۱۹۹)	رتبه ایران در شاخص جهانی قدرت پاسپورت (در سال ۲۰۲۰)

۱. تعداد دانشجویان خارجی در ایران بر اساس آمار دریافتی از مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی و دانشگاه آزاد اسلامی در سال ۱۴۰۰ استخراج شده و رتبه دانشجویپذیری ایران نیز از مقایسه این عدد با تعداد دانشجویان خارجی در کشورهای دیگر که در پایگاه داده یونسکو قابل مشاهده است، به دست آمده است.

جمعیت ایرانیان خارج از کشور

• در حالیکه سهم ایران از جمعیت جهان چیزی در حدود ۱/۰۷ درصد است، سهم ایران از جمعیت مهاجران جهان از رقم ۰/۵۴ درصد در سال ۱۹۹۰ میلادی به رقم ۰/۷۰ درصد در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است که همچنان پایین تر از سهم جهانی جمعیت ایران است. لذا با در نظر گرفتن شاخص "سهم ایران از جمعیت جهان"، "سهم ایران از جمعیت مهاجران جهان" در طول ۳۰ سال گذشته همواره زیر یک درصد بوده است و هیچگاه به ۱ درصد نیز نرسیده است.

• جمعیت مهاجران در جهان بر اساس دو معیار کشور محل تولد^۲، شهروندی^۳ آمارهای متفاوتی دارد. بر اساس آمار سازمان ملل، چهار کشور آلمان، سوئد، هلند و فرانسه در اتحادیه اروپا^۴ هستند که در حال حاضر میزبان بیشترین تعداد مهاجر متولد ایران هستند. بر اساس این آمار در سال ۲۰۲۰، کشور آلمان با ۱۵۲ هزار و ۵۹۰ مهاجر متولد ایران در جایگاه نخست قرار دارد

• بر اساس آخرین آمار موجود (۲۰۲۱ میلادی)، جمعیت مهاجران جهان در سال ۲۰۲۰ میلادی بالغ بر ۲۸۱ میلیون نفر است که ۳/۶ درصد از جمعیت جهان را تشکیل می‌دهد.

• جمعیت مهاجران ایرانی در دنیا بر اساس آخرین آمار موجود قابل استناد در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۱/۸ میلیون نفر است که ۲/۲۳ درصد از جمعیت ایران را تشکیل می‌دهد. هر چند بر اساس منابع داخلی (دبیرخانه شورای عالی ایرانیان) جمعیت مهاجران ایرانی خارج از کشور ۴/۰۴ میلیون نفر برآورده شده است که این آمار بر اساس منابع بین‌المللی قابل راستی آزمایی نیست.

• جمعیت مهاجران ایرانی در دنیا در سال ۱۹۹۰ میلادی، بالغ بر ۸۲ هزار نفر بوده است، که این رقم در سال ۲۰۲۰ میلادی به ۱/۸ میلیون نفر رسیده است. در واقع طی ۳۰ سال گذشته، جمعیت مهاجران ایرانی ۲/۲ برابر شده است.

جدول ۲- وضعیت مهاجران ایرانی در مقایسه با میانگین جهانی

وضعیت براساس منابع داخلی ^۶	وضعیت بر اساس منابع بین‌المللی ^۵						جمعیت مهاجران ایرانی در مقایسه با میانگین جهانی
	۲۰۲۰	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۷	۲۰۱۰	۲۰۰۰	
۴/۰۴	۱/۸۷	۱/۹	۱/۸	۱/۴۹	۱/۱۵	۰/۸۲	جمعیت مهاجران ایرانی در جهان (میلیون نفر)
۸۳/۹۹	۸۳/۹۹	۸۲/۹	۸۰/۷	۷۳/۸	۶۵/۶	۵۶/۴	کل جمعیت ایران (میلیون نفر)
۴/۸۱	۲/۲۳	۲/۲۹	۲/۲۳	۲/۰۲	۱/۷۵	۱/۴۵	سهم مهاجران ایرانی از کل جمعیت ایران (درصد)
۲۸/۰۶	۲۸/۰۶	۲۷/۱/۶	۲۵/۷/۷	۲۲/۰/۸	۱۷۳/۳	۱۵۲/۵	جمعیت کل مهاجران در جهان (میلیون نفر)
-	۷۷۹۴/۸۰	۷۷۱۳/۵	۷۵۴۶/۹	۶۹۵۶/۸	۶۱۴۱/۵	۵۳۲۷/۲	جمعیت جهان (میلیون نفر)
-	۳/۶۰	۳/۵۲	۳/۴۱	۳/۷۴	۲/۸۳	۲/۸۶	نسبت مهاجران به جمعیت در جهان (درصد)
-	۱/۰۷	۱/۰۷	۱/۰۷	۱/۰۶	۱/۰۷	۱/۰۶	سهم جمعیت ایران از جهان (درصد)
۱/۴۴	۰/۷۰	۰/۷۰	۰/۷۰	۰/۶۷	۰/۶۶	۰/۵۴	سهم مهاجران ایرانی از کل مهاجران جهان (درصد)

۱. دبیرخانه شورای عالی امور ایرانیان خارج از کشور

2. Country of birth

3. Citizenship

۵. تجمیع داده‌های بانک جهانی و سازمان ملل متحد

۴. انگلیس به دلیل خارج شدن از اتحادیه اروپا از این لیست حذف شده است.

۶. دبیرخانه شورای عالی امور ایرانیان خارج از کشور، ۱۳۹۹

جمعیت ایرانی‌ها در استرالیا در این سال‌ها روندی صعودی داشته است.

- جدول شماره ۳ با تجمیع منابع آماری بین‌المللی و داخلی از تعداد مهاجران ایرانی بدست آمده است. به دلیل عدم قیاس‌پذیری داده‌های شورای عالی ایرانیان با داده‌های بین‌المللی این دو منبع داده جهت مقایسه به صورت جداگانه در کنار هم قرار گرفته‌اند.
- آمار بانک جهانی و سازمان ملل با یکدیگر تجمیع شده و درجایی که سازمان ملل برای کشورها داده‌ای نداشته است، از اطلاعات بانک جهانی استفاده شده است. بر اساس تجمیع داده‌های منابع بین‌المللی جمعیت مهاجران ایرانی در جهان یک میلیون و ۸۶۹ هزار نفر تخمین زده می‌شود.

و پس از آن کشورهای سوئد با ۷۹ هزار و ۳۶۳ نفر، هلند با ۳۴ هزار و ۸۰۹ نفر و فرانسه با ۲۶ هزار و ۶۹ نفر به ترتیب در جایگاه‌های بعدی قرار دارند.

- در سال ۲۰۲۰ بیشترین درخواست ویزای ثبت‌شده و همچنین تعداد ویزای شنگن صادر شده برای ایرانیان در اروپا، متعلق به کشورهای آلمان، فرانسه و ایتالیا بوده است. لذا کشور آلمان اولین مقصد ایرانی‌ها برای مهاجرت به اروپاست.
- انگستان دومین مقصد مهاجرت ایرانی‌ها در خارج از اتحادیه اروپا است و در حال حاضر حدود ۸۳ هزار و ۵۳۱ نفر ایرانی در این کشور زندگی می‌کنند.
- استرالیا همواره یکی از مقصدهای اصلی مهاجرت ایرانی‌ها در همه انواع مهاجرت از جمله مهاجرت کاری بوده و تعداد کل

جدول ۳- جمعیت ایرانیان مهاجر در جهان بر اساس منابع داخلی و بین‌المللی

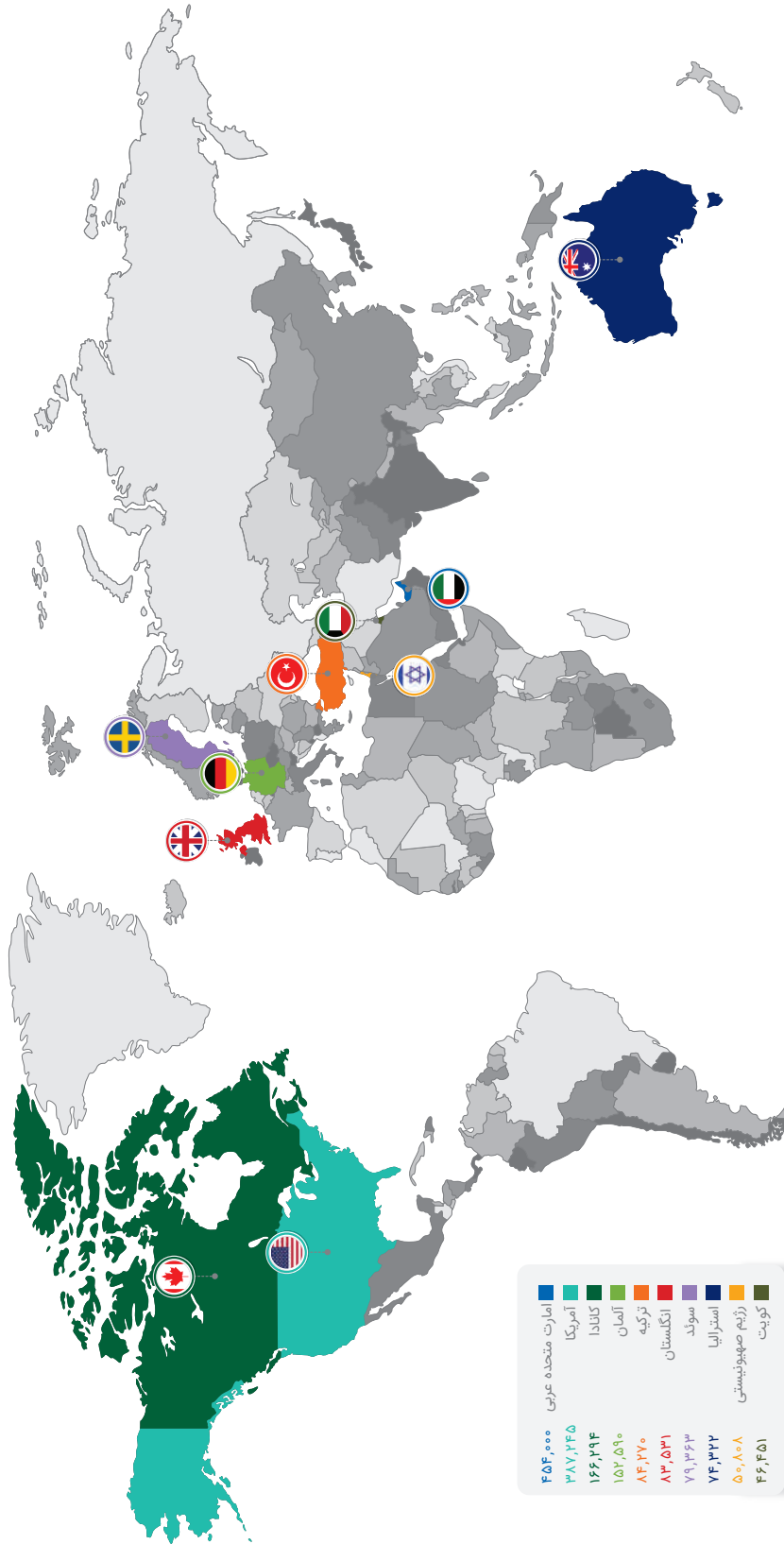
جمعیت ایرانیان مهاجر در جهان (متولدین ایران)					
براساس منابع بین‌المللی (UNDESA 2020, Word Bank 2017)			بر اساس آمار شورای عالی ایرانیان ۱۳۹۹		
۱	امارت متحده عربی*	۴۵۴,۰۰۰	۱	آمریکا	۱,۵۰۰,۰۰۰
۲	آمریکا	۳۸۷,۲۴۶	۲	کانادا	۴۰۰,۰۰۰
۳	کانادا	۱۶۶,۲۹۴	۳	انگلستان	۴۰۰,۰۰۰
۴	آلمان	۱۵۲,۵۹۰	۴	امارات متحده عربی	۳۵۷,۰۰۰
۵	ترکیه	۸۴,۲۷۰	۵	آلمان	۳۱۹,۰۰۰
۶	انگلستان	۸۳,۵۳۱	۶	ترکیه	۱۲۶,۶۴۰
۷	سوئد	۷۹,۳۶۳	۷	استرالیا	۱۲۰,۰۰۰
۸	استرالیا	۷۴,۳۲۲	۸	سوئد	۱۱۶,۶۴۰
۹	اسرائیل	۵۰,۸۰۸	۹	عراق	۱۱۰,۹۲۰
۱۰	کویت*	۴۶,۴۱۹	۱۰	فرانسه	۹۰,۰۰۰
۱۱	هلند	۳۴,۸۰۹	۱۱	هلند	۵۲,۰۰۰
۱۲	قطر*	۳۰,۰۰۰	۱۲	اتریش	۴۰,۰۰۰
۱۳	فرانسه	۲۶,۰۶۹	۱۳	کویت	۳۸۰,۰۰۰
۱۴	اتریش	۲۴,۰۹۲	۱۴	مالزی	۳۰,۰۰۰
۱۵	ایتالیا	۱۸,۵۲۹	۱۵	دانمارک	۲۸,۷۰۰
۱۶	نروژ	۱۸,۳۷۹	۱۶	بلژیک	۲۰,۰۰۰
۱۷	دانمارک	۱۷,۱۲۵	۱۷	تروز	۲۰,۰۰۰
۱۸	عراق	۱۴,۵۴۰	۱۸	قطر	۲۰,۰۰۰
۱۹	سوئیس	۱۳,۰۹۴	۱۹	سوئیس	۲۰,۰۰۰
۲۰	بلژیک	۱۱,۹۱۸	۲۰	گرجستان	۱۶,۵۰۰
-	سایر کشورها	۸۱,۸۲۳	-	سایر کشورها	۲۱۱,۷۲۸
جمعیت ایرانیان در جهان		۱,۸۶۹,۲۲۱	جمعیت ایرانیان در جهان		۴,۰۳۷,۲۵۸

منبع: (UNDESA, 2020) (World Bank, 2017) (شورای عالی ایرانیان، ۱۳۹۹)

* داده‌های ستاره دار از منبع بانک جهانی استخراج شده‌اند.

■ نقشه پراکندگی مهاجران ایرانی در نقاط مختلف جهان

۳۰

شکل ۱- نقشه پراکندگی مهاجران ایرانی در نقاط مختلف جهان

کشورهای مبدا برای حمایت از نیروی کار خود در خارج از کشور مثال زد که کشور فیلیپین آن را اجرا نمود.

- بخشی از نیروی کار مهاجر که در فعالیتهای کلیدی مشغول به کار بودند و در مواجهه با همه‌گیری در جبهه اول قرار داشتند، مانند نیروی کار در بخش مراقبت و نگهداری و بخش بهداشت و درمان، در کشورهای مقصد اهمیت زیادی یافتند.
- کشورهای مقصد برای حفظ و جذب این بخش از نیروی کار برنامه‌ها و سیاست‌های منعطفی برای تامین کادر بهداشت و درمان از نیروی کار مهاجر اتخاذ نمودند.

وضعیت ایران

- مهاجرت‌های اقتصادی و کاری مهمترین نوع و کانال مهاجرت ایرانیان است. پیمایش‌های رصد خانه مهاجرت ایران نشان می‌دهد بسیاری از مهاجرت‌هایی که از سایر کانال‌های تحصیلی یا پناهنجویی نیز انجام می‌شود دلائل یا انگیزه‌های اقتصادی دارد.
- میل به مهاجرت در میان گروه‌های حرفه‌ای و فعالین استارت‌آپ‌ها بنا بر اطلاعات پیمایش‌های رصد خانه مهاجرت در سال‌های اخیر افزایش یافته و تحولات اقتصادی سال‌های اخیر از جمله مهمترین عوامل تشدیدکننده تمایل به مهاجرت بوده است.
- اطلاعات و ویژه‌های موقت یا دائم دریافتی ایرانیان در کشورهای اصلی مقصد ایرانیان مهاجر نشان می‌دهد که دریافت ویژه‌های کاری در آمریکا، کانادا، اتحادیه اروپا و استرالیا توسط ایرانیان پس از ویژه‌های تحصیلی خانوادگی و بشردوستانه قرار دارد. این عدم همخوانی بین دلایل و پیشران‌های مهاجرت و کانال‌های آن محدودیت کانال‌های مهاجرتی را برای ایرانیان نشان می‌دهد.

وضعیت جابجایی‌های بین‌المللی دانشجویان در ایران و جهان:

وضعیت جهان

- در سال ۲۰۱۸ تعداد کل دانشجویان جهان در بخش آموزش عالی ۲۲۷ میلیون نفر بوده است که دانشجویان بین‌المللی تنها ۲/۴ درصد از این جمعیت را شامل می‌شوند.
- آمار جهانی، تعداد دانشجویان بین‌المللی در جهان از رقم ۲ میلیون نفر در سال ۲۰۰۰ میلادی به ۵/۵ میلیون نفر در سال ۲۰۱۸ میلادی رسیده است.
- در طول بازه‌ی ده ساله‌ی ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۸، تعداد دانشجویان بین‌المللی در جهان حدود ۶۷ درصد افزایش یافته است. پیش‌بینی می‌شود که در صورت تداوم رشد سالیانه (۵/۱)

وضعیت مهاجرت‌های کاری و اقتصادی در ایران و جهان:

وضعیت جهان

- نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۱۹ بر اساس تخمین سازمان بین‌المللی کار ۱۶۹ میلیون نفر تخمین زده شده است که ۴۱/۵ درصد آن را زنان و ۵۸/۵ درصد را مردان تشکیل داده‌اند.
- نرخ مشارکت مهاجران در بازار کار بالاتر از بومیان است و در سال ۲۰۱۹ میلادی ۶۹ درصد، در سال ۲۰۱۷ میلادی، ۷۰ درصد و در سال ۲۰۱۳ میلادی ۷۲/۵ درصد بوده است.
- ۶۶/۲ درصد از نیروی کار مهاجر بین‌المللی در بخش خدمات مشغول به فعالیت هستند، درحالی‌که ۲۶/۷ درصد در صنعت و ۷/۱ درصد در بخش کشاورزی کار می‌کنند.
- سه منطقه اصلی شمال، جنوب و غرب اروپا، آمریکای شمالی، و کشورهای عربی مناطق اصلی پذیرنده نیروی کار مهاجر هستند که ۶۰/۶ درصد از نیروی کار مهاجر را در خود جای داده‌اند.
- ۶۷/۴ درصد از نیروی کار مهاجر در کشورهای با درآمد بالا مستقر هستند.
- تحت تاثیر همه‌گیری کرونا بازارهای جهانی به ویژه بازار نیروی کار مهاجر به شدت تحت تاثیر قرار گرفت.
- بر اساس تخمین سازمان بین‌المللی کار پس از شیوع کرونا، کل ساعات کاری کاهش یافته در اثر از بین رفتن شغل یا کاهش ساعات کاری در سال ۲۰۲۰ معادل ۲۵۵ میلیون شغل تمام وقت بوده است.
- در سال ۲۰۲۰ معادل ۴/۴ درصد از تولید ناخالص جهانی سال ۲۰۱۹ درآمد نیروی کار کاهش یافته است.
- بنا بر تخمین صندوق بین‌المللی پول رشد حقیقی تولید ناخالص داخلی جهان ۲۰۲۰ منفی ۳/۳ درصد بوده است.
- به دلیل شیوع کرونا و جلوگیری از شیوع این ویروس، پذیرش مهاجران کاری در بسیاری از کشورهای پذیرنده آسیایی کاهش چشمگیری داشت. همچنین کاهش زیادی در خروج مهاجران کاری از مبدا کشورهای آسیایی مشهود بوده است.
- وجوه ارسالی مهاجران به کشورهای مبدا نیز در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی ۲/۴ درصد کاهش یافته است.
- سیاست‌های مهاجرت نیروی کار در دوران کرونا در بسیاری از کشورهای پذیرنده و فرستنده تحت تاثیر قرار گرفت؛ سیاست‌هایی چون بالا بردن نسبت نیروی کار بومی به مهاجر در کشورهای عربی، حمایت درآمدی از نیروی کار مهاجر در نیوزلند و تایلند، تمدید زمان اقامت نیروی کار مهاجر در روسیه و ژاپن را می‌توان به عنوان عکس‌العمل‌های سیاستی کشورهای مقصد نسبت به نیروی کار مهاجر نام برد. حمایت از خانواده نیروی کار مهاجر در کشور مبدا را نیز می‌توان از سیاست‌های

دانشجویان مشغول به تحصیل در داخل طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ با تغییر چندانی همراه نبوده (علی‌رغم افزایش قابل توجه جمعیت کل دانشجویان کشور) و از حدود یک درصد در سال ۲۰۰۰ به حدود ۱/۵ درصد در سال ۲۰۱۸ رسیده است.

- جایگاه دانشجویان ایرانی در بازه زمانی ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۲ از رتبه ۲۹ در جهان به رتبه ۱۱ ارتقاء یافته بود که بالاترین جهش رتبه‌ی دانشجویان ایرانی در طول دو دهه گذشته بوده است.

- در بازه زمانی ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۸ جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در تراز ۵۰ هزار دانشجو ثابت مانده و تغییرات اندکی داشته و به همین خاطر رتبه دانشجویان ایرانی به رتبه ۱۹ ام تنزل یافته است.

- عواملی همچون افزایش نرخ دلار و به تبع آن افزایش هزینه‌های مهاجرت تحصیلی، محدودیت‌های ویزایی اعمال شده از سوی دولت آمریکا برای دانشجویان ایرانی و در نهایت شیوع ویروس کرونا موجب ثابت ماندن تراز جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در طول چند سال گذشته شده است. لازم به توجه است که عوامل فوق همچنین موجب افزایش تعداد دانشجویان ایرانی در کشور ترکیه و کشورهایی چون آلمان، کانادا و ایتالیا که قوانین ویزایی ساده‌تری دارند، شده است.

- آمریکا، ترکیه، آلمان، ایتالیا و کانادا به ترتیب پنج مقصد اصلی دانشجویان ایرانی در دنیا هستند.

- در سال ۲۰۱۹ کشور ایران با ۱۱,۴۵۱ دانشجو یک درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در آمریکا را به خود اختصاص داده است.

- اکثریت دانشجویان ایرانی (تقریباً ۷۵ درصد) در آمریکا در مقاطع تحصیلات تکمیلی (ارشد و دکترا) مشغول به تحصیل هستند و بیش از نیمی از دانشجویان ایرانی در آمریکا در رشته‌های مهندسی مشغول به تحصیل هستند.

وضعیت کلی ماندگاری، خروج و بازگشت المپیادی‌ها و رتبه‌های برتر کنکور در ایران

تحلیل آمار دریافتی از اداره گذرنامه در بازه زمانی سال ۱۳۸۰ تا مرداد ۱۳۹۹ نشان می‌دهد که ۵۶/۶ درصد از «دارندگان مدال در المپیادهای دانش‌آموزی»، ۶۹/۱ درصد از «مشمولان بنیاد» و ۷۸/۳ درصد از افراد «حائز رتبه‌های یک تا هزار» آزمون سراسری در داخل کشور هستند.

در میان گروه‌های مورد بررسی، به ترتیب المپیادی‌ها با ۳۷/۲ درصد، مشمولان بنیاد با ۲۵/۵ درصد و رتبه‌های یک تا هزار آزمون سراسری با ۱۵/۴ درصد بیشترین درصد افراد مقیم خارج را به خود اختصاص داده‌اند.

درصد جمعیت دانشجویان بین‌المللی، جمعیت آنها تا سال ۲۰۳۰ دو برابر شود و به رقم ۱۰/۲ میلیون نفر در جهان برسد (UNESCO Institute for Statistics, 2021).

- در طول دو سال گذشته، همه‌گیری ویروس کرونا به عنوان یک شوک جهانی، روند رشد روزافزون جابه‌جایی بین‌المللی دانشجویان را با کندی همراه کرد و موجب افت در ثبت نام‌های بین‌المللی و به تبع آن وارد شدن زیان مالی به دانشگاه‌هایی شد که وابستگی زیادی به دانشجویان بین‌المللی دارند.

- منطقه آمریکای شمالی و اروپای غربی به صورت تاریخی محبوب‌ترین مقصد دانشجویان بین‌المللی بوده است. در سال ۲۰۱۸ میلادی ۵۱ درصد از دانشجویان، کشورهای این منطقه را به عنوان مقصد تحصیلی خود انتخاب کرده‌اند.

- بررسی روندهای جابجایی بین‌المللی دانشجویان در طول سال‌های ۱۰-۱۵ سال اخیر حاکی از آن است که کشورهای غربی دیگر همچون گذشته تنها مقصد محبوب دانشجویان بین‌المللی نیستند. عواملی همچون اوج‌گیری جنبش‌های ملی‌گرایانه، تشدید قوانین ضد مهاجرتی در کشورهای مقصد، اهمیت یافتن نزدیکی‌های فرهنگی و جغرافیایی، ضرورت مقرون به صرفه بودن تحصیل به ظهور مقاصد جدید تحصیلی در قاره آسیا بخصوص کشور چین کمک کرده است.

- کشورهای آمریکا، بریتانیا، کانادا، چین و استرالیا به ترتیب با بیشترین تعداد دانشجویان بین‌المللی، پنج کشور برتر میزبان دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۲۰ بوده‌اند.

- با توجه به اینکه مهم‌ترین کشورهای دانشجویان جهان یعنی چین و هند در آسیا قرار دارند، در نتیجه ۲۷ درصد از کل جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان (حدود ۱/۵ میلیون نفر) از کشورهای آسیائی و اقیانوسیه تأمین می‌شوند.

- چین، هند، آلمان، ویتنام و کره جنوبی نیز به ترتیب پنج کشور برتر دانشجویان در سال ۲۰۱۸ بوده‌اند.

وضعیت ایران (خروج دانشجویان ایرانی از کشور)

- تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور نیز به مرور و هم‌راستا با افزایش کل جمعیت دانشجویان کشور و نیز افزایش جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان، روند صعودی داشته و از تراز ۱۹ هزار دانشجو در سال ۲۰۰۳ میلادی به تراز ۵۶ هزار دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.

- نرخ رشد جمعیت دانشجویان بین‌المللی ایرانی در قیاس با نرخ رشد جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان کندتر بوده است. بدین ترتیب، سهم دانشجویان ایرانی در کل بازار دانشجویان بین‌المللی جهان از سال ۲۰۱۲ روندی کاهشی به خود گرفته و از حدود ۱/۳ درصد به حدود یک درصد در سال ۲۰۱۸ رسیده است.

- سهم دانشجویان ایرانی خارج از کشور به نسبت کل جمعیت

رتبه‌های برتر در کنکور سراسری				المپیادی‌های دانش آموزی		
رتبه‌های یک تا هزار		مشمولان بنیاد (رتبه‌های ۱ تا ۱۵۰ کنکور)				
۱۰۰٪	۵۳,۹۲۶	۱۰۰٪	۵,۶۶۶	۱۰۰٪	۲,۷۶۵	تعداد کل افراد مورد بررسی
۷۸,۳٪	۴۲,۲۴۳	۶۹,۱٪	۳,۹۱۳	۵۶,۶٪	۱,۵۶۴	تعداد افراد مقیم داخل
۱۶,۷٪	۸,۹۸۴	۲۷,۱٪	۱,۵۳۶	۳۹,۱٪	۱,۰۸۰	تعداد افراد با سابقه خروج
۱۵,۴٪	۸,۳۰۹	۲۵,۵٪	۱,۴۴۳	۳۷,۲٪	۱,۰۲۹	تعداد افراد مقیم خارج
۲,۶٪	۱,۴۱۷	۳,۷٪	۲۰۸	۴,۴٪	۱۲۲	تعداد مهاجران بازگشته
۶,۳٪	۳,۳۷۴	۵,۵٪	۳۱۰	۶,۲٪	۱۷۲	تعداد افراد با وضعیت اقامت نامشخص

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (با ۳۱ درصد)، موسسات آموزش عالی غیر دولتی - غیر انتفاعی (با ۹ درصد) و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (با ۸ درصد) به ترتیب بیشترین دانشجویان خارجی را جذب نموده‌اند.

وضعیت ایران در بازار جابه‌جایی‌های بین‌المللی دانشجویان (شاخص خالص چرخش دانشجویان)

بر اساس آخرین آمار موجود قابل استناد و با قابلیت مقایسه‌پذیری جهانی، وضعیت دانشجویان ایرانی در جهان در قالب شاخص‌های مختلف در جدول پیش‌رو نمایش داده شده است.

نرخ بازگشت متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی به داخل کشور از سال ۲۰۱۵ تا سال ۲۰۲۱ روند صعودی و قابل توجهی داشته است. بطوریکه بر اساس آمار اخذ شده از معاونت علمی- فناوری ریاست جمهوری، جمعیت متخصصان بازگشته به کشور از سال ۱۳۹۵ تا فروردین ۱۴۰۰ جمعا به ۱,۹۸۹ نفر (بصورت تجمعی) رسیده است که این میزان از جمعیت متخصصان بازگشتی به کشور در دوران اخیر (علی‌رغم تحولات اقتصادی چند سال گذشته) در نوع خود کم‌نظیر است.

افزایش جمعیت دانشجویان بین‌المللی در داخل کشور و همچنین نرخ بازگشت متخصصان ایرانی باعث ارتقاء شاخص خالص چرخش نخبگان ایرانی از تراز (۰/۳۹-) در سال ۲۰۱۰ به (۰/۲۴-) در سال ۲۰۱۸ شده است.

در این میان، ۴,۴ درصد از المپیادی‌ها، ۳,۷ درصد از مشمولان تحت پوشش بنیاد و ۲,۶ درصد از رتبه‌های برتر کنکور که بیشتر از کشور خارج شده بودند، به ایران بازگشته‌اند.

وضعیت ایران (ورود دانشجویان بین‌المللی به کشور)

- اگرچه جمعیت دانشجویان خارجی در ایران طی یک دهه گذشته با افزایش همراه بوده است اما جمعیت فعلی دانشجویان خارجی در ایران با اهداف برنامه ششم توسعه و جذب ۷۵ هزار دانشجوی خارجی فاصله زیادی دارد.
- تعداد دانشجویان خارجی در ایران طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ با افزایشی ۸ برابری همراه بوده است و از ۵,۴۸۵ دانشجو در سال ۱۳۹۹ به ۴۴,۳۵۰ دانشجو افزایش یافته است.
- نسبت دانشجویان خارجی به کل دانشجویان نیز در بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ از ۱۵/۰ درصد به ۳۹/۱ درصد رسیده است.
- دانشجویان افغانستانی با ۴۶ درصد و دانشجویان عراقی با ۲۴ درصد بزرگترین گروه دانشجویان خارجی در ایران را تشکیل می‌دهند. دانشجویان این دو کشور در سال ۱۳۹۸ در مجموع ۶۹ درصد از دانشجویان خارجی در ایران را تشکیل داده‌اند. کشور لبنان با ۳ درصد و هر کدام از کشورهای سوریه و چین با ۲ درصد در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند.
- اکثریت دانشجویان خارجی در ایران در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد مشغول به تحصیل بوده‌اند. در سال ۱۳۹۸، ۵۵ درصد از دانشجویان در مقطع کارشناسی و ۳۱ درصد دانشجویان در مقطع کارشناسی ارشد مشغول به تحصیل بوده‌اند.
- دانشگاه‌های وابسته به دانشگاه آزاد اسلامی (با ۴۳ درصد)،

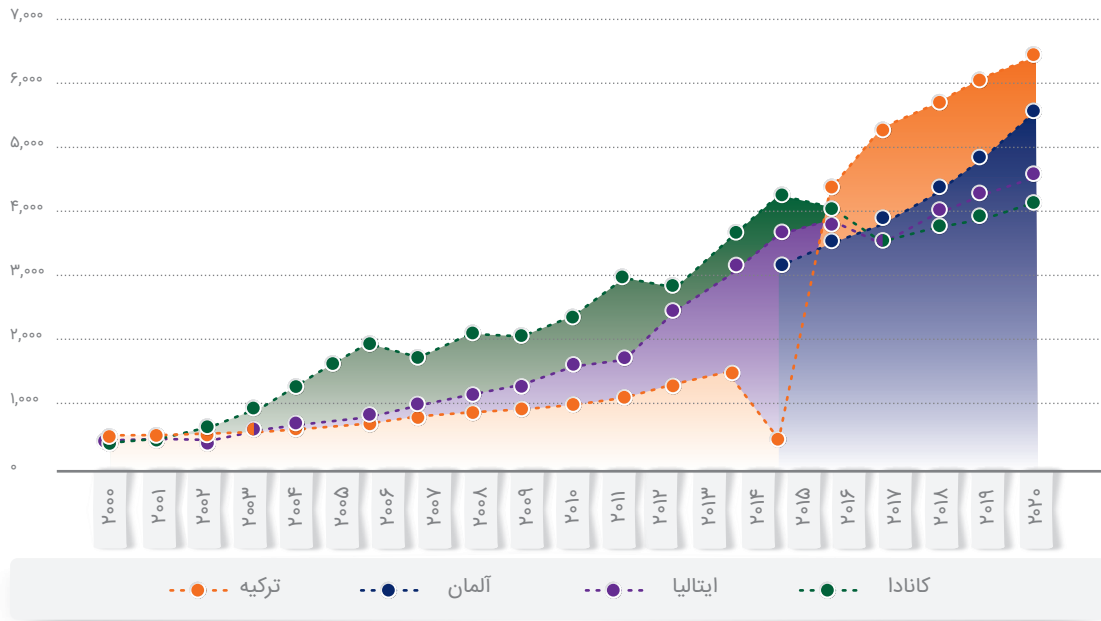
جدول ۵- وضعیت دانشجویان ایرانی خارج از کشور براساس شاخص‌های آماری مختلف

رتبه دانشجوی فرستی ایران در جهان	تعداد دانشجویان بین‌المللی در جهان (هزار نفر)	خالص چرخش ^۲ نخبگان در ایران	میزان جذب دانشجویان بین‌المللی در ایران (هزار نفر)	بازگشت ایرانیان متخصص خارج از وطن ^۱	تعداد دانشجویان ایرانی در خارج (هزار نفر)	سال
۲۹	۲,۶۵۳	...	...	...	۱۹,۳	۲۰۰۳
۲۸	۲,۶۹۶	...	...	...	۲۰,۹	۲۰۰۴
۲۶	۲,۸۲۴	...	...	...	۲۳,۴	۲۰۰۵
۲۲	۲,۹۱۰	...	...	...	۲۵,۱	۲۰۰۶
۲۰	۳,۰۹۷	...	...	...	۲۹,۵	۲۰۰۷
۱۸	۳,۳۲۳	...	...	...	۳۳,۲	۲۰۰۸
۱۵	۳,۵۳۹	...	...	...	۳۹,۷	۲۰۰۹
۱۳	۳,۷۷۷	-۰/۳۹	۵/۵	...	۴۴,۵	۲۰۱۰
۱۲	۳,۹۸۹	-۰/۴	۸/۹	...	۵۰,۴	۲۰۱۱
۱۱	۴,۰۶۰	-۰/۴۱	۱۲/۹	...	۵۴,۶	۲۰۱۲
۱۴	۴,۲۳۱	-۰/۳۲	۱۶/۶	...	۴۹,۵	۲۰۱۳
۱۵	۴,۴۹۵	-۰/۲۸	۲۲/۶	...	۵۰,۸	۲۰۱۴
۱۶	۴,۷۸۶	-۰/۲۷	۲۳/۷	۱۱۳	۵۱,۱	۲۰۱۵
۱۷	۵,۰۹۲	۰/۲۶	۲۵/۷	۳۷۶	۵۲,۸	۲۰۱۶
۲۰	۵,۳۰۹	-۰/۲۵	۲۶/۹	۸۰۶	۵۳,۲	۲۰۱۷
۱۹	۵,۵۷۱	-۰/۲۴	۳۰/۹	۱,۰۹۷	۵۶,۴	۲۰۱۸
...	...	...	...	۱,۵۶۰	...	۲۰۱۹
...	...	...	...	۱,۹۴۲	...	۲۰۲۰
...	...	...	...	۳ ۱,۹۸۸	...	۲۰۲۱

منبع: (UIS, 2021) (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰) (مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۴۰۰) (دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۴۰۰)

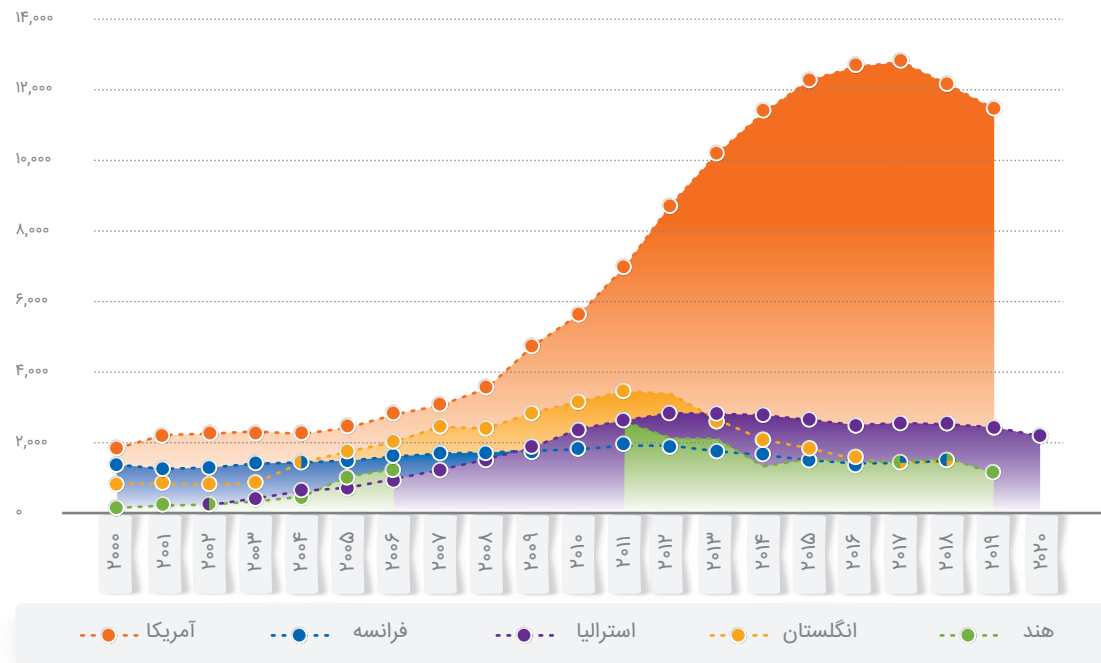
۱. به بازگشت متخصصان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور اشاره دارد.
۲. این شاخص از تفاضل خروج دانشجویان ایرانی از مجموع جذب دانشجویان بین‌المللی و بازگشت ایرانیان متخصص خارج از وطن در یک جمعیت ۱۰۰ هزار نفری به دست می‌آید. لازم به ذکر است که این شاخص سطح کیفی دانشجویان ورودی، خروجی و متخصصان بازگشتی را نادیده می‌گیرد.
۳. داده‌های افراد بازگشتی در سال ۲۰۲۱ بر اساس آخرین داده‌های موجود معاونت علمی ریاست جمهوری تا فروردین سال ۱۴۰۰ است.

■ روند افزایشی جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای مقصد (میزبان)

نمودار ۱- روند افزایشی دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای منتخب در سال ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰
منبع: (UIS, 2021)

■ روند کاهش جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای مقصد (میزبان)

نمودار ۲- روند کاهش جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای منتخب از سال ۲۰۲۰ - ۲۰۰۰
منبع: (UIS, 2021) (Austrade, 2021) (open doors, 2021)

وضعیت جمعیت دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر آمریکا و جهان

انتخاب شده‌اند، می‌تواند تا حدی تبیین‌کننده‌ی وضع کیفی دانشجویان ایرانی خارج از کشور باشد. جدول زیر توزیع تعداد دانشجویان ایرانی مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های برتر آمریکا که همگی جزء ۲۰ دانشگاه برتر جهان هستند را نمایش می‌دهد. همان‌طور که در جدول زیر مشخص است، از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۵، تعداد دانشجویان ایرانی در ۱۰ دانشگاه برتر آمریکا با اندکی افزایش همراه بوده است و از ۲۰۱ نفر در سال ۲۰۱۳ به ۲۴۰ نفر در سال ۲۰۱۵ رسیده است. از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۸، تعداد دانشجویان ایرانی در ده دانشگاه برتر آمریکا نیز کاهش اندکی یافته و از رقم ۲۴۰ دانشجو به ۲۲۹ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.

یکی از مباحثی که همواره در موضوع مهاجرت‌های بین‌المللی در ایران مطرح بوده است، بحث کیفیت دانشجویان و متخصصان ایرانی خارج از کشور بوده که بر همین اساس نیز دیدگاه کمی در این زمینه توسط برخی از افراد مورد انتقاد قرار گرفته است. در همین راستا، یکی از شاخص‌های قابل دسترس جهت سنجش کیفیت دانشجویان خروجی بر اساس محدود داده‌های موجود در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی می‌تواند سهم پذیرش و حضور دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر جهان باشد. بر همین اساس، بررسی تعداد و سهم دانشجویان ایرانی در ۱۰ دانشگاه برتر آمریکا که از میان ۲۰ دانشگاه برتر جهان (بر اساس رتبه‌بندی QS 2020)

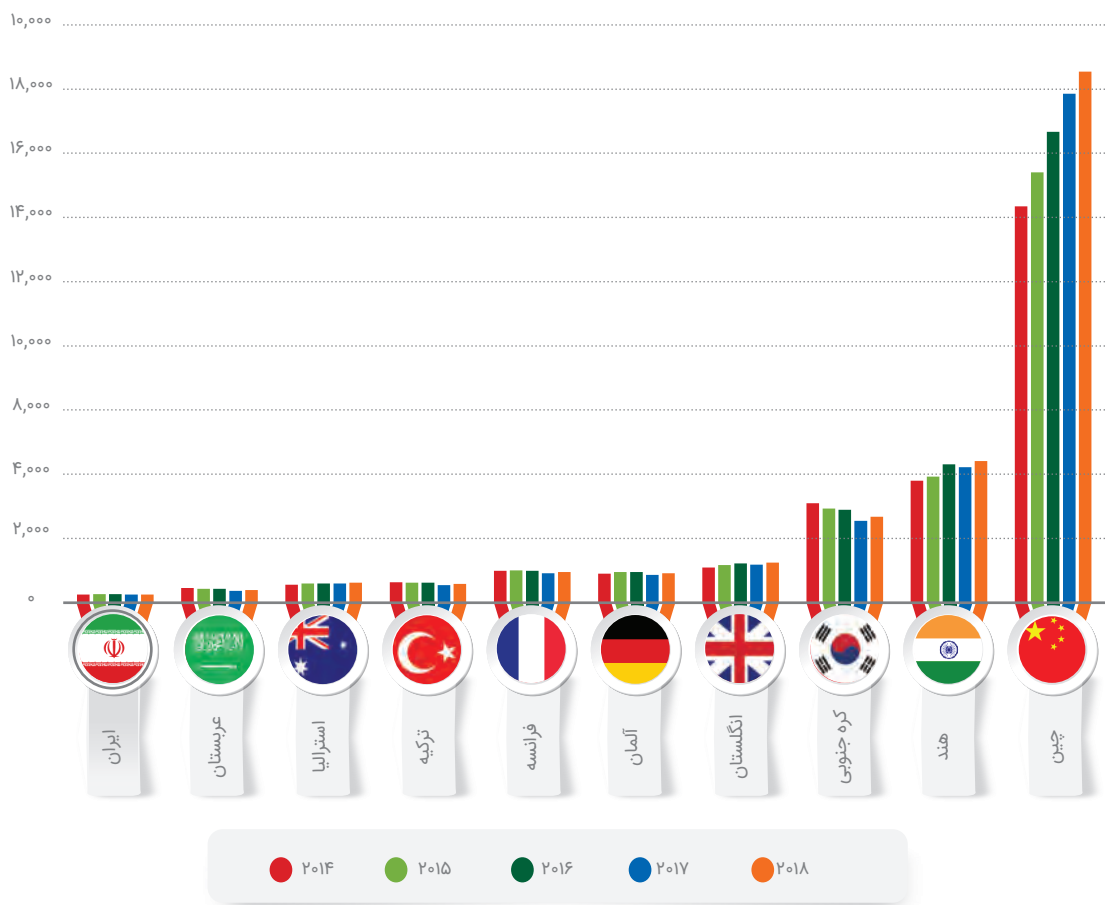
جدول ۶- تعداد دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های برتر آمریکا و جهان

دانشگاه	رتبه آمریکا	رتبه جهان	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸
ماساچوست	۱	۱	۳۷	۳۸	۳۷	۳۸	۳۳	۳۳
استنفورد	۲	۲	۶۴	۶۳	۶۳	۵۸	۵۳	۵۳
هاروارد	۳	۳	۱۶	۲۱	۲۴	۲۳	۲۶	۲۸
کالیفرنیا	۴	۵	۷	۱۳	۱۵	۱۲	۱۱	۱۲
شیکاگو	۵	۱۰	۱۲	۱۶	۱۹	۱۷	۱۵	۱۷
پرینستون	۶	۱۳	۱۷	۱۹	۲۰	۲۴	۲۰	۲۱
کرنل	۷	۱۴	۲۰	۲۴	۲۷	۲۳	۲۲	۲۳
پنسیلوانیا	۸	۱۵	۲۳	۲۵	۲۸	۲۸	۲۷	۲۸
ییل	۹	۱۷	۵	۶	۷	۱۳	۱۴	۱۴
کلمبیا	۱۰	۱۸	۲۳	۲۶	۲۷	۲۹	۲۶	۲۷
مجموع			۲۰۱	۲۲۵	۲۴۰	۲۳۶	۲۲۱	۲۲۹

منبع: (College Factual, 2020)

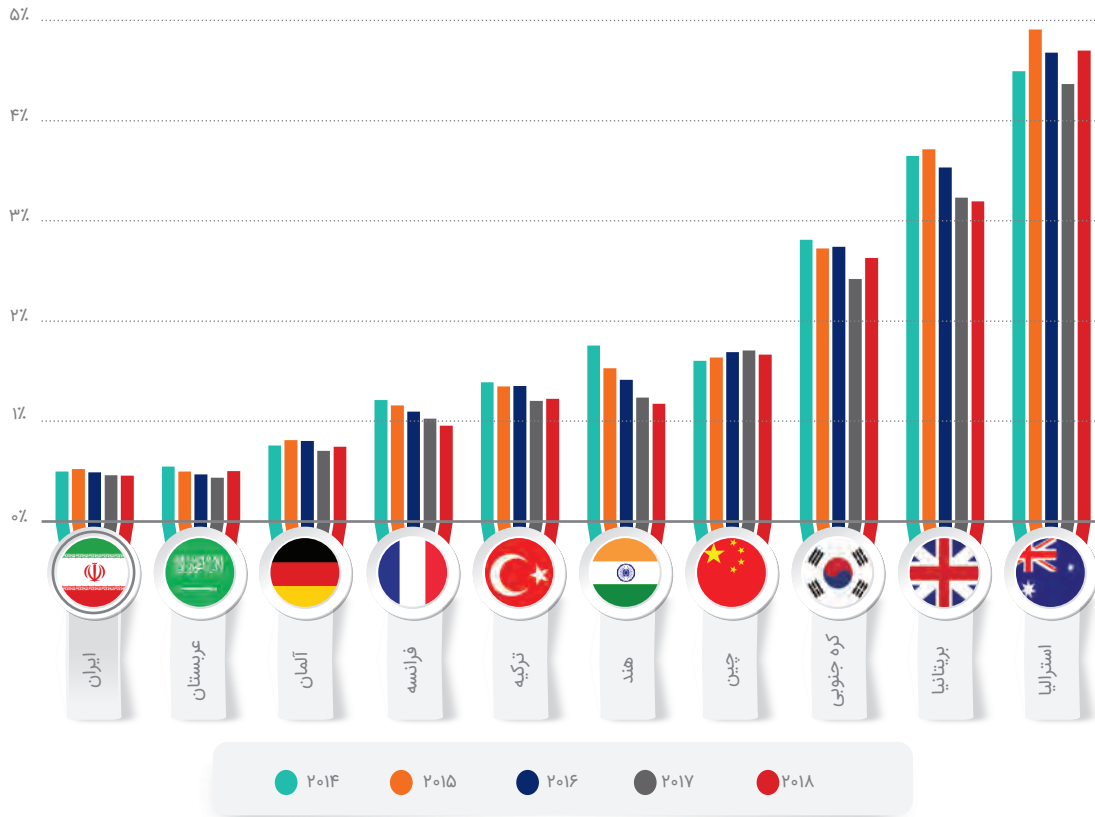
جایگاه دهم در میان کشورهای دانشجویی را داریم. سهم دانشجویان ایرانی حاضر در دانشگاه‌های برتر جهان از کل جمعیت دانشجویان خروجی در بازه‌ی ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۸ میلادی تقریباً ثابت بوده است و از حدود نیم درصد در سال ۲۰۱۴ به حدود ۵/۴۵ درصد در سال ۲۰۱۸ کاهش یافته است. درحالی‌که برای مثال، این شاخص در همین بازه‌ی زمانی برای کشور چین با حجم قابل توجه دانشجویان خروجی (بیش از ۹۰۰ هزار دانشجو) با رشد اندکی همراه بوده و از ۱/۶ درصد در سال ۲۰۱۴ به ۱/۶۶ درصد در سال ۲۰۱۸ رسیده است. بر اساس این شاخص کشورهای کره جنوبی، بریتانیا و استرالیا بیشترین سهم دانشجو را در ده دانشگاه برتر آمریکا دارند.

نمودارهای زیر، جمعیت دانشجویان ایرانی حاضر در دانشگاه‌های برتر آمریکا در قیاس با جمعیت دانشجویان برخی از کشورهای منتخب را نمایش می‌دهند. چنانچه معیار "تعداد دانشجویان مشغول به تحصیل در ده دانشگاه برتر آمریکا" را در نظر داشته باشیم، ایران در رتبه‌بندی کشورهای دانشجویی به کشور آمریکا در جایگاه دهم قرار دارد و کشورهای چین، هند و کره جنوبی در جایگاه اول تا سوم قرار دارند. چنانچه "سهم دانشجویان مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های برتر از کل جمعیت دانشجویان خروجی" را در نظر بگیریم، کمتر از نیم درصد دانشجویان خروجی از ایران در دانشگاه‌های برتر آمریکا و جهان مشغول به تحصیل هستند که از این حیث هم در

نمودار ۳-رتبه‌بندی کشورهای منتخب دانشجویی بر اساس تعداد دانشجویان آنها در ۱۰ دانشگاه برتر آمریکا

منبع: (College Factual, 2020)

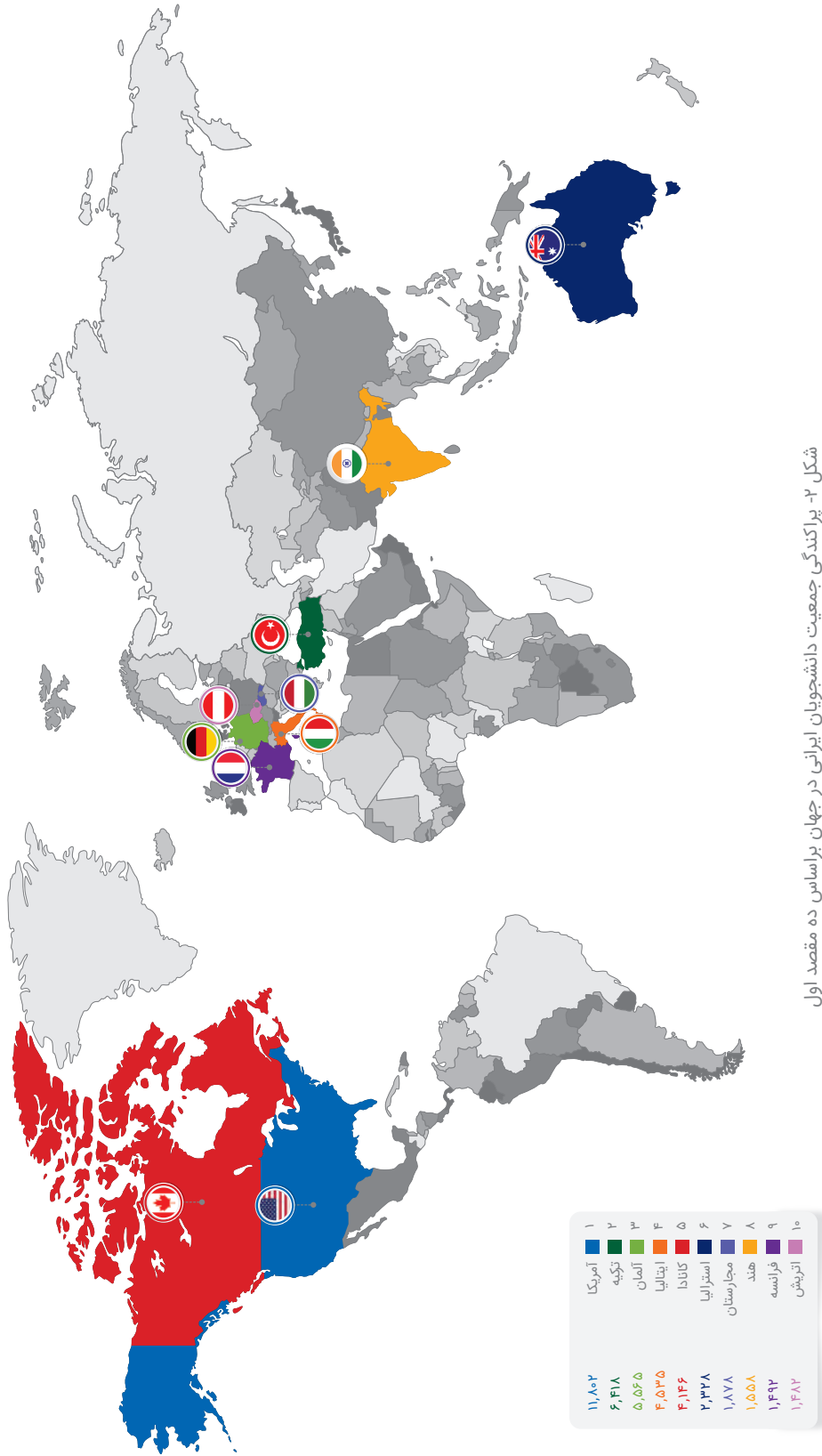

نمودار ۴-رتبه‌بندی کشورهای منتخب دانشجویفروست به آمریکا براساس سهم دانشجویان در ۱۰ دانشگاه برتر آمریکا از کل جمعیت دانشجویان خروجی آنها
 منبع: (College Factual, 2020)

■ نقشه پراکندگی دانشجویان ایرانی در نقاط مختلف جهان

ایرانی بیشتری را به خود جذب نماید. بعد از آمریکا کشورهای ایران، ترکیه و کانادا مقاصد محبوب دانشجویان ایرانی به شمار می‌روند. ایجاد محدودیت‌های ویزایی آمریکا برای دانشجویان ایرانی طی سال‌های اخیر، ساده‌تر بودن دریافت پذیرش در مقاصد بعدی نسبت به آمریکا و هزینه‌ی پایین‌تر تحصیل در کشورهایی چون ترکیه، آلمان، ایتالیا و کانادا به نسبت آمریکا از جمله دلایل گرایش دانشجویان ایرانی برای تحصیل در کشورهای دیگر بوده است.

در شکل ۲، پراکندگی دانشجویان ایرانی در نقاط مختلف جهان (۱۰ مقصد اول) با بیشترین جمعیت به نمایش درآمده است. همان‌گونه که در شکل مشخص است، مناطق اصلی تراکم جمعیت دانشجویان ایرانی شامل آمریکای شمالی، اروپای غربی، آسیای جنوب شرقی و اقیانوسیه است. کشور آمریکا همواره مقصد اول دانشجویان ایرانی برای تحصیل در خارج از کشور بوده است. با روی کارآمدن دولت بایدن و رفع شدن محدودیت‌های ایجاد شده در دوره‌ی ترامپ و پیش‌بینی می‌شود که این کشور در سال‌های آتی دانشجویان

شکل ۲- پراکنندگی جمعیت دانشجویان ایرانی در جهان براساس ده مقصد اول
منبع: (UIS, 2021) (open doors)

وضعیت مهاجرت‌های اجباری اجباری و پناهنجویی در ایران و جهان:

وضعیت جهان

- مهاجرت‌های اجباری و پناهنجویی در سال ۲۰۲۰ با تحولات زیادی روبرو شد. به دلیل محدودیت تردد و کنترل مرزها، بخش عمده آوارگان در درون مرزهای ملی خود گرفتار شدند. این موضوع باعث افزایش بی‌سابقه آوارگان داخلی در سال ۲۰۲۰ گردید.
- پناهنجویان جدید ثبت شده در سال ۲۰۲۰ به نصف سال قبل از آن کاهش یافت. یک چهارم پناهنجویان جدید ثبت شده در جهان از سه کشور ونزوئلا، افغانستان و سوریه بوده‌اند. تعداد پناهنجویان جدید ایرانی ثبت شده در جهان در سال ۲۰۲۰ نیز به نصف سال قبل از آن کاهش یافته است. به نظر می‌رسد با کاهش محدودیت‌های سفر به دیگر کشورها، در سال پیش رو شاهد افزایش تعداد پناهنجویان جدید در جهان و ایران باشیم.
- بیشترین تعداد پناهندگان در جهان تا پایان سال ۲۰۲۰ از کشورهای سوریه (۶ میلیون و ۶۹۰ هزار نفر)، ونزوئلا (۴ میلیون و ۲۷ هزار نفر) و افغانستان (۲ میلیون و ۵۹۵ هزار نفر) بوده است. در پایان سال ۲۰۲۰ میلادی، ۱۳۴ هزار و ۷۶۷ نفر از اتباع ایرانی در وضعیت پناهنجی در جهان قرار داشتند که از این لحاظ ایران در رتبه‌ی ۲۲ قرار داشت (UNHCR Data Finder).
- کشورهای ترکیه (۳ میلیون و ۶۵۲ هزار نفر)، کلمبیا (یک میلیون و ۷۳۱ هزار نفر) و پاکستان (یک میلیون و ۴۳۹ هزار نفر) میزبان بیشترین تعداد پناهنده در جهان تا پایان سال ۲۰۲۰ بودند. کشور ایران با میزبانی از ۸۰۰ هزار پناهنده، در رتبه‌ی دهم در جهان قرار دارد (UNHCR Data Finder). به دلیل کاهش تعداد پناهندگان در ایران، رتبه کشور از جایگاه ششم در سال ۲۰۱۹ به جایگاه دهم تنزل یافته است. مهمترین علت کاهش تعداد پناهندگان در ایران در سال ۲۰۲۰ در مقایسه با سال قبل از آن، به روز شدن آمارها توسط دولت ایران است. در سال‌های اخیر تعدادی از پناهندگان، وضعیت خود را از پناهنجی به گذرنامه تغییر داده‌اند.
- بیشترین تعداد افراد در وضعیت پناهنجی در جهان تا پایان سال ۲۰۲۰ میلادی مربوط به اتباع کشورهای ونزوئلا (۸۵۱ هزار و ۱۱۹ نفر)، عراق (۲۴۰ هزار و ۶۹۵ نفر) و افغانستان (۲۳۸ هزار و ۷۹۱ نفر) بوده است. اتباع کشور ایران با ۷۷ هزار و ۲۱۷ نفر در وضعیت پناهنجی در جهان، در رتبه ۱۴ قرار دارند (UNHCR Data Finder).
- با توجه به تحولات امنیتی در کشور افغانستان و تصرف برخی از مناطق توسط طالبان در نیمه اول سال ۲۰۲۱، احتمال افزایش آوارگان داخلی در این کشور و یا خروج آوارگان به مقصد کشورهای همسایه (از جمله ایران) و یا کشورهای اروپایی وجود دارد.

وضعیت ایران

- در سال ۲۰۲۰ میلادی، تعداد ۱۵ هزار و ۳۳۳ درخواست پناهنجی جدید از سوی اتباع ایرانی در کشورهای مختلف جهان به ثبت رسیده است.
- در سال ۲۰۲۰ به ۸۶۱ نفر از پناهندگان ایرانی تابعیت کشورهای دیگر اعطاء شده است. ۳۹۴ نفر از پناهندگان ایرانی در سال ۲۰۲۰ در کشورهای ثالث اسکان مجدد یافتند.
- میزان ارائه پاسخ مثبت به پناهنجویان ایرانی در کشورهای اروپایی در سال ۲۰۲۰ (مرحله اول بررسی درخواست‌ها) به پایین‌ترین حد خود در شش سال اخیر رسید. بخش عمده پناهنجویانی که پاسخ منفی دریافت کرده‌اند یا به صورت غیرقانونی و مخفیانه در کشورهای مقصد زندگی می‌کنند و یا آنجا را به مقصد کشورهای دیگر ترک می‌کنند. از این رو، ضروری است تا مطالعات بیشتری در زمینه سرنوشت مهاجران نامتعارف ایرانی در دیگر کشورها انجام گیرد.
- تعداد پناهندگان در ایران در سال ۲۰۲۰ با کاهش حدود ۲۰۰ هزار نفری نسبت به سال ۲۰۱۹، به رقم ۸۰۰ هزار نفر کاهش یافته است. لازم به ذکر است که در طول پنج سال اخیر تعداد پناهندگان در ایران در پایگاه‌های داده کمیساریای عالی سازمان ملل متحد در امور پناهندگان به روز رسانی نشده بود. با کاهش رقم پناهندگان در ایران، جایگاه کشور ایران در میزبانی از پناهندگان در جهان به رتبه‌ی دهم تنزل یافته است. میزبانی ایران از پناهندگان در جهان در چهار دهه اخیر مورد توجه و تحسین جامعه جهانی بوده است اما با سیاست تبدیل وضعیت برخی از پناهندگان (بطور مثال دانشجویان) به گذرنامه، تعداد پناهندگان در ایران کاهش یافته است.
- تخمین تعداد مهاجران فاقد مدرک در ایران همواره مورد بحث و اختلاف نظر بوده است. اگرچه تعداد این مهاجران حدود یک میلیون نفر تخمین زده می‌شود، اما کمیساریای عالی سازمان ملل متحد در امور پناهندگان (دفتر تهران) در گزارش‌های اخیر خود تعداد آنها را بیش از دو میلیون نفر تخمین می‌زند. به منظور شناخت ویژگی‌های اجتماعی، جمعیتی و اقتصادی مهاجران فاقد مدرک، ضروری است تا مطالعات بیشتری در این خصوص انجام گیرد. چراکه این موضوع برای سیاستگذاری مهاجرت در ایران اهمیت بالایی دارد.

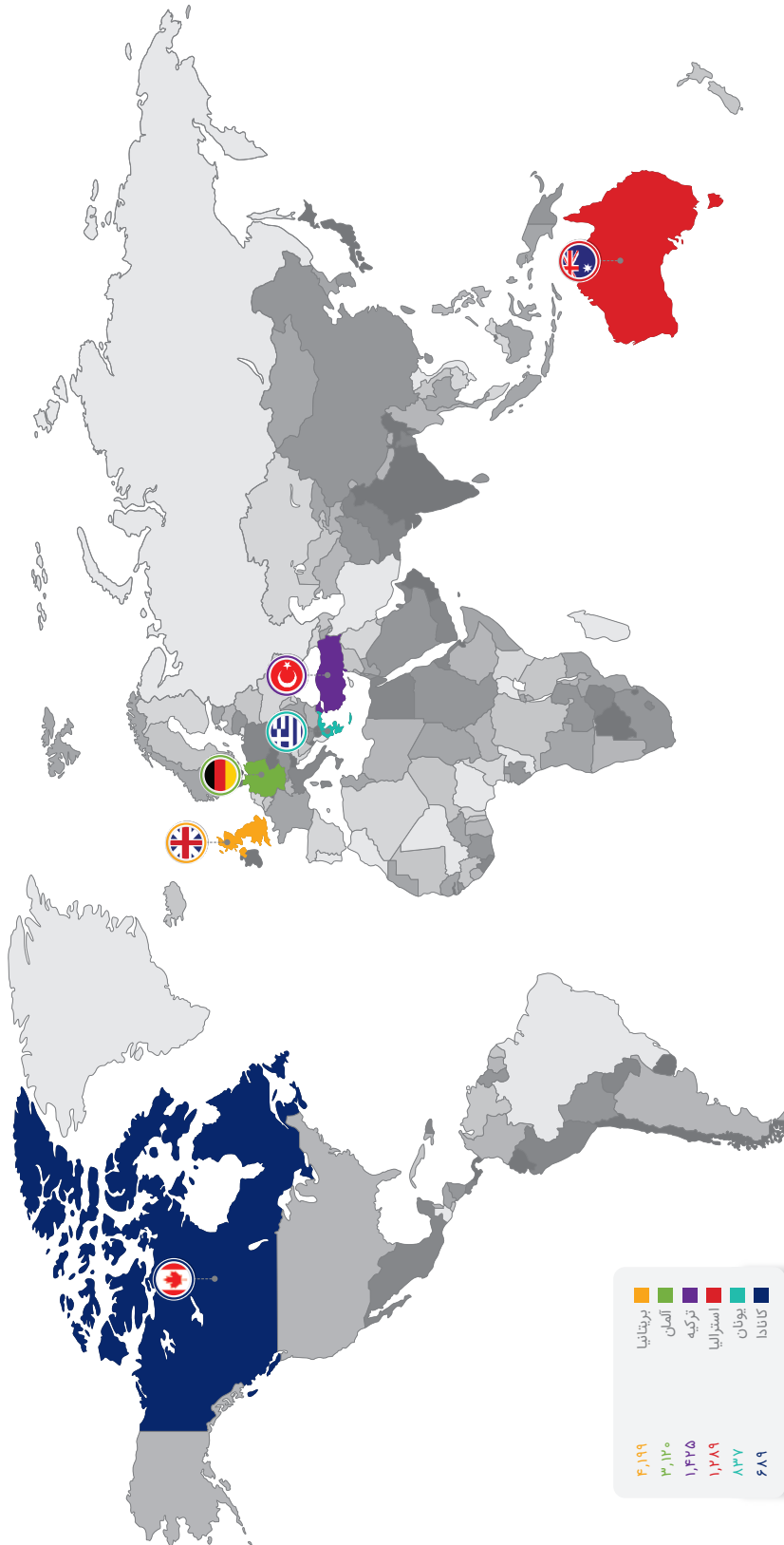
جدول ۷- وضعیت ایران در مهاجرت‌های اجباری- پناهنجویی در جهان در پایان سال ۲۰۲۰

جایگاه ایران	ایران	جهان	
۱۴	۷۷,۲۱۷	۴,۱۳۸,۸۸۹	تعداد افراد در وضعیت پناهنجویی
۲۲	۱۳۴,۷۶۷	۲۰,۶۵۰,۳۰۴	تعداد افراد در وضعیت پناهنده‌گی
۱۰	۸۰۰,۰۰۰	-	تعداد پناهندگان در ایران

منبع: (UNHCR Data Finder)

■ نقشه پراکندگی پناجویان ایرانی (ثبت جدید) در نقاط مختلف جهان

شکل ۳ - شش مقصد اول پناجویان جدید ایرانی ثبت شده در جهان در سال ۲۰۲۰

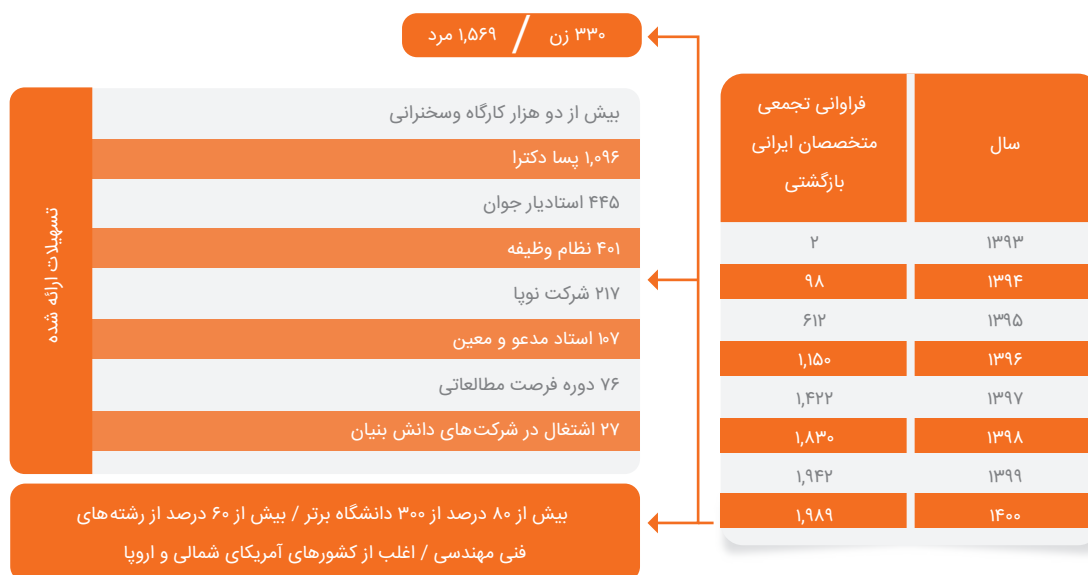
منبع: (UNHCR Data Finder)

* آمار نمودار به پناجویان ایرانی که وضعیت ثبت درخواست آنها به عنوان جدید (N= New Applications) در پایگاه داده کمیساریا ارائه شده اشاره دارد.

وضعیت ایران در حوزه مهاجرت‌های بازگشتی (مهاجرت معکوس)

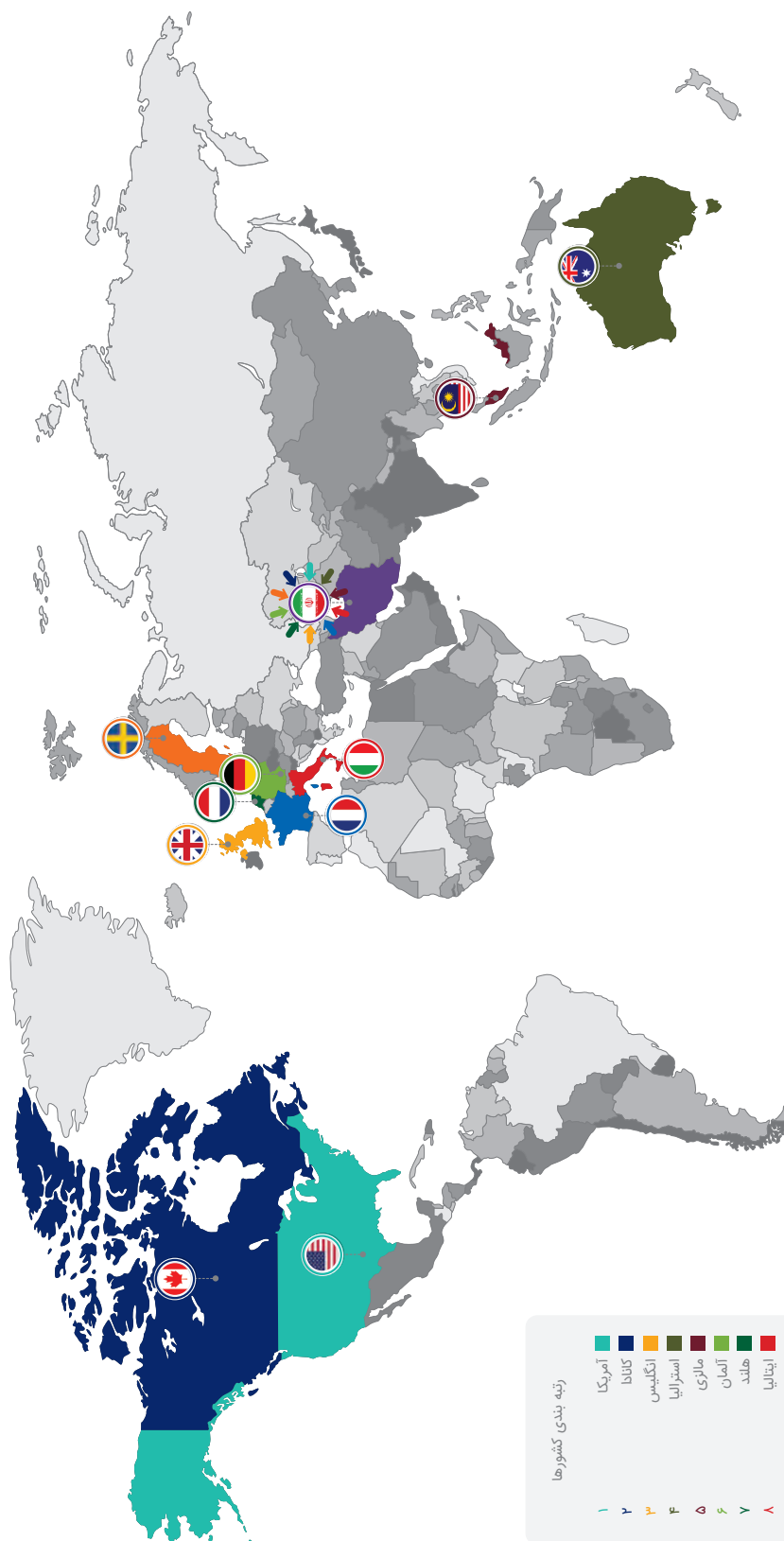
- از آنجایی که تا پیش از سال ۱۳۹۴ وضعیت مهاجرت بازگشتی متخصصان و دانشمندان ایرانی به طور رسمی پایش نمی‌شد، بنابراین آمار دقیق و جامعی در این حوزه تا پیش از سال مذکور وجود ندارد. البته اظهار نظرهای متفاوتی پیرامون این موضوع همواره وجود داشته است^۱.
- در دهه‌ی اخیر اهمیت موضوع بازگرداندن ایرانیان متخصص برای کشور پررنگ شد و طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم با هدف تسهیل بازگشت آنها توسط معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری و مرکز تعاملات بین‌المللی علم و فناوری از سال ۱۳۹۴ به طور رسمی پیاده‌سازی و اجرا شد. اجرای این طرح، منجر به ایجاد پایگاه آماری منسجمی از متخصصان ایرانی بازگشتی شده است.
- طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم، موجب بازگشت برخی از ایرانیان متخصص و حفظ ارتباط با برخی دیگر از ایرانیان مقیم خارج از کشور شده است. تعداد متخصصان ایرانی بازگشتی از اولین شروع طرح تا سال ۱۳۹۵ با شیب زیاد و از سال ۱۳۹۵ تاکنون با شیب کمتری افزایش یافته است و به هزار و ۹۸۹ نفر تا پایان فروردین ۱۴۰۰ رسیده است. ۳۳۰ نفر از این افراد زن و باقی مرد هستند. علاوه بر این، این طرح موجب حفظ ارتباط کشور با ۸۶۴ نفر از ایرانیان متخصص و دانشمند غیر مقیم شده است.
- مهم‌ترین مقاصد مهاجرتی ایرانیان بازگشتی کشورهای آمریکای شمالی و اروپای غربی هستند و تحصیلات اغلب آنان در حوزه فنی مهندسی، به ویژه رشته‌های برق، مکانیک، کامپیوتر و عمران است.

جدول ۸- فراوانی تجمعی متخصصان ایرانی بازگشتی (به تفکیک جنسیت، تسهیلات دریافتی و رتبه دانشگاهی)

منابع: (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰)؛ (مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان، ۱۴۰۰)

۱. برای مثال، رییس مرکز جذب هیئت علمی وزارت علوم اظهار داشته‌اند که از اردیبهشت سال ۱۳۸۳ تا پایان اردیبهشت سال ۱۴۰۰، در مجموع دو هزار و ۲۱۴ دانش‌آموخته خارج از کشور جذب هیئت علمی دانشگاه‌های داخلی شده‌اند.

شکل ۴- ده کشور اول محل بازگشت متخصصان ایرانی به کشور (به ترتیب)
منبع: (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰)

وضعیت ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها

رشد و نگهداشت و خروجی‌ها از دو مولفه‌ی مهارت‌های فنی- حرفه‌ای و مهارت‌های دانش جهانی تشکیل شده است (GTCl, 2020).

بر اساس نتایج شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۰ نمرات برتر این شاخص همچنان تحت سلطه کشورهای توسعه‌یافته و پردرآمد قرار دارند و بین تولید ناخالص داخلی سرانه و نمرات شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها همبستگی زیادی وجود دارد. کشورهای اروپایی همچنان بر رتبه بندی شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها تسلط دارند به طوری که ۱۷ کشور اروپایی در میان ۲۵ رتبه‌ی برتر هستند. در سال ۲۰۲۰ نیز همانند سال گذشته سوئیس در رتبه اول قرار دارد و پس از آن ایالات متحده و سنگاپور هستند. همچنین در میان کشورهای غیر اروپایی که در میان ۲۵ کشور برتر قرار دارند، استرالیا، کانادا، نیوزیلند، ژاپن، اسرائیل و امارات متحده عربی هستند. جدول زیر وضعیت ۱۰ کشور برتر در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها را در سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد:

شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۱۳ و به منظور مقایسه توانایی کشورها در رقابت بر سر استعدادها ایجاد شده است. رقابت‌پذیری برای استعدادها به مجموعه‌ی سیاست‌ها و روش‌هایی گفته می‌شود که یک کشور را قادر می‌سازد تا سرمایه انسانی که موجب بهره‌وری می‌شود را توسعه، جذب و تقویت نماید. این شاخص، اطلاعات و تحلیل‌های ارزشمندی را به منظور توسعه استراتژی‌های مربوط به جذب استعدادها، رفع چالش‌های مرتبط با آن و کسب مزیت رقابتی در بازار جهانی در اختیار تصمیم‌سازان و سیاستمداران قرار می‌دهد.

این گزارش به صورت سالانه، توسط موسسه اروپایی مدیریت کسب و کار منتشر می‌شود. مدل شاخص جهانی رقابت‌پذیری استعداد یک مدل ورودی-خروجی است که ترکیبی از ارزیابی آنچه که کشورها برای استعدادها انجام می‌دهند (ورودی‌ها) و آنچه که به عنوان نتیجه کار خود در ارتباط با استعدادها مشاهده می‌کنند (خروجی‌ها) را ارائه می‌کند. ورودی‌ها از چهار مولفه توانمندسازی، جذب،

جدول ۹- ده کشور برتر در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۰

رتبه	کشور	امتیاز کلی کشورها در شاخص رقابت پذیری
۱	سوئیس	۸۱/۲۶
۲	آمریکا	۷۹/۰۹
۳	سنگاپور	۷۸/۴۸
۴	سوئد	۷۵/۸۲
۵	دانمارک	۷۵/۱۸
۶	هلند	۷۴/۹۹
۷	فنلاند	۷۴/۴۷
۸	لوگزامبورگ	۷۳/۹۴
۹	نروژ	۷۲/۹۱
۱۰	استرالیا	۷۲/۵۳

منبع: (GTCl, 2020)

۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰ با توجه به اضافه شدن کشورهای جدید به این شاخص با بهبود همراه بوده است. جدول زیر وضعیت رتبه کشور ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها و زیر شاخص‌های آن را از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰ نشان می‌دهد:

نتایج این شاخص برای کشور ایران نشان می‌دهد که در سال ۲۰۲۰، ایران با کسب نمره ۳۲/۶۸ در رتبه ۱۰۲ (از بین ۱۳۲ کشور جهان) قرار دارد. از سال ۲۰۱۳ تعداد کشورهای بیشتری به رتبه‌بندی شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها اضافه شده است^۱ و نمره کشور ایران از سال

جدول ۱۰- وضعیت کشور ایران در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها طی سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۰

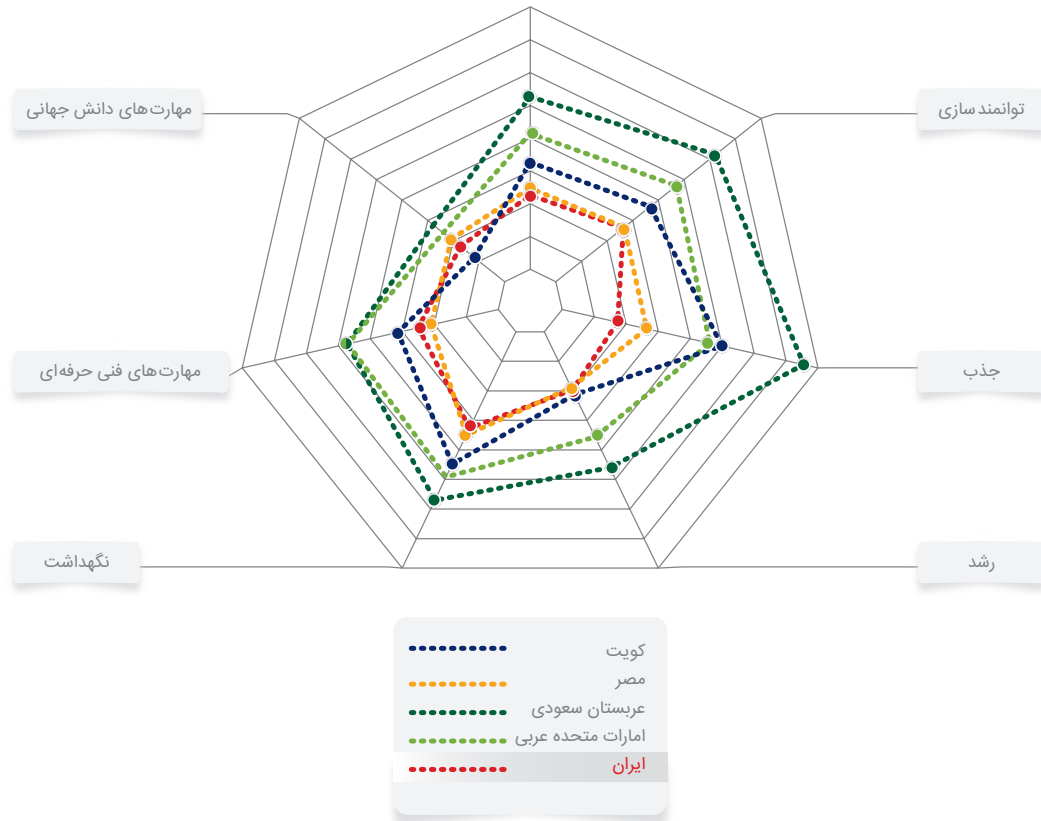
شاخص‌های خرجی		شاخص‌های ورودی				رتبه کلی	نمره کلی	سال
رتبه شاخص مهارت‌های دانش جهانی	رتبه زیر شاخص مهارت‌های فنی-حرفه‌ای	رتبه شاخص نگاهداشت	رتبه شاخص رشد	رتبه شاخص جذب	رتبه شاخص توانمندسازی			
۹۰	۹۴	۸۱	۹۶	۱۰۱	۱۰۱	۱۰۱ (۱۰۳)	۳۲,۲۸	۲۰۱۳
۷۱	۸۶	۵۵	۸۶	۹۱	۸۴	۸۲ (۹۳)	۳۲,۰۹	۲۰۱۴
۸۶	۹۶	۷۶	۷۳	۱۰۸	۱۰۱	۹۸ (۱۰۹)	۳۶,۳۴	۲۰۱۵-۱۶
۷۷	۸۷	۸۳	۹۳	۱۸	۱۰۷	۱۰۳ (۱۱۸)	۳۳,۵۴	۲۰۱۷
۵۵	۷۸	۷۹	۹۵	۱۱۸	۱۰۷	۹۴ (۱۱۹)	۳۲,۵۷	۲۰۱۸
۶۳	۷۸	۷۲	۹۴	۱۲۳	۱۰۷	۹۷ (۱۲۵)	۳۱,۵۹	۲۰۱۹
۶۵	۸۹	۸۲	۱۰۱	۱۳۱	۱۱۴	۱۰۲ (۱۳۲)	۳۲,۶۸	۲۰۲۰

منبع: (GTCI, 2013-2020)

کشورهایی هستند که در رتبه‌های پایین‌تر نسبت به کشور ما قرار گرفته‌اند. همچنین مقایسه کشور ایران با برخی از کشورهای منطقه «منا» نشان می‌دهد که کشور ایران در وضعیت نامناسب‌تری نسبت به این کشورها قرار دارد. نمودار زیر وضعیت کلی کشور ایران را در مقایسه با برخی از کشورهای منطقه منا در شاخص کلی و زیر شاخص‌های مربوط به آن نشان می‌دهد:

به لحاظ منطقه‌ای نیز کشور ایران با قرار گرفتن در منطقه آسیای مرکزی و جنوبی در رتبه هفتم در میان ۱۰ کشور برتر این منطقه در سال ۲۰۲۰ قرار گرفته است. کشورهای قزاقستان با رتبه ۵۴، هند با رتبه ۷۲، سریلانکا با رتبه ۸۳، تاجیکستان با رتبه ۸۴، قرقیزستان با رتبه ۹۱ و بوتان با رتبه ۹۲ کشورهای هستند که در رتبه بالاتری از کشور ما قرار گرفته‌اند. همچنین کشورهای پاکستان با رتبه ۱۰۶، نپال با رتبه ۱۲۱ و بنگلادش با رتبه ۱۲۴،

۱. از ۱۰۳ کشور در سال ۲۰۱۳ به ۱۳۲ کشور در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است. در سال ۲۰۱۴ نیز تعداد کشورها از ۱۰۳ به ۹۳ کاهش یافته است.

نمودار ۵- مقایسه کشور ایران با کشورهای منتخب منطقه منا در شاخص جهانی رقابت‌پذیری برای استعدادها در سال ۲۰۲۰
منبع: (GTCL, 2020)

وضعیت ایران در شاخص‌های جریان بالقوه مهاجرت

فراهم آورند. اهمیت دیگر شاخص جریان بالقوه مهاجرت، در جهانی بودن این داده‌ها است. این داده‌ها برای بیش از ۱۵۰ کشور جهان جمع‌آوری شده است که هیچ شاخصی در حوزه مهاجرت تا این اندازه داده قابل مقایسه بین کشوری فراهم نکرده است.

آخرین پیمایش موسسه گالوپ از طریق مصاحبه‌های رودرو یا تلفنی با حدود نیم میلیون نفر بزرگسال در ۱۵۰ کشور بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ انجام شده است. از داده‌های به دست آمده «شاخص جریان بالقوه مهاجرت» اندازه‌گیری شده است و در سایت گالوپ به نمایش درآمده است. ذیل این شاخص کلی، دو شاخص کاربردی و مفید نیز توسط گالوپ معرفی و اندازه‌گیری شده‌اند که یکی «شاخص جریان بالقوه جذب استعداد^۱» و دیگری «شاخص جریان بالقوه مهاجرت جوانان^۳»

• موسسه گالوپ از سال ۲۰۰۵ تاکنون، بطور منظم پیمایش‌هایی را برای سنجش پتانسیل مهاجرت و تغییر جمعیت بین ۱۶۰ کشور انجام داده است که در دوره‌های زمانی دو یا سه ساله نتایج آنها را منتشر کرده است. به روزترین پیمایش گالوپ که در پی یافتن پتانسیل رشد جمعیت بزرگسال در صورت برداشته شدن همه موانع مهاجرت می‌باشد در سال ۲۰۱۸، منتشر شده است که با «شاخص جریان بالقوه مهاجرت» نشان داده می‌شود.

• اهمیت و کاربرد «شاخص جریان بالقوه مهاجرت» این است که شاخص مذکور ذهنیت اتباع هر کشور نسبت به مقوله مهاجرت را نشان می‌دهد. همچنین به سیاست‌گذاران کمک می‌کند تا در جهت مدیریت مهاجرت نیروی انسانی به صورت فعال و کارآمد برنامه‌ریزی کرده و یا شرایط لازم را برای بالفعل کردن ظرفیت جذب نیروی انسانی مورد نیاز از دیگر کشورها را

1. Potential Net Migration Index
3. Potential Net Youth Migration Index

2. Potential Net Brain Gain Index

۱۹ درصد کاهش پیدا می‌کند (داده‌ها مربوط به سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ است). توجه به این نکته نیز ضروری است که بیش‌تر کشورها وضعیتی مشابه ایران دارند و در صورت حذف محدودیت‌ها با کاهش جمعیت کشور، جمعیت استعدادها و همچنین جمعیت جوانان مواجه می‌شوند. همچنین بایستی توجه داشت که امتیاز کشورها در محدوده ایران به شدت به هم نزدیک هستند.

- ایران از میان ۱۵۰ کشور، ۸۷ امین کشور از نظر جذابیت برای مهاجرت افراد سایر کشورها به ایران و ماندن اتباع خود در داخل است. رتبه ایران برای جذب استعدادها از خارج و ماندن استعدادهای خود در داخل کشور ۷۸ (از میان ۱۰۹ کشور) و برای جذب جوانان از خارج و ماندن جوانان خود در داخل کشور، جایگاه ۷۷ ام را در میان ۱۵۰ کشور داراست.

هستند. شاخص پتانسیل خالص جذب استعداد، در واقع پتانسیل مهاجرت افراد تحصیلکرده (دارای مدرک کارشناسی و بالاتر) را می‌سنجد و شاخص پتانسیل خالص مهاجرت جوانان، این شاخص را برای افراد بین ۱۵ تا ۲۹ سال، اندازه می‌گیرد.

- بر اساس آخرین پیمایش جهانی گالوپ، امتیاز ایران در شاخص «جریان بالقوه مهاجرت» برابر با (-۱۶٪)، در شاخص جذب استعدادها برابر با (-۲۷٪) و در شاخص مهاجرت جوانان (-۱۹٪) است. امتیازات ایران در همه این شاخص‌ها منفی است و این یعنی اگر محدودیت‌های جابجایی حذف شوند، جمعیت کلی ایران، جمعیت استعدادها و جمعیت جوانانی که از کشور خارج می‌شوند بیش از تعدادی است که به ایران وارد می‌شوند. یعنی در صورت حذف محدودیت‌ها، جمعیت کشور ۱۶ درصد، جمعیت استعدادها ۲۷ درصد و جمعیت جوانان

جدول ۱۱- جایگاه و امتیاز ایران در رتبه‌بندی کشورها بر اساس شاخص‌های جریان بالقوه مهاجرت

شاخص مهاجرت (جذب) جوانان			شاخص جذب استعدادها ^۱			شاخص جریان بالقوه مهاجرت		
رتبه	کشور	امتیاز	رتبه	کشور	امتیاز	رتبه	کشور	امتیاز
۱	ایسلند	٪۴۵۱	۱	قبرس شمالی	٪۴۳۲	۱	نیوزلند	٪۲۳۱
۲	سنگاپور	٪۴۱۰	۲	نیوزلند	٪۳۳۳	۲	سنگاپور	٪۲۲۵
۳	استرالیا	٪۳۷۸	۳	ایسلند	٪۲۹۶	۳	ایسلند	٪۲۰۸
۴	سوئیس	٪۳۷۲	۴	اسپانیا	٪۱۸۷	۴	امارات متحده عربی	٪۲۰۴
۵	کویت	٪۳۴۹	۵	سنگاپور	٪۱۸۵	۵	سوئیس	٪۱۸۷
۶	کانادا	٪۳۴۳	۶	دانمارک	٪۱۶۹	۶	استرالیا	٪۱۷۹
۷	امارات متحده عربی	٪۳۳۰	۷	استرالیا	٪۱۵۸	۷	کویت	٪۱۶۹
۸	قبرس شمالی	٪۲۵۵	۸	کانادا	٪۱۲۰	۸	بوتان	٪۱۶۲
۹	لوکزامبورگ	٪۲۳۷	۹	سوئیس	٪۱۰۷	۹	کانادا	٪۱۴۷
۱۰	نیوزلند	٪۲۲۲	۱۰	فنلاند	٪۱۰۷	۱۰	لوکزامبورگ	٪۱۳۱
۸۲	اکوادور	٪-۱۸	۷۳	ارمنستان	٪-۲۴	۷۳	اکوادور	٪-۱۵
۸۳	کنیا	٪-۱۸	۷۴	بورکینافاسو	٪-۲۴	۷۴	کنیا	٪-۱۵
۸۴	مالی	٪-۱۸	۷۵	لیبی	٪-۲۵	۷۵	مالی	٪-۱۵
۸۵	ویتنام	٪-۱۹	۷۶	جمهوری آفریقای مرکزی	٪-۲۶	۷۶	ویتنام	٪-۱۵
۸۶	مجارستان	٪-۱۹	۷۶	شیلی	٪-۲۷	۷۷	مجارستان	٪-۱۶
۸۷	ایران	٪-۱۹	۷۷	ایران	٪-۲۷	۷۸	ایران	٪-۱۶
۸۸	قزاقستان	٪-۲۱	۷۸	فلسطین	٪-۲۷	۷۹	قزاقستان	٪-۱۶
۸۹	لیبی	٪-۲۱	۷۹	کامرون	٪-۲۷	۸۰	لیبی	٪-۱۶
۹۰	موزامبیک	٪-۲۱	۸۰	صربستان	٪-۲۷	۸۱	موزامبیک	٪-۱۶
۹۱	بولیوی	٪-۲۱	۸۱	اردن	٪-۲۹	۸۲	بولیوی	٪-۱۷
۹۲	چاد	٪-۲۲	۸۲	مکزیک	٪-۲۹	۸۳	چاد	٪-۱۷
۱۴۱	سنگال	٪-۴۹	۱۴۱	الجزایر	٪-۴۰	۱۰۰	سنگال	٪-۳۴
۱۴۲	گینه	٪-۵۲	۱۴۲	بوسنی و هرزگوین	٪-۴۲	۱۰۱	گینه	٪-۳۶
۱۴۳	هندوراس	٪-۵۳	۱۴۳	عراق	٪-۴۳	۱۰۲	السالوادور	٪-۴۰
۱۴۴	جمهوری دموکراتیک کنگو	٪-۵۶	۱۴۴	کوزوو	٪-۴۵	۱۰۳	کوزوو	٪-۴۲
۱۴۵	بوسنی و هرزگوین	٪-۵۷	۱۴۵	غنا	٪-۵۰	۱۰۴	سوریه	٪-۴۴
۱۴۶	نیجریه	٪-۵۷	۱۴۶	آلبانی	٪-۵۱	۱۰۵	نیجریه	٪-۴۶
۱۴۷	السالوادور	٪-۶۱	۱۴۷	جمهوری دموکراتیک کنگو	٪-۵۶	۱۰۶	جمهوری دموکراتیک کنگو	٪-۵۰
۱۴۸	هاییتی	٪-۶۸	۱۴۸	گینه	٪-۶۰	۱۰۷	لیبریا	٪-۶۰
۱۴۹	لیبریا	٪-۷۰	۱۴۹	السالوادور	٪-۷۳	۱۰۸	هاییتی	٪-۶۳
۱۵۰	سیرالئون	٪-۷۸	۱۵۰	سیرالئون	٪-۴۰	۱۰۹	سیرالئون	٪-۷۰

منبع: (Gallup, 2018)

۱. داده‌های مربوط به تمایل به مهاجرت تحصیل‌کرده‌ها در سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ فقط برای ۱۰۹ کشور موجود است.

وضعیت ایران در شاخص قدرت گذرنامه

بحرین در رتبه (۶۸) و عمان در رتبه (۷۰)، عربستان سعودی در رتبه (۷۱)، آذربایجان در رتبه (۸۰) و ارمنستان در رتبه (۸۴) قرار دارند.

- بر اساس این شاخص، در میان ۱۱۶ کلاس گذرنامه، ایران در رتبه ۱۰۵ و همتراز با کشور سریلانکا قرار دارد که قادر است به ۴۲ کشور بدون نیاز به ویزا سفر کنند.
- بطور کلی می‌توان گفت که از مجموع ۱۹۹ کشور مورد بررسی در این شاخص، قدرت گذرنامه ۱۸۳ کشور جهان، بالاتر از قدرت گذرنامه ایران است؛ به عبارت دیگر شهروندان ۱۸۳ کشور جهان، به تعداد کشورهای بیشتری نسبت به ایران (بدون نیاز به ویزا) می‌توانند سفر کنند.

شاخص سنجش قدرت گذرنامه نشان می‌دهد که دارنده گذرنامه هر کشور به چه تعدادی از کشورهای جهان می‌تواند بدون نیاز به ویزا سفر کند.

- بر اساس این شاخص، قدرتمندترین گذرنامه‌های جهان در سه ماهه سوم سال ۲۰۲۱ متعلق به کشورهای ژاپن، سنگاپور، آلمان و کره جنوبی به طور مشترک است که نفوذ گذرنامه آنها به ترتیب ۱۹۳، ۱۹۲ و ۱۹۱ است.
- در این میان کشورهای ایالات متحده آمریکا و انگلستان با نفوذ گذرنامه ۱۸۷ در رتبه ۷ و همتراز با کشورهای بلژیک، نیوزیلند و سوئیس قرار دارند.
- در بین کشورهای منطقه نیز ایالات متحده عربی در رتبه (۱۵)، ترکیه در رتبه (۵۶)، قطر در رتبه (۵۹)، کویت (۶۰)،

جدول ۱۲- شاخص قدرت گذرنامه کشورهای جهان

قدرت گذرنامه (تعداد گذرنامه‌های قوی‌تر از دارنده این پاسپورت/ در میان ۱۹۹ کشور)	رتبه گذرنامه (رتبه در میان ۱۱۶ کلاس گذرنامه‌ای)	نفوذ گذرنامه (تعداد کشورهایی که ویزا را برای دارنده این گذرنامه معاف کرده‌اند)	کشورها
۰	۱	۱۹۳	ژاپن
۱	۲	۱۹۲	سنگاپور
۲	۳	۱۹۱	آلمان، کره جنوبی
۴	۴	۱۹۰	فنلاند، ایتالیا، لوکزامبورگ، اسپانیا
۸	۵	۱۸۹	اتریش، دانمارک
۱۰	۶	۱۸۸	فرانسه، ایرلند، هلند، پرتغال، سوئد
۱۵	۷	۱۸۷	بلژیک، نیوزیلند، سوئیس، انگلیس، ایالات متحده آمریکا
۲۰	۸	۱۸۶	جمهوری چک، یونان، مالت، نروژ
۲۴	۹	۱۸۵	استرالیا، کانادا
۲۶	۱۰	۱۸۳	مجارستان، لیتوانی، لهستان، اسلواکی
-	-	-	سایر کشورها
۱۸۳	۱۰۵	۴۲	سریلانکا، ایران

منبع: (Henleyglobal, 2021)

شغلی و تحصیلی، امکانات اقتصادی و تسهیلات اجتماعی (رفاهی)، ظرفیت‌های اقامتی و تابعیتی کشورهای میزبان با سرعت و گستردگی بیشتر توسط مهاجران به کشورهای مبدأ ارسال شوند. دسترسی گسترده‌تر به این اطلاعات و آگاهی بیشتر از این فرصت‌های مهاجرتی، می‌تواند باعث تشدید موج‌های مهاجرتی شود که نمونه‌ای از آن در بحران پناهجویی سال ۲۰۱۵ کاملاً مشهود بود.

• احتمال بروز موج‌های مهاجرتی در دوران پسا کرونا؛

هر چند که شیوع پاندمی کرونا در جهان، وقفه جدی در مهاجرت و جابجایی‌های بین‌المللی به وجود آورده است و هنوز آمار دقیقی از اثرات کرونا بر این حوزه در دست نیست، با این حال اغلب پیش‌بینی‌ها حاکی از آنست که جهان در دوران پسا کرونا با موج‌های گسترده مهاجرتی رو به رو خواهد شد. چرا که همانند دوران پیشا کرونا، پیشران‌های اصلی مهاجرت اعم از فقر، گرسنگی و بیکاری، تبعیض، خشونت و ناامنی به همراه سایر عوامل، در دوران کرونا بشدت تقویت شده‌اند و لذا در دوران پسا کرونا، فشرده شده مهاجرت‌های بین‌المللی آمادگی آزاد شدن انفجاری را خواهد داشت. موج مهاجرتی پسا کرونا می‌تواند به مراتب عظیم‌تر و گسترده‌تر از موج مهاجرتی سال ۲۰۱۵ میلادی باشد که از کشورهای آفریقایی و آسیایی به سمت اروپا راه افتاد.

• برنامه کشورهای توسعه‌یافته برای جذب کادر بهداشت و درمان دیگر کشورها؛

با توجه به اهمیت روزافزون تامین و حفظ کادر بهداشت درمان در دوران کرونا و حتی پسا کرونا، این مساله تبدیل به یک موضوع حیاتی و اولویت اساسی برای بسیاری از کشورها شده است. در این میان کشورهای توسعه‌یافته که همواره برای حفظ شیب رشد توسعه اقتصادی خود، از فرمول واردات و جذب سرمایه‌های انسانی متخصص از دیگر کشورها به نحو احسن بهره برده‌اند، در تلاشند از این فرمول در تامین کادر بهداشت و درمان مورد نیاز خود مجدداً در دوران کرونا و حتی پسا کرونا بهره بگیرند. لذا کشورهای توسعه‌یافته‌تر و مهاجرپذیر در تلاش جدی هستند تا با معرفی و پیاده‌سازی برنامه‌های جذاب و تسهیلاتی از جمله معرفی فرصت‌های شغلی با درآمدهای بالا و ارائه ویزای سریع و رایگان، کادر بهداشت و درمان

سالنامه مهاجرتی ایران-۱۴۰۰، نمایانگر آخرین (به‌روزترین) آمار و اطلاعات حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی در ایران و جهان است. با این حال بدون اکتفای صرف به نگاه آماری و عددی به پدیده فراگیر مهاجرت که هم اکنون در ایران و جهان با سرعتی روزافزون در حال گسترش است، ضروری است که مجموعه نکات محتوایی که در ادامه به اختصار به آنها اشاره می‌شود، مدنظر خوانندگان این سالنامه قرار گیرد.

■ مهاجرت در جهان

• مهاجرت‌های بین‌المللی همچنان بر مدار شتاب؛

بر اساس آخرین آمار و نمایه‌های مهاجرتی، جمعیت مهاجران بین‌المللی (غالباً نسل اول) در سال ۲۰۲۰، به تراز ۲۸۱ میلیون مهاجر رسیده است که نسبت به سال گذشته (۲۰۱۹) افزایش ۹ میلیون نفری را نشان می‌دهد. لذا می‌توان گفت که حتی شیوع همه‌گیر ویروس کرونا و اعمال محدودیت‌های سخت و جدی برای جابجایی‌های بین‌المللی مانع افزایش مهاجرت در جهان نشده است. برای تبیین دلایل افزایش جمعیت مهاجران و تشدید «میل به مهاجرت» در جهان اینگونه می‌توان گفت که همچنان پیشران‌های مهاجرت‌های بین‌المللی مشتمل بر عوامل اقتصادی (بخصوص فقر و شکاف اقتصادی میان کشورهای جنوب و شمال)، رسیدن به رفاه فردی اجتماعی، جستجوی آینده بهتر و دستیابی به فرصت‌های بهتر در خارج از وطن و دیگر عوامل همچون بی‌ثباتی‌های سیاسی و گسترش خشونت و ناامنی در مناطق مختلف به ویژه خاورمیانه، همچنان پابرجا هستند.

• افزایش جهانی نرخ «میل به مهاجرت»: محصول گسترش ارتباطات و توسعه نامتوازن؛

یک عامل مهم اثرگذار بر افزایش جهانی نرخ «میل به مهاجرت»، توسعه نامتوازن میان کشورهای شمال (توسعه‌یافته) و کشورهای جنوب (کمتر توسعه‌یافته) است. این توسعه نامتوازن، باعث رونق اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بیشتر در کشورهای توسعه‌یافته و تشدید شکاف اقتصادی و دیجیتال آنها با کشورهای درحال توسعه می‌گردد. لذا این عدم توازن همراه با گسترش فناوری‌های ارتباطی بخصوص دسترسی به اینترنت و توسعه فضای مجازی، باعث شده تا اطلاعات مربوط به فرصت‌های

دیگر کشورها بخصوص کشورهای در حال توسعه از جمله ایران را جذب نمایند.

• مناطق سبز و قرمز در دوران کرونا و پسا کرونا؛

با تهیه و توزیع واکسن های ضد ویروس کرونا در کشورهای مختلف، این احتمال می رود که جهان با وضعیتی روبرو شود که مناطق مختلف جغرافیائی براساس برنامه های موفق مدیریت پاندمی و نیز دسترسی شهروندان کشورها به واکسن، به مناطق سبز و قرمز از نظر کرونا تقسیم شوند. این وضعیت تا ریشه کن شدن کامل ویروس و تبدیل همه بخش های جهان به مناطق سبز، می تواند ادامه دار باشد و شاهد اعمال محدودیت هایی از جمله ضرورت اخذ ویزای بهداشتی و یا گواهی تزریق واکسن برای امکان جابجایی میان این مناطق باشیم. این تقسیم بندی خود می تواند تبدیل به یک پیشران برای تشدید میل به مهاجرت و جابجایی از مناطق قرمز به سوی مناطق سبز گردد. چرا که جریان مهاجرتی در حال حاضر با قوت و شدت از سوی مناطق با اقتصادهای ضعیف و نحیف به سوی اقتصادهای قوی و مرفه در جریان است. بر اساس همین مکانیزم، جریان جابجایی از سوی مناطق قرمز به مناطق سبز را نیز می توان تصور کرد. با درک این پدیده، کشورها می بایست سریع تر میزان کارآمدی برنامه های کنترل شیوع ویروس و دسترسی شهروندان به واکسن را مورد ارزیابی قرار دهند.

• رویکردهای متناقض مدیریت مهاجرت؛

در حالیکه نیروهای کشتی و رانشی اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در مناطق مختلف جهان باعث شکل گیری جریان های مهاجرتی در دنیا می شوند که به نوعی سایر نقاط را هم تحت تاثیر خود قرار می دهد، با این وجود ما شاهد سیاست ها و واکنش های متفاوت و بعضاً متناقض در زمینه مدیریت مهاجرت در جهان هستیم. از یک سو شاهد این هستیم که کشورهای مهاجرپذیر اصلی دنیا بصورت پیوسته در حال معرفی و اجرای برنامه های تسهیل کننده جذب سرمایه های انسانی ماهر و متخصص از سایر کشورها هستند. در عین حال همین گروه از کشورها با امواج ورود مهاجران کم مهارت به خصوص پناهجویان نیز روبرو هستند که عمدتاً این نوع مهاجرت ها بصورت غیر قانونی و غیر منظم صورت می پذیرد. راهکار کشورهای مهاجرپذیر برای مواجهه با ورود مهاجران غیرقانونی عمدتاً

بصورت قهری و از طریق کنترل شدید مرزها و یا اعمال محدودیت های فیزیکی از جمله ایجاد دیوارهای حائل مرزی هستند. در واقع کشورهای مهاجر پذیر صرفاً در پی بهره برداری از عواید و مزیت های مهاجرت بخصوص در زمینه جذب نیروهای زبده دیگر کشورها هستند. در مقابل، کشورهای مهاجرفرست که عموماً با مشکلات عدیده اقتصادی، اجتماعی و سیاسی روبرو هستند، قادر به ایجاد انگیزه های کافی برای نگهداشت و عدم خروج سرمایه های انسانی خود به سوی کشورهای مهاجرپذیر نیستند. این دسته از کشورها معمولاً با فقدان سیاست های کارآمد مدیریت و کنترل مهاجرت هم روبرو هستند و قادر نیستند با برنامه های جذاب کشورهای مهاجرپذیر رقابت نمایند. خروج سرمایه های انسانی از کشورهای مهاجرفرست باعث وخامت هر چه بیشتر اوضاع اقتصادی و اجتماعی و تشدید شکاف آنها با کشورهای مهاجرپذیر و تشدید جریان های مهاجرتی می گردد. این چرخه مهاجرتی در جهان به صورت روزافزونی در حال تشدید و تقویت است و مهاجران (کم مهارت و با مهارت) در سودای زندگی بهتر روانه دیگر کشورها می شوند. برخی از کشورهایی که داعیه حمایت و پناه دادن به پناهجویان را دارند و یا در مسیر ترانزیت جریان های عمده مهاجران قرار دارند (برای مثال کشور ترکیه)، از حضور و عبور مهاجران به سوی کشورهای هدف، به عنوان اهرم فشار و بعضاً بعنوان وجه المصلحه برای رسیدن به مقاصد سیاسی و یا گرفتن امتیازهای اقتصادی در تعامل با دیگر کشورها استفاده می کنند.

• فقدان همکاری بین المللی و اجماع سازنده برای کنترل و مدیریت مهاجرت؛

همچنان که جامعه جهانی در مواجهه با معضلات و چالش های اصلی خود اعم از صلح جهانی و گرمایش زمین نیازمند همراهی و همکاری تمام کشورها در سطح جهانی است، در حوزه مهاجرت های بین المللی نیز که با سرعت در حال رشد چشمگیر است، همچنان از فقدان یک راه حل کلان رنج می برد و همچنان نتوانسته به یک اجماع جهان شمول و اثر بخش در این حوزه برسد. کشورهای مهاجرفرست و مهاجرپذیر با تبعات فقدان این راهکار جهانی دست و پنجه نرم می کنند و دچار خسران های روزافزون هستند. در سال ۲۰۱۸ میلادی با ابتکار سازمان ملل، یک میثاق نامه جهانی برای مدیریت و سازماندهی مهاجرت های بین المللی بصورت امن و

• فشرده‌تر شدن فنر «میل به مهاجرت» در ایران؛

جامعه ایران در حال تجربه یکی از سخت‌ترین شرایط اقتصادی و اجتماعی در دوران معاصر است. هم‌زمانی شرایط سخت اقتصادی ناشی از تحریم‌ها، تکان‌های شدید اقتصادی و تلاطم‌های شدید نرخ ارز و نرخ تورم و همراه با رکود شدید اقتصادی و افزایش نرخ بیکاری در اثر شیوع کرونا همراه با سایر مسائل و معضلات اقتصادی و اجتماعی باعث تقویت پیشران‌ها و نیروهای رانشی مهاجرتی و نیز تشدید میل به مهاجرت در کشور ایران شده است. هر چند ممکن است به دلایل مختلف این میل به مهاجرت در حال حاضر امکان بروز خود به شکل مهاجرت واقعی را پیدا نکرده باشد، اما زنگ خطر فشرده شدن فنر میل به مهاجرت در جامعه ایران به وضوح در اقصای مختلف قابل مشاهده است. در واقع هر چند که پیش از این، نگاه‌ها بیشتر معطوف به خروج استعدادها و تحصیلکرده‌ها، خروخ نخبگان هنری و ورزشی از کشور بوده است، اما متأسفانه میل به خروج و مهاجرت در طبقه‌های مختلف اجتماعی و بخصوص دهک‌های پائین اقتصادی در حال شیوع است.

• باور اجتماعی به خروج یک طرفه استعدادها و عدم امکان بازگشت متخصصین؛

نداشتن سیاست منسجم در مسیر مدیریت واقع‌بینانه و فرصت محور مهاجرت در کشور در کنار اعلام آمار بی‌پشتوانه و غیر مستند در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی در کشور باعث ایجاد یک تصویر ذهنی غیر منطبق با واقعیت در جامعه ایران شده است. این تصویر ذهنی در میان عموم مردم و حتی مسئولین کشور باعث القاء این تفکر شده است که نه تنها ایران کشوری است که بالاترین آمار مهاجرت در دنیا را داراست، بلکه تمام مهاجرت‌های صورت گرفته از این کشور به قصد عدم بازگشت است. متأسفانه این تصویر ذهنی روز به روز در حال تقویت است و باعث عدم پذیرش واقعیت‌ها و شکل‌گیری دوگانه «ماندن در برابر رفتن به قصد عدم بازگشت» شده است. این تصویر ذهنی از آن جهت خطرناک است که نه تنها اعتماد به نفس و امید اجتماعی را کاهش می‌دهد، بلکه مانع از پذیرش اجتماعی و باور به بازگشت مهاجران و متخصصان به داخل کشور می‌شود. جامعه‌ای که دائماً در تصور خروج از کشور باشد، آینده و چشم اندازی برای بازگشت و بازسازی امید اجتماعی و

منظم به تصویب کشورها رسید، اما متأسفانه با خارج شدن برخی از کشورها از جمله آمریکا و مجارستان که همراه با عدم مسئولیت‌پذیری و شانه خالی کردن آنها از این میثاق‌نامه بود، عملاً اجرای آن به محاق رفت. لذا علی‌رغم گسترش روزافزون مهاجرت در جهان، ما شاهد یک عدم همکاری و اجماع سازنده برای کنترل و مدیریت مهاجرت و یا حداقل سهیم نمودن همه کشورها در بهره‌برداری از منافع و مزایای مهاجرت‌های بین‌المللی و همچنین کاهش مضرات آن هستیم.

■ مهاجرت در ایران

• جعبه سیاه مهاجرت در ایران: ناشناخته و نیازمند توجه جدی عمومی و حاکمیتی؛

از تبدیل شدن موضوع مهاجرت به مسئله‌ای عمومی و حساسیت‌برانگیز در کشور ایران سال‌های زیادی می‌گذرد. اما طی این سال‌ها به پدیده مهاجرت به عنوان پدیده‌ای پیچیده و چند بعدی کمتر به صورت علمی و جامع پرداخته شده و همچنان ابعاد مختلف آن ناشناخته است. این امر مانع از شکل‌گیری یک اجماع نظری و گفتمان سازنده نسبت به پدیده مهاجرت در میان سیاست‌گذاران، جامعه علمی و عموم جامعه شده است. به علت فقدان این شناخت و اجماع نظری، استفهام کلی از پدیده مهاجرت به خصوص در نگاه رسمی و حاکمیتی به شکل یک پدیده منفی و غیر مفید تصویر شده است که فرصت استفاده مطلوب از جنبه‌های مثبت این پدیده را از کشور سلب کرده است. به عبارت دیگر بازتولید چرخه ناآگاهی، بی‌برنامگی و بی‌اقدامی در حوزه مهاجرت، نه تنها باعث کاهش و یا رفع اثرات نامطلوب مهاجرت در کشور نمی‌شود، بلکه موجب از دست رفتن تمام منافع است که این پدیده می‌تواند برای کشور به همراه داشته باشد. مهاجرت پدیده‌ای خاکستری است که می‌تواند اثرات مثبت و منفی زیادی را برای کشور مبداء، مقصد و خود فرد مهاجر به همراه داشته باشد. به عبارت دیگر این انتخاب‌ها و تصمیمات سیاست‌گذاران است که می‌تواند اثرات مهاجرت را در کشورهای مبداء و مقصد برجسته و یا کم‌رنگ نماید. در واقع در ایران نیز این نوع نگاه و رویکرد به مسئله مهاجرت است که می‌تواند تهدیدات بالقوه این پدیده را به فرصت‌های بالفعل برای رشد و تعالی فردی و ملی تبدیل کند.

• لزوم تغییر رویکرد به مسأله خروج دانشجویان و تحصیلکردگان ایرانی؛

درک دینامیسم مهاجرت دانشجویان و تحصیلکردگان در ایران نیازمند یک تغییر پارادایم اساسی است. هر چند که غالب تحلیل‌ها و رویکرد به این موضوع تاکنون مبتنی بر پارادایم "خروج (مهاجرت) تحصیلکردگان و دانشجویان بوده و غالب سیاست‌ها و برنامه‌های اجرا شده نیز در این راستا طرح‌ریزی شده‌اند. این پارادایم مربوط به دهه‌های پیشین و به ویژه قرن ۲۰ بوده است و لذا با توجه به شرایط و تحولات حاضر جهان، این سیاست‌ها و برنامه‌ها تاکنون اثربخشی لازم را نداشته یا کمتر بوده است. در حالیکه پارادایم جدید مهاجرتی در جهان، بیشتر ناظر به "چرخش و گردش استعدادها" است و بر این اساس سیاست‌های کشور در حوزه جابجایی‌های بین‌المللی استعدادها و تحصیلکردگان نیازمند توجه و بازنگری عاجل است تا بتواند متناسب با واقعیت‌های غیر قابل انکار این حوزه، بهره‌برداری لازم را داشته باشد.

• کاهش رتبه «دانشجوفرستی» و بهبود شاخص «خالص چرخش بین‌المللی دانشجویان» برای ایران؛

بر اساس آخرین آمارهای مستند و قابل دسترس، رتبه دانشجویفرستی ایران در جهان در طول چند سال به دلایل مختلف، روندی نزولی داشته است. از منظر پارادایم سنتی "خروج و مهاجرت استعدادها" این موضوع می‌تواند به عنوان پدیده‌ای مبارک در کشور تلقی گردد. اما با درک اهمیت و پذیرش رویکرد "چرخش استعدادها"، کاهش رتبه دانشجویفرستی کشور ایران در بازار جابجایی بین‌المللی دانشجویان می‌تواند جای نگرانی باشد. چرا که حضور فعال در این بازار به نوعی تضمین‌کننده جریان تبادلات علمی و فناوری ایران با دنیا است. با توجه به اهمیت حفظ این حضور و فعال نگه داشتن جریان تبادلات علمی و فناوری با دنیا بخصوص از طریق کانال مهاجرت بازگشتی فارغ‌التحصیلان، تنزل جایگاه و یا کاهش سهم ایران در این بازار، می‌بایست به شکل ویژه‌ای مورد توجه قرار گیرد. همزمان با ثبات تقریبی تراز تعداد دانشجویان ایرانی مشغول به تحصیل در خارج از کشور، تعداد دانشجویان بین‌المللی ساکن در ایران با افزایش چشمگیری در طول چند سال گذشته روبرو شده است. افزایش تعداد دانشجویان بین‌المللی در ایران همراه با افزایش نرخ بازگشت فارغ‌التحصیلان ایرانی از خارج، باعث بهبود

توسعه اقتصادی کشور نخواهد داشت. برای مثال، طبق یافته‌های رصدخانه مهاجرت ایران، بیش از ۲۰۰۰ متخصص و فارغ‌التحصیل از دانشگاه‌های برتر جهان در طول پنج سال گذشته به داخل کشور بازگشته‌اند و مشغول به فعالیت هستند. اما متأسفانه این خبر نه تنها از سوی بدنه اجتماعی به دیده تردید انگاشته می‌شود، بلکه این پیام از سوی جامعه به مهاجرانی که قصد عزیمت از کشور را داشته و یا قصد بازگشت به داخل را دارند، مخابره می‌شود که جامعه‌پذیرا و چشم انتظار بازگشت آنها نبوده و نیست. این عدم چشم‌انتظاری به بازگشت متخصصان خود به مراتب خطرناک‌تر از مهاجرت‌های خروجی جوانان و امیدهای کشور است.

• راهبردهای فعال مهاجرتی همسایگان ایران؛

در حال حاضر کشورهای مختلف در نقاط مختلف جهان و به ویژه کشورهای همسایه ایران با درک صحیح از دینامیسم مهاجرت‌های بین‌المللی در حال تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها در این حوزه هستند. بر همین اساس برخی از کشورهای حوزه خلیج فارس و ترکیه به سرعت در حال برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های منسجم برای جذب سرمایه‌گذاران، سرمایه‌های انسانی خلاق و نوآور، دانشجویان و تحصیلکردگان در راستای دستیابی به اهداف بلند پروازانه خود در حوزه‌های اقتصادی و اجتماعی و سیاسی در افق کوتاه مدت و بلند مدت هستند. برای مثال، برنامه ویزای طلایی کشور امارات متحده عربی که اخیراً از آن رونمایی شد را می‌توان در این چارچوب تحلیل و ارزیابی کرد. در واقع رویکرد این گروه از کشورها بهره‌گیری حداکثری از مزیت‌های نیروی انسانی سیال و متحرک در بازارهای منطقه‌ای است و این موضوع باعث شده است رقابت سنگینی در این حوزه شکل گیرد. کشورهایی از جمله ایران که رویکرد منفعلی در حوزه مهاجرت سرمایه‌های انسانی دارند، بزودی در این بازار رقابتی دچار خسران‌های غیر قابل جبران خواهند شد.

تهیه و انتشار آمارهای کمی مهاجرت و تمرکز صرف بر افزایش یا کاهش کمی سطح مهاجرت از کشور و غافل شدن از کیفیت سرمایه‌های انسانی خروجی، خود یکی دیگر از آسیب‌های جدی این حوزه است. لذا پیروی از رویکرد کمی به چالش مهاجرت در کشور نه تنها کمک چندانی به رفع این چالش در کشور نمی‌کند، بلکه انحراف و غفلت از ضرورت سیاستگذاری هدفمند، توجه ویژه به نگهداشت نیروی انسانی با کیفیت و همچنین ارتقاء کیفیت و اثربخشی برنامه‌های اجرائی این حوزه در کشور است. در واقع در کنار مطالعات کمی، کشور نیازمند مطالعات کیفی عمیق بخصوص در زمینه شناخت ریشه و دلایل مهاجرت، رفتارشناسی گروه‌های مختلف مهاجرتی اعم از نخبگان، ورزشکاران، هنرمندان، پزشکان و پرستاران و دیگر دسته‌های مهاجرتی در کشور است. در همین راستا، انجام پیمایش‌های منظم سالیانه مهاجرتی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است.

• «ظرفیت‌سازی داخلی» و «بازگشت» دو گزینه سیاستی در حوزه خروج استعدادها؛

واقعیت این است که کشور ایران در حال حاضر با مزاد سرمایه‌های انسانی روبروست و مهمترین مساله چگونگی بهره‌گیری از این سرمایه‌های انسانی در راستای نیازها و اقتضات کشور است. سهم بکارگیری نیروهای تحصیلکرده در بخش‌های مختلف اقتصادی همچنان بسیار پایین است و این معضل به سادگی قابل رفع نیست. در چنین شرایطی سرریز سرمایه‌های انسانی به خارج از کشور اجتناب ناپذیر است. در این میان دو راهکار و گزینه سیاستی اصلی وجود دارد:

راهکار اول افزایش ظرفیت بهره‌گیری از سرمایه‌های انسانی در داخل کشور است که در این راستا «توسعه اقتصاد دانش بنیان» با هدف استفاده واقعی از استعدادها و ظرفیت‌های انسانی کشور بسیار کمک کننده است. در این راستا نقش و اقدامات بنیاد ملی نخبگان و معاونت علمی و فناوری بسیار مهم و چشمگیر است. اما متأسفانه این ماموریت با عدم همکاری و همراهی سایر بخش‌ها غیر ممکن است. چرا که اجرا و پیاده‌سازی برنامه‌های حمایتی از استعدادها توسط بنیاد و معاونت علمی تنها پاسخگوی بخشی از معضل مهاجرت سرمایه‌های انسانی در کشور هستند. سایر نهادها و بخش‌ها نیز در این مسیر باید نقش سازنده‌تری بخصوص در ایجاد امید اجتماعی

وضعیت ایران در شاخص «خالص چرخش بین‌المللی دانشجویان» در طول سال‌های اخیر شده است.

• کسب آمادگی برای جذب و بکارگیری دانشجویان بین‌المللی؛

در دو دهه اخیر تعداد دانشجویان بین‌المللی در جهان از ۲/۱ میلیون نفر در سال ۲۰۰۰ به حدود ۵/۶ میلیون نفر در سال ۲۰۱۸ رسیده و کشورهای مختلف در یک رقابت جدی، برنامه‌های بلند پروازانه‌ای برای جذب دانشجویان بین‌المللی تدارک دیده‌اند. در کشور ما نیز جمعیت دانشجویان خارجی از حدود ۵/۵ هزار نفر در سال ۱۳۹۰ به حدود ۴۴/۳ هزار نفر در سال ۱۳۹۹ رسیده است که نشان از درک اهمیت جذب دانشجویان بین‌المللی و حضور فعال در این بازار رقابتی است. با این وجود، نوعی خلاء راهبرد کلان ملی به عنوان یک مانع جدی در مسیر جذب دانشجویان بین‌المللی و استفاده حداکثری از منافع این بازار مشاهده می‌شود. به دلیل فقدان آمادگی و مهیا بودن زیرساخت‌های زیست‌بوم بازار بین‌المللی آموزش در کشور، این حوزه به شکل کمی گسترش یافته و برنامه مدونی برای جذب و رسوب دانشجویان بین‌المللی و یا سرریز علمی و فناوری آنها در کشور مشاهده نمی‌شود. در همین راستا، لازم است که قوانین و رویه‌های این حوزه به روز رسانی، تسهیل، جذاب و رقابتی گردند. استفاده گسترده و کاربردی از زبان واسط بین‌المللی برای آموزش، تمرکز بر جذب دانشجویان از کشورهای منطقه، امکان اشتغال حین و پس از تحصیل برای دانشجویان بین‌المللی، تسهیل بکارگیری آنان از طریق برنامه‌هایی چون ویزای استارت‌آپی و استقرار در پارک‌های علم و فناوری، در دستور کار قرار گیرد.

• تعمیق سیاستگذاری حوزه مهاجرت به کمک شواهد کمی و کیفی؛

یکی از مسائل و چالش‌های حوزه مهاجرت در کشور، مساله آمار و داده‌های مهاجرتی است. متأسفانه از آنجایی که تاکنون نهاد و مرجع رسمی در کشور برای تهیه و انتشار آمار مهاجرت وجود نداشته است، غالباً اخبار و آمار این حوزه بصورت غیر دقیق منتشر شده‌اند. لذا معضل تهیه و انتشار آمارهای موثق و منظم مهاجرتی همچنان یکی از اولویت‌های این حوزه است. اما باید در نظر داشت که تقلیل مدیریت مهاجرت در کشور به

• غفلت از فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی مهاجرت؛

یکی از مسائل رو به رشد در جامعه ایران، میل به مهاجرت اقتصادی به صورت موقتی و دائمی توسط اتباع ایرانی به خصوص بسوی کشورهای همسایه از جمله ترکیه، اقلیم کردستان عراق و کشورهای حوزه خلیج فارس است. مهاجرت‌های کاری و اقتصادی در اقصی نقاط جهان بویژه در مناطق مرزی می‌تواند برای کشور فرستنده عواید مالی و ارزی به همراه داشته باشد. نکته حائز توجه این است که درآمد ارزی برخی از کشورهای مهاجرفرست از محل مهاجرت‌های اقتصادی و کاری چندین برابر درآمد ارزی نفتی کشور ایران است. با توجه به فشارها و تنگناهای اقتصادی که در حال حاضر کشور با آن مواجه است، میل به مهاجرت در میان اقشار مختلف اجتماعی بویژه جوانان در اثر مسائل اقتصادی به شکل نگران کننده‌ای رو به افزایش است. تبدیل تهدیدهای ناشی از بالا رفتن میل به مهاجرت در کشور به خصوص در میان جوانان و تبدیل آن به فرصتی برای افراد و اقتصاد ملی کشور، نیازمند سیاستی هوشمند و دستگاه متولی کارآمد در این حوزه است. با استفاده از این رویکرد سیاستی می‌توان از جاذبه‌ها و فرصت‌های اقتصادی کشورهای همسایه که باعث انگیزش مهاجران ایرانی می‌شود، در جهت تعامل بیشتر با آنها و ظرفیت سازی برای داخل کشور بهره برد. متأسفانه در حال حاضر، کشور ایران فاقد هرگونه سیاست راهبردی و یا برنامه اجرایی در این حوزه است.

• ناشناختگی جامعه ایرانیان خارج از کشور؛

فارغ از نگاه کمی و آماری به جامعه ایرانیان خارج از کشور که همچنان رقم دقیق این جمعیت محل مناقشه است، متأسفانه تاکنون مطالعات شناختی اندکی پیرامون مشخصات کیفی این جامعه صورت گرفته است. برای مثال، همچنان که کمترین اطلاعات از مشخصات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی نسل اول ایرانیان خارج از کشور در دست است، میزان شناخت ما از نسل دوم و سوم مهاجران ایرانی و به ویژه نوع نگاه آنها به کشور ایران نزدیک به صفر است. در حالیکه مطالعات اندک موجود در این زمینه نشان می‌دهد که اکثر نسل اول مهاجران ایرانی متمایل به حفظ ارتباط و تعامل با داخل کشور هستند، اما تاکنون سیاست‌ها و برنامه‌های فعال‌سازی ظرفیت

و توسعه اقتصادی مبتنی بر دانش و سرآمدی ایفا نمایند. راهکار دوم، هدف‌گیری «بازارهای بین‌المللی آموزشی و حرفه‌ای» است که کشورها از آن می‌توانند برای ارتقاء کیفیت سطح آموزش و مهارت سرمایه‌های انسانی خود بهره ببرند. در واقع این ظرفیتی است که برخی از کشورها برای افزایش قدرت نرم خود در خارج از کشور و همچنین بهبود سطح آموزش و مهارت نیروی انسانی خود به خصوص از طریق سیاست‌ها و برنامه‌های بازگشتی به بهترین نحو می‌توانند استفاده کنند. چین یکی از نمونه‌های موفق در این حوزه است. مطالعات کمی و کیفی در حوزه مهاجرت بازگشتی نشان می‌دهد، اغلب مهاجران بازگشتی دارای روحیه و انگیزه بالا همراه با سطح دانش و تجربه بین‌المللی و کاربردی هستند که می‌تواند در رفع چالش‌های داخلی بسیاری از کشورهای در حال توسعه مفید باشد.

• مدیریت جذب و نگهداشت استعدادها ضروری ولی نا کافی؛

در رویکرد کلان جامع‌نگر به مدیریت استعداد ملی توجه به بستر اصلی جذب و نگهداشت استعدادها به عنوان مهم‌ترین منبع توسعه و پیشرفت کشور باید مطالبه اصلی دستگاه‌های متولی رشد و پرورش نیروی انسانی و به تبع آن نهادهای حامی استعدادها در کشور باشد. بستر جذب و نگهداشت نیروی انسانی چیزی نیست جز محیط عمومی اقتصادی - اجتماعی کشور و سیاست‌های حاکم بر آن. تا زمانی که محیط عمومی کشور مناسب رشد و پرورش استعدادها نباشد، نه سیاست‌های نگهداشت سرمایه‌های انسانی اثر لازم را خواهند داشت و نه بازگشت متخصصان و جذب نخبگان موفقیت آمیز خواهد بود. لذا توجه جدی نظام حکمرانی کشور باید معطوف به ایجاد فضای عمومی بهره‌مندی از نیروی انسانی باشد و با وقوف به بستر اثرگذاری برنامه‌ها و سیاست‌های جذب و نگهداشت گروه‌های مختلف سرمایه انسانی آنها را طراحی و اجرا نماید.

درگیری، بخشی از نیروی کار افغانستانی، در یافتن شغل و تأمین معیشت خود با مشکل مواجه خواهند شد. این مسأله در کنار تأثیرات مخرب شیوع ویروس کرونا بر اقتصاد افغانستان، باعث حضور بیشتر مهاجران فاقد مدرک در ایران به منظور دسترسی به فرصت‌های شغلی و فرار از خشونت در افغانستان می‌گردد. لذا برنامه‌ریزی برای مدیریت ورود مهاجران افغانستانی به ایران و قانونی‌سازی حضور آنها در کنار توجه به ظرفیت جذب منابع مالی از سازمان‌های بین‌المللی برای میزبانی و ارائه خدمات به پناهندگان و آوارگان افغانستانی باید در دستور کار دولت جدید ایران قرار گیرد.

• ضرورت به روز رسانی قوانین مهاجرتی و ایجاد سازمان ملی مهاجرت؛

علی‌رغم اینکه کشور ایران برای دهه‌های متمادی پیش و پس از انقلاب، همواره با جریان‌های رفت و برگشتی مهاجرت‌های بین‌المللی در قالب خروج ایرانیان از کشور و ورود اتباع خارجی به داخل کشور مواجه بوده است، با این حال در طول این دوران، متأسفانه کشور فاقد یک سیاست منسجم و چارچوب‌های قانونی به‌روز شده در این زمینه بوده است. این موضوع نه تنها باعث بوجود آمدن چالش‌های اساسی در این حوزه شده است، بلکه منجر به از دست رفتن فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی متعدد حوزه مهاجرت شده است. از جمله موارد اضطراری، تدوین و به‌روز رسانی قوانین مرتبط با جنبه‌های مختلف مهاجرت‌های بین‌المللی در کشور و جمله اقامت و تابعیت دوگانه ایرانیان خارج از کشور و همچنین دسترسی شهروندان و اتباع خارجی ساکن ایرانی به تسهیلات مالی و خدمات اجتماعی در کشور است. از آنجایی که سیاست‌گذاری و مدیریت امور مختلف مربوط به مهاجران ایرانی خارج از کشور و نیز رسیدگی به مسائل و چالش‌های پیش روی مهاجران ساکن ایران نیازمند یک نهاد حرفه‌ای است، ایجاد "سازمان ملی مهاجرت" در برهه کنونی بسیار مهم و حیاتی است.

لازم به ذکر است که فهرستی از مهمترین گزینه‌های سیاستی پیش روی ایران و اقدامات مرتبط برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های مهاجران ایرانی و مهاجران ورودی به کشور در فصل پایانی این سالنامه پیشنهاد شده است.

ایرانیان خارج از کشور منسجم و هدفمند نبوده است. لذا ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی عظیم این جامعه چند میلیونی ناشناخته مانده است و از این جامعه برای توسعه سرزمینی ایران کمترین کمک گرفته شده است.

• مهاجرت در آینه پنجره جمعیتی کشور؛

مطالعات جمعیت شناختی نشان می‌دهد کشور ایران در حال عبور از فرصت پنجره جمعیتی خود و در سال‌های انتهایی آن است. متأسفانه در سال‌های اخیر با افزایش فشارهای اقتصادی و اجتماعی، ایران کمترین بهره را از این فرصت در راستای توسعه اقتصادی اجتماعی برده است. با توجه به واقعیت‌های اجتماعی و جمعیتی کشور، به نظر می‌رسد که رشد و توسعه کشور بدون بهره‌گیری از سیاست‌های پویای مهاجرتی در جذب استعداد‌های ایرانی یا غیر ایرانی خارج از کشور امکان پذیر نخواهد بود. لذا پیش‌بینی مخاطرات جمعیتی و ایجاد زیرساخت‌های نهادی و قانونی لازم برای اعمال به موقع سیاست‌های مهاجرتی با توجه به فرصت‌ها و تهدیدهایی که از سوی کشورهای همسایه ایران متصور است، از ضرورت‌های این حوزه است.

• بحران افغانستان و لزوم توجه به سناریوهای مهاجرت آوارگان به ایران

با خروج ایالات متحده و کشورهای متحد آن از افغانستان، از اوایل سال ۱۴۰۰ شاهد افزایش درگیری بین نیروهای دولتی و طالبان و تسلط این گروه بر بخش‌های زیادی از افغانستان هستیم. بی‌شک این مسأله دارای پیامدهای مهاجرتی جدی برای افغانستان و منطقه است. در صورت تداوم ناآرامی‌ها، در کنار افزایش تعداد آوارگان داخلی، شاهد ورود آوارگان افغانستانی به کشورهای همسایه از جمله پاکستان و ایران خواهیم بود. البته برخی از آنها ایران را به عنوان کشور مقصد در نظر گرفته و برخی نیز از مسیر ایران به سمت ترکیه و دیگر کشورهای اروپایی حرکت خواهند کرد. این مسأله می‌تواند باعث افزایش پدیده قاچاق مهاجران از طریق خاک ایران شود. از سوی دیگر با ادامه درگیری‌ها در افغانستان، برنامه بازگشت داوطلبانه پناهندگان از دیگر کشورها از جمله ایران با مانع جدی مواجه خواهد شد. به علاوه به دلیل خشونت و

بخش یک نگاهی به وضعیت جهان در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل اول

جابجایی بین‌المللی دانشجویان در جهان

برنامه‌های آموزشی، حرکت به سمت آموزش آنلاین و کاهش ثبت‌نام دانشجویان بین‌المللی و به تبع آن وارد شدن خسارات جبران ناپذیر به بخش آموزش بین‌الملل بسیاری از کشورها خلاصه کرد.

تأثیر همه‌گیری ویروس کرونا در آموزش عالی بین‌المللی، به ویژه بر تحرک دانش‌آموزان قابل توجه بوده است. به دلیل محدودیت‌های سفر و تعطیلی دانشگاه‌ها، بسیاری از دانشجویان برنامه تحصیل خود در خارج از کشور را تغییر داده یا لغو کردند و این امر موجب کاهش شدید در تعداد دانشجویان بین‌المللی در بسیاری از کشورهای دانشجویپذیر شد (Xiong, Mok, Ke & Wun Cheung, 2020). به عنوان مثال در پاییز ۲۰۲۰، تعداد کل دانشجویان بین‌المللی کالج‌های ایالات متحده، از جمله دانشجویانی که از خارج از کشور به صورت آنلاین تحصیل می‌کنند، ۱۶ درصد کاهش یافت. همچنین در همین بازه زمانی، ثبت نام دانشجویان جدیدالورود با ۴۳ درصد کاهش همراه بوده است (Dennon, 2020). کاهش ثبت نام دانشجویان بین‌المللی در سایر مقاصد اصلی دانشجویان بین‌المللی نیز به همین منوال بوده است. در استرالیا، افزایش سالانه دانشجویان بین‌المللی به دلیل شیوع ویروس کرونا متوقف شد. طبق گزارش شبکه مهاجرت اروپا^۱ ثبت نام‌های جدید در آموزش عالی استرالیا در سال منتهی به ژوئن ۲۰۲۰ با ۱۶ درصد کاهش همراه بوده است. این درحالی است که تعداد ثبت نام‌های جدید در دو سال گذشته به ترتیب با ۱۲ و ۹ درصد افزایش همراه بوده است. در کانادا نیز همه‌گیری ویروس کرونا موجب شد پس از ۲۰ سال تعداد دانشجویان بین‌المللی این کشور با کاهش ۱۷ درصدی (در مقایسه با سال ۲۰۱۹) همراه شود (ICEF, 2021). طبق پیمایش‌های انجام شده شاید تاثیر ویروس کرونا بر کاهش تمایل دانشجویان برای تحصیل در یک کشور خارجی تنها محدود به دوره کرونا نماند. طبق نظر سنجی انجام شده از دانشجویان چینی و هنگ‌کنگی، ۸۴ درصد از ۲/۷۳۹ فرد پاسخ دهنده تمایلی به تحصیل در خارج از کشور پس از همه‌گیری ویروس کرونا نداشته‌اند. این بدان معنی است که تعداد دانشجویان بین‌المللی پس از دوره کرونا نیز

در سال‌های اخیر، تحرک بین‌المللی دانشجویان به عنوان یکی از شاخص‌های تنوع دانشگاهی، بین‌المللی شدن و منبع اصلی برای افزایش درآمد مؤسسات آموزش عالی در مقاصد اصلی دیده شده است. در این میان روند تحرک دانشجویان بین‌المللی مورد توجه دانشگاه‌ها، رهبران کسب و کار و دولت‌ها قرار گرفته است. نه به این دلیل که بستر جریان و پیشرفت ایده‌ها، تبادل تجربه و دستیابی به منافع مشترک در آن سوی مرزها است، چرا که نه تنها منافع مالی به همراه دارد، بلکه تامین‌کننده منافع ملی است (Bista, 2019).

در سال ۲۰۱۸ بیش از ۵/۵ میلیون دانشجو در خارج از کشور خود در مقاطع تحصیلی مختلف مشغول به تحصیل بوده‌اند و تخمین زده می‌شود که این رقم تا سال ۲۰۳۰ به بیش از ۱۰ میلیون نفر برسد (UIS, 2020). هرچند که همه‌گیری ویروس کرونا به عنوان یک شوک مقطعی جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی را با کندی همراه کرد و موجب افت در ثبت نام‌های بین‌المللی و به تبع آن وارد شدن زیان مالی به دانشگاه‌هایی شد که وابستگی زیادی به دانشجویان بین‌المللی دارند. اما انتظار می‌رود که با عادی شدن اوضاع روند جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی به مدار صعودی خود بازگردد. البته این احتمال وجود دارد که در کنار آموزش حضوری جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی با اشکال جدید و مختلفی از جمله آموزش آنلاین و جابه‌جایی مجازی ادامه پیدا کند و این تغییر صرفاً به دوره همه‌گیری ویروس کرونا محدود نماند (Merca-do, 2020).

با شیوع ویروس کرونا آموزش عالی بین‌المللی نیز همانند سایر حوزه‌ها تحت تاثیر شدید قرار گرفت و موجب ایجاد تغییر و تحولاتی در نگرش‌های کنونی به آموزش عالی بین‌المللی شد. در طول دوره همه‌گیری، دانشجویان بین‌المللی از جمله گروه‌هایی بودند که در معرض بیشترین تاثیر از روند ویروس کرونا بوده‌اند. تاثیر ویروس کرونا بر تحرک دانشجویان بین‌المللی و آموزش عالی جهانی را از منظرهای گوناگونی می‌توان مورد بررسی قرار داد. شاید مهم‌ترین اثرات همه‌گیری ویروس کرونا بر دانشجویان بین‌المللی را بتوان در اجبار دانشجویان برای بازگشت به کشور خودشان، تعطیلی

1. European Migration Network

بین‌المللی می‌توانند پس از تحصیل در یک کشور شغل داشته باشند اما آموزش آنلاین در حال حاضر فرصت یافتن شغل در چین و پس از تحصیل را از دانشجویان بین‌المللی سلب کرده است. تاثیر این محدودیت بر دانشجویان کشورهای کمتر توسعه‌یافته‌تر با توجه به نیاز بیشتر آن‌ها به اشتغال در چین و پس از تحصیل بیشتر بوده است (EMN/OECD, 2020). بدون شک تهدیدات همه‌گیری ویروس کرونا بر آینده‌ی مالی مؤسسات آموزش عالی و اقتصاد کشورها به صورت کلی اثرگذار گذاشته است. بنابراین طبیعی است که سیاست‌گذاران و متولیان بخش آموزش عالی و آموزش بین‌الملل در بسیاری از کشورها به فکر حفظ دانشجویان بین‌المللی خود و در نظر گرفتن راهکارهایی برای جلوگیری از کاهش درآمد دانشگاه‌های خود و تحریک تقاضای آموزش بین‌المللی باشند.

محرک‌های مختلفی در سمت عرضه و تقاضا انگیزه آموزش بین‌المللی را ایجاد می‌کنند. در سمت تقاضا محرک‌هایی از جمله افزایش توانگری خانوار، تقاضا برای آموزش با کیفیت به زبان انگلیسی، دسترسی به دانشگاه‌های برتر خارجی و دستیابی به فرصت‌های شغلی بهتر پس از اخذ مدرک معتبر جهانی انگیزه آموزش بین‌المللی را ایجاد می‌نمایند. در سمت عرضه نیز محرک‌هایی از جمله محدودیت‌های مالی دانشگاه‌ها، اخذ شهریه‌های بالاتر از دانشجویان بین‌المللی، سازوکارهای ویزایی مساعد و سهولت مهاجرت، آموزش بین‌المللی را توجیه پذیر می‌کنند (Assomull & Laad, 2020). روندهای فعلی حاکی از آن است که غرب همانند گذشته تنها مقصد اصلی دانشجویان بین‌المللی نیست و دانشجویان اکنون کشورهای مختلفی از جمله کشورهای شرق را به عنوان مقصد تحصیلی خود انتخاب می‌کنند (Cheng, 2021). اگرچه بسیاری از دانشجویان همچنان به دنبال فرصت‌های آموزشی در کشورهای انگلیسی زبان مانند ایالات متحده، انگلستان، استرالیا و کانادا هستند اما طی ۱۰ الی ۱۵ سال گذشته، بسیاری از دانشجویان آسیایی که خود درصد بالایی از جمعیت دانشجویان بین‌المللی را تشکیل می‌دهند، با توجه به نزدیکی‌های فرهنگی و جغرافیایی، مقرون به صرفه بودن و شباهت‌های مختلف در بین سیستم‌های آموزشی در داخل منطقه آسیا جابه‌جا می‌شوند (Lee, 2017). از سوی دیگر چین، ژاپن، مالزی و سنگاپور در حال جذب تعداد بیشتری دانشجوی بین‌المللی از سراسر جهان هستند (Cheng, 2021). به عنوان مثال ابتکار سیاست خارجی "یک کمربند، یک جاده" چین ظهور اتحادیه دانشگاه‌های جاده ابریشم، کنسرسیومی متشکل از ۱۳۲ دانشگاه از ۳۲ کشور را تسهیل کرده است (Bis-ta, 2019). همچنین کشورهایی همچون هند نیز برنامه‌های بلندپروازانه‌ای را برای جذب هرچه بیشتر دانشجویان

می‌تواند با کاهش همراه شود. این کاهش برای کشورهای اصلی دانشجوی‌پذیر می‌تواند با شدت بیشتری ادامه داشته باشد، زیرا بسیاری از پاسخ‌دهندگان عنوان کرده‌اند آنها بیشتر ترجیح می‌دهند در مناطق آسیایی و کشورهای مانند هنگ کنگ، ژاپن و تایوان تحصیل کنند تا ایالات متحده یا انگلستان (Yıldırım and et al, 2021).

با اعمال محدودیت‌های کرونایی در اکثر کشورهای دنیا، مؤسسات آموزشی مجبور به پایان دادن به آموزش حضوری شده و آموزش آنلاین و از راه دور را در دستور کار خود قرار داده‌اند. این رویکرد باعث ایجاد تردیدهایی در رابطه با زندگی دانشجویان شد. بعضی از کشورها مانند ایالات متحده و استرالیا رویکردی سخت‌گیرانه در رابطه با دانشجویان در نظر گرفتند و برخی دیگر مانند کانادا رویکردی منعطف‌تر. به عنوان مثال دولت ترامپ در دوران کرونا محدودیت‌هایی برای صدور ویزا به‌ویژه برای فارغ‌التحصیلان و محققان چینی اعمال کرد و همه اینها در پایین آمدن شمار دانشجویان بین‌المللی به‌ویژه دانشجویان چینی بی‌تاثیر نبوده است. همه این محدودیت‌ها، دانشگاه‌ها و سیستم آموزش عالی بسیاری از کشورهای اصلی دانشجوی‌پذیر را با چالش روبرو کرده است. در استرالیا نیز سیاستی مشابه با آمریکا پیاده سازی شده است. مرزهای استرالیا از ماه مارس ۲۰۲۰ بسته شده است و پیش‌بینی می‌شود که این کشور مرزهای خود را تا سال ۲۰۲۲ بازگشایی نکند. این تصمیم‌ها کمک زیادی در مهار کووید ۱۹ کرده اما هزینه‌های اجتماعی و اقتصادی زیادی را ایجاد کرده است و باعث ایجاد مشکلات زیادی برای دانشجویان بین‌المللی شده تا جایی که اکثر آن‌ها مجبور به ترک استرالیا شدند. طبق اعلام بانک خزانه داری استرالیا، بازار دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۱۹ حدود ۴۰ میلیارد دلار برای اقتصاد استرالیا ارزش آفرینی کرده است. حدود ۱۷ میلیارد دلار آن مربوط به شهریه دانشجویان بین‌المللی و ۲۳ میلیارد دلار آن مربوط به هزینه زندگی دانشجویان در استرالیا بوده است. این مبلغ معادل ۱۰۹ میلیون دلار در روز است. از زمان بسته شدن مرزهای استرالیا، بیش از صد هزار دانشجو از ورود به مؤسسات آموزشی این کشور باز مانده‌اند. اگر چه بسیاری از این دانشجویان تحصیلات خود را به صورت آنلاین ادامه داده‌اند، اما کل ثبت‌نام‌ها نیز کاهش یافته است. طبق برآورد انجام شده بسته بودن مرزها و بیرون ماندن (ممانعت از ورود) دانشجویان بین‌المللی به کشور استرالیا، خسارت روزانه ۵ میلیون دلاری را برای این کشور به بار آورده است.

محدودیت‌های تحرک و جابه‌جایی ناشی از ویروس کرونا نیز چالش‌هایی را در رابطه با آموزش و اشتغال دانشجویان بین‌المللی ایجاد کرده است. در حالی که دانشجویان

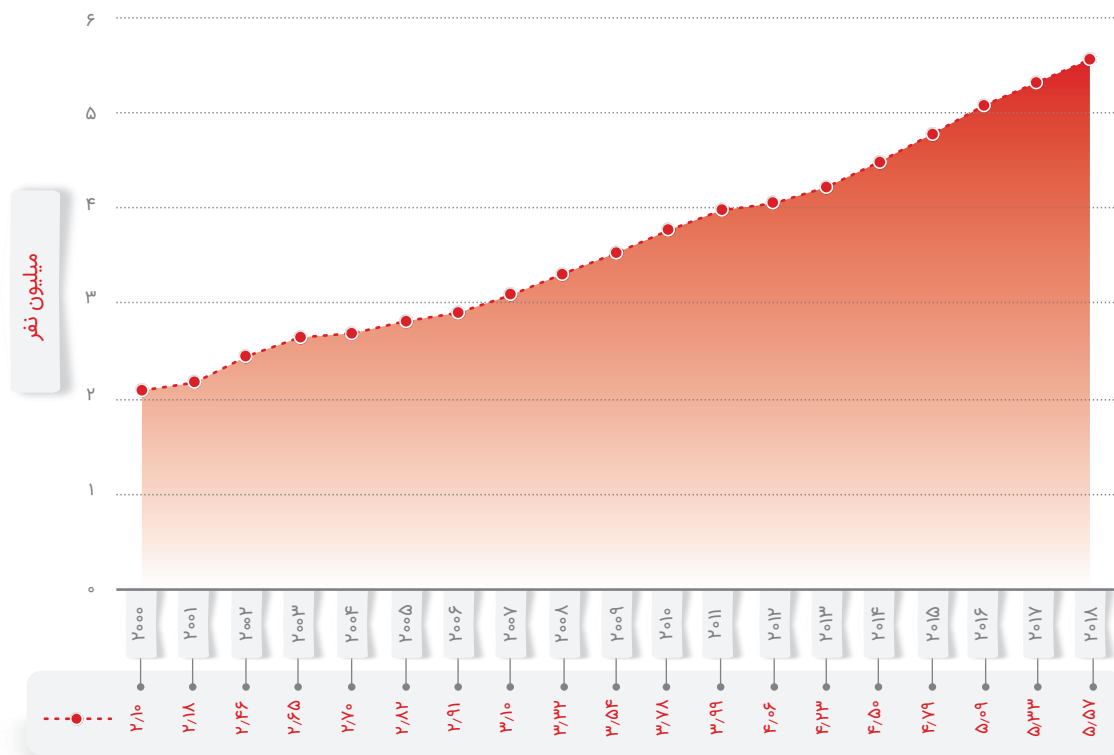
این عوامل اوج‌گیری جنبش‌های ملی‌گرایانه همچون برگزیت در انگلستان و محدودیت‌های ایجاد شده برای دانشجویان کشورهای عمدتاً مسلمان از سوی دونالد ترامپ رییس‌جمهور سابق ایالات متحده، بر روند جابه‌جایی و ثبت‌نام دانشجویان بین‌المللی اثر گذار بوده است (Bista, 2019).

■ وضعیت آماری جابه‌جایی بین‌المللی دانشجویان

در سال ۲۰۱۸ تعداد کل دانشجویان جهان در بخش آموزش عالی ۲۲۷ میلیون نفر بوده است که دانشجویان بین‌المللی تنها ۲/۴ درصد از این جمعیت را شامل می‌شوند.

- تعداد دانشجویان بین‌المللی طی بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ با افزایشی ۲/۵ برابری همراه بوده است.
- در سال ۲۰۱۸ بیش از ۵/۵ میلیون دانشجو در خارج از کشور خود در مقاطع تحصیلی مختلف مشغول به تحصیل بوده‌اند.

بین‌المللی در نظام آموزش عالی خود در نظر گرفته‌اند (Skin-ner, 2018). در واقع افزایش رونق اقتصادی و رقابت بر سر آموزش عالی در آسیای شرقی زمین‌بازی مساعدتری را برای تحرک و جابه‌جایی دانشجویان ایجاد کرده است. علاوه بر تقویت تحرک به داخل و خارج از منطقه، دولت‌ها و نهادها همچنین تمرکز خود را به گردش سرمایه‌های فکری در منطقه معطوف کرده‌اند. به عبارت دیگر افزایش تعداد دانشگاه‌های در کلاس جهانی و برنامه‌های رقابتی، افزایش توافقات مبادله منطقه‌ای و چند جانبه، شکل‌گیری شبکه‌های دانشگاهی و همکاری‌هایی که ماهیتی متقابل دارند و همچنین استفاده روزافزون از زبان انگلیسی به عنوان یک زبان رایج دانشگاهی از جمله عواملی هستند که بر انتخاب دانشجویان برای تحصیل در منطقه و جذب دانشجویان از سراسر جهان اثرگذار بوده است (Institute of International Education, 2018). در کنار

نمودار ۶- تعداد دانشجویان بین‌المللی طی بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

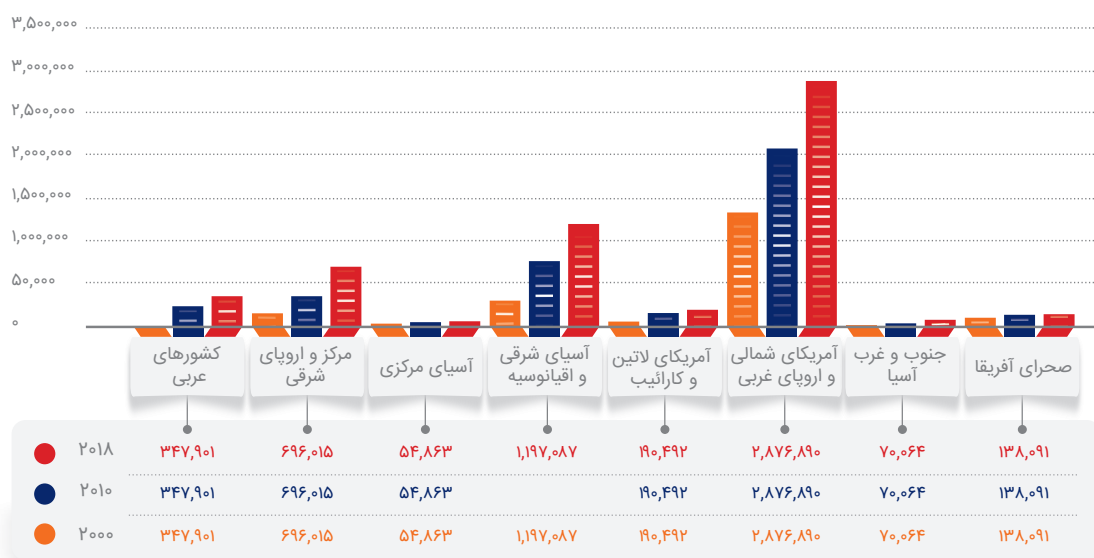
مناطق اصلی دانشجویی و دانشجویی و دانشجویی

• مناطق اصلی دانشجویی

دانشجویان کشورهای این منطقه را به عنوان مقصد تحصیلی خود انتخاب نموده‌اند.

- روندهای فعلی حاکی از آن است که طی ۱۰ الی ۱۵ سال گذشته، غرب تنها مقصد اصلی دانشجویان بین‌المللی نیست و عواملی همچون اوج گیری جنبش‌های ملی‌گرایانه، تشدید قوانین ضد مهاجرتی در کشورهای مقصد، نزدیکی‌های فرهنگی و جغرافیایی، مقرون به صرفه بودن تحصیل در منطقه آسیا، به ظهور شرق به عنوان یک مقصد محبوب کمک کرده است ((Cheng, 2021, Bista, 2019, Lee, 2017)).

- با توجه به اینکه مهمترین کشورهای میزبان دانشجویان بین‌المللی (از جمله ایالات متحده آمریکا، بریتانیا، کانادا و...) در آمریکای شمالی و اروپای غربی قرار دارند، بنابراین منطقه آمریکای شمالی و اروپای غربی به صورت تاریخی محبوب‌ترین مقصد دانشجویان بین‌المللی می‌باشند.
- در سال ۲۰۱۸ میلادی ۵۱ درصد از دانشجویان کشورهای این منطقه را به عنوان مقصد تحصیلی خود انتخاب کرده‌اند.
- آسیای شرقی و اقیانوسیه مقصد پر طرفدار بعدی دانشجویان بین‌المللی است. در سال ۲۰۱۸ حدود ۲۱ درصد

نمودار ۷- مقایسه مناطق اصلی دانشجویی طی سال‌های ۲۰۱۸، ۲۰۱۰ و ۲۰۰۰

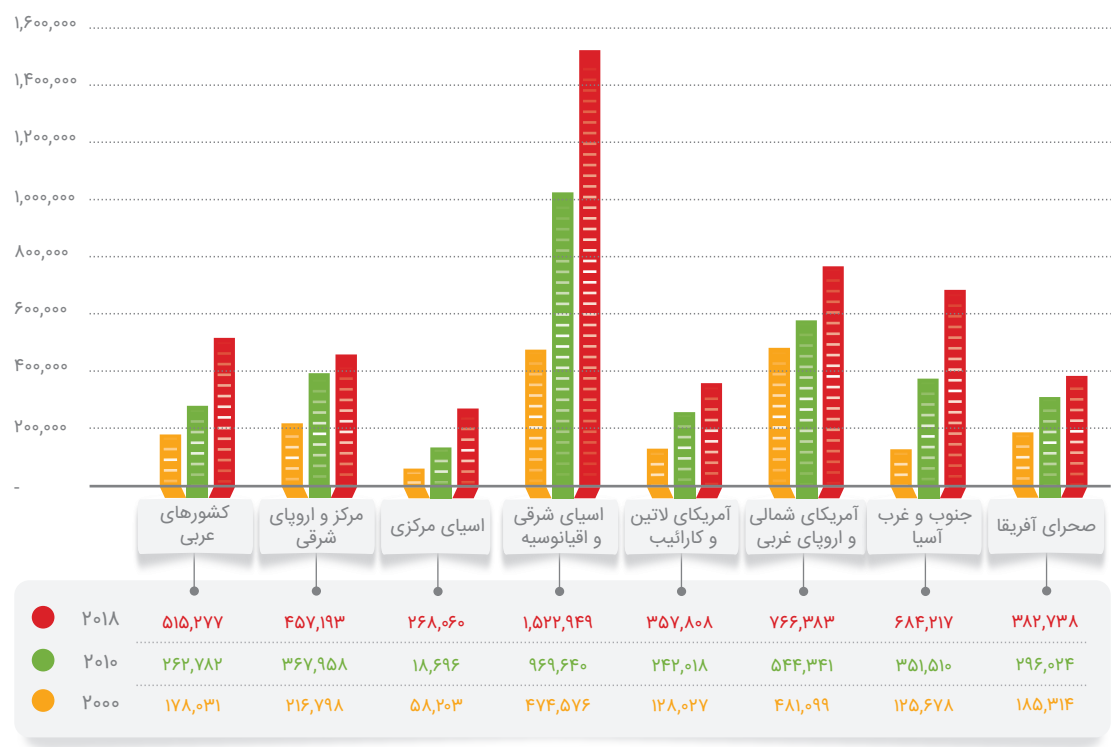
منبع: (UIS, 2021)

• مناطق اصلی دانشجویی

- آسیای مرکزی (حدود ۱۰۰ درصد رشد) و کشورهای عربی (۸۵ درصد رشد) بیشتر بوده است.
- حرکت به سمت اقتصاد دانش بنیان و در نظر گرفتن اهداف توسعه‌ای بلند مدت در کشورهای در حال توسعه و برجسته شدن نقش دانشجویان بین‌المللی در دستیابی به این اهداف، می‌تواند توجه کننده رشد بیشتر دانشجویی در میان منطقه آسیای مرکزی و کشورهای عربی باشد.

- با توجه به اینکه مهم ترین کشورهای دانشجویی جهان یعنی چین و هند در شرق آسیا قرار دارند، در نتیجه ۲۷ درصد از کل جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان (حدود ۱/۵ میلیون نفر) از کشورهای شرق آسیا و اقیانوسیه تأمین می‌شوند.
- اگرچه میزان دانشجویی در همه مناطق با افزایش همراه بود است اما این افزایش نسبت به سال ۲۰۱۰ در میان منطقه

نمودار ۸- مقایسه مناطق اصلی دانشجو فرست طی سال‌های ۲۰۰۰، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

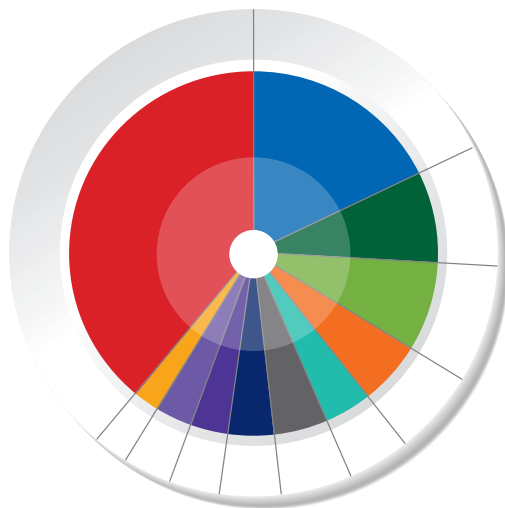

کشورهای اصلی دانشجویی و دانشجویی و دانشجویی

• کشورهای اصلی دانشجویی

جدول ۱۳- مقایسه ۲۰ کشور اصلی دانشجویی در سال ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸

رتبه دانشجویی	تعداد دانشجویان بین‌المللی		نام کشور
	سال ۲۰۱۷	سال ۲۰۱۸	
۱	۹۸۴,۸۹۸	۹۸۷,۳۱۴	آمریکا
۲	۴۳۵,۷۳۴	۴۵۲,۰۷۹	بریتانیا
۳	۳۸۱,۲۰۲	۴۴۴,۵۱۴	استرالیا
۴	۲۵۸,۸۷۳	۳۱۱,۷۳۸	آلمان
۵	۲۵۸,۳۸۰	۲۲۹,۶۲۳	فرانسه
۶	۲۵۰,۶۵۸	۲۶۲,۴۱۶	روسیه
۷	۲۰۹,۹۷۹	۲۲۴,۵۴۸	کانادا
۸	۱۶۴,۳۳۸	۱۸۲,۷۴۸	ژاپن
۹	۱۵۷,۱۰۸	۱۷۸,۲۷۱	چین
۱۰	۱۰۸,۰۷۶	۱۲۵,۱۳۸	ترکیه
۱۱	۱۰۰,۷۶۵	-	مالزی
۱۲	۹۷,۵۶۳	۱۰۶,۶۱۱	ایتالیا
۱۳	۹۶,۲۸۹	۱۰۴,۰۱۵	هلند
۱۴	۸۸,۸۷۳	-	آرژانتین
۱۵	۷۸,۳۴۴	۷۳,۹۷۷	عربستان
۱۶	۷۳,۹۶۴	۷۵,۲۵۹	اتریش
۱۷	۷۰,۷۹۶	۸۴,۷۴۹	کره جنوبی
۱۸	۶۴,۹۲۷	۷۰,۹۱۲	اسپانیا
۱۹	۶۳,۹۲۵	۵۴,۳۵۴	لهستان
۲۰	۵۳,۳۶۸	۵۴,۲۷۹	سوئیس
۲۱-۳۰	-	-	سایر کشورها
۳۱	۲۶,۹۱۳	۳۰,۹۵۱	ایران*

۱۸	ایالات متحده آمریکا
۸	استرالیا
۸	بریتانیا
۴	کانادا
۴	آلمان
۴	فرانسه
۵	روسیه
۳	چین
۳	ژاپن
۲	ترکیه
۳۹	سایر کشورها

نمودار ۹- سهم کشورهای اصلی دانشجویی از بازار جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۱۸ (درصد)
منبع: (UIS, 2021)

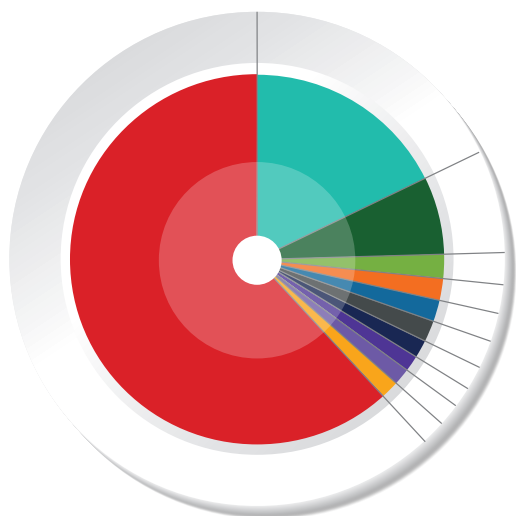
منبع: (UIS, 2021)

* داده‌ی کشور ایران از تجميع داده‌های مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی و داده‌های دریافتی از دانشگاه آزاد اسلامی در سال ۱۴۰۰ به دست آمده است.

• کشورهای اصلی دانشجویفرست

جدول ۱۴- مقایسه ۲۰ کشور اصلی دانشجویفرست در سال ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸

رتبه دانشجویپذیری	تعداد دانشجویان بین‌المللی		نام کشور
	سال ۲۰۱۷	سال ۲۰۱۸	
۱	۹۲۸,۳۶۵	۹۹۳,۳۶۷	چین
۲	۳۴۱,۴۴۲	۳۷۵,۰۵۵	هند
۳	۱۲۲,۹۶۱	۱۲۲,۵۳۸	آلمان
۴	۱۰۵,۵۰۰	۱۰۱,۷۷۴	کره جنوبی
۵	۹۴,۶۲۱	۱۰۸,۵۲۷	ویتنام
۶	۸۹,۴۱۲	۹۹,۴۸۸	فرانسه
۷	۸۶,۵۹۶	۸۴,۳۴۹	آمریکا
۸	۸۵,۹۲۵	۷۶,۳۳۸	نیجریه
۹	۸۴,۸۵۲	۸۳,۵۰۳	قزاقستان
۱۰	۸۴,۲۴۶	۷۷,۴۰۶	عربستان
۱۱	۷۷,۸۷۸	۷۲,۰۶۳	اکراین
۱۲	۷۴,۷۶۱	۷۵,۹۵۴	ایتالیا
۱۳	۶۴,۲۸۸	۸۱,۹۱۷	نیپال
۱۴	۶۳,۲۷۶	۶۱,۹۰۴	مالزی
۱۵	۵۸,۸۷۶	۶۷,۸۸۳	برزیل
۱۶	۵۷,۹۱۶	۵۰,۰۰۴	بنگلادش
۱۷	۵۶,۷۹۸	۵۷,۶۳۲	روسیه
۱۸	۵۴,۷۴۲	۵۸,۸۲۱	پاکستان
۱۹	۵۳,۴۶۹	۶۴,۳۷۹	سوریه
۲۰	۵۳,۲۲۰	۵۶,۳۷۶	ایران*

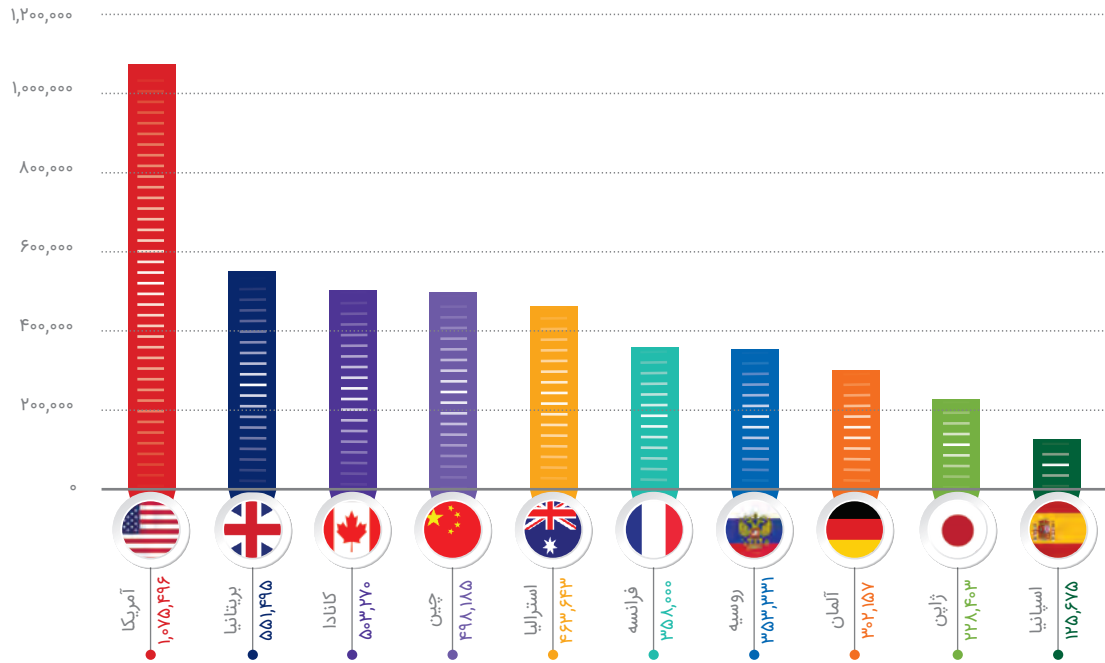

نمودار ۱۰- سهم کشورهای اصلی دانشجویفرست از بازار جابه‌جایی دانشجویان بین‌المللی در سال ۲۰۱۸ (درصد)

منبع: (UIS, 2021)

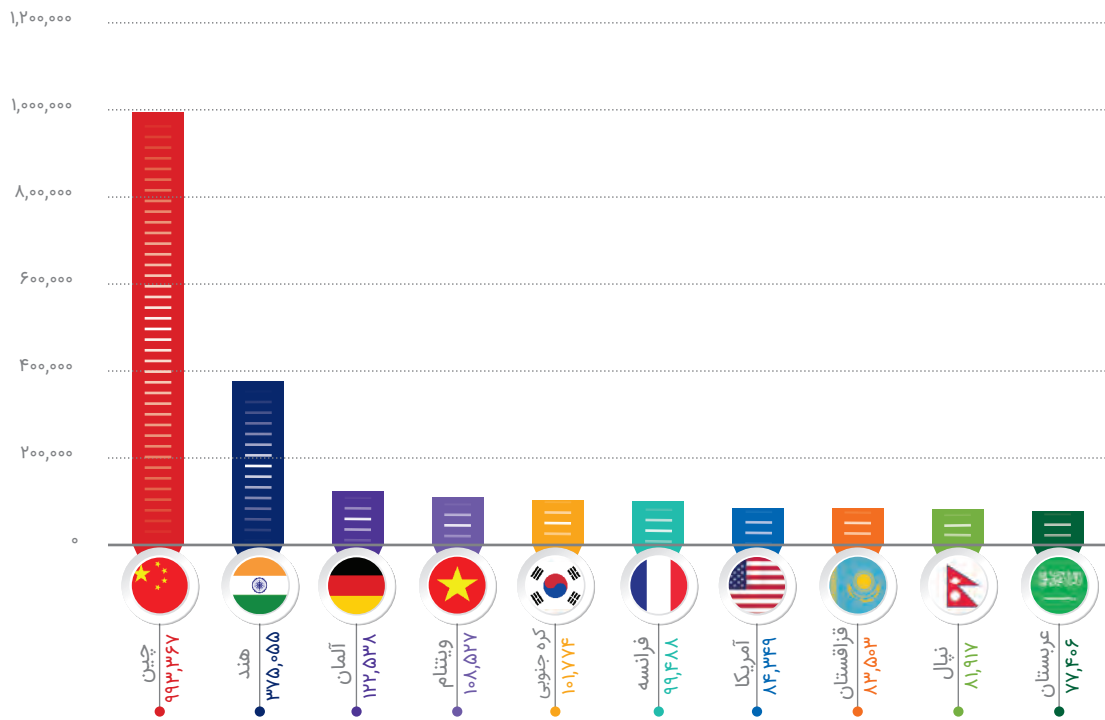
منبع: (UIS, 2021)

• مقایسه مهمترین کشورهای دانشجویی و دانشجویی و دانشجویی

نمودار ۱۱- ده کشور اصلی دانشجویی در سال ۲۰۲۰

منبع: (open doors, 2021)

نمودار ۱۲- ده کشور اصلی دانشجویی در سال ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

بخش یک نگاهی به وضعیت جهان در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل دوم

مهاجرت‌های کاری و اقتصادی در جهان

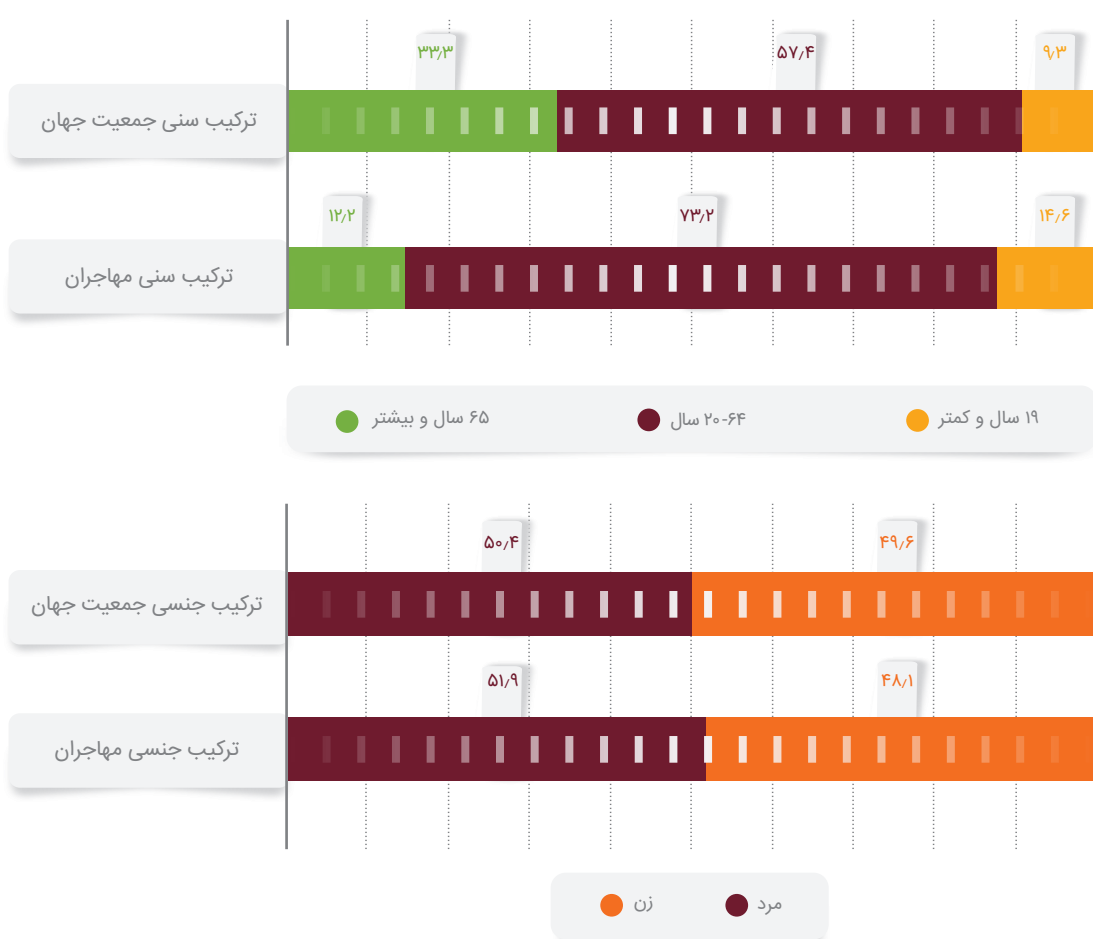

مهاجرت‌های کاری و اقتصادی در جهان

الف) جمعیت مهاجران و نیروی کار مهاجر در جهان

می‌دهند. این درحالی است در کل جمعیت جهان تنها ۵۷ درصد از جمعیت در این رده سنی هستند. مقایسه ترکیب جنسی جمعیت مهاجران با جمعیت کل جهان نشان می‌دهد که تفاوت محسوسی در ترکیب جنسی مهاجران با ترکیب جنسی جمعیت جهان وجود ندارد.

بنا بر آخرین تخمین بخش امور اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد جمعیت مهاجران در جهان در سال ۲۰۲۰ در حدود ۲۸۱ میلیون نفر برآورد شده است. جمعیت مهاجران با ۳ درصد رشد از ۲۷۲ میلیون در سال ۲۰۱۹ به ۲۸۰/۶ میلیون در سال ۲۰۲۰ رسیده است. در سال ۲۰۲۰ مهاجران در گروه سنی ۱۹-۶۴ سال، حدود ۷۳ درصد جمعیت کل مهاجران را تشکیل

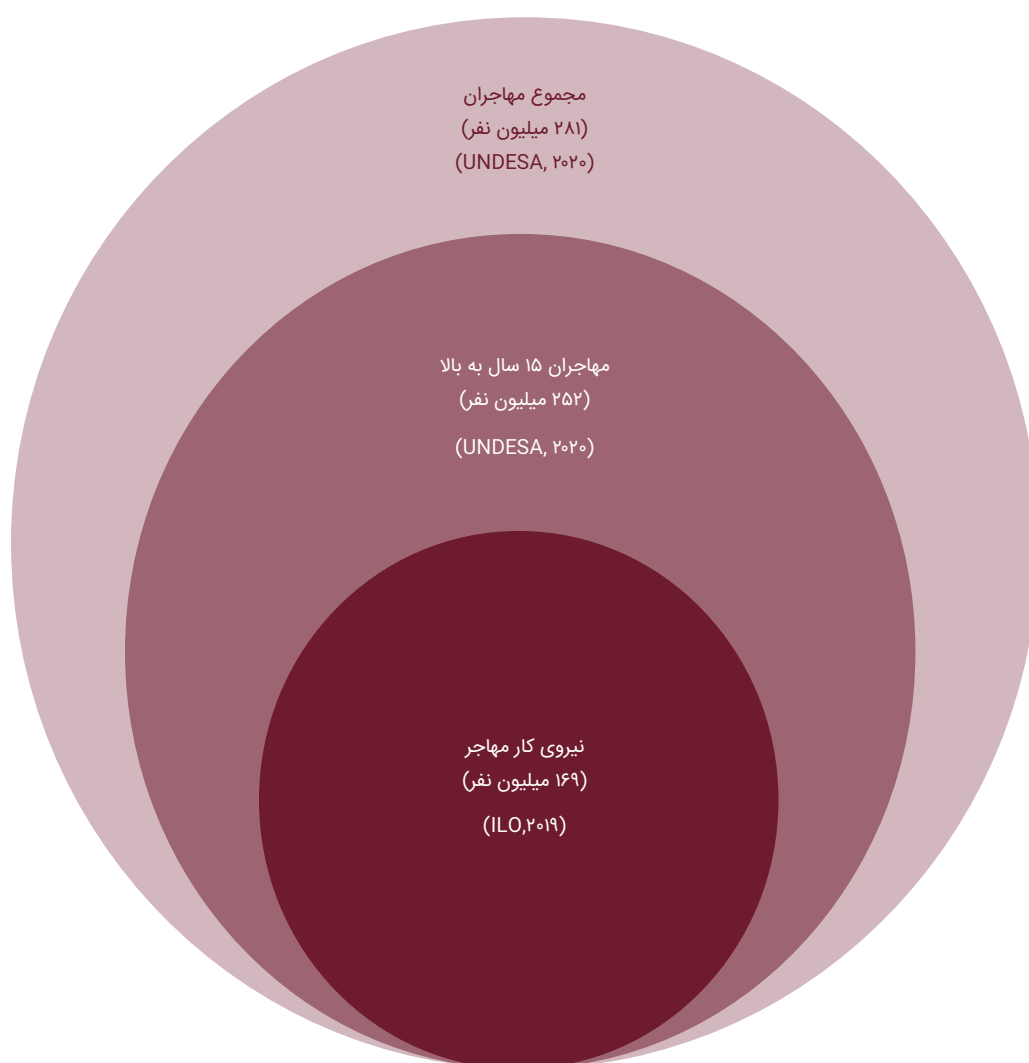

نمودار ۱۳- مقایسه ترکیب سنی و جنسی جمعیت مهاجران با کل جمعیت جهان در سال ۲۰۲۰

منبع: (UNDESA, 2020)

بر این اساس نسبت جمعیت در سن کار به کل جمعیت مهاجران در سال ۲۰۲۰ میلادی ۸۹ درصد بوده است. با توجه به تخمین سازمان جهانی کار از تعداد نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۱۹ میلادی که معادل ۱۶۹ میلیون نفر بوده است، شرایط رکود و قرنطینه دوران کرونا در سال ۲۰۲۰ احتمالاً افزایش چندانی در نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۲۰ وجود نداشته و تعداد نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۲۰ همان ۱۶۹ تا ۱۷۰ میلیون نفر برآورده شده است.

بر اساس گزارش سازمان بین‌المللی کار، در سال ۲۰۱۷ جمعیت نیروی کار مهاجر ۱۶۴ میلیون نفر بوده است (Pop-ova & Özel, 2018) و در سال ۲۰۱۹ میلادی به ۱۶۹ میلیون نفر رسیده است. از کل جمعیت ۲۸۰/۶ میلیون نفری مهاجران در سال ۲۰۲۰ میلادی، جمعیت ۱۵ سال به بالا ۲۵۱ میلیون نفر است. سازمان جهانی کار جمعیت در سن کار را ۱۵ سال به بالا تعریف می‌کند.

شکل ۵- تخمین جهانی از سهم مهاجران بین‌المللی و نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۲۰
منبع: (UNDESA, 2020) (ILO, 2021a)

طبق تخمین سازمان جهانی کار از نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۱۹ میلادی ۴۱/۵ درصد نیروی کار مهاجر را زنان و ۵۸/۵ درصد آن را مردان تشکیل می‌دهند. سهم کمتر زنان در نیروی کار مهاجر را می‌توان با سهم کمتر آنان از کل مهاجران و همچنین نرخ مشارکت پایین‌تر آنان در بازار کار در مقایسه با مردان

تفسیر نمود. زنان در مقایسه با مردان با موانع بیشتر اقتصادی و غیر اقتصادی به عنوان نیروی کار مهاجر مواجه هستند. مهاجرت به دلیل همراهی با خانواده، تبعیض جنسیتی در بازار کار، کمبود شبکه‌های اجتماعی دلایلی است که می‌تواند کاهش نسبت زنان در نیروی کار مهاجر را تفسیر نماید.

نمودار ۱۴ - توزیع جهانی نیروی کار مهاجر بر اساس جنسیت در سال ۲۰۱۹

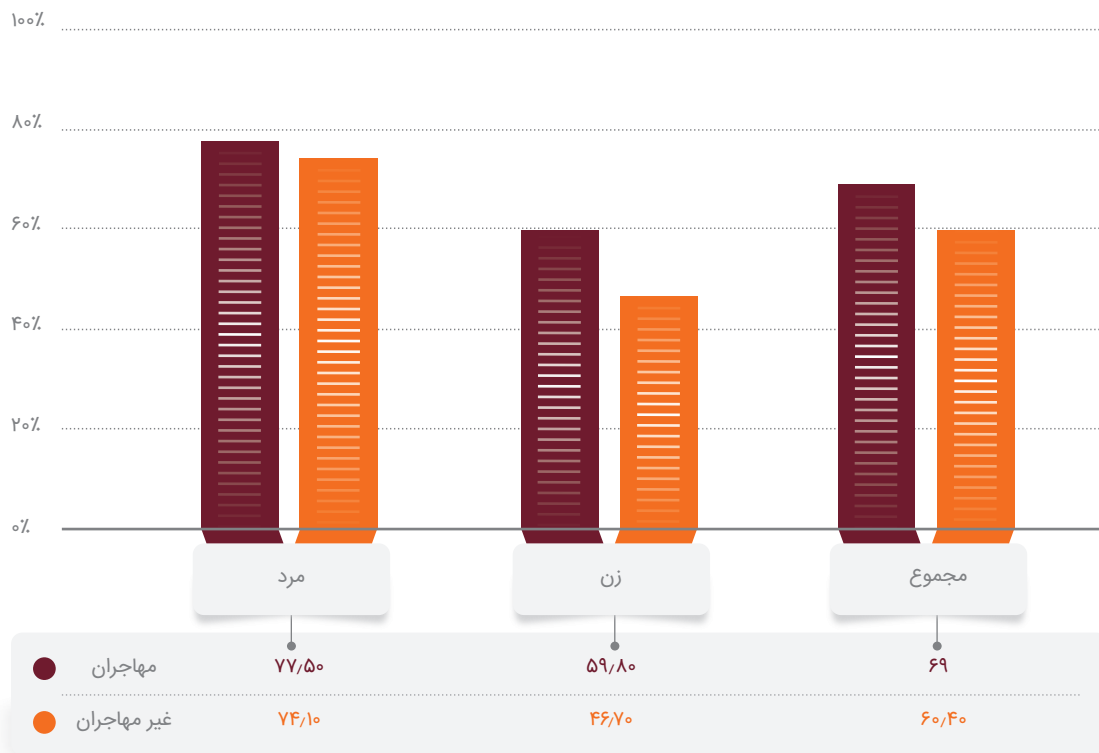
منبع: (ILO, 2021a)

نرخ مشارکت در بازار کار در میان مهاجران نسبت به بومیان در طول زمان بالاتر بوده است. ولی همواره در دو گروه بومی و مهاجر رو به کاهش بوده است. در سال ۲۰۱۳ نرخ مشارکت مهاجران ۷۲/۷ درصد از مهاجران در سن کار، در سال ۲۰۱۷ میلادی ۷۰ درصد و در سال ۲۰۱۹ میلادی ۶۹ درصد بوده است.

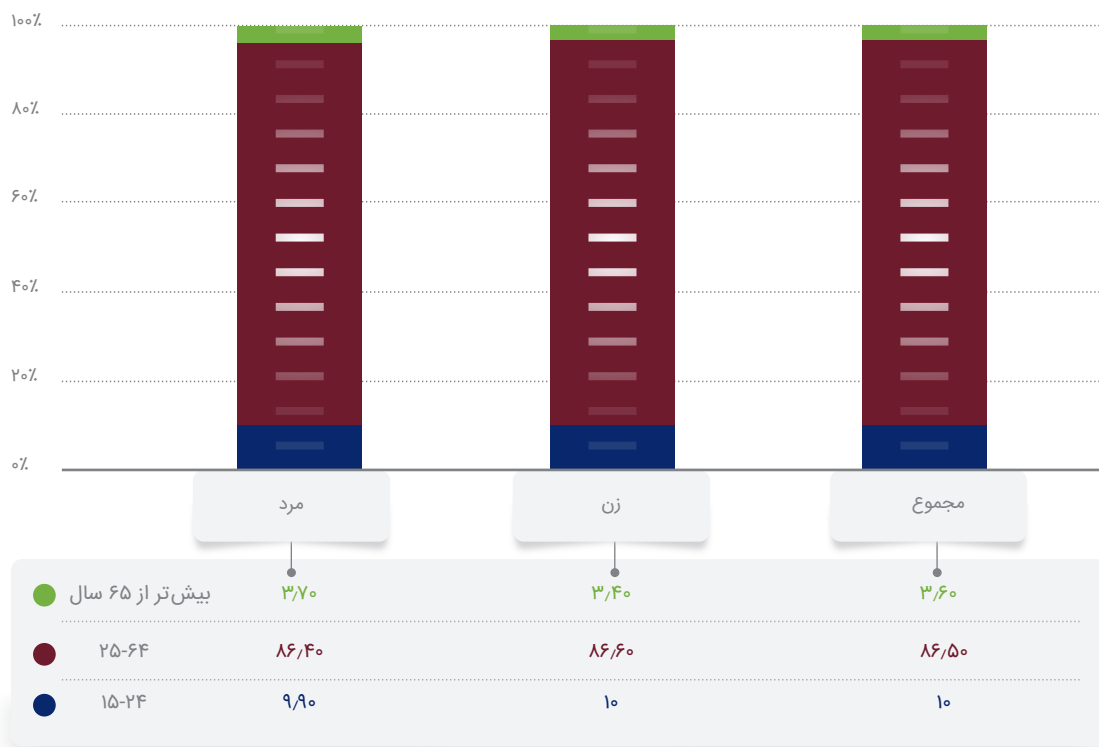
مشارکت در بازار کار در میان مهاجران هم در میان مردان و هم در میان زنان بالاتر از بومیان است. در حالی که نرخ مشارکت نیروی کار مرد مهاجر از بومیان بالاتر از ۳ درصد است، نرخ مشارکت نیروی کار زن مهاجر از زنان بومی بالاتر از ۱۳ درصد است. دلایل کاهش نرخ مشارکت در میان بومیان و مهاجران می‌تواند با عواملی چون پیری جمعیت در کشورهای با درآمد بالا، تغییرات تکنولوژیک و سیاست‌های مهاجرت و نیروی کار تفسیر شود. برای نیروی کار مهاجر عواملی چون

تبعیض در بازار کار، موانع اشتغال، مشکلات زبانی و چالش‌های شناسایی مهارت‌ها و توانمندی‌ها در کشور مقصد نیز بدان افزوده می‌شود.

بخش اصلی نیروی کار مهاجر در جهان را بزرگسالان بین ۲۵ تا ۶۴ سال تشکیل می‌دهند. نسبت جوانان ۱۵-۲۴ سال ۱۰ درصد و نیروی کار ۶۵ سال به بالا ۳۶ درصد است. نکته قابل توجه اینکه این نسبت جمعیتی در کل جمعیت مهاجران کمی متفاوت است؛ جمعیت مهاجران ۱۵-۲۴ سال ۱۲/۹ درصد، ۲۵-۶۴ سال ۷۴/۷ درصد و ۶۵ سال به بالا نیز ۱۲/۴ درصد می‌باشد. نسبت جوانان در نیروی کار مهاجر در طول زمان افزایش یافته و از ۸/۳ درصد در سال ۲۰۱۷ به ۱۰ درصد در سال ۲۰۱۹ رسیده است.

نمودار ۱۵- نرخ مشارکت جهانی نیروی کار مهاجر و غیر مهاجر بر اساس جنسیت در سال ۲۰۱۹
منبع: (ILO, 2021a)

نمودار ۱۶- ترکیب سنی نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس جنسیت در سال ۲۰۱۹
منبع: (ILO, 2021a)

خدمات می‌تواند با رشد بالای تقاضا در بخش مراقبت و نگهداری شامل خدمات سلامت و خدمات خانگی تفسیر شود. در مقایسه با سال ۲۰۱۳ تغییر محسوسی در فعالیت زنان و مردان در بخش‌های مختلف اقتصادی مشاهده می‌شود. فعالیت در بخش کشاورزی در میان زنان مهاجر از ۱۱/۱ درصد به ۵/۹ کاهش یافته و از ۷۳/۷ درصد در بخش خدمات به ۷۹/۹ درصد افزایش یافته است. در میان مردان فعالیت در بخش کشاورزی از ۱۱/۲ درصد به ۷/۹ درصد و در بخش خدمات نیز از ۶۹/۱ درصد به ۵۶/۴ درصد کاهش یافته است.

به طور کلی ۶۶/۲ درصد از نیروی کار مهاجر در بخش خدمات ۲۶/۷ درصد در بخش صنعت و ۷/۱ درصد در بخش کشاورزی مشغول به فعالیت هستند.

تفاوت میان زنان و مردان در فعالیت در بخش‌های مختلف اقتصادی زیاد است. زنان مهاجر ۷۹/۹ درصد در بخش خدمات و ۱۴/۲ درصد در بخش صنعت و ۵/۹ درصد در بخش کشاورزی فعالیت می‌کنند، در حالیکه ۵۶/۴ درصد مردان در بخش خدمات و ۳۵/۶ درصد آنها در بخش صنعت و ۷/۹ درصد در بخش کشاورزی فعال هستند. نسبت بیشتر زنان در بخش

مودار ۱۷- توزیع نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس دسته‌بندی فعالیت‌های اقتصادی در سال ۲۰۱۹

منبع: (ILO, 2021a)

مهاجر کمتر از ۲/۵ درصد از نیروی کار را تشکیل می‌دهد.

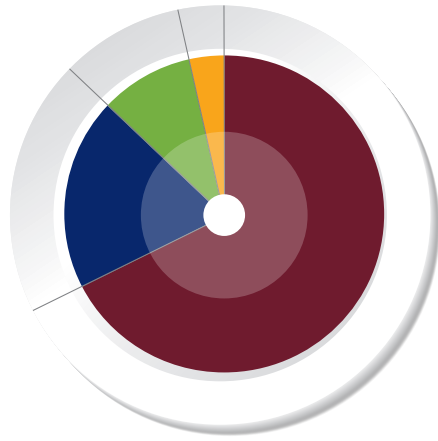
- سه منطقه اصلی شمال، جنوب و غرب اروپا، آمریکای شمالی و کشورهای عربی، مناطق اصلی پذیرنده نیروی کار مهاجر هستند. ۲۳/۹ درصد از کل نیروی کار مهاجر در شمال، جنوب و غرب اروپا ۲۲/۸ درصد در آمریکای شمالی و ۱۲/۶ درصد در کشورهای عربی مشغول به فعالیت هستند. در مجموع این سه منطقه ۶۰/۶ درصد از نیروی کار مهاجر در ۲۰۱۹ را در خود جای داده‌اند.

- ۱۶۹ میلیون نیروی کار مهاجر از نظر توزیع در مناطق اصلی در آسیای مرکزی و اروپا ۳۷/۷ درصد، آمریکا ۳۵/۶ درصد، کشورهای عربی ۱۴/۳ درصد، آسیا و اقیانوس آرام ۱۴/۲ درصد و آفریقا ۸/۱ درصد توزیع شده است.

بیش از دو سوم نیروی کار مهاجر بین‌المللی در کشورهای با درآمد بالا متمرکز شده است.

با توجه به تخمین ۱۶۹ میلیون نیروی کار مهاجر در سال ۲۰۱۹ میلادی ۱۱۳/۹ میلیون معادل ۶۷/۴ درصد در کشورهای با درآمد بالا ۳۳ میلیون معادل ۱۹/۵ درصد در کشورهای با درآمد بالاتر از متوسط و بقیه در کشورهای با درآمد پایین‌تر از متوسط و درآمد پایین‌تر زندگی و کار می‌کنند.

مهاجران در کشورهای با درآمد بالا بخش مهمی از نیروی کار را تشکیل می‌دهند. نیروی کار مرد مهاجر ۱۸/۷ درصد از نیروی کار مرد و نیروی کار زن مهاجر ۱۷/۶ درصد از نیروی کار زن را در این کشورها تشکیل داده است. در کشورهای با درآمد پایین یا پایین‌تر از متوسط نیروی کار

۶۷ کشورهای با درآمد بالا
 ۱۹ کشورهای با درآمد بالاتر از متوسط
 ۱۰ کشورهای با درآمد پایین تر از متوسط
 ۴ کشورهای با درآمد پایین

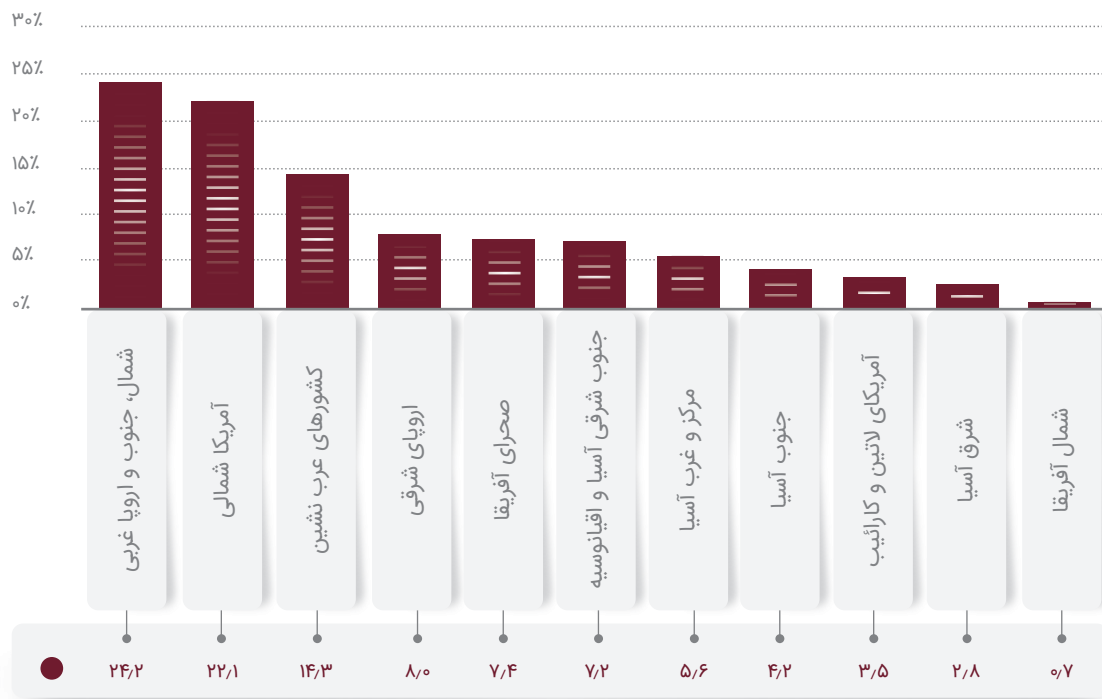
نمودار ۱۸- مقصد نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس سطح درآمدی کشورها در سال ۲۰۱۹

منبع: (ILO, 2021a)

• نسبت جمعیتی نیروی کار در میان سه منطقه اصلی در سال ۲۰۱۹ نسبت به ۲۰۱۳ تغییری نداشته است. تحت تاثیر همه‌گیری کرونا بازارهای جهانی به ویژه بازار کار در سال ۲۰۲۰ رکود عمیقی را تجربه نمود و از آنجا که بازار کار مهاجران معمولاً بیش از افراد بومی تحت تاثیر قرار می‌گیرد، این بخش از نیروی کار به شدت از وضعیت بازار کار متاثر شده است.

• از نظر مبدا نیروی کار مهاجر، آسیا و اقیانوس آرام در رتبه اول قرار دارند که مبدا یک سوم از نیروی کار مهاجر جهان را تشکیل می‌دهند و پس از آن اروپا و آسیای مرکزی، آمریکا، آفریقا و کشورهای عربی قرار دارند.

• نیروی کار مهاجر در شمال، جنوب و غرب اروپا ۱۸/۴ درصد و در آمریکای شمالی ۲۰ درصد از کل نیروی کار را تشکیل می‌دهد. این درحالیست که در کشورهای عربی این سهم به ۴۱/۴ درصد از نیروی کار می‌رسد.

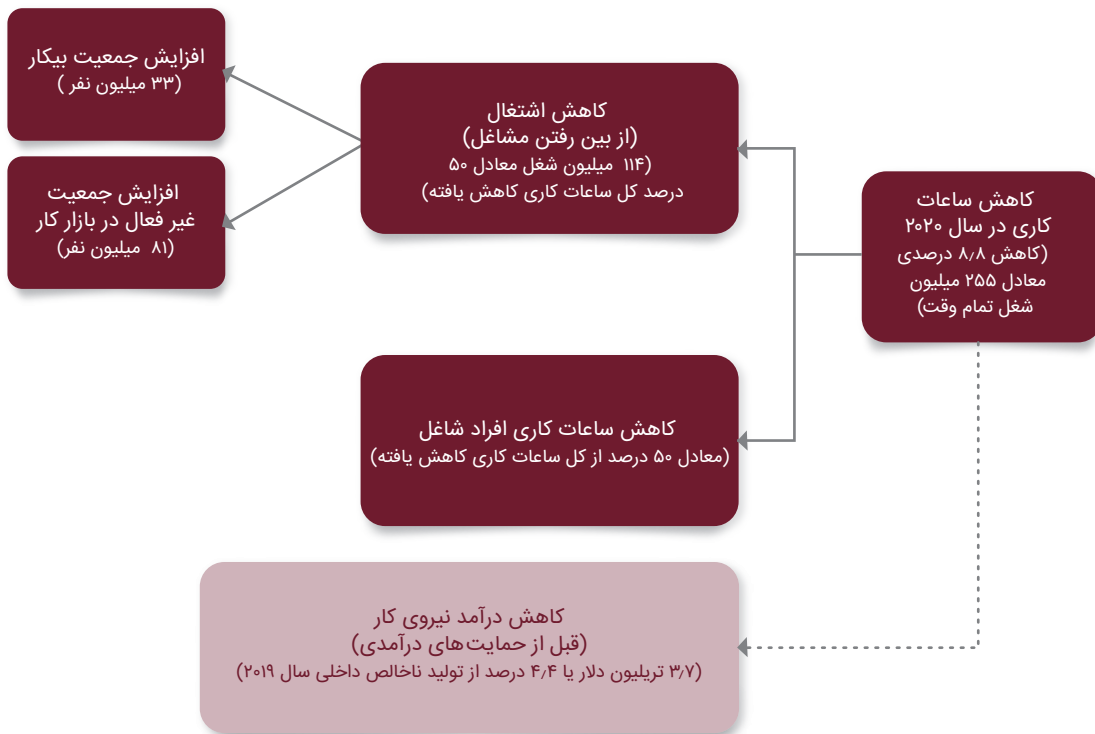
نمودار ۱۹- توزیع نیروی کار مهاجر بین‌المللی بر اساس مناطق جغرافیایی در سال ۲۰۱۹

منبع: (ILO, 2021a)

تأثیرات همه‌گیری کرونا بر نیروی کار جهانی

داشته است و معادل ۴٫۴ درصد کل تولید ناخالص جهان در سال ۲۰۱۹ از درآمد نیروی کار کاسته شده که البته بخشی از آن با حمایت‌های دولت‌ها جبران شده است. پیش‌بینی می‌شود این کاهش در سال ۲۰۲۱ نیز با شیب کمتری ادامه داشته باشد (ILO, 2021).

تأثیر کرونا به ویژه در کشورهایی که محدودیت‌هایی در مشاغل و بازار کار ایجاد نموده‌اند، بیشتر بوده است. سازمان جهانی کار، کل ساعات کاری کاهش یافته در سال ۲۰۲۰ در اثر از بین رفتن شغل یا کاهش ساعت کاری را معادل ۲۵۵ میلیون شغل تمام وقت تخمین زده است. این کاهش بر خروجی‌های بازار کار و درآمد نیروی کار نیز تأثیر به‌سزایی

پیش‌بینی ۲۰۲۱			روند فصلی ۲۰۲۰				
بدبینانه	خوشبینانه	سناریومیان	Q4	Q3	Q2	Q1	
۴٫۶	۱۳	۳	۴٫۵	۷٫۲	۱۸٫۲	۵٫۲	درصد
۱۳۰	۳۶	۹۰	۱۳۰	۲۰۵	۵۲۵	۱۵۰	معادله تمام وقت (میلیون نفر FTE)

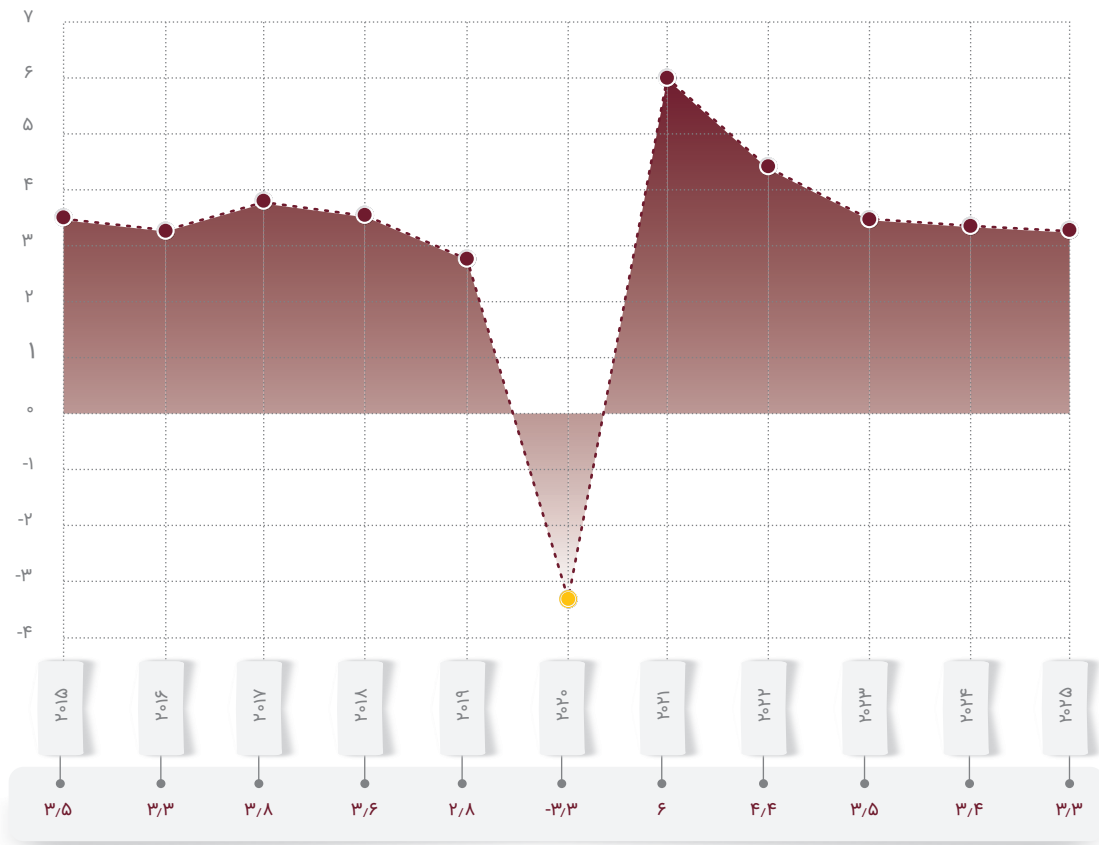
شکل ۶- کاهش ساعات کاری در دوران کرونا (روند فصلی سال ۲۰۲۰ و پیش‌بینی سال ۲۰۲۱)

منبع: (ILO, 2021b)

■ انقباض ۳ درصدی اقتصاد جهانی تحت تاثیر همه‌گیری

پذیرفته‌اند. نمودار پیش رو کاهش رشد حقیقی تولید ناخالص داخلی جهان را در سال ۲۰۲۰ نشان داده است. منفی شدن رشد اقتصادی و از دست رفتن مشاغل و کاهش ساعات کاری در اثر شیوع کرونا بر نیروی کار مهاجر به عنوان آسیب‌پذیرترین بخش بازار کار اثر زیادی داشته است. از جمله جریان ورودی به مناطق پذیرنده نیروی کار و خروج نیروی کار از کشورهای فرستنده را به شدت تحت تاثیر قرار داده است.

ویروس کرونا و پیامدهای آن در یک سال و نیم گذشته زندگی انسان‌ها را از جنبه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و غیره تحت تاثیر قرار داده است. به گونه‌ای که بانک جهانی شرایط حاصل از شیوع کووید-۱۹ را بزرگ‌ترین رکود در دهه‌های گذشته خوانده است (World Bank, 2020a). بنا بر اعلام بانک جهانی، اقتصاد جهانی حدود ۳ درصد کوچک‌تر شده است و حتی کشورهای با آمار ابتدای پایین نیز به شدت از بحران اقتصادی ناشی از ویروس کرونا تاثیر

نمودار -۲۰ کاهش رشد حقیقی تولید ناخالص داخلی جهان در سال ۲۰۲۰

منبع: (IMF, 2021)

جریان‌های عمده مهاجرتی در قاره آسیا

عوامل مختلفی در کاهش به کارگیری نیروی کار مهاجر در قاره آسیا در دوران شیوع همه‌گیری اثرگذار بوده است. عامل اول محدودیت در ارتباط با صدور ویزا و تردهای مرزی در کشورهای گیرنده نیروی کار برای کنترل همه‌گیری بود. همچنین کشورهای اصلی فرستنده نیروی کار، مهاجرت و سفر را به کشورهای تحت تاثیر کرونا به تعلیق درآوردند. همچنین ادامه دار بودن تعطیلی‌ها و کندی تجارت بین‌المللی، سطح تقاضا برای نیروی کار را با کاهش جدی روبرو کرد. به این ترتیب مهم‌ترین مقاصد نیروی کار در آسیا شاهد کاهش جریان و تعداد نیروی کار خارجی شدند.

• کاهش جریان ورودی نیروی کار مهاجر در مقاصد اصلی آسیایی

بر اساس گزارش مهاجرتی منطقه اقیانوسیه-آسیا، مناطق مختلف مهاجرپذیر در قاره آسیا تحت تاثیر شیوع کرونا قرار گرفته‌اند. برای مثال ورود مهاجرین کاری به کشور ژاپن کاهش چشمگیری داشته است. به طوری که در بازه زمانی آوریل تا آگوست ۲۰۲۰، تعداد مهاجران ورودی جویای کار به ۶۲۷ نفر رسید که در مقایسه با ۱۲۳ هزار نفر در سال ۲۰۱۹ روند نزولی قابل توجهی را نشان می‌دهد (ADB, ILO & OECD, 2021). همچنین تعداد مهاجران ورودی به کره جنوبی کاهش قابل توجهی داشته است و از ماه مارس تا ماه ژوئن ۲۰۲۰ پذیرش ویزاهای گروه E (برای موارد مختلف نوع اشتغال) ۱۶ هزار و ۴۰۰ نفر بود. این میزان در حدود ۸۰ درصد کمتر از مدت مشابه سال ۲۰۱۹ است که در آن بازه ۸۴ هزار و ۲۰۰ ویزای شغلی در این کشور صادر شده بود. به طور کلی، کره جنوبی برنامه سالانه پذیرش ۵۶ هزار کارگر مهاجر جدید را تحت این طرح مد نظر قرار داده است، اما وضعیت دوران کرونا ۳۰ هزار پذیرش کمتر از برنامه را موجب شد (ADB, ILO & OECD, 2021).

کشور مالزی پذیرش اتباع خارجی در مارس ۲۰۲۰ را به حالت تعلیق درآورد و همچنین صدور ویزای جدید برای کارگران خارج از کشور که در آوریل و می به مالزی بازگشته بودند، را کاهش داد. با این حال در این کشور به تدریج محدودیت‌ها برای برخی از گروه‌ها مانند افراد با مجوز اشتغال نوع یک تا سه و همچنین افراد دارای پاسپورت بازدید حرفه‌ای از این

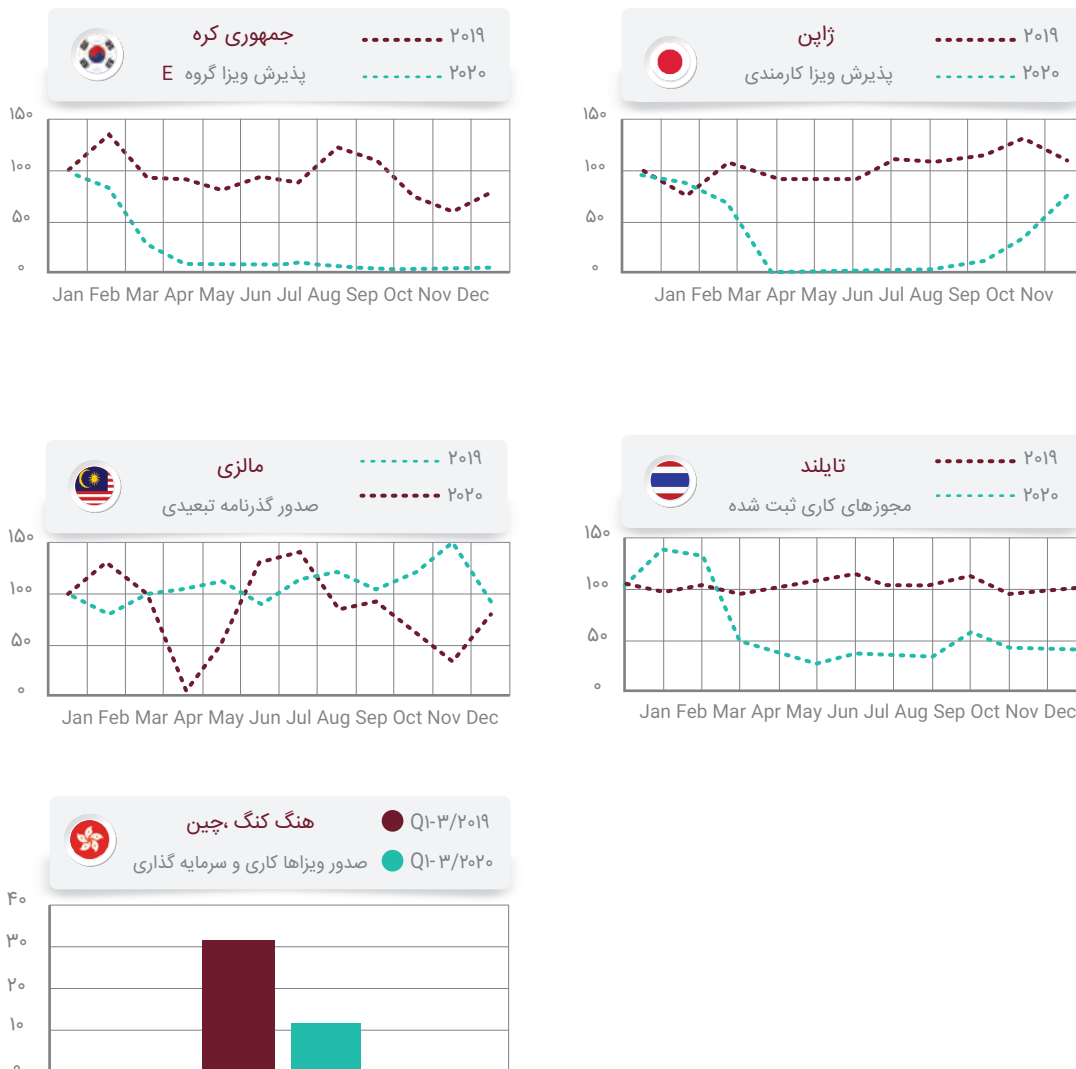
کشور برداشته شد و صدور ویزا در ژوئن ۲۰۲۰ از سر گرفته شد. اما، پذیرش کارگران خارجی کم مهارت دارای گذرنامه اشتغال موقت، شامل کارگران خانگی، کارگران کشاورزی، تولید و خدمات همچنان معلق ماند (ADB, ILO & OECD, 2021). در کشور تایلند ثبت مجوزهای کار برای خارجی‌ها - به استثنای گروه خاصی از افرادی که قبلاً در کشور بودند - از ماه آوریل سال ۲۰۲۰ تا حدود یک سوم در مقایسه با دوره پیش از همه‌گیری کرونا کاهش یافت.

در هنگ‌کنگ پذیرش نیروی کار خارجی در نیمه اول سال ۲۰۲۰ کاهش زیادی یافت. در ۹ ماه اول سال ۲۰۲۰، تعداد ویزاهای اشتغال و سرمایه‌گذاری صادر شده در هنگ‌کنگ با کاهش ۶۱ درصدی، از ۳۱ هزار و ۳۰۰ به ۱۱ هزار و ۵۰۰ رسید (Moroz & et al, 2020).

برای برخی از مقاصد مهاجرتی در جنوب شرق آسیا، داده‌های جریان ورودی مهاجران بطور دقیق در دسترس نبوده است اما کاهش در تعداد کل مهاجران کاری قابل مشاهده است. در سنگاپور تعداد مهاجران کاری بیش از ۵ درصد در نیمه اول ۲۰۲۰ کاهش یافته است که به معنی کاهش بیش از ۷۰ هزار مهاجر کاری در این کشور است. این کاهش در میان نیروی کار شاغل در مشاغل خانگی و ساخت و ساز بیشتر بوده و به ۸/۵ درصد می‌رسد. در چین تائیه کاهش تعداد مهاجران کاری در ۹ ماهه اول ۲۰۲۰ حدود ۲ درصد بوده است (ADB, ILO & OECD, 2021).

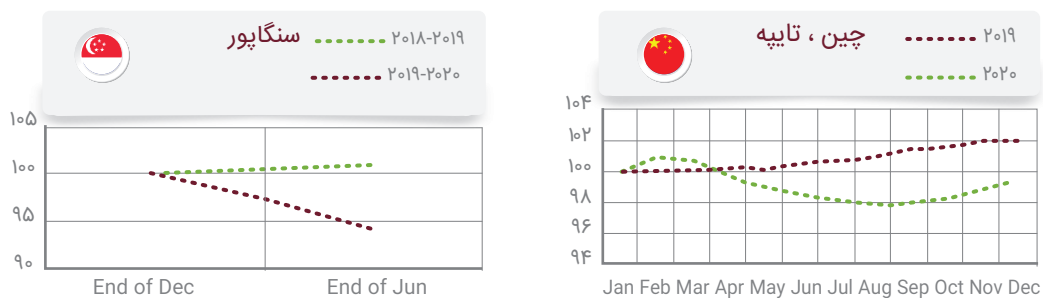
علاوه بر منطقه شرق و جنوب شرق آسیا، در دوران کرونا جریان ورودی نیروی کار به کشورهای حوزه خلیج فارس نیز کاهش جدی یافت. برای مثال بر اساس گزارش ابتکار اصلاحات عربی، کشور عربستان در نیمه اول سال ۲۰۲۰ میلادی به طور کلی ۶۳۳ هزار ویزای کاری صادر نمود؛ در حالی که در مدت مشابه سال ۲۰۱۹ تعداد ویزاهای کاری صادره عربستان ۹۴۳ هزار بوده است. در نیمه دوم سال ۲۰۲۰ میلادی صدور ویزای کاری ۹۱ درصد نسبت به زمان مشابه سال ۲۰۱۹ کاهش داشته است. امارات متحده عربی نیز صدور اجازه ورود را از مارس تا سپتامبر متوقف کرد و در اکتبر صدور اجازه کار را مجدداً از سر گرفت. (Alsaahi, 2020).

کاهش جریان ورودی مهاجران کاری به اقتصادهای مقصد آسیا

نمودار ۲۱- کاهش جریان ورودی مهاجران کاری به اقتصادهای مقصد آسیایی

منبع: (ADBI, ILO & OECD, 2021)

نمودار ۲۲- کاهش تعداد مهاجران کاری در برخی مقاصد اصلی مهاجران در سال ۲۰۲۰

منبع: (ADBI, ILO & OECD, 2021)

• کاهش جریان خروج مهاجران کاری از مبدا کشورهای آسیایی

اعزام و جریان خروج نیروی کار نیز در مناطق مختلف در اثر همه‌گیری کاهش یافت. فیلیپین، به عنوان بزرگترین کشور مبدا نیروی کار مهاجر، اعزام نیروی کار را کاهش چشمگیری داد. تعداد اعزام‌های جدید از ژانویه تا ماه می ۲۰۲۰ تنها ۷۱ هزار نفر بود که حدود ۶۰ درصد کمتر از ۱۷۴ هزار و ۳۰۰ اعزام انجام شده در مدت مشابه سال ۲۰۱۹ بود. در آوریل ۲۰۲۰ میلادی، طبق آمار آژانس اشتغال خارج از کشور فیلیپین (POEA)، اعزام نیروی کار تقریباً متوقف شد. به عنوان مثال در آوریل سال گذشته، فقط ۴۷ نفر در مقایسه با ۳۰ هزار و ۶۰۰ نفر سال ۲۰۱۹ برای کار به خارج اعزام شدند (ADB, ILO & OECD, 2021). کشور هند نیز شاهد افت تعداد اعزام‌های کاری به خارج در دوران کرونا بود. خروج کارگران هندی بین آوریل و سپتامبر ۲۰۲۰ میلادی، فقط ۱/۶ درصد به نسبت مدت مشابه در سال ۲۰۱۹ بود و در واقع از ۱۷۵ هزار و ۴۰۰ نفر به ۲۹۰۰ نفر کاهش یافت (ADB, ILO & OECD, 2021).

در کشور بنگلادش در ماه مارس ۲۰۲۰ میلادی، میزان خروج مهاجران کاری از ۵۸ هزار و ۵۰۰ نفر به ۵۲ هزار نفر رسید که در مقایسه با سال قبل افت نسبتاً اندکی را نشان می‌دهد. با این حال پس از آن جریان خروج نیروی کار از ماه آوریل تا ژوئن ۲۰۲۰ به دلیل شیوع کرونا بطور کامل متوقف شد و در دسامبر سال ۲۰۲۰ تقریباً به نصف سطح خروج در ماه دسامبر ۲۰۱۹ رسید (ADB, ILO & OECD, 2021).

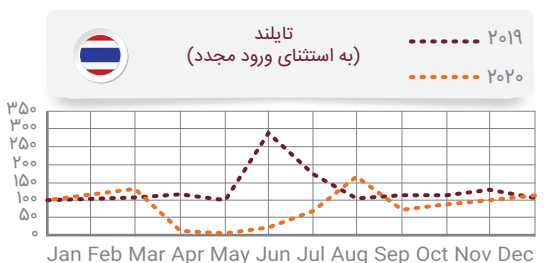
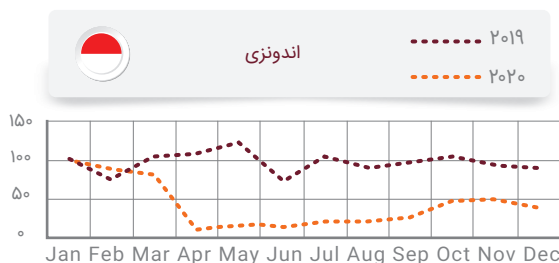
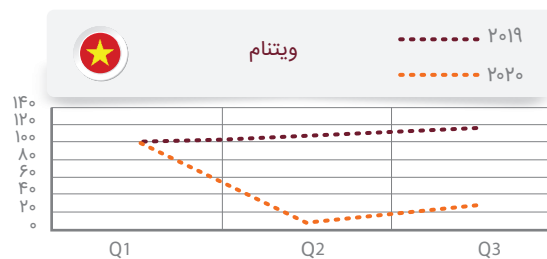
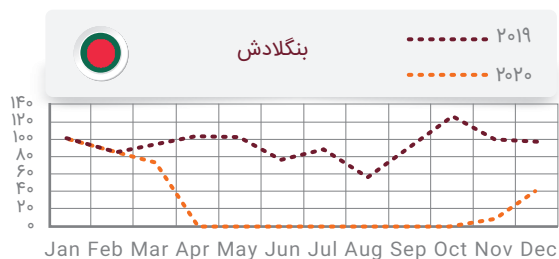
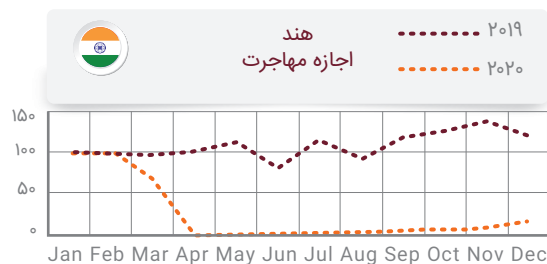
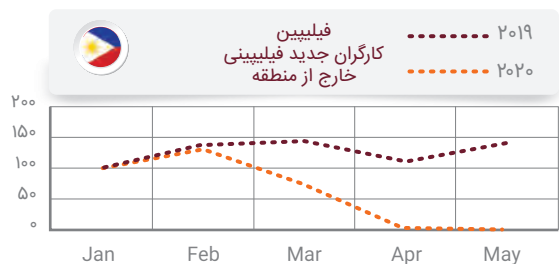
در کشور پاکستان، خروج نیروی کار در دوران کرونا همانند دیگر کشورها کاهش شدیدی یافت. در سال ۲۰۲۰ تعداد ۲۲۵ هزار نفر مهاجر کاری از این کشور خارج شدند که بسیار کمتر از تعداد ۶۲۵ هزار نفری بود که در سال ۲۰۱۹ خارج شده بودند. اعزام نیروی کار از پاکستان در ماه مارس ۲۰۲۰ متوقف شد و در ماه دسامبر ۲۰۲۰ مجدداً از سر گرفته شد. بر اساس برآوردهای انجمن اشتغال در خارج از کشور پاکستان در آگوست ۲۰۲۰، در بازه زمانی ماه مارس تا ژوئیه ۲۰۲۰، حدود ۲۰۰ هزار کارگر

پاکستانی قادر به خروج از کشور خود نبودند (ADB, ILO & OECD, 2021).

همچنین سریلانکا شاهد افت شدید تعداد نیروی کار اعزامی در این دوران بود. خروجی نیروی کار از این کشور در ماه مارس ۲۰۲۰ حدوداً معادل نیمی از پیش‌بینی‌های قبلی بود. ویتنام نیز شاهد کاهش شدیدی در نیروی کار خروجی بود؛ بطوریکه حجم خروج در سه ماهه دوم سال ۲۰۲۰ صرفاً معادل ۶ درصد حجم خروجی سه ماهه اول سال بود. حجم اعزام کل نیروی کار حتی با اندکی افزایش در سه ماهه سوم، در سه فصل اول فقط ۴۱ درصد سال ۲۰۱۹ بود. در مجموع در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی ۶۰ هزار نفر کمتر مهاجرت کردند (ADB, ILO & OECD, 2021).

در اندونزی، تعداد اعزام‌های کاری به خارج در سال ۲۰۲۰ میلادی، فقط ۳۸ درصد سال قبل بود. هر دو گروه کارگران "رسمی" و "غیررسمی" در این کشور تحت تأثیر قرار گرفتند. در مدت مشابه اعزام رسمی کارگران از ۱۳۴ هزار به ۳۶ هزار کاهش یافت و اعزام غیررسمی کارگران از ۱۴۲ هزار به ۶۹ هزار کاهش یافت. بیشترین کاهش در آوریل سال ۲۰۲۰ مشاهده شد، زمانی که میزان خروجی حدود ۹۰ درصد کمتر از سطح ثبت شده در آوریل گذشته بود (۲۳۰۰ نفر در مقایسه با ۲۵ هزار و ۵۰۰ نفر) و تا ماه اکتبر ۲۰۲۰ خروجی‌ها در سطح بسیار پایینی باقی ماندند (ADB, ILO & OECD 2021).

در ۶ ماه اول سال ۲۰۲۰ میلادی، تعداد نیروی کار تایلندی که به خارج از کشور اعزام شدند (با احتساب اعزام مجدد) ۶۰/۸ درصد کاهش یافت و در مقایسه با سال قبل، از ۶۲ هزار و ۵۰۰ به ۲۴ هزار و ۵۰۰ کاهش یافت. ارسال نیروی کار جدید به تنهایی ۶۲ درصد سقوط کرد و از ۳۱ هزار و ۴۰۰ به ۱۱ هزار و ۹۰۰ نفر رسید. اعزام به برخی مقاصد خاص در OECD نیز ممنوع شد (ADB, ILO & OECD, 2021).

نمودار ۲۳- تغییرات جریان خروجی مهاجران کاری از مقاصد اصلی آسیایی

منبع: (ADB, ILO & OECD, 2021)

• کاهش وجوه ارسالی و تاثیر آن بر GDP

وجوه ارسالی مهاجران به کشورهای خود بخش قابل توجهی از GDP برخی کشورهای آسیا و اقیانوسیه را تشکیل می‌دهد. رکود ناشی از کووید-۱۹ باعث کاهش چشم گیر این وجوه ارسالی در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ شد. بر اساس داده‌های بانک مرکزی بنگلادش در آوریل ۲۰۲۰، این وجوه نسبت به سال قبل ۲۵ درصد کاهش یافته و به ۳۵۳ میلیون دلار رسید. همچنین سریلانکا کاهش ۳۵ درصدی در وجوه ارسالی دریافتی از مهاجران را در سال ۲۰۲۰ نسبت به ۲۰۱۹ گزارش کرده است. به طور کلی تخمین زده می‌شود که کشورهای منطقه آسیا و اقیانوسیه حدود ۳۰۴ میلیارد دلار وجه از مهاجران خود دریافت نموده باشند که نسبت به سال ۲۰۱۹، ۲۵ میلیارد دلار یعنی حدود ۸ درصد کاهش داشته است. همچنین انتظار می‌رود وجوه ارسالی به اروپای شرقی و آسیای مرکزی تا ۱۶/۱ درصد

مهاجران و وجوه ارسالی آنها به کشور مبدأ

در دوران شیوع همه‌گیری علاوه بر نیروی کار مهاجر، خانواده‌های مهاجرین به صورت مستقیم و غیرمستقیم تحت تاثیر فشارهای اقتصادی ناشی از کووید-۱۹ قرار گرفتند. از جمله کشورهایی که به شدت تحت تاثیر قرار گرفتند، می‌توان به بنگلادش، پاکستان، هند و نپال اشاره کرد. به این ترتیب مهاجرانی که شغل خود را از دست داده‌اند و یا کمتر از گذشته برای انجام کارها دستمزد دریافت می‌کنند، قادر به ارسال مبالغ کمتری برای خانواده‌های خود هستند و خانواده‌های آنان علاوه بر عدم دسترسی مناسب به سیستم سلامت و تامین اجتماعی در برخی موارد توانایی برخورداری از رژیم غذایی مناسب را از دست می‌دهند و همچنین کودکان آنان نیز در معرض خطر ترک تحصیل قرار می‌گیرند (ESCAP, 2020).

حمایت مالی نموده‌اند (ESCAP, 2020). جدول زیر وجوه ارسالی مهاجر به مناطق مختلف جهان و درصد رشد آن را بر اساس آخرین تخمین بانک جهانی در سال ۲۰۲۱ نشان داده است.

وجوه ارسالی جهانی ۲۴ درصد در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ کاهش داشته است و بانک جهانی رشد اندک آن را در سال ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ پیش‌بینی نموده است (World Bank, 2020b).

نمودار پیش رو، میزان وجوه ارسالی مهاجران را در ده کشور اول در سال ۲۰۲۰ با سال ۲۰۱۹ مقایسه کرده است. در همه این کشورها به جز سه کشور مکزیک، مصر، پاکستان و بنگلادش وجوه دریافتی از مهاجران کاهش یافته است.

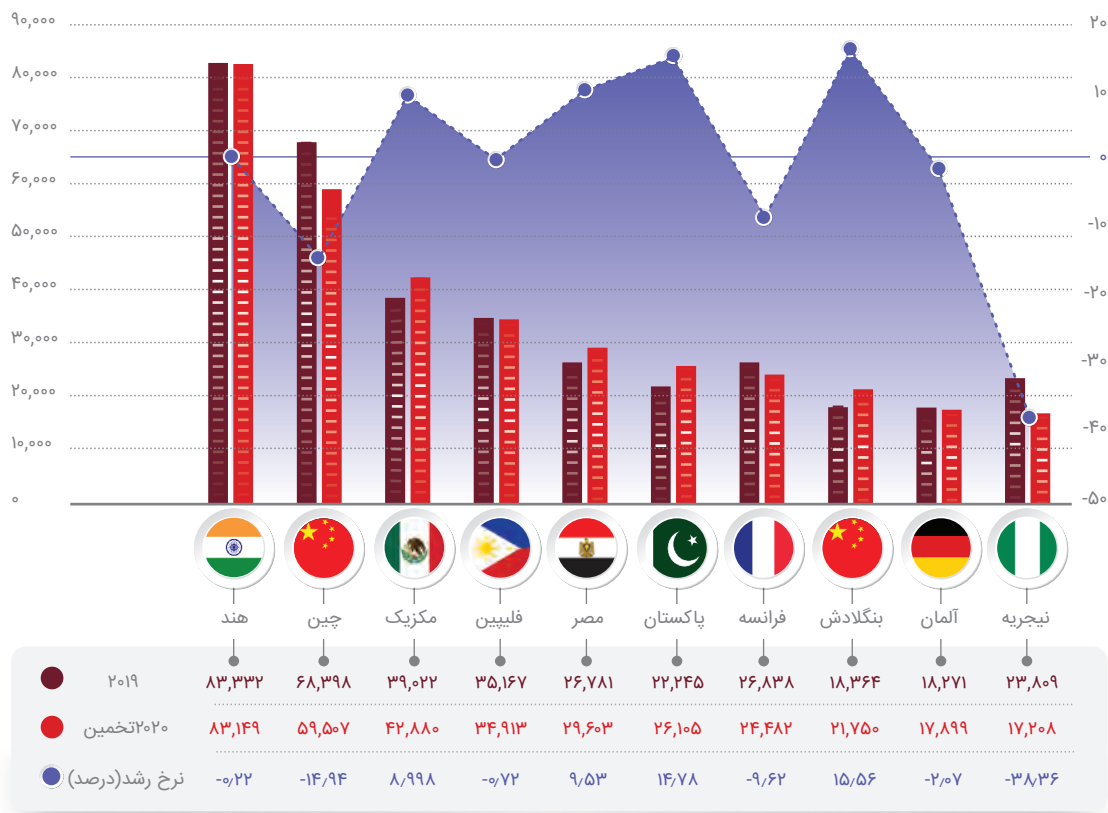
ده کشوری که مهاجران بیش‌ترین وجوه را از آنها ارسال می‌کنند کشورهای آمریکا، امارات، عربستان، سوئیس، آلمان، چین، روسیه، فرانسه، لوگزامبورگ و هلند هستند. در عمده این کشورها به جز عربستان، چین و لوگزامبورگ ارسال وجوه کاهش داشته است.

کاهش یافته و از ۵۷ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ به ۴۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ رسیده باشد. همچنین تخمین زده شده این کاهش در آسیای شرقی و اقیانوسیه برابر ۸ درصد باشد؛ یعنی از ۱۴۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ به ۱۳۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ کاهش یافته است. کشورهای آسیا-اقیانوسیه مانند تانگا، قزاقستان، تاجیکستان و نپال جزء وابسته‌ترین کشورها به وجوه ارسالی مهاجرانشان هستند به عنوان مثال کاهش ۱۵ درصدی وجوه ارسالی مهاجران قزاقستانی باعث کاهش ۳۶۱ میلیون دلاری تولید ناخالص ملی قزاقستان شده است که این میزان برابر ۵ درصد کل GDP این کشور است (ESCAP, 2020). اما وجوه ارسالی برخی از مهاجران نیز افزایش یافته است. مثلاً وجوه ارسالی بنگلادش و پاکستان در سه ماهه سوم ۲۰۲۰ نسبت به سه ماهه دوم ۲۰۲۰ افزایش داشته است؛ همچنین داده‌های اقیانوسیه نشان می‌دهد که گروه‌های دایاسپورا در دوران پاندمی نیز به ارسال وجوه ادامه داده‌اند و همچنین مهاجران با ویزاهای تمدید شده همچنان از خانواده‌های خود

جدول ۱۵- میزان و درصد رشد وجوه ارسالی به مناطق مختلف جهان

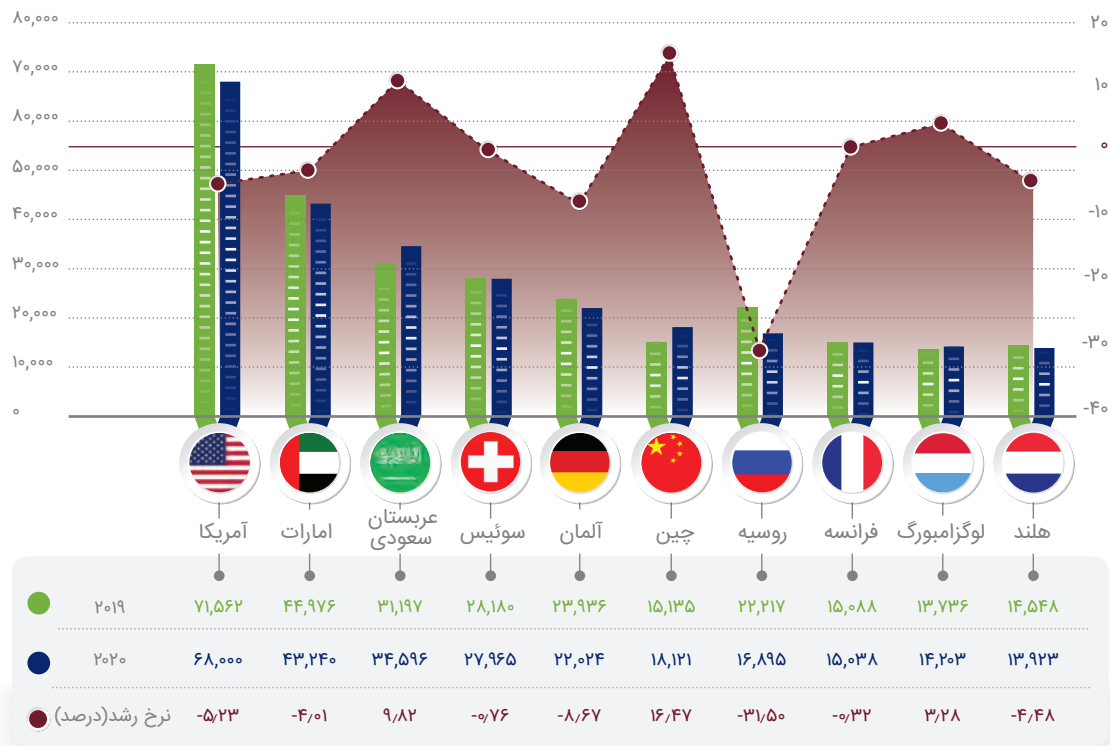
منطقه	۲۰۰۹	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	تخمین ۲۰۲۰	پیش‌بینی ۲۰۲۱	پیش‌بینی ۲۰۲۲
میلیارد دلار جاری									
درآمد پایین و متوسط	۳۰۲	۴۴۶	۴۴۱	۴۷۸	۵۲۴	۵۴۸	۵۴۰	۵۵۳	۵۶۵
شرق آسیا و اقیانوسیه	۸۰	۱۲۸	۱۲۸	۱۳۴	۱۴۳	۱۴۸	۱۳۶	۱۳۹	۱۴۲
اروپا و آسیای مرکزی	۳۳	۴۲	۴۳	۵۲	۵۹	۶۲	۵۶	۵۴	۴۰
آمریکای لاتین و کارائیب	۵۵	۶۸	۷۳	۸۱	۸۹	۹۶	۱۰۳	۱۰۸	۱۱۲
خاورمیانه و شمال آفریقا	۳۱	۵۰	۴۹	۵۲	۵۳	۵۵	۵۶	۵۷	۵۹
جنوب آسیا	۷۵	۱۱۸	۱۱	۱۱۷	۱۳۲	۱۴۰	۱۴۷	۱۵۲	۱۵۸
جنوب صحرای آفریقا	۲۸	۴۱	۳۷	۴۱	۴۹	۴۸	۴۲	۴۳	۴۴
جهان	۴۳۳	۶۰۲	۵۹۷	۶۴۰	۶۹۴	۷۱۹	۷۰۲	۷۱۳	۷۲۶
نرخ رشد (درصد)									
درآمد پایین و متوسط	-۴/۸	۰/۵	-۱/۳	۸/۴	۹/۸	۴/۶	-۱/۶	۲/۶	۲/۲
شرق آسیا و اقیانوسیه	-۴/۸	۳/۷	-۰/۵	۵/۱	۶/۸	۳	-۷/۹	۲/۱	۲/۱
اروپا و آسیای مرکزی	-۱۱/۳	-۱۵/۳	۲/۱	۲۱	۱۲/۹	۴/۶	-۹/۷	-۳/۲	-۶/۹
آمریکای لاتین و کارائیب	-۱۲/۳	۶/۵	۷/۴	۱۱/۱	۹/۹	۸/۳۳	۶/۵	۴/۶	۴
خاورمیانه و شمال آفریقا	-۶	-۶/۴	-۱/۲	۵/۳	۲/۳	۳/۴	۲/۳	۲/۶	۳/۱
جنوب آسیا	۴/۵	۱/۶	-۵/۹	۶	۱۲/۳	۶/۱	۵/۲	۳/۵	۴
جنوب صحرای آفریقا	-۲/۱	۶/۶	-۸/۳	۱۰/۳	۱۷/۴	-۰/۴	-۱۲/۵	۲/۶	۱/۶
جهان	-۵	-۱/۳	-۰/۸	۷/۱	۸/۵	۳/۷	-۲/۴	۱/۵	۱/۸

منبع: (Ratha & et al, 2021)

نمودار ۲۴- ده کشور اول دریافت کننده وجوه ارسالی از مهاجران (۲۰۱۹-۲۰۲۰)

منبع: (World bank remittance inflow, 2021)

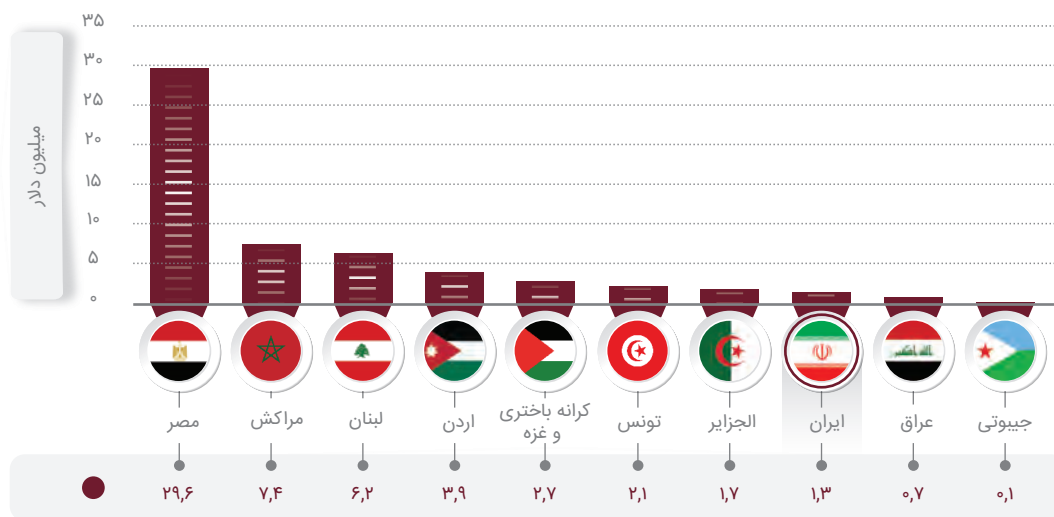
نمودار ۲۵- ده کشور اول فرستنده وجوه ارسالی مهاجران (۲۰۱۹-۲۰۲۰)

منبع: (World bank remittance outflow, 2021)

• وجوه ارسالی در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا

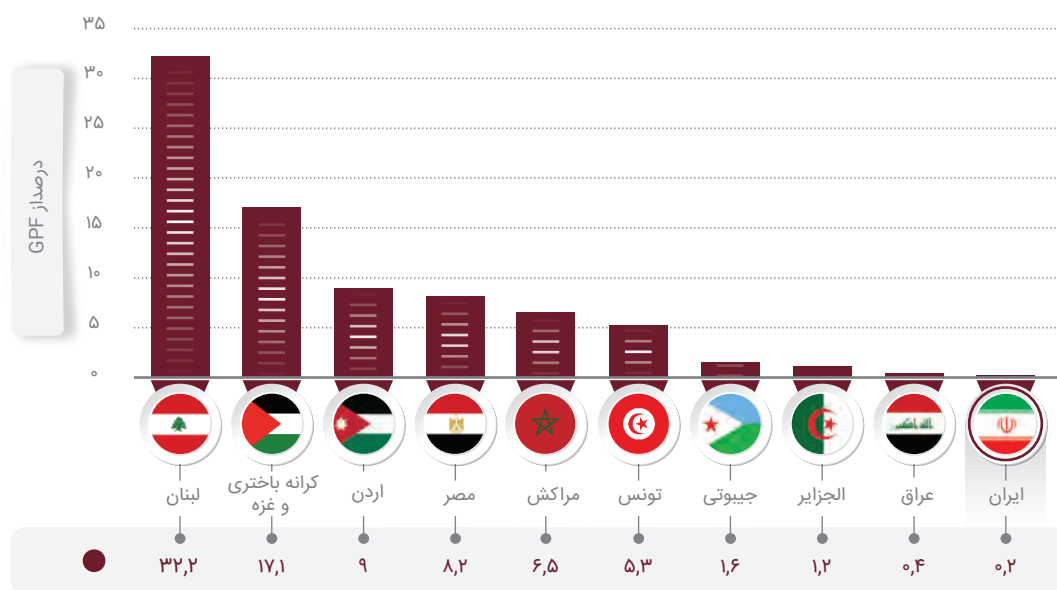
بیشترین نسبت وجوه ارسالی مهاجران از تولید ناخالص داخلی در این منطقه ۳۲/۲ درصد مربوط به لبنان است و ایران با داشتن سهم ۰/۲ درصدی وجوه ارسالی از تولید ناخالص داخلی، در جایگاه دهم در میان کشورهای منطقه قرار دارد.

ده کشور برتر دریافت کننده وجوه ارسالی در خاورمیانه و شمال آفریقا در نمودار زیر نشان داده شده است. مصر بیشترین وجوه ارسالی معادل ۲۹/۶ میلیارد دلار در کشورهای این منطقه دریافت می‌کند و ایران با دریافت رقمی در حدود ۱/۳ میلیارد دلار، جایگاه هشتم را در میان کشورهای دریافت کننده وجوه ارسالی توسط مهاجران به خود اختصاص داده است.

نمودار ۲۶- ده کشور برتر دریافت کننده وجوه ارسالی از مهاجران در منطقه منا در سال (۲۰۲۰)

منبع: (Ratha & et al, 2021)

نمودار ۲۷- ده کشور برتر برتر از نظر سهم بالای وجوه ارسالی دریافت شده در تولید ناخالص داخلی در منطقه منا در سال (۲۰۲۰)

منبع: (Ratha & et al, 2021)

سیاست کشورهای در مواجهه با تاثیر کرونا بر مهاجران کاری

همچنین تعطیلی فعالیتهای اقتصادی بیشتر کشورهای جهان از جمله کشورهای اصلی پذیرنده مهاجران را تحت تاثیر قرار داده است بطوریکه این کشورها در بسیاری از حوزهها که نیاز به حضور مهاجران دارند مانند سلامت و کشاورزی با چالشهای زیادی رو به رو شدند. جدول پیشرو بخشی از چالشهای مهاجران را در گروههای مختلف کاری نشان می‌دهد.

معمولاً مهاجران بیش از افراد بومی در خطر از دست دادن شغل، کاهش دستمزد و عدم دسترسی به پوشش بیمه درمانی هستند. زندگی در شرایط پرمخاطره و پر ازدحام، اشتغال در بخش غیر رسمی، عدم دسترسی به حمایت‌های اجتماعی و درمانی مواردی هستند که سبب می‌شود شرایط بحران ناشی از کووید-۱۹ برای مهاجران طولانی‌تر، عمیق‌تر و گسترده‌تر باشد. قرنطینه، ممنوعیت سفرها و لزوم اعمال فاصله اجتماعی و

مثال‌ها	چالش‌ها	مهاجرین
<ul style="list-style-type: none"> بیشتر در کشورهای GCC و مالزی از طریق توافق‌نامه‌های دو طرفه مهاجرتی با بسیاری از کشورهای در جنوب و شمال شرقی آسیا مثال‌های دیگر شامل سیستم اجازه - کاری کره و برنامه کارگران مهمان و فصلی در آمریکا، استرالیا و نیوزلند 	<ul style="list-style-type: none"> سختی کار سبب بروز مشکلات اقتصادی، کاهش وجوه ارسالی برای خانواده مهاجرین، ناتوانی در بازپرداخت بدهی حاصله از تامین مالی مهاجرت، از بین رفتن خانه‌های تامین شده توسط کارفرمایان محدودیت حمایت اجتماعی احتمال ابتلای بالا به بیماری به دلیل شرایط محیط زندگی و محیط کاری امکان گیر افتادن مهاجران به دلیل کمبود منابع و بسته شدن مرزها و پرداخت نشدن آخرین دستمزد افراد 	مهاجران بین‌المللی موقت
<ul style="list-style-type: none"> کشورهای مبدا و مقصد که دارای مرزهای طولانی و پرنفوذ هستند (هند، مالزی، روسیه، آفریقای جنوبی، تایلند، آمریکا) کشورهایی با درآمد بالا که مهاجران ممکن است طولانی‌تر از مدت زمان ویزا بمانند (اروپا، آمریکا) 	<ul style="list-style-type: none"> تمام چالش‌هایی که مهاجران بین‌المللی موقت با آنها روبرو هستند، بعلاوه فقدان هرگونه قرارداد و منافع حمایت اجتماعی 	مهاجران بین‌المللی غیر رسمی
<ul style="list-style-type: none"> کشورهایی با درآمد بالا (استرالیا، کانادا، اتحادیه اروپا، انگلیس، آمریکا) 	<ul style="list-style-type: none"> امکان به خطر افتادن وضعیت قانونی به دلیل فقدان شغل امکان شایسته نبودن برای هرگونه حمایت اجتماعی کاهش وجود ارسالی به دلیل فقدان شغل 	مهاجران بین‌المللی طولانی مدت
<ul style="list-style-type: none"> بسیاری از کشورهای در حال توسعه 	<ul style="list-style-type: none"> همانند مهاجران بین‌المللی موقت اما بدون مشکلات مربوط به وضعیت قانونی امکان رو به رو شدن با چالش‌های دریافت حمایت اگر افراد مبنی بر مکانشان و یا حوزه قضاییشان باشند 	مهاجران داخلی
<ul style="list-style-type: none"> بسیاری از کشورهای در حال توسعه 	<ul style="list-style-type: none"> خطر سلامتی برای مهاجرانی که به صورت گروهی در حرکت هستند و همچنین برای افراد مستقر در کشور مبدا در صورت بازگشت به وطن امکان کمبود فرصت‌های شغلی دسترسی محدود به گروه‌های سلامت اجتماعی، حجم زیاد بدهی به دلیل هزینه‌های مربوط به مهاجرت و خانواده‌هایی که دیگر امکان دریافت وجوه ارسالی از طرف افراد مهاجر خانواده‌شان را ندارند 	مهاجران بازگشتی

جدول ۱۶- چالش‌های پیش روی دسته‌های مختلف مهاجران کاری

منبع: (World bank, 2020c)

هنگ‌کنگ و چین نیز زمان یافتن شغل جدید را برای کارگران خانگی مهاجر که شغل خود را قبل از ۳۰ جولای ۲۰۲۰ از دست داده‌اند، یک ماه تمدید کرد. روسیه پرداخت‌های ماهانه برای مدارک را تعلیق کرده و به مهاجران اجازه می‌دهد تا کار خود را ادامه داده و یا شغل جدیدی پیدا کنند (ESCAP, 2020).

ژاپن با مهاجرانی که اقامت دائم داشته باشند مانند شهروندان خود رفتار می‌کند و استرالیا به مهاجرانی که اقامت دائم دارند خدمات حمایتی درآمدی اعطا می‌کند و به دانشجویان نیز اجازه کار کردن برای ساعات بیشتری را می‌دهد (ESCAP, 2020).

• حمایت کشورهای مبدا از نیروی کار مهاجر خود

کشورهای مبدا (مهاجرفرست) نیز برای حمایت از مهاجران تسهیلاتی فراهم کرده‌اند. به عنوان مثال فیلیپین دستور پرداخت ۱۰ هزار پیسوی فیلیپین (حدود ۲۰۰ دلار) را به بیش از ۲۷۰ هزار نفر از مهاجران این کشور صادر کرده است؛ گرچه این میزان حدود نصف افرادی است که تا ۱۵ آگوست ۲۰۲۰ درخواست کمک کرده بودند. همچنین وزارت کار کشور فیلیپین آمادگی خود جهت استخدام مجدد کارگران فیلیپینی را از زمانی که محدودیت‌ها برداشته شوند، اعلام کرده است (ADBI, ILO & OECD, 2021).

در عین حال بسیاری از کشورها هیچ‌گونه حمایتی از نیروی کار مهاجر در کشور خود نمی‌کنند و به این ترتیب نیروی کار مهاجر در این کشورها در برابر اثرات منفی اقتصادی ناشی از کووید-۱۹ بسیار آسیب پذیر هستند.

در مالزی، وزارت منابع انسانی توصیه کرده است در صورتی که کسب و کارها مجبور به تعدیل نیرو شدند، تعدیل نیروی کار مهاجر را در اولویت قرار دهند. همچنین بیشتر مهاجرین به سیستم‌های بیمه تامین اجتماعی و یا حمایت‌های دولتی که برای جلوگیری از آسیب کووید-۱۹ پیش‌بینی شده است، دسترسی ندارند. به عنوان مثال مهاجران کاری در مالزی که شغل خود را از دست داده بودند و نه امکان یافتن شغل مجدد را داشتند و نه امکان بازگشت به کشور خود، واجد شرایط دریافت حمایت‌های دولتی مانند کمک هزینه‌های درآمدی نیستند (ADBI, ILO & OECD, 2021).

کانادا به صورت موقت فرآیند رسیدگی به مجوزهای کاری و اقامت دائمی را از ماه مارس تا انتهای ماه ژوئن متوقف کرد ولی در ادامه از تاریخ یکم جولای دوباره به صورت آنلاین شروع به رسیدگی به همه ویزاها کرد تا افراد بتوانند بعد از باز شدن مرزها به این کشور سفر نمایند. کارفرمایان کانادایی بعد از همه‌گیری کرونا به افراد بخش مدیریت، تحقیق و توسعه، آموزش و

کشورهای مهاجرفرست و مهاجرپذیر با توجه چابکی نظام تنظیم‌گری و سیاست‌گذاری مهاجرتی خود، پس از وقوع بحران و پیامدهای آن برای نیروی کار داخلی و خارجی، برنامه‌ها و سیاست‌های مختلفی را برای مواجهه با آن در پیش گرفتند.

• بالابردن نسبت نیروی کار بومی به مهاجر

ازجمله سیاست‌هایی که در برخی از مناطق مهاجرپذیر اصلی در مواجهه با نیروی کار مهاجر مشاهده شد، جایگزینی نیروی کار بومی است. عربستان سعودی، بحرین، عمان و کویت کشورهای هستند که چنین سیاست‌هایی را در پیش گرفتند (Alsahi, 2020). در مورد عربستان سعودی تخمین‌ها حاکی از آن است که تاکنون ۳۰۰ هزار کارگر مهاجر این کشور را ترک کرده‌اند و ۱۷۸ هزار نفر هم ثبت نام کرده و در آستانه بازگشت به کشور خود هستند (Alsahi, 2020).

در امارات، حدود ۱۰ میلیون شغل تمام وقت از بین رفته و به عبارتی ۱۶۹ درصد در مقایسه با سال گذشته تعداد شغل‌های تمام وقت این منطقه کاهش پیدا کرده است. یکی از سیاست‌های دولت امارات این بود که به کسب و کارهای آسیب دیده اجازه داد تا قراردادهای کاری با مهاجران را فسخ کنند و هم زمان کارمندان مازاد را به بازار کار مجازی وزارتخانه‌ها ارجاع دهند تا به این ترتیب افراد بتوانند توسط شرکت‌های دیگر استخدام شوند و چنین سیاست‌هایی خود باعث ایجاد افزایش فشار بر روی مهاجران گردیده است (Alsahi, 2020). در همین راستا کویت هم اعلام کرد که در نظر دارد که نسبت مهاجران به مردم کشور خودش را از ۷۰ درصد به ۳۰ درصد کاهش دهد (Alsahi, 2020).

• حمایت‌های درآمدی برای نیروی کار مهاجر

در نیوزیلند و تایلند طرح‌های فراگیرتری اجرا شده است. در نیوزیلند تمام کارگران (شامل مهاجران موقت و کارگران فصلی) واجد شرایط دریافت حمایت‌های درآمدی هستند. در تایلند نیز مهاجرانی که بیش از ۶ ماه بیمه تامین اجتماعی پرداخت کرده باشند، واجد شرایط دریافت حمایت‌های مرتبط با کووید-۱۹ بودند (ADBI, ILO & OECD, 2021).

• تمدید زمان اقامت نیروی کار مهاجر

برخی از کشورها و مناطق نیز برای عادی نگه‌داشتن شرایط مهاجران اقداماتی انجام داده‌اند؛ مثلا تایلند برای تمدید مدت ویزای کارگرانی که کارفرمای خود را عوض کرده‌اند، انعطاف بیشتری نشان داد.

ب) مهاجرت کادر بهداشت و درمان در دوران کرونا در جهان

جایگاه نیروی کار مهاجر در بخش بهداشت و درمان

از جمله بخش‌های مهم نیروی کار مهاجر که در دوران کرونا درک اهمیت آن به شکل چشمگیری افزایش یافت، نیروی کار مهاجر با کارکردهای کلیدی، به ویژه در بخش بهداشت و درمان بوده است. تاثیر این بخش از نیروی کار بر بهداشت و سلامت جهانی و برخی از سیاست‌های کشورها در قبال آن، به طور ویژه در این بخش مورد بررسی قرار گرفته است.

همه‌گیری کووید-۱۹ عمق رویکرد کشورهای مهاجرپذیر به مهاجران را تغییر داد. کشورهای OECD پیش از همه‌گیری نیز به مهاجران وابسته بوده‌اند، به عنوان مثال در لوکزامبورگ و استرالیا، قبل از همه‌گیری بیش از پنجاه درصد پزشکان، خارجی (متولد خارج) بودند و همچنین در لندن تقریباً نیمی از پزشکان و دو سوم پرستاران مهاجر بوده‌اند. آنچه که همه‌گیری تغییر داد، دیدگاه و آگاهی عمومی از نقش حیاتی این بخش از نیروی کار است. اقتصادهای مهاجرپذیر به درک اجتماعی کاملی از اثر نیروی کار مهاجر کلیدی در جوامع خود دست یافتند. با وجود اینکه مهاجران تنها ۴٫۷ درصد از نیروی کار را تشکیل می‌دهند، اما وقتی نیروی کار را بر اساس فعالیت‌های کلیدی تجزیه و تحلیل کنیم،

بخش سرویس‌ها عمومی اجازه دادند که از راه دور کار کنند اما کارکنان خارجی در صورتی که می‌خواستند از کشور دیگری دور کاری انجام دهند، اجازه این کار را نداشتند تا زمانی که به صورت حضوری و فیزیکی در کانادا حاضر می‌شدند. دولت کانادا هم پیامدهای سختی را برای شرکت‌هایی که چنین قوانینی را نادیده بگیرند در نظر گرفت. یکی از دلایل سخت‌گیری دولت کانادا این است که در صورت حاضر نبودن نیروی کار در کشور، دولت نمی‌تواند به صورت مرتب از این افراد مالیات بگیرد و یا سیستم مراقبت و درمان از این افراد درآمدی نخواهد داشت؛ به همین ترتیب شرکت‌ها و کارفرمایان اجازه استخدام چنین نیروهایی را ندارند. از طرفی به دلیل کمبود نیروی کار در بخش کشاورزی دولت فدرال کانادا پیشنهاد قراردادهای خاص را برای مهاجران کاری با سطح مهارتی پایین داد تا بتوانند به کانادا بیایند و در کارهای فصلی کشاورزی کار کنند. البته کمبود نیرو در این حوزه به حدی بود که دولت کانادا در دوره همه‌گیری عده زیادی از شهروندان کانادایی را تشویق به کار کردن در حوزه‌های کشاورزی می‌کرد (Triandafyllidou & Nalbandian, 2020). کشورهای مختلف تلاش‌های مثبت و منفی متفاوتی برای تطبیق شرایط نیروی کار مهاجر با وضعیت همه‌گیری اتخاذ نمودند که برخی از آنها سیاست‌های انبساطی و منعطف در برابر نیروی کار مهاجر و برخی سیاست‌های انقباضی و در جهت محدود ساختن نیروی کار مهاجر بوده است.

از کارگران که در بخش‌های خدمات بیمارستانی، کارگاه‌های مواد غذایی و تولید مواد غذایی مشغول به فعالیت هستند را مهاجران تشکیل می‌دهند. این در حالی است که درصد قابل توجهی از کارگر مهاجر در این کشور (حدود ۱۲ میلیون) در حال اخراج و بیکاری مطلق هستند (MPI, 2020).

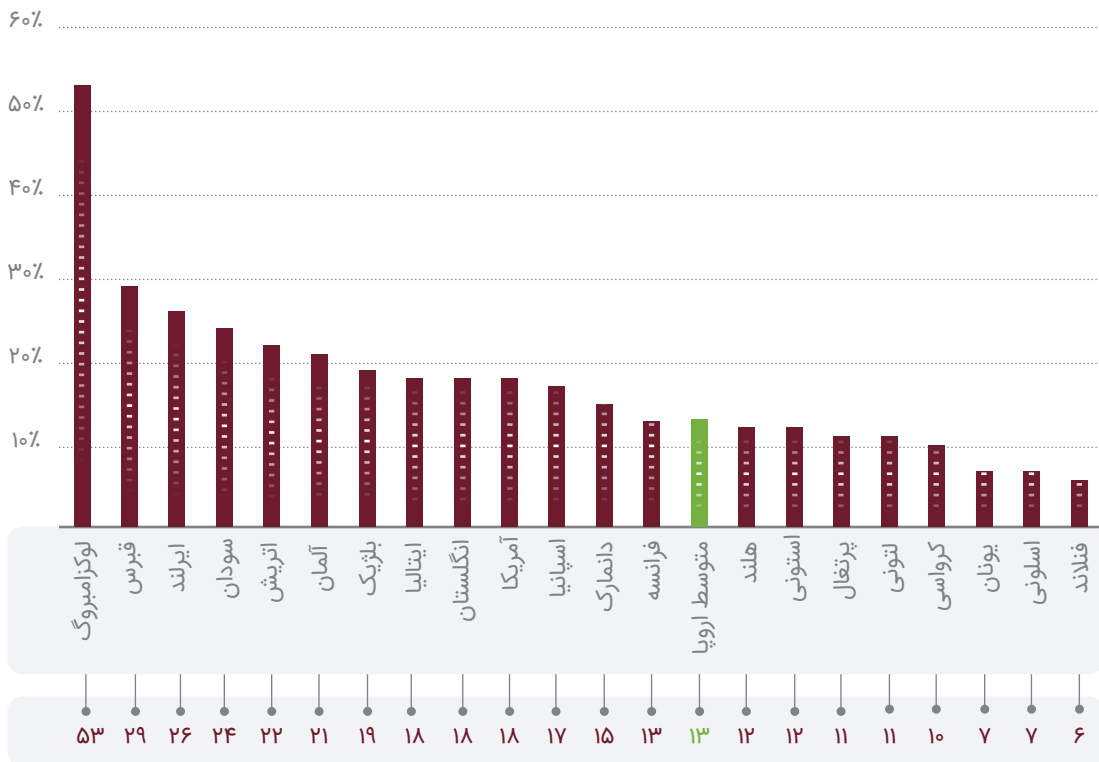
پس از گسترش ویروس کرونا و بسته شدن مرزها بسیاری از کشورهای مبدا و مقصد متوجه وابستگی خود به نیروهای کاری مهاجر و متخصص شدند. از جمله این فعالیت‌ها و پیشه‌های مورد نیاز می‌توان به مراقبت در منزل و مراقبت‌های بهداشتی اشاره کرد. بعد از شیوع ویروس کرونا و افزایش تقاضای مراکز درمانی برای خدمات درمانی، جای خالی خدماتی که پزشکان و پرستاران ارائه می‌کردند و همچنین خدمات نظافتی به شدت احساس شد. بسته به شرایط موجود در بازارهای کار تخصصی و زنجیره‌های ارزش، لیست مشاغل که در طبقه‌بندی "گروه کمبود" قرار می‌گیرند شامل کارکنان بهداشت، کارکنان اجرایی و اداری، پرسنل مراقبت و نگهداری در بخش بهداشت و کارکنان مراقبت می‌شود (IOM, 2021).

اهمیت آن‌ها بسیار بیشتر می‌شود (Kumar, 2021).

نمودار زیر سهم مهاجران از نیروی کار کلیدی را در کشورهای اروپایی نشان داده است که از ۵۳ درصد در لوکزامبورگ تا ۶ درصد در فنلاند متغیر است.

در بسیاری از کشورهای پیشرفته و با درآمد بالا، مهاجران سهم بسزایی از نیروی کار درمانی را در زمان همه‌گیری کووید-۱۹ به خود اختصاص داده‌اند، برای مثال، در کشورهای OECD از هر ۶ پزشک یک نفر فارغ‌التحصیل خارج از کشور است و یا طی یک دهه گذشته تعداد پزشکان و پرستاران متولد خارج ۲۰ درصد افزایش یافته است. در سال ۲۰۱۸ حدود ۱۷ درصد از ۱۵۶ میلیون نیروی کار بهداشت و تغذیه در آمریکا را نیروهای مهاجر تشکیل می‌دادند. در زمان همه‌گیری کووید-۱۹ حدود ۶ میلیون نیروی کار مهاجر در خط مقدم بهداشت و سلامت در آمریکا مشغول به فعالیت هستند که این امر نشان‌دهنده این واقعیت است که آنها سهم بیشتری در مشاغل خط مقدم مبارزه با ویروس دارند. برای مثال ۲۹ درصد از کل پزشکان و ۳۸ درصد از بهداران خانه‌های بهداشت، در کنار تعداد قابل توجهی

سهم مهاجران از نیروی کار کلیدی کشورهای اروپایی

نمودار ۲۸- سهم مهاجران از نیروی کار کلیدی کشورهای اروپایی

منبع: (Kumar, 2021)

شکاف نیروی کار در بخش بهداشت و درمان کشورها

کار در خصوص ظرفیت نیروهای بهداشت و درمان^۱ کشورها به عنوان خط مقدم مبارزه با کرونا گزارش می‌دهد، کشورهای با درآمد بالا با کیفیت‌ترین نیروی کار بهداشت و درمان و همچنین بزرگترین بخش‌های بهداشتی را نسبت به جمعیت خود دارند. در این بین، نروژ بزرگترین ظرفیت انسانی بهداشت و درمان را با دارا بودن ۱,۰۴۹ نفر به ازای هر ۱۰ هزار نفر داراست. به دنبال آن، کشورهای دانمارک، ژاپن، هلند و سوئیس با بیش از ۸۰۰ نفر در هر ۱۰ هزار نفر قرار دارند و در ادامه نیز ایالات متحده با ۶۸۲ و انگلیس با ۶۶۴ نفر به ترتیب دارای رتبه‌های دهم و سیزدهم هستند. به طور کلی، کشورهای با درآمد بالا با داشتن میانگین ۵۸۰ نفر به ازای هر ۱۰ هزار نفر تقریباً ۱۲ برابر کشورهای کم درآمد با ظرفیت ۴۹ نفر به ازای هر ۱۰ هزار نفر دارای ظرفیت نیروی انسانی در حوزه بهداشت و درمان هستند که نشان‌دهنده شکاف توزیع نیروی انسانی در حوزه بهداشت و درمان بین کشورهای پردرآمد و کم‌درآمد است. این موضوع مقابله با بحران را در کشورهای کم درآمدتر با مشکل مواجه می‌کند (ILOSTAT, 2020).

جابجایی بین‌المللی نیروی کار بهداشت و سلامت

مهاجرت نیروی کار متخصص در بخش بهداشت و درمان، عموماً از کشورهای در حال توسعه به توسعه یافته انجام می‌شود و علاوه بر هزینه‌های مالی که برای کشورهای مهاجرفرست به دنبال دارد، موجب از بین رفتن خالص سرمایه انسانی در آن کشورها خواهد شد. مهاجرت کادر درمان، نوعی تهدید برای عملکرد سیستم بهداشت و درمان کشورها محسوب می‌شود. به طور کلی هر کشور باید نیاز خود برای رفع کمبود کادر درمان را از طریق داخلی یا خارجی رفع نماید. به عبارت دیگر، یا باید به تأمین کارکنان خدمات بهداشتی از داخل کشور بپردازد و یا تقاضای مورد نیاز خود را از خارج از کشور تأمین کند. بنابراین، یک راه حل دیگر برای این مشکل نگران‌کننده، جذب پزشکان و پرستاران بیشتری از خارج از کشور و یا تسهیل شرایط ورود آنان به کشور است (Forbes, 2020).

بر اساس برآوردهای سازمان جهانی بهداشت، مهاجرت بین‌المللی نیروی کار بهداشت و درمان تحت تأثیر چالش‌های

با شیوع ویروس کرونا و افزایش تقاضا برای نیروی کار بهداشت و درمان، هشدارهای قبلی سازمان بهداشت جهانی و نهادهای بین‌المللی مبنی بر کمبود متخصصان و توزیع نامتوازن آنها در این بخش خیلی زودتر از موعد مقرر به وقوع پیوست. در این میان اما نقش مهاجران فعال در بخش بهداشت و درمان بسیاری از کشورها و قرار گرفتن آنها در خط مقدم مبارزه با کووید ۱۹ نکته‌ای بود که بسیار مورد توجه قرار گرفت.

دسترس‌ی به کادر درمانی در مقیاس و مهارت کافی، برای دستیابی به اهداف بهداشتی جامعه بسیار مهم و ضروری است. با این حال، تمام کشورها، چه توسعه یافته و چه توسعه نیافته، با درجات مختلفی از مسائل آموزش و پرورش، استقرار، حفظ و بهبود عملکرد کادر درمان خود مواجه هستند (Cometto et al., 2016). پیش‌بینی‌های سازمان جهانی بهداشت در دوران پیش از شیوع کرونا حاکی از آن بود که جامعه جهانی با نیاز فزاینده برای تأمین کادر بهداشت و درمان در ۱۶۵ کشور جهان تا سال ۲۰۳۰ روبرو بوده و شکاف بازار کاری در حدود ۴۰ میلیون شغل در بخش بهداشت وجود خواهد داشت. علاوه بر این، اگر روند فعلی تا سال ۲۰۳۰ ادامه پیدا کند، عدم تعادل میان تقاضای کادر درمان و عرضه آنان شدت خواهد یافت. برآوردها بیانگر کمبود بیش از ۱۸ میلیون کادر درمان تا سال ۲۰۳۰ برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار سازمان بهداشت جهانی بوده است (Cometto et al., 2016). بر اساس برآوردها، "آستانه شاخص اهداف توسعه پایدار (SDG)" برابر با ۴/۴۵ پزشک، پرستار و ماما به ازای هر ۱۰۰۰ نفر به عنوان حداقل تراکم مورد نیاز کارکنان بهداشتی تا سال ۲۰۳۰ می‌باشد؛ طبق بررسی‌های سازمان بهداشت جهانی تا سال ۲۰۳۰ کشورهای دنیا با کمبود ۱۵ میلیونی پرستار رو به رو می‌شوند (Dempste & smith, 2020). در صورت عدم اصلاح و تأمین لازم در این بخش، هزینه ناشی از مراقبت‌های بهداشتی به دلیل ناکارآمدی کادر بهداشت و درمان تا سال ۲۰۳۰ میلادی ۵۰۰ میلیارد دلار پیش‌بینی شده است (WHO, 2019).

با گسترش همه‌گیری کرونا و اثرات مرگ و میر و فرسودگی کادر بهداشت و درمان، این هزینه‌ها هم اکنون فراتر از پیش‌بینی سال ۲۰۱۹ رفته است و بالتبع اوضاع نسبت به دوران پیش از همه‌گیری کرونا بسیار نگران‌کننده شده است. سازمان بین‌المللی

۱. براساس طبقه‌بندی ISIC rev

۱۷/۴۶ درصد از نیاز به پرسنل در بیمارستان‌های عمومی این کشور است.

این چالش، در کشورهای دیگر اروپای شرقی مانند بلغارستان نیز به چشم می‌خورد، به طوری که طبق تخمین‌ها، سالانه، بین ۲۵۰ تا ۳۰۰ پزشک، کشور بلغارستان را برای کار در خارج از کشور ترک می‌کنند. لهستان نیز در نتیجه مهاجرت‌های بین سال‌های ۲۰۰۴ و ۲۰۱۴، حداقل ۷ درصد پرستاران و پزشکان خود را از دست داده است. سایر کشورهای منطقه (اروپای شرقی) نیز، با چالش‌های مشابهی مواجه هستند که این چالش‌ها، اغلب به واسطه بحران مالی اخیر تشدید شده‌اند و در شرایط همه‌گیری اخیر اثرات خود را بر کادر درمان و عملکرد سیستم بهداشت و درمان این کشورها نشان می‌دهد.

مهاجرت پزشکان و پرستاران در بسیاری از کشورها به عنوان یک چالش و آسیب برای سیستم بهداشت و درمان محسوب می‌شود، ولی برخی از کشورها مانند فیلیپین نیز به صورت برنامه‌ریزی شده اقدام به اعزام کادر بهداشتی و اغلب نیروهای مراقبت بهداشتی می‌کنند و از نیاز کشورهای پذیرنده در این بخش بازار کار برای پوشش بیکاری و میل به مهاجرت اتباع خود استفاده می‌کنند.

اثر کرونا بر فرسودگی و کاهش کادر بهداشت و درمان

با شیوع بیماری کرونا در سراسر جهان، کارکنان مراقبت‌های بهداشتی به طور فزاینده‌ای در معرض خطر ابتلا به بیماری و حتی مرگ قرار گرفتند (Forbes, 2020). نگرانی در مورد سلامتی و ایمنی کادر درمانی که در خط مقدم مبارزه با ویروس قرار دارند، بسیار گسترده است. در واقع، مبتلا شدن برخی از پزشکان و پرستاران به ویروس کرونا، با توجه به کمبود امکانات و تجهیزات ایمنی و سطح بالای استرس در بیمارستان‌ها اجتناب‌ناپذیر است. پیامدهای چنین کمبودی در کادر درمان، برای پزشکان، پرستاران و بیماران، ویرانگر خواهد بود. علاوه بر این، بسیاری از کارکنان مراقبت‌های بهداشتی در اثر ابتلا به بیماری، مجبور به قرنطینه شده و قادر به حضور و خدمت‌رسانی در محل کار خود نیستند (Forbes, 2020). بنابراین در بسیاری از کشورهای جهان، علیرغم تقاضای فزاینده برای کادر درمان، عرضه‌ی نیروی کار بهداشت و درمان با محدودیت مواجه شد.

معاصر عرصه بهداشت و درمان در جهان، مانند پیری جمعیت، تفاوت در ساختار جمعیتی و ساختار دستمزد کشورهای مختلف، بحران‌های اپیدمیولوژیک و افزایش بیماری‌های مزمن، اختلاف در ظرفیت آموزش نیروی کار بهداشت و درمان و استفاده از فناوری‌های جدید، شیوه‌های مختلف در استخدام کارکنان بهداشتی و همچنین عدم وجود ساختارهای استاندارد برای شناخت و استفاده مناسب از مهارت‌ها رو به افزایش است. طی یک دهه گذشته، تعداد پزشکان و پرستاران مهاجر شاغل در کشورهای عضو OECD حدود ۶۰ درصد افزایش یافته است؛ پیش‌بینی‌های آینده نیز حاکی از تسریع مهاجرت بین‌المللی کادر بهداشت و درمان، به دلیل عدم تطابق فزاینده بین عرضه و تقاضای اقتصادی آن است.

با توجه به تبیین وضعیت صورت‌گرفته از شرایط و کمبود نیروی کار بهداشت جهانی، مسئله مدیریت مهاجرت در این حوزه از اهمیت خاصی در سیاست‌گذاری‌های داخلی و خارجی و در سطح بین‌المللی برخوردار شده است. نظر به اهمیت ویژه مهاجرت در این حوزه برخی از سازمان‌های بین‌المللی همچون اتحادیه اروپا و آژانس همکاری‌های توسعه نروژ به منظور ایجاد زمینه‌ای برای شناخت بهتر روندهای جابجایی برای مدیریت مهاجرت کارکنان بهداشتی و پشتیبانی هدفمند از اجرای آیین‌نامه‌های جهانی سازمان بهداشت جهانی در مورد استخدام بین‌المللی نیروی کار بهداشت و درمان اقدام به جمع‌آوری اطلاعات از کشورهای مشارکت‌کننده، تهیه گزارش و ارائه نقشه جابجایی در این حوزه کرده‌اند. در جدیدترین ارائه این مجمع شاهد جنبش قابل ملاحظه‌ای در جابجایی بین مناطق جنوبی-جنوبی و شمالی-جنوبی و جنوبی-شمالی هستیم. همزمان در این دوره روندهای مهاجرت موقت از جمله ثبت‌نام حرفه‌ای و اشتغال در حوزه‌های مختلف بهداشت و درمان نیز مشهود است (WHO, 2018).

در میان کشورهای فرستنده اروپایی، مهاجرت از منطقه اروپای شرقی مانند رومانی، لهستان و بلغارستان به کشورهای غربی اروپا مانند انگلستان، ایرلند، هلند اتفاق می‌افتد. در شرایط بروز همه‌گیری کووید-۱۹ تأثیر حرکت آزاد (مهاجرت آزاد)^۱ بر سیستم‌های خدمات درمانی این کشورها به خوبی مشهود بوده و به شدت مورد توجه قرار گرفته است و به ایجاد یک طوفان کامل تشبیه شده است. بنابر تخمین یکی از بزرگترین فدراسیون‌های بهداشت و درمان رومانی^۲، سیستم خدمات درمانی عمومی این کشور، در حال حاضر تقریباً ۴۰ هزار کارمند مراقبت بهداشتی دارد، که این تعداد، تنها معادل

1. Free movement

2. Solidaritatea Sanitara

برنامه‌ها و سیاست‌های مهاجرتی ویژه کادر بهداشت و درمان در دوران کرونا

به طور کلی سیاست‌های مهاجرتی تامین نیروی متخصص در حوزه بهداشت و سلامت از طریق سه مکانیزم (۱) استخدام نیروی متخصص بهداشتی که اغلب از طریق توافق‌نامه‌های بین‌المللی و معاهده‌های میان دولت‌ها انجام می‌شود و (۲) جذب دانشجویان بین‌المللی در حوزه‌های پزشکی و درمانی و (۳) برنامه‌های بازگشت متخصصان خارج از کشور پیگیری می‌شود.

تقریباً یک سال پس از معاهده مهم مهاجرت سازمان ملل متحد^۱ (سازمان ملل متحد ۲۰۱۹؛ شفر و همکاران، ۲۰۱۹) که امیدها برای رژیم جهانی بهتر حمایت از مهاجران و امکان استفاده مهاجران از مهارت‌های خود در سراسر جهان را بالا برده بود، بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ موجب عقب‌گردی محسوس در تلاش‌ها برای "ایمن" و "منظم" شدن مهاجرت شد. جهان شاهد مجموعه‌ای از اقدامات شامل بسته شدن مرزها برای جلوگیری از گسترش ویروس، محدودیت جریان و مهاجرت نیروی کار فناور، مهندسان، و حتی، در برخی موارد، متخصصان بهداشت بود. با این وجود مهاجران در حوزه‌ی مراقبت‌های بهداشتی واکنش سیاستی متفاوتی را تجربه کردند. از آنجا که در این دوره فشار زیادی بر سیستم‌های بهداشتی کشورها وجود داشت، در بسیاری از موارد نیروی کار سلامت را معاف از محدودیت مهاجرت به کشور خود کردند. در واقع، در حالی که مهاجرت در سطح جهانی کاهش یافت، پرستاران و متخصصان بهداشت از محدودیت‌ها و ممنوعیت‌ها خارج شدند. ولی علی‌رغم این سیاست‌ها، مهاجرت متخصصان بهداشت نیز به شدت کاهش یافت؛ و کشورهای مبدا با ایجاد موانع بسیار و محدودیت در سفر، بر تحرک آنها تأثیر گذاشتند.

شیوع ویروس همه‌گیر کووید-۱۹ آسیب‌پذیری‌های جریان تامین کادر پرستاری از بازار کار داخل کشورها و همچنین مجرای بازار کار بین‌المللی را برای کشورها نمایان ساخت. در سطح ملی، شکاف‌های موجود در تامین پرستار و اثر کمبود آن بر ارائه خدمات ایمن به ویژه در شرایط بحرانی را برجسته کرد. در سطح بین‌المللی، همه‌گیری کرونا با قطع برخی زنجیره‌های تامین نیروی انسانی در سطح جهانی، اهمیت این نیروها را به وضوح نشان داد. در این دوران جهان شاهد بسته شدن مرزها، توقف سفرها و در برخی کشورها، محدودیت خروج از کشور بوده است. گزارش جهانی وضعیت پرستاری در سال

تعداد کافی پرستاران برای بیمارستان‌ها بسیار حیاتی است و کمبود آن موجب کاهش تعداد تخت‌های بیمارستانی و از طرفی وارد شدن فشار به بیماران و کادر درمان می‌شود. گسترش ویروس کرونا یکی از عوامل تاثیر گذار بر کاهش تعداد پرستاران بود، در شهر «ووهان» کشور چین حدود ۱۵ درصد از مبتلایان کرونا را پرستاران تشکیل داده بودند، در کشورهای اسپانیا و ایتالیا هم این عدد به ترتیب به میزان ۱۴ درصد و ۱۰ درصد بود (Dempste & smith, 2020). در کشور رومانی کمبود نیروی بهداشت و درمان در کنار عدم تناسب سنی پزشکان در این کشور (میانگین سنی ۵۰ تا ۶۰ سال) منجر به افزایش میزان ابتلای کادر درمان به نسبت ۱ به ۵ از کل ابتلا در این کشور شد. با شیوع ویروس کرونا به نظر می‌رسد مهاجران به طور نامتناسب با نیروهای بومی در کنار سایر اقلیت‌ها در خط مقدم مبارزه با این بیماری قرار گرفته‌اند، به این معنی که احتمالاً مهاجران در خط مقدم پاسخ به کووید-۱۹ نسبت به سایر کارمندان بهداشتی بومی قرار دارند، این در حالی است که فعالیت در خط مقدم مبارزه با همه‌گیری بسیار خطرناک بوده، به طوری که میزان آلودگی و عفونت در بین کادر درمان در کشورهای درگیر درصد بسیار بالایی را به نسبت تعداد تشکیل داده است (Center for Global Development, 2020). آمارهای رسمی نشان می‌دهد که ۴۴ درصد از کادر درمانی کشور انگلستان را افراد رنگین پوست (سیاهپوست)، آسیایی و اقلیت‌های قومی تشکیل می‌دهند. طبق برآوردهای sky news تقریباً سه چهارم (۷۲ درصد) کل کارمندان خدمات بهداشت ملی انگلستان و مراقبت‌های اجتماعی که با کرونا ویروس فوت کرده‌اند، از میان رنگین پوست‌ها، آسیایی‌ها و اقلیت‌های قومی بوده‌اند (sky news, 2020).

از سوی دیگر بین ژانویه تا آوریل ۲۰۲۰ حدود ۱/۴ میلیون شغل در بخش خدمات بهداشتی از بین رفت (Batalava et al., 2021). یکی از اثرات ویروس کرونا بر بخش سلامت و درمان افزایش استفاده بیماران از ویزیت و درمان از راه دور بود به این صورت که بخش زیادی از جلسات درمانی غیر اورژانس از طریق تلفن و با تماس تصویری انجام می‌گیرد. حتی این امکان برای پرستاران و پزشکان ساکن در دیگر مناطق جغرافیای مهیا بود که بیمارانی که دور از آنها بودند، از این طریق ویزیت کنند. استفاده از خدمات سلامت از راه دور در سال ۲۰۱۹ حدود ۱۱ درصد بود که تا پایان آپریل سال ۲۰۲۰ به ۴۶ درصد رسید (Batalava et al., 2021). این افزایش در خدمات آنلاین سلامت موجب از بین رفتن برخی از مشاغل در بخش خدمات بهداشتی شد.

1. Global Compact for Migration

اگر پاسخ‌های سیاستی مربوط به کادر پزشکی و پرستاری در سطح کشوری و بین‌المللی به طور موثر و به موقع اجرا شود، می‌توان امید به پایداری نیروی انسانی این بخش در آینده داشت. راهبردهای سیاستی باید سرمایه‌گذاری‌های عمده در کشورهای که در آموزش، به کارگیری و نگهداری پرستاران و سایر متخصصان بهداشت و درمان با کمبود مواجه‌اند از طریق تامین بودجه داخلی و همچنین کمک‌های توسعه‌ای بین‌المللی متناسب با آن تضمین نماید (Buchan et al., 2019). تعهد به نظارت موثر بر جریان‌های بین‌المللی جابجایی پرستاران در سطح کشوری و بین‌المللی به منظور "کفایت کادر پرستاری"، جهت برنامه‌ریزی، هماهنگی و آمادگی برای مقابله‌ی جهانی با همه‌گیری و سایر بحران‌های سلامت پیش‌بینی نشده بسیار ضروری است.

(Shaffer, Rocco & Stievano, 2020)

از آنجایی که در سراسر جهان، کادر بهداشت و درمان اقبال و تمایل بسیار زیادی به مهاجرت و جابجایی بین‌المللی داشته‌اند و عمدتاً با سختگیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های محدودکننده کشورها مواجه بوده‌اند، شیوع کووید-۱۹ نشان داد شرایط بحرانی در زمینه بهداشت و درمان، موجب انعطاف سیاست‌گذاران در این بخش شده است. در بسیاری از نقاط جهان در زمان همه‌گیری، سیستم‌های بهداشتی وابسته به نیروی بهداشت و درمان مهاجر (خارجی) بودند. نیروی کار مهاجر در این بخش به دو دسته تقسیم می‌شوند: نیروهایی که خارج از کشور فارغ‌التحصیل شده‌اند و نیروهایی که قبل از تحصیلات عالی مهاجرت کرده‌اند و در دانشگاه‌های کشور مقصد جذب و فارغ‌التحصیل شده‌اند. در ادامه مثال‌هایی از برخی برنامه‌ها و سیاست‌های کشورهای در این حوزه مورد اشاره قرار گرفته است:

• اتخاذ سیاست ذخیره (رزرو) کادر بهداشت و درمان توسط کشورهای فرستنده

در میان کشورهای فرستنده اصلی نیروی بهداشت و درمان، کشور فیلیپین به عنوان سرآمد کشورهای صادرکننده نیروی کار بهداشت و درمان علی‌الخصوص پرستاران، این کشور با شروع بحران کرونا، خروج و مهاجرت نیروهای بهداشتی را از تاریخ ۲ آوریل ۲۰۲۰ از کشور ممنوع کرد. در واقع فیلیپین نوعی سیاست "رزرو" یا ذخیره نیروی بهداشت و درمان به منظور جایگزینی فوری با کادر بهداشت داخلی (در صورت بیماری و ابتلاء) را اتخاذ کرد. ولی کشورهایی که دارای توافق

(WHO, 2020)، ۲۰۲۰) کمبود تقریباً شش میلیون پرستار قبل از همه‌گیری کووید-۱۹ را نشان داده بود. کمبودی که به ویژه در کشورهای با درآمد پائین و متوسط وجود داشت. این کمبود با توجه به افزایش خروج بین‌المللی پرستاران در دوره جدید پس از همه‌گیری کووید-۱۹، حتی بیشتر از قبل، آمادگی و ظرفیت این گروه از کشورها برای پاسخگویی به تقاضاهای مراقبت بهداشتی را کاهش می‌دهد.

در دوران شیوع کووید-۱۹ برخی از کشورهای مهاجرپذیر با درآمد بالا همانند دوره پیش از کووید-۱۹، همچنان به جذب و ورود بین‌المللی کادر پرستاری تکیه کرده و با طراحی گزینه‌های جذاب برای پرستاران کشورهای کمتر توسعه یافته، باعث تشدید کمبود کادر درمان کشورهای با درآمد پائین (فقیر) می‌شوند. به زبان ساده، بدون تغییر سیاست‌های سطح کشوری مرتبط با تامین نیروی کار پرستاری، روندهای افزایش مهاجرت پرستاران قبل از کووید-۱۹ از سمت کشورهای کم درآمد به سوی کشورهای با درآمد بالا ادامه خواهد یافت و توزیع جهانی نامتناسب پرستاران بارزتر و عمیق‌تر خواهد شد. کادر پرستاری در کنترل و بهبود شرایط در دوران شیوع کووید-۱۹ در همه کشورها نقش اساسی داشته است. لذا برای ارتقاء سطح پایداری کادر پرستاری، همانطور که سازمان جهانی بهداشت (WHO, 2019) و سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه (OECD, 2019) تاکید داشته‌اند، با توجه به عرضه بین‌المللی این بخش از نیروی کار، پاسخ سیاستی هماهنگ شده در سطوح کشوری و بین‌المللی مورد نیاز است. در سطح ملی، نیاز به اجرای بسته‌های سیاستی با دو هدف: ۱) بهبود وضعیت نگهداشت پرستاران آموزش دیده در داخل کشور و ۲) اطمینان از ظرفیت کافی آموزش داخلی مورد نیاز است. این موضوع مستلزم تعهد قوی برای تجزیه تحلیل منظم و سیستماتیک بازار کار ملی کادر پرستاری از طریق مجموعه‌ای از داده‌ها و پیش‌بینی نیروی کار، به ویژه در کشورهای دارای محدودیت منابع انسانی است. همچنین راهکارهای سیاستی برای توافق در مورد اقدامات اولویت دار در خصوص تأمین و نگهداری داخلی نیروی کار پرستاری مورد نیاز است.

در سطح بین‌المللی، در سیاست‌های بین‌المللی مربوط به دوران پس از کووید-۱۹ باید توافقنامه‌های دوجانبه و منطقه‌ای در اولویت قرار گیرند تا تحرک و جابجایی کادر بهداشت و درمان بخصوص از سوی مناطق غنی‌تر به سمت مناطق آسیب‌پذیرتر تسهیل و تشویق گردد.

با درآمد بالا باید به شناسایی و بررسی سریع گواهینامه‌های مهارت، صدور ویزاهای انعطاف‌پذیر و پشتیبانی نیروی کار در حوزه بهداشت و سلامت بپردازند. در ادامه مثال‌هایی از اقدامات سریع و منعطف برخی از کشورها در این زمینه به اختصار بیان شده است.

کشور کانادا در دوران کرونا برای تامین نیازهای کادر بهداشتی و درمانی خود، به فارغ‌التحصیلان پزشکی بین‌المللی که قبلاً امتحان خود را برای فعالیت پزشکی گذرانده و یا طی دو سال گذشته از دانشکده پزشکی در این کشور فارغ‌التحصیل شده بودند، این فرصت را داد که درخواست مجوز موقت کنند تا امکان فعالیت در بخش بهداشت و درمان را داشته باشند (Thevenot, 2020).

برخی از ایالت‌ها در کشور آلمان فراخوانی را برای پزشکان مهاجر که منتظر به رسمیت شناخته شدن مدارک تحصیلی خود بودند، اعلام کردند تا از آنها برای مبارزه با ویروس کرونا استفاده شود. طبق برآورد Business Insider، ۱۴ هزار پزشک خارجی در آلمان منتظر تأیید و ثبت نام برای معادل‌سازی مدارک تحصیلی خود بودند. این میزان پرسنل پزشکی به طور بالقوه در آلمان برای مقابله با بیماری همه‌گیر قابل استفاده بودند که برخی از ایالت‌های این کشور از این فرصت استفاده لازم را کردند (Wallis, 2020).

در انگلستان صدها پزشک پناهنده برای پیگیری سریع اعتبارنامه خود به دولت و شورای عمومی پزشکی فراخوانده شدند تا بتوانند به خدمات بهداشت ملی انگلستان (NHS) در مقابله با بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ کمک کنند (Taylor, 2020).

دوجانبه تبادل کادر درمانی با فیلیپین بودند با نادیده گرفتن این محدودیت، تلاش زیادی را برای پذیرش کادر درمانی از این کشور کردند. برای مثال آلمان طبق توافق دوجانبه قبلی بعد از اعمال این محدودیت موفق به جذب ۱۵۰ نفر نیروی کار بهداشتی از فیلیپین شد. این کشور در بخش پرستاری دارای نیروی مازادی نزدیک به ۳۰۰ هزار پرستار در سال است، با این حال فیلیپین بسیاری از موافقت‌نامه‌های دو جانبه را به حال تعلیق درآورده است. فیلیپین علی‌رغم اعزام تعداد زیادی از نیروی بهداشت و درمان در حوزه پرستاری در دوران پیش از کرونا، دارای کمبود کادر بهداشت و درمان در بخش پزشکان است (Channel news Asia, 2020).

• طراحی روش‌های سریع و منعطف برای بکارگیری کادر درمان توسط کشورهای پذیرنده

شواهد در حال تقویتی وجود دارد که نشان می‌دهد که شیوع ویروس کووید-۱۹، می‌تواند چرخه‌ای و فصلی باشد و علی‌رغم تولید و توزیع واکسن هنوز امکان جهش‌های غیر عادی این ویروس وجود دارد. لذا، برنامه‌ها و سیاست‌ها واکنش سریع به همه‌گیری همچنان در دستور کار بسیاری از کشورها قرار دارد. در همین راستا، برای جلوگیری از شیوع بیماری همه‌گیر و افزایش مرگ‌ومیر، کشورها باید سیستم‌هایی را برای بکارگیری سریع و چرخشی کارکنان بهداشت در سطح بین‌المللی ایجاد کنند، به‌گونه‌ای که کشورهایی که در مرحله بهبودی قرار دارند کارکنان بهداشتی مازاد خود را برای رفع کمبودها و ارائه کمک‌های امدادی برای کشورهایی که در بحبوحه شیوع و همه‌گیری بیماری قرار دارند، بسیج و ارسال کنند. برای نیل به این هدف، کشورها علی‌الخصوص کشورهای

3 W 2

JNCR
TIN
Refugeency

بخش یک نگاهی به وضعیت جهان در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل سوم

مهاجرت‌های اجباری و پناهنجویی در جهان

مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی در جهان

پناهندگان به طور نامتناسبی در محل‌های کار پرخطر مانند کارخانه‌ها، تولیدی‌ها، کشاورزی و تولید غذا و در خط مقدم مراقبت‌های بهداشتی حضور دارند که آنها را در معرض ابتلای بیشتر به COVID-19 قرار می‌دهد. در بیشتر موارد تلاش برای مهار گسترش COVID-19 نه تنها منجر به تشدید جابجایی از مرزهای ملی شده است، بلکه برای توجیه سیاست‌های سختگیرانه قانونی نسبت به پناهندگان و مهاجران استفاده شده است. بعلاوه، گزارش‌هایی از دیپورت غیرقانونی و نقض حقوق بشر پناهندگان و پناهجویان که با هدف مقابله با ویروس COVID-19 توجیه شده، منتشر شده است (Lupieri, 2021). از طرفی دیگر، محدودیت‌های جابجایی و بسته شدن مرزها، تقاضای پناهجویان ورودی را برای حمایت بین‌المللی عملاً غیرممکن کرده است. علیرغم برخی ابتکارات محدود برای اسکان مجدد و یا جابجایی افراد زیر سن قانونی بدون همراه، به دلیل افزایش محدودیت‌های سفر، برنامه بین‌المللی اسکان مجدد پناهندگان تا حد زیادی متوقف شده است (Guadagno, 2020). بعلاوه در چنین شرایطی، مهاجران زیادی نیز در معرض تبدیل به مهاجران غیرقانونی به لحاظ اقامتی قرار دارند، زیرا آنها قادر به تأمین شرایط قانونی یا دسترسی به مراحل اخذ ویزا نیستند (ILO, 2020). این در حالی است که طبق اهداف توسعه پایدار و پیمان‌های جهانی در خصوص مهاجران و پناهندگان، تاکید ویژه‌ای به حمایت از حقوق مهاجران و پناهندگان شده است.

مدت‌های مدیدی است که مردم ساکن در نقاط مختلف جهان به دلیل درگیری، آزار و اذیت‌های سیاسی، نژادی و مذهبی، بلایای طبیعی و رفتارهای غیرانسانی که در جوامع آنها روی داده، مورد تبعیض قرار گرفته و مجبور به ترک خانه‌های خود شده‌اند. در چنین شرایطی، آنها یا به دنبال دریافت پناهندگی و یا دریافت حمایت از کشورهای دیگر هستند (Bacian, 2011). در کنار چنین شرایطی، گسترش ویروس COVID-19 به طور مضاعفی بر جمعیت آسیب‌پذیر، از جمله پناهندگان و پناهجویان تأثیر گذاشته است. اگرچه در این مدت همواره بر رعایت فاصله‌گذاری اجتماعی، بهداشت فردی و استفاده از ماسک برای کاهش انتقال این ویروس توصیه می‌شود، اما رعایت این مسائل در اردوگاه‌های پناهجویان به دلیل فضاهای سکونت اشتراکی و کاهش شرایط بهداشتی دشوار است. اگرچه اطلاعات کمی برای توصیف وضعیت شیوع COVID-19 در میان پناهجویان وجود دارد، شیوع این بیماری چالش‌های متعددی را برای این جمعیت به وجود آورده است (Reynold, 2021).

در دوران شیوع ویروس کرونا، پناهندگان اغلب دسترسی کافی به سیستم مراقبت‌های بهداشتی ملی، از جمله بیمه و خدمات بهداشتی و درمانی مقرون به صرفه، ندارند و با نابرابری‌های عمیق ریشه‌دار مانند موانع فرهنگی-اجتماعی و نگرش‌های بیگانه‌هراسی مواجه هستند. پناهندگان بدون دارا بودن حق اقامت قانونی، اغلب در حاشیه جوامع میزبان و با دسترسی محدود به خدمات ضروری زندگی می‌کنند. بسیاری از

• اهداف توسعه پایدار (SDGs)

دستیابی به پوشش بهداشت جهانی، از جمله حفاظت از خطرات مالی، دسترسی به خدمات مراقبت‌های بهداشتی ضروری با کیفیت و دسترسی به داروها و واکسن‌های ضروری ایمن، موثر، با کیفیت و مقرون به صرفه برای همه.

• پیمان جهانی مهاجرت ایمن، منظم و قانونی (GCM)

دسترسی به خدمات اساسی برای مهاجران.

• پیمان جهانی پناهندگان (GCR)

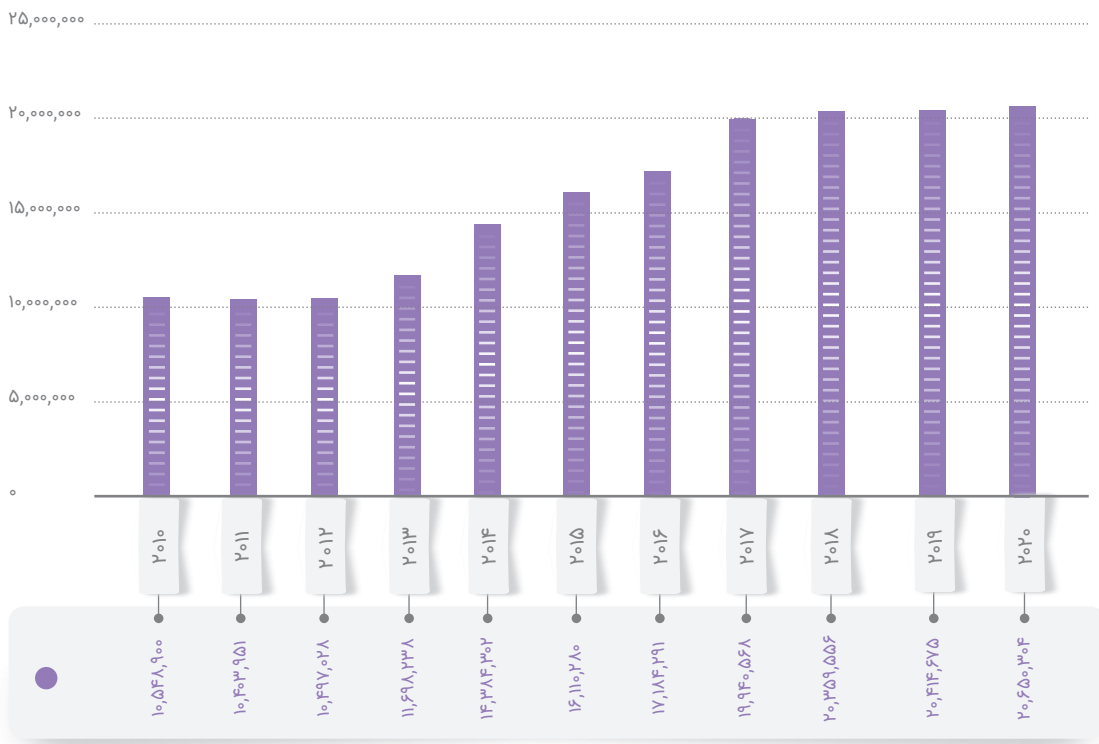
مطابق با قوانین، سیاست‌ها و برنامه‌های مراقبت‌های بهداشتی ملی و در حمایت از کشورهای میزبان، کشورها و ذینفعان مربوطه موظفند که به افزایش کیفیت سیستم‌های بهداشت ملی کمک کنند تا دسترسی پناهندگان و جوامع میزبان، از جمله زنان و دختران، کودکان، بزرگسالان و جوانان، افراد مسن و افراد دچار بیماری‌های مزمن از جمله سل و HIV، بازماندگان قاچاق انسان، شکنجه، ضربه یا خشونت، از جمله خشونت جنسی و جنسیتی و افراد معلول را به خدمات بهداشتی تسهیل کنند (ILO, 2020).

آمار پناهندگان در جهان

که بالاترین تعداد ثبت شده بر اساس داده‌های موجود است (UNHCR, 2021e).

- رژیم حمایتی بین‌المللی، به ویژه حق درخواست پناهندگی و اصل عدم استرداد مجدد، در سال ۲۰۲۰ با چالش‌های بی‌سابقه‌ای روبرو شد. در نتیجه بسیاری از کشورها، درخواست پناهندگی افرادی را که از درگیری و آزار و اذیت فرار کرده بودند را محدود یا رد کردند. با وجود این محدودیت‌ها، تعداد پناهندگان در سراسر جهان در سال ۲۰۲۰ نزدیک به ۲۵۰ هزار نفر افزایش یافت و از ۲۰۷/۴ میلیون نفر در سال ۲۰۱۹ به تقریباً ۲۰۷/۷ میلیون پناهنده تحت پوشش کمیساریا و ۵/۷ میلیون نفر (پناهندگان فلسطینی) تحت پوشش اونروا (UNRWA) در پایان سال ۲۰۲۰ رسید. علاوه بر این، در پایان این سال ۳/۹ میلیون ونزوئلایی در خارج از کشور خود در وضعیت آوارگی به سر می‌بردند.

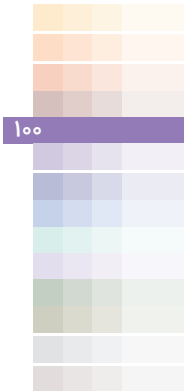
در حالی که تأثیر کامل بیماری همه‌گیر COVID-19 در مهاجرت و آوارگی فرامرزی در سطح جهانی هنوز مشخص نیست، داده‌های کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد (UNHCR) نشان می‌دهد که ورود پناهندگان و پناهجویان جدید در اکثر مناطق به شدت کاهش یافته است - حدود ۱/۵ میلیون نفر کمتر از سطح انتظار در شرایط غیر کرونایی. به طور مشابه، سازمان ملل تخمین می‌زند که همه‌گیری ممکن است تعداد مهاجران بین‌المللی را حدود ۲ میلیون نفر در شش ماه اول سال ۲۰۲۰ در سطح جهان کاهش دهد. این میزان یعنی کاهش حدود ۲۷ درصدی تعداد مورد انتظار مهاجران بین‌المللی از ژوئیه ۲۰۱۹ تا ژوئن ۲۰۲۰. تا پایان سال ۲۰۲۰، تعداد افرادی که به اجبار و به دلیل آزار و اذیت، درگیری، خشونت و نقض حقوق بشر آواره شدند به ۸۲/۴ میلیون نفر افزایش یافت،

نمودار ۲۹- تعداد کل افراد در وضعیت پناهندگی در جهان (۲۰۱۰-۲۰۲۰)

منبع: (UNHCR data finder)

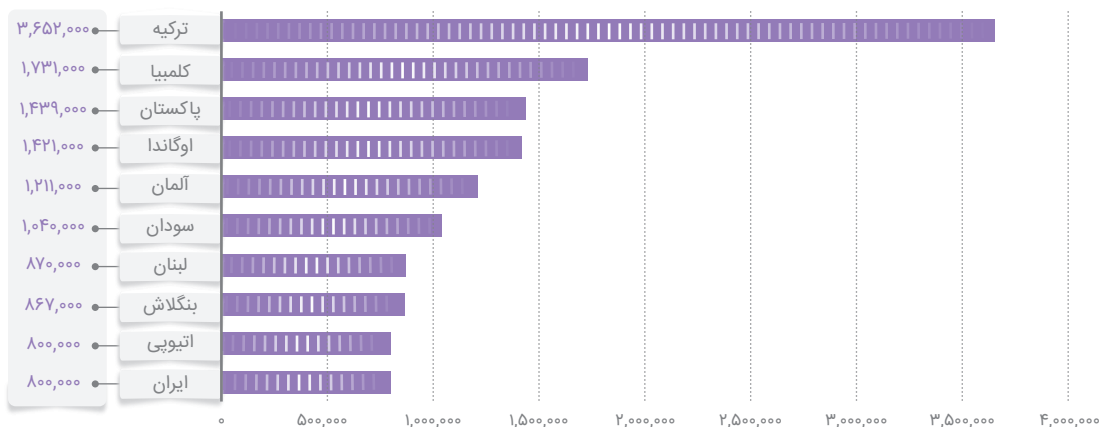
۱. لازم به ذکر است که بخش عمده ۳/۹ میلیون آواره ونزوئلایی در وضعیت پناهندگی (Refugee) قرار ندارند اما در آمارهای ارائه شده در گزارش روند جهانی آوارگی‌های جهانی که توسط کمیساریا منتشر شده است، تمام آوارگان ونزوئلایی به عنوان پناهنده در نظر گرفته شده‌اند.

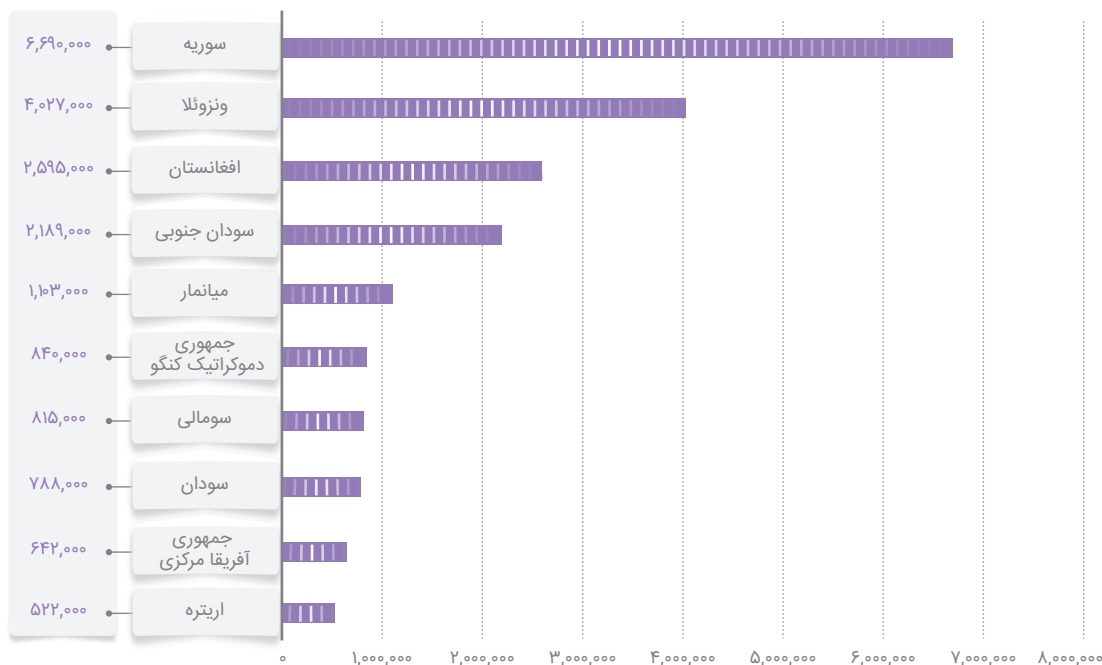
کشور میزبان پناهندگان در جهان شناخته می‌شود. کشور ایران نیز با میزبانی از ۸۰۰ هزار پناهنده، جایگاه دهم را در جهان به لحاظ میزبانی از پناهندگان به خود اختصاص داده است.

- بیش از نیمی از پناهندگان (۶۸ درصد) و آوارگان ونزوئلایی تنها از ۵ کشور هستند. در این میان اولین کشور پناهنده‌فرست در جهان، کشور سوریه با ۶۷ میلیون پناهنده در جهان است. کشور ونزوئلا نیز با ۴ میلیون آواره خارجی در جهان به عنوان دومین کشور مبدا آوارگان در جهان شناخته می‌شود.

- بر اساس گزارش کمیساریا، در سال ۲۰۲۰، کشورهای در حال توسعه، ۸۶ درصد از کل پناهندگان و همچنین آوارگان ونزوئلایی را میزبانی می‌کردند. همچنین ۲۷ درصد از کل افراد در وضعیت پناهندگانی در کشورهای کمتر توسعه یافته حضور داشتند. به علاوه ۷۳ درصد از کل پناهندگان و آوارگان ونزوئلایی توسط کشورهای همسایه خود میزبانی می‌شدند. در این میان، کشور ترکیه به تنهایی، بزرگترین جمعیت پناهندگان در جهان یعنی ۳/۷ میلیون پناهنده را میزبانی می‌کند. کلمبیا با ۱/۷ میلیون پناهنده شامل آوارگان ونزوئلایی به عنوان دومین

نمودار ۳۰- ده کشور اول میزبان افراد در وضعیت پناهندگی و آوارگان ونزوئلایی در سال ۲۰۲۰
منبع: (UNHCR, 2021e)

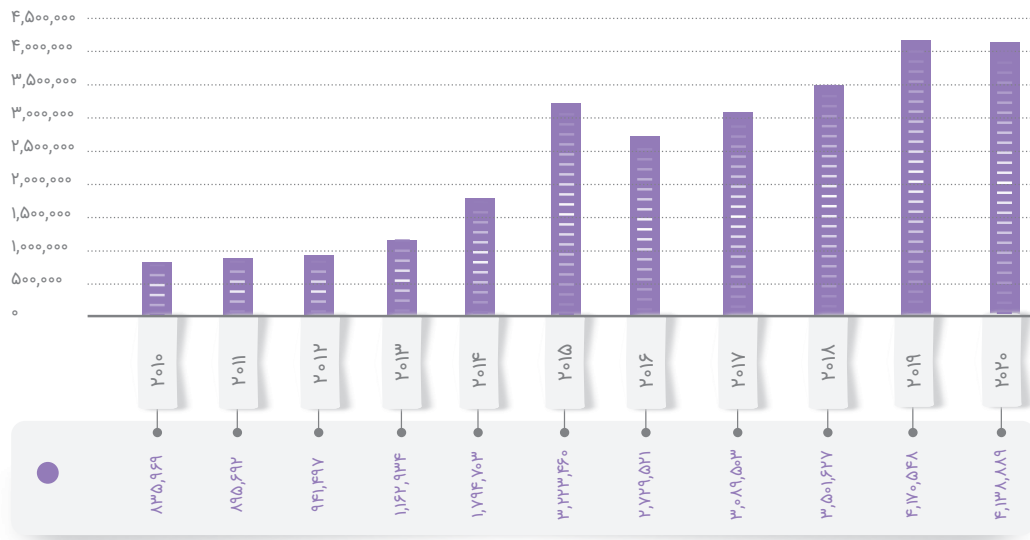
نمودار ۳۱- ده کشور اول مبدا افراد در وضعیت پناهندگی در سال ۲۰۲۰
(UNHCR, 2021e)

آمار پناجویان در جهان

• نگاهی به افراد در وضعیت پناجویی در جهان

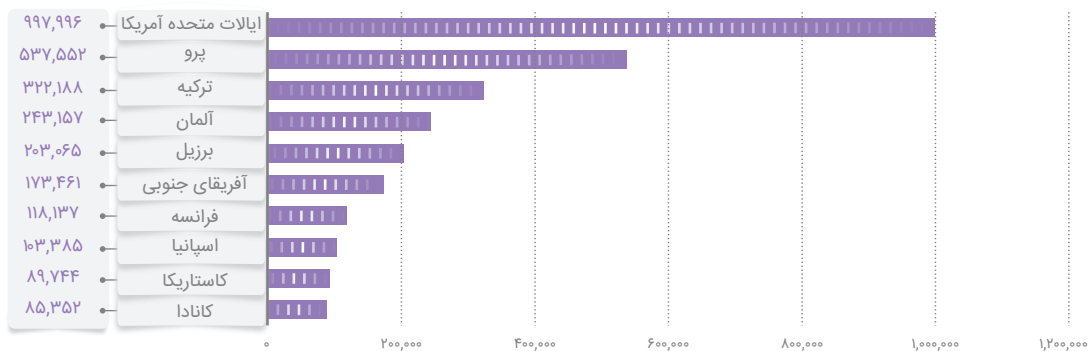
حمایت از آنها است، خواه این امر به معنی بازگشت به کشور یا ایجاد زندگی جدید در جوامع میزبان باشد و یا اسکان مجدد در کشورهای ثالث. بر اساس آمار کمیساریا، در سال ۲۰۲۰، حدود ۴ میلیون و ۱۴۰ هزار نفر در وضعیت پناجویی در جهان بسر می‌بردند.

این دولت‌ها یا کمیساریا است که تصمیم می‌گیرد که از طریق فرایندی به نام تعیین وضعیت پناهنده، وضعیت پناهندگی به پناجویان اعطا کند. بر اساس قوانین بین‌المللی، منطقه‌ای یا ملی، روند تعیین وضعیت پناهنده معمولاً گام مهمی در اطمینان از دریافت حمایت توسط پناهندگان و تعیین راه حل‌های طولانی مدت برای

نمودار ۳۲- تعداد کل افراد در وضعیت پناجویی در جهان (۲۰۲۰-۲۰۱۰)

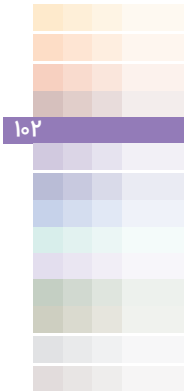
منبع: (UNHCR data finder)

نمودار ۳۳- ده کشور اول میزبان افراد در وضعیت پناجویی در جهان در سال ۲۰۲۰

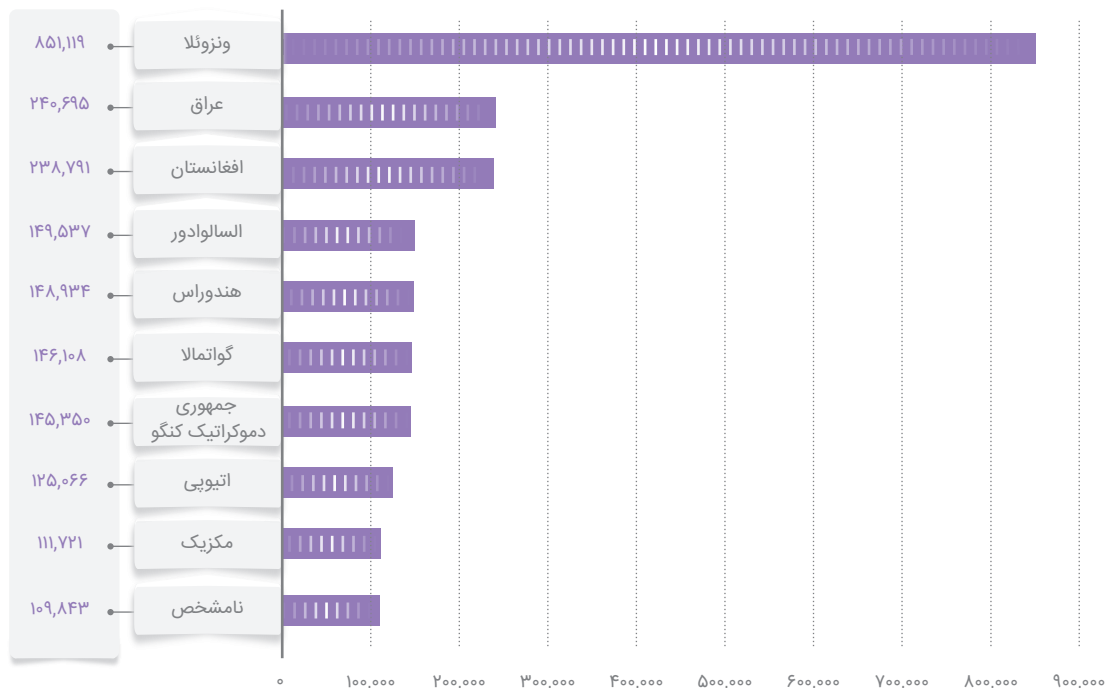
منبع: (UNHCR data finder)

1. Refugee Status Determination (RSD)

• کشورهای ایالات متحده آمریکا، پرو و ترکیه میزبان بیشترین تعداد از افراد در وضعیت پناهنجویی در جهان در سال ۲۰۲۰ بودند.

• بیشترین تعداد افراد در وضعیت پناهنجویی در سطح جهان در سال ۲۰۲۰، از کشورهای ونزوئلا، عراق و افغانستان هستند.

نمودار ۳۴- ده کشور اول مبدأ افراد در وضعیت پناهنجویی در جهان در سال ۲۰۲۰
منبع: (UNHCR data finder)

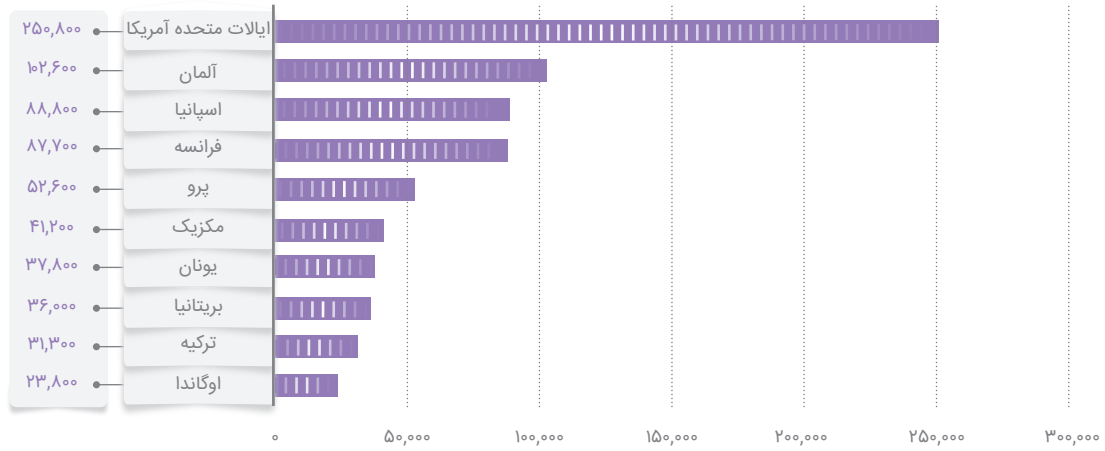
• ثبت پناهنجوی جدید در سال ۲۰۲۰

در طول سال ۲۰۲۰، تعداد پناهنجویان جدید ثبت شده در مرحله اول در جهان با ۴۵ درصد کاهش، از ۲ میلیون نفر به ۱/۱ میلیون نفر کاهش یافت که این امر نشان‌دهنده بزرگترین افت سالانه از زمان شروع ثبت داده‌های پناهنجویی از سال ۲۰۰۰ بوده است.

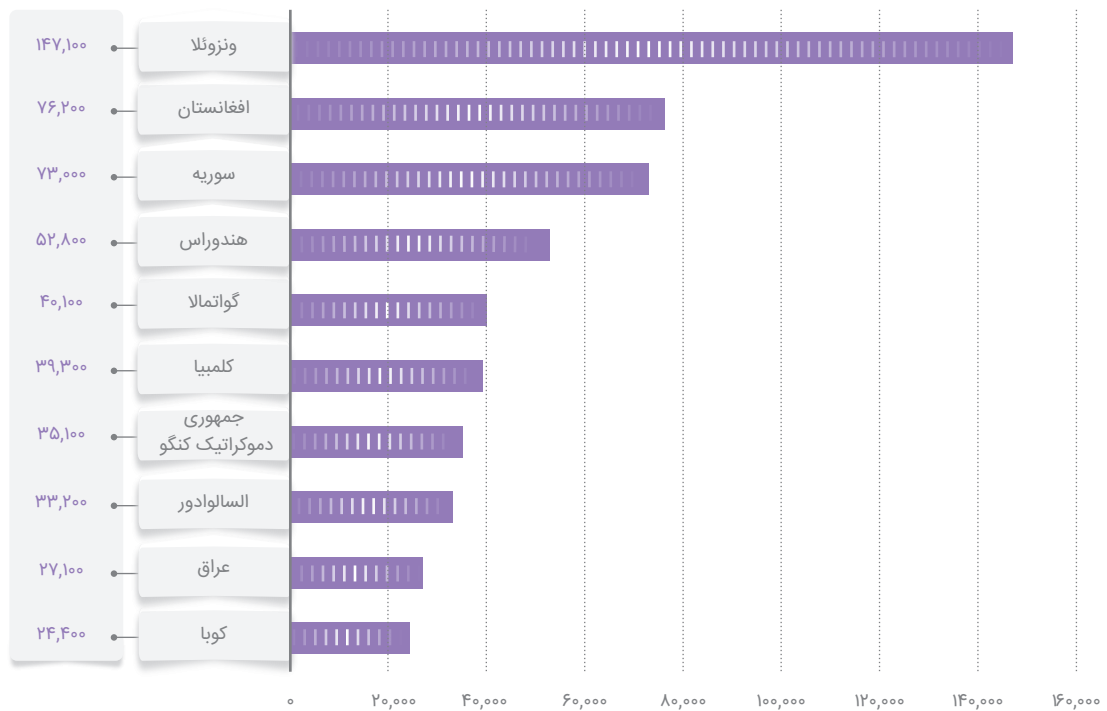
• ده کشور اول مقصد که بیشترین تعداد پناهنجوی جدید در سال ۲۰۱۹ را به ثبت رساندند، در سال ۲۰۲۰ تعداد کمتری از پناهنجویان جدید را به ثبت رسانده‌اند. این کاهش از ۱۴ درصد

در ایالات متحده تا ۸۰ درصد در پرو را نشان می‌دهد. ایالات متحده آمریکا، آلمان و اسپانیا همچنان کشورهایی هستند که بیشترین تعداد پناهنجوی جدید را در سال ۲۰۲۰ ثبت کرده‌اند.

- در سال ۲۰۲۰، تقاضاهای پناهندگی اغلب توسط اتباع کشورهای ونزوئلا، افغانستان و سوریه به ثبت رسیده است. در حالی که بیش از چهار پنجم درخواست‌های پناهندگی ونزوئلایی‌ها در قاره آمریکا ثبت شده بود، تقریباً همه افغان‌ها و سوری‌ها درخواست پناهندگی خود را در اروپا ارائه دادند.

نمودار ۳۵- ده کشور اول مقصد با بیشترین میزان ثبت پناهنجوی جدید در جهان در سال ۲۰۲۰
منبع: (UNHCR, 2021e)

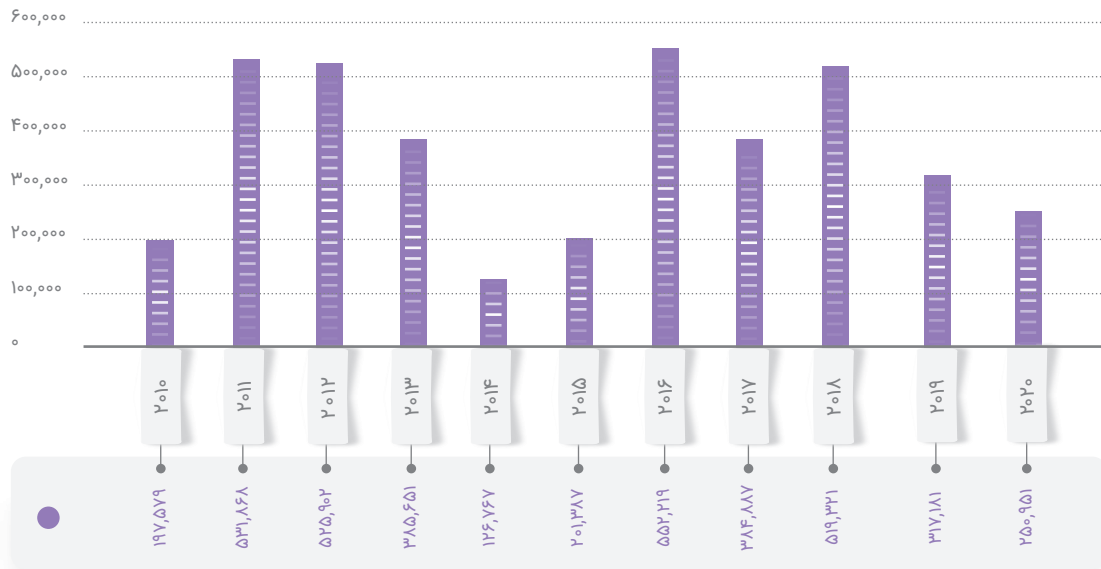
نمودار ۳۶- ده کشور اول مبدا با بیشترین میزان درخواست پناهندگی جدید در جهان در سال ۲۰۲۰
منبع: (UNHCR, 2021e)

بازگشت پناهندگان به کشور مبدأ

است. نزدیک به نیمی از بازگشت‌ها (۱۲۲ هزار نفر) در سال ۲۰۲۰ به سودان جنوبی انجام شده است که بیشتر از اوگاندا (۷۴ هزار نفر)، سودان (۲۲ هزار و ۵۰۰) و اتیوپی (۱۴ هزار و ۵۰۰ نفر) بوده است (UNHCR, 2021e)

در سال ۲۰۲۰، تخمین زده می‌شود که ۲۵۱ هزار پناهنده به ۳۰ کشور مبدأ بازگشتند. برخی از این بازگشت‌ها توسط کمیساریا و همکاران آن تسهیل شد، در حالی که برخی دیگر خود سازمان یافته بودند. این رقم ۲۱ درصد کمتر از ۳۱۷ هزار و ۲۰۰ پناهنده بازگشتی در سال ۲۰۱۹ بوده

نمودار ۳۷- تعداد پناهندگان بازگشتی به کشور مبدأ (۲۰۱۰-۲۰۲۰)

منبع: (UNHCR Data Finder)

اسکان مجدد پناهندگان در جهان

• استراتژی سه ساله در مورد اسکان مجدد که در ماه می ۲۰۱۹ شروع شد، اسکان مجدد ۷۰ هزار پناهنده در ۳۱ کشور در سال ۲۰۲۰ را پیش‌بینی کرده است. از آنجا که محدودیت‌های سفر مربوط به COVID-19 باعث تعلیق موقت برنامه‌های اسکان مجدد از اواسط مارس تا اواسط ژوئن سال ۲۰۲۰ شد، تنها بخشی از تعداد پیش‌بینی شده پناهندگان اسکان داده شدند.

اسکان مجدد از مهمترین برنامه‌های کمیساریا در جهت حمایت از پناهندگان در کشورهای مقصد است. اما به دلیل کاهش قابل توجه ظرفیت ارائه شده توسط ایالات متحده و همچنین تعلیق موقت سفرها به دلیل COVID-19، این گزینه در سال ۲۰۲۰ برای تعداد کمتری از پناهندگان فراهم شده است. با این وجود، چندین کشور به تعهد خود در مورد اسکان مجدد به عنوان یک ابزار حیاتی برای حمایت از پناهندگان پایبند بودند. در سال ۲۰۲۰، اسکان مجدد پناهندگان به پایین‌ترین سطح در تقریباً دو دهه گذشته رسیده است.

نمودار ۳۸- روند جهانی پناهندگان اسکان مجددیافته در سایر کشورها (۲۰۱۶-۲۰۲۰)

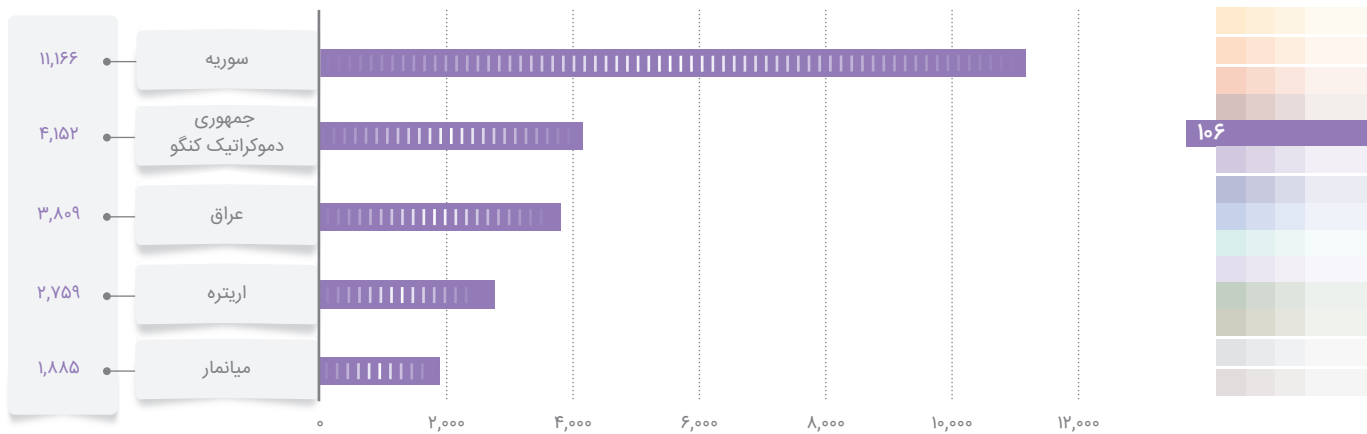
منبع: (UNHCR data finder)

درصد) بودند را میزبانی کرد. ۹ هزار و ۲۰۰ پناهنده دیگر نیز در کشور کانادا اسکان داده شدند که عمدتاً اتباع سوریه، عراقی و اریتره‌ای بودند.

• به طور کلی، اتباع سوریه یک سوم و اتباع کنگویی ۱۲ درصد از کل پناهندگان اسکان داده شده در سال ۲۰۲۰ را تشکیل می‌دهند. مابقی پناهندگان اسکان مجدد یافته از ۸۲ کشور مبدا از جمله عراق، اریتره، میانمار، اوکراین، سودان و افغانستان بودند.

• طبق آمار کمیساریا، ۳۹ هزار و ۵۰۰ درخواست برای اسکان مجدد در سال ۲۰۲۰ در جهان به ثبت رسیده است که از این تعداد ۳۴ هزار و ۴۰۰ نفر در ۲۱ کشور اسکان داده شدند که دو سوم آنها با کمک کمیساریا انجام شده است. این میزان تنها یک سوم تعداد افراد اسکان داده شده در سال ۲۰۱۹ (۱۰۷ هزار و ۷۰۰ نفر) را تشکیل می‌دهد.

• در سال ۲۰۲۰ ایالات متحده آمریکا از ۹ هزار و ۶۰۰ پناهنده اسکان داده شده از ۵۱ کشور، عمدتاً پناهندگانی که از جمهوری دموکراتیک کنگو (۲۵ درصد)، اوکراین (۱۸ درصد) و میانمار (۱۷

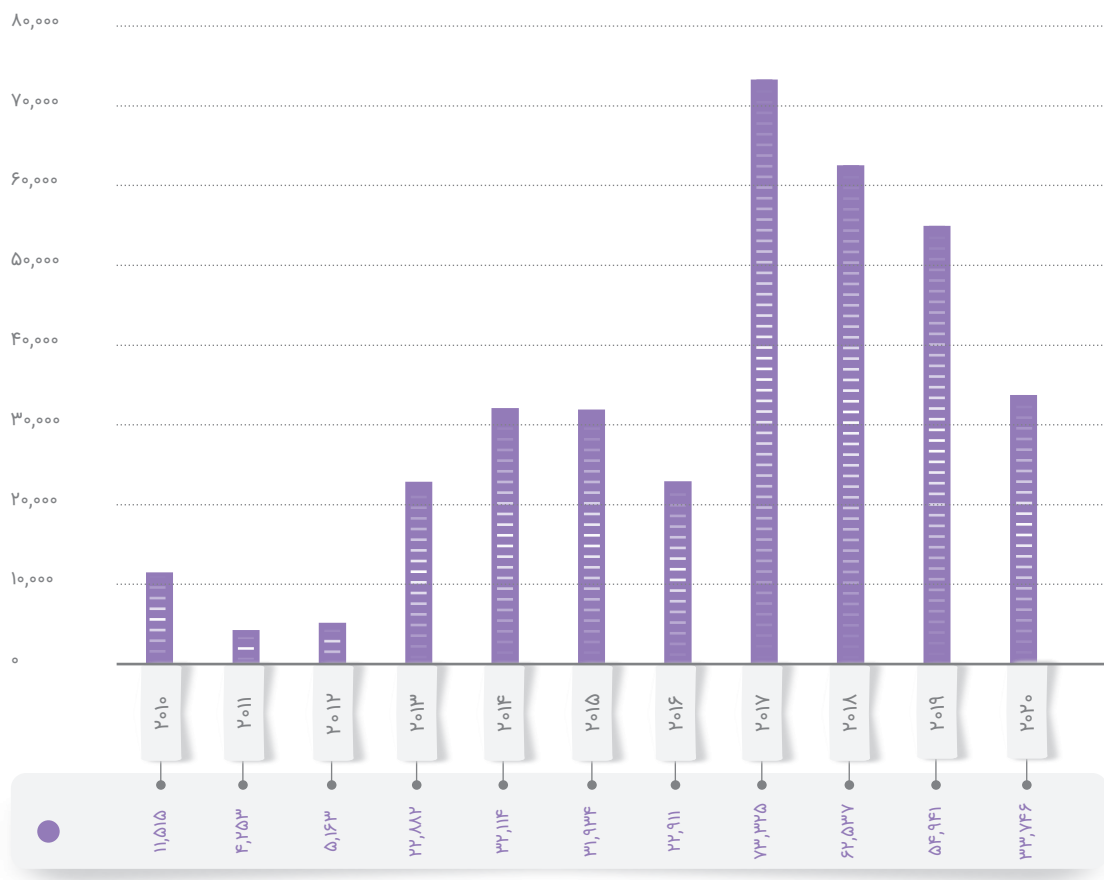
نمودار ۳۹- پنج کشور اصلی مبدا پناهندگان اسکان مجدد یافته در سال ۲۰۲۰
منبع: (UNHCR data finder)

اعطای تابعیت به پناهندگان در جهان

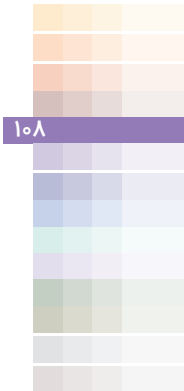
• از مجموع ۳۳ هزار و ۸۰۰ مورد اعطای تابعیت به پناهندگان در جهان، هلند با اعطای تابعیت به ۲۵ هزار و ۷۰۰ نفر (سه چهارم کل موارد اعطای تابعیت) در جایگاه نخست قرار گرفته است. به طور کلی، ۸۵ درصد از موارد اعطای تابعیت به پناهندگان در جهان در سال ۲۰۲۰ توسط کشورهای اروپایی صادر شده است. به علاوه در سال ۲۰۲۰ میلادی پس از کشور هلند، دو کشور کانادا (۴ هزار و ۹۸۶ نفر) و فرانسه (۲ هزار و ۵۱۵ نفر) به ترتیب بیشترین تعداد تابعیت را به پناهندگان اعطا کرده‌اند.

در سال ۲۰۲۰، تعداد ۳۳ هزار و ۸۰۰ پناهنده از ۱۲۶ کشور مبدأ، تابعیت ۲۸ کشور جهان را دریافت کردند. در حالی که در تعداد کشورهایی که اعطای تابعیت به پناهندگان را گزارش کرده‌اند در مقایسه با سال ۲۰۱۹ تغییر قابل توجهی مشاهده نشده است (۲۸ کشور در سال ۲۰۲۰ و ۲۵ کشور در سال ۲۰۱۹)، تعداد کل پناهندگانی که در سال ۲۰۲۰ به آنها تابعیت اعطا شده است، یک سوم کمتر از ۵۵ هزار مورد اعطای تابعیت در سال ۲۰۱۹ بوده است.

نمودار ۴۰- تعداد موارد اعطای تابعیت به پناهندگان در کشورهای مختلف (۲۰۱۰-۲۰۲۰)

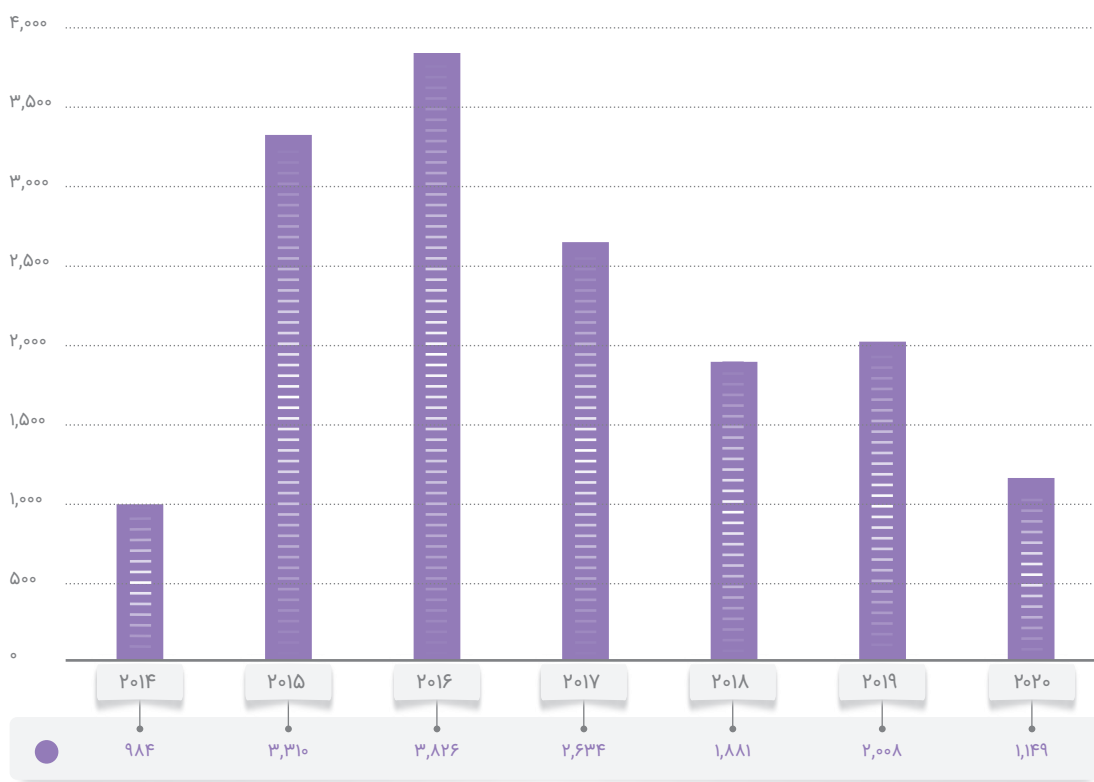
منبع: (UNHCR data finder)

آمار مرگ و میر مهاجران در مسیرهای مختلف در جهان

که در مرزها، دریاها، تصادفات جاده‌ای، خشونت علیه مهاجران در طول مسیر و یا فوت بخاطر عوارض پزشکی و سلامت در طول مسیر جان خود را از دست می‌دهند، در نتیجه آمار واقعی مرگ و میر مهاجران بسیار بیشتر از آمارهای رسمی است. بطور مثال آمار مرگ و میر مهاجران نامتعارف در کشورهای مقصد و یا در کمپ‌های پناهندگان و پناهجویان در این آمار در نظر گرفته نشده است.

سازمان بین‌المللی مهاجرت در چارچوب پروژه Missing Migrants از سال ۲۰۱۴ اقدام به جمع‌آوری و انتشار آمار مهاجران (نامتعارف) که در مسیر رسیدن به کشورهای مقصد جان خود را از دست می‌دهند، نموده است. براساس آمارهای منتشر شده، از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰، در مجموع ۱۵ هزار و ۷۹۲ نفر از مهاجران در مناطق مختلف جهان در مسیر مهاجرت به دیگر کشورها جان خود را از دست داده‌اند. این آمار تنها شامل مهاجرانی است

نمودار ۴۱- تعداد مهاجران (نامتعارف) فوت شده در طول مسیر مهاجرت‌های بین‌المللی (۲۰۱۴-۲۰۲۰)

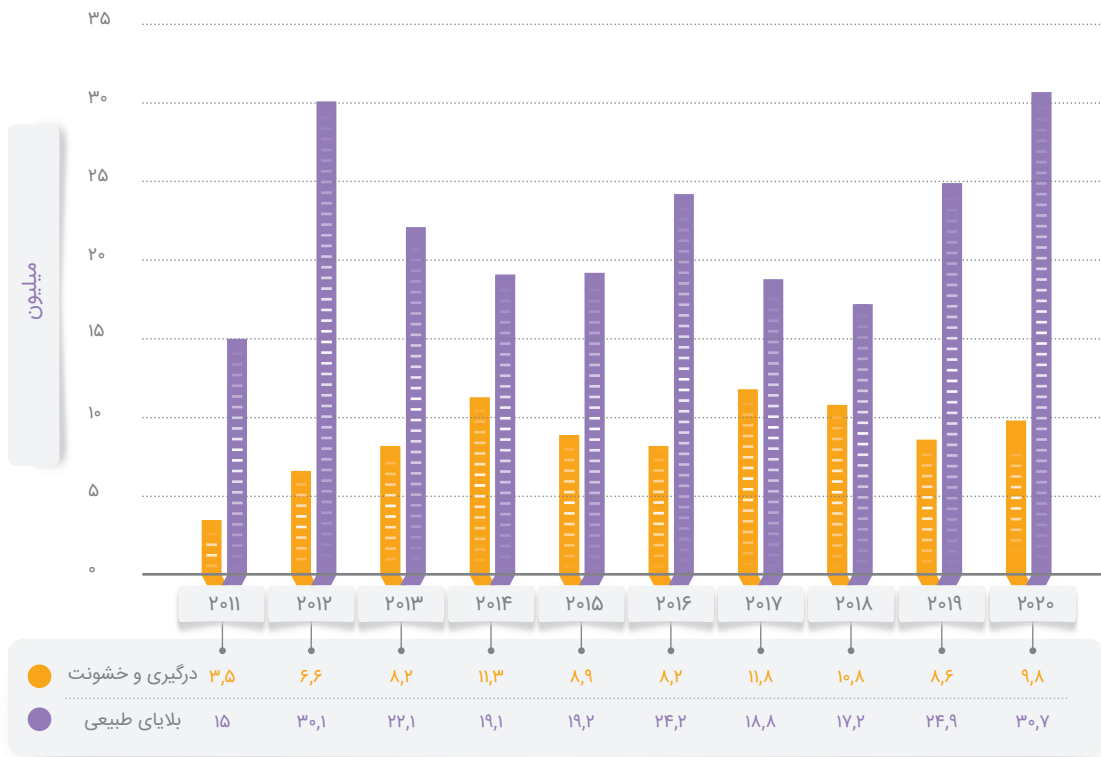
منبع: (Missing Migrants Project, retrieved 02 June 2021)

آوارگی های جدید داخلی (IDP)

بیماری همه‌گیر COVID-19 به دلیل مسائل مربوط به رعایت فاصله‌گذاری اجتماعی و اقدامات بهداشتی در مکان‌های شلوغ مانند مراکز اسکان اضطراری، چالش‌های بیشتری را برای مواجهه با مخاطرات طبیعی ایجاد کرده است. بسیاری از افراد به دلیل ترس از همه‌گیری، علیرغم هشدارهای اولیه در خصوص تخلیه سکونتگاه‌های در معرض خطر، در خانه‌های خود ماندند. با این حال با وجود محدودیت‌های جابجایی ناشی از همه‌گیری بیماری کرونا، آمار جابجایی‌های ناشی از بلایای طبیعی در یک دهه اخیر بی‌سابقه بوده است (IDMC, 2021).

تا ۳۱ دسامبر ۲۰۲۰ میلادی، تعداد افرادی که در جهان در وضعیت آوارگی داخلی بسر می‌بردند به رکورد ۵۵ میلیون نفر رسیده است که از این تعداد ۴۸ میلیون (۸۵ درصد) از کل افراد در وضعیت آوارگی داخلی) در نتیجه درگیری و خشونت از سکونتگاه خود فرار کرده‌اند و حدود ۷ میلیون نفر نیز در اثر بلایای طبیعی آواره شده‌اند (IDMC, 2021).

- در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۴۰/۵ میلیون نفر آوارگی داخلی جدید در جهان به ثبت رسیده است که بالاترین رقم در ده سال گذشته است. از کل آوارگی‌های جدید در این سال، ۹/۸ میلیون نفر در نتیجه خشونت و درگیری و ۳۰/۷ میلیون نفر در نتیجه بلایای طبیعی آواره شده‌اند.

نمودار ۴۲- روند جهانی آوارگی‌های جدید داخلی ناشی از خشونت و درگیری و بلایای طبیعی (۲۰۱۱-۲۰۲۰)

منبع: (IDMC, 2021)

بخش یک نگاهی به وضعیت جهان در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل چهارم

مهاجرت‌های بازگشتی در جهان

نحوه سیاستگذاری و مدیریت آن است. واقعیت آن است که چنانچه رویکرد سیاستی منسجمی برای کنترل و مدیریت پدیده مهاجرت توسط نظام حکمرانی و جامعه وجود نداشته باشد، مهاجرت نیروی انسانی تبدیل به بحران و چالشی اساسی برای کشورهای مهاجرفرست خواهد شد. در حالیکه یک کشور مهاجرفرست می‌تواند با اتکا به برنامه‌ها و سیاست‌های اثربخش برای بهره‌مندی از ظرفیت مهاجران خارج از کشور، از مزیتی برخوردار باشد که سایر کشورهایی که سهم اندکی از جابه‌جایی نیروی انسانی دارند از آن بی‌بهره‌اند.

مهاجرت بازگشتی محبوب‌ترین استراتژی برای معکوس کردن فرار مغزها و مهاجرت نخبگان محسوب می‌شود. مهاجرت بازگشتی می‌تواند به صورت اجباری^۱ یا اختیاری^۲ صورت گیرد. در حالی که سالانه میلیون‌ها مهاجر به کشور مبدأ خود باز می‌گردند، لزوماً همه آمار مهاجرت‌های بازگشتی ثبت نمی‌شوند (Migration Data Portal, 2021).

اطلاعات مربوط به بازگشت اجباری معمولاً توسط دفاتر آمار ملی و بین‌المللی^۳ و آژانس‌های اجرای قوانین حفاظت از مرز و مهاجرت^۴ جمع‌آوری می‌شود (Migration Data Portal, 2021). اطلاعات مربوط به بازگشت اختیاری معمولاً به علت دشواری رصد کردن مهاجران پس از یک دوره کار و یا تحصیل در خارج از کشور، ثبت نمی‌شوند. بنابراین آمار دقیقی در خصوص میزان بازگشت داوطلبانه در جهان در دسترس نمی‌باشد. تنها تعداد اندکی از کشورها بازگشت اختیاری مهاجران را کنترل می‌کنند و یا پایگاه داده‌ای برای رصد مهاجران بازگشتی تشکیل داده‌اند (ILO, 2019). از جمله این کشورها می‌توان به چین اشاره کرد که سیاست‌های فعال و اثربخشی در خصوص بازگرداندن مهاجران خود دارد و توانسته است آمار قابل اتکایی در این زمینه تولید کند.

مهاجرت پدیده‌ای جهان شمول است که فارغ از زمان و مکان در همه اعصار و کشورها وجود داشته است. ابعاد این پدیده در قرن بیستم، با توجه به سهولت انتقال اطلاعات، کم‌خطر شدن سفرهای بین‌قاره‌ای و مشکلاتی که جنگ‌های جهانی برای افراد در بیشتر نقاط دنیا پدید آورد، باعث شد این پدیده بر صفحه رادار سیاستگذاران بسیاری از کشورها به عنوان یک معضل جدی ثبت شود (صناعی، ۱۳۹۸).

در گذشته این جابه‌جایی‌ها به مثابه یک حرکت یک‌طرفه انگاشته می‌شدند. بنابراین مهاجرت، به ویژه مهاجرت افراد ماهر و متخصص، به عنوان یک چالش برای کشور مهاجرفرست در نظر گرفته می‌شد. با این وجود شواهد در دهه‌های اخیر حاکی از این هستند که مهاجرت لزوماً پدیده‌ی سیاهی نیست. آنچه مسئله‌ی مهاجرت نیروی انسانی در کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته را با مهاجرت نیروی انسانی در کشورهای توسعه یافته متمایز می‌کند، مسئله‌ی بی‌بازگشت بودن این مهاجرت‌ها و از دست رفتن سرمایه انسانی برای همیشه است. به عبارت دیگر، آنچه مهاجرت را به امری منفی بدل می‌سازد، نیازی است که کشور مبدأ مهاجر به نیروی انسانی خویش دارد، که آن هم در صورتی که بسترهای لازم برای استفاده از ظرفیت مهاجران خارج از کشور فراهم شود، نه تنها مزایای اقتصادی بسیاری برای کشور مهاجرفرست به همراه دارد، بلکه جابه‌جایی مهارت‌ها، دانش، ایده‌ها و ثروت را از مرزهای ملی به دنبال خواهد داشت.

به عبارت دیگر، تهدید مهاجرت نیروی انسانی، به ویژه نیروی انسانی متخصص، می‌تواند به فرصتی برای بهره‌مندی از سرمایه، دانش، شبکه و... مهاجران تبدیل شود. وجه تمایز کشورها در زمینه فرصت یا تهدید بودن مهاجرت برای آنها، نوع مواجهه کشورها با موضوع و

1. Forced return

3. National and international statistical offices

2. Voluntary return

4. Border protection and immigration law enforcement agencies

از آنان را ندارد و سیاست اثربخشی نیز برای بازگرداندن این افراد ندارد. به تبع، میل به بازگشت در میان مهاجران مصری بسیار پایین است. در نتیجه این کشور تنها توانسته با فراهم ساختن امکان جذب سرمایه و وجوه ارسالی مهاجران، بخشی از خسارات اقتصادی ناشی از خروج گسترده نیروی کار خود را جبران کند. کشور مصر و کشورهای دیگر که در وضعیت مشابهی قرار داشته باشند، در زمره کشورهای منفعل قرار خواهند گرفت.

دسته دوم، «کشورهای واکنش‌گر» هستند. این دسته، دامنه وسیع‌تری از کشورها را پوشش می‌دهد و مربوط به آنهایی است که علیرغم اینکه اهمیت مهاجرت بازگشتی را درک کرده و سیاست‌های محدودی برای ادغام مهاجران بازگشتی به کار گرفته‌اند، اما آمادگی کافی برای استفاده از ظرفیت مهاجران بازگشتی ندارند. به عبارت دیگر، مهاجرت بازگشتی در اینگونه کشورها غالباً بنا بر تصمیم شخص بازگشت کننده رخ می‌دهد و مشوق‌های دولتی به اندازه کافی جذابیت برای بازگشت ایجاد نمی‌کنند. از کشورهای این دسته می‌توان به مالزی، ایران، ترکیه، آرژانتین و مکزیک اشاره کرد که با موج نه چندان گسترده‌ای از بازگشت به کشورشان مواجه هستند، اما بستر کافی برای بهره‌مندی از آنان را فراهم نکرده‌اند و تنها تسهیلاتی برای ادغام مجدد مهاجران بازگشتی ارائه کرده‌اند. لازم به ذکر است که بی‌توجهی به فراهم ساختن بستری برای استفاده از ظرفیت مهاجران بازگشتی می‌تواند منجر به مهاجرت مجدد این افراد شده و میل به بازگشت را در میان کل دایاسپورای آن کشور کاهش دهد.

دسته سوم «کشورهای فعال» هستند که یک گام فراتر از کشورهای واکنش‌گر رفته‌اند. این کشورها بسترهای نسبتاً خوبی برای استفاده از ظرفیت مهاجران بازگشتی فراهم کرده‌اند و سیاست‌های بازگشتی طراحی کرده‌اند که می‌تواند دایاسپورای خارج از کشور را ترغیب به بازگشت یا حفظ ارتباط با کشور مبدأ کند. هند و لهستان از جمله این کشورها هستند. کشور لهستان با فراهم ساختن فرصت‌های شغلی متنوع و هند با فراهم

مهاجرت نیروی انسانی متخصص و تحصیل‌کرده یک واقعیت انکارناپذیر در کشورهای در حال توسعه است. چنانچه این افراد پس از مهاجرت، ارتباطشان را با کشور مبدأ به طور کامل قطع کنند، خروجشان می‌تواند خسارات اقتصادی و اجتماعی بسیاری برای کشور مبدأ به دنبال داشته باشد. به عبارت دیگر، در صورتی که بستری برای استفاده از ظرفیت مهاجران خارج از کشور وجود نداشته باشد، این افراد به جای مشارکت در توسعه و افزایش تولید ملی کشور خود، بهره‌ی کار و تخصص خود را در سراسر دوران فعالیت حرفه‌ای نصیب کشور دیگری می‌کنند.

یکی از مهم‌ترین راهکارها برای توسعه کشورهای مهاجرفرست بکارگیری سیاست‌های بازگشتی است. مهاجرت بازگشتی محبوب‌ترین استراتژی برای معکوس کردن خروج افراد متخصص و تحصیل‌کرده محسوب می‌شود.

با توجه به اهمیت بررسی تجارب جهانی به عنوان راهنمایی برای برنامه‌ریزان و سیاستگذاران مهاجرت، در این بخش سعی شده است سیاست‌های بازگشت در نه کشور منتخب^۲ از قاره‌های آسیا، آمریکا، اروپا و آفریقا مورد بررسی قرار گیرد. این نه کشور بر اساس رویکرد خود در قبایل مهاجرت بازگشتی، در یکی از چهار دسته عمده کشورهای منفعل^۳، کشورهای واکنش‌گر^۴، کشورهای فعال^۵ و کشورهای پیش‌تاز^۶ قرار می‌گیرند.

سیاست بازگشت در یک کشور در حال توسعه باید به نحوی باشد که میل به بازگشت را در میان افراد تقویت کند و در عین حال، آمادگی کافی برای بهره‌مندی از ظرفیت مهاجران بازگشتی وجود داشته باشد. با توجه به این دو عامل، کشورهای منتخب در چهار دسته عمده قرار می‌گیرند.

دسته اول «کشورهای منفعل» هستند. برای مثال، کشور مصر از جمله کشورهای منفعل در این زمینه است که علیرغم جمعیت دایاسپورای قابل توجهی که در سایر کشورهای جهان دارد، زیرساخت‌های لازم برای بهره‌مندی

1. Return policies

۲. کشورهای چین، هند، مالزی، ترکیه و ایران از قاره آسیا، کشورهای مکزیک و آرژانتین از قاره آمریکا، کشورهای لهستان و مصر از قاره‌های اروپا و آفریقا

3. Passive countries

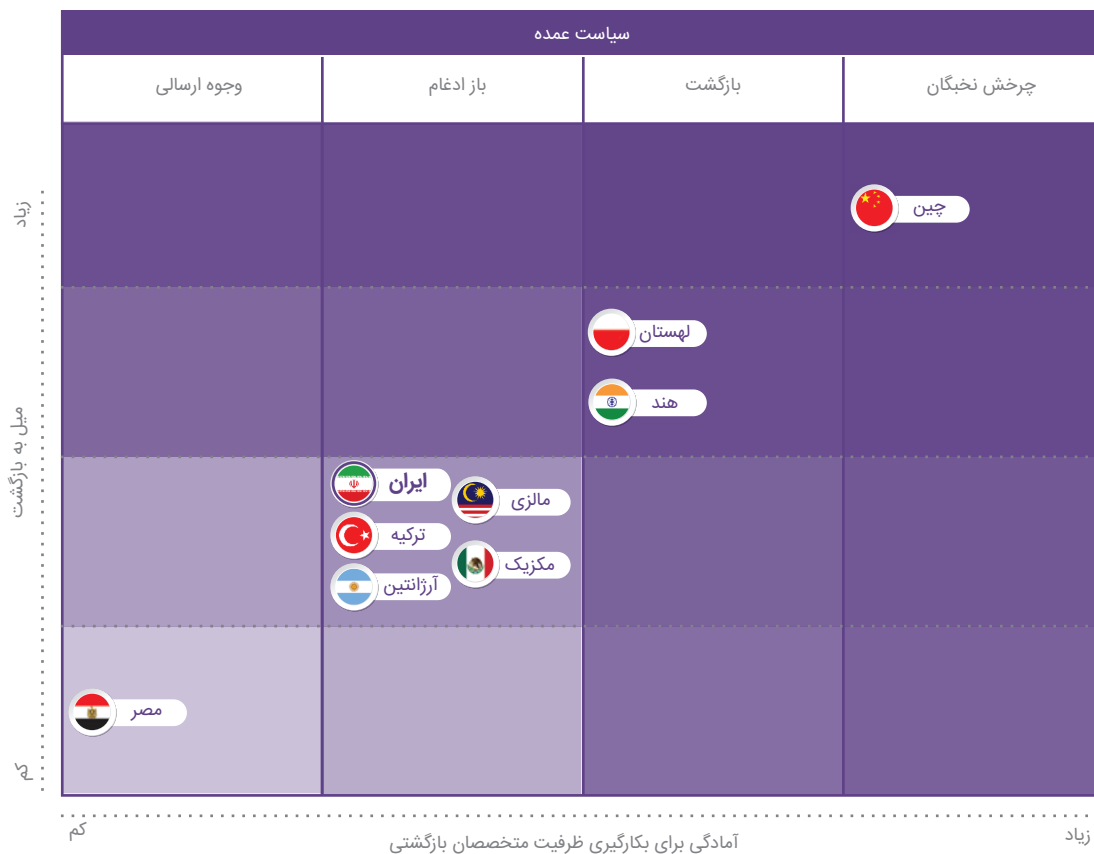
4. Reactive countries

5. Active countries

6. Proactive countries

ساختن فرصت‌های شغلی در صنعت آی تی، توانسته‌اند استفاده بهینه‌ای از ظرفیت دایاسپورا داشته باشند و آنان را به بازگشت موقتی یا دائمی ترغیب کنند. دسته چهارم «کشورهای پیشتاز» هستند. این کشورها تنها با ایجاد اصلاحات بنیادی در اقتصاد، آموزش و... بازگشتی پیدا کنند و چشم‌انداز روشن آنها منجر به ایجاد میل گسترده برای بازگشت به خانه شده است.

تنها کشور این دسته، چین است که توانسته با اصلاحات بنیادی اقتصادی و آموزشی، تهدید خروج مغزها و افراد تحصیلکرده را به فرصتی برای توسعه همه‌جانبه کشور خود تبدیل کند (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۰).
در ادامه تجربه کشور چین به عنوان یکی از موفق‌ترین کشورها در زمینه مهاجرت‌های بازگشتی بصورت اجمالی مرور می‌شود و آمار بازگشت دانشجویان و تحصیلکردگان این کشور ارائه می‌گردد.

شکل ۷- دسته بندی رویکردهای مهاجرت بازگشتی کشورها
منبع: (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۰)

۱. برگرفته از کتاب "سیاست‌های بازگشت مهاجران متخصص به کشورهای در حال توسعه: مطالعه موردی کشور ایران" که در دست انتشار است.

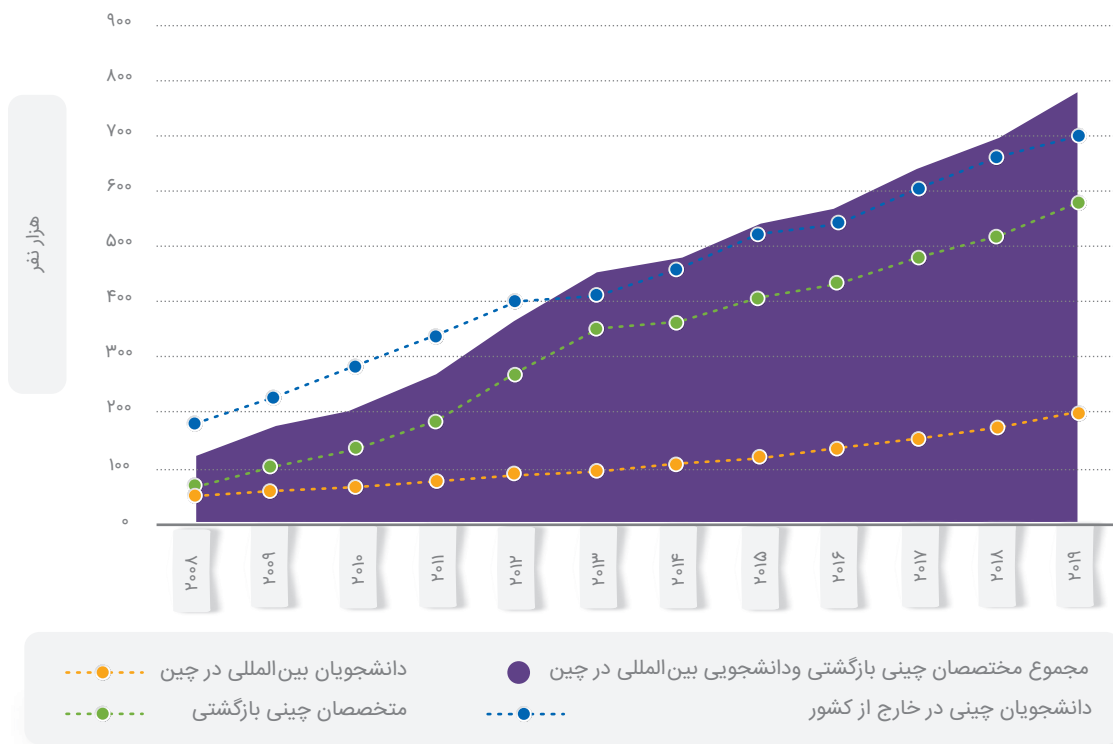
کشور چین، موفق‌ترین کشور در مهاجرت‌های بازگشتی

• کشور چین با تکیه بر اصلاحات اقتصادی و آموزشی و اتخاذ سیاست‌هایی برای ترغیب مهاجران خارج از کشور برای بازگشت، توانسته است تهدید خروج تحصیلکردگان را به فرصتی برای توسعه همه‌جانبه کشور خود تبدیل کند. مهم‌ترین و اثربخش‌ترین سیاست این کشور برای بازگرداندن مهاجران متخصص، برنامه هزار استعداد است که از سال ۲۰۰۸ آغاز شده است (Hao, Yan, Guo & Wang, 2017).

• کشور چین با بالا نگه داشتن سطح اعزام، جذب و بازگشت دانشجویان بین‌المللی، به دنبال کسب حداکثر مطلوبیت از گردش دانشجویان می‌باشد و چنین سیاستی موجب سرریز مثبت برای این کشور شده و از سال ۲۰۱۵، جمع دانشجویان خارجی و متخصصان بازگشتی در چین، نسبت به دانشجویان خروجی از این کشور فزونی یافته است و در سال ۲۰۱۹ به بیشترین مقدار خود رسیده است.

• کشور چین یکی از بزرگترین کشورهای مهاجرفرست جهان محسوب می‌شود. جمعیت مهاجران چینی در خارج از این کشور از حدود چهار میلیون و ۲۳۲ هزار نفر در سال ۱۹۹۰ به بیش از ده میلیون و ۴۶۱ هزار نفر در سال ۲۰۲۰ رسیده است که رشد قابل توجهی است (United Nations, 2021).

• از سال ۲۰۰۳ سیاست درهای باز کشور منجر به افزایش قابل ملاحظه‌ی تعداد دانشجویان چینی شد که برای تحصیل به خارج از کشور می‌رفتند. در نتیجه دولت چین که متوجه اهمیت موضوع خروج افراد تحصیلکرده شده بود، تصمیم گرفت اقداماتی در جهت معکوس کردن این فرآیند یعنی جذب استعدادهای خارج شده از کشور انجام دهد (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۲).

نمودار ۴۳- تعداد دانشجویان بین‌المللی در چین، دانشجویان چینی در خارج از کشور و متخصصان چینی بازگشتی (۲۰۰۸-۲۰۱۹)
 منابع: (UIS, 2021); (China Ministry of Education, 2020a); (China Ministry of Education, 2020b); (China Ministry of Education, 2019)

بخش دو نگاهی به وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل پنجم

جایگاه ایران در جابجایی بین‌المللی دانشجویان

جایگاه ایران در جابجایی بین‌المللی دانشجویان

بطور کلی در مورد روند جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور باید گفت که تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ با افزایشی ۳/۲ برابری همراه بوده است و از ۱۷ هزار و ۴۷۷ نفر در سال ۲۰۰۰ به ۵۶ هزار و ۳۷۶ نفر در سال ۲۰۱۸ رسیده است. اما نکته کلیدی و حائز توجه این است که قسمت عمده این افزایش و جهش آن مربوط به بازه سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۱ میلادی (سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۱) است که جمعیت دانشجویان ایرانی مشغول به تحصیل در خارج از تراز ۲۰ هزار وارد تراز ۵۰ هزار شده است و لذا در طول این دوره ۸ ساله تقریباً ۲/۵ برابر شده است. رتبه دانشجویان ایرانی در این مدت از رتبه ۲۸ ام در جهان به رتبه ۱۲ ام افزایش یافته است که بالاترین جهش رتبه دانشجویان ایرانی در طول دو دهه گذشته بوده است. نکته حائز توجه این است که در بازه زمانی ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۸ جمعیت دانشجویان ایرانی خارج از کشور در تراز ۵۰ هزار دانشجویان ثابت مانده و رتبه دانشجویان ایرانی از رتبه ۱۲ به رتبه ۱۹ ام تنزل یافته است. به طور کلی سه دلیل عمده را برای ثابت ماندن روند تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در طول چند سال گذشته می‌توان برشمرد:

۱. افزایش نرخ دلار و به تبع آن افزایش هزینه‌های مهاجرت تحصیلی خصوصاً برای دانشجویانی که با هزینه‌های شخصی مهاجرت می‌کنند؛
  ۲. محدودیت‌های ویزایی اعمال شده از سوی دولت آمریکا برای دانشجویان ایرانی، با توجه به اینکه آمریکا مقصد اول دانشجویان ایرانی برای تحصیل می‌باشد؛
  ۳. و در نهایت شیوع ویروس کرونا که باعث کندی و یا توقف کامل روندهای مهاجرت تحصیلی در جهان و ایران شده است.
- علاوه بر ثابت ماندن روند تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور طی سال‌های اخیر، می‌توان روند تازه‌ای

را در کشورهای مقصد دانشجویان ایرانی برای تحصیل در خارج از کشور مشاهده نمود. منطقه آمریکای شمالی و اروپای غربی همواره مقصد محبوب دانشجویان ایرانی برای تحصیل در خارج از کشور بوده است اما طی سال‌های اخیر به دلیل سیاست‌های سختگیرانه ویزایی در آمریکا و همچنین افزایش نرخ دلار و به تبع افزایش هزینه‌های مهاجرت دانشجویی شاهد افزایش شمار دانشجویان ایرانی در کشورهایی همچون آلمان، کانادا، ایتالیا که قوانین ساده‌تری برای پذیرش دانشجویان دارند و همچنین کشورهای همسایه همچون ترکیه و ارمنستان که هزینه تحصیل در آن‌ها پایین‌تر است، بوده‌ایم.

در خصوص دانشجویان خارجی در ایران باید گفت که علی‌رغم روند افزایشی دانشجویان خارجی در کشور، رویکرد کشور تاکنون بیش‌تر منفعلانه بوده و اکثر دانشجویان خارجی که در ایران تحصیل می‌کنند از نسل دوم و سوم افغانستانی‌هایی هستند که در ایران متولد و بزرگ شده‌اند و تحصیلات دانشگاهی خود را در ایران به اتمام رسانده‌اند، یعنی عملاً دانشگاه‌های کشور در جذب این دانشجویان دخالتی نداشته‌اند. این امر با توجه به این که ایران در حال حاضر با معضل خالی ماندن صندلی‌های دانشگاه‌ها و تهدید از بین رفتن مشاغل ایجاد شده در آموزش عالی روبه‌رو است، یکی از راه‌حل‌های مناسب اقتصادی و استفاده از زیرساخت‌های آموزش عالی کشور خواهد بود.

- تعداد دانشجویان ایرانی خارج از کشور نسبت به سال ۲۰۱۷ با افزایشی تقریباً ۶ درصدی همراه بوده است و از ۵۳ هزار و ۲۲۰ نفر به ۵۶ هزار و ۳۷۶ نفر رسیده است.
- تعداد دانشجویان خارجی در ایران از سال ۱۳۹۰ تا سال ۱۳۹۸ با افزایش ۵/۵ برابری همراه بوده است و از ۵ هزار و ۴۸۵ نفر به ۳۰ هزار و ۹۵۱ نفر رسیده است. در سال ۱۳۹۹ نیز تعداد دانشجویان خارجی به ۴۴ هزار و ۳۵۰ نفر افزایش یافته است.

۱. اگرچه داده‌های موجود تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور را تا سال ۲۰۱۸ نشان می‌دهد اما شواهد موجود نشان می‌دهد که ویروس کرونا تاثیر زیادی بر تعداد دانشجویان بین‌المللی در سال‌های آتی خواهد گذاشت.

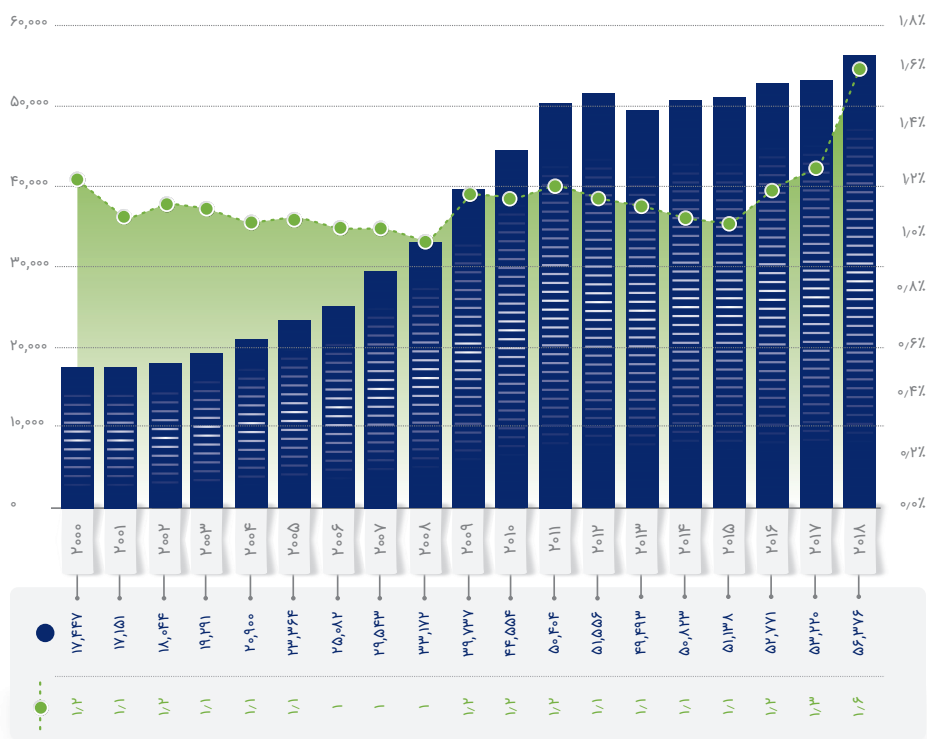
جدول ۱۷- وضعیت کلی ایران در مهاجرت‌های دانشجویی و تحصیلی

وضعیت کلی ایران در مهاجرت‌های دانشجویی و تحصیلی		
۵۶,۳۷۶	تعداد	تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در سال ۲۰۱۸
۱۹	رتبه ایران	
۳۰,۹۵۱	تعداد	تعداد دانشجویان خارجی در ایران در سال ۲۰۱۸
۳۱	رتبه ایران	
۱۹۸۹	تعداد	تعداد ایرانیان بازگشتی در طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم تا فروردین ۱۴۰۰

منبع: (معاونت علمی ریاست جمهوری، ۱۳۹۹) (UIS, 2021)

الف) دانشجویان ایرانی در خارج از کشور

- در سال ۲۰۱۸ تقریباً ۱/۶ درصد از کل دانشجویان در خارج از کشور مشغول به تحصیل بوده‌اند.
- تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ با افزایشی ۳/۲ برابری همراه بوده است. در بازه زمانی ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۸ تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در تراز ۵۰ هزار دانشجو ثابت مانده است.

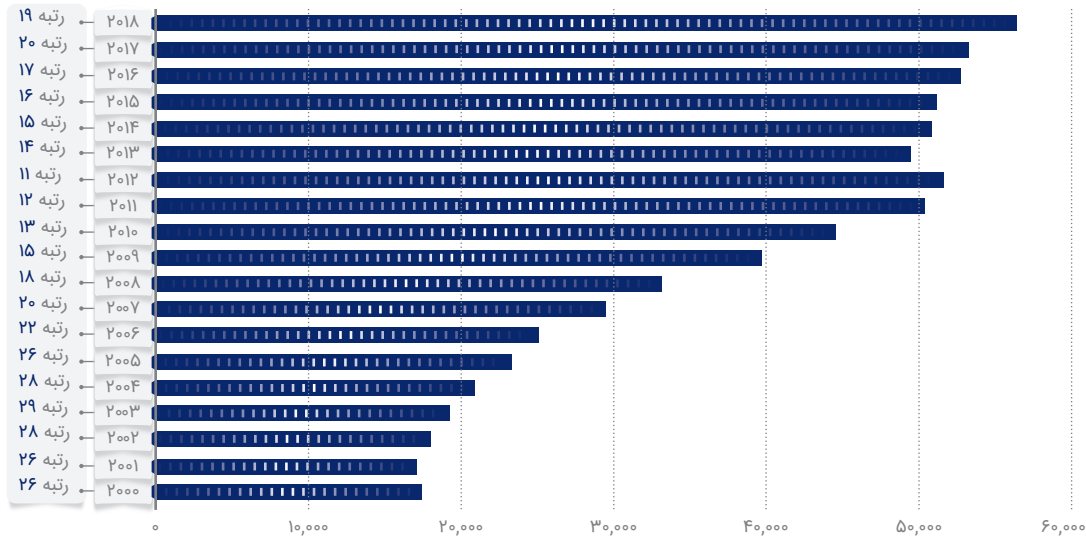
نمودار ۴۴- جمعیت (تجمعی) دانشجویان ایرانی در خارج از کشور در سال ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰

منبع: (UIS, 2021)

رتبه دانشجویی ایران

طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۸ رتبه دانشجویی ایران همواره در بین رتبه ۱۲ تا ۲۰ قرار داشته است.

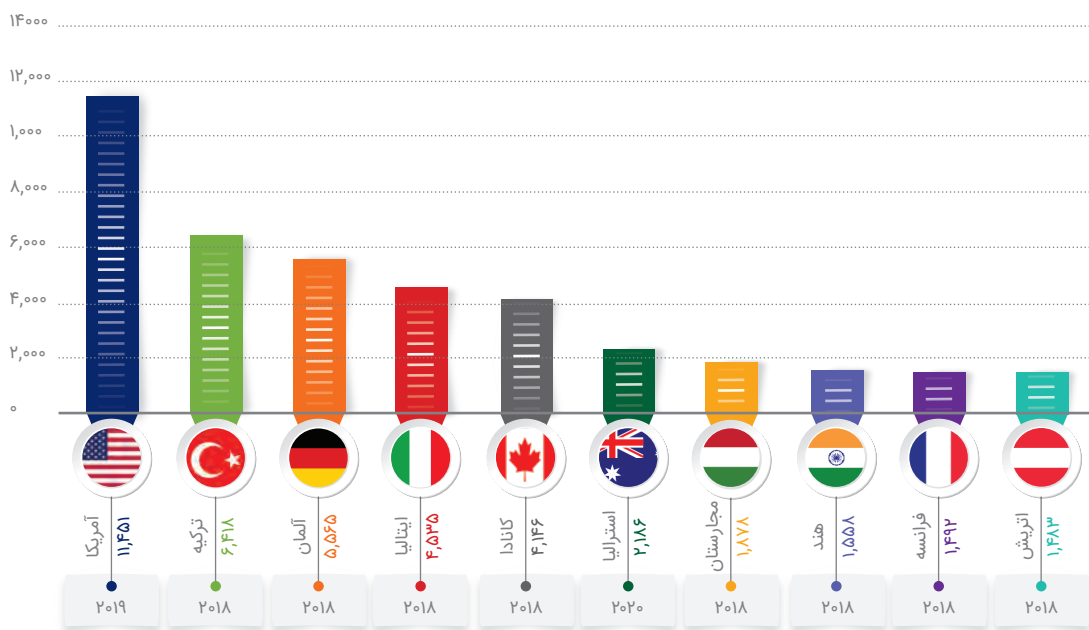

نمودار ۴۵- رتبه دانشجویی ایران در بازه زمانی ۲۰۰۰ - ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

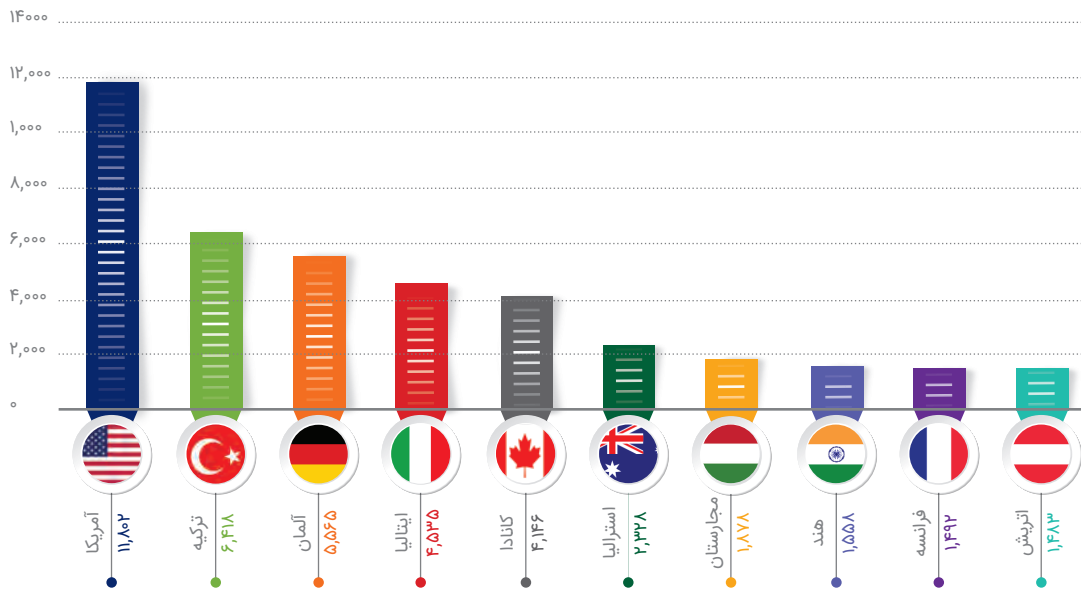
مقاصد اصلی دانشجویان ایرانی

آمریکا، ترکیه، آلمان، ایتالیا و کانادا به عنوان پنج مقصد اصلی دانشجویان ایرانی در دنیا هستند.

نمودار ۴۶- ده مقصد برتر دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

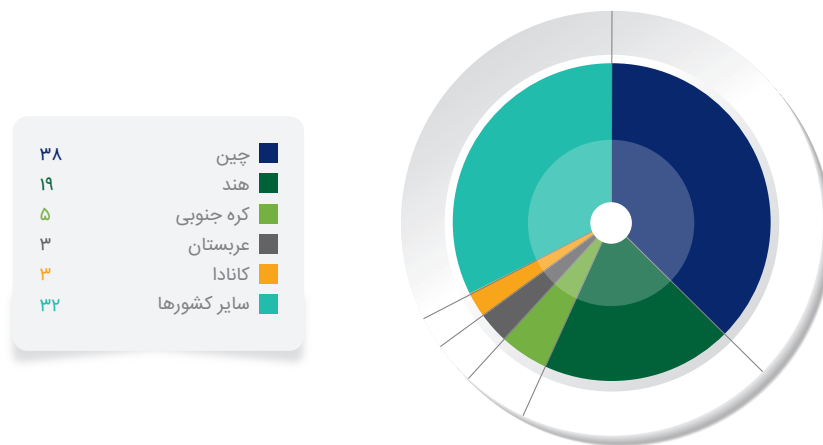
نمودار ۴۷- ده مقصد برتر دانشجویان ایرانی بر اساس آخرین آمار موجود

منبع: (UIS, 2021) (open doors, 2021) (Austrade-MIP, 2020)

جمعیت دانشجویان ایرانی در برخی از کشورهای منتخب

دانشجویان ایرانی در آمریکا

- تعداد دانشجویان بین‌المللی در کشور آمریکا در سال ۲۰۱۹-۲۰۲۰: یک میلیون و ۷۵ هزار و ۴۹۶ نفر
- کشورهای چین، هند، کره جنوبی، عربستان و کانادا به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور آمریکا را در اختیار دارند.

نمودار ۴۸- سهم دانشجویان فرستاده‌شده از کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور آمریکا در سال ۲۰۱۹-۲۰۲۰ (درصد)

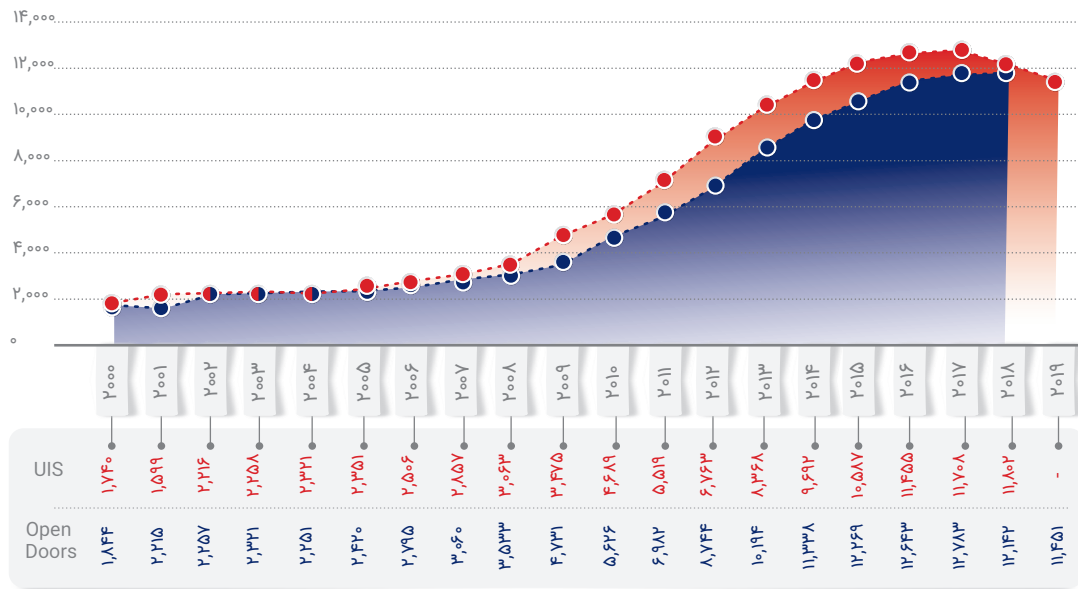
منبع: (open doors, 2021)

- در سال ۲۰۱۹ کشور ایران با ۱۱ هزار و ۴۵۱ دانشجو نیز یک درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در آمریکا را به خود اختصاص داده است.
- در اواسط قرن بیستم، ایران با داشتن ۶۰۰ دانشجو در آمریکا، در میان ده کشور دانشجویفروست به آمریکا قرار داشته است.
- در زمان وقوع انقلاب، ایران با ۵۱ هزار دانشجو، در صدر کشورهای دانشجویفروست به آمریکا قرار داشت.
- از دهه ۱۹۹۰ به بعد، ایران از فهرست ده کشور اصلی دانشجویفروست به آمریکا خارج شده است.
- در سال ۲۰۱۹ تعداد دانشجویان ایرانی در آمریکا نسبت به سال ۲۰۱۸ با کاهشی تقریباً ۶ درصدی همراه بوده و از ۱۲ هزار و ۱۴۲ نفر در سال ۲۰۱۸ به ۱۱ هزار و ۴۵۱ نفر در سال ۲۰۱۹ رسیده است.
- رتبه ایران به لحاظ دانشجویفروستی در کشور آمریکا از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۹ همواره در بازه‌ای بین ۱۱ تا ۲۰ قرار داشته است.

جدول ۱۸- مقایسه تعداد دانشجویان ایرانی در کشور آمریکا طی سال‌های ۲۰۲۰-۱۹۵۰

۲۰۱۹-۲۰			۱۹۷۹-۸۰			۱۹۴۹-۵۰		
کشور	تعداد	سهم (درصد)	کشور	تعداد	سهم (درصد)	کشور	تعداد	سهم (درصد)
چین	۳۷۳,۰۰۰	۳۴,۶	ایران	۵۱,۰۰۰	۱۶,۵	کانادا	۴,۴۰۰	۱۶,۵
هند	۱۹۳,۰۰۰	۱۸	تایوان	۱۸,۰۰۰	۱۳,۸	تایوان	۳,۶۰۰	۱۳,۸
کره جنوبی	۵۰,۰۰۰	۴,۶	نیجریه	۱۶,۰۰۰	۵,۱	هند	۱,۴۰۰	۵,۱
عربستان	۳۱,۰۰۰	۲,۹	کانادا	۱۵,۰۰۰	۳,۱	بریتانیا	۸۰۰	۳,۱
کانادا	۲۶,۰۰۰	۲,۴	ژاپن	۱۲,۰۰۰	۳,۱	مکزیک	۸۰۰	۳,۱
ویتنام	۲۴,۰۰۰	۲,۲	هنگ کنگ	۱۰,۰۰۰	۲,۸	کوبا	۷۰۰	۲,۸
تایوان	۲۴,۰۰۰	۲,۲	ونزوئلا	۱۰,۰۰۰	۲,۷	فیلیپین	۷۰۰	۲,۷
ژاپن	۱۸,۰۰۰	۱,۶	عربستان	۱۰,۰۰۰	۲,۵	آلمان	۷۰۰	۲,۵
برزیل	۱۷,۰۰۰	۱,۶	هند	۹,۰۰۰	۲,۲	کلمبیا	۶۰۰	۲,۲
مکزیک	۱۴,۰۰۰	۱,۳	تایلند	۷,۰۰۰	۲,۲	ایران	۶۰۰	۲,۲
سایر کشورها	۳۰۷,۰۰۰	۲۸,۵	سایر کشورها	۱۲۹,۰۰۰	۴۶	سایر کشورها	۱۲,۱۰۰	۴۶
مجموع	۱,۰۷۵,۰۰۰	۱۰۰	مجموع	۲۸۶,۰۰۰	۱۰۰	مجموع	۲۶,۴۰۰	۱۰۰

منبع: (Migration Policy Institute, 2021)

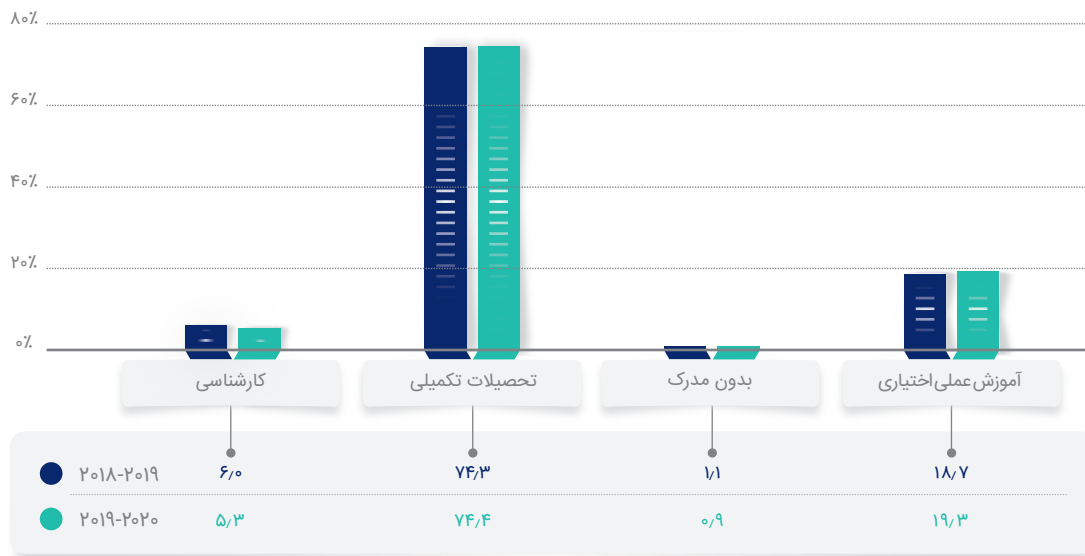
نمودار ۴۹- جمعیت دانشجویان ایرانی در آمریکا در بازه زمانی ۲۰۰۰ - ۲۰۱۹

منبع: (UIS, 2021) (open doors, 2021)

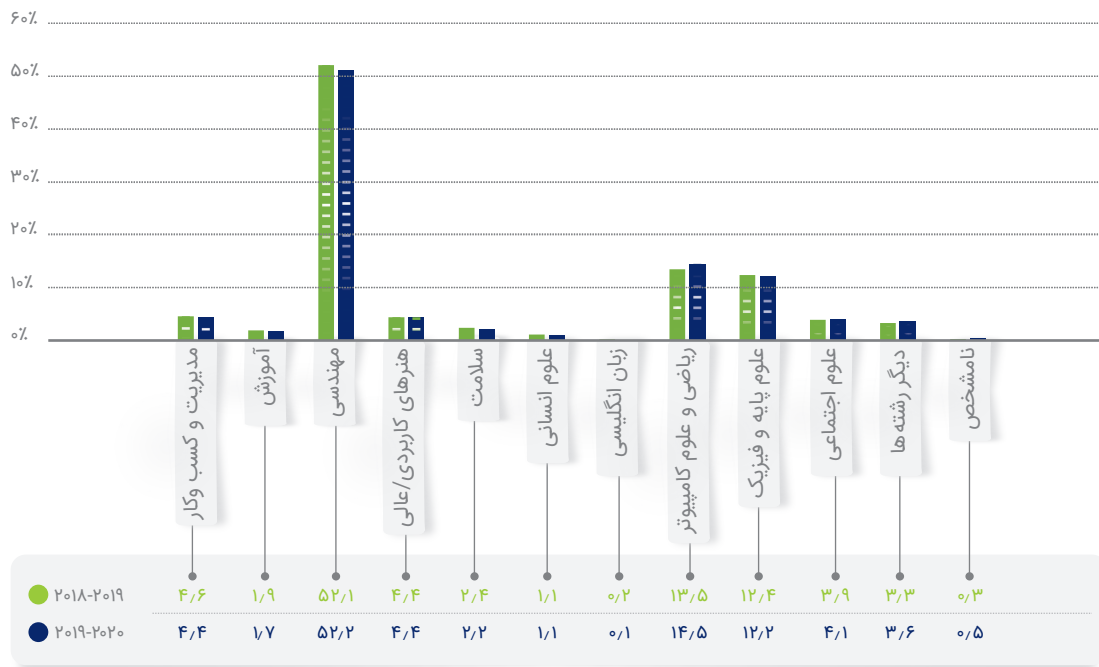

نمودار ۵۰- رتبه دانشجویان ایرانی به کشور آمریکا در بازه زمانی ۲۰۱۱ - ۲۰۱۹
(open doors, 2021)

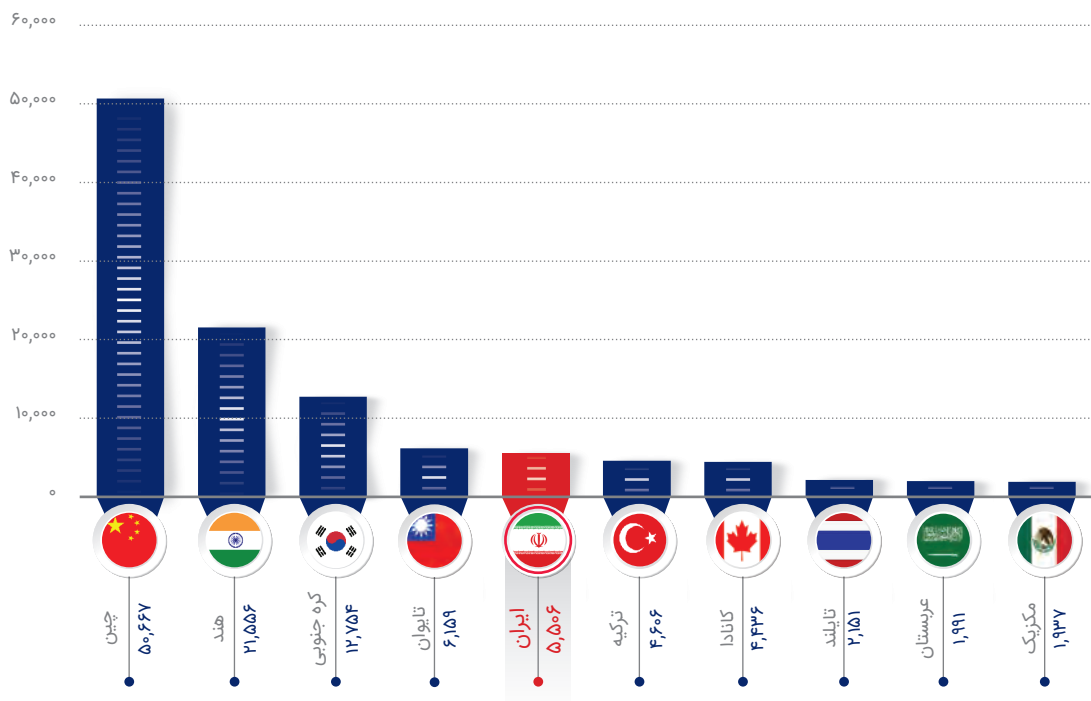
- طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹ کشور ایران حائز رتبه ۵ در میان ۱۰ کشور برتر دریافت‌کننده ویزای تحصیلی موقت در مقطع تحصیلی دکترا بوده است.
- در سال ۲۰۱۹ ایران بر اساس تعداد دانشجویان بین‌المللی در آمریکا در مقطع دکتری در رتبه چهارم (بر اساس تعداد دانشجوی) قرار دارد.
- در سال ۲۰۱۹-۲۰۲۰ ایران حائز رتبه ۱۳ در میان کشورهای دانشجویان به آمریکا بوده است.
- اکثریت دانشجویان ایرانی (تقریباً ۷۵ درصد) در آمریکا در مقاطع تحصیلات تکمیلی (ارشد و دکترا) مشغول به تحصیل هستند.
- بیش از نیمی از دانشجویان ایرانی در آمریکا در رشته‌های مهندسی مشغول به تحصیل هستند.

نمودار ۵۱- دانشجویان ایرانی در آمریکا بر اساس مقطع تحصیلی (درصد)
(open doors, 2021)

نمودار ۵۲- پروفایل تحصیلی دانشجویان ایرانی در رشته‌های مختلف در دانشگاه‌های آمریکا (درصد)
 منبع: (open doors, 2021)

نمودار ۵۳- ده کشور برتر دریافت‌کننده ویزای موقت تحصیلی آمریکا در مقطع دکتری طی سال‌های ۲۰۱۰ - ۲۰۱۹
 منبع: (NSF, 2020)

جدول ۱۹- بیست کشور برتر دارندگان ویزای موقت در مقطع دکترا در سال ۲۰۱۹

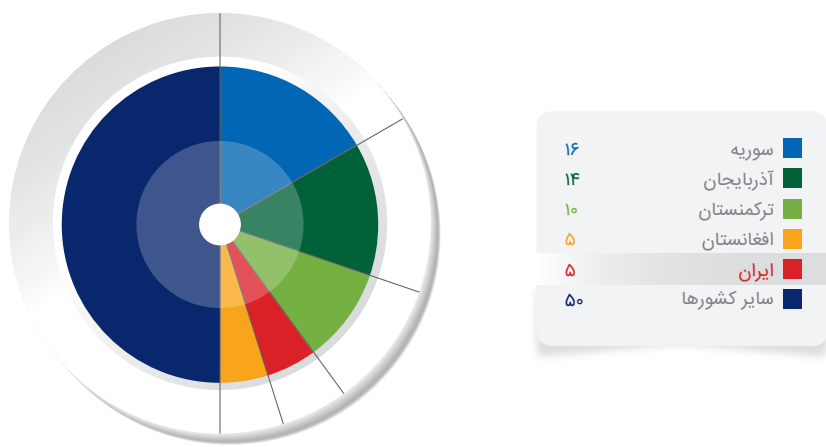
رتبه	کشور	دریافت کنندگان ویزای موقت تحصیلی در مقطع دکترا در سال ۲۰۱۹
۱	چین	۶,۳۰۵
۲	هند	۲,۰۵۰
۳	کره جنوبی	۱,۱۶۴
۴	ایران	۹۵۹
۵	عربستان سعودی	۵۵۳
۶	تایوان	۴۹۱
۷	کانادا	۴۴۲
۸	ترکیه	۴۰۵
۹	بنگلادش	۲۹۱
۱۰	برزیل	۲۵۲
۱۱	نپال	۲۳۹
۱۲	کلمبیا	۲۰۳
۱۳	عراق	۲۰۳
۱۴	مکزیک	۱۸۸
۱۵	ایتالیا	۱۷۰
۱۶	ویتنام	۱۶۸
۱۷	مصر	۱۶۳
۱۸	تایلند	۱۵۹
۱۹	آلمان	۱۵۲
۲۰	سريلانكا	۱۵۰

منبع: (NSF,2020)

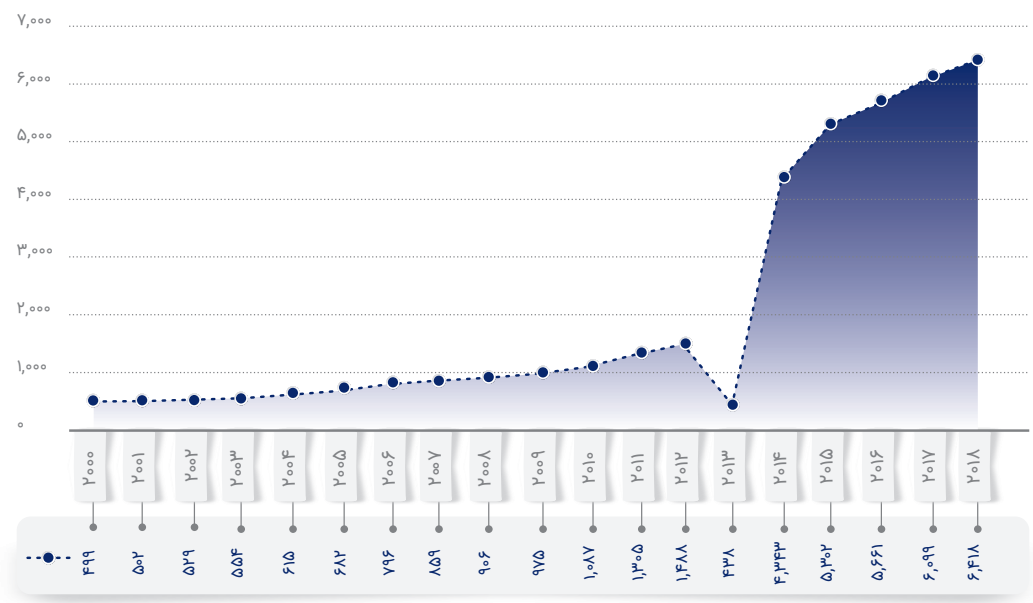
دانشجویان ایرانی در ترکیه

- پایین تر بودن هزینه تحصیل در کشور ترکیه نسبت به سایر کشورها یکی از دلایل اصلی افزایش جمعیت دانشجویان ایرانی در کشور ترکیه می‌باشد.
- تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور ترکیه با افزایشی ۵ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۶,۰۹۹ دانشجوی به ۶,۴۱۸ دانشجوی در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران به لحاظ شاخص دانشجویفرستی به کشور ترکیه در رتبه ۴ قرار داشته است.

- تعداد دانشجویان بین‌المللی در ترکیه در سال ۲۰۱۸: ۱۲۵ هزار و ۱۳۸ نفر
- کشورهای سوریه، آذربایجان، ترکمنستان، ایران و افغانستان به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور ترکیه را در اختیار دارند. این پنج کشور ۵۰ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در ترکیه را به خود اختصاص داده‌اند.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران با ۶,۴۱۸ دانشجو ۵ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در ترکیه را به خود اختصاص داده است.

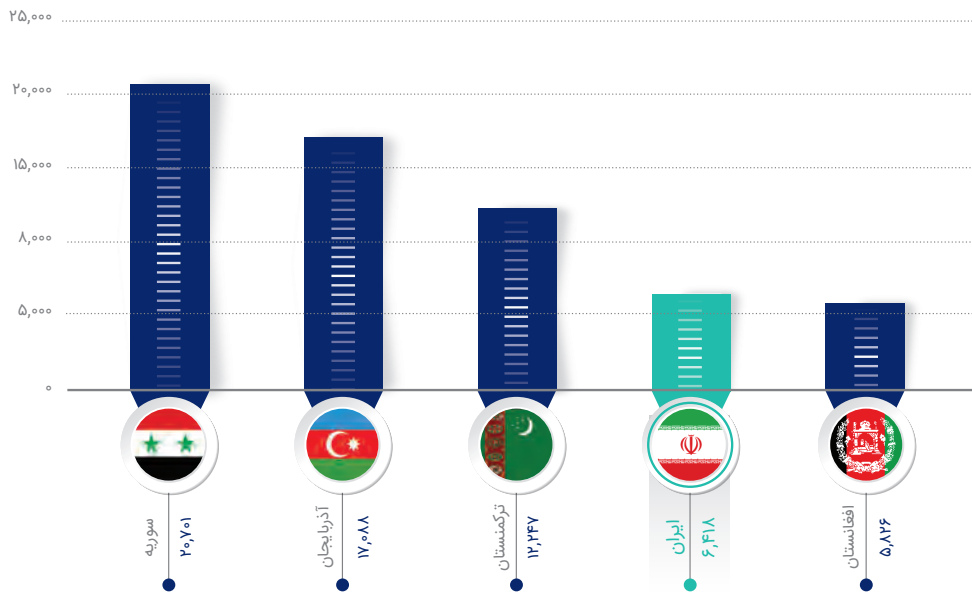

نمودار ۵۴- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور ترکیه در سال ۲۰۱۸ (درصد)

نمودار ۵۵- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور ترکیه طی سال‌های ۲۰۰۰- ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

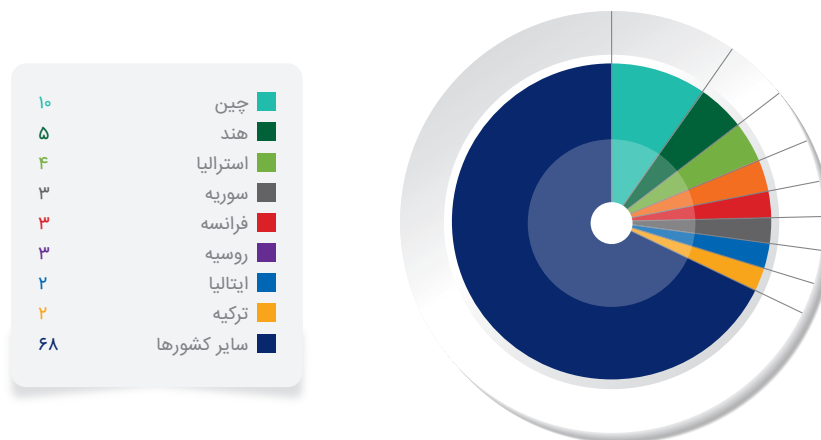

نمودار ۵۶- پنج کشور برتر دانشجویفرست به ترکیه در سال ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

دانشجویان ایرانی در آلمان

- تعداد دانشجویان بین‌المللی در آلمان در سال ۲۰۱۸: ۳۱۱ هزار و ۷۳۸ نفر
- کشورهای چین، هند، استرالیا، روسیه و فرانسه به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور آلمان را در اختیار دارند.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران با ۵,۵۶۵ دانشجو ۱/۷ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در آلمان را به خود اختصاص داده است.

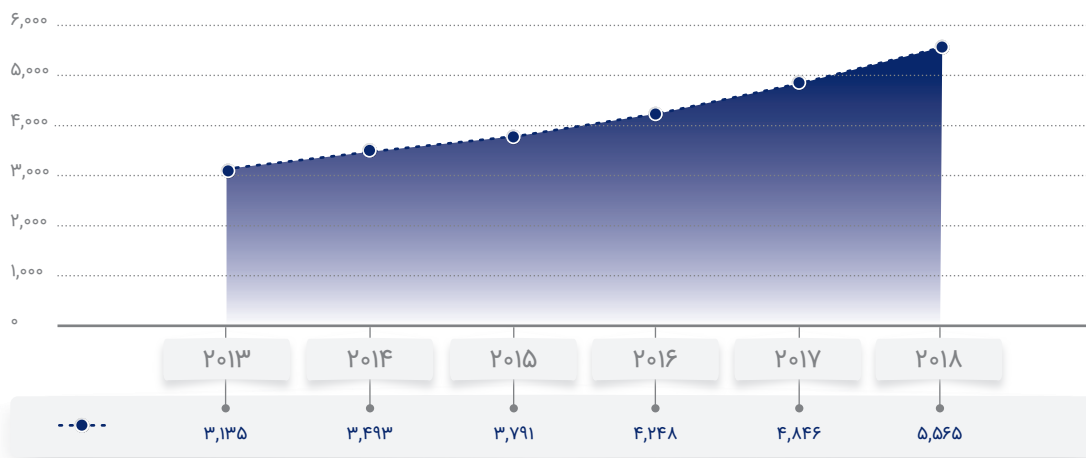
نمودار ۵۷- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور آلمان در سال ۲۰۱۸ (درصد)

منبع: (UIS, 2021)

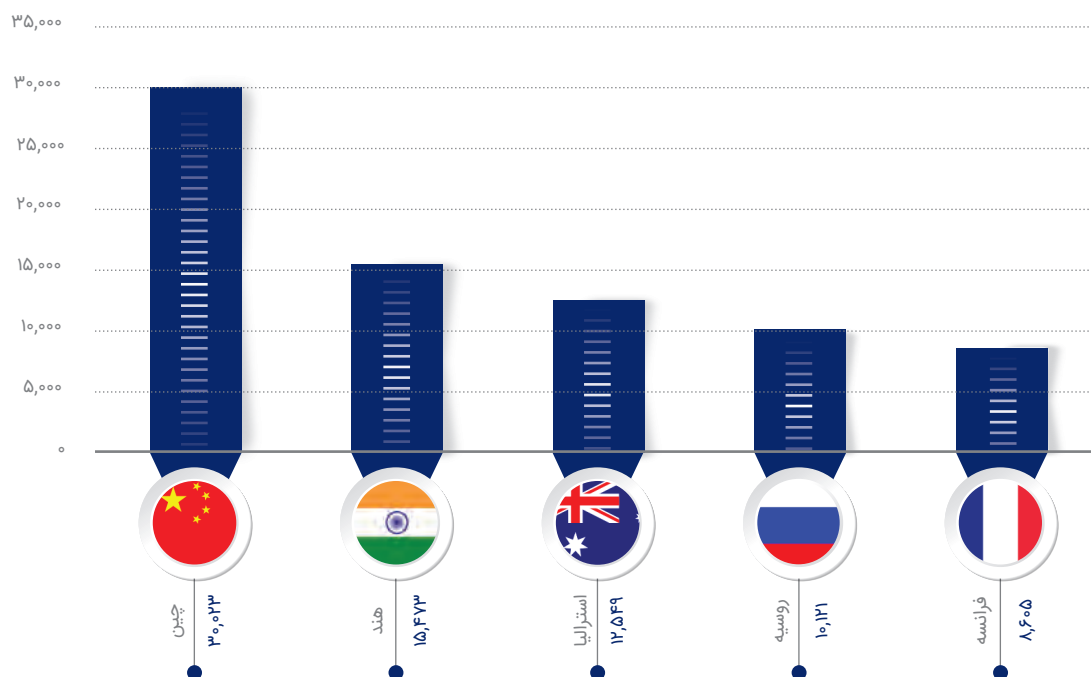
• کشورهای چین، هند، استرالیا، روسیه و فرانسه به ترتیب ۵ کشور اصلی دانشجویفراست به کشور آلمان هستند. ایران با ۵,۵۶۵ دانشجو حائز رتبه ۱۵ در میان کشورهای دانشجویفراست به کشور آلمان می‌باشد.

• تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور آلمان با افزایشی ۱۴ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۴,۸۴۶ دانشجو به ۵,۵۶۵ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.

نمودار ۵۸- تعداد دانشجویان ایرانی در آلمان از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

نمودار ۵۹- پنج کشور برتر دانشجویفراست به کشور آلمان در سال ۲۰۱۸

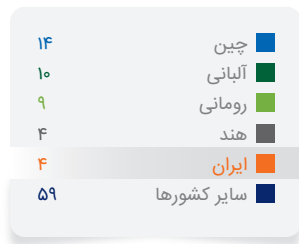
منبع: (UIS, 2021)

دانشجویان ایرانی در ایتالیا

• در سال ۲۰۱۸ کشور ایران با ۴,۵۳۵ دانشجو ۴ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در ایتالیا را به خود اختصاص داده است.

• تعداد دانشجویان بین‌المللی در ایتالیا در سال ۲۰۱۸: ۱۰۶ هزار و ۶۱۱ نفر

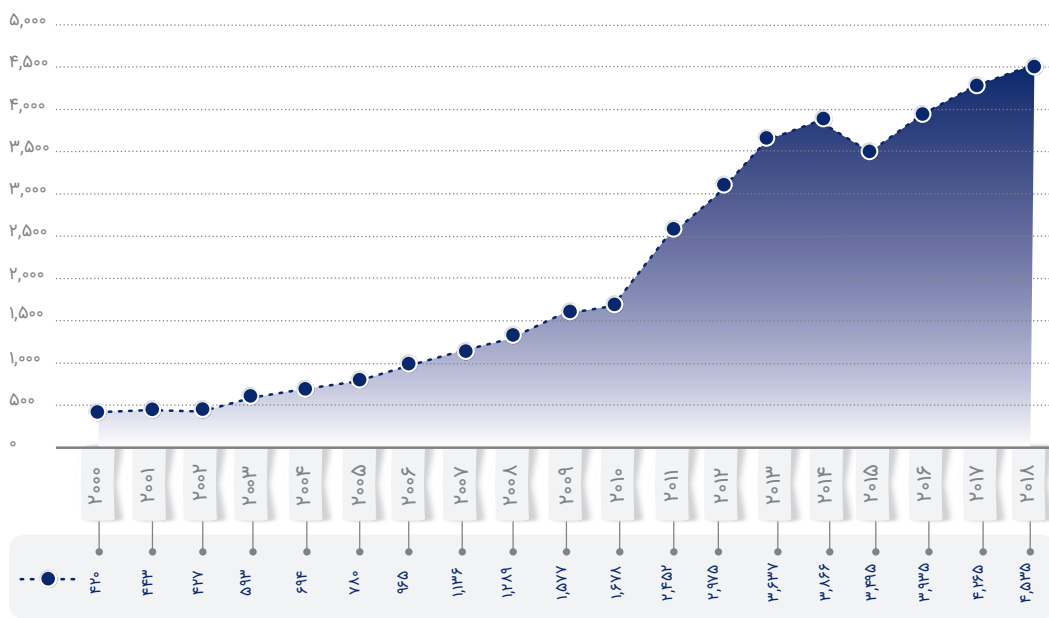
• کشورهای چین، آلبانی، رومانی، ایران و هند به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور ایتالیا را در اختیار دارند.

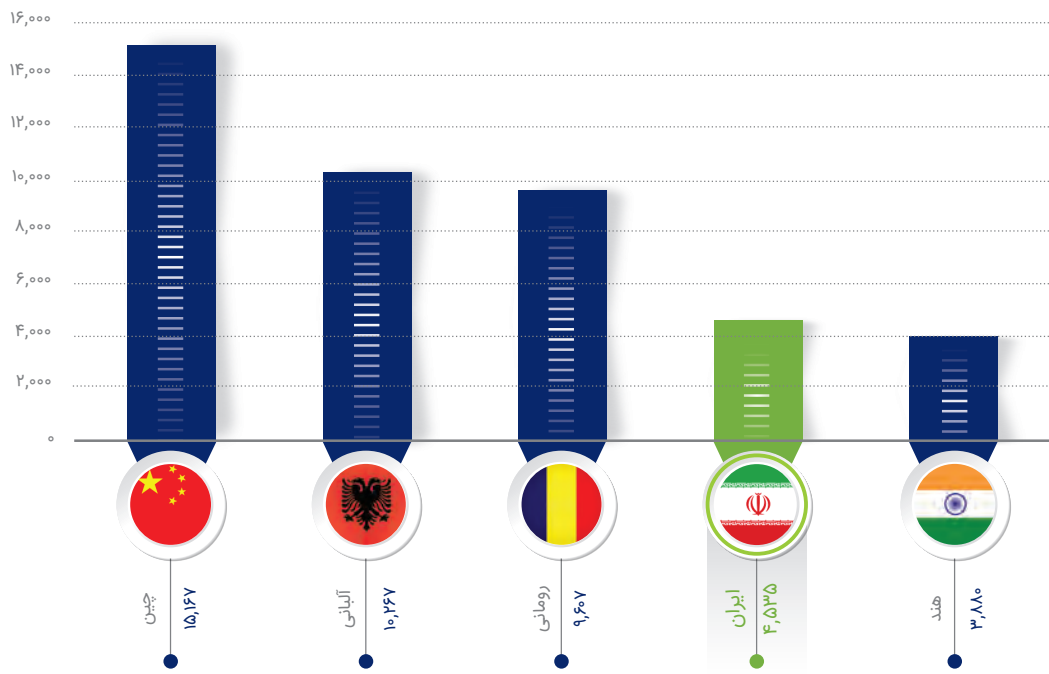
نمودار ۶۰- سهم دانشجویان فرستاده‌شده از کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور ایتالیا در سال ۲۰۱۸ (درصد)
منبع: (UIS, 2021)

• در سال ۲۰۱۸ کشور ایران به لحاظ شاخص دانشجویان فرستاده‌شده به کشور ایتالیا در رتبه ۴ قرار داشته است.

• تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور ایتالیا با افزایشی ۶ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۴,۲۶۵ دانشجو به ۴,۵۳۵ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.

نمودار ۶۱- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور ایتالیا طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰
منبع: (UIS, 2021)

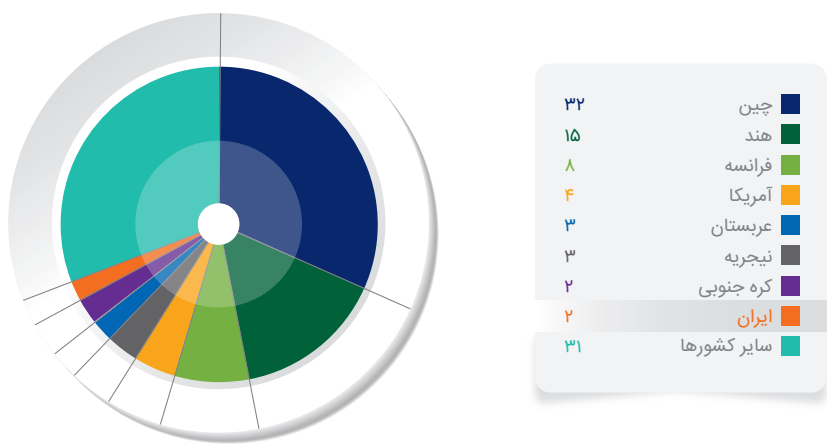

نمودار ۶۲- پنج کشور برتر دانشجویفرست به کشور ایتالیا در سال ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

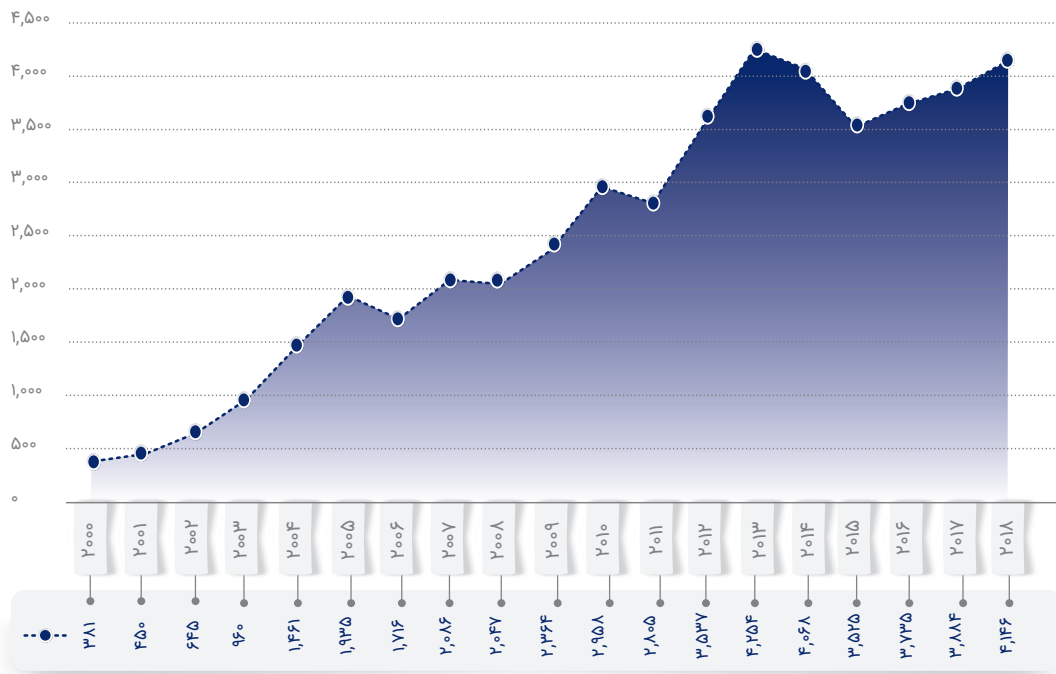
دانشجویان ایرانی در کانادا

- تعداد دانشجویان بین‌المللی در کانادا در سال ۲۰۱۸: ۲۲۴ هزار و ۵۴۸ نفر
- کشورهای چین، هند، فرانسه، آمریکا و نیجریه به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور کانادا را در اختیار دارند.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران با ۴,۵۳۵ دانشجو ۲ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در کانادا را به خود اختصاص داده است.

نمودار ۶۳- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور کانادا در سال ۲۰۱۸ (درصد)

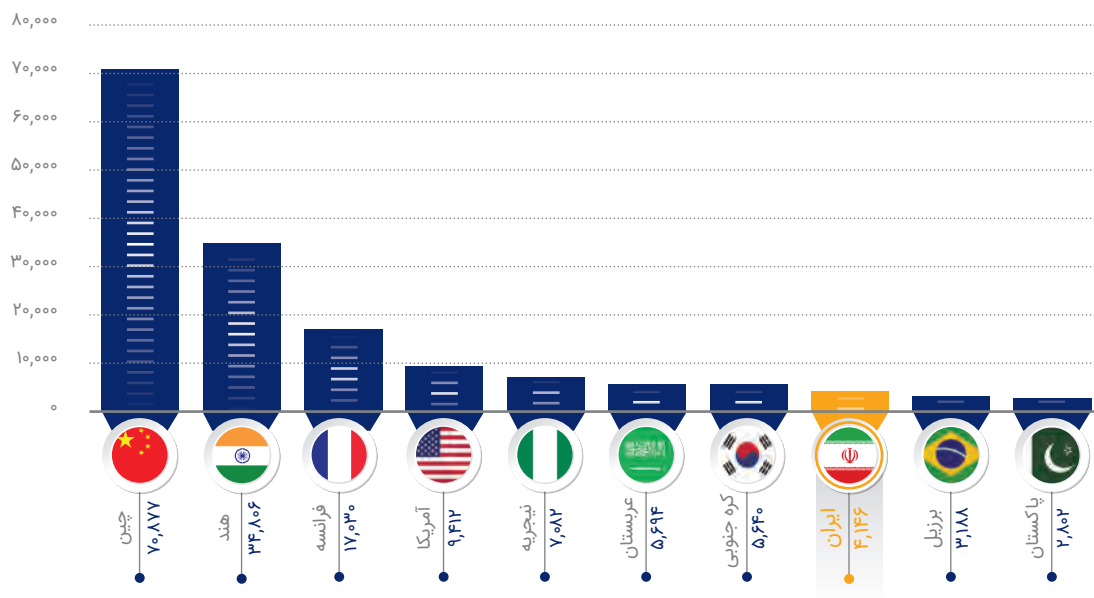
منبع: (UIS, 2021)

نمودار ۶۴- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور کانادا طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰

منبع: (UIS, 2021)

- تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور کانادا با افزایشی تقریباً ۷ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۳,۸۸۴ دانشجو به ۴,۱۴۶ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران به لحاظ شاخص دانشجویفرستی به کشور کانادا در رتبه ۸ قرار داشته است.

نمودار ۶۵- ده کشور برتر دانشجویفرست به کشور کانادا در سال ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

دانشجویان ایرانی در استرالیا

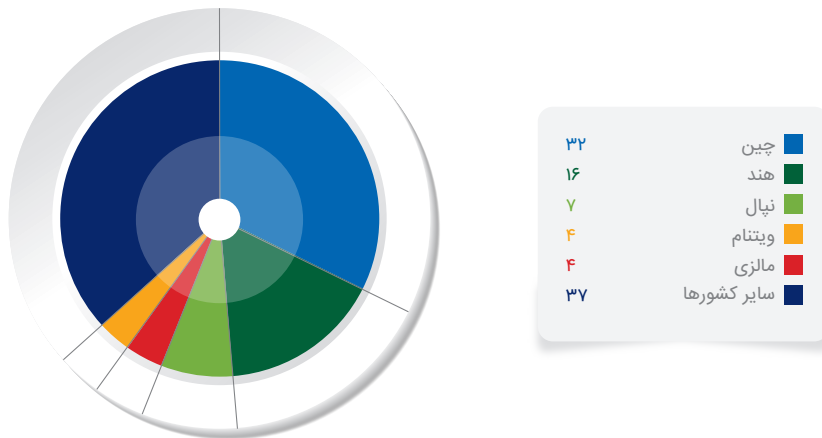
• تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور استرالیا با افزایشی ۸ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۲,۱۵۳ دانشجو به ۲,۳۲۸ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.

• در سال ۲۰۱۸ کشورهای چین، هند، نپال، ویتنام و مالزی به ترتیب ۵ کشور اصلی دانشجویفرست به کشور استرالیا هستند. ایران با ۲,۳۲۸ دانشجو حائز رتبه ۲۳ در میان کشورهای دانشجویفرست به کشور استرالیا می‌باشد.

• تعداد دانشجویان بین‌المللی در استرالیا در سال ۲۰۱۸: ۴۴۴ هزار و ۵۱۴ نفر

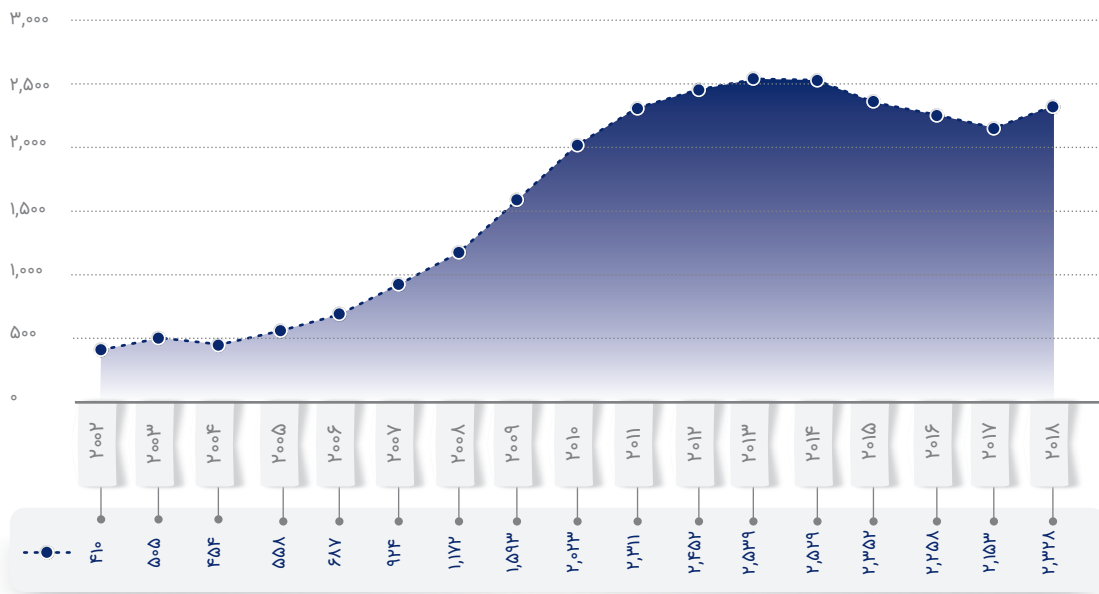
• کشورهای چین، هند، نپال، ویتنام و مالزی به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور استرالیا را در اختیار دارند.

• در سال ۲۰۱۸ کشور ایران با ۲,۳۲۸ دانشجو نیم درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در استرالیا را به خود اختصاص داده است.

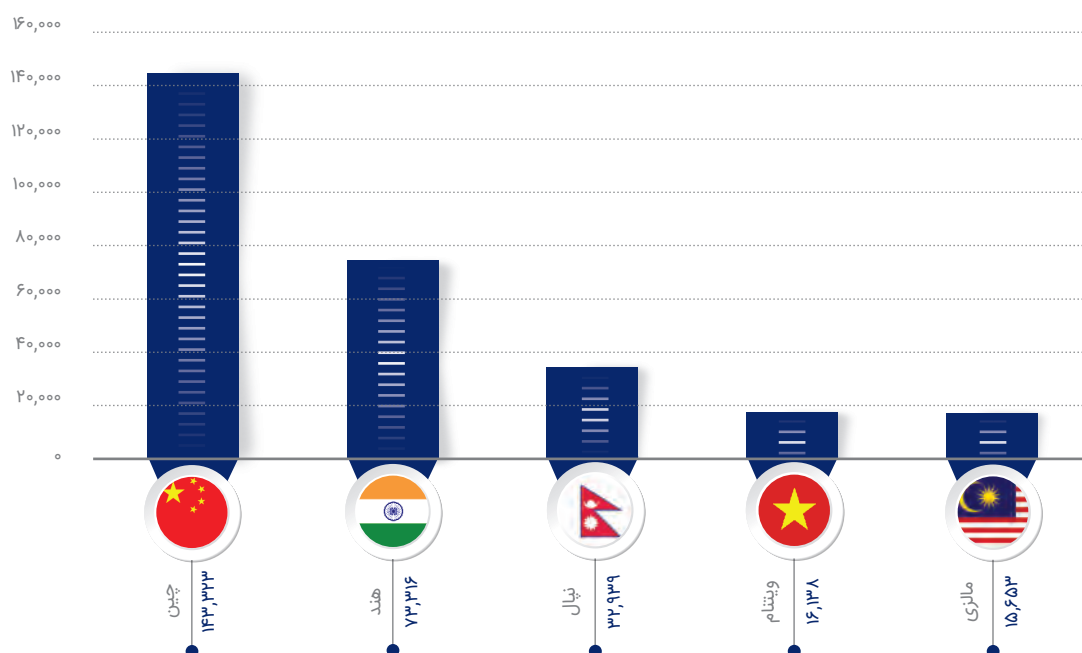
نمودار ۶۶- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور استرالیا در سال ۲۰۱۸ (درصد)

منبع: (UIS, 2021)

نمودار ۶۷- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور استرالیا طی سال‌های ۲۰۰۲ - ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

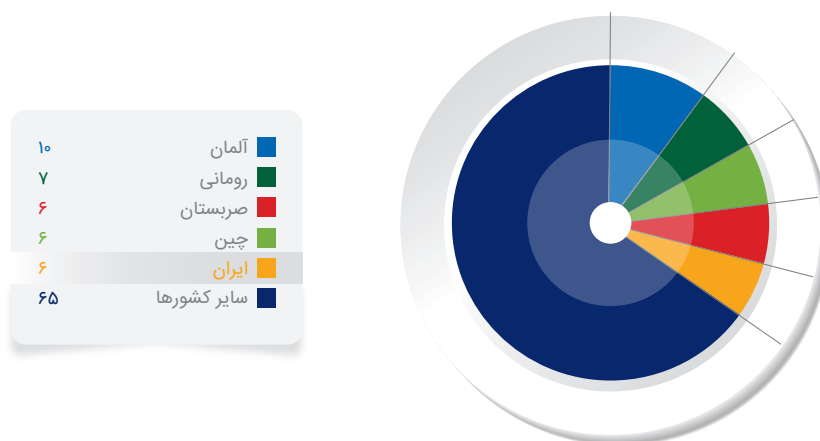
نمودار ۶۸- پنج کشور برتر دانشجویفرست به کشور استرالیا در سال ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

دانشجویان ایرانی در مجارستان

• در سال ۲۰۱۸ کشور ایران با ۱,۸۷۸ دانشجو ۶ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در مجارستان را به خود اختصاص داده است.

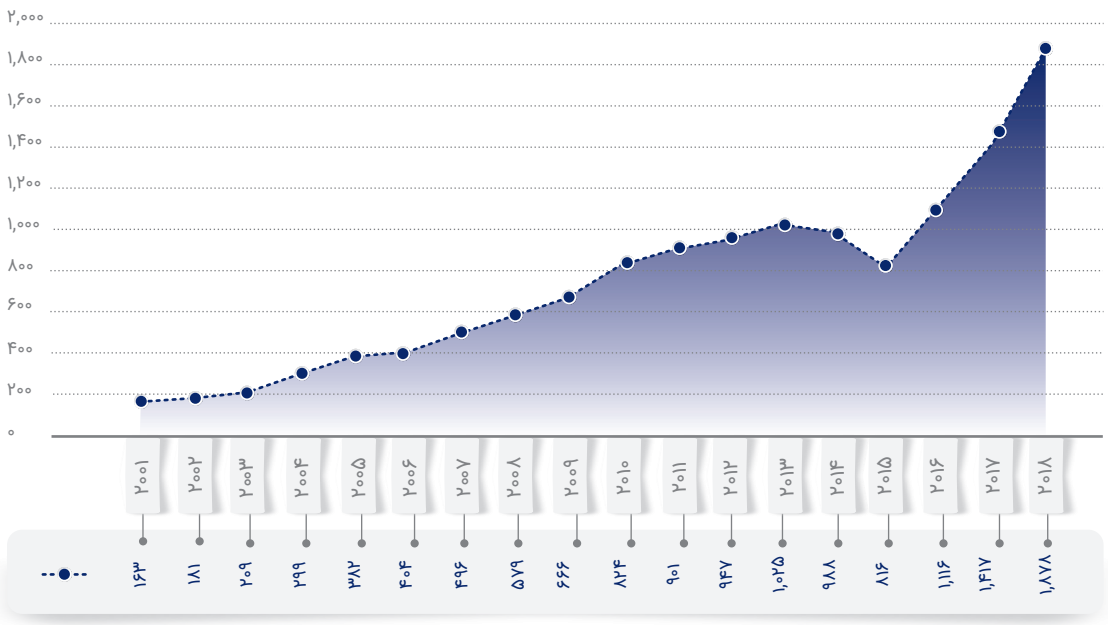
• تعداد دانشجویان بین‌المللی در مجارستان در سال ۲۰۱۸: ۳۲ هزار و ۳۳۲ نفر
• کشورهای آلمان، رومانی، چین، صربستان و ایران به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور مجارستان را در اختیار دارند.

نمودار ۶۹- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور مجارستان در سال ۲۰۱۸ (درصد)

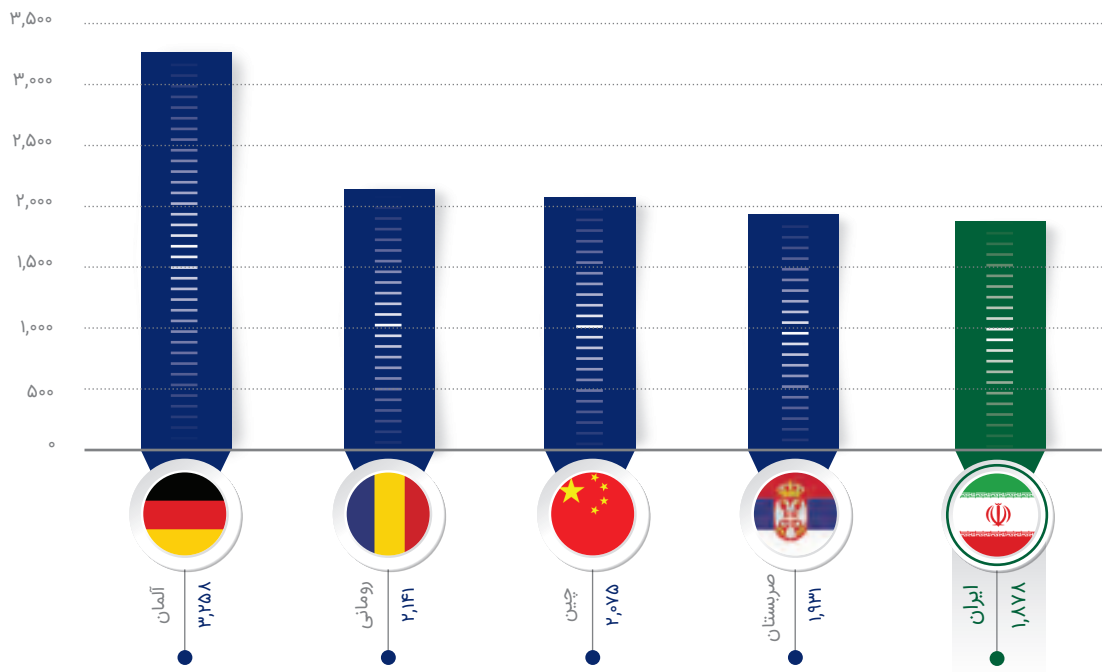
منبع: (UIS, 2021)

- تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور مجارستان با افزایشی ۸ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۲,۱۵۳ دانشجو به ۲,۳۲۸ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- در سال ۲۰۱۸ کشور ایران به لحاظ شاخص دانشجویفرستی به کشور مجارستان در رتبه ۵ قرار داشته است.

نمودار ۷۰- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور مجارستان طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۱

منبع: (UIS, 2021)

نمودار ۷۱- پنج کشور برتر دانشجویفرست به کشور مجارستان در سال ۲۰۱۸

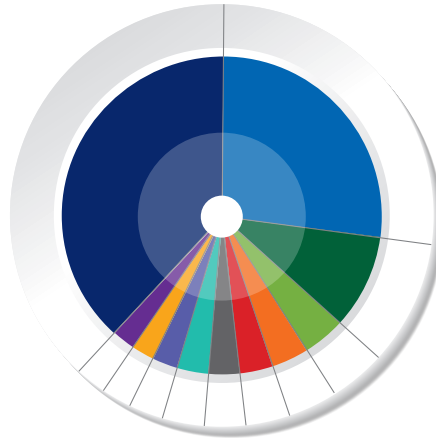
منبع: (UIS, 2021)

دانشجویان ایرانی در هند

• در سال ۲۰۱۹ کشور ایران با ۱,۱۲۷ دانشجو ۲ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در هند را به خود اختصاص داده است.

• تعداد دانشجویان بین‌المللی در هند در سال ۲۰۱۹: ۴۷ هزار و ۴۲۴ نفر

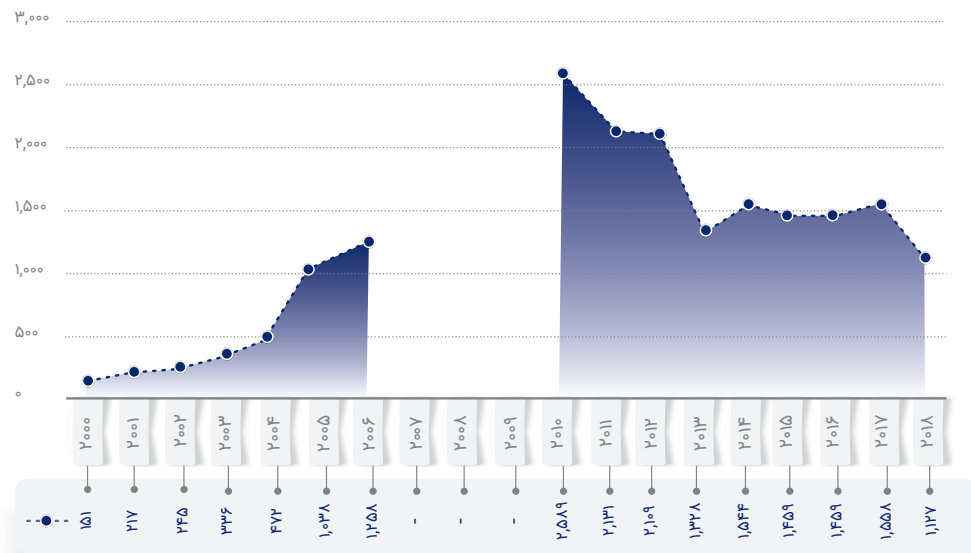
• کشورهای نپال، افغانستان، بنگلادش، بوتان و نیجریه به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور هند را در اختیار دارند.

نمودار ۷۲- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور هند در سال ۲۰۱۹ (درصد)
منبع: (UIS, 2021)

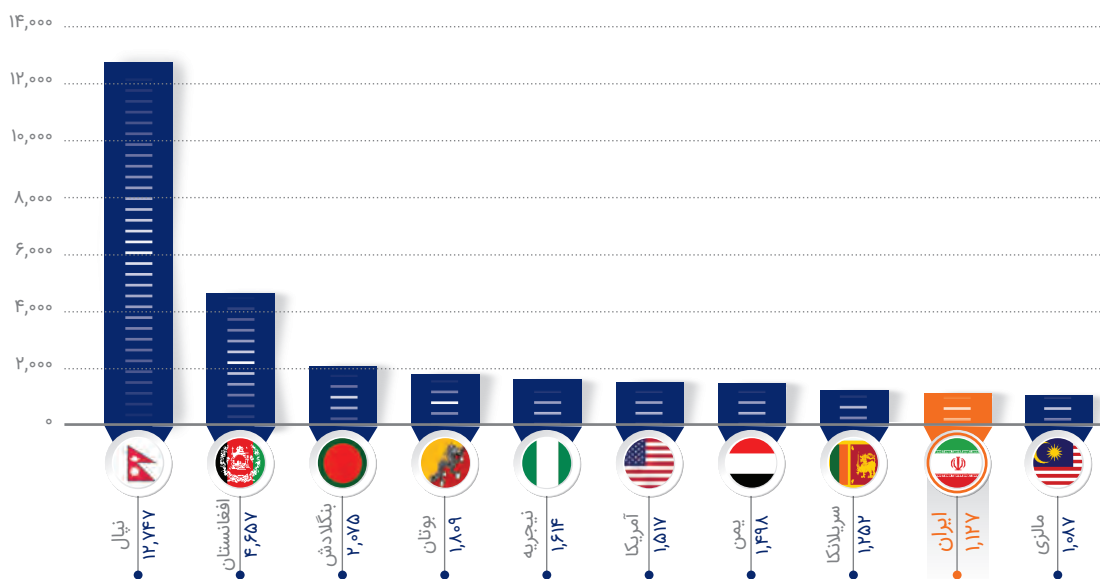
• در سال ۲۰۱۸ کشور ایران به لحاظ شاخص دانشجویفرستی به کشور هند در رتبه ۹ قرار داشته است.

• تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۹ در کشور هند با کاهشی تقریباً ۳ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۸ همراه بوده و از ۱,۵۵۸ دانشجو به ۱,۱۲۷ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.

نمودار ۷۳- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور هند طی سال‌های ۲۰۱۹ - ۲۰۰۰
منبع: (UIS, 2021)

نمودار ۷۴- ده کشور برتر دانشجویفرست به کشور هند در سال ۲۰۱۹

منبع: (UIS, 2021)

دانشجویان ایرانی در فرانسه

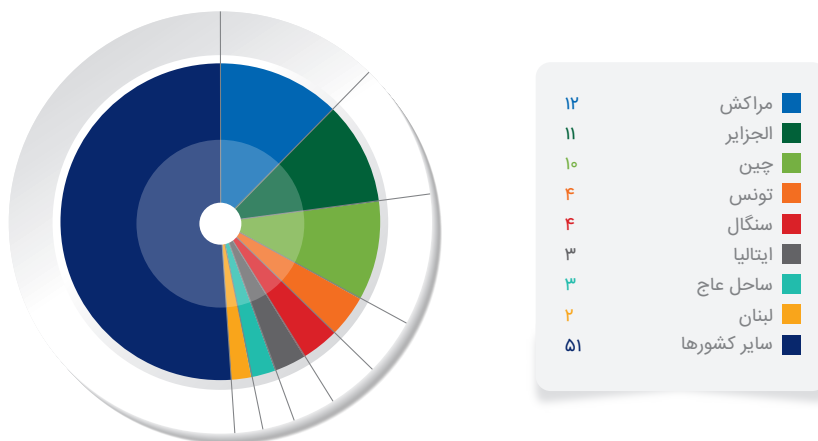
• تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور فرانسه با افزایشی تقریباً ۵ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۱,۴۲۴ دانشجو به ۱,۴۹۲ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.

• در سال ۲۰۱۸ کشورهای مراکش، الجزایر، چین، تونس و سنگال به ترتیب ۵ کشور اصلی دانشجویفرست به کشور فرانسه هستند. ایران با ۱,۴۹۲ دانشجو حائز رتبه ۳۴ در میان کشورهای دانشجویفرست به کشور فرانسه می‌باشد

• تعداد دانشجویان بین‌المللی در فرانسه در سال ۲۰۱۸: ۲۲۹ هزار و ۶۲۳ نفر

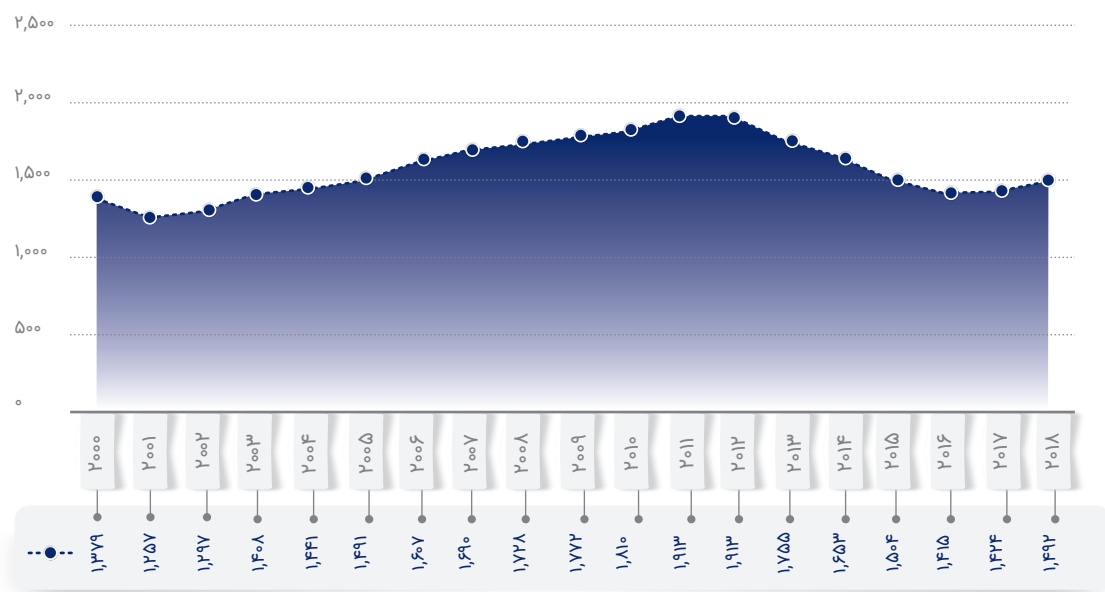
• کشورهای مراکش، الجزایر، چین، تونس و سنگال به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور فرانسه را در اختیار دارند.

• در سال ۲۰۱۹ کشور ایران با ۱,۴۹۲ دانشجو ۰/۰۶ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در فرانسه را به خود اختصاص داده است

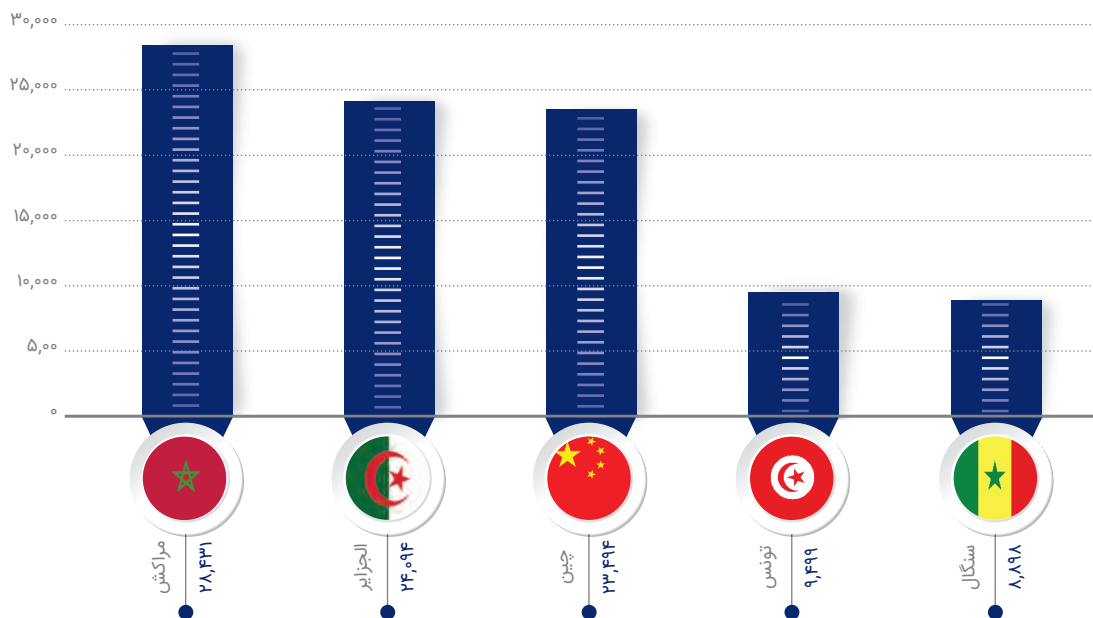
نمودار ۷۵- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور فرانسه در سال ۲۰۱۸ (درصد)

منبع: (UIS, 2021)

نمودار ۷۶- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور فرانسه طی سال‌های ۲۰۱۸ - ۲۰۰۰

منبع: (UIS, 2021)

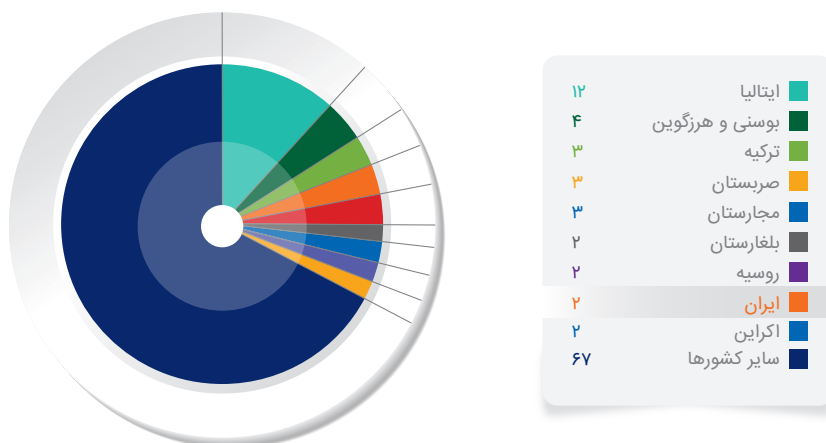
نمودار ۷۷- پنج کشور برتر دانشجویان فرانسوی در سال ۲۰۱۸

منبع: (UIS, 2021)

دانشجویان ایرانی در اتریش

- تعداد دانشجویان ایرانی در سال ۲۰۱۸ در کشور اتریش با افزایش ناچیز یک درصدی نسبت به سال ۲۰۱۷ همراه بوده و از ۱,۴۶۵ دانشجو به ۱,۴۸۳ دانشجو در سال ۲۰۱۸ رسیده است.
- در سال ۲۰۱۸ ایران با ۱,۴۸۳ دانشجو حائز رتبه ۸ در میان کشورهای دانشجویفرست به کشور اتریش می‌باشد.

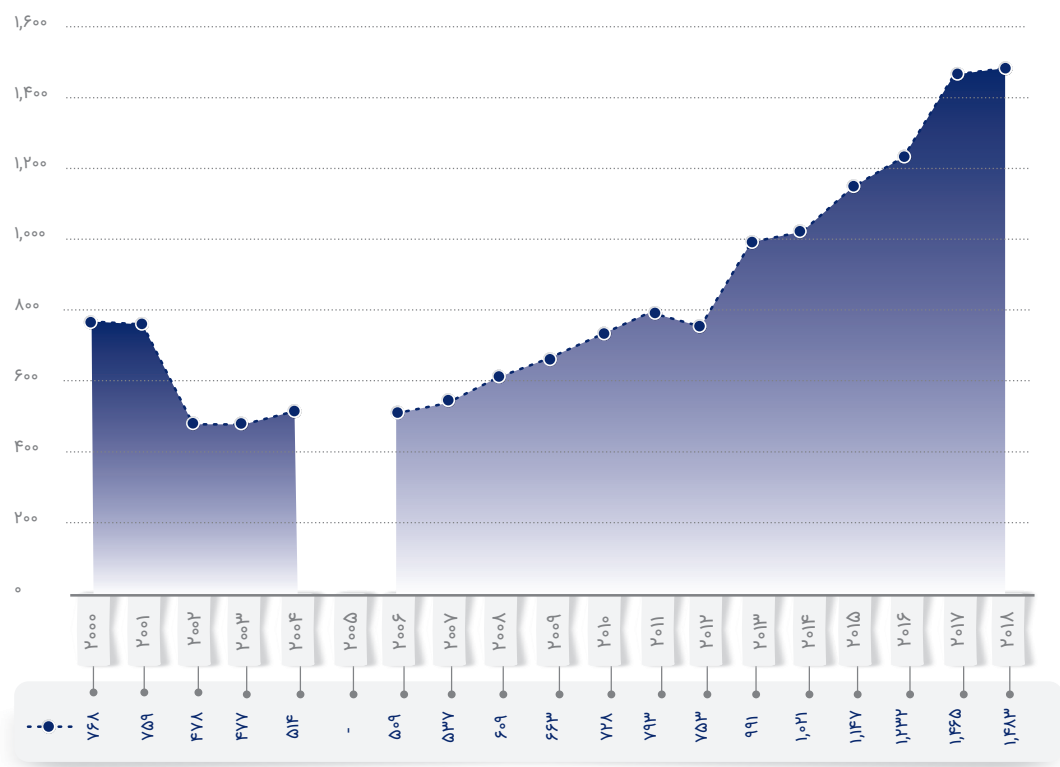
- تعداد دانشجویان بین‌المللی در کشور اتریش در سال ۲۰۱۸: ۷۵ هزار و ۲۵۹ نفر
- کشورهای ایتالیا، بوسنی و هرزگوین، صربستان، مجارستان و ترکیه به ترتیب بیشترین سهم از بازار دانشجویان بین‌المللی در کشور اتریش را در اختیار دارند.
  - در سال ۲۰۱۹ کشور ایران با ۱,۴۸۳ دانشجو ۲ درصد از سهم بازار دانشجویان بین‌المللی در اتریش را به خود اختصاص داده است

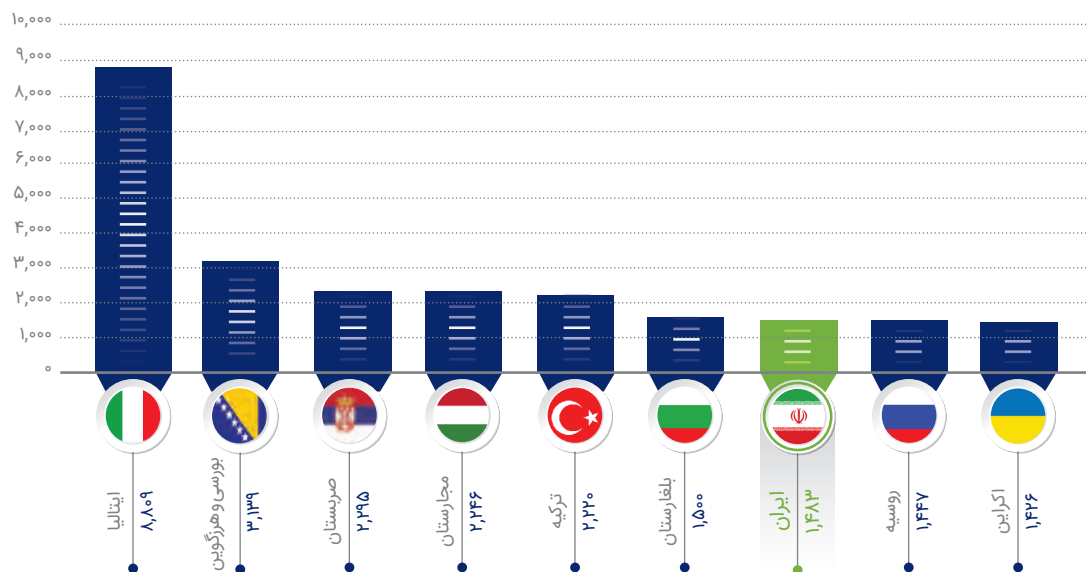
نمودار ۷۸- سهم دانشجویفرستی کشورهای منتخب از بازار دانشجویان بین‌المللی کشور اتریش در سال ۲۰۱۸ (درصد)

منبع: (UIS, 2021)

نمودار ۷۹- تعداد دانشجویان ایرانی در کشور اتریش طی سال‌های ۲۰۰۰ - ۲۰۱۸
منبع: (UIS, 2021)

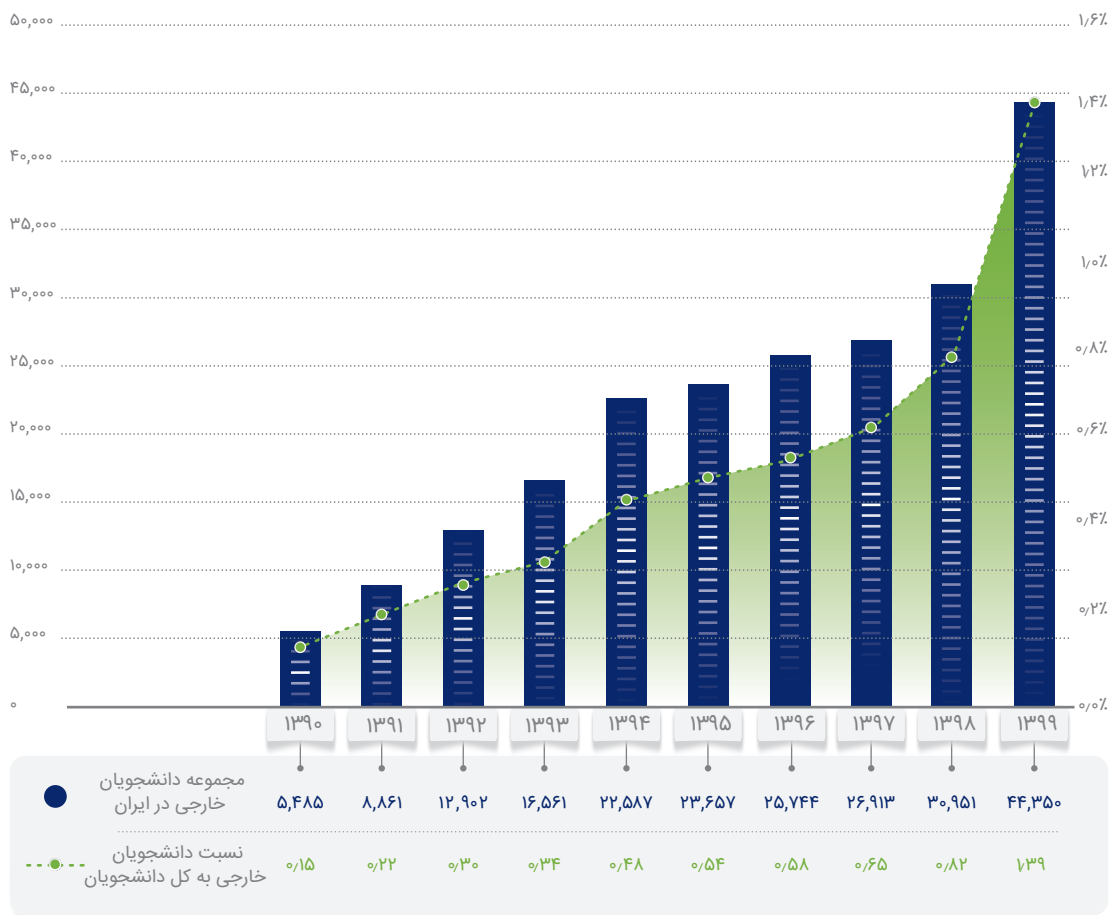
نمودار ۸۰- ده کشور برتر دانشجویفروست به کشور اتریش در سال ۲۰۱۸
منبع: (UIS, 2021)

ب) دانشجویان خارجی در ایران

- نسبت دانشجویان خارجی به کل دانشجویان نیز در بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ از ۱۵٪ به ۳۹٪ درصد رسیده است.
- دانشجویان افغانستانی با ۴۶ درصد و دانشجویان عراقی با ۲۴ درصد بزرگترین گروه دانشجویان خارجی در ایران را تشکیل می‌دهند. دانشجویان این دو کشور در سال ۱۳۹۸ در مجموع ۶۹ درصد از دانشجویان خارجی در ایران را تشکیل داده‌اند. کشور لبنان با ۳ درصد و هر کدام از کشورهای سوریه و چین با ۲ درصد در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند.

اگرچه جمعیت دانشجویان خارجی در ایران طی یک دهه گذشته با افزایش همراه بوده است اما جمعیت فعلی دانشجویان خارجی در ایران با اهداف برنامه ششم توسعه و جذب ۷۵ هزار دانشجوی خارجی فاصله زیادی دارد.

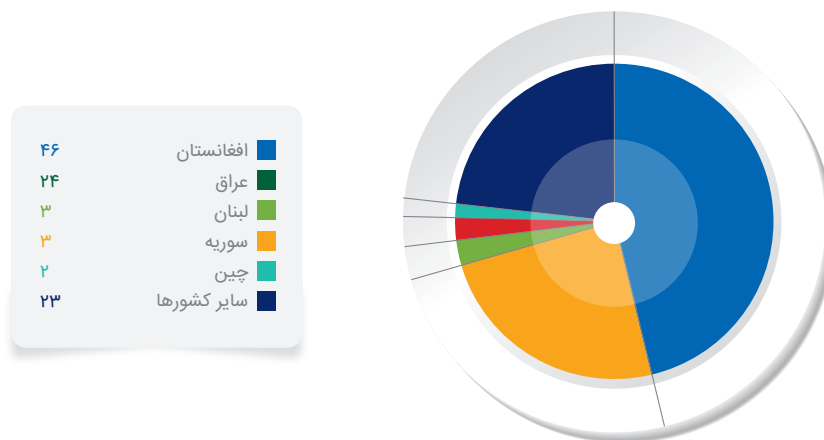
- تعداد دانشجویان خارجی در ایران طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۹ با افزایشی ۸ برابری همراه بوده است و از ۵,۴۸۵ دانشجو در سال ۱۳۹۰ به ۴۴,۳۵۰ دانشجو افزایش یافته است^۱.

نمودار ۸۱- تعداد دانشجویان خارجی در ایران طی سال‌های ۱۳۹۸ - ۱۳۹۰

منبع: (UIS, 2021) مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۴۰۰ (دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۴۰۰)

۱. لازم به ذکر است که تعداد دانشجویان خارجی در سال ۱۳۹۹ با فرض ثابت ماندن تعداد دانشجویان خارجی سایر دانشگاه‌ها (۱۷,۶۷۵ دانشجو) به غیر از دانشگاه آزاد رسم شده است. در نیم سال اول تحصیلی سال ۱۳۹۹ تعداد دانشجویان خارجی دانشگاه آزاد به ۲۶,۶۷۵ نفر رسیده است.

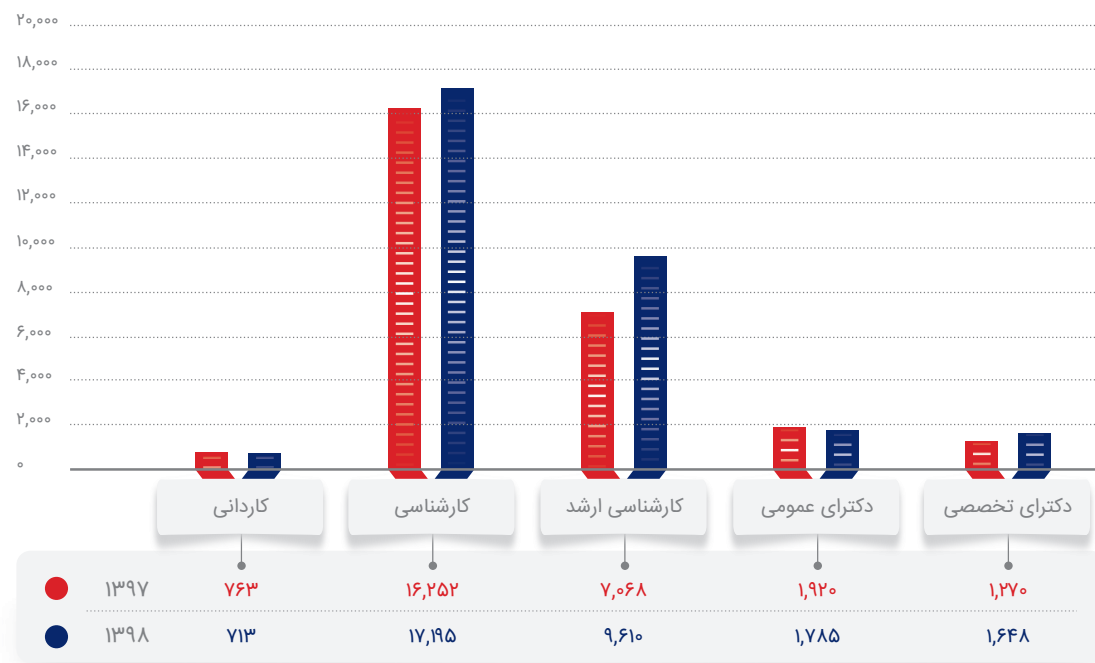

نمودار ۸۲- تعداد دانشجویان خارجی در ایران بر اساس تابعیت در سال ۱۳۹۸ (درصد)

منبع: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۴۰۰ (دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۴۰۰)

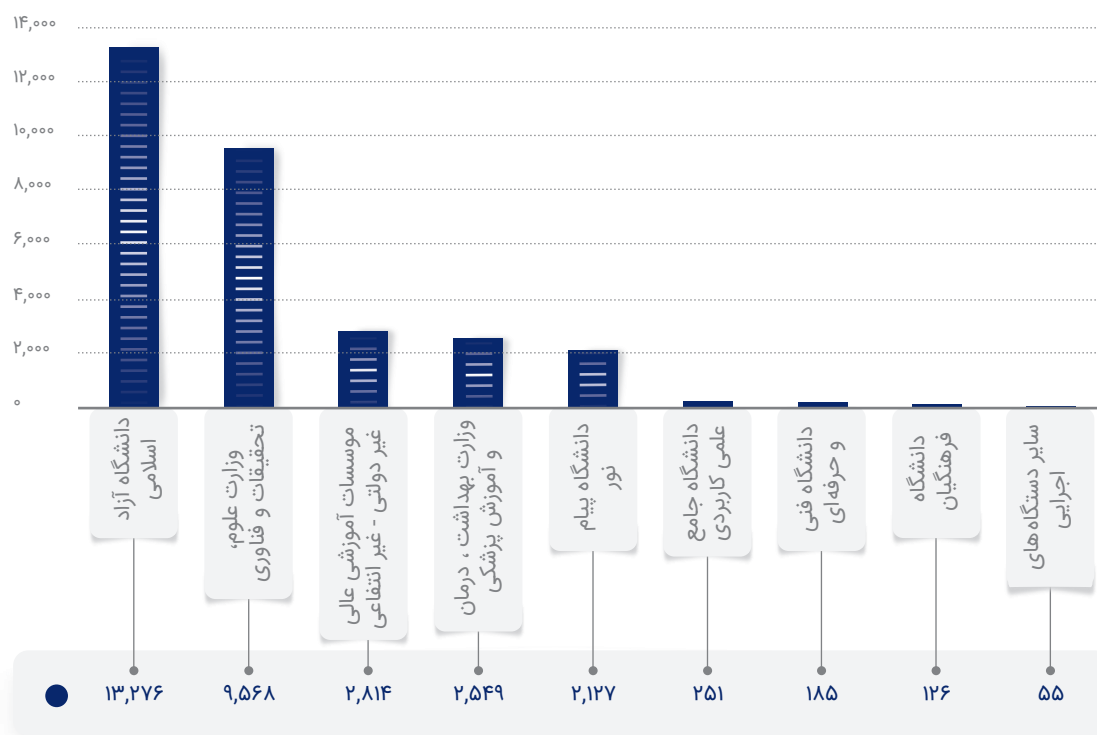
• دانشگاه‌های وابسته به دانشگاه آزاد اسلامی (با ۴۳ درصد)، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (با ۳۱ درصد)، موسسات آموزش عالی غیر دولتی- غیر انتفاعی (با ۹ درصد) و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (با ۸ درصد) به ترتیب بیشترین دانشجویان خارجی را به خود جذب نموده‌اند.

• اکثریت دانشجویان خارجی در ایران در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد مشغول به تحصیل بوده‌اند. در سال ۱۳۹۸، ۵۵ درصد از دانشجویان در مقطع کارشناسی و ۳۱ درصد دانشجویان در مقطع کارشناسی ارشد مشغول به تحصیل بوده‌اند.

نمودار ۸۳- مقایسه جمعیت دانشجویان خارجی در ایران بر اساس مقطع تحصیلی در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸

منبع: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۴۰۰ (دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۴۰۰)

نمودار ۸۴- جمعیت دانشجویان خارجی در ایران براساس نوع وابستگی به دانشگاه در سال ۱۳۹۸

منبع: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، (۱۴۰۰) (دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۴۰۰)

در رتبه‌های بعدی قرار داشته‌اند. اگرچه تعداد دانشجویان خارجی در ایران طی دهه گذشته افزایش یافته اما این میزان با هدف تعیین شده در برنامه ششم توسعه که جذب ۷۵ هزار دانشجوی خارجی در ایران تا سال ۱۴۰۰ می‌باشد، فاصله زیادی دارد.

اگرچه میل به تحصیل در دانشگاه‌های برتر دنیا یکی از انگیزه‌های اصلی دانشجویان ایرانی برای تحصیل در خارج از کشور می‌باشد، اما انگیزه‌های اقتصادی و دستیابی به زندگی بهتر در خارج از کشور و مهاجرت از طریق کانال تحصیلی یکی از اصلی‌ترین عواملی است که می‌تواند توضیح دهنده روند رو به رشد تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور باشد. نتایج پیمایش سنجش میل و تصمیم به مهاجرت در میان دانشجویان و فارغ‌التحصیلان سال ۱۳۹۲ به بعد که در اسفند ۱۳۹۹ انجام گرفته و ۲,۰۶۵ نفر از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان کشور در آن شرکت نموده‌اند، نشان می‌دهد که وضعیت کلی کشور و عامل اقتصادی مهمترین انگیزه و دلیل دانشجویان و فارغ‌التحصیلان برای مهاجرت از کشور می‌باشد. عدم وجود فرصت‌های ایفای نقش و احساس غیر مفید بودن در کشور، ضمن تقویت انگیزه‌های مهاجرت باعث می‌شود که بسیاری از دانشجویان در حین و بعد از فارغ‌التحصیلی برای مهاجرت اقدام نمایند.

در این فصل وضعیت ایران در بازار جابه‌جایی بین‌المللی دانشجویان از هر دو منظر جریان ورودی و خروجی دانشجویان بین‌المللی بررسی گردید. تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۸ با افزایشی ۳/۲ برابری و تعداد دانشجویان خارجی در ایران نیز طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ با افزایشی ۸ برابری همراه بوده است. همزمان با افزایش دانشجویان خروجی از کشور و همچنین دانشجویان ورودی به کشور رتبه دانشجویفروستی و دانشجویپذیری کشور بهبود یافته است؛ بطوریکه در سال ۲۰۱۸ کشور ایران حائز رتبه ۱۹ ام در میان کشورهای دانشجویفروست و رتبه ۳۱ ام در میان کشورهای دانشجویپذیر بوده است.

اگرچه کشورهای منطقه آمریکا شمالی و اروپای غربی همچون آمریکا همواره اصلی‌ترین مقاصد دانشجویان ایرانی برای تحصیل بوده‌اند اما طی سال‌های گذشته و به دلیل ایجاد محدودیت‌های سختگیرانه ویزایی خصوصا از سوی کشور آمریکا و افزایش هزینه‌های مهاجرت برای دانشجویان ایرانی شاهد افزایش دانشجویان ایرانی در کشورهایی همچون ترکیه، آلمان، کانادا و ایتالیا بوده‌ایم. همچنین مهمترین کشورهای دانشجویفروست به ایران، کشورهای همسایه ایران بوده‌اند. در سال ۱۳۹۸، کشور افغانستان با ۴۶ درصد و کشور عراق با ۲۴ درصد بیشترین جمعیت دانشجویان خارجی در کشور را به خود اختصاص داده و کشورهای لبنان، سوریه و چین

بخش دو نگاهی به وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل ششم

جایگاه مهاجران ایرانی در مقاصد اصلی مهاجرت (کاری و اقتصادی)

وضعیت مهاجران ایرانی در کشورهای میزبان (مهاجرت‌های کاری و اقتصادی ایرانیان)

آمار مربوط به ویزاهای مهاجرتی و غیرمهاجرتی (موقت) صادر شده در آمریکا را بر اساس کشور محل تولد (مبدا) مهاجران یا تابعیت آنها منتشر می‌کند. در استخراج تعداد ویزاهای موقت و دائم دریافتی ایرانیان در این کشور از این منبع استفاده شده است.

- جمعیت ایرانیان در آمریکا بر اساس محل تولد (ایران) طبق آمار سازمان ملل در سال ۲۰۲۰: ۳۸۷ هزار و ۲۴۶ نفر؛
- جمعیت ایرانیان در آمریکا بر اساس محل تولد (ایران) در سال ۲۰۱۹ بر اساس آمار اداره سرشماری آمریکا: ۳۸۵ هزار و ۴۷۳ نفر؛
- جمعیت ایرانیان در آمریکا بر اساس اصالت ایرانی در سال ۲۰۱۹ بر اساس آمار اداره سرشماری آمریکا: ۴۶۸ هزار و ۷۹۸ نفر؛
- گروه سنی ۱۸ تا ۳۴ سال در میان ایرانیان (متولدین ایران) در سال‌های اخیر رو به کاهش بوده و گروه سنی بالای ۶۵ سال رو به افزایش بوده است.
- وضعیت تحصیلی جمعیت ۲۵ ساله و بیشتر ایرانیان در آمریکا در سال ۲۰۱۹ نشان می‌دهد که بیشترین جمعیت تحصیلکرده‌ی ایرانیان در آمریکا را در درجه اول افراد با تحصیلات تکمیلی و بعد افراد با مدرک کارشناسی تشکیل می‌دهند.
- در سال‌های اخیر درصد ایرانیان ۲۵ سال به بالا با مدرک تحصیلی پایین‌تر از دیپلم در این کشور رو به کاهش بوده است.

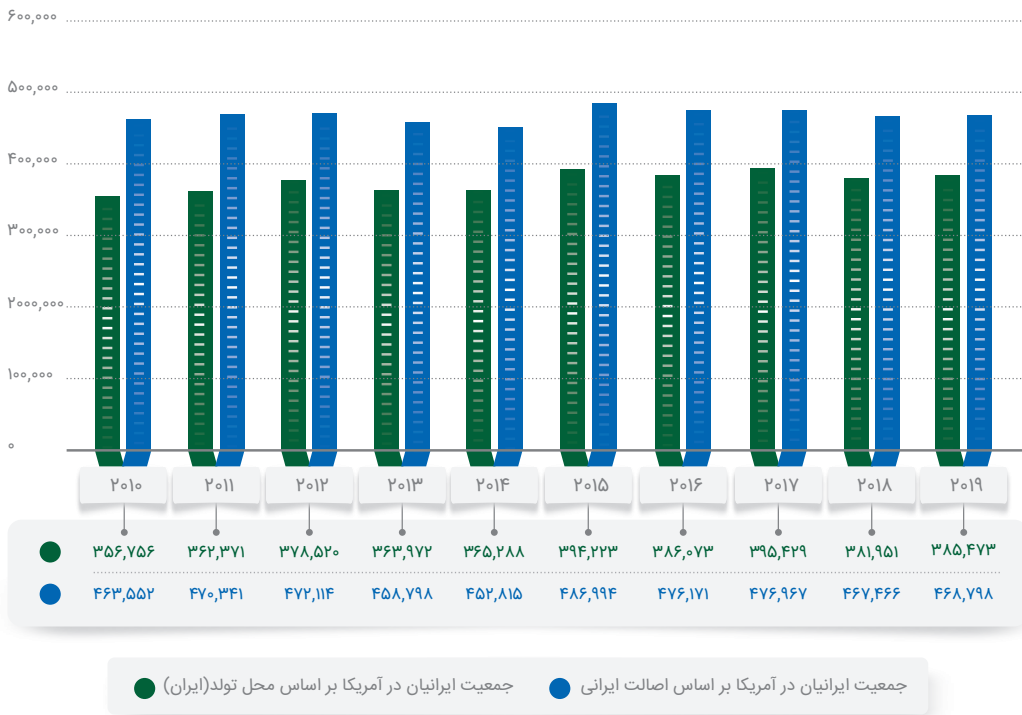
مهاجران خارج از کشور، بخشی از سرمایه انسانی هستند که در خارج از مرزهای جغرافیایی کشورها ساکن بوده و بسیاری از منابع سرمایه‌ای، دانشی و عاطفی آنها با داخل پیوند خورده است. با توجه به نقش مهاجران خارج از کشور در رشد و توسعه کشورها، آنها همواره مورد توجه کشورهای مهاجرفرست بوده‌اند. متأسفانه اطلاعات جمعیتی مرتبط با ایرانیان خارج از کشور توسط نهادهای مسئول داخلی، از روش قابل اتکایی جمع آوری نمی‌شود، لذا در این بخش تنها با تکیه بر منابع اطلاعاتی بین‌المللی و آمار ثبتی مهاجرتی کشورهای پذیرنده‌ی مهاجران، وضعیت جمعیتی ایرانیان در مهمترین کشورهای مقصد آنها مورد اشاره قرار گرفته است. اطلاعات مرتبط با تابعیت، اقامت بلند مدت و کوتاه مدت و انواع ویزاهای دریافتی اغلب از پایگاه داده‌های مهاجرتی کشورها استخراج شده است.

■ ایرانیان در آمریکای شمالی

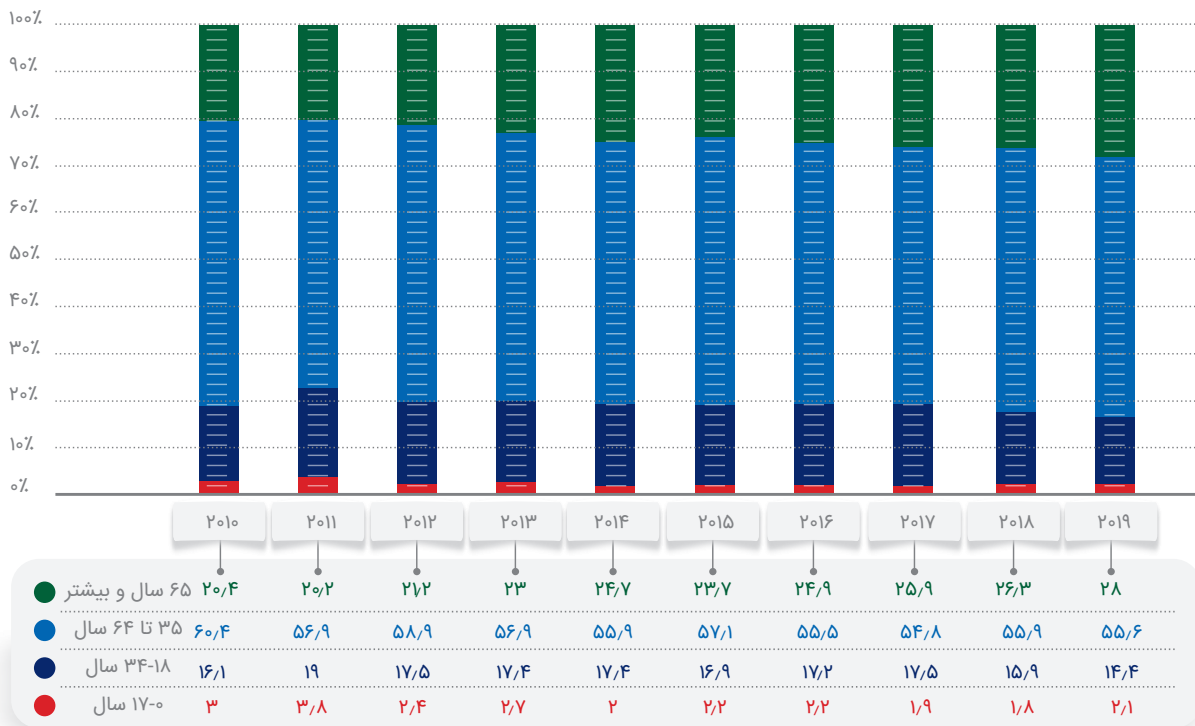
ایرانیان در آمریکا

اداره سرشماری آمریکا^۱ در تخمین‌های جمعیتی خود در پیمایش جامعه آمریکا^۲ جمعیت آمریکا را بر اساس اصالت و محل تولد ارائه می‌دهد. آمار ایرانیان در این کشور بر اساس اصالت ایرانی و محل تولد ایران از این منبع استخراج شده است. وزارت امنیت داخلی آمریکا نیز

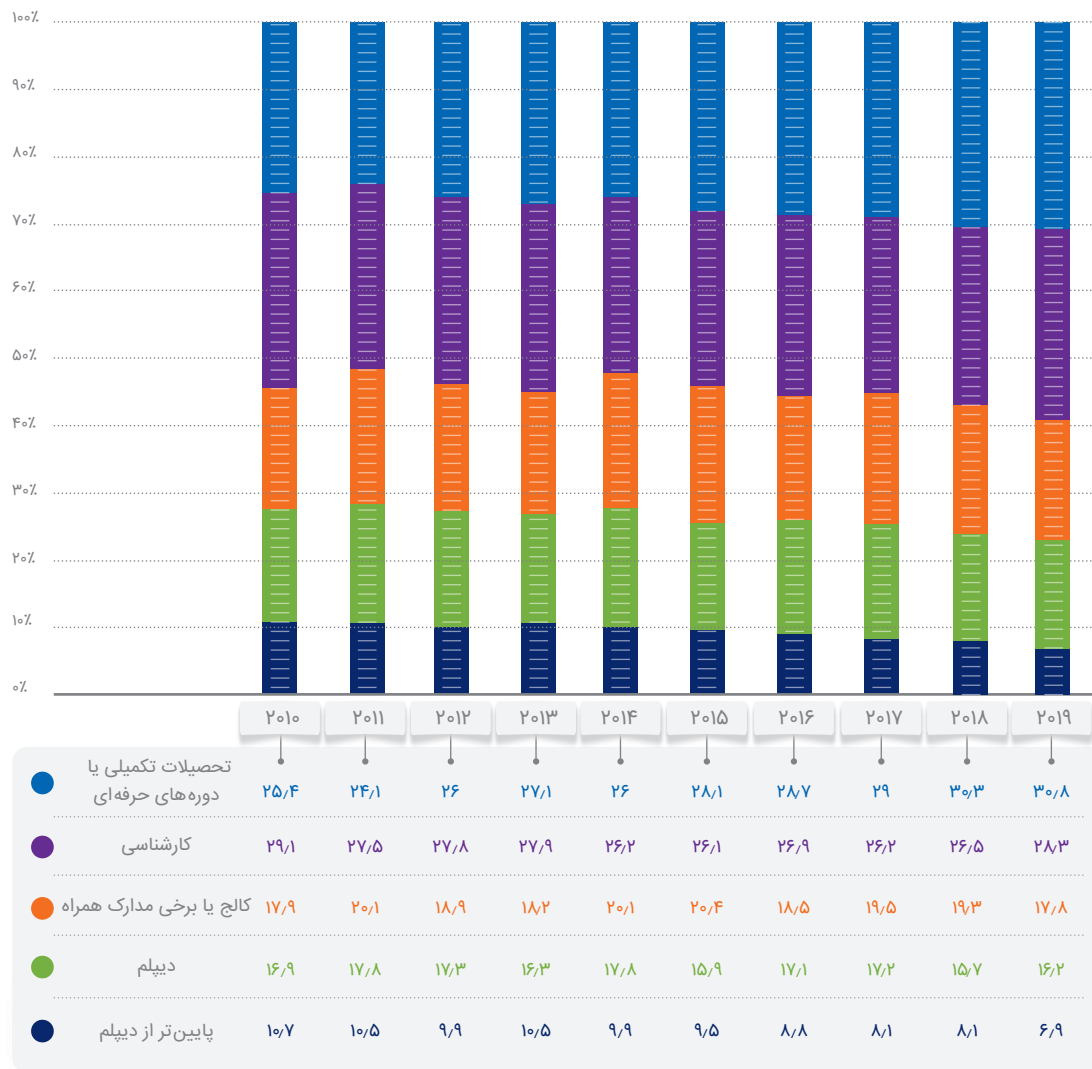
1. Census Bureau
2. American community survey

نمودار ۸۵- مقایسه جمعیت ایرانیان در آمریکا بر اساس محل تولد و اصلت ایرانی (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹)
منبع: (Census Burea, 2020)

نمودار ۸۶- تعداد ایرانیان در گروه‌های عمده سنی در آمریکا (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹)
منبع: (Census Burea, 2020)

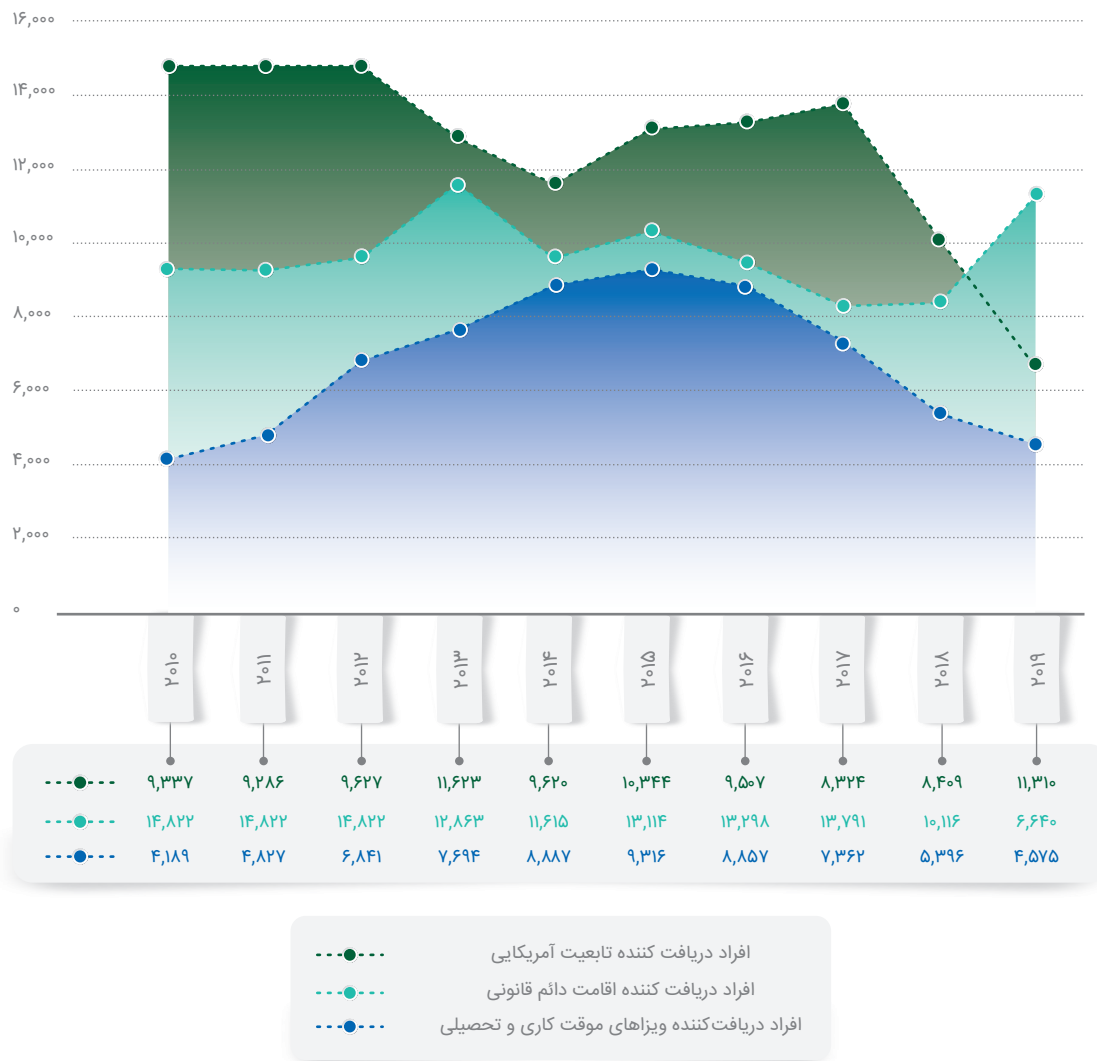
نمودار ۸۷- وضعیت تحصیلی جمعیت ۲۵ ساله و بیشتر ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۰-۲۰۱۹)

منبع: (Census Bureau, 2020)

■ اخذ تابعیت و اقامت

- تعداد ایرانیان دریافت‌کننده ویزاهای موقت کاری و تحصیلی نیز از سال ۲۰۱۵ رو به کاهش بوده و در سال ۲۰۱۹، به ۴ هزار و ۵۷۵ نفر کاهش یافته است.
- بیشترین تعداد ایرانیان (محل تولد ایران) دریافت‌کننده اقامت قانونی دائم آمریکا به تفکیک نوع پذیرش در سال ۲۰۱۹ مربوط به اقامت بر اساس استخدام (۲ هزار و ۵۱۲ نفر) و اقامت بر اساس پناهنجویی و پناهندگی (۲ هزار و ۹۶ نفر) است.

- تعداد ایرانیان دریافت‌کننده تابعیت آمریکایی در سال ۲۰۱۹ میلادی ۱۱ هزار و ۳۱۰ نفر بوده است که نسبت به مدت مشابه سال قبل ۳۴ درصد افزایش داشته است.
- تعداد ایرانیان دریافت‌کننده اقامت دائم قانونی آمریکا در سال‌های اخیر نزولی بوده و با ۳۴ درصد کاهش نسبت به سال قبل در سال ۲۰۱۹ میلادی به ۶ هزار و ۶۴۰ نفر رسیده است؛

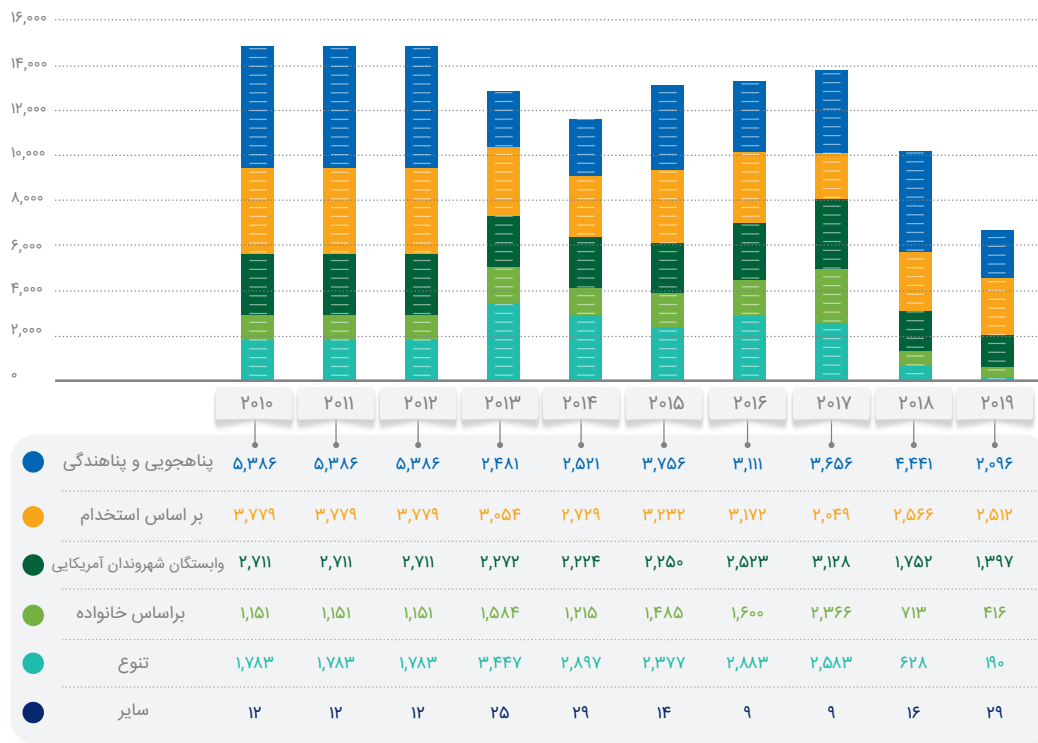
نمودار ۸۸- روند سالانه اخذ تابعیت و اقامت دائم و موقت ایرانیان در آمریکا (۲۰۱۰-۲۰۱۹)

منبع: (Department of Homeland Security, 2020)

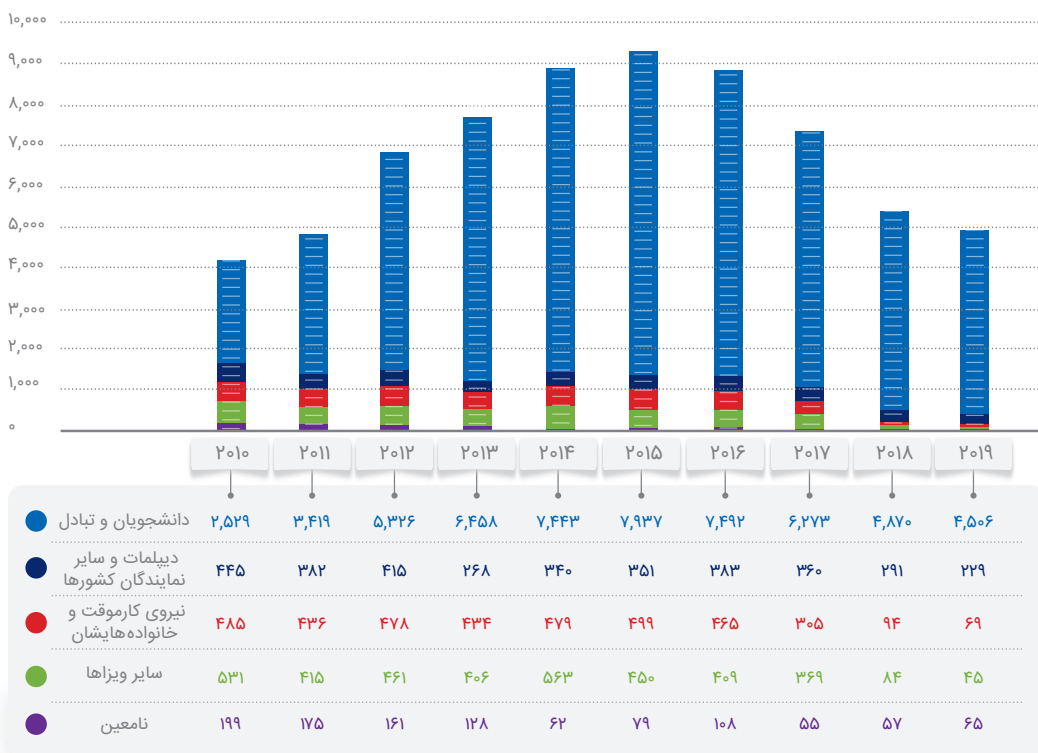
• از سال ۲۰۱۶، اعطای ویزای موقت تحصیلی (دانشجویان و تبادل) رو به کاهش بوده است. در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۵ اعطای این نوع ویزا به ایرانیان ۴۰ درصد کاهش داشته است.

• در حالی که اعطای اقامت قانونی به ایرانیان بر اساس استخدام در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸ تغییر چندانی نداشته است، اعطای اقامت دائم قانونی با سایر دلایل کاهش محسوسی داشته است.

• بیشترین تعداد ایرانیان دریافت کننده ویزای موقت غیرتوریستی آمریکا در ده سال اخیر مربوط به گروه دانشجویی بوده است.

نمودار ۸۹- تعداد ایرانیان (محل تولد ایران) دریافت‌کننده اقامت دائم آمریکا به تفکیک نوع پذیرش (۲۰۱۰-۲۰۱۹)
منبع: (Department of Homeland Security, 2020)

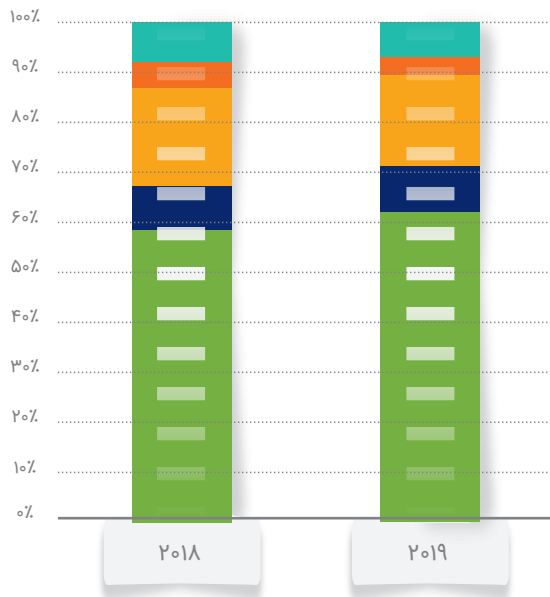
نمودار ۹۰- تعداد ایرانیان دریافت‌کننده ویزای موقت غیرتوریستی آمریکا (۲۰۱۰-۲۰۱۹)
منبع: (Department of Homeland Security, 2020)

■ ایرانیان در بازار کار آمریکا

بهداشتی و خدمات اجتماعی تعلق دارد و متخصصین، دانشمندان، مدیران و مدیران اجرایی و مدیران خدمات پسماند نیز رده دوم فعالیت ایرانیان را تشکیل می‌دهند.

- بیشترین نوع اشتغال ایرانیان در آمریکا، در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ مربوط به مشاغل حقوق‌بگیر است.

گروه عمده شغلی ۶۰ درصد ایرانیان ساکن در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ مربوط به مشاغل مدیریتی، کسب و کار، علوم و هنر است و اشتغال در بخش تولید، حمل و نقل و جابجایی کالا در رتبه بعدی قرار می‌گیرد. بخش‌های عمده فعالیت ایرانیان ساکن در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ به خدمات آموزشی، مراقبت‌های

نمودار ۹۱- گروه‌های عمده شغلی ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹

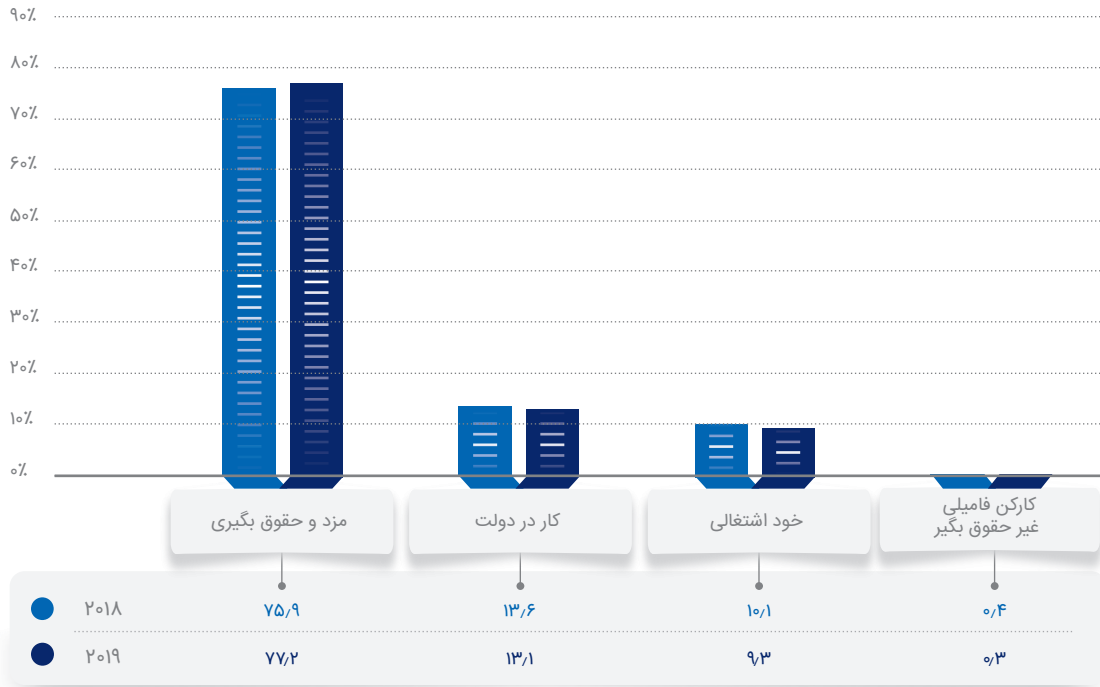
منبع: (Census Bureau, 2020)

نمودار ۹۲- بخش‌های عمده فعالیت ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹

منبع: (Census Bureau, 2020)

نمودار ۹۳- نوع اشتغال ایرانیان در آمریکا در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹

منبع: (Census Bureau, 2020)

■ ایرانیان و اقامت بیش از حد^۱ در آمریکا

نرخ ایرانیانی که اقامت بیش از حد در این کشور داشته‌اند، در سه دسته گروه مهاجرتی در آمریکا ثبت شده است:

- ایرانیانی که با هدف سیاحتی یا تجاری به آمریکا رفته‌اند؛
- ایرانیانی که با هدف تحصیلی به آمریکا رفته‌اند؛
- ایرانیانی که با سایر اهداف (مانند کارگران و کارآموزان موقتی، دیدار با خانواده و فرزندان) به آمریکا رفته‌اند.

شواهد و آمارها حاکی از آن است که نرخ اقامت بیش از حد ایرانیان با توجه به هدفشان از مهاجرت به آمریکا (تحصیلی، سیاحتی و تجاری، سایر اهداف) متفاوت است:

نرخ اقامت بیش از حد ایرانیانی که با هدف سیاحت یا تجارت به آمریکا سفر کرده‌اند، پس از سال ۲۰۱۸ شدیداً افزایش پیدا می‌کند و از حدود ۳/۴۲ درصد، در سال ۲۰۱۸، به بیش از ۲۰ درصد در سال ۲۰۱۹ رسیده است. فرضیاتی از قبیل خروج آمریکا از توافق برجام، جهش نرخ ارز و افت چشم‌انداز مطلوب در ایران می‌تواند دلایل «بیش ماندگی» ایرانیان در این کشور و عدم بازگشت به ایران باشد.

اقامت بیش از حد (بیش ماندگی) بدین معناست که فردی بیش از دوره مجاز تعیین شده و قانونی خود در کشور میزبان بماند. اداره گمرک و حفاظت مرزی ایالات متحده آمریکا برای شناسایی و طبقه‌بندی غیرمهاجران، به عنوان اقامت‌های بیش از حد، از سیستم اطلاعات ورود و خروج (آدیس^۲) استفاده می‌کند.

وزارت امنیت داخلی آمریکا هر ساله گزارشی را با عنوان «گزارش ورود/خروج اقامت‌های بیش از حد» منتشر می‌کند. هدف از این گزارش، شناسایی نرخ اقامت‌های بیش از حد در سال مربوطه بر اساس ملیت افراد در تمام گروه‌های مهاجرتی پذیرش یافته است.

در دوره‌ی ریاست جمهوری دونالد ترامپ، سختگیری‌هایی در بخش ویزای مهاجرتی و دانشجویی برای سایر ملل پیش آمد. یکی از مشهورترین این سختگیری‌ها فرمان اجرایی ترامپ در سال ۲۰۱۷ با عنوان «حفاظت از ملت در برابر ورود تروریست‌های خارجی به آمریکا» بود که به «ممنوعیت علیه مسلمانان» نیز معروف است.

1. Over-stay

2. Adis

جدول ۲۰- تعداد ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف سیاحتی یا تجاری

سال	تعداد خروجی‌های مورد انتظار (نفر)	مهاجران دیر خارج شده (نفر)	مهاجران مشکوک به بازنگشته (نفر)	مجموع اقامت‌های بیش‌ازحد (نفر)	مجموع نرخ اقامت‌های بیش‌ازحد	نرخ اقامت‌های بیش‌ازحد مشکوک در داخل کشور
۲۰۱۶	۲۳,۷۴۹	۱۲۱	۵۸۸	۷۰۹	۲,۹۹٪	۲,۴۸٪
۲۰۱۷	۱۷,۵۰۶	۹۴	۵۴۰	۶۳۴	۳,۶۲٪	۳,۰۸٪
۲۰۱۸	۹,۱۴۹	۷۹	۲۳۴	۳۱۳	۳,۴۲٪	۲,۵۶٪
۲۰۱۹	۱,۳۹۱	۶۱	۲۴۰	۳۰۱	۲۱,۶۴٪	۱۷,۲۵٪

منبع: (Department of Homeland Security, 2021)

نمودار ۹۴- نرخ اقامت بیش‌ازحد (بیش ماندگی) ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف سیاحت و تجارت (۲۰۱۶-۲۰۱۹)

منبع: (Department of Homeland Security, 2021)

جدول ۲۱- ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف تحصیلی

سال	تعداد خروجی‌های مورد انتظار (نفر)	مهاجران دیر مهاجران شده (نفر)	مهاجران مشکوک به بازنگشته (نفر)	مجموع اقامت‌های بیش‌ازحد (نفر)	مجموع نرخ اقامت‌های بیش‌ازحد	نرخ اقامت‌های بیش‌ازحد مشکوک در داخل کشور
۲۰۱۶	۳,۵۶۷	۸۱	۲۳۸	۳۱۹	۸,۹۴٪	۶,۶۷٪
۲۰۱۷	۴,۴۱۸	۷۰	۲۸۰	۳۵۰	۷,۹۷٪	۶,۳۴٪
۲۰۱۸	۴,۱۷۸	۷۸	۲۱۲	۲۹۰	۶,۹۴٪	۵,۰۷٪
۲۰۱۹	۴,۰۱۱	۳۹	۱۳۵	۱۷۴	۴,۳۴٪	۳,۳۷٪

منبع: (Department of Homeland Security, 2021)

نمودار ۹۵- نرخ اقامت بیش‌ازحد ایرانیان وارد شده به آمریکا با هدف تحصیل (۲۰۱۶ تا ۲۰۱۹)

منبع: (Department of Homeland Security, 2021)

تبدیل شدن کانادا به مقصد اول دانشجویان ایرانی برای ادامه تحصیل و زندگی.

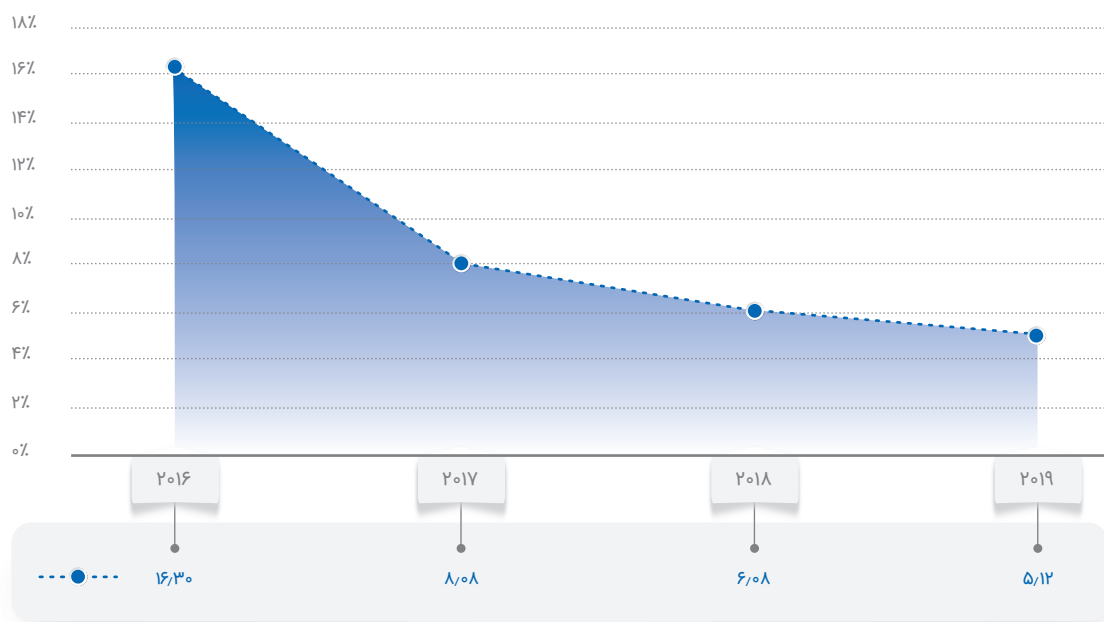
- نرخ اقامت بیش از حد ایرانیانی که با سایر اهداف به آمریکا رفته‌اند کاهش چشمگیری داشته است و از ۱۶ درصد در سال ۲۰۱۶ به کمتر از ۶ درصد در سال ۲۰۱۹ رسیده است.

- نرخ اقامت بیش از حد دانشجویانی که با هدف تحصیلی به آمریکا مهاجرت کرده‌اند، در سال‌های ذکر شده روند کاهشی داشته است؛ به دلایلی از قبیل سختگیری‌های مهاجرتی ترامپ، اعمال مجدد تحریم‌ها و مشکلات پیش‌آمده برای افتتاح حساب و در کنار آن افزایش نرخ ارز در ایران و همچنین

جدول ۲۲- تعداد ایرانیان وارد شده به آمریکا با سایر اهداف مهاجرتی

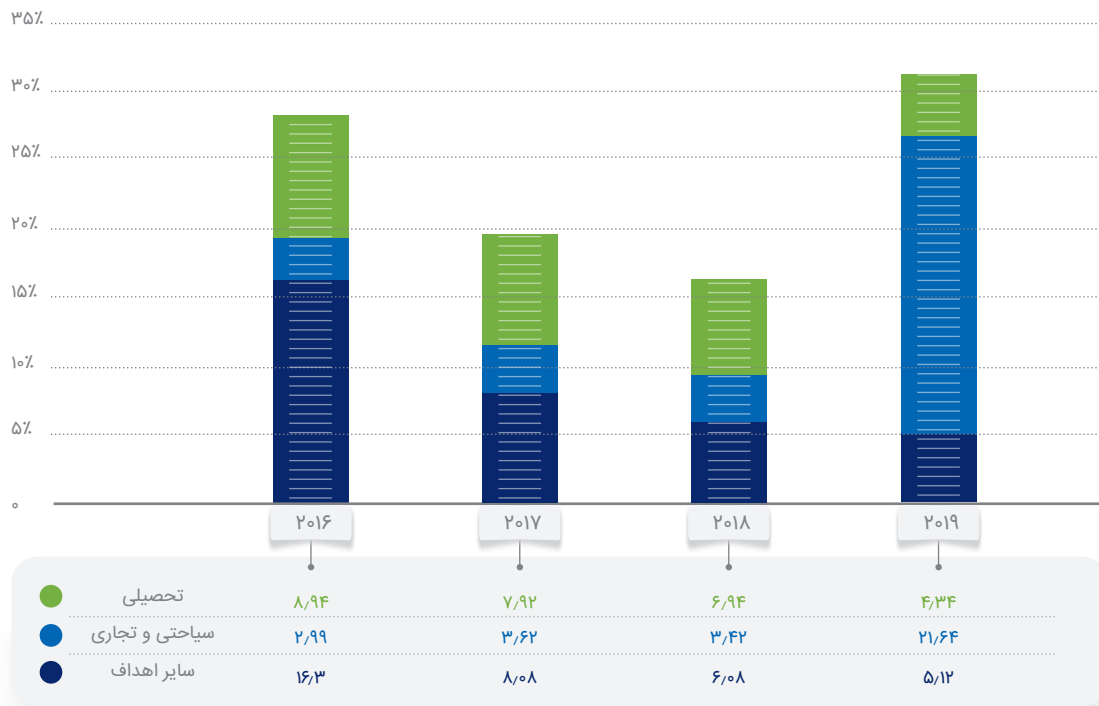
سال	تعداد خروجی‌های مورد انتظار (نفر)	مهاجران دیر خارج‌شده (نفر)	مهاجران مشکوک به بازنگشته (نفر)	مجموع اقامت‌های بیش‌ازحد (نفر)	مجموع نرخ اقامت‌های بیش‌ازحد	نرخ اقامت‌های بیش‌ازحد مشکوک در داخل کشور
۲۰۱۶	۶۳۲	۲۱	۸۲	۱۰۳	۱۶٫۳٪	۱۲٫۹۸٪
۲۰۱۷	۱,۲۷۴	۱۶	۸۷	۱۰۳	۸٫۰۸٪	۶٫۸۳٪
۲۰۱۸	۱,۱۰۲	۹	۵۸	۶۷	۶٫۰۸٪	۵٫۲۶٪
۲۰۱۹	۸۷۹	۶	۳۹	۴۵	۵٫۱۲٪	۴٫۴۴٪

منبع: (Department of Homeland Security, 2021)

نمودار ۹۶- نرخ اقامت بیش‌ازحد ایرانیان وارد شده به آمریکا با سایر اهداف مهاجرتی (۲۰۱۶-۲۰۱۹)

منبع: (Department of Homeland Security, 2021)

نمودار ۹۷- مقایسه نرخ اقامت بیش از حد ایرانیان وارد شده با اهداف گوناگون مهاجرتی به آمریکا (۲۰۱۶-۲۰۱۹) - (درصد)

منبع: (Department of Homeland Security, 2021)

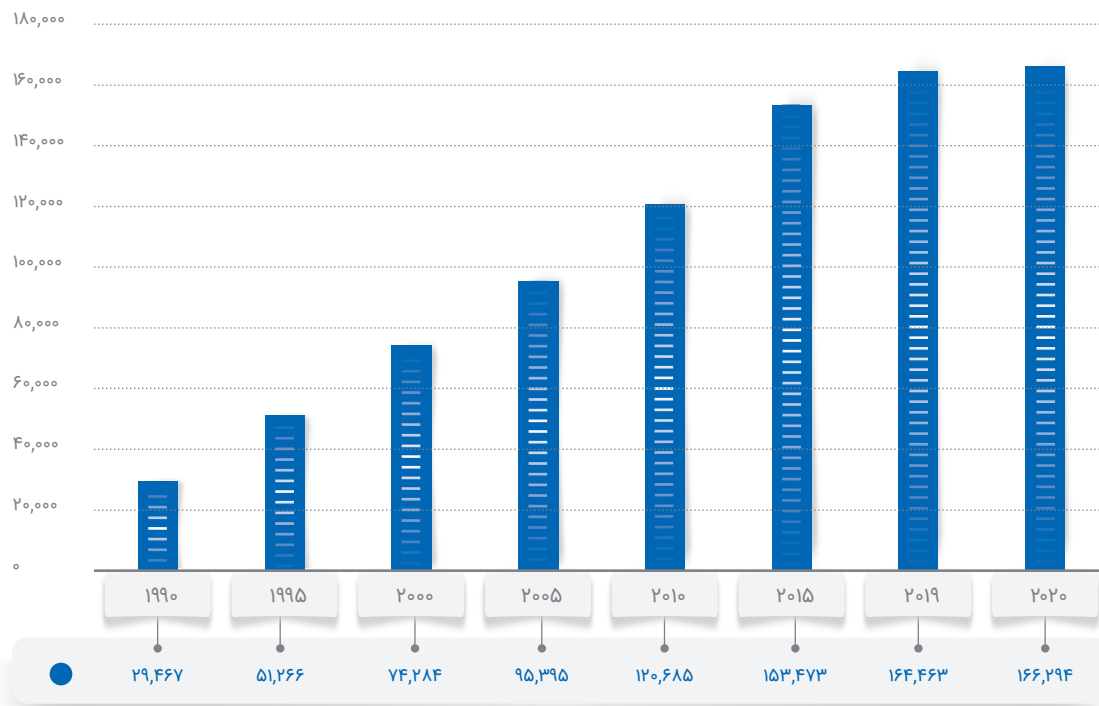
ایرانیان در کانادا

بوده است. بعلاوه تعداد ویزای دائم صادر شده برای ایرانیان در کانادا تا ماه مارس در سال ۲۰۲۱ میلادی، ۲ هزار و ۱۳۰ ویزای دائم بوده است. لازم به ذکر است که تعداد کل ویزاهای دائم و موقت صادر شده در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی ۳۱ درصد کاهش داشته است.

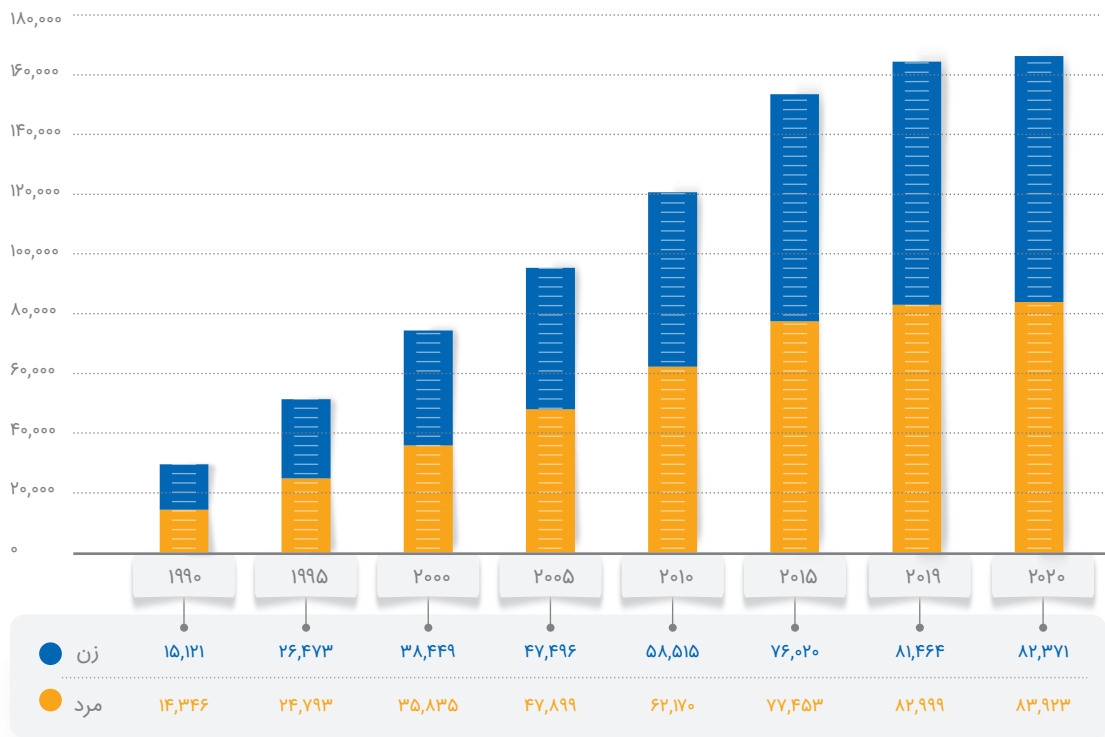
- بیشترین تعداد ویزاهای موقت اعطا شده به ایرانیان در کانادا در سالهای اخیر به ویزاهای تحصیلی تعلق داشته است.
- اعطای ویزای موقت کاری و تحصیلی به ایرانیان در سال ۲۰۲۰ نسبت به ۲۰۱۹ در همه گروهها - به جز برنامه جابهجایی بین‌المللی که تقریباً ثابت بوده - کاهش داشته است.
- اجازه‌ی تحصیل ۲۷ درصد، اجازه‌ی کار بشردوستانه ۶۲ درصد و برنامه‌ی نیروی کار موقت خارجی ۵ درصد کاهش داشته است.

تعداد ایرانیان در کانادا از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۰ همواره صعودی بوده ولی نرخ رشد آن، رو به کاهش بوده است. این جمعیت در سال ۲۰۲۰ به ۱۶۶ هزار و ۲۹۴ نفر رسیده که نسبت به سال ۲۰۱۹ حدود ۲ هزار نفر افزایش داشته است. جمعیت ایرانیان در این کشور بین سالهای ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۰ در حدود ۲۶ درصد و بین سالهای ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۸ حدود ۲۷ درصد رشد داشته است، ولی این رشد جمعیت در ۵ ساله‌ی منتهی به سال ۲۰۲۰ تنها ۸ درصد بوده است. جمعیت ایرانیان در کانادا در سال ۲۰۲۰ به تفکیک زن و مرد عبارت است از: ۸۳ هزار و ۹۲۳ نفر مرد و ۸۲ هزار و ۳۷۱ نفر زن؛

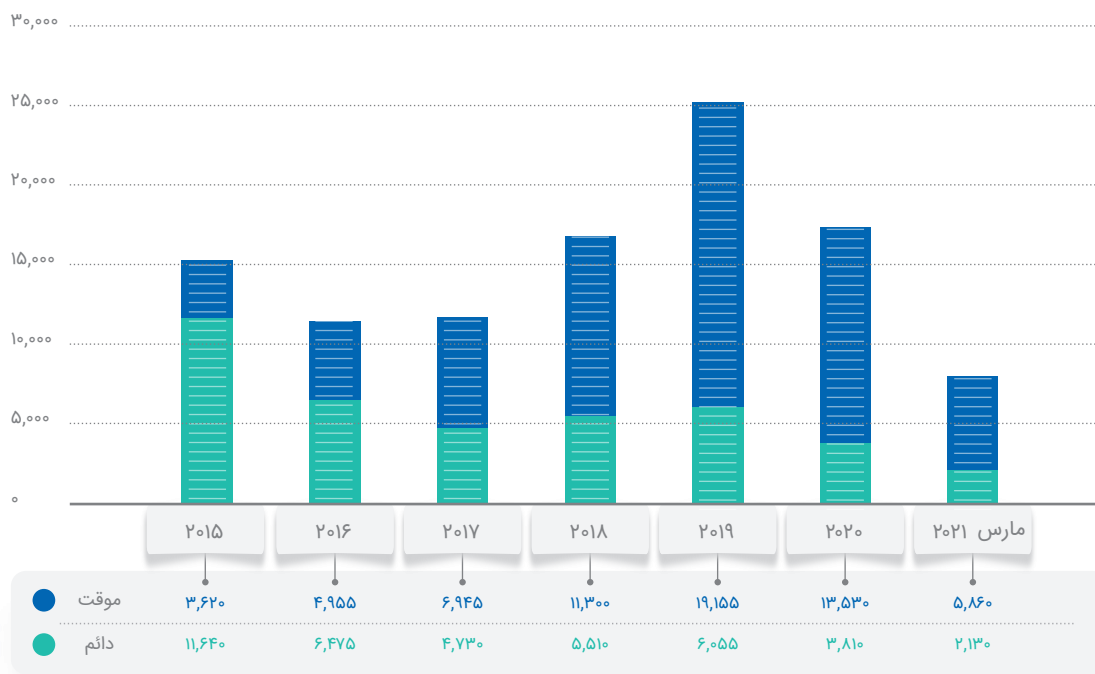
تعداد ویزای موقت صادر شده برای ایرانیان در کانادا تا ماه مارس، در سال ۲۰۲۱ برابر با ۵ هزار و ۸۶۰ ویزای موقت

نمودار ۹۸- جمعیت ایرانیان در کانادا بر اساس محل تولد ایران (۱۹۹۰-۲۰۲۰)
منبع: (UNDESA, 2020)

نمودار ۹۹- جمعیت ایرانیان در کانادا به تفکیک زن و مرد (۱۹۹۰-۲۰۲۰)
منبع: (UNDESA, 2020)

نمودار ۱۰۰- مجموع اجازه اقامت صادر شده برای ایرانیان در کانادا (۲۰۱۵- مارس ۲۰۲۱)

منبع: (IRCC, 2021)

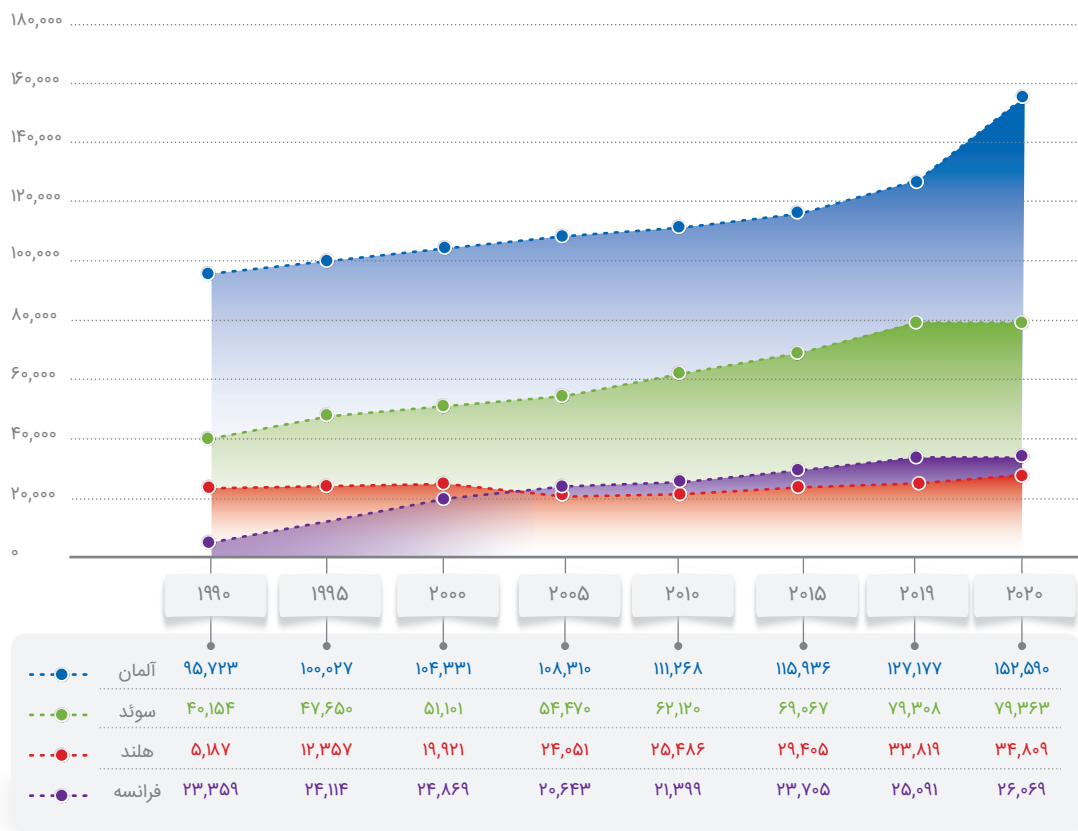
نمودار ۱۰۱- تعداد ویزاهای موقت اعطا شده به ایرانیان در کانادا (۲۰۱۵- مارس ۲۰۲۱)

منبع: (IRCC, 2021)

■ ایرانیان در اتحادیه اروپا^۱

مهاجران با شهروندی ایران در آلمان ۹۹ هزار و ۶۰۶ نفر، در سوئد ۱۵ هزار و ۲۱۰ نفر و در هلند ۷ هزار و ۸۲۴ نفر است. گفتنی است داده‌های دو کشور انگلستان و فرانسه در این آمار موجود نیست. کمتر بودن جمعیت ایرانی‌ها بر اساس شهروندی می‌تواند به علت دریافت شهروندی کشور میزبان و عدم اعلام شهروندی کشور مبدا باشد. بیشترین تعداد مهاجران با تابعیت ایرانی در سال ۲۰۱۹ و در سه کشور اول اتحادیه اروپا به تفکیک جنسیت با ۵۷ هزار و ۴۹۰ نفر مرد و ۴۲ هزار و ۱۱۶ نفر زن به کشور آلمان تعلق دارد.

جمعیت مهاجران در جهان بر اساس دو معیار کشور محل تولد^۲ و شهروندی^۳ آمارهای متفاوتی دارد. بر اساس آمار سازمان ملل، چهار کشور اول اتحادیه اروپا^۴ که در حال حاضر بیشترین تعداد مهاجر متولد ایران را در خود جای داده عبارتند از: آلمان، سوئد، هلند و فرانسه. بر اساس این آمار در سال ۲۰۲۰ آلمان با ۱۵۲ هزار و ۵۹۰ مهاجر متولد ایران در جایگاه نخست قرار دارد، پس از آن سوئد با ۷۹ هزار و ۳۶۳ نفر، هلند با ۳۴ هزار و ۸۰۹ نفر و فرانسه با ۲۶ هزار و ۰۶۹ نفر به ترتیب در جایگاه‌های بعدی‌اند. بر اساس آمار اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۹، تعداد

نمودار ۱۰۲- جمعیت مهاجران متولد ایران در چهار کشور اول در اروپا (۱۹۹۰ - ۲۰۲۰)

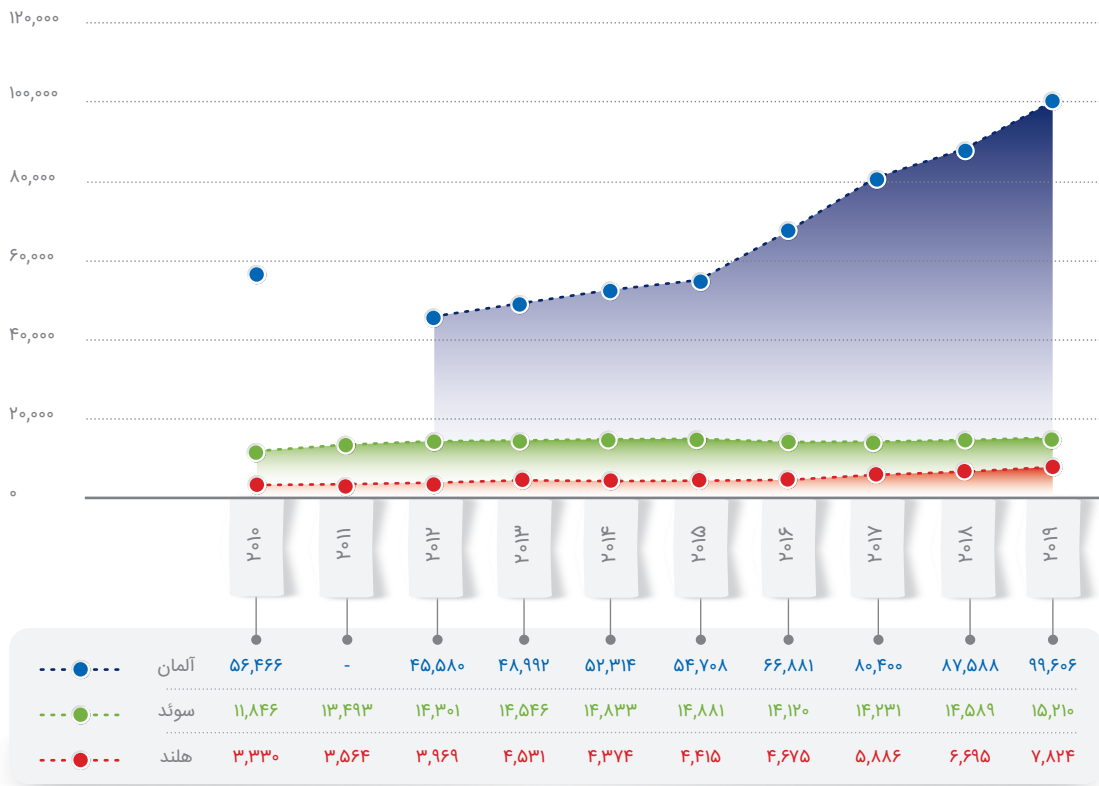
منبع: (UNDESA, 2020)

۱. به دلیل خارج شدن انگلیس از اتحادیه اروپا، تعداد ۲۷ کشور مورد بررسی قرار گرفته است.

2. Country of birth
3. Citizenship

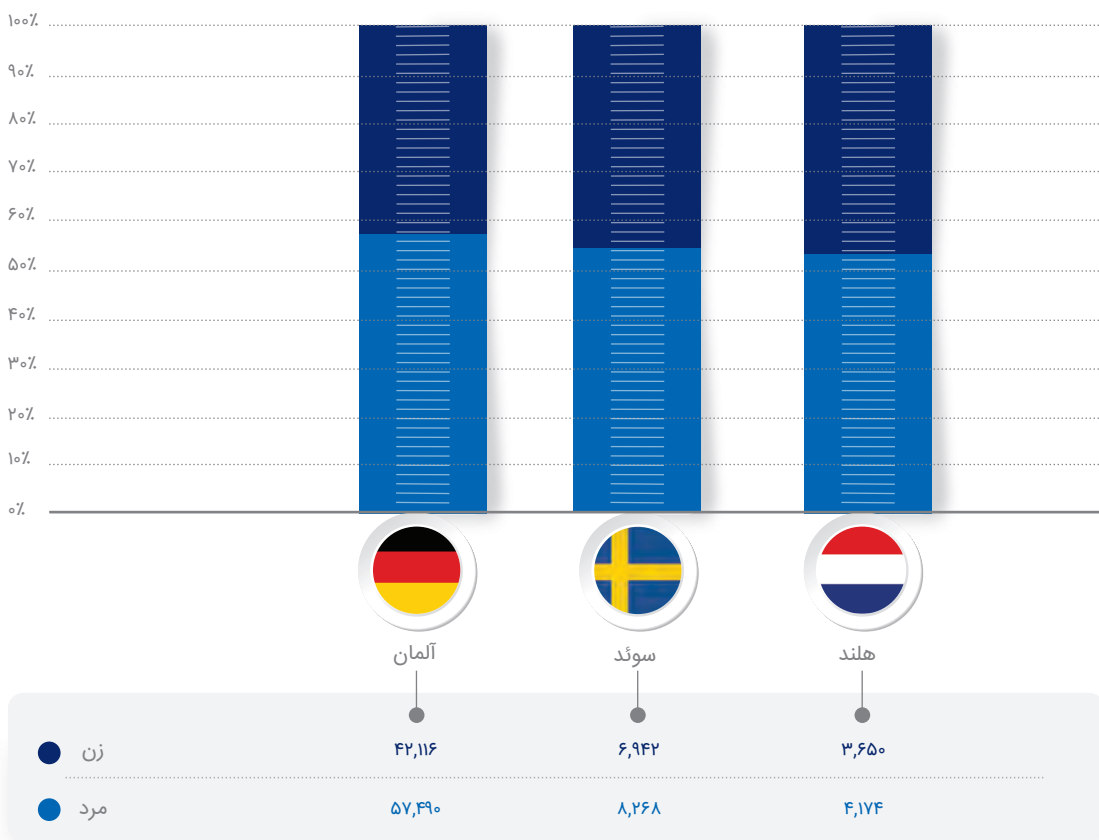
۴. انگلیس به دلیل خارج شدن از اتحادیه اروپا از این لیست حذف شده است.

نمودار ۱۰۳- جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در سه کشور اول اتحادیه اروپا (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹)

منبع: (EUROSTAT, 2020)

نمودار ۱۰۴- جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در سال ۲۰۱۹ در سه کشور اول اتحادیه اروپا به تفکیک جنسیت

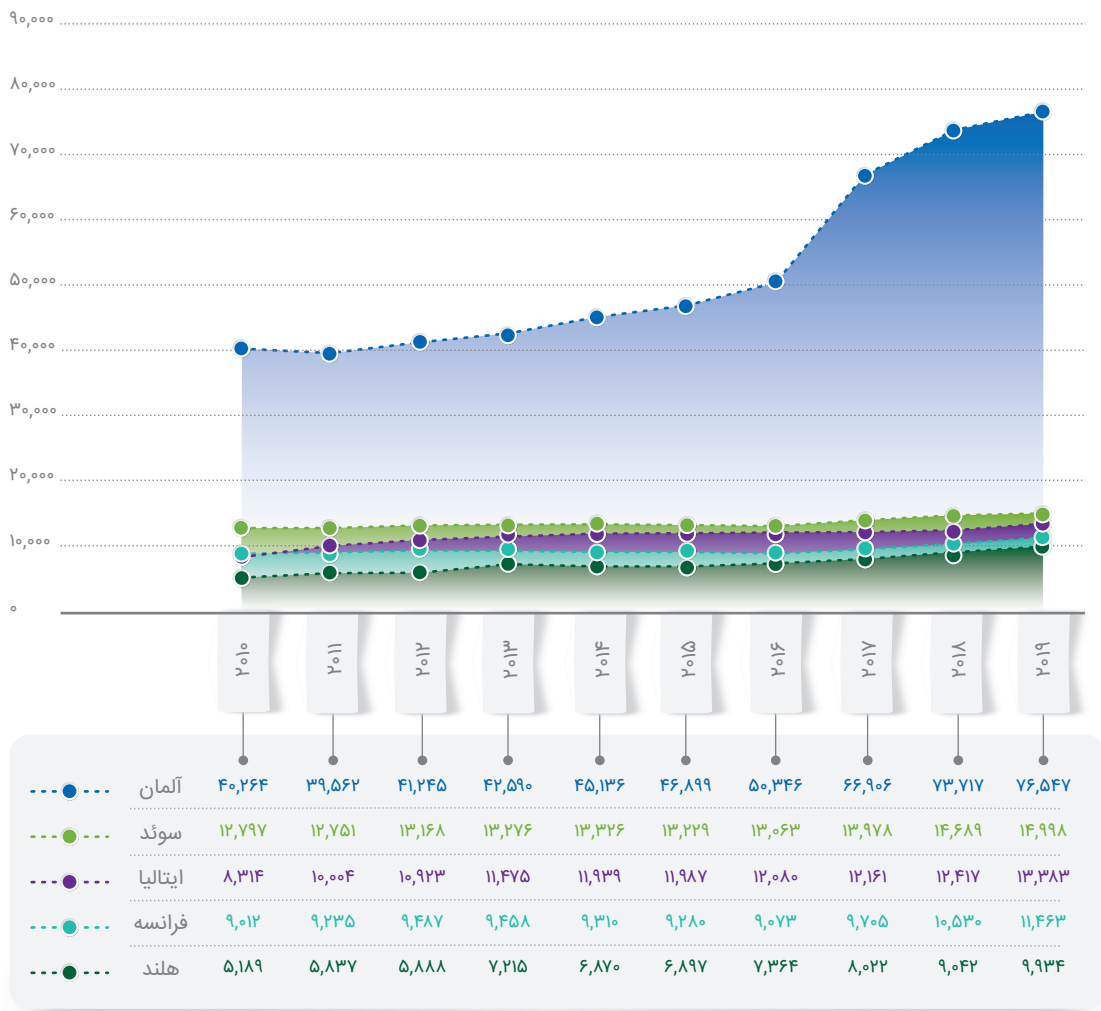
منبع: (EUROSTAT, 2020)

بیشترین تعداد مهاجران ایرانی دارای اجازه اقامت معتبر در سال ۲۰۱۹ در چهار کشور اول اتحادیه اروپا بر اساس دلیل اقامت به مهاجران پناهندگی و حمایتی مضاعف در کشور آلمان تعلق دارد.

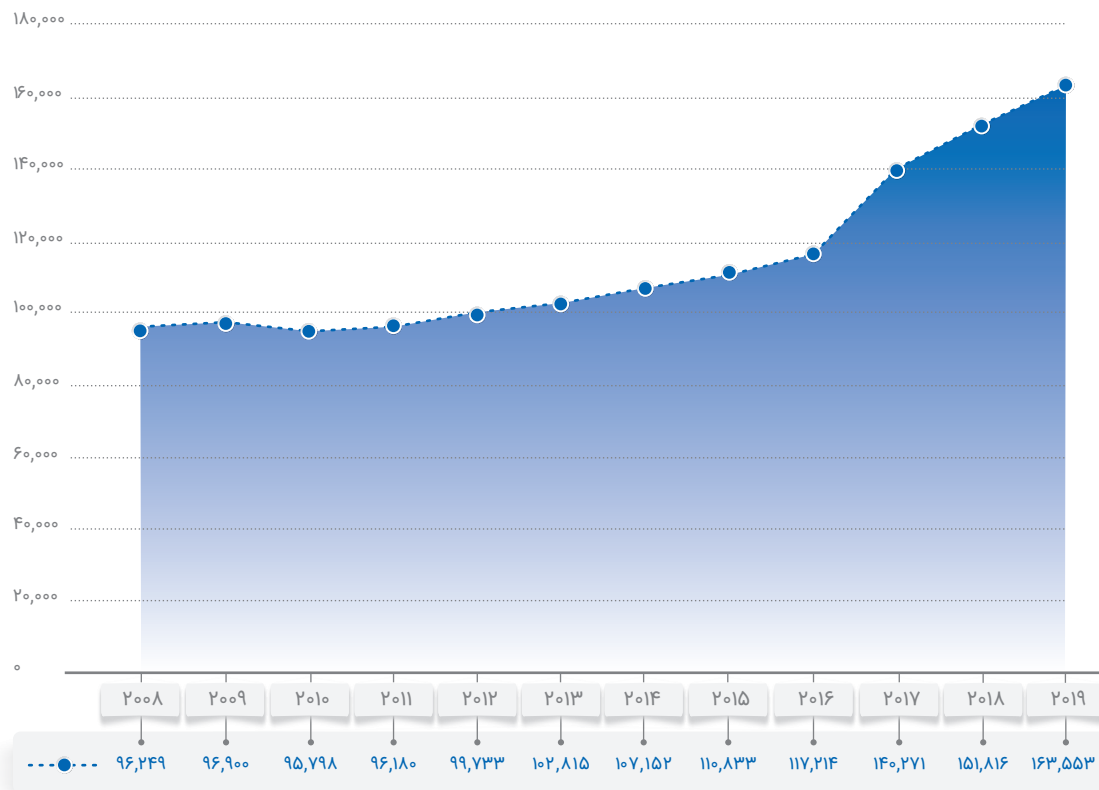
بیشترین تعداد مهاجران ایرانی با اقامت معتبر در چهار کشور اول اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۹ بر اساس طول اجازه اقامت به مهاجرانی که دوازده ماه و بیشتر در کشور آلمان حضور داشته‌اند، تعلق دارد.

- تعداد مهاجران ایرانی دارای اقامت بلندمدت در کل اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۹ برابر ۴۸ هزار و ۶۶۲ نفر بوده است.

بر اساس آمار اتحادیه اروپا، پنج کشور با بیشترین تعداد مهاجر دارای شهروندی ایرانی، آلمان، سوئد، ایتالیا، فرانسه و هلند هستند. در سال ۲۰۱۹ آلمان با ۷۶ هزار و ۵۴۷ نفر اولین میزبان ایرانی‌ها بوده و پس از آن با فاصله‌ی زیادی، سوئد با ۱۴ هزار و ۹۹۸ نفر، ایتالیا با ۱۳ هزار و ۳۸۳ نفر، فرانسه با ۱۱ هزار و ۴۶۳ نفر و هلند با ۹ هزار و ۹۳۴ نفر ایرانی مقاصد بعدی ایرانی‌هاست. در سال ۲۰۱۹، کل ایرانی‌های دارای اجازه اقامت معتبر در اتحادیه اروپا ۱۶۳ هزار و ۵۵۳ نفر بوده‌اند؛ آماری که در سال ۲۰۰۸ معادل ۹۶ هزار و ۲۴۹ نفر بوده است.

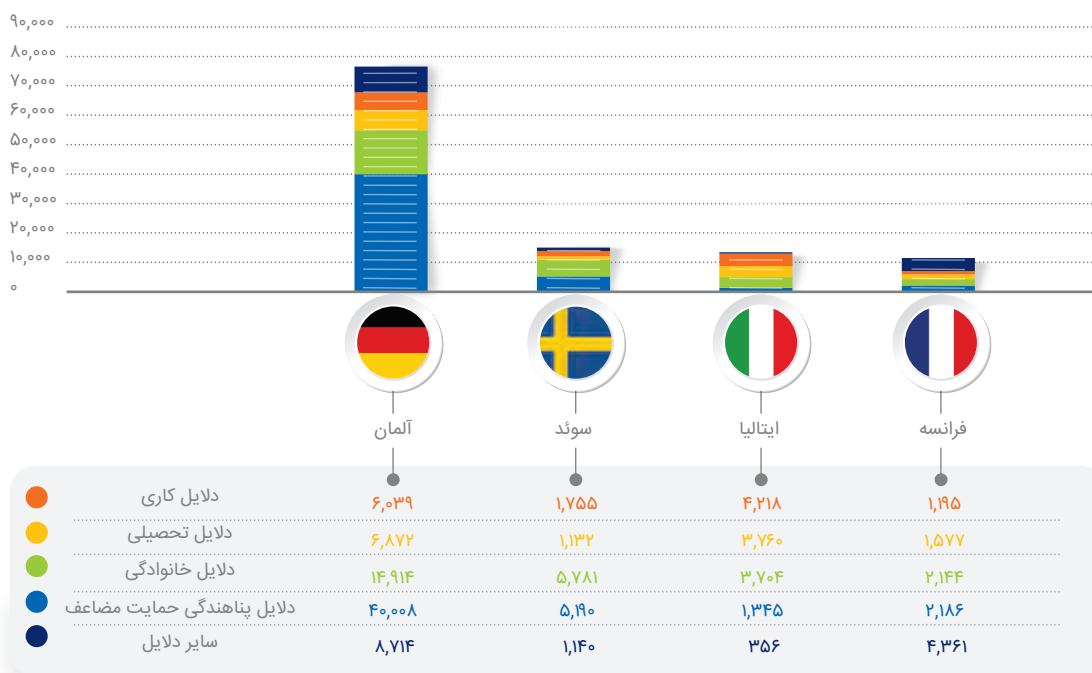

نمودار ۱۰۵- تعداد مهاجران با تابعیت ایرانی و دارای اجازه اقامت معتبر در پنج کشور اول اتحادیه اروپا (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹)
منبع: (EUROSTAT, 2020)

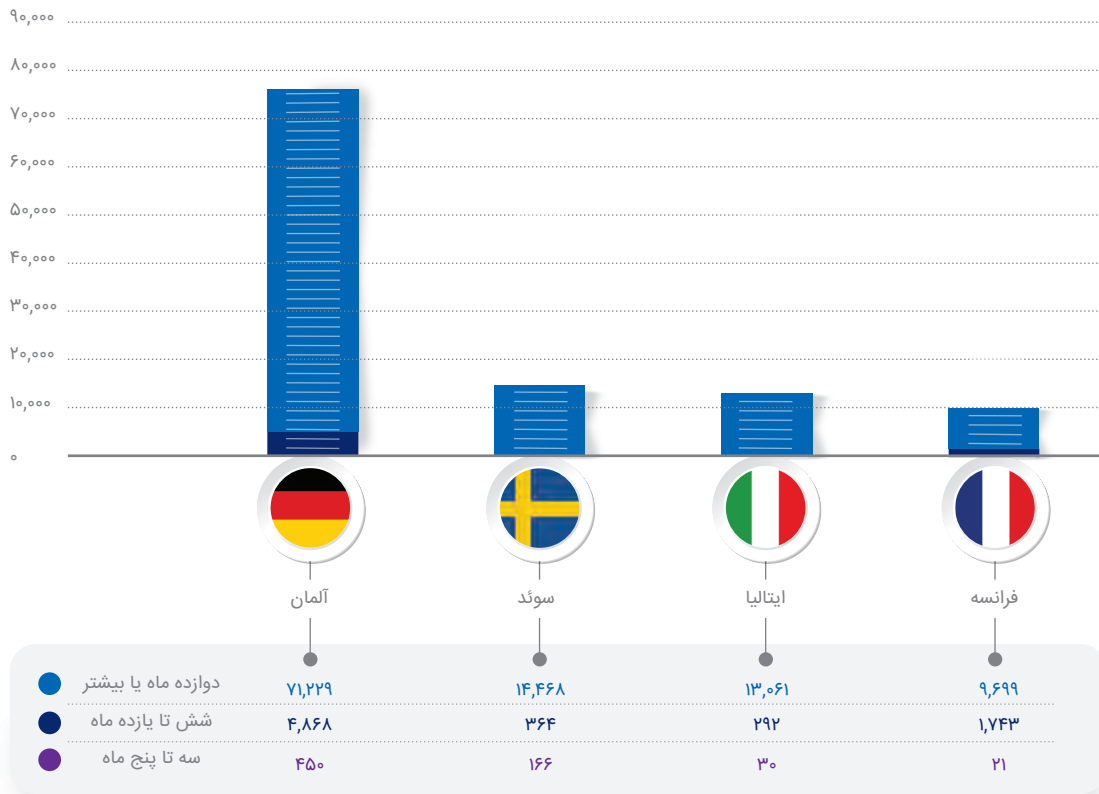
نمودار ۱۰۶- تعداد مهاجران ایرانی دارای اجازه اقامت معتبر در کل اتحادیه اروپا (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹)

منبع: (EUROSTAT, 2020)

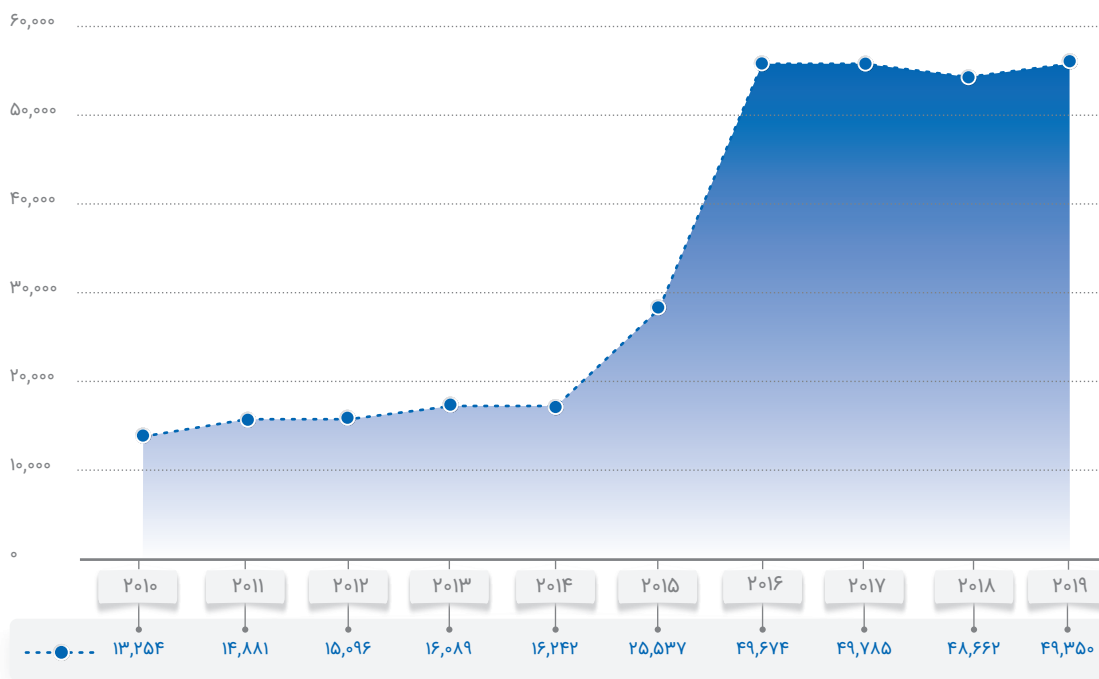

نمودار ۱۰۷- وضعیت مهاجران ایرانی در سال ۲۰۱۹ در چهار کشور اول اتحادیه اروپا بر اساس دلیل اقامت

منبع: (EUROSTAT, 2020)

نمودار ۱۰۸- تعداد مهاجران ایرانی با اقامت معتبر در چهار کشور اول اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۹ بر اساس طول اجازه اقامت
منبع: (EUROSTAT, 2020)

نمودار ۱۰۹- تعداد مهاجران ایرانی دارای اقامت بلندمدت در کل اتحادیه اروپا (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹)
منبع: (EUROSTAT, 2020)

ایرانی دارای اجازه اقامت کاری اولین میزبان ایرانی‌ها و پس از آن، ایتالیا با ۴ هزار و ۲۱۸ نفر، هلند با ۱ هزار و ۸۱۱ نفر و سوئد با ۱ هزار و ۷۵۵ نفر میزبان‌های بعدی ایرانی‌ها برای مهاجرت کاری بوده‌اند.

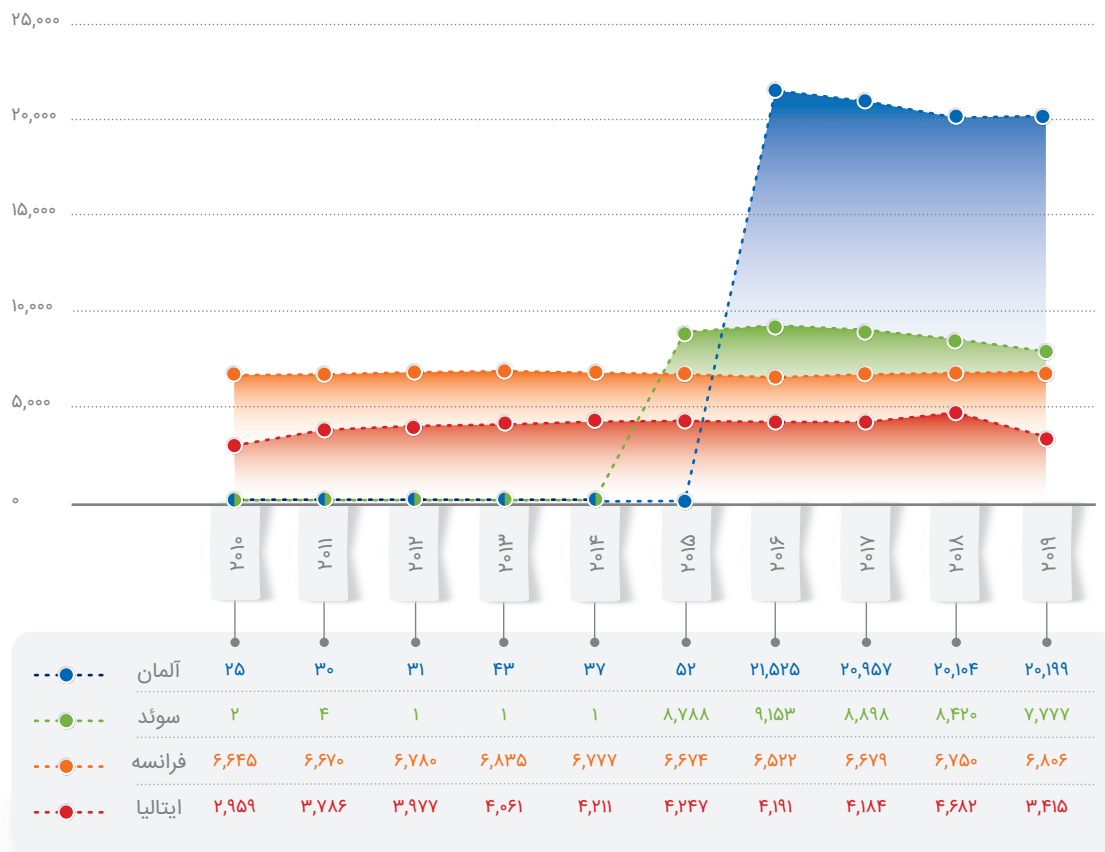
• بیشترین نوع اجازه اقامت ایرانیان در اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۹ از نوع اجازه اقامت یکساله و بیشتر است.

• ایرانیان در میان کشورهای اتحادیه اروپا در آلمان بیشترین اجازه اقامت را دارند.

• بیشترین ایرانیان با اقامت بلندمدت در کشورهای آلمان، سوئد، فرانسه و ایتالیا هستند. بطوریکه در سال ۲۰۱۹، حدود ۲۰ هزار و ۱۹۹ نفر در آلمان اقامت بلندمدت داشته‌اند.

• تعداد ایرانی‌های دارای اجازه‌ی اقامت کاری^۱ در اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۱ معادل ۸ هزار و ۴۹ نفر بوده که در سال ۲۰۱۹ به ۱۹ هزار و ۲۵۸ نفر رسیده است.

• چهار کشور اول مقصد مهاجرت کاری ایرانی‌ها در اروپا آلمان، ایتالیا، سوئد و هلند هستند. در سال ۲۰۱۹ آلمان با ۶ هزار و ۳۹

نمودار ۱۱۰- مهاجران ایرانی دارای اقامت بلند مدت در چهار کشور اول اتحادیه اروپا (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹)

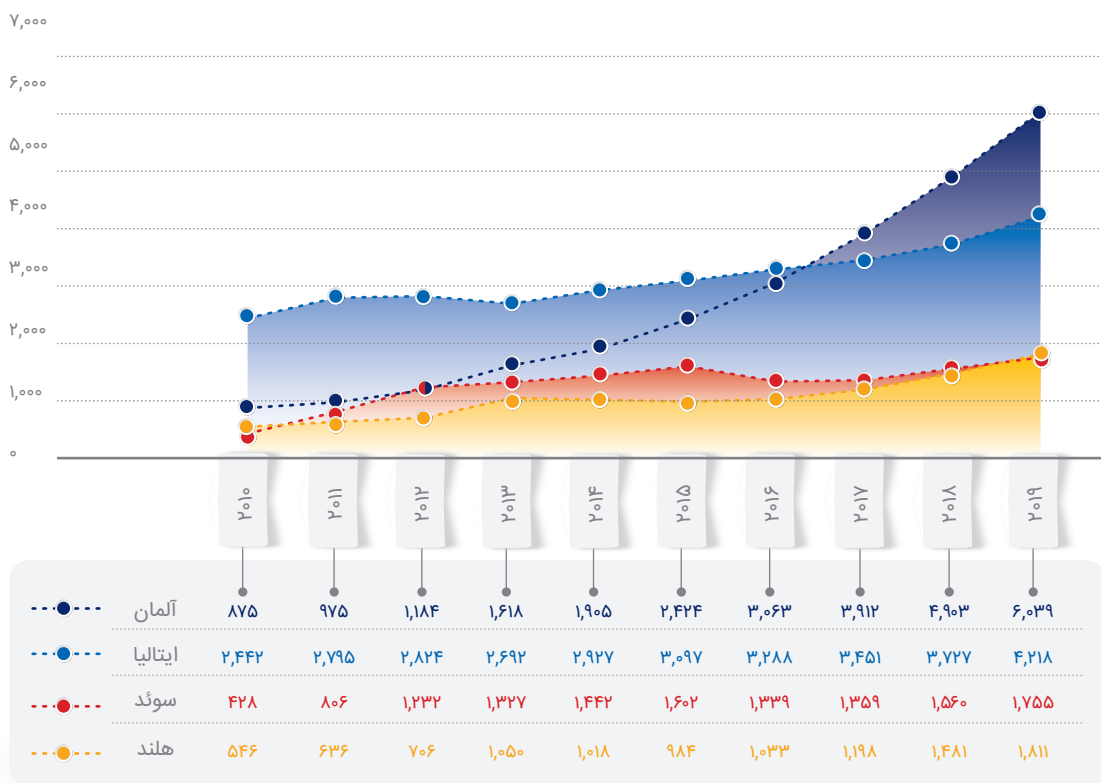
منبع: (EUROSTAT, 2020)

2. Residence permit with employment resion

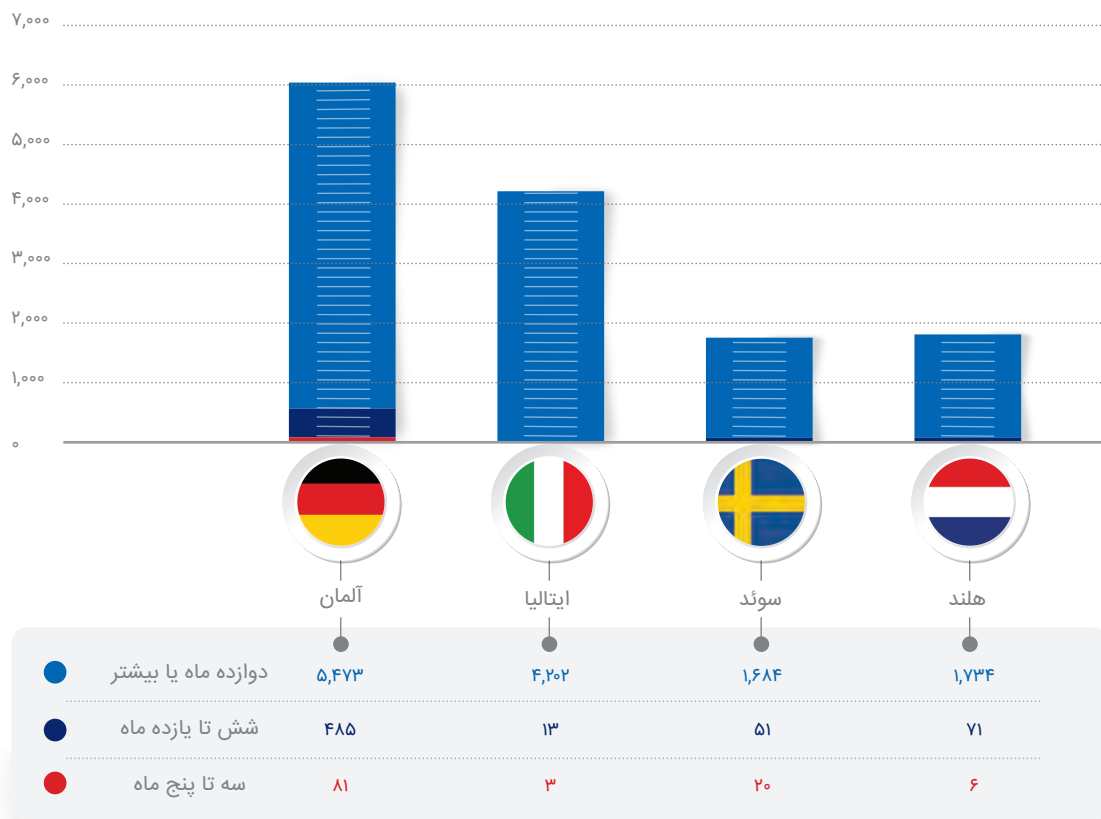
نمودار ۱۱۱- مهاجران ایرانی دارای اقامت کاری در کل اتحادیه اروپا (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹)

منبع: (EUROSTAT, 2020)

نمودار ۱۱۲- مهاجران ایرانی با اقامت کاری در چهار کشور اول مقصد مهاجرت کاری ایرانی‌ها در اتحادیه اروپا (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹)

منبع: (EUROSTAT, 2020)

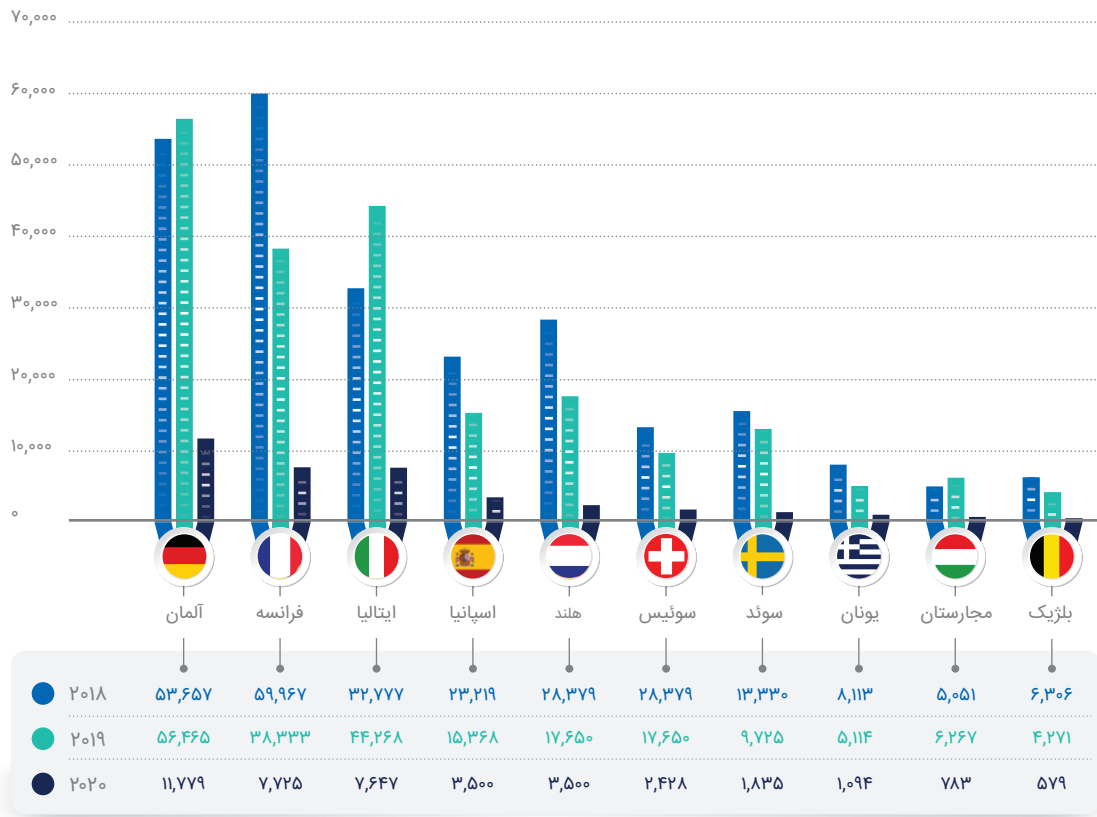

نمودار ۱۱۳- مهاجران ایرانی با اقامت کاری در چهار کشور اول مقصد مهاجرت کاری ایرانی‌ها براساس طول اجازه اقامت در سال ۲۰۱۹
منبع: (EUROSTAT, 2020)

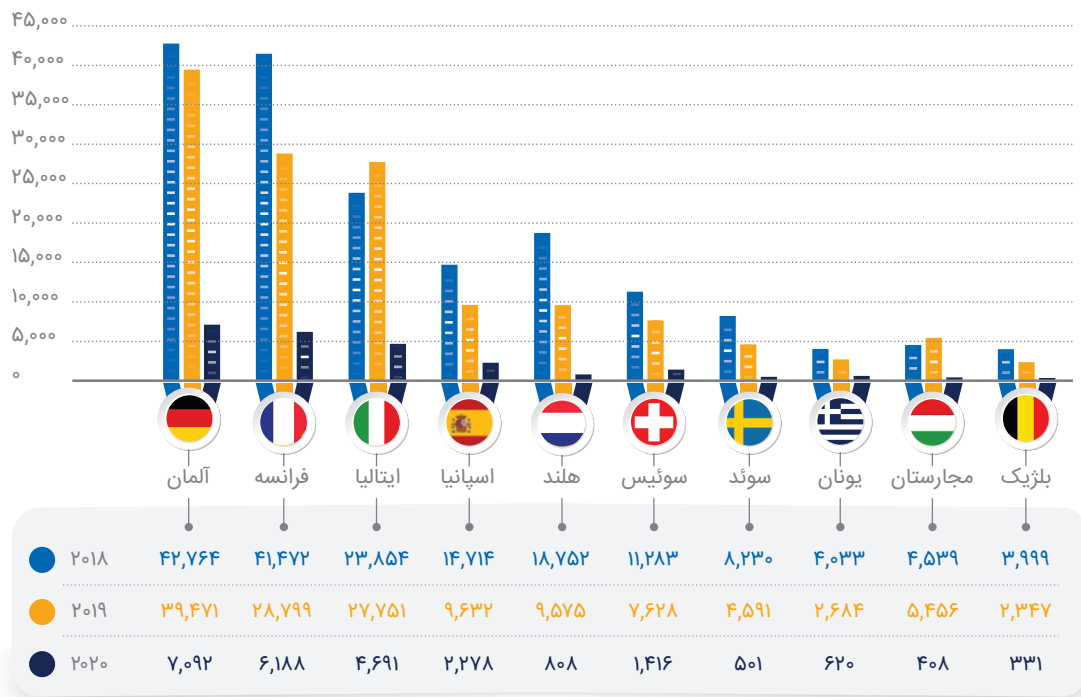
■ ویزای شنگن

- در سال ۲۰۲۰، بیشترین درخواست ویزای شنگن ثبت شده و همچنین تعداد ویزای شنگن صادر شده برای ایرانیان، متعلق به کشورهای آلمان، فرانسه و ایتالیا بوده است.
- تعداد درخواست‌های ثبت شده ایرانیان و ویزاهای صادر شده برای آنان در عمده کشورهای منطقه شنگن در سال ۲۰۲۰ نسبت به ۲۰۱۹، حدود ۸۰ درصد کاهش یافته است.

منطقه شنگن شامل ۲۶ کشور اروپایی است که مرزهای داخلی خود را برای جابجایی آزاد و بدون محدودیت با قوانین و سیستم قضایی مشترک برای کنترل مرزهای خارجی مدیریت می‌کنند. منطقه‌ی شنگن، بیشتر کشورهای اتحادیه اروپا، به جز ایرلند، رومانی، بلغارستان، کرواسی و قبرس را شامل می‌شود. همچنین کشورهایمانند نروژ، ایسلند، سوئیس و لیختن اشتاین نیز اگرچه اعضای اتحادیه اروپا نیستند، بخشی از منطقه شنگن هستند.

نمودار ۱۱۴- تعداد درخواست ثبت شده برای ویزای شنگن از سوی ایرانیان در ده کشور اول (۲۰۱۸- ۲۰۲۰)
منبع: (Schengen Visa Info, 2020)

نمودار ۱۱۵- تعداد ویزای شنگن صادر شده برای ایرانیان در ده کشور اول (۲۰۱۸ - ۲۰۲۰)
منبع: (Schengen Visa Info, 2020)

■ ایرانیان در انگلستان

ویزا از آن پس تغییر چندانی نکرده و بیشترین تعداد پس از آن مربوط به سال ۲۰۱۷ با ۱۳ هزار و ۸۱۶ ویزا است.

- این میزان در سال ۲۰۲۰ با کاهش ۶۹ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۹ به ۴ هزار و ۲۴ ویزا رسیده است. این آمار شامل ویزاهای کاری، تحصیلی، خانوادگی، توریستی، مسافران ترانزیتی و سایر ویزاها نیز می‌شود.

- در سال‌های اخیر در بین انواع ویزای تحصیلی، خانوادگی، کاری (درخواست‌کننده اصلی و همراهان) و دیگر ویزاها، ویزاهای تحصیلی و خانوادگی بیشترین متقاضی را به خود اختصاص داده است.

- ویزاهای صادره برای ایرانیان که به تدریج از سال ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۹ رو به افزایش بوده است در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی، ۲۳ درصد کاهش داشته است.

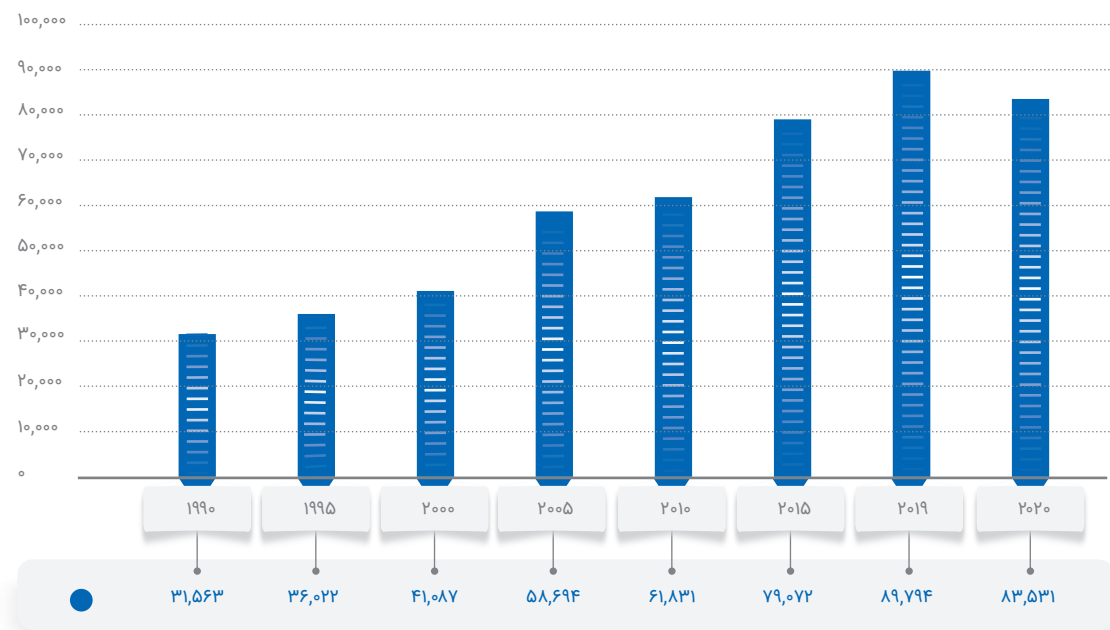
- صدور ویزاهای مسافرتی و ترانزیتی ۳۴ درصد، کاری ۴۹ درصد، خانوادگی ۱۹ درصد و تحصیلی ۷ درصد نسبت به ۲۰۱۹ کاهش داشته است.

انگستان دومین مقصد مهاجرتی ایرانی‌ها در اروپا است و در حال حاضر حدود ۸۳ هزار و ۵۳۱ ایرانی در این کشور زندگی می‌کنند. طبق تخمین سازمان ملل متحد، جمعیت ایرانیان در انگلستان در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی، حدود ۷ درصد کاهش داشته است.

- تعداد درخواست شهروندی انگلستان توسط ایرانی‌ها در سال ۲۰۲۰ میلادی یک هزار و ۹۹۳ درخواست بوده است که نسبت به سال ۲۰۱۹ در حدود ۳۹ درصد کاهش داشته است.

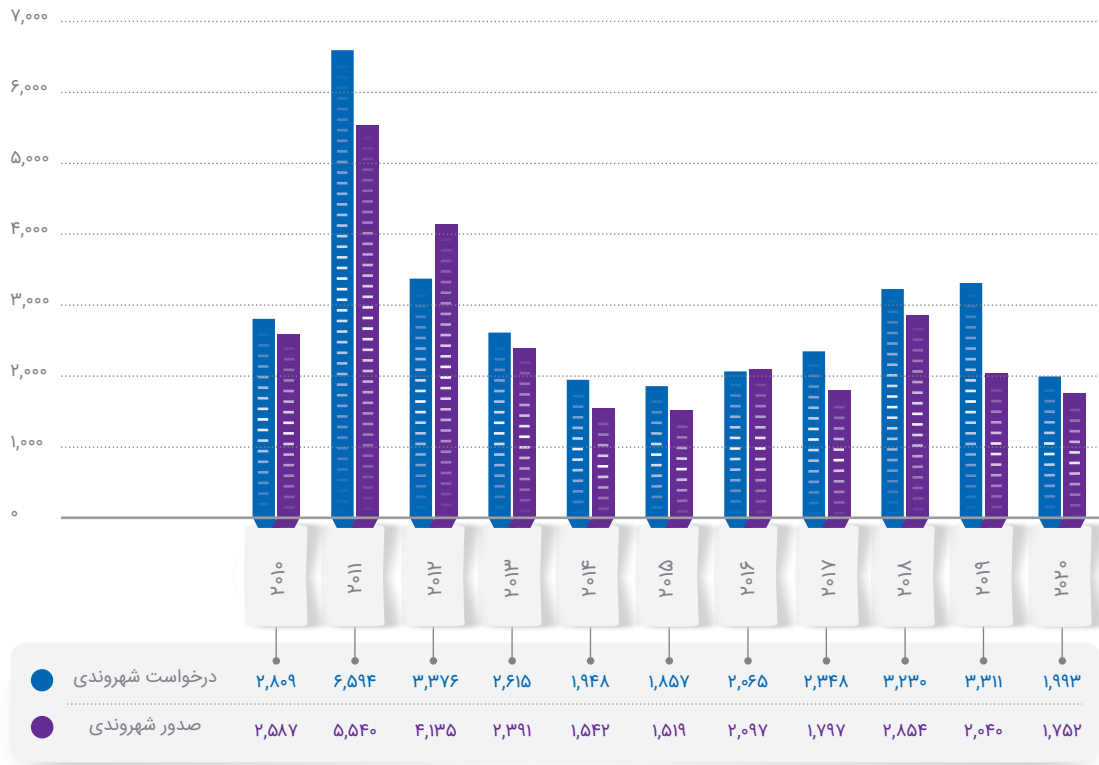
- تعداد شهروندی اعطا شده به ایرانی‌ها در انگلستان در سال ۲۰۲۰ میلادی، یک هزار و ۷۵۲ بوده است که نسبت به سال ۲۰۱۹، حدود ۱۴ درصد کاهش داشته است.

- تعداد ویزای صادر شده برای ایرانی‌ها در انگلستان در سال ۲۰۲۰ میلادی ۴ هزار و ۲۴ ویزا بوده است. آماری که در سال ۲۰۱۱ معادل ۲۷ هزار و ۱۴۹ ویزا بوده ولی در ۲۰۱۲ و در پی حمله به سفارت انگلستان در تهران در ماه نوامبر این سال، با کاهشی ۵۸ درصدی به ۱۱ هزار و ۳۷۷ ویزا رسیده است. تعداد صدور

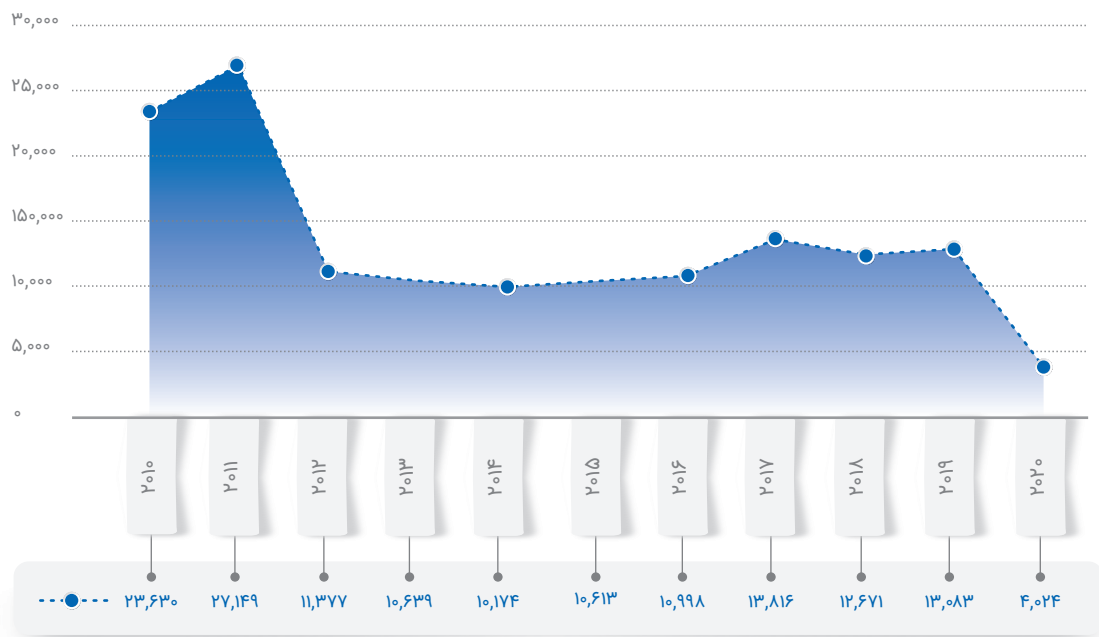

نمودار ۱۱۶- جمعیت مهاجران ایرانی در انگلستان (۱۹۹۰ - ۲۰۲۰)

منبع: (UNDESA, 2020)

نمودار ۱۱۷- تعداد درخواست و صدور سالانه‌ی شهروندی انگلستان برای ایرانی‌ها (۲۰۱۰ - ۲۰۲۰)
منبع: (Home Office, 2021a)

نمودار ۱۱۸- تعداد صدور سالانه ویزا برای ایرانی‌ها در انگلستان (۲۰۱۰ - ۲۰۲۰)
منبع: (Home Office, 2021b)

ایرانی‌ها در انگلستان را تشکیل می‌دهد. ویزاهای کوتاه مدت نیروی کار خلاق یا ورزشی^۲ و نیروی کار خانگی^۳ نیز از دیگر ویزاهای پرتعداد ایرانی‌هاست.

در نمودار ۱۲۲ روند صدور این ویزاها و نیز دو ویزای سرمایه‌گذاری^۴ و کارآفرینی^۵ و نسبت آن‌ها به یکدیگر نشان داده شده است. گفتنی است دو ویزای سرمایه‌گذاری و کارآفرینی از سال ۲۰۱۹ منقضی شده‌اند و جای خود را به دو ویزای بلندمدت نوآور^۶ و استارت‌آپ ویزا^۷ داده‌اند (GOV.UK, 2020). آمار نمودار ۱۲۲ مربوط به درخواست‌کنندگان اصلی ویزا بدون در نظر گرفتن خانواده‌های آن‌هاست.

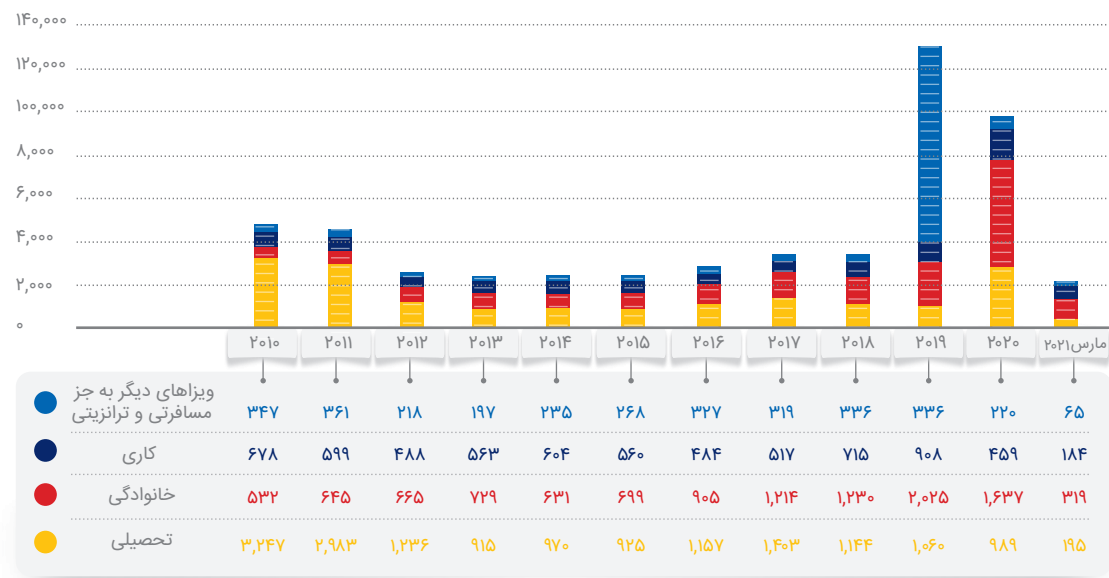
ویزای اقامت اعطا شده به ایرانی‌ها در انگلستان بر حسب ملیت در سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۹ به غیر از سال ۲۰۱۰ (سال ۸۸-۸۹ شمسی) که جهش بالایی داشته بین ۲ تا ۴ هزار بوده است، در سال‌های اخیر تا ۲۰۱۹ افزایشی بوده ولی در ۲۰۱۹ کاهش یافته است.

• صدور ویزای کاری برای ایرانی‌ها در انگلستان، در سال ۲۰۲۰ میلادی ۴۵۹ ویزای کاری بوده است که نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی، حدود ۵۰ درصد کاهش داشته است.

• این درحالی است که در سه ساله منتهی به سال ۲۰۱۹ میلادی، صدور ویزای کاری برای ایرانیان در انگلستان صعودی بوده است.

ذکر این نکته ضروری است که در نمودار ۱۲۰ اعداد با در نظر گرفتن خانواده‌ها و همراهان فردی است که برای کار درخواست ویزا کرده است که در نمودار ۱۲۱ این تعداد به تفکیک درخواست‌کننده اصلی و همراهان او آمده است.

ویزاهای کاری انگلستان را می‌توان به چهار دسته کلی تقسیم کرد: ۱. ویزاهای کاری کوتاه مدت؛ ۲. ویزاهای کاری بلند مدت؛ ۳. ویزاهای سرمایه‌گذاری، کارآفرینی، کسب‌وکار و استعدادها و ۴. ویزاهای کاری دیگر. در حال حاضر ویزای بلند مدت نیروی کار (ماهر)^۱ بیشترین صدور ویزای کاری

نمودار ۱۱۹- وضعیت ایرانی‌ها در انگلستان براساس انواع ویزا (۲۰۱۰ - مارس ۲۰۲۱)

منبع: (Home Office, 2021b)

1. General work visa (Tier 2)

3. Domestic Workers in a Private Household visa

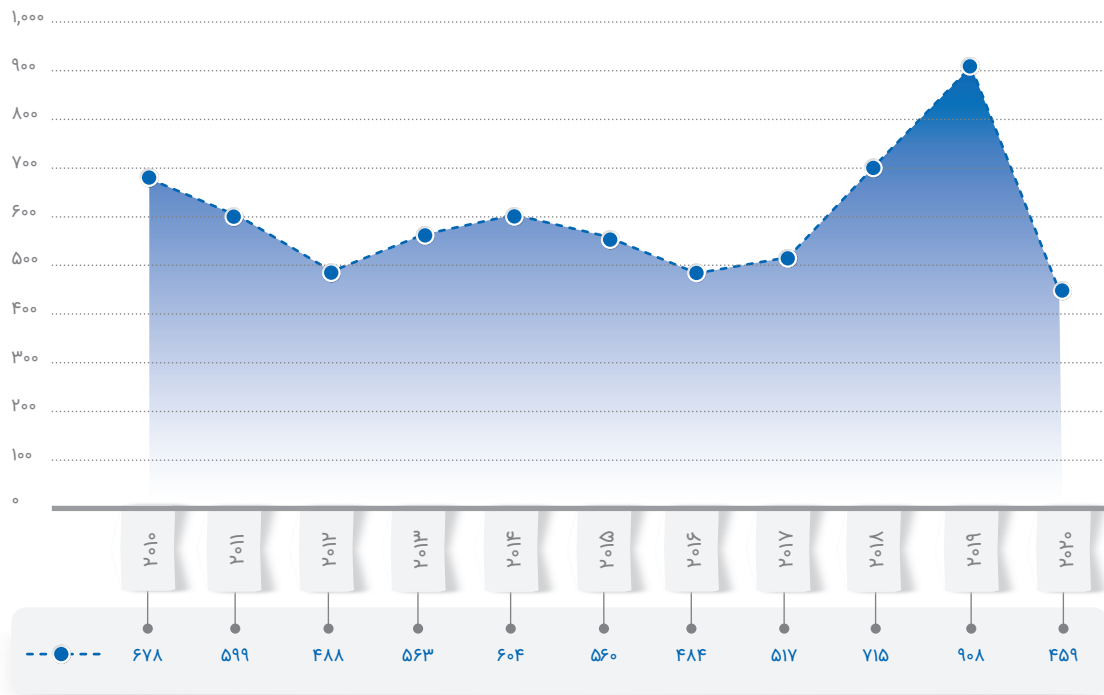
5. Entrepreneur visa (Tier 1)

7. Start-up visa

2. Creative and Sporting visa (Tier 5)

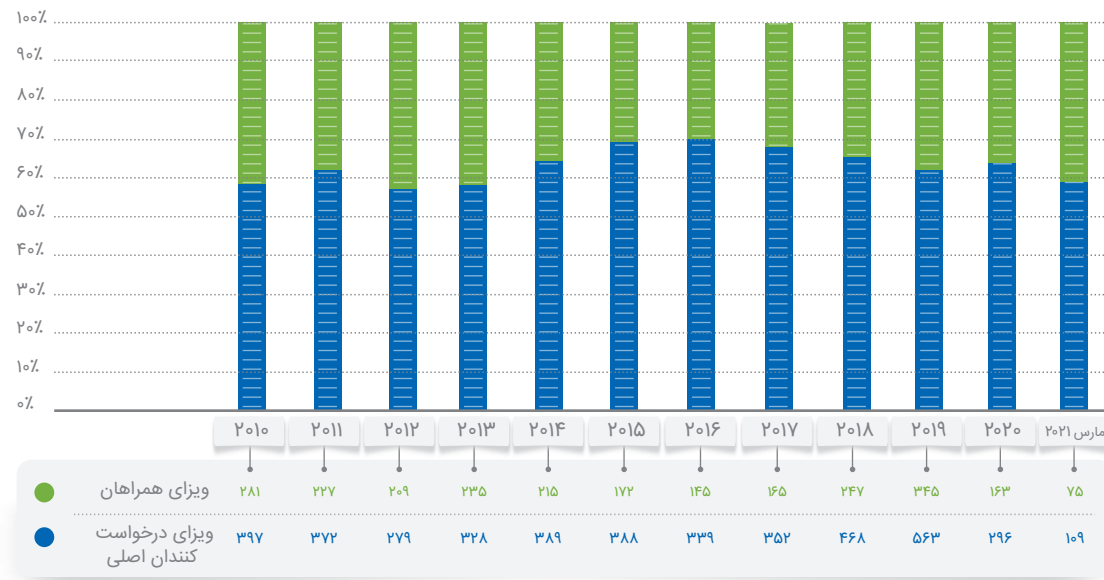
4. Investor visa (Tier 1)

6. Innovator visa

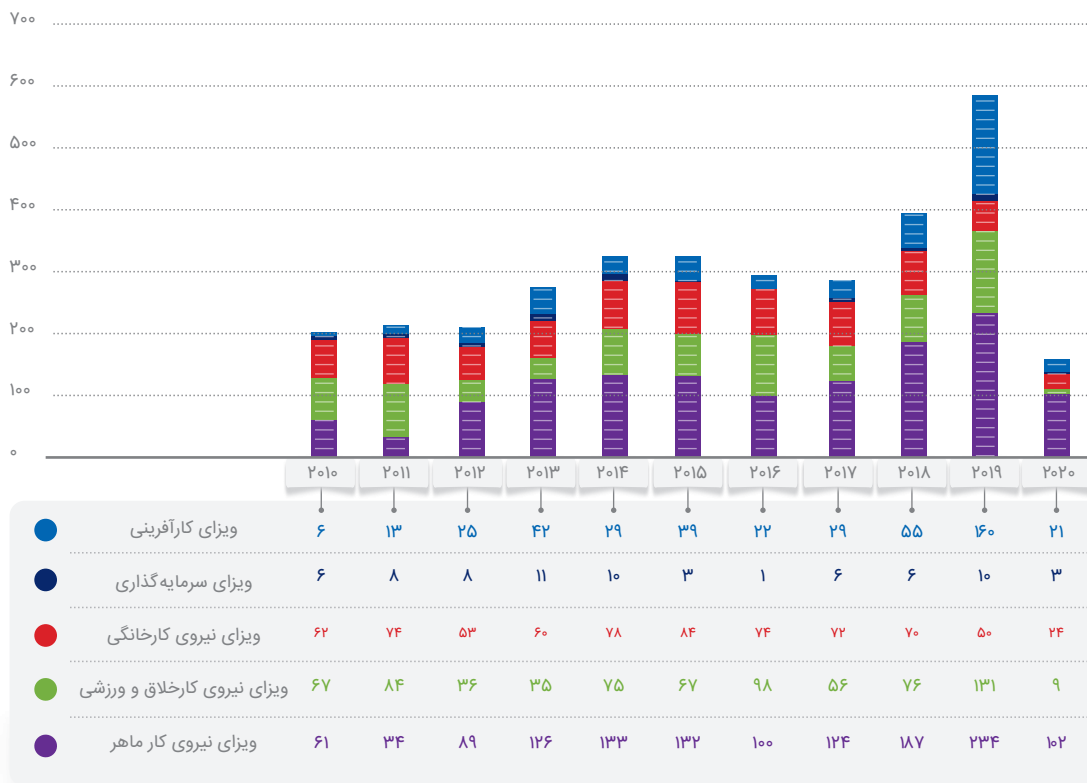
نمودار ۱۲۰- صدور ویزای کاری برای ایرانی‌ها در انگلستان (۲۰۱۰ - ۲۰۲۰)

منبع: (Home Office, 2021b)

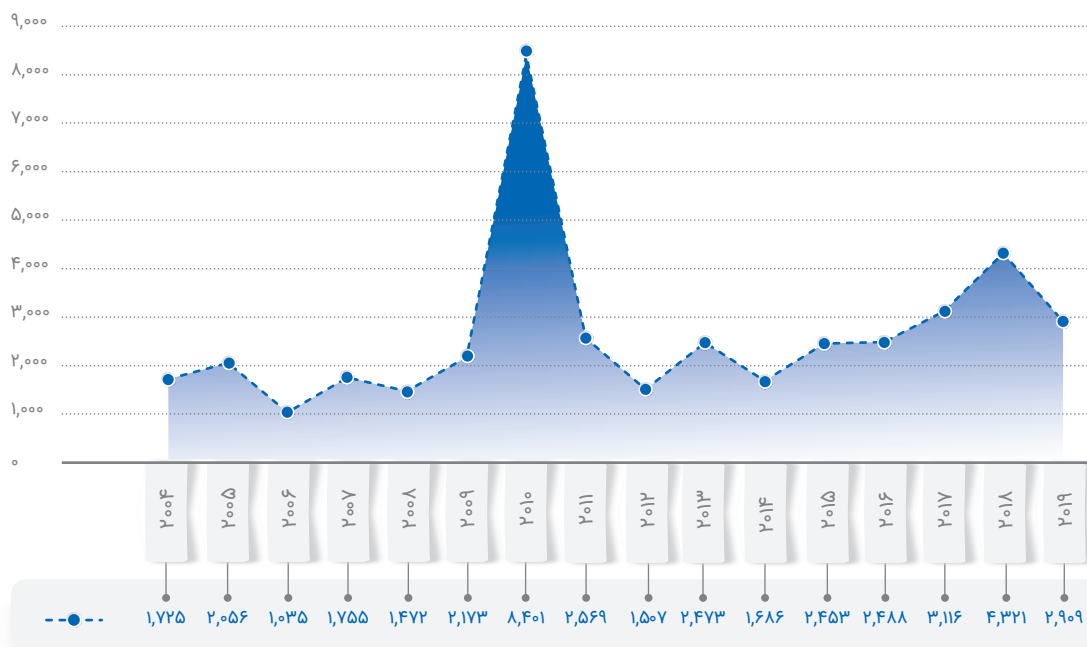
نمودار ۱۲۱- صدور سالانه ویزاهای کاری برای ایرانی‌ها در انگلستان به تفکیک درخواست‌کننده اصلی ویزا و همراهان (۲۰۱۰ - ۲۰۲۰)

منبع: (Home Office, 2021b)

نمودار ۱۲۲- صدور ویزاهای کاری برای ایرانی‌ها در انگلستان به تفکیک انواع ویزای کاری (۲۰۱۰ - مارس ۲۰۲۱)

منبع: (Home Office, 2021b)

نمودار ۱۲۳- تعداد ویزای اقامت اعطا شده به ایرانی‌ها در انگلستان بر حسب ملیت (۲۰۰۴ - ۲۰۱۹)

منبع: (Home Office, 2020b)

■ ایرانیان در آلمان

- کشور آلمان اولین مقصد ایرانی‌ها برای مهاجرت به اروپاست.
- جمعیت ایرانیان ساکن آلمان در سال ۲۰۲۰ میلادی ۱۵۲ هزار و ۹۰۵ نفر بوده است.
- دریافت سالانه‌ی شهروندی آلمان از سوی ایرانیان در سال ۲۰۱۹ میلادی، ۳ هزار و ۸۱۰ نفر بوده است که نسبت به سال‌های پیشین روندی افزایشی داشته است. در سال‌های اخیر اعطای شهروندی به ایرانیان از سوی آلمان روند افزایشی داشته است.
- صدور سالانه شهروندی آلمان برای مهاجران خارجی در سال ۲۰۱۹ میلادی، ۱۲۸ هزار و ۹۰۵ نفر بوده است که نسبت به سال ۲۰۱۸ میلادی، حدود ۱۵ درصد رشد داشته است.
- این درحالی است اعطای شهروندی به ایرانیان در این کشور در سال ۲۰۱۹، نسبت به سال ۲۰۱۸ میلادی ۲۴ درصد رشد داشته و از رشد متوسط اعطای شهروندی به مهاجران خارجی در این کشور، حدود ۱۰ درصد رشد بیشتری یافته است.

۱۷۳

نمودار ۱۲۴- جمعیت ایرانیان ساکن آلمان (۱۹۹۰ - ۲۰۲۰)

منبع: (UNDESA, 2020)

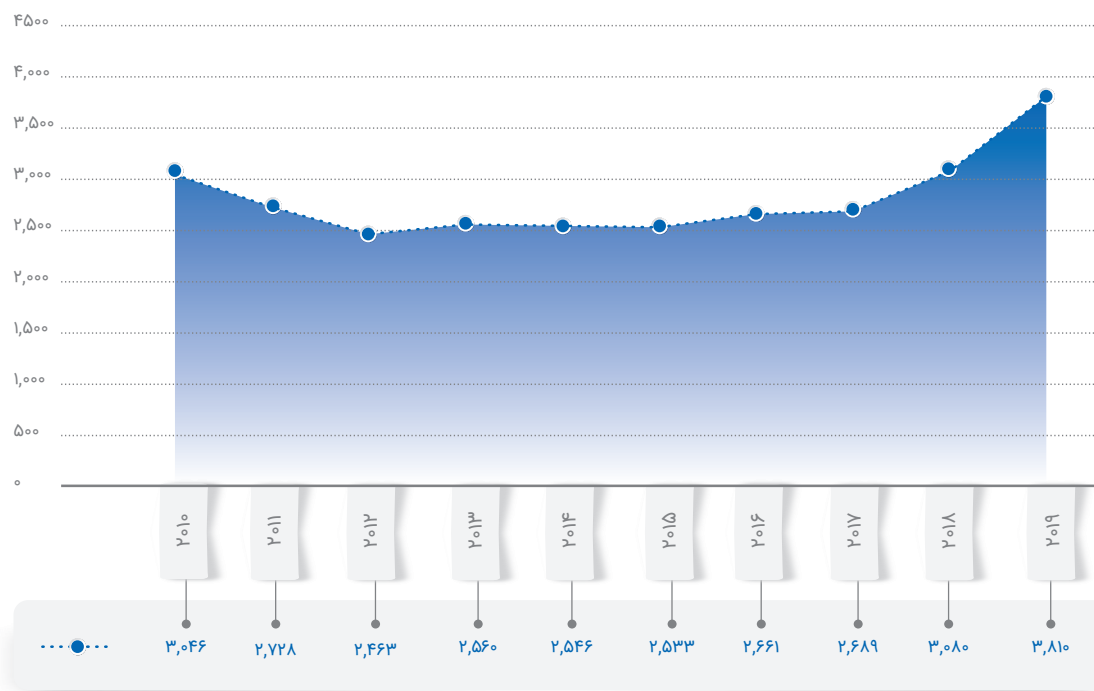
مهاجران در کشور آلمان را می‌توان بر اساس وضعیت اقامت به دو دسته اصلی تقسیم کرد:

- افرادی که به مجوز اقامت نیاز ندارند؛
- افرادی که به مجوز اقامت نیاز دارند؛

افرادی که اساساً نیاز به مجوز اقامت ندارند خود شامل دو دسته از مهاجران می‌شوند: اول، افرادی که تحت قوانین اتحادیه اروپا اجازه رفت و آمد آزادانه در آلمان را دارند^۱ و دوم، خارجی‌های بی‌مکان و افرادی که طبق قوانین از نیاز به داشتن عنوان اقامتی معافاند.^۲ افرادی که به مجوز اقامت نیاز دارند اکثریت مهاجران را تشکیل می‌دهند. این دسته از مهاجران خود به سه بخش تقسیم می‌شوند: افرادی که مجوز اقامت دارند، افرادی که مجوز اقامت ندارند، افرادی که درخواست مجوز داده‌اند. آن‌هایی که مجوز اقامت دارند، یا اقامتشان موقت است یا دائم. افرادی که اقامتشان موقت است، بر اساس علت

اقامت به پنج دسته تقسیم می‌شوند: تحصیلی، کاری، بشردوستانه، خانوادگی و اقامت براساس حق ویژه. افرادی که مجوز اقامت ندارند به سه بخش تقسیم می‌شوند: افرادی که به طور موقت از دیپورت تعلیق شده‌اند، افرادی که اجازه ماندن دارند و افرادی که دو وضعیت دیگر را ندارند.

- تعداد ایرانی‌های دارای مجوز اقامت دائم در آلمان در سال ۲۰۱۹ میلادی برابر بود با ۲۱ هزار و ۸۵۵ نفر؛
- تعداد کل ایرانی‌های دارای مجوز اقامت موقت در آلمان در سال ۲۰۱۹ میلادی، ۵۸ هزار و ۳۴۰ بوده است.
- بیشترین تعداد ایرانی‌های با مجوز اقامت موقت در آلمان در سال ۲۰۱۹ افراد با مجوز موقت بشردوستانه است که نسبت به سایر اقامت‌های موقت از سال ۲۰۱۶ رشد نمایی داشته است.

نمودار ۱۲۵- دریافت سالانه شهروندی آلمان از سوی ایرانیان (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹)

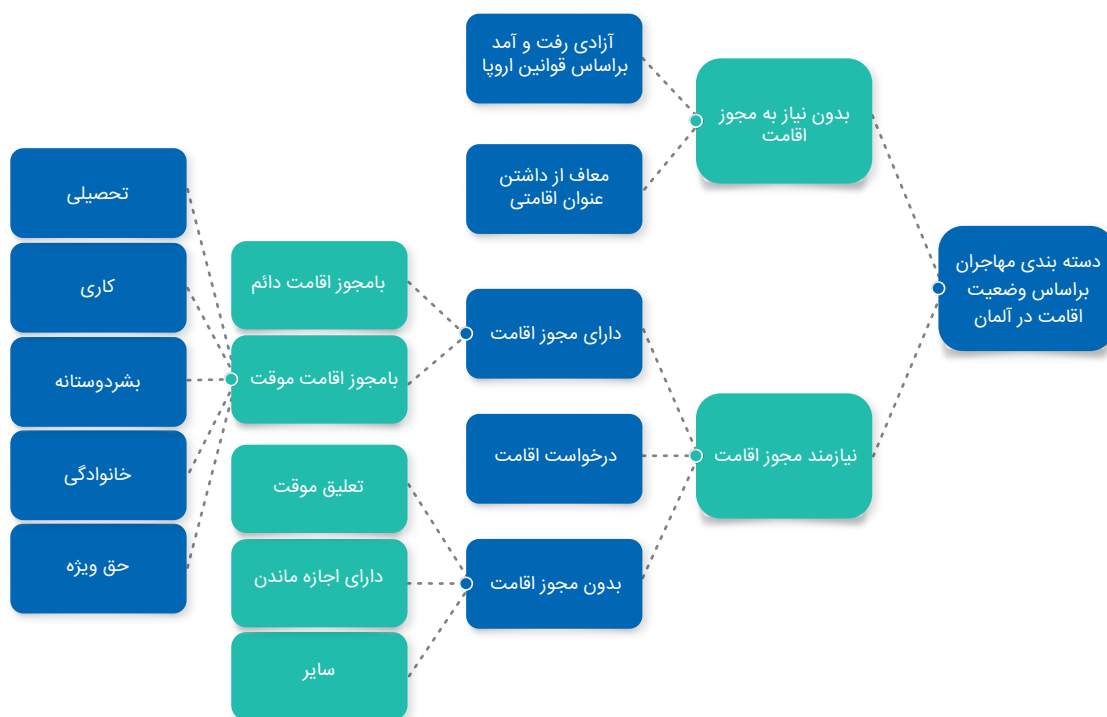
منبع: (DESTATIS, 2020a)

1. Freedom of movement according to EU law
2. Exempt from the requirement to have residence title, displaced foreigners

نمودار ۱۲۶- صدور سالانه شهروندی آلمان برای مهاجران خارجی (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹)

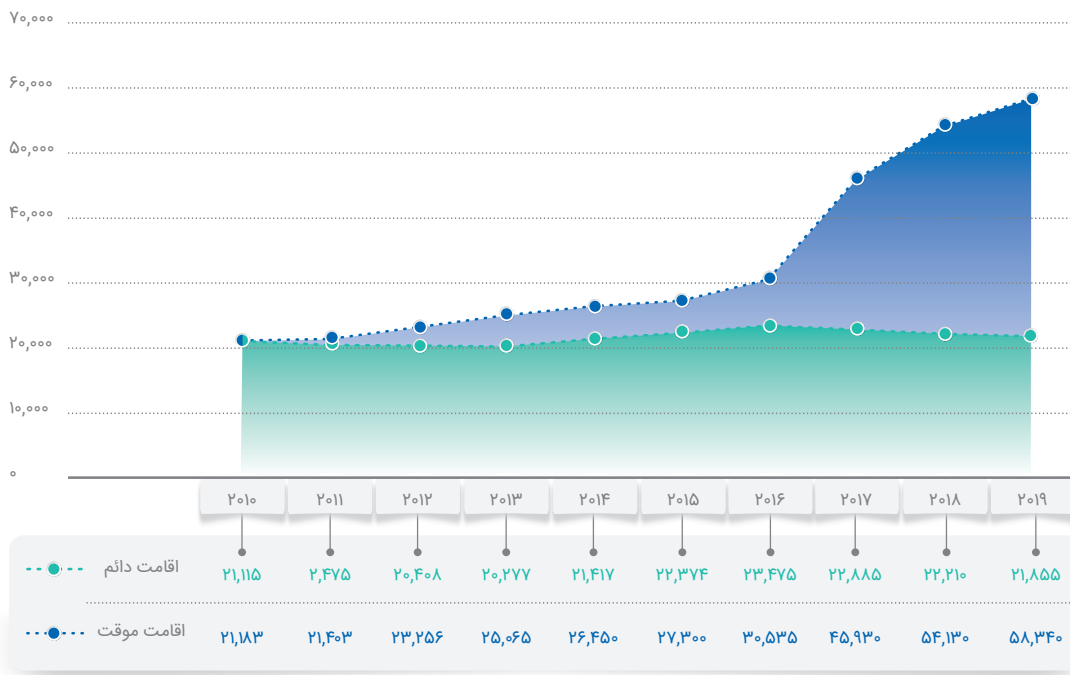
منبع: (DESTATIS, 2020a)

شکل ۸- دسته بندی مهاجران براساس وضعیت اقامت در آلمان

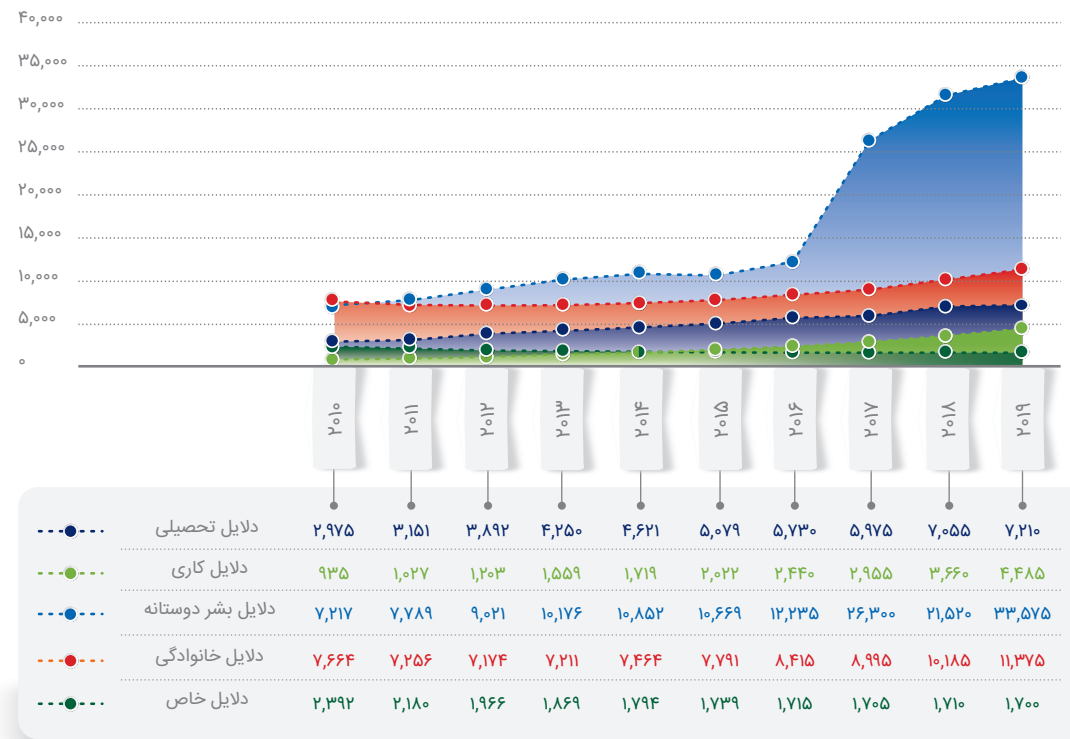
منبع: (BAMF, 2018)

نمودار ۱۲۷- تعداد کل ایرانی‌های دارای مجوز اقامت دائم و موقت در آلمان (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹)

منبع: (DESTATIS, 2020b)

نمودار ۱۲۸- روند تغییرات تعداد ایرانی‌های با مجوز اقامت موقت در آلمان (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹)

منبع: (DESTATIS, 2020b)

■ ایرانیان در ترکیه

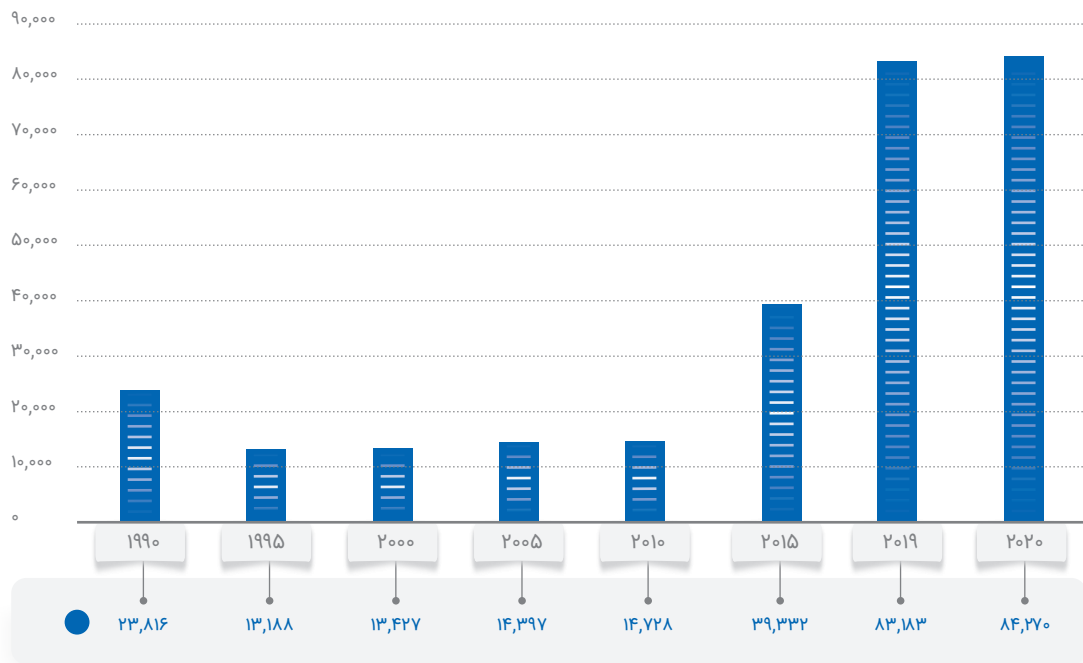
• تعداد جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در ترکیه بر اساس سال اخذ اقامت در سال ۲۰۱۹ معادل ۴۲ هزار و ۵۳۲ نفر بوده است.

• در سال ۲۰۱۹ نسبت به ۲۰۱۸ اخذ اقامت ایرانیان در این کشور بیش از دو برابر شده، و در سال ۲۰۱۸ نسبت به ۲۰۱۷ نیز اخذ اقامت حدوداً دو برابر رشد داشته است. این درحالی است که در سال‌های پیش از آن این رشد به کندی صورت می‌گرفت.

جمعیت مهاجران ایرانی در ترکیه در سال ۲۰۲۰ میلادی ۸۴ هزار و ۲۷۰ نفر بوده است. این جمعیت از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۰ چهار برابر افزایش داشته است ولی نسبت به سال ۲۰۱۹ افزایش چندانی نداشته است.

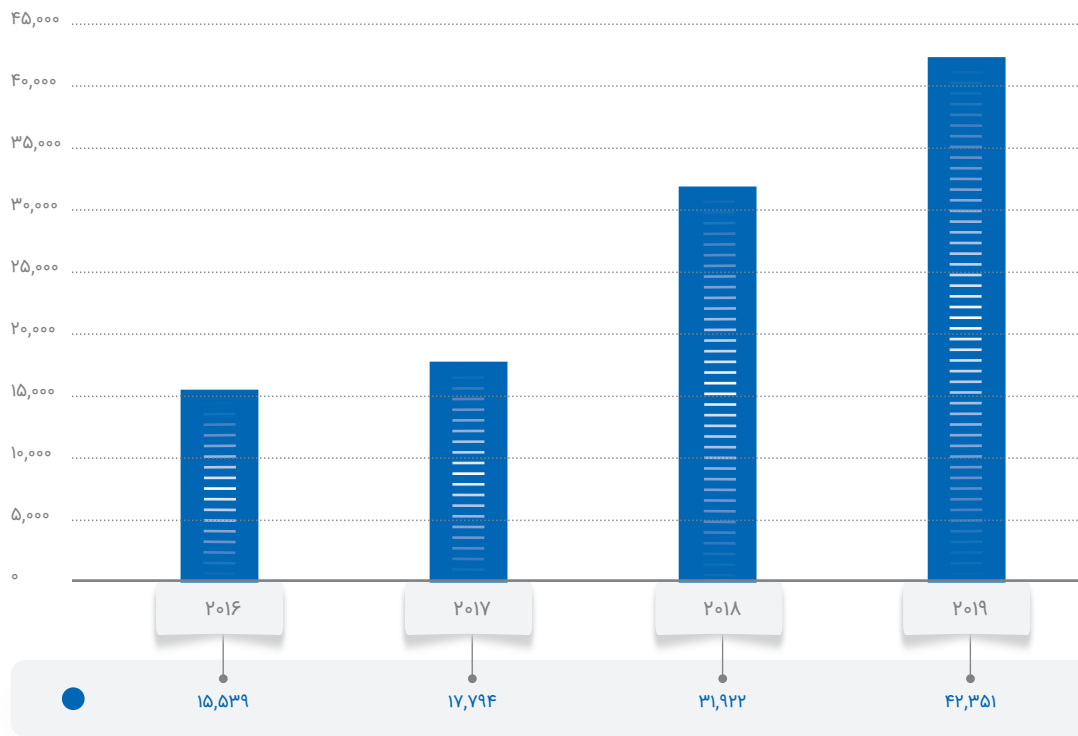
• تعداد مهاجران وارد شده به کشور ترکیه با تابعیت ایران در سال ۲۰۱۹ میلادی، ۴۲ هزار و ۳۵۱ نفر بود که نسبت به سال‌های اخیر افزایش داشته است.

• تعداد خروج شهروندان ایرانی از ترکیه در سال ۲۰۱۹ میلادی ۱۸ هزار و ۴ نفر بوده که نسبت به سال ۲۰۱۸ تقریباً دو برابر افزایش یافته است.

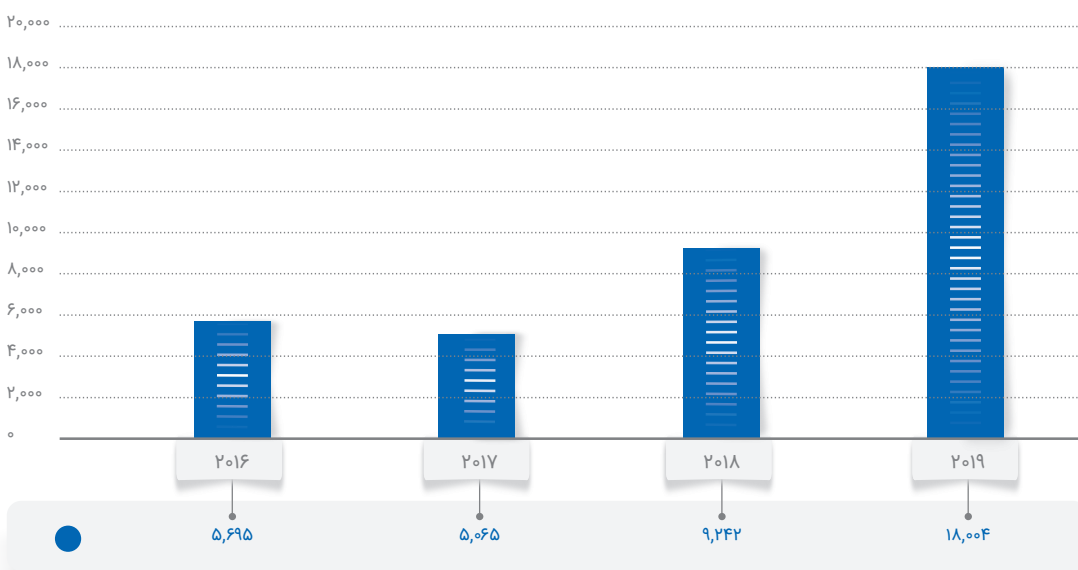
نمودار ۱۲۹- جمعیت مهاجران ایرانی در ترکیه (۲۰۲۰-۱۹۹۰)

منبع: (UNDESA, 2020)

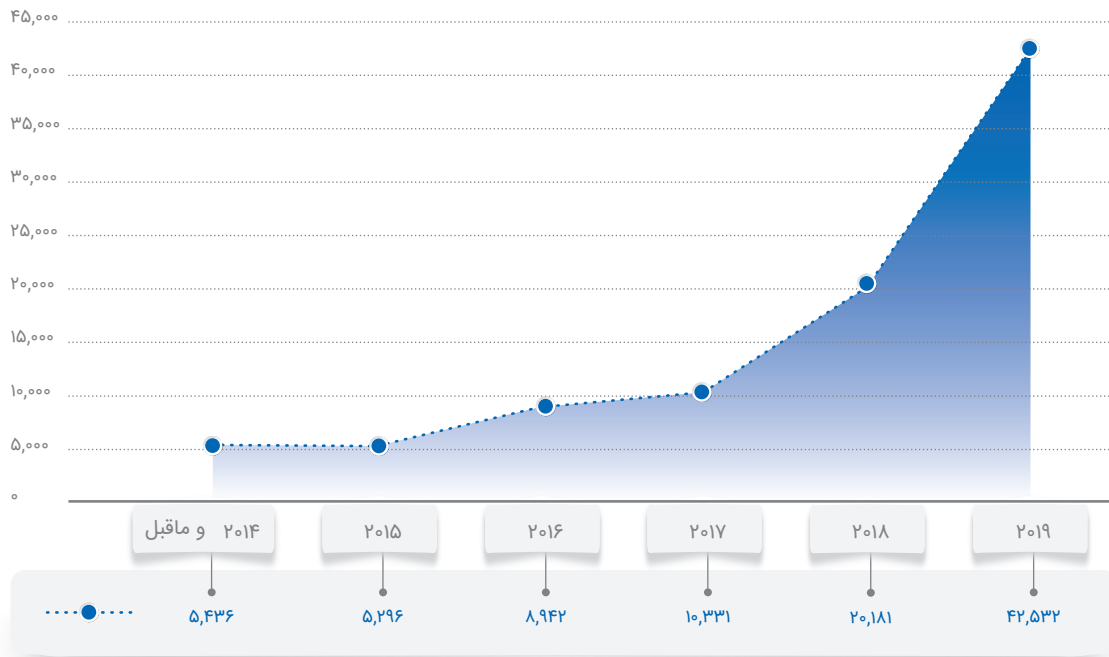
نمودار ۱۳۰- تعداد مهاجران وارد شده به کشور ترکیه با تابعیت ایران (۲۰۱۶ - ۲۰۱۹)

منبع: (TURKSTAT, 2021a)

نمودار ۱۳۱- روند خروج شهروندان ایرانی از ترکیه (۲۰۱۶ - ۲۰۱۹)

منبع: (TURKSTAT, 2021a)

نمودار ۱۳۲- جمعیت مهاجران با تابعیت ایرانی در ترکیه براساس سال اخذ اقامت (۲۰۱۴ و ماقبل ۲۰۱۹)

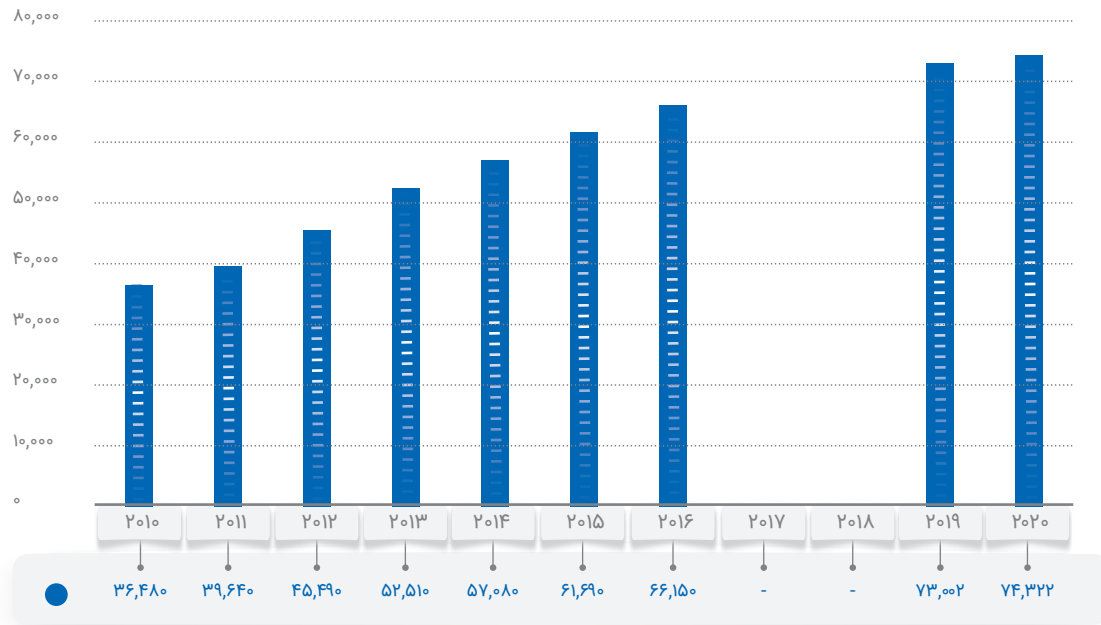
منبع: (TURKSTAT, 2021b)

ایرانیان در استرالیا

تعداد جمعیت ایرانیان در استرالیا در سال ۲۰۲۰ میلادی، معادل ۷۴ هزار و ۳۲۲ نفر بوده است. در حال حاضر استرالیا ۲۴ نوع ویزای کاری موقت و دائم برای جذب نیروی انسانی مورد نیاز خود در ویژگی‌ها و نیازمندی‌های مختلف دارد.

استرالیا همواره یکی از مقصدهای اصلی مهاجرت ایرانی‌ها در همه انواع مهاجرت از جمله مهاجرت کاری بوده است. از این‌رو، تعداد کل جمعیت ایرانی‌ها در استرالیا در این سال‌ها روندی صعودی داشته است. به طوری که

نمودار ۱۳۳- روند تغییر جمعیت مهاجران ایرانی در استرالیا (۲۰۱۰ - ۲۰۲۰)

منبع: (Australian Bureau of Statistics, 2021) و (UNDESA, 2020)

■ اقامت موقت در استرالیا

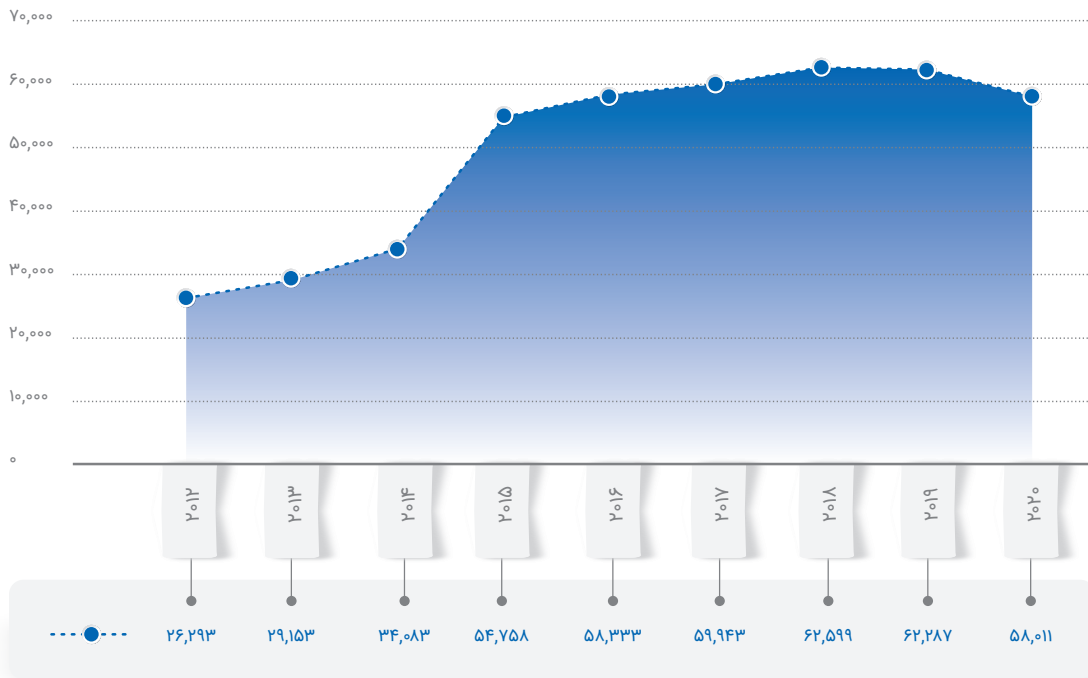
• وضعیت ایرانی‌های دارای ویزای اقامت موقت استرالیا بر اساس نوع ویزا در سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد که پس از تغییر ویزا بیشترین نوع ویزای موقت ایرانیان در این کشور از نوع حفاظت موقت است. این نوع ویزا از انواع ویزای بشردوستانه و حمایتی است.

ویزای اقامت موقت در این کشور شامل انواع مسافرتی^۱، دسته خاص^۲، دانشجویی^۳، خدمه و ترانزیت^۴، کار در سفر^۵، استخدام نیروی کار ماهر^۶ و سایر استخدام‌ها^۷ است.

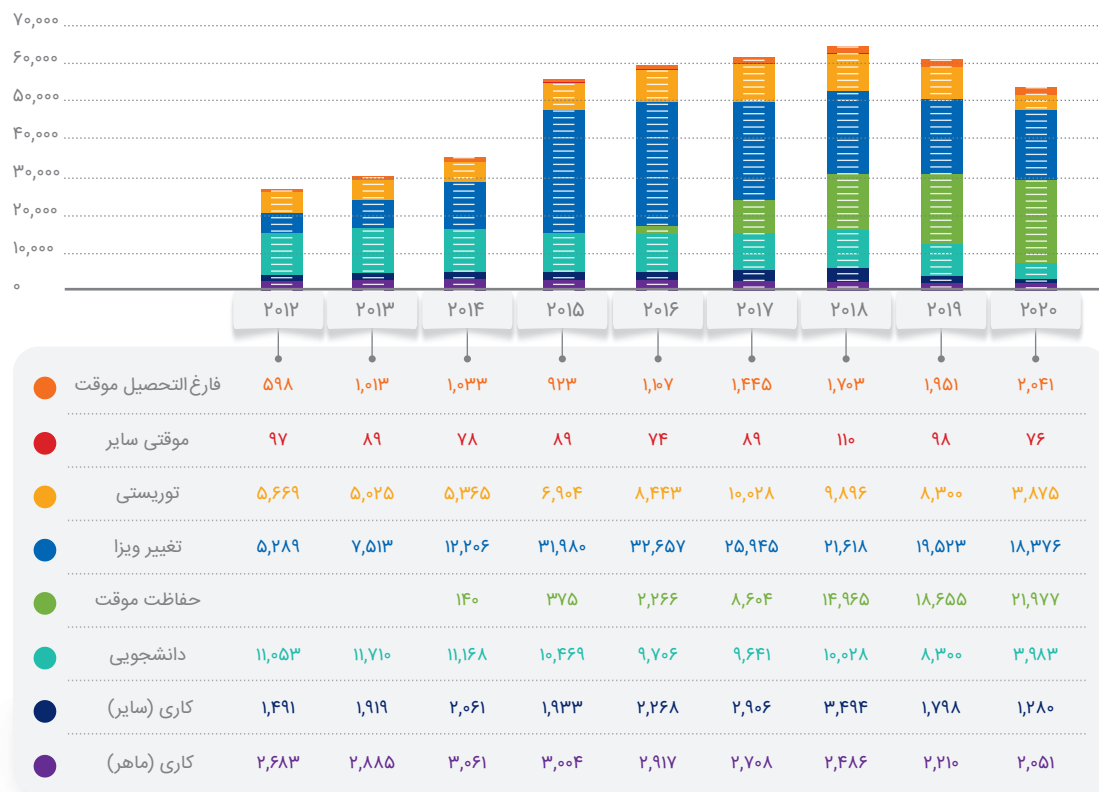
• تعداد شهروندان ایرانی با ویزای اقامت موقت استرالیا در سال ۲۰۲۰ برابر با ۵۸ هزار و ۱۱ نفر بوده است.

1. Transit
3. Student
5. Working holiday maker
7. Other employment

2. Special category
4. Crew and transit
6. Skilled employment

نمودار ۱۳۴- تعداد شهروندان ایرانی با ویزای اقامت موقت استرالیا (۲۰۱۲-۲۰۲۰)
منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2021a)

نمودار ۱۳۵- وضعیت ایرانی‌های دارای ویزای اقامت موقت استرالیا بر اساس نوع ویزا (۲۰۱۲ - ۲۰۲۰)
منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2021b)

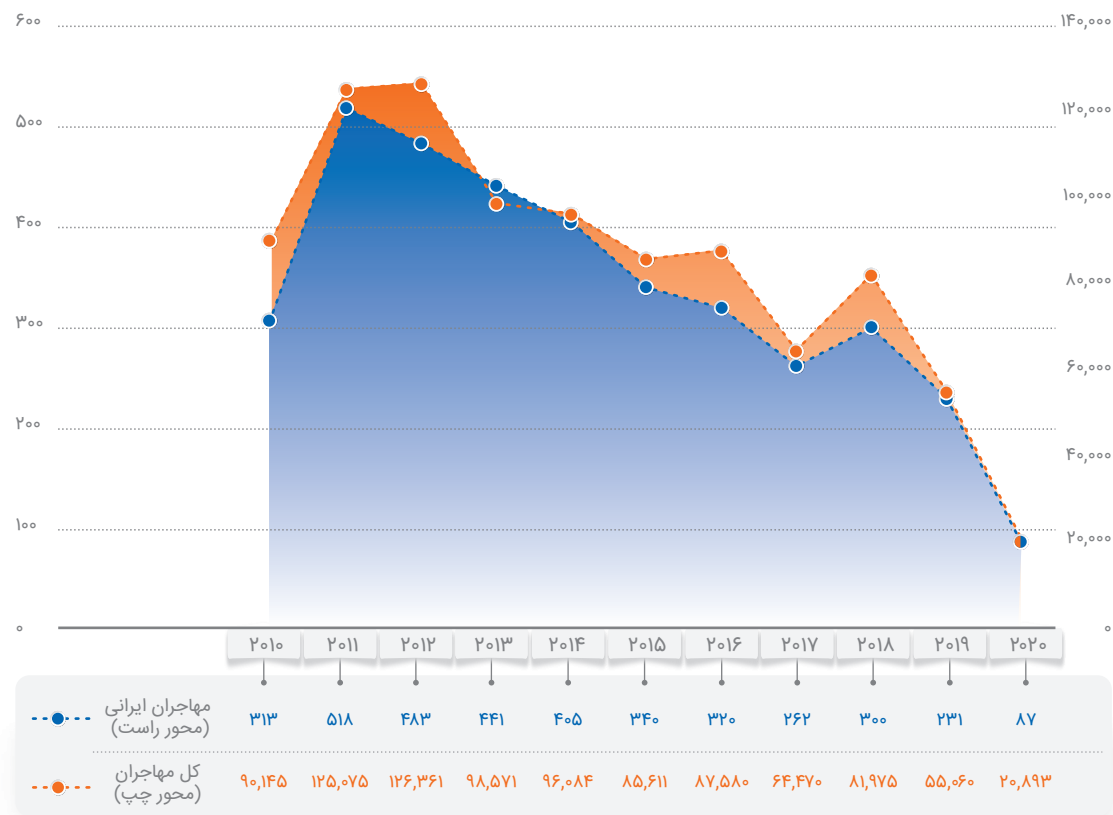
ویزای اقامت موقت استخدام نیروی کار ماهر در استرالیا

- صدور ویزای موقت نیروی کار ماهر برای ایرانیان و کل مهاجران در استرالیا در سال ۲۰۲۰ میلادی، حدود ۶۰ درصد کاهش داشته است.
- تعداد کل مهاجران خارجی دارای ویزای اقامت موقت نیروی کار ماهر استرالیا (ویزاهای ۴۵۷ و ۴۸۲) در سال ۲۰۲۰ میلادی برابر است با ۴۹۷ هزار و ۴۹۴ نفر؛
- تعداد ایرانیان دارای ویزاهای موقت نیروی کار ماهر استرالیا (ویزاهای ۴۵۷ و ۴۸۲) در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۲ هزار و ۵۱ نفر بوده است؛
- دارندگان ویزای نیروی کار ماهر در این کشور در حدود ۱۰ درصد و در میان ایرانیان ۷ درصد کاهش داشته است.

تعداد صدور ویزاهای اقامت موقت نیروی کار ماهر در استرالیا برای ایرانیان در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۸۷ مورد بوده است که نسبت به سال‌های قبل روندی کاهشی داشته است. این امر می‌تواند به دلیل شیوع ویروس کرونا و تدابیر سختگیرانه این کشور نسبت به کشورهای درگیر با این ویروس، به‌ویژه ایران و به تبع آن بسته شدن مرزهای این کشور باشد.

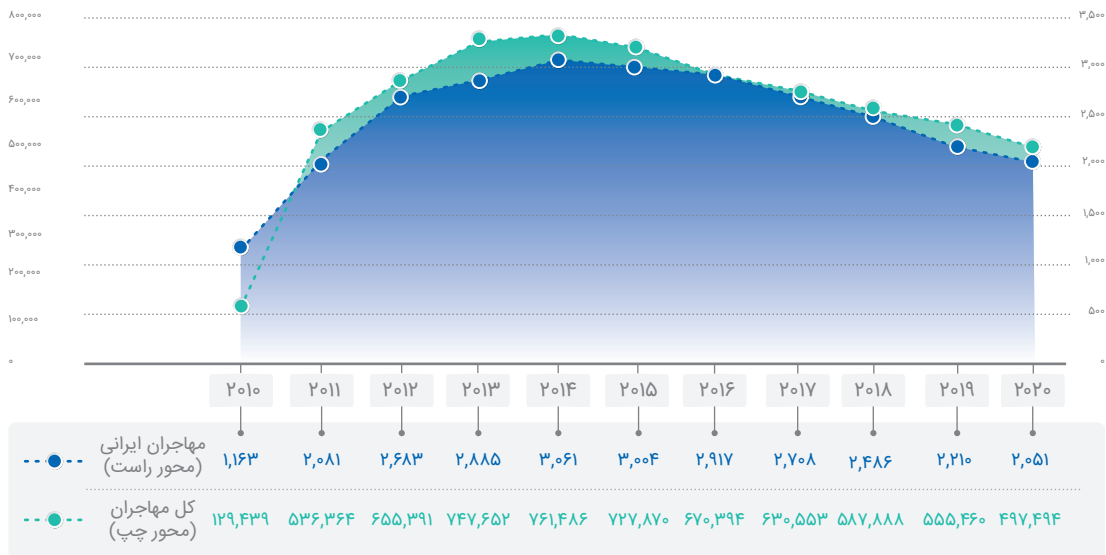
• تعداد ویزاهای اقامت موقت نیروی کار ماهر صادر شده برای همه شهروندان خارجی در سال ۲۰۲۰ میلادی در استرالیا ۲۰ هزار و ۸۹۳ ویزای موقت بوده است.

• تنها ۸۷ ویزای موقت نیروی کار ماهر در سال ۲۰۲۰ برای ایرانیان صادر شده است.

نمودار ۱۳۶- روند صدور سالیانه ویزاهای اقامت موقت کاری برای اتباع ایرانی و دیگر کشورها در استرالیا (۲۰۲۰ - ۲۰۱۰)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2021b)

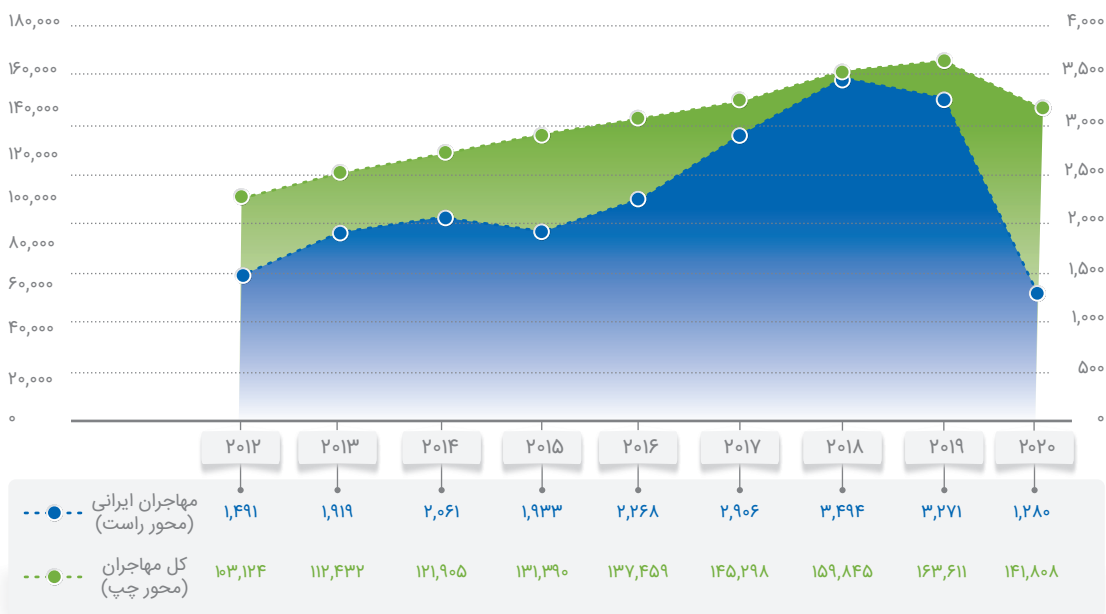
نمودار ۱۳۷- تعداد ایرانی‌ها و مهاجران خارجی دارای ویزاهای موقت نیروی کاری در استرالیا (۲۰۱۰ - ۲۰۲۰)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2021b)

ویزای اقامت موقت سایر استخدام‌ها

در حالیکه تعداد ایرانیان با ویزای موقت سایر استخدام‌ها در استرالیا در سال‌های اخیر نسبت به نیروی کار ماهر در حال افزایش بوده است، در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۲۱ افت شدیدی داشته و تعداد آن از افراد با ویزای نیروی کار ماهر کمتر شده است.

- تعداد کل مهاجران دارای ویزای موقت سایر استخدام‌ها در استرالیا در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۱۴۱ هزار و ۸۰۸ نفر بوده است.
- تعداد ایرانی‌های دارای ویزای موقت سایر استخدام‌ها در استرالیا در سال ۲۰۲۰ میلادی، یک هزار و ۲۸۰ نفر بوده است.

نمودار ۱۳۸- تعداد ایرانی‌ها و کل مهاجران خارجی دارای ویزای موقت سایر استخدام‌ها در استرالیا (۲۰۱۰ - ۲۰۲۰)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2021c)

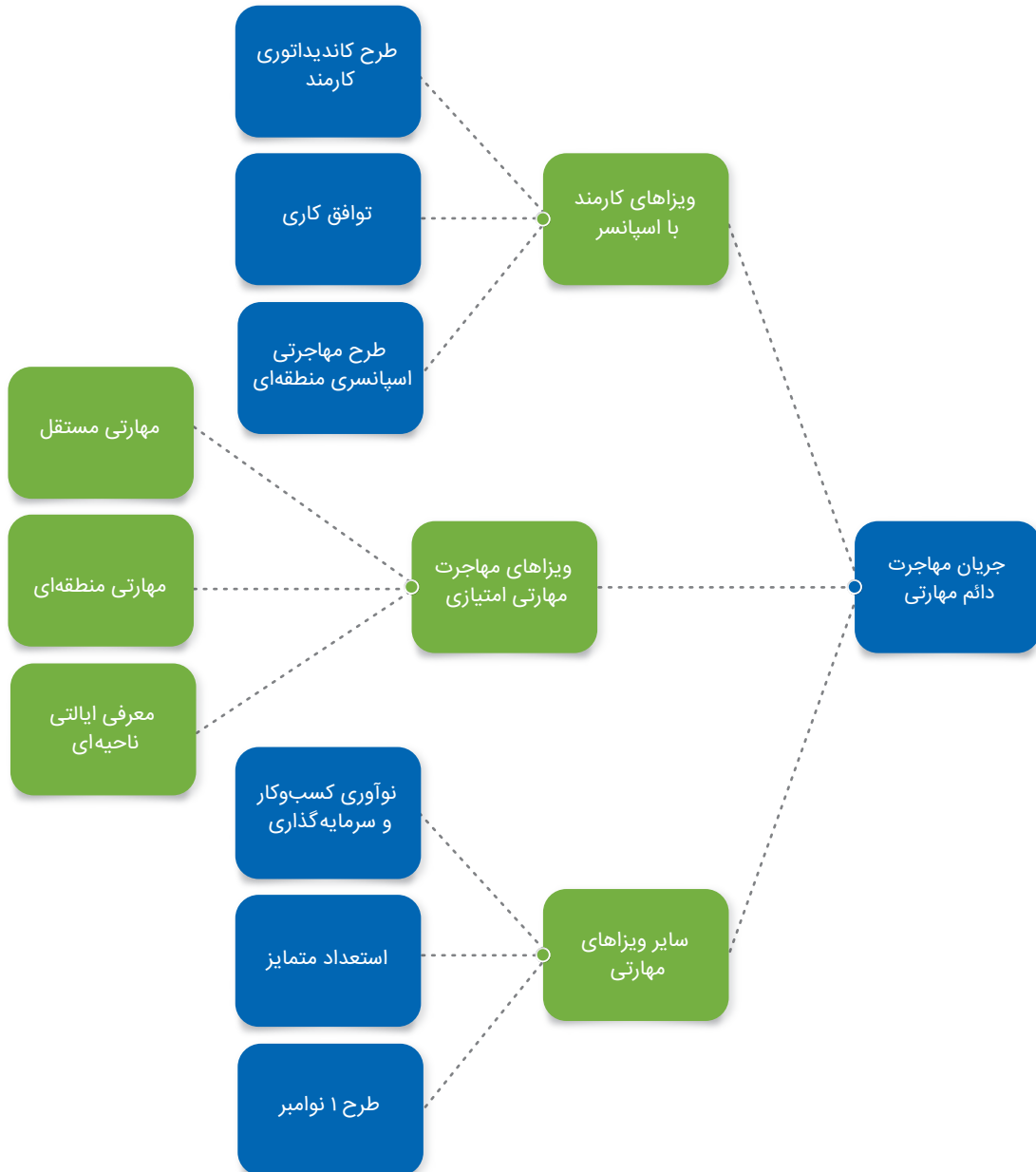

نمودار ۱۳۹- ایرانیان با ویزای موقت استخدام نیروی کار ماهر و سایر ویزاهای موقت در استرالیا (۲۰۱۲ - ۲۰۲۰)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2021c)

شکل ۹- انواع ویزاهای مهاجرت دائم به استرالیا

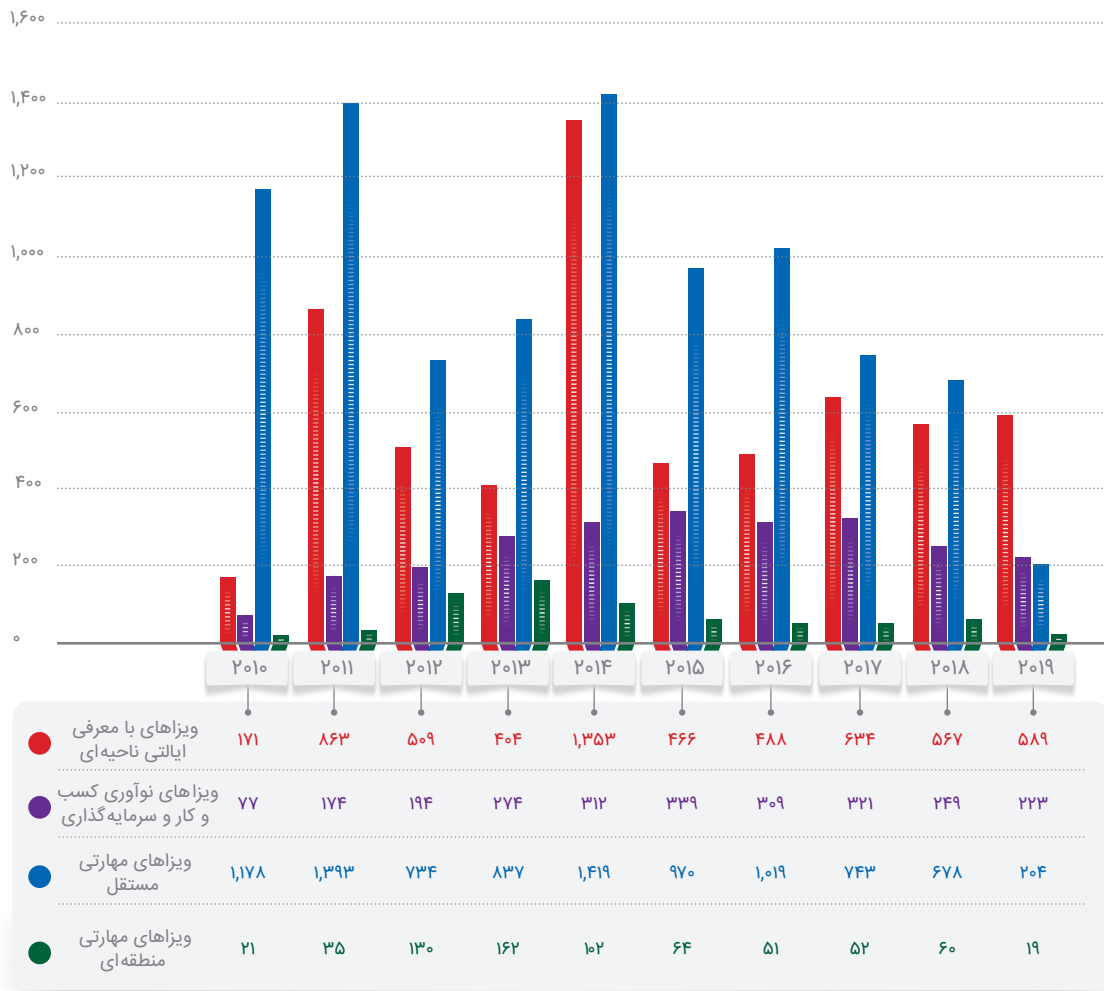
منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2020a)

1. Employer Nomination Scheme, Labour Agreement, Regional Sponsored Migration Scheme, Skilled Independent, Skilled Regional, State/Territory Nominated, Business Innovation and Investment, Distinguished Talent, 1 November Onshore

ویزای اقامت دائم برنامه مهاجرت مهارتی امتیازی

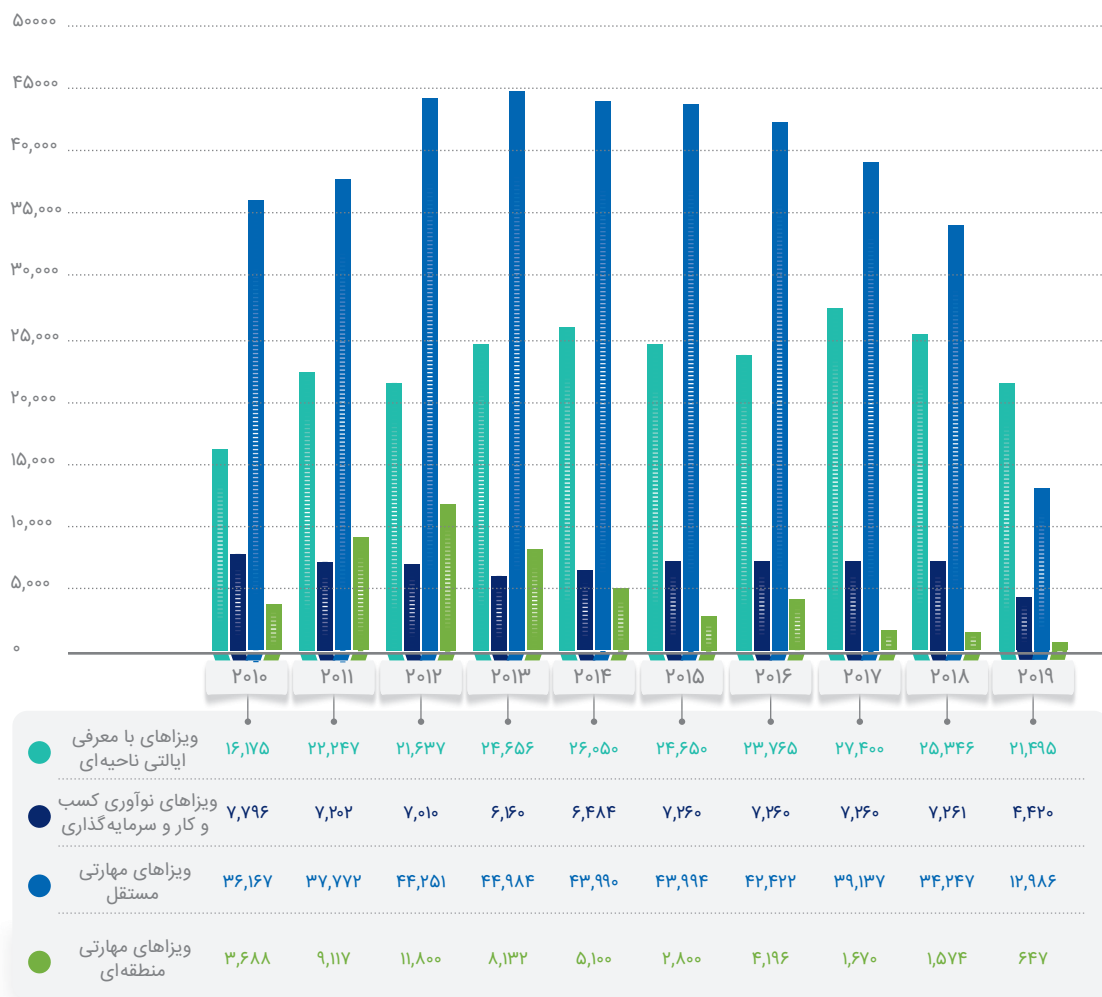
بیشترین تعداد صدور سالانه ویزا در طرح مهاجرت دائم مهارتی امتیازمحور برای ایرانی‌ها در استرالیا در سال ۲۰۱۹ متعلق به ویزاهای ایالتی/ ناحیه‌ای با ۵۸۹ ویزا بوده است.

بیشترین تعداد صدور ویزا در طرح مهاجرت دائم مهارتی امتیازمحور برای همه مهاجران در استرالیا در سال ۲۰۱۹ میلادی، متعلق به ویزاهای ایالتی/ ناحیه‌ای با ۲۱ هزار و ۴۹۵ ویزا بوده است. بطور کلی صدور انواع ویزا در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال‌های قبل کاهش داشته است.

نمودار ۱۴۰- روند صدور انواع ویزا در طرح مهاجرت دائم مهارتی امتیازمحور برای ایرانی‌ها در استرالیا (۲۰۱۰-۲۰۱۹)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2020b)

نمودار ۱۴۱- تعداد کل صدور ویزا در طرح مهاجرت دائم مهارتی امتیازمحور برای همه مهاجران در استرالیا (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2020b)

ویزای اقامت دائم نوآوری در کسب‌وکار و سرمایه‌گذاری

ویزاهای نوآوری در کسب‌وکار صادر شده برای ایرانی‌ها در استرالیا در سال ۲۰۲۰ میلادی ۲۲۳ ویزا بوده است.

نمودار ۱۴۲- روند صدور سالانه ویزاهای نوآوری در کسب‌وکار برای ایرانی‌ها در استرالیا (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹)

منبع: (Australian Government Department of Home Affairs, 2020b)

• جایگاه ایرانیان مهاجر در میان مهاجران کشورهای مقصد

کشور اول مقصد مهاجران ایرانی و همچنین رتبه ایرانیان در میان مهاجران آن کشورها را نشان می‌دهد. ایرانیان (متولدین ایران) در آمریکا ۲۷ امین گروه مهاجران خارجی در این کشور هستند، در کانادا دهمین گروه، در آلمان ۲۴ امین گروه و در ترکیه هفتمین گروه مهاجران خارجی در این کشور به شمار می‌آیند.

بخش اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد جمعیت مهاجران را در کشورها و مناطق مختلف جهان به صورت سالانه و براساس آخرین داده‌های کشوری موجود تخمین می‌زند. این داده‌ها براساس کشور مبدا و مقصد مهاجران برای بسیاری از کشورها و مناطق موجود است. بر این اساس جدول پیش رو جمعیت مهاجران ایرانی در ده

جدول ۲۳- تعداد و رتبه‌ی ایرانیان مهاجر در ده کشور اول مقصد مهاجران ایرانی

رتبه	کشور مقصد	تعداد ایرانیان در ۱۰ کشور اول مقصد	رتبه ایرانیان در بین مهاجران در کشور مقصد
۱	آمریکا	۳۸۷,۲۴۶	۲۷
۲	کانادا	۱۶۶,۲۹۴	۱۰
۳	آلمان	۱۵۲,۵۹۰	۲۴
۴	ترکیه	۸۴,۲۷۰	۷
۵	انگلستان	۸۳,۵۳۱	۳۰
۶	سوئد	۷۹,۳۶۳	۵
۷	استرالیا	۷۴,۳۲۲	۲۵
۸	رژیم صهیونیستی	۵۰,۸۰۸	۹
۹	هلند	۳۴,۸۰۹	۱۶
۱۰	فرانسه	۲۶,۰۶۹	۴۶

منبع: (UNDESA,2020)

جمع‌بندی

درصد و ویزای موقت ۲۹/۳۶ درصد کاهش یافته است. در استرالیا نیز در سال ۲۰۲۰ نسبت به ۲۰۱۹ صدور سالانه‌ی ویزای موقت ایرانیان ۱۱/۷۹ درصد و در سال ۲۰۱۹، نسبت به سال ۲۰۱۸ ویزای مهاجرتی دائم ۳۳/۳۹ درصد کاهش داشته است. در کل اتحادیه اروپا نیز تعداد مهاجران ایرانی با اقامت بلندمدت در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸، ۱/۴۱ درصد افزایش یافته است. همچنین در انگلستان در سال ۲۰۲۰، نسبت به سال ۲۰۱۹، تعداد درخواست سالانه شهروندی ۳۹/۸۰ درصد و صدور سالانه شهروندی ۱۴/۱۱ درصد کاهش یافته است.

تعداد مهاجران ایرانی در ترکیه افزایش داشته است؛ به‌طوری‌که آمار آن در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸ حدود ۳۲ درصد افزایش داشته است و همچنین خرید خانه توسط ایرانیان در ترکیه افزایش چشمگیری یافته و ایرانیان اولین گروه اتباع خارجی با بیشترین خرید خانه در این کشور بوده‌اند.

جمعیت ایرانیان در جهان طبق آمارهای بین‌المللی بخش اقتصادی اجتماعی سازمان ملل و بانک جهانی نسبت به سال گذشته اندکی کاهش داشته است و از ۱/۹ میلیون نفر در سال ۲۰۱۹ به ۱/۸ میلیون نفر در سال ۲۰۲۰ تخمین زده شده است. علاوه بر این، دریافت ویزاهای کاری و تحصیلی و خانوادگی نیز توسط ایرانیان در اکثر کشورهای مورد مطالعه کاهش چشمگیری داشته است. روند سالانه دریافت ویزای موقت و دائم ایرانیان در کشورهای مورد مطالعه نسبت به سال‌های قبل کاهش چشمگیری داشته است. در آمریکا در سال ۲۰۱۹، ویزای موقت ۸/۹ درصد و ویزای اقامت دائم ۳۴/۳۶ درصد نسبت به سال ۲۰۱۸ کاهش یافته است. در آلمان نیز در سال ۲۰۱۹، نسبت به سال ۲۰۱۸، دریافت اقامت دائم ایرانیان ۱/۵۹ درصد کاهش و دریافت اقامت موقت ۷/۷۷ درصد افزایش یافته است. در کانادا در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال ۲۰۱۹، روند دریافت ویزای دائم ایرانیان ۳۷/۰۷

بخش دو نگاهی به وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل هفتم

جایگاه ایران در مهاجرت‌های اجباری و پناهنجویی

اقتصادی تشکیل می‌دهند که با هدف کسب درآمد بیشتر یا دسترسی به فرصت‌های شغلی یا ایجاد آینده‌ای بهتر برای خود و فرزندانشان اقدام به مهاجرت از طریق کانال پناجویی می‌نمایند. در این بخش به وضعیت پناهجویان و پناهندگان ایرانی در جهان پرداخته می‌شود. با توجه به اینکه کشورهای اروپایی از طریق پایگاه داده Eurostat، داده‌های تفصیلی را در زمینه وضعیت پناهجویان دیگر کشورها ارائه می‌کنند، آمار پناهجویان ایرانی در این کشورها به طور جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد. بعلاوه در این فصل آمار مهاجران ایرانی غیرقانونی حاضر در کشورهای اروپایی و نرخ خروج آنها از کشورهای اروپایی مورد تحلیل قرار گرفته است.

الف) وضعیت مهاجرت‌های پناجویی اتباع ایرانی در جهان

اگرچه ایران همواره به عنوان یکی از کشورهای اصلی مقصد پناهندگان در جهان مطرح بوده است، اما بخشی از مهاجران ایرانی از طریق مسیر مهاجرت‌های پناجویی اقدام به مهاجرت به دیگر کشورهای جهان می‌کنند. در این بخش به بررسی آمارهای مربوط به مهاجران پناجویی و نامتعارف ایرانی در دیگر کشورها پرداخته شده است. جایگاه پناهجویان و پناهندگان ایرانی، اسکان مجدد آنها یا اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی در کشورهای مختلف جهان مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به اینکه آمارهای ارائه شده توسط کشورهای اروپایی (EFTA، EU28) در پایگاه داده Eurostat به تفصیل به وضعیت ثبت پناهجویان و نتایج بررسی درخواست پناهندگی آنها اشاره دارد، در این بخش وضعیت پناهجویان ایرانی در این کشورها به صورت مجزا مورد بررسی قرار گرفته است.

مهاجرت‌های بین‌المللی در جهان را می‌توان به دو بخش اصلی مهاجرت‌های اختیاری و یا اجباری تقسیم کرد. ایران از جمله کشورهای مهم در سطح منطقه و جهان از نظر میزبانی از مهاجران اجباری و پناهندگان است. به دلیل وضعیت سیاسی و امنیتی در کشورهای همسایه ایران، بخصوص افغانستان و عراق شاهد حضور مهاجران اجباری-پناجویی از این کشورها بوده‌ایم. البته در چند دهه گذشته پناهندگان دیگر کشورها از جمله پناهندگان لهستانی (پیش از انقلاب اسلامی ایران)، آذربایجانی، پاکستانی و میانماری نیز در ایران حضور داشته‌اند. در این فصل به بررسی حضور مهاجران اجباری و پناجویی اتباع دیگر کشورها در ایران پرداخته می‌شود. البته به دلیل در دسترس نبودن داده‌های تفصیلی در ارتباط با پناهندگان در ایران، در کنار داده‌های ارائه شده توسط کمیساریا، از داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ ایران استفاده شده است. آمار سرشماری شامل پناهندگان و سایر اتباع خارجی حاضر در ایران است. بعلاوه به دلیل حضور اتباع فاقد مدرک افغانستانی در ایران، آمارهای مرتبط با بازگشت آنها از ایران نیز مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین روند بازگشت پناهندگان افغانستانی از ایران و اسکان مجدد آنها در دیگر کشورها در این بخش ارائه شده است.

در چهار دهه گذشته تعدادی از ایرانیان درخواست پناهندگی خود را در دیگر کشورها به ثبت رسانده‌اند؛ اگرچه سهم پناهندگان ایرانی از تعداد کل پناهندگان در جهان پایین‌تر بوده است. در دهه‌های گذشته تعدادی از اتباع ایرانی از مسیر مهاجرت‌های پناجویی اقدام به مهاجرت به دیگر کشورها کرده‌اند. ذکر این نکته ضروری است که بخشی از پناهجویان در جهان را مهاجران

۱. با توجه به خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا، از سال ۲۰۲۰ آمار مربوط به کشور بریتانیا در پایگاه Eurostat در دسترس قرار ندارد. البته برای برخی از شاخص‌ها آمار بریتانیا از منابع آماری دیگر بریتانیا استخراج شده است. در این بخش اگر داده‌های ارائه شده مربوط به کشورهای عضو اتحادیه اروپا باشد از عنوان EU27 و اگر داده‌های بریتانیا نیز محاسبه شده باشد از عنوان EU28 استفاده می‌شود. بعلاوه کشورهای EFTA نیز شامل چهار کشور ایسلند، لیختن‌اشتاین، نروژ و سوئیس است. در مجموع کشورهای EU28 و EFTA شامل ۳۲ کشور است.

تعداد کل پناهندگان ایرانی در جهان

بر اساس داده‌های کمی‌ساریا در پایان سال ۲۰۲۰:

تعداد کل ایرانیان در وضعیت پناهندگی در جهان، ۱۳۴ هزار و ۷۶۷ نفر بوده است. بیشترین تعداد ایرانیان در وضعیت پناهندگی در کشورهای آلمان، بریتانیا، استرالیا، سوئد و اتریش زندگی می‌کنند.

ایالات متحده آمریکا در سال ۲۰۲۰، از لیست پنج کشور اول میزبان ایرانیان در وضعیت پناهندگی خارج شده و با میزبانی از پنج هزار و ۵۸۲ پناهنده ایرانی در رتبه ششم قرار گرفته است.

جدول ۲۴- پنج کشور اول میزبان ایرانیان در وضعیت پناهندگی در جهان

۲۰۲۰		۲۰۱۰		۲۰۰۰		۱۹۹۰	
تعداد	کشور	تعداد	کشور	تعداد	کشور	تعداد	کشور
۴۴,۹۶۵	آلمان	۲۰,۴۴۴	آلمان	۲۳,۸۹۳	عراق	۲۹,۹۴۸	سوئد
۲۰,۴۳۳	بریتانیا	۱۰,۸۳۷	بریتانیا	۱۵,۴۷۲	ایالات متحده آمریکا	۲۹,۵۱۰	ایالات متحده آمریکا
۱۲,۶۰۶	استرالیا	۷,۹۸۹	عراق	۹,۹۰۹	هلند	۷,۵۵۴	بریتانیا
۷,۵۰۷	سوئد	۵,۱۷۳	ایالات متحده آمریکا	۸,۸۹۷	سوئد	۳,۱۸۶	دانمارک
۶,۸۷۸	اتریش	۳,۸۱۹	کانادا	۶,۳۱۹	کانادا	۲,۷۵۵	ایتالیا
۴۲,۳۷۸	سایر کشورها	۲۰,۵۲۴	سایر کشورها	۲۳,۷۷۶	سایر کشورها	۲۰,۹۳۶	سایر کشورها
۱۳۴,۷۶۷	جمع	۶۸,۷۸۶	جمع	۸۸,۲۶۶	جمع	۷۵,۸۸۹	جمع

منبع: (UNHCR data finder)

* آمارهای این جدول نشانگر افراد در وضعیت پناهندگی در آن سال است و به معنای تعداد پناهنجوی ایرانی ثبت شده در آن سال نیست؛ لذا نمی‌توان آمارهای ارائه شده در سال‌های مختلف را جمع بست.

تعداد کل پناهنجویان ایرانی در جهان

بر اساس داده‌های کمی‌ساریا در پایان سال ۲۰۲۰:

تعداد کل ایرانیان در وضعیت پناهنجویی در جهان ۷۷ هزار و ۲۱۷ نفر بوده است.

- بیشترین تعداد ایرانیان در وضعیت پناهنجویی در کشورهای ترکیه، آلمان، بریتانیا، عراق و استرالیا حضور دارند.

جدول ۲۵- پنج کشور اول میزبان ایرانیان در وضعیت پناهنجویی در جهان

۲۰۲۰		۲۰۱۰		۲۰۰۰	
تعداد	کشور	تعداد	کشور	تعداد	کشور
۲۴,۳۰۰	ترکیه	۳,۴۳۶	آلمان	۵,۶۸۷	اسلونی
۱۸,۳۵۵	آلمان	۲,۷۰۶	ترکیه	۳,۸۶۱	هلند
۶,۳۸۹	بریتانیا	۱,۶۷۸	عراق	۳,۱۳۳	ترکیه
۵,۷۶۵	عراق	۱,۲۷۰	سوئد	۲,۶۷۲	آلمان
۳,۸۳۷	استرالیا	۱,۱۶۴	یونان	۱,۳۸۰	ایالات متحده آمریکا
۱۸,۵۷۱	سایر کشورها	۵,۸۰۱	سایر کشورها	۳,۹۳۹	سایر کشورها
۷۷,۲۱۷	جمع	۱۶,۰۵۵	جمع	۲۰,۶۲۲	جمع

منبع: (UNHCR data finder)

* آمارهای این جدول نشانگر افراد در وضعیت پناهنجویی در آن سال است و به معنای تعداد پناهنجوی جدید ایرانی ثبت شده در آن سال نیست؛ لذا نمی‌توان آمارهای ارائه شده در سال‌های مختلف را با هم جمع بست.

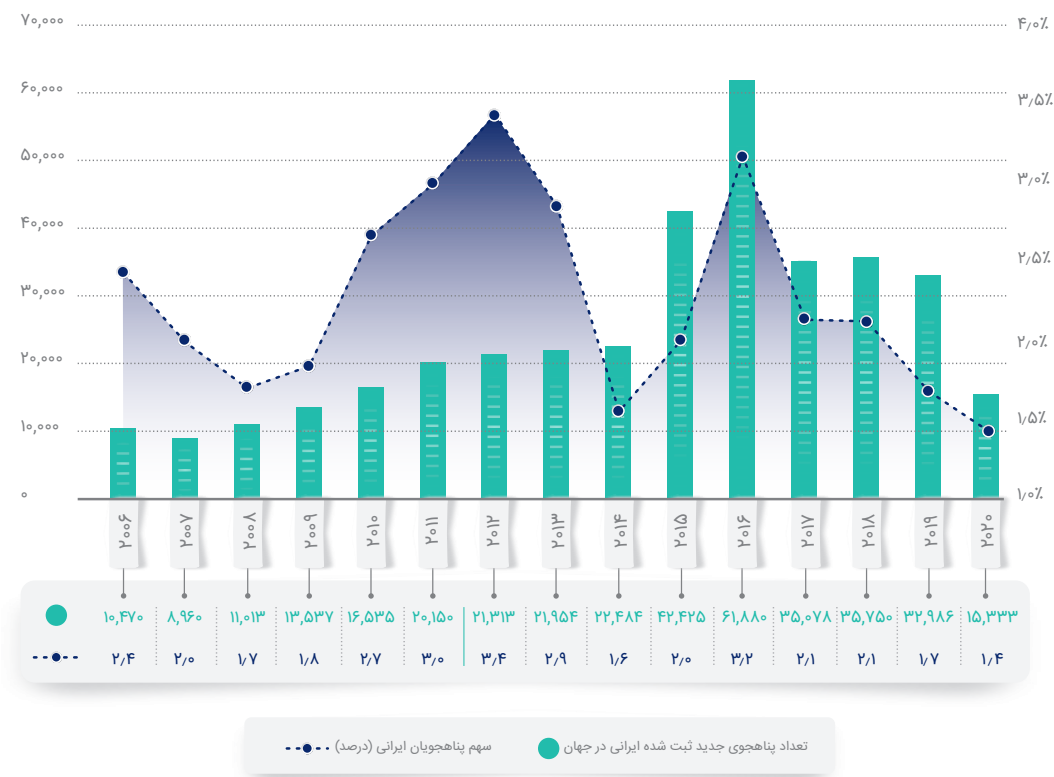
ثبت پناهجوی جدید ایرانی

ثبت پناهجوی جدید ایرانی در کشورهای مختلف جهان

پناهجویان ثبت شده در جهان، در نوسان بوده است. در سال ۲۰۲۰ در مجموع یک میلیون و ۶۹ هزار و ۱۳۹ پناهجوی جدید (N= New Applications) در کشورهای مختلف به ثبت رسیده است. در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۱۵ هزار و ۳۳۳ پناهجوی جدید ایرانی در جهان به ثبت رسیده است که کمترین میزان از سال ۲۰۱۰ بوده است. سهم پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده در جهان از مجموع پناهجویان جدید در جهان ۱/۴ درصد بوده که کمترین میزان از سال ۲۰۰۶ تاکنون بوده است. بیشترین تعداد پناهجوی جدید ایرانی در سال ۲۰۲۰ در جهان، به ترتیب در کشورهای بریتانیا (بریتانیا و ایرلند شمالی)، آلمان، ترکیه، استرالیا، یونان و کانادا به ثبت رسیده است.

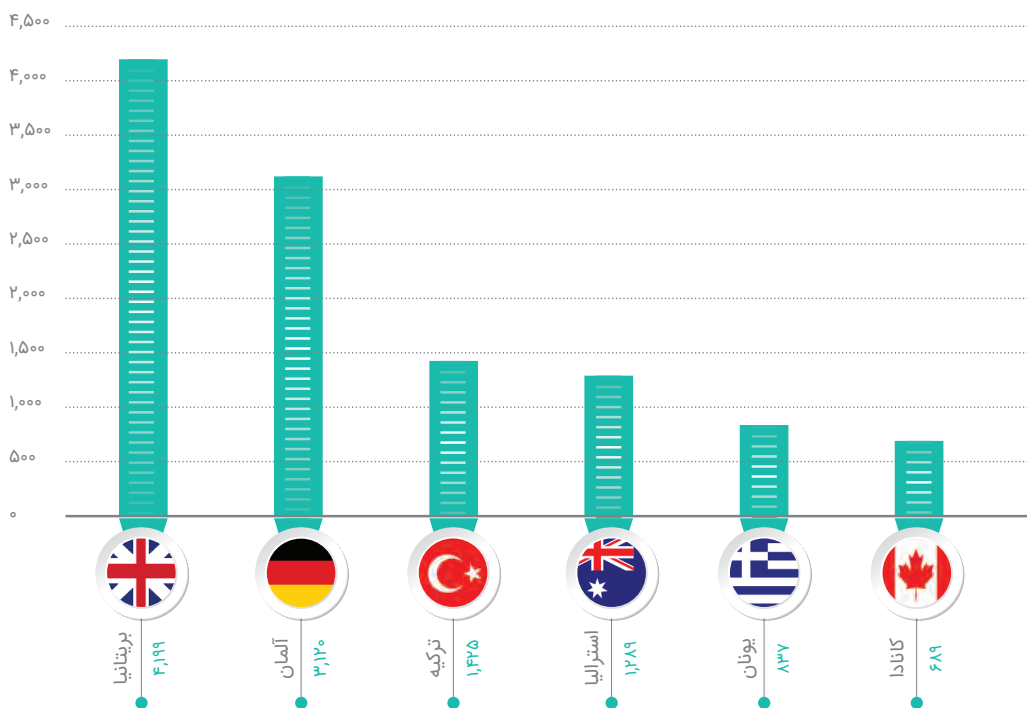
براساس داده‌های ارائه شده در UNHCR Data Finder تعداد پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده در کشورهای جهان از سال ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۶ روند افزایشی داشته است. بیشترین تعداد پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده مربوط به سال ۲۰۱۶ بوده است. در این سال همسو با روند افزایشی تعداد پناهجویان، اتباع ایرانی بیشتری اقدام به مهاجرت از طریق کانال پناهجویی کرده‌اند. بین سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۲۰ جمعاً ۳۶۹ هزار و ۸۶۸ ایرانی در کشورهای مختلف جهان درخواست پناهندگی خود را به ثبت رسانده‌اند. در این دوره زمانی، در مجموع ۱۶ میلیون و ۸۰۴ هزار و ۲۶۷ پناهجوی جدید از کشورهای مختلف در جهان به ثبت رسیده است که سهم پناهجویان ایرانی در این دوره ۱۴ ساله، بین ۱/۴ تا ۳/۴ درصد کل

نمودار ۱۴۳- تعداد پناهنجویان جدید ایرانی ثبت شده و سهم آنها از کل پناهنجویان جدید در جهان (۲۰۰۶-۲۰۲۰)
منبع: (UNHCR Data Finder)

* آمار نمودار به پناهنجویان ایرانی که وضعیت ثبت درخواست آنها به عنوان جدید (N = New Applications) در پایگاه داده کمیساریا ارائه شده، اشاره دارد.

نمودار ۱۴۴- شش مقصد اول پناهنجویان جدید ایرانی ثبت شده در جهان در سال ۲۰۲۰
منبع: (UNHCR Data Finder)

* آمار نمودار به پناهنجویان ایرانی که وضعیت ثبت درخواست آنها به عنوان جدید (N = New Applications) در پایگاه داده کمیساریا ارائه شده، اشاره دارد.

■ ثبت پناهجوی جدید ایرانی در کشورهای EU و EFTA

از کشور آلمان به بریتانیا تغییر یافته است. به طوری که در سال ۲۰۲۰ میلادی، چهار هزار و ۱۹۹ پناهجوی ایرانی در بریتانیا درخواست پناهندگی خود را ثبت کردند.

- ثبت پناهجوی جدید در آلمان به عنوان یکی از مقاصد اصلی پناهجویان ایرانی نیز کاهش محسوسی را نشان می‌دهد. به طوری که در سال ۲۰۲۰، ثبت پناهجویان جدید ایرانی در این کشور نسبت به سال ۲۰۱۹ میلادی ۳۷ درصد کاهش یافته است.

کشورهای اروپایی به عنوان یکی از اصلی‌ترین مقاصد پناهجویان ایرانی در سال‌های اخیر بوده‌اند. بر اساس داده‌های ارائه شده در Eurostat، در سال ۲۰۲۰:

- ۱۰ هزار و ۹۰۹ پناهجوی ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA درخواست پناهندگی خود را به ثبت رساندند که در مقایسه با سال قبل به علت شیوع گسترده ویروس کرونا، کاهش چشمگیری را نشان می‌دهد!
- با شیوع ویروس کرونا، مقصد اصلی پناهجویان ایرانی

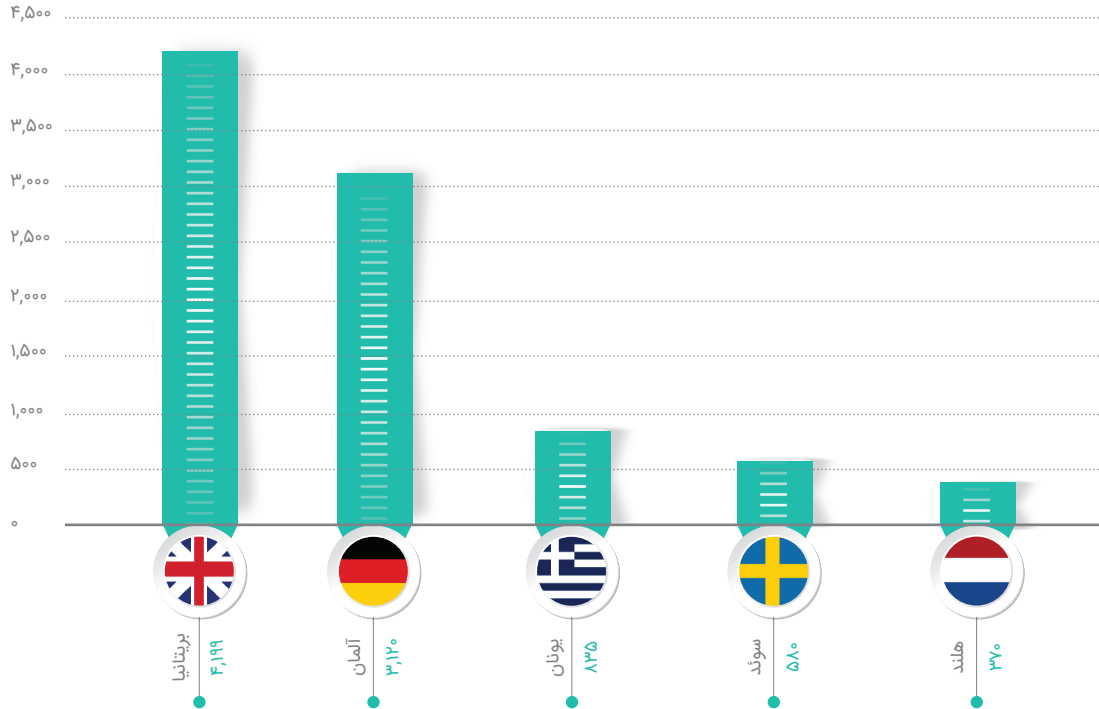
جدول ۲۶- تعداد پناهجویان ایرانی ثبت‌نام شده برای اولین بار در کشورهای EU28 و EFTA

۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	
۳,۱۲۰	۸,۴۰۵	۱۰,۸۵۵	۸,۶۱۰	۲۶,۴۲۵	۵,۳۹۵	آلمان
۴,۱۹۹	۵,۴۵۵	۴,۰۰۵	۳,۰۹۵	۴,۸۳۵	۳,۷۱۵	بریتانیا
۳۷۰	۱,۵۳۵	۱,۸۷۰	۷۲۰	۸۸۵	۱,۸۸۵	هلند
۸۳۵	۲,۳۲۵	۱,۷۳۰	۱,۲۹۵	۱,۰۸۵	۱۹۰	یونان
۵۸۰	۹۸۵	۱,۰۹۵	۹۰۵	۹۳۵	۴,۲۷۰	سوئد
۳۰۵	۶۵۵	۱,۰۵۰	۹۵۰	۲,۴۰۰	۳,۳۸۰	اتریش
۳۱۰	۵۲۰	۶۰۵	۳۹۵	۳۹۰	۲۶۵	فرانسه
۲۱۰	۷۱۰	۴۸۵	۲۰۰	۲۵۵	۴۵۰	بلژیک
۲۵۵	۴۹۰	۴۵۵	۲۸۰	۵۳۰	۵۷۰	سوئیس
۱۴۵	۲۷۰	۲۳۰	۲۲۵	۳۸۵	۲۶۰	ایتالیا
۵۷۵	۱,۵۶۵	۱,۴۹۵	۱,۰۴۵	۲,۷۵۵	۶,۹۱۰	سایر
۱۰,۹۰۹	۲۲,۹۲۰	۲۳,۸۹۰	۱۷,۷۱۰	۴۰,۸۷۵	۲۷,۲۹۰	جمع کل

منبع: (Eurostat, 2021)

* منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: (Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021)

۱. تعداد پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده به تفکیک کشورهای مقصد EU28 و EFTA در پیوست ارائه شده است.

نمودار ۱۴۵- پنج کشور اول مقصد پناهجویان جدید ایرانی در کشورهای EFTA و EU28 در سال ۲۰۲۰

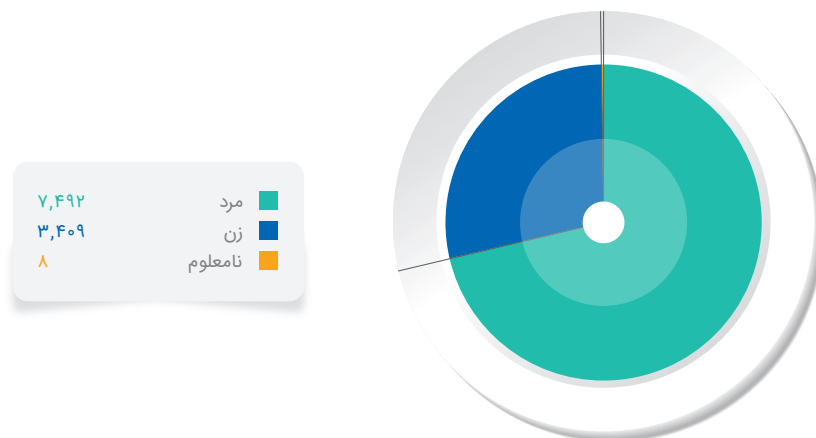
منبع: (Eurostat, 2021)

* منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: (Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021)

جنسیت پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده در کشورهای اروپایی

سال ۲۰۲۰ در مقایسه با سال ۲۰۱۹ سهم پناهجویان جدید مرد ایرانی حدود پنج درصد افزایش یافته است.

از کل درخواست‌های پناجویی ثبت شده توسط اتباع ایرانی در کشورهای EFTA و EU28 در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۶۹ درصد را مردان و ۳۱ درصد را زنان تشکیل می‌دادند.

نمودار ۱۴۶- تعداد درخواست‌های جدید پناجویی توسط اتباع ایرانی در کشورهای EFTA و EU28 در سال ۲۰۲۰- به تفکیک جنسیت

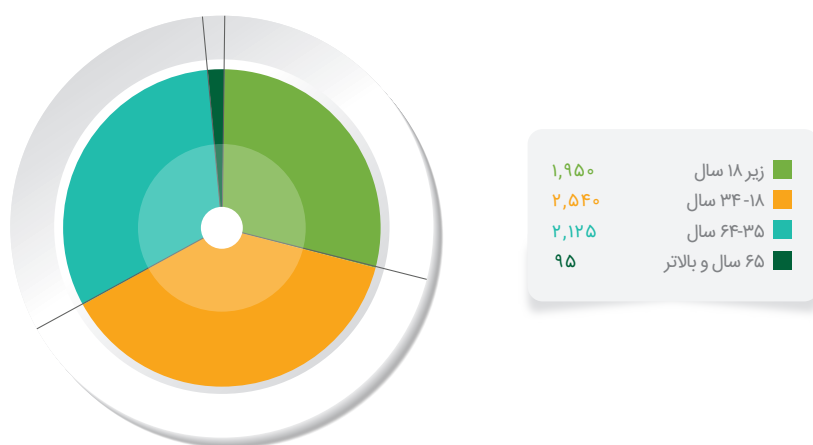
منبع: (Eurostat, 2021)

* منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: (Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021)

■ گروه سنی پناهجویان جدید ایرانی ثبت شده در کشورهای اروپایی

۱۸ سال، ۱,۷۶۳ نفر (۴۲ درصد) را افراد بین ۱۸ تا ۲۹ سال، ۱,۷۵۱ نفر (۴۱٫۷ درصد) را افراد بین ۳۰ تا ۴۹ سال، ۱۲۰ نفر (۲٫۹ درصد) را افراد بین ۵۰ تا ۶۹ سال و ۲۱ نفر (۰٫۵ درصد) را افراد ۷۰ سال و بیشتر تشکیل می‌دادند (Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021).

در سال ۲۰۲۰ از کل درخواست‌های پناهجویی ثبت شده توسط اتباع ایرانی در کشورهای EU27 و EFTA، اتباع ایرانی در گروه سنی ۱۸ تا ۳۴ سال (۳۸ درصد) بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند. در بریتانیا نیز از مجموع ۴,۱۹۹ پناهجوی ایرانی ثبت شده در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۵۴۴ نفر (۱۳ درصد) را افراد زیر

نمودار ۱۴۷- درخواست جدید پناهجویی توسط اتباع ایرانی در کشورهای EU27 و EFTA - به تفکیک گروه‌های سنی

منبع: (Eurostat, 2021)

* در آمارهای سال ۲۰۲۰ داده‌های بریتانیا در نظر گرفته نشده است

■ پناهجویان بدون همراه ایرانی (زیر ۱۸ سال) در کشورهای اروپایی

تنها ۱۲۵ نفر را اتباع ایرانی تشکیل می‌دادند.

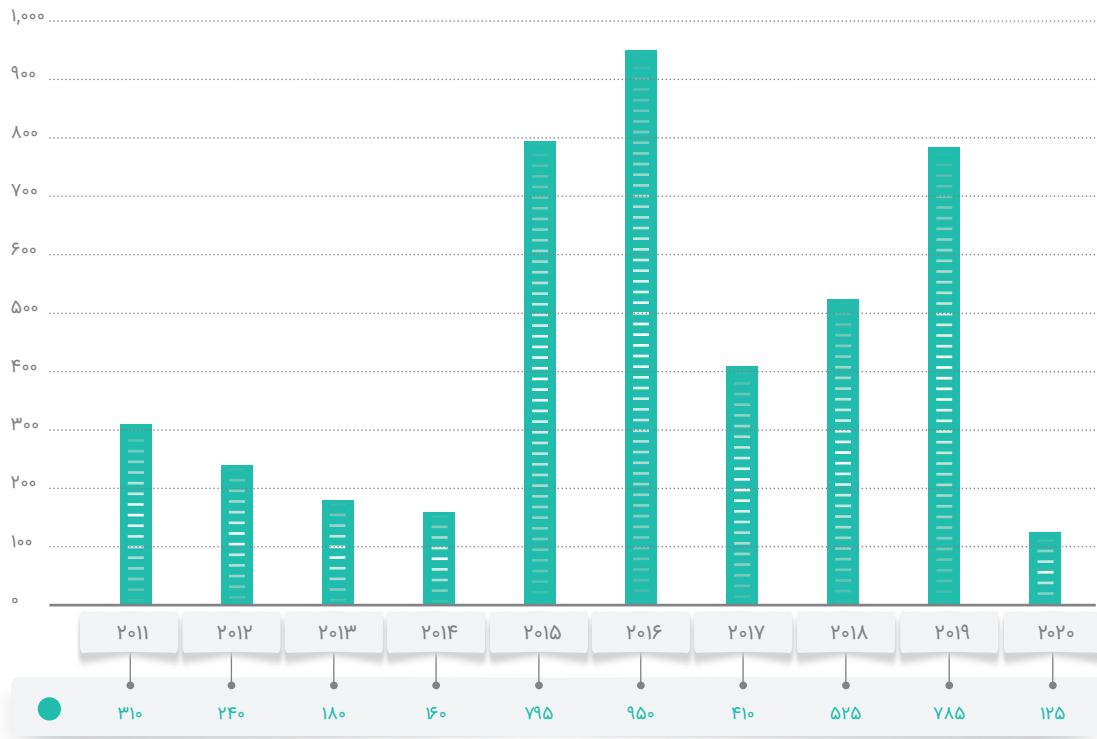
- از مجموع ۱۲۵ پناهجوی ایرانی بدون همراه زیر ۱۸ سال، تنها ۲۰ نفر زیر ۱۴ سال بودند و ۱۰۵ نفر آنها ۱۴ تا ۱۷ ساله بوده‌اند. از این رو بخش عمده‌ی متقاضیان پناهندگی بدون همراه زیر ۱۸ سال را افراد بین ۱۴ تا ۱۷ سال تشکیل می‌دهند.
- کاهش تعداد پناهجویان بدون همراه ایرانی (زیر ۱۸ سال) در سال ۲۰۲۰ در مقایسه با سال ۲۰۱۹، به دلیل عدم در نظر

افراد زیر ۱۸ سال متقاضی پناهندگی ممکن است به تنهایی اقدام به مهاجرت نمایند، یا در مسیر، همراه یا سرپرست خود را از دست دهند و یا پس از رسیدن به کشور مقصد توسط خانواده یا همراه خود رها شوند. بر اساس داده‌های پایگاه Eurostat، در سال ۲۰۲۰ در کشورهای EU27 و EFTA در مجموع ۱۴ هزار و ۲۳۵ پناهجوی بدون همراه^۱ زیر ۱۸ سال به ثبت رسیده است که از این تعداد

1. Asylum applicants considered to be unaccompanied minors

در دهه‌ی اخیر بوده‌اند. در سال ۲۰۱۹ از مجموع ۷۸۵ پناهجوی بدون همراه ایرانی ثبت شده در کشورهای اروپایی (EU32)، ۵۴۵ نفر آنها تنها در بریتانیا به ثبت رسیده‌اند.

گرفتن داده‌های بریتانیا و همچنین کاهش تعداد متقاضیان پناهجویی ایرانی در سال ۲۰۲۰ است. بریتانیا و آلمان به ترتیب اصلی‌ترین مقاصد پناهجویان بدون همراه ایرانی (زیر ۱۸ سال)

نمودار ۱۴۸- پناهجویان بدون همراه ایرانی (زیر ۱۸ سال) در کشورهای EU28 و EFTA (۲۰۱۱-۲۰۲۰)

منبع: (Eurostat, 2021)

* در آمارهای سال ۲۰۲۰ داده‌های بریتانیا در نظر گرفته نشده است.

سهم پناهجویان ایرانی از کل پناهجویان ثبت شده در اروپا

با بررسی وضعیت درخواست پناهندگی اتباع ایرانی و سایر کشورهای منطقه می‌توان دریافت که کشورهای سوریه و افغانستان همچون سال‌های گذشته، بالاترین میزان ثبت درخواست جدید پناهندگی را در سال ۲۰۲۰ در کشورهای EU28 و EFTA داشته‌اند.

در سال ۲۰۲۰، در مجموع ۴۶۴ هزار و ۹۸۶ درخواست جدید پناهجویی از کشورهای مختلف جهان در کشورهای EU28 و EFTA به ثبت رسیده است که سهم پناهجویان ایرانی ۱۰,۹۰۹ نفر (معادل ۲,۳ درصد کل پناهجویان ثبت شده) بوده است. سهم پناهجویان ایرانی در سال ۲۰۲۰ به پایین‌ترین حد از سال ۲۰۱۶ تاکنون رسیده است.

۱. شامل ۲۷ کشور اتحادیه اروپا، چهار کشور EFTA و بریتانیا است.

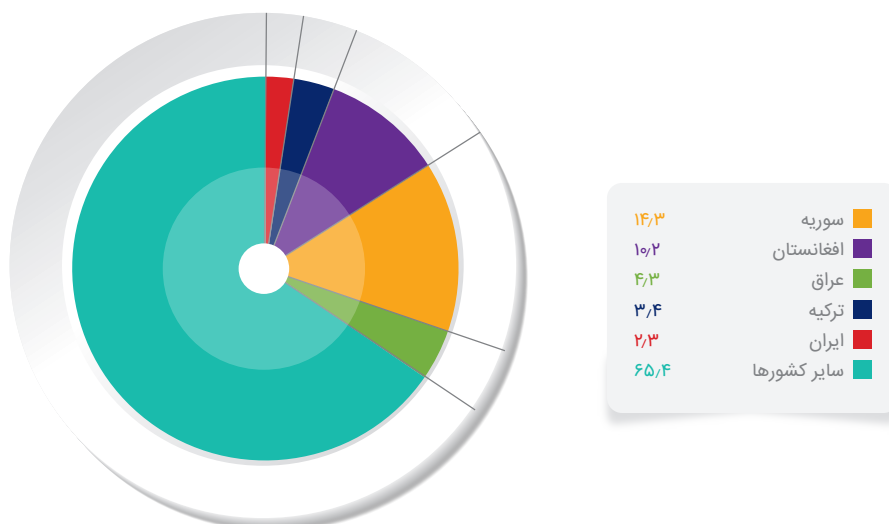

جدول ۲۷- تعداد و سهم درخواست‌های پناهندگی اتباع ایرانی و کشورهای منتخب از کل درخواست‌های جدید پناهنجویی در کشورهای EFTA و EU28

۲۰۱۷		۲۰۱۶		۲۰۱۵		
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲,۶۲	۱۷,۷۱۰	۳,۳۱	۴۰,۸۷۵	۲,۰۶	۲۷,۲۹۰	ایران
۶,۶۸	۴۵,۱۳۵	۱۵,۰۸	۱۸۶,۵۵۰	۱۴,۵۶	۱۹۳,۰۲۵	افغانستان
۱۵,۵۶	۱۰۵,۲۳۰	۲۷,۲۸	۳۳۷,۴۳۵	۲۸,۵۰	۳۷۷,۹۴۰	سوریه
۲,۳۱	۱۵,۵۹۰	۰,۸۶	۱۰,۶۶۰	۰,۳۵	۴,۶۵۰	ترکیه
۷,۱۷	۴۸,۴۵۰	۱۰,۴۰	۱۲۸,۶۲۰	۹,۵۶	۱۲۶,۸۳۵	عراق
۲۰۲۰		۲۰۱۹		۲۰۱۸		
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲,۳	۱۰,۹۰۹	۳,۳۲	۲۲,۹۸۰	۳,۸۷	۲۳,۹۹۵	ایران
۱۰,۲	۴۷,۴۸۱	۸,۳۸	۵۷,۹۲۵	۷,۱۰	۴۳,۹۹۰	افغانستان
۱۴,۳	۶۶,۶۰۶	۱۱,۲۵	۷۷,۷۸۵	۱۳,۴۱	۸۳,۰۹۰	سوریه
۳,۴	۱۵,۹۱۴	۳,۸۰	۲۶,۲۷۵	۳,۸۴	۲۳,۸۳۰	ترکیه
۴,۳	۱۹,۹۳۶	۴,۵۴	۳۱,۴۲۰	۶,۶۳	۴۱,۰۸۵	عراق

منبع: (Eurostat)

* منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: (Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021)

نمودار ۱۴۹- سهم درخواست‌های پناهنجویی اتباع ایرانی و کشورهای منتخب از کل درخواست‌های جدید پناهنجویی در کشورهای EFTA و EU28 در سال ۲۰۲۰ (درصد)

منبع: (Eurostat)

* منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: (Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021)

■ ثبت پناهجوی جدید ایرانی در کشورهای OECD

نکته قابل توجه در سال ۲۰۱۹، ظهور کشور ترکیه در میان کشورهای برتر پناهجو فرست به کشورهای OECD است که این امر معلول افزایش تنش‌های سیاسی در ترکیه است.

در سال ۲۰۱۹ در بین کشورهای OECD، پناهجویان ایرانی همچون سال قبل از آن در رتبه هشتم قرار داشتند؛ البته تعداد پناهجویان ایرانی در کشورهای OECD در سال ۲۰۱۹ در مقایسه با سال قبل از آن کاهش یافته است.

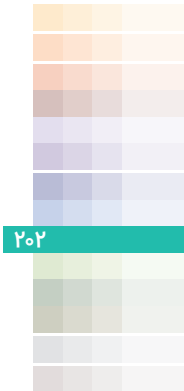
۲۰۱

جدول ۲۸- ده کشور مبدا با بالاترین میزان متقاضی پناهندگی در کشورهای عضو OECD

۲۰۱۷		۲۰۱۶		۲۰۱۵	
۱۱۰,۷۷۰	افغانستان	۳۳۶,۰۱۰	سوریه	۳۷۲,۸۶۰	سوریه
۹۶,۷۰۰	سوریه	۲۱۴,۹۳۰	افغانستان	۲۵۱,۹۷۰	افغانستان
۸۹,۲۹۰	عراق	۱۵۵,۳۰۰	عراق	۱۷۹,۷۹۰	عراق
۵۹,۲۹۰	السالوادور	۵۶,۸۸۰	ایران	۶۷,۵۳۰	آلبانی
۵۸,۱۵۰	ونزوئلا	۵۱,۸۸۰	پاکستان	۶۲,۳۲۰	کوزوو
۵۰,۳۳۰	نیجریه	۵۱,۲۳۰	نیجریه	۵۱,۴۵۰	پاکستان
۴۱,۷۹۰	گوآتمالا	۴۰,۸۴۰	السالوادور	۴۷,۵۰۰	اریتره
۳۹,۵۲۰	چین	۴۰,۶۸۰	اریتره	۴۰,۷۸۰	ایران
۳۶,۲۴۰	پاکستان	۳۹,۰۱۰	چین	۳۳,۳۹۰	نیجریه
۳۳,۹۸۰	هندوراس	۳۵,۵۳۰	مکزیک	۳۱,۹۷۰	چین

۲۰۱۹		۲۰۱۸	
۹۱,۰۹۴	افغانستان	۹۵,۱۸۰	افغانستان
۹۰,۳۹۰	ونزوئلا	۸۰,۱۰۰	سوریه
۷۷,۲۹۰	هندوراس	۵۹,۵۵۰	عراق
۷۳,۶۳۱	سوریه	۵۸,۹۹۰	ونزوئلا
۵۶,۰۴۸	گوآتمالا	۴۵,۳۲۰	السالوادور
۵۳,۲۴۷	السالوادور	۴۱,۱۴۰	هندوراس
۴۶,۶۱۶	عراق	۳۶,۸۵۰	نیجریه
۳۹,۴۹۲	کلمبیا	۳۴,۸۳۰	گوآتمالا
۳۰,۹۳۲	ایران	۳۳,۲۶۰	ایران

منبع: (OECD, 2020 UNHCR, Eurostat به نقل از OECD, 2020)

- برخلاف سال ۲۰۱۸ که ترکیه بالاترین تعداد پناهجویان ایرانی را در بین کشورهای OECD ثبت کرده بود، در سال ۲۰۱۹، کانادا با افزایش ۴۸ درصدی ثبت درخواست پناهجویان ایرانی نسبت به سال ۲۰۱۸، جایگاه نخست را به خود اختصاص داده است.

طبق آمارهای ارائه شده در پایگاه OECD Stat در سال ۲۰۱۹:

- در میان کشورهای عضو OECD، به غیر از کشورهای اروپایی عضو EU28 و EFTA، ترکیه، استرالیا، کانادا و ایالات متحده آمریکا مقاصد اصلی پناهجویان ایرانی را تشکیل می‌دهند.

جدول ۲۹- تعداد پناهجویان ایرانی ثبت شده در کشورهای منتخب عضو OECD

۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	
۳,۵۵۸	۶,۳۸۷	۸,۸۲۸	۱۱,۸۵۶	۱۱,۰۲۳	ترکیه
۱,۰۶۹	۷۴۴	۵,۰۷۵	۲۹۷۱	۸۴۴	استرالیا
۳,۶۶۳	۲,۴۸۳	۶۸۴	۲۸۶	۱۴۹	کانادا
۲۶۸	۳۲۵	۶۹۱	۹۹۱	۱,۰۴۸	ایالات متحده آمریکا

منبع: (OECD Stat) بازیابی شده در ۱۹ آوریل ۲۰۲۱

نتایج بررسی درخواست پناهجویان ایرانی در کشورهای EU و EFTA

- در مجموع ۳۷ درصد از پناهجویان ایرانی در کشورهای عضو EU28 و EFTA پاسخ مثبت به درخواست پناهندگی خود را دریافت کردند.
- در بین کشورهای اصلی مقصد پناهجویان جدید ایرانی، کشور سوئیس بیشترین پاسخ مثبت (۸۹/۲ درصد) و کشور آلمان (۲۵ درصد) کمترین پاسخ مثبت را به درخواست‌های پناهجویان ایرانی ارائه کردند.
- درصد پاسخ مثبت به درخواست پناهندگی اتباع ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA نشان می‌دهد که در سال ۲۰۲۰ میزان ارائه پاسخ مثبت به درخواست پناهجویان ایرانی به کمترین میزان از سال ۲۰۱۵ تاکنون رسیده است.

کشورهای میزبان پناهجویان پس از ثبت درخواست پناهجویان اقدام به بررسی و ارائه نتایج بررسی درخواست‌ها می‌نمایند. در ادامه به نتایج بررسی درخواست پناهجویان ایرانی در مرحله اول^۱ اشاره می‌شود. بر اساس داده‌های Eurostat، در سال ۲۰۲۰:

- ۱۵ هزار و ۹۱ پناهجوی ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA پاسخ درخواست پناهندگی خود را در مرحله اول بررسی درخواست‌ها دریافت کردند که در مقایسه با سال ۲۰۱۹ تعداد آنها کاهش داشته است^۲. از دلایل این امر می‌توان به شیوع ویروس کرونا و تعویق بررسی درخواست‌ها در کشورهای مختلف و کاهش تعداد درخواست‌های جدید پناهجویی ثبت شده، اشاره کرد.

1. First Instance Decisions on Applications

۲. تعداد پاسخ‌های ارائه شده به درخواست پناهجویان ایرانی (مرحله اول بررسی درخواست‌ها) و پاسخ‌های مثبت ارائه شده به پناهجویان ایرانی به تفکیک کشورهای مقصد EU28 و EFTA در بخش پیوست ارائه شده است.

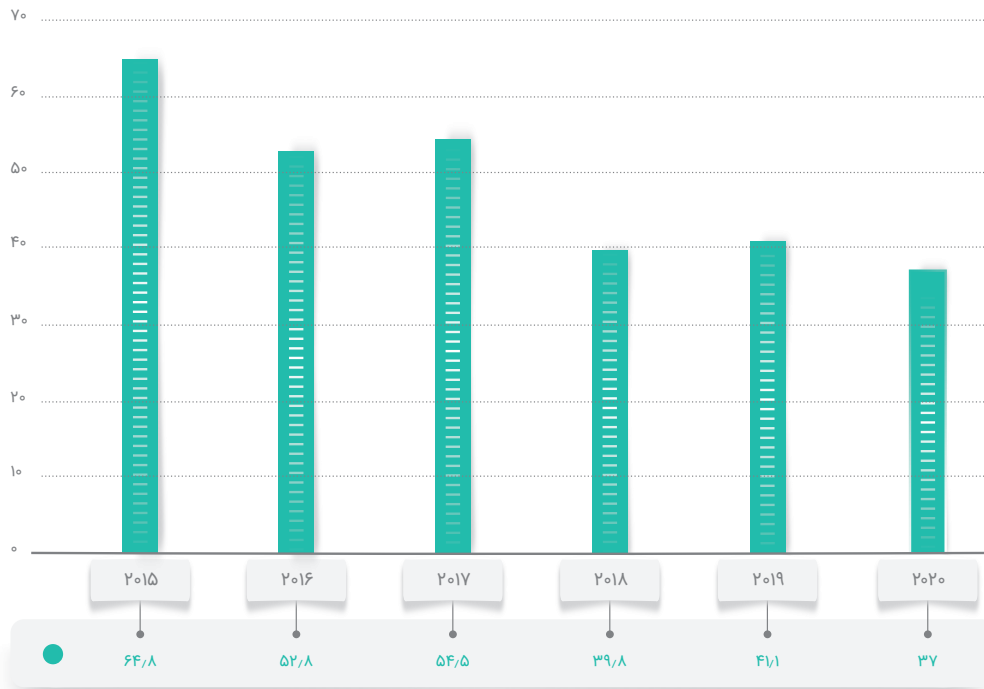
جدول ۳- نتایج بررسی درخواست پناهجویان ایرانی در کشورهای منتخب EFTA و EU28

	۲۰۱۷			۲۰۱۶			۲۰۱۵			
	درصد پاسخ مثبت	پاسخ مثبت	کل پاسخ ها	درصد پاسخ مثبت	پاسخ مثبت	کل پاسخ ها	درصد پاسخ مثبت	پاسخ مثبت	کل پاسخ ها	
۲۰۳	۸۲/۱	۴۶۰	۵۶۰	۵۹/۱	۶۵	۱۱۰	۷۰/۳	۲۲۵	۳۲۰	بلژیک
	۵۶/۱	۱۵,۱۴۵	۲۷,۰۰۵	۵۹/۴	۵,۸۵۰	۹,۸۵۵	۸۲/۳	۱,۵۸۵	۱,۹۲۵	آلمان
	۶۰/۳	۳۸۰	۶۳۰	۵۲/۳	۱۶۰	۳۰۰	۳۷/۹	۵۵	۱۴۵	یونان
	۳۵/۵	۱۹۵	۵۵۰	۶۰	۱۵۰	۲۵۰	۶۰	۱۳۵	۲۲۵	فرانسه
	۶۳	۱۴۵	۲۳۰	۸۰	۲۴۰	۳۰۰	۶۵/۲	۲۲۵	۳۴۵	ایتالیا
	۴۷/۲	۷۲۵	۱,۵۳۵	۵۲/۴	۴۳۵	۱,۴۲۵	۶۹/۵	۲۸۵	۴۱۰	هلند
	۶۷/۱	۱,۲۷۵	۱,۹۰۰	۷۲/۷	۴۶۵	۶۴۰	۸۱/۱	۳۸۵	۳,۵۰۵	اتریش
	۵۰/۲	۱,۱۴۵	۲,۲۸۰	۴۶/۷	۶۶۵	۱,۴۲۵	۴۴/۹	۱۷۵	۳۹۰	سوئد
	۴۷/۹	۱,۵۶۰	۳,۲۵۵	۳۸/۸	۱,۷۰۵	۴,۳۹۰	۵۷/۲	۲,۰۰۵	۳,۵۰۵	بریتانیا
	۸۶/۷	۱۳۰	۱۵۰	۳۸	۹۵	۲۵۰	۷۳/۷	۲۱۰	۲۸۵	سوئیس
	۳۹/۵	۱,۰۲۵	۲,۵۹۵	۴۶/۶	۱,۲۳۵	۲,۶۵۰	۵۱/۶	۳۱۵	۶۱۰	سایر
	۵۴/۵	۲۲,۱۸۰	۴۰,۶۹۵	۵۲/۸	۱۱,۰۷۵	۲۰,۹۹۵	۶۴/۸	۵,۶۰۰	۸,۶۴۰	جمع کل

	۲۰۲۰			۲۰۱۹			۲۰۱۸			
	درصد پاسخ مثبت	پاسخ مثبت	کل پاسخ ها	درصد پاسخ مثبت	پاسخ مثبت	کل پاسخ ها	درصد پاسخ مثبت	پاسخ مثبت	کل پاسخ ها	
	۴۵/۱	۱۴۰	۳۱۰	۷۴/۷	۲۹۵	۳۹۵	۷۶/۸	۲۶۵	۳۴۵	بلژیک
	۲۵	۱,۸۰۰	۷,۱۸۵	۲۵/۳	۲,۰۹۰	۸,۲۷۵	۳۱/۴	۲,۷۱۵	۸,۶۴۵	آلمان
	۴۵/۷	۵۷۰	۱,۲۴۵	۵۸/۸	۴۰۰	۶۸۰	۶۶/۲	۴۶۰	۶۹۵	یونان
	۲۸/۸	۸۵	۲۹۵	۲۶/۳	۱۵۵	۵۹۰	۳۲/۷	۱۷۵	۵۳۵	فرانسه
	۵۱/۲	۱۰۵	۲۰۵	۶۸/۵	۱۸۵	۲۷۰	۶۹/۸	۱۵۰	۲۱۵	ایتالیا
	۴۸/۲	۴۰۵	۸۴۰	۳۹/۳	۳۷۵	۹۵۵	۴۵/۲	۳۳۰	۷۳۰	هلند
	۴۷/۴	۱۸۵	۳۹۰	۴۲/۵	۴۶۵	۱,۰۹۵	۴۴/۶	۱,۳۵۵	۳,۰۴۰	اتریش
	۳۱/۷	۳۲۵	۱,۰۲۵	۳۴/۳	۴۱۰	۱,۱۹۵	۳۶/۹	۷۵۵	۲,۰۴۵	سوئد
	۵۴/۴	۱,۳۸۶	۲,۵۴۶	۶۷/۱	۲,۷۸۰	۴,۱۴۰	۴۴/۲	۱,۲۱۰	۲,۷۳۵	بریتانیا
	۸۹/۲	۳۷۵	۴۲۰	۸۴/۸	۱۹۵	۲۳۰	۸۴/۸	۱۹۵	۲۳۰	سوئیس
	۳۴/۱	۲۱۵	۶۳۰	۳۷/۹	۴۶۰	۱,۲۱۵	۴۱/۸	۳۳۰	۷۹۰	سایر
	۳۷	۵,۵۹۱	۱۵,۰۹۱	۴۱/۱	۷,۸۱۵	۱۹,۰۳۵	۳۹/۸	۷,۹۵۵	۲۰,۰۱۰	جمع کل

منبع: Eurostat؛ برگرفته شده در ۱ می ۲۰۲۱

* منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: (Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021)

نمودار ۱۵۰- درصد پاسخ مثبت به درخواست پناهندگی اتباع ایرانی در کشورهای EU28 و EFTA (۲۰۱۵ - ۲۰۲۰)

منبع: Eurostat : برگرفته ش.ده در ۱ می ۲۰۲۱)

* منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: (Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021)

■ مهاجران نامتعارف ایرانی در کشورهای EU و EFTA اتباع ایرانی غیرقانونی شناسایی شده در کشورهای EU و EFTA

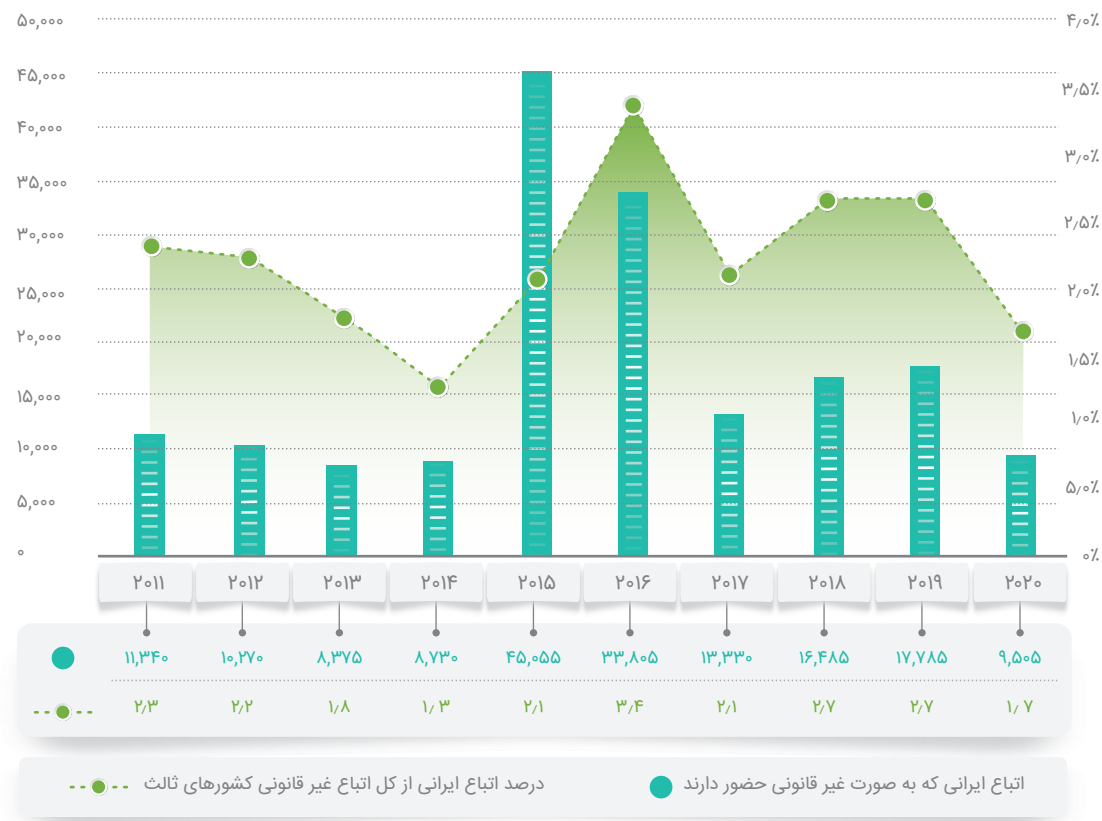
- بر اساس آمارهای ارائه شده در پایگاه Eurostat، طی سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰، بیشترین تعداد اتباع خارجی که بصورت غیرقانونی در کشورهای EU28^۱ و EFTA شناسایی شده‌اند، مربوط به سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ و همزمان با ورود موج گسترده مهاجران به کشورهای اروپایی بوده است.
- علت کاهش آمار در سال ۲۰۲۰ را می‌توان به دلیل عدم در نظر گرفتن آمار بریتانیا در این سال دانست و از طرف دیگر شیوع ویروس کرونا باعث کاهش ورود مهاجران نامتعارف به اروپا شده است. تعداد اتباع ایرانی غیرقانونی شناسایی شده در کشورهای عضو اتحادیه اروپا (EU27) در سال ۲۰۲۰ (۹ هزار و ۳۱۵ نفر) که نسبت به سال ۲۰۱۹ (۱۷ هزار و ۲۹۰ نفر)، ۴۶ درصد کاهش یافته است.

بخشی از پناهجویان که نتیجه درخواست پناهندگی آنها منفی اعلام می‌گردد، مجدداً درخواست خود را برای تجدید نظر در نتیجه، ثبت می‌کنند و در صورتی که نتیجه تجدیدنظر نیز منفی باشد، براساس قوانین کشورهای میزبان باید آن کشور را ترک کنند. برخی از این افراد برای جلوگیری از اخراج شدن از کشور مقصد، به صورت غیرقانونی در آن کشورها زندگی می‌کنند و برخی نیز شانس خود را در کشورهای دیگر امتحان کرده و درخواست پناهندگی خود را به ثبت می‌رسانند. بخشی از پناهجویانی که پاسخ منفی دریافت می‌کنند به صورت داوطلبانه یا اخراج اجباری (دیپورت) از کشور مقصد خود خارج می‌شوند.

۱. آمارهای مربوط به کشور بریتانیا در سال ۲۰۲۰ ارائه نشده است.

• بیشترین تعداد اتباع ایرانی که به صورت غیرقانونی در کشورهای EU27 و EFTA در سال ۲۰۲۰ حضور داشتند، در کشورهای آلمان، فرانسه و یونان شناسایی شده‌اند.

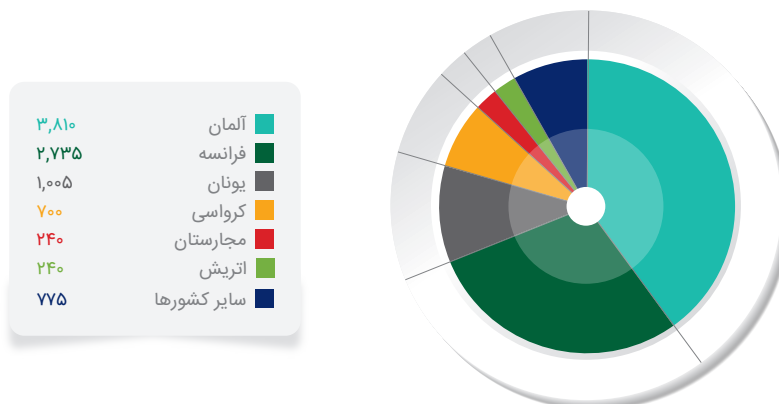
• در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۹ هزار و ۵۰۵ تبعه ایرانی به صورت غیرقانونی در کشورهای EU27 و EFTA شناسایی شدند که این میزان ۱/۷ درصد از کل اتباع کشورهای ثالث غیرقانونی شناسایی شده در آن کشورها را تشکیل می‌دهند.

نمودار ۱۵۱- تعداد اتباع ایرانی غیرقانونی در کشورهای EU28 و EFTA (۲۰۱۱-۲۰۲۰)

منبع: (Eurostat, Retrieved 31 May 2021)

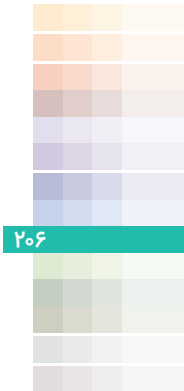
* آمار بریتانیا در سال ۲۰۲۰ ارائه نشده است.

نمودار ۱۵۲- پنج کشور اول با بیشترین تعداد اتباع ایرانی غیرقانونی در کشورهای EU27 و EFTA در سال ۲۰۲۰

منبع: (Eurostat, Retrieved 31 May 2021)

* آمار بریتانیا در سال ۲۰۲۰ ارائه نشده است.

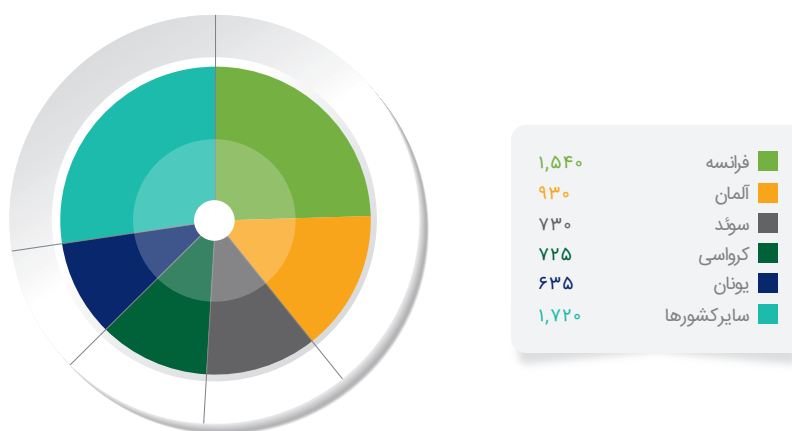

حکم/ دستور ترک کشور برای اتباع غیرقانونی ایرانی در کشورهای EU و EFTA

حکم ترک کشور را در میان کشورهای EU27 و EFTA برای اتباع ایرانی غیرقانونی صادر کردند.

- در کشورهای عضو اتحادیه اروپا (EU27) در سال ۲۰۲۰ جمعاً ۶ هزار و ۶۵ تبعه ایرانی حکم ترک کشورهای مقصد اروپایی را دریافت کرده‌اند که در مقایسه با سال ۲۰۱۹ (۹ هزار و ۸۱۵ حکم صادر شده) کاهشی ۳۸ درصد را نشان می‌دهد.

- در سال ۲۰۲۰، شش هزار و ۲۸۰ تبعه ایرانی، حکم ترک کشورهای EU27 و EFTA را دریافت کردند که این میزان ۱/۶ درصد از کل حکم ترک صادر شده برای اتباع کشورهای ثالث در کشورهای EU27 و EFTA را تشکیل می‌دهد.
- در سال ۲۰۲۰، کشورهای فرانسه، آلمان و سوئد بیشترین

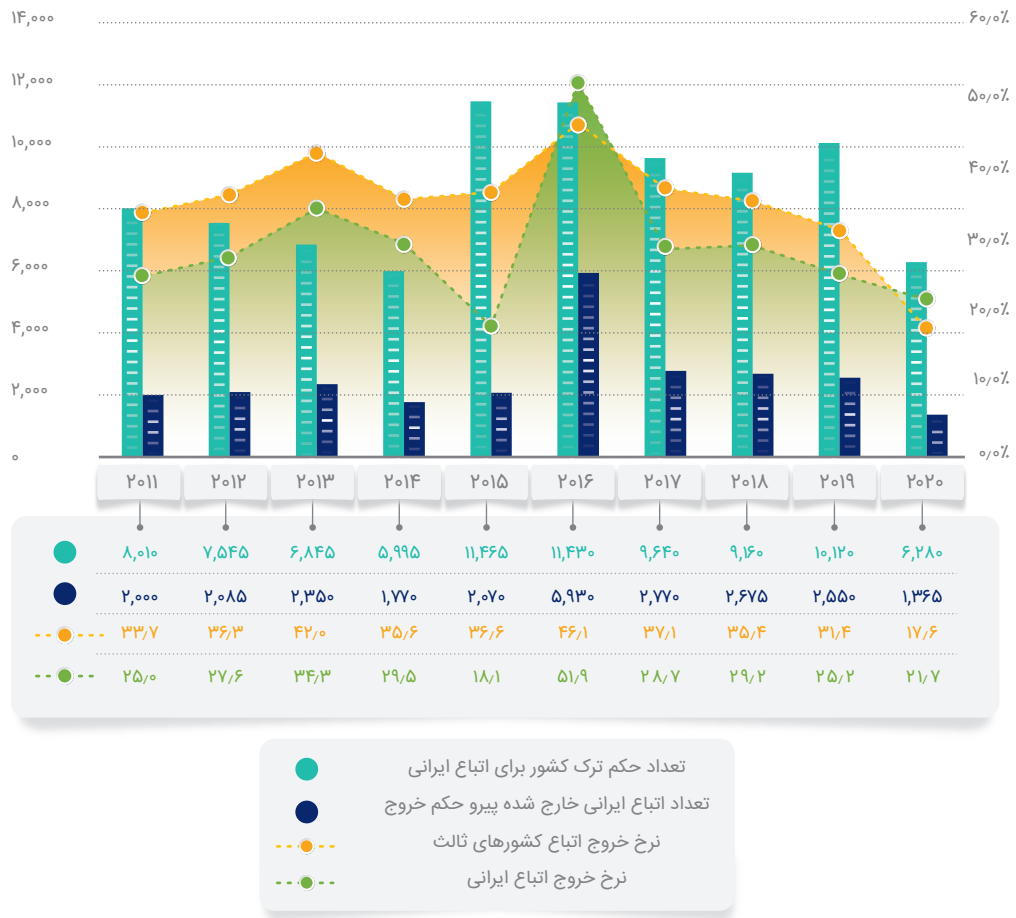
نمودار ۱۵۳- بیشترین تعداد صدور حکم ترک برای اتباع ایرانی در پنج کشور اول EU27 و EFTA (۲۰۲۰)
منبع: (Eurostat, Retrieved 31 May 2021)

ترک کشورهای EU و EFTA توسط اتباع ایرانی غیرقانونی پس از دریافت حکم خروج

در برخی از سال‌ها، تعدادی از این ۲۰ کشور، آمار مربوط به بازگشت مهاجران نامتعارف ایرانی به مقصد کشور مبدأ را اعلام نکرده‌اند. در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۳۵۰ مهاجر نامتعارف ایرانی که حکم ترک کشور مقصد را از ۲۰ کشور اروپایی دریافت کرده‌اند، به ایران بازگشته‌اند. لازم به ذکر است که در این سال از بین ۲۰ کشور اروپایی، آمار کشورهای همچون بریتانیا، لیختن اشتاین، پرتغال و فرانسه در دسترس قرار ندارند.

- در سال ۲۰۲۰، پیرو حکم ترک صادر شده از سوی کشورهای عضو اتحادیه اروپا (EU27)، نرخ خروج اتباع ایرانی که به صورت غیرقانونی در این کشورها حضور داشتند، ۲۱٫۷ درصد بوده است که این میزان نسبت به سال ۲۰۱۹ روند کاهشی داشته است.
- تنها ۲۰ کشور از مجموع ۳۲ کشور EU و EFTA، آمار بازگشت مهاجران غیرقانونی که دستور یا حکم ترک کشور را دریافت کرده‌اند را به تفکیک بازگشت به کشور مبدأ ارائه می‌کنند.^۱ البته

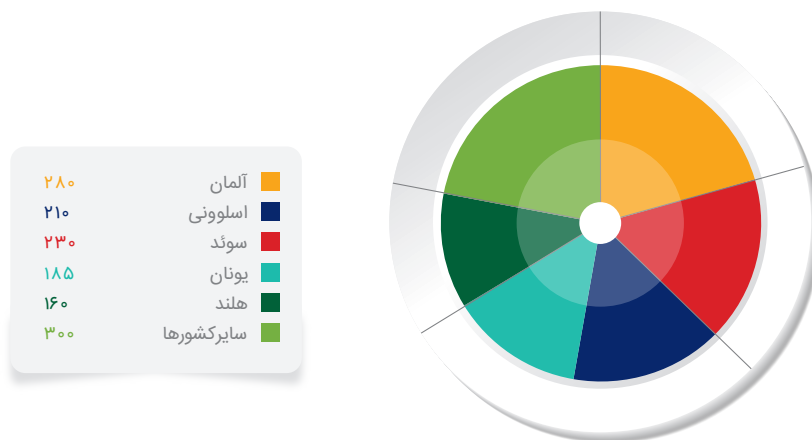
۱. شامل: بلژیک، بلغارستان، استونی، ایرلند، یونان، فرانسه، کرواسی، ایتالیا، لتونی، لوکزامبورگ، مجارستان، مالت، اتریش، لهستان، پرتغال، اسلونی، اسلواکی سوئد، لیختن اشتاین و بریتانیا.

نمودار ۱۵۴- اتباع ایرانی غیرقانونی خارج شده از کشورهای EU28 و EFTA که پس از دریافت حکم خروج (۲۰۱۱-۲۰۲۰)

منبع: (Eurostat, Retrieved 31 May 2021)

* آمار بریتانیا در سال ۲۰۲۰ ارائه نشده است.

نمودار ۱۵۵- بیشترین تعداد ایرانیان خارج شده از کشور اول EU27 و EFTA پیرو حکم خروج (۲۰۲۰)

منبع: (Eurostat, Retrieved 31 May 2021)

* آمار بریتانیا در سال ۲۰۲۰ ارائه نشده است.

بازگشت پناهندگان ایرانی به کشور

ثبت رسمی در کشورهای مقصد به کشور خود بازگردند که این موضوع باعث پایین بودن تعداد پناهندگان بازگشتی در آمارهای رسمی شده است.

پایگاه داده کمیساریا، آمار پناهندگان بازگشتی بر اساس کشور مبدأ پناهندگان را ارائه می‌کند. تعداد پناهندگان ایرانی که به کشور بازگشته‌اند، بسیار اندک بوده است. البته بخشی از پناهندگان ایرانی ممکن است بدون اعلام و

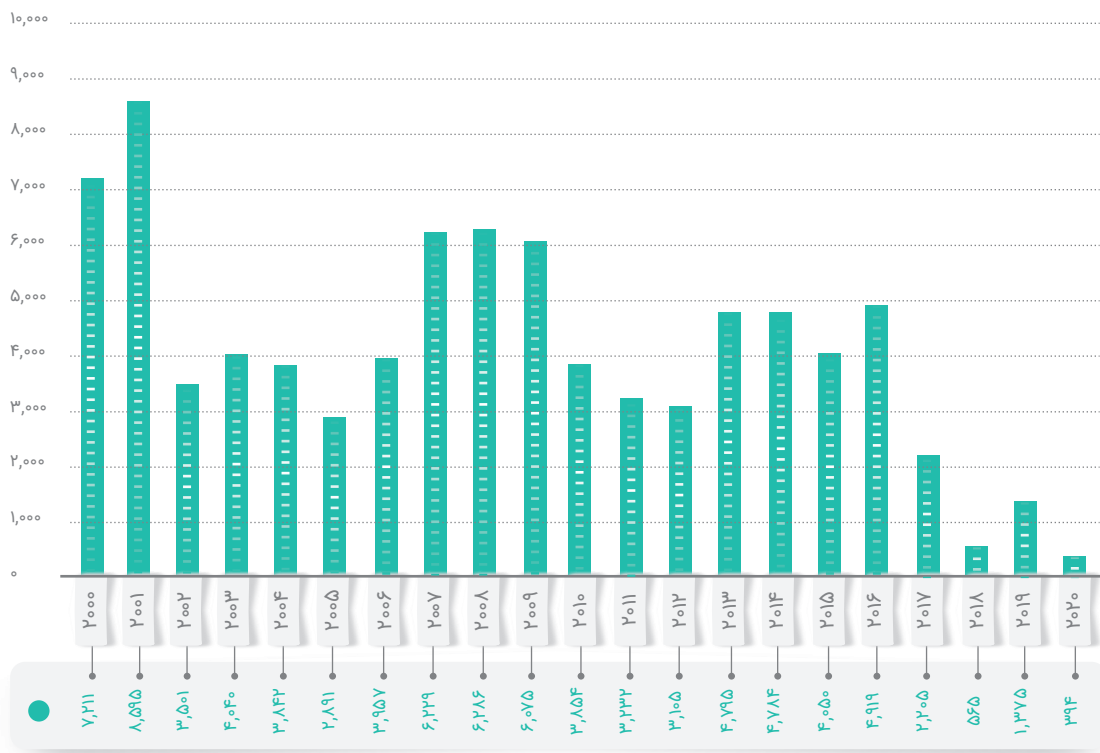
نمودار ۱۵۶- تعداد پناهندگان بازگشتی ایرانی به کشور (۲۰۱۰-۲۰۲۰)

منبع: (UNHCR Data Finder)

اسکان مجدد پناهندگان ایرانی در جهان

یافته و همسو با روند جهانی، تعداد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته نیز کاهش یافته است. در سال‌های اخیر، تعداد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته در ایالات متحده آمریکا کاهش زیادی یافته است. در سال ۲۰۲۰ کشور کانادا اولین مقصد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته در جهان بوده است. و پس از آن ایالات متحده آمریکا، استرالیا و سوئد پناهندگان ایرانی را در کشور خود اسکان مجدد دادند.

طبق آخرین آمار منتشر شده توسط کمیساریا، در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۳۹۴ پناهنده ایرانی در کشورهای مختلف اسکان مجدد یافتند. از سال ۲۰۱۵ و با افزایش تعداد پناهندگان سایر کشورها، تعداد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته از سال ۲۰۱۷ کاهش چشمگیری داشته است. در سال ۲۰۲۰ میلادی، تعداد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته به کمترین میزان خود در دو دهه اخیر رسیده است. در این سال به دلیل شیوع ویروس کرونا، تعداد پناهندگان اسکان مجدد یافته در جهان کاهش زیادی

نمودار ۱۵۷- تعداد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته در سایر کشورها (۲۰۰۰ - ۲۰۲۰)

منبع: (UNHCR Data Finder)

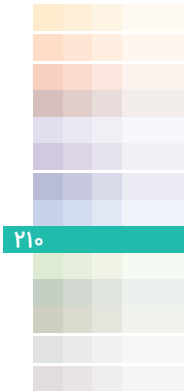

جدول ۳۱- مقصد پناهندگان ایرانی اسکان مجدد یافته در سال‌های منتخب

۲۰۱۰		۲۰۰۵		۲۰۰۰	
تعداد	کشور مقصد	تعداد	کشور مقصد	تعداد	کشور مقصد
۲,۹۷۹	ایالات متحده آمریکا	۱,۸۵۶	ایالات متحده آمریکا	۵,۱۰۰	ایالات متحده آمریکا
۳۲۱	کانادا	۳۴۹	استرالیا	۶۶۲	کانادا
۲۷۷	استرالیا	۲۶۰	کانادا	۴۷۸	استرالیا
۱۴۲	نروژ	۱۲۲	نیوزیلند	۴۱۶	نروژ
۸۰	سوئد	۱۱۶	دانمارک	۳۴۵	سوئد
۳۷	آلمان	۱۱۵	فنلاند	۱۱۸	فنلاند
۸	هلند	۴۶	ایرلند	۵۰	دانمارک
۵	جمهوری چک	۱۳	هلند	۳۱	نیوزیلند
۵	فنلاند	۹	سوئد	۶	ایرلند
-	-	۵	نروژ	۵	هلند
-	-	-	-	-	-
۳,۸۵۴	جمع	۲,۸۹۱	جمع	۷,۲۱۱	جمع

۲۰۲۰		۲۰۱۹		۲۰۱۵	
تعداد	کشور مقصد	تعداد	کشور مقصد	تعداد	کشور مقصد
۸۲	کانادا	۶۷۱	استرالیا	۳,۱۲۱	ایالات متحده آمریکا
۱۴۱	ایالات متحده آمریکا	۳۹۱	کانادا	۴۸۲	استرالیا
۶۶	استرالیا	۲۱۶	ایالات متحده آمریکا	۴۲۰	کانادا
۵	سوئد	۷۷	اسپانیا	۲۲	فنلاند
-	-	۸	بریتانیا و ایرلند شمالی	۵	کامبوج
-	-	۷	نیوزیلند	-	-
-	-	۵	کره جنوبی	-	-
-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-
۳۹۴	جمع	۱,۳۷۵	جمع	۴,۰۵۰	جمع

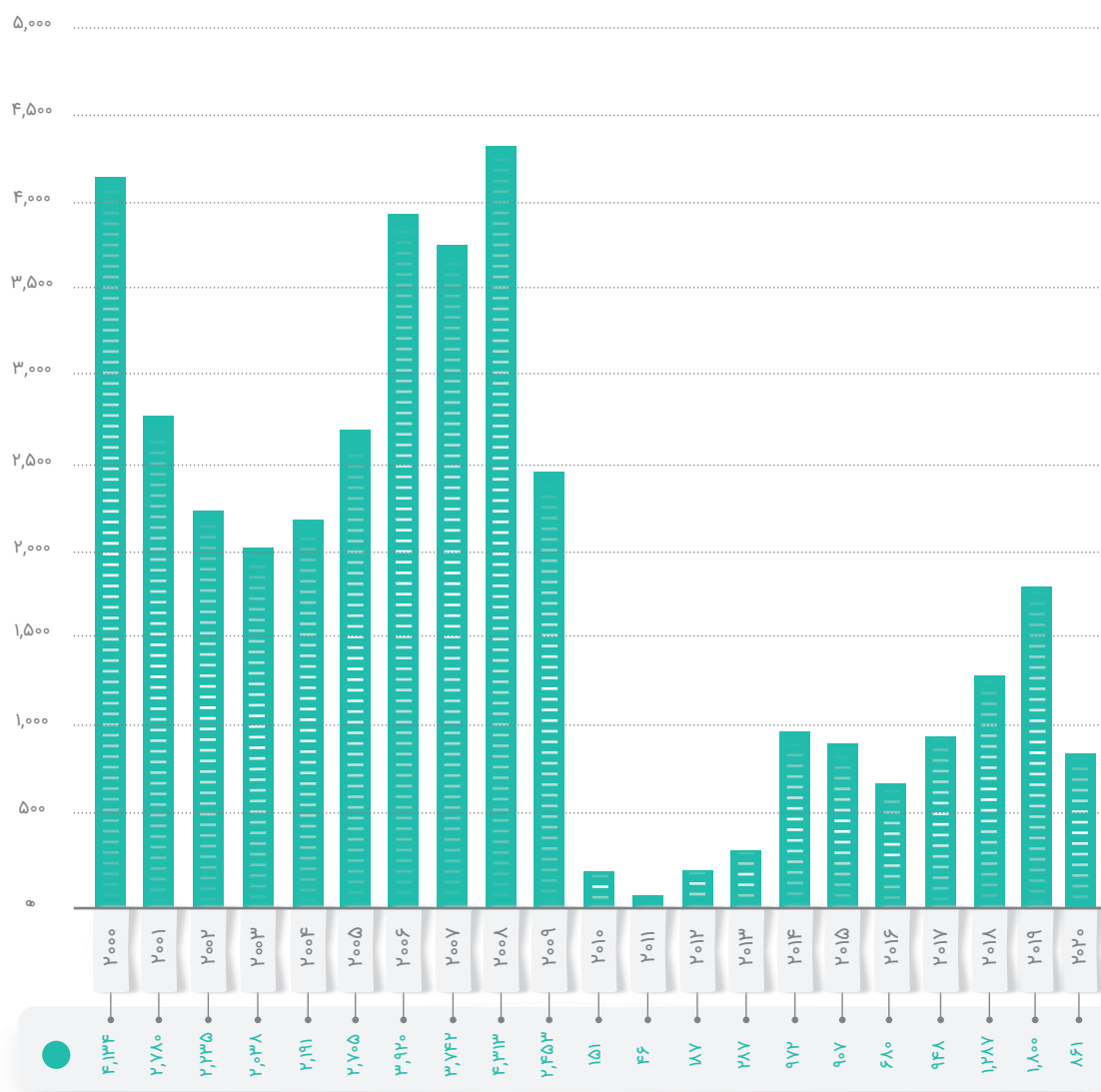
منبع: (UNHCR Data Finder)

اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی در کشورهای مقصد

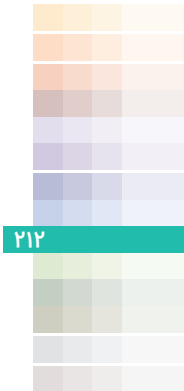
مقصد را دریافت کرده‌اند. از سال ۲۰۱۶ تعداد تابعیت اعطا شده به پناهندگان ایرانی روند افزایشی داشته است اما در سال ۲۰۲۰ تعداد آنها با کاهش بیش از ۵۰ درصدی به ۸۶۱ نفر رسیده است.

از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰ میلادی در مجموع ۳۸ هزار و ۶۳۷ پناهنده ایرانی در جهان تابعیت کشورهای دیگر را دریافت کرده‌اند. در دهه ۲۰۱۰ میلادی در مقایسه با دهه پیش از آن، تعداد کمتری از پناهندگان ایرانی تابعیت کشورهای

نمودار ۱۵۸- اعطای تابعیت به پناهندگان ایرانی در دیگر کشورها (۲۰۲۰-۲۰۰۰)

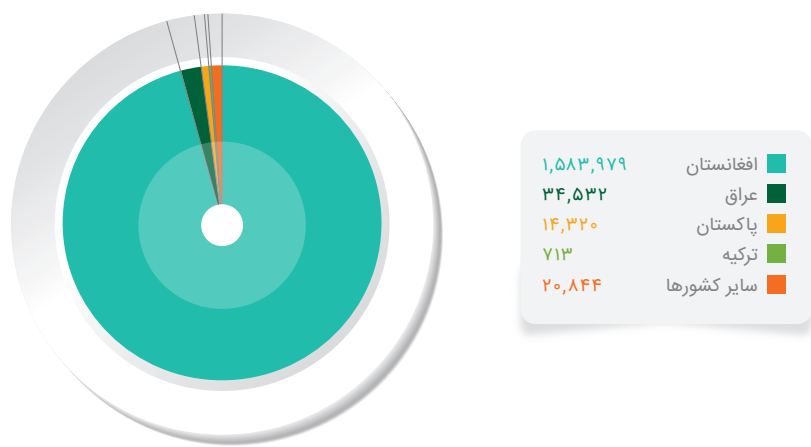
منبع: (UNHCR Data Finder)

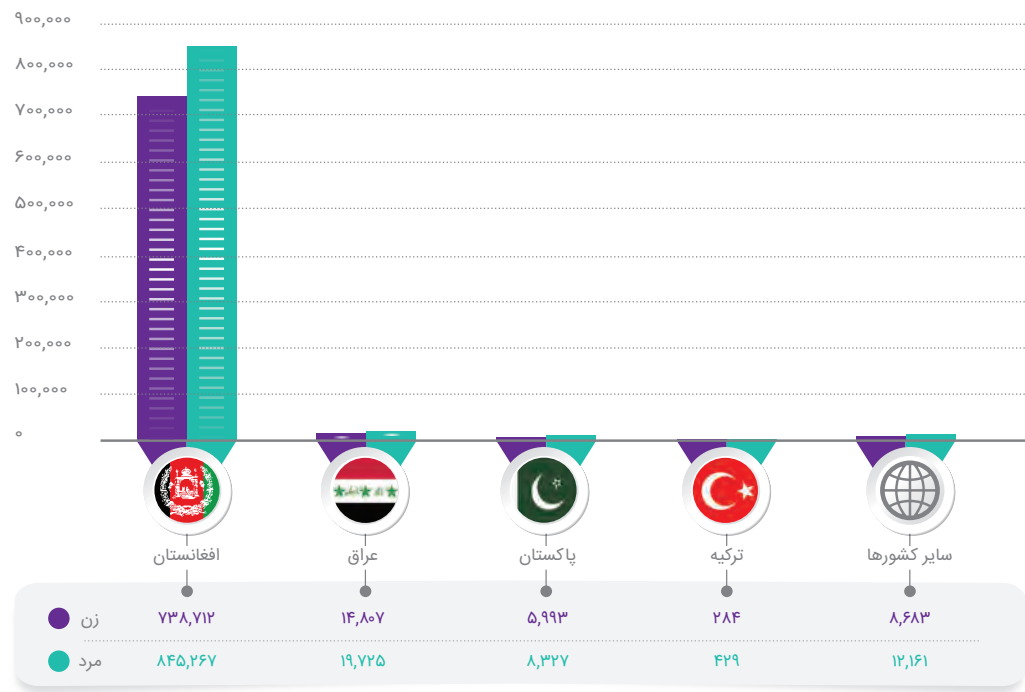
ب) اتباع خارجی در ایران

- تعداد کل جمعیت اتباع خارجی در ایران: یک میلیون و ۶۵۴ هزار و ۳۸۸ نفر
- اتباع افغانستانی با یک میلیون و ۵۸۳ هزار و ۹۷۹ نفر، حدود ۹۶ درصد کل اتباع خارجی در ایران را تشکیل می‌دهند.
- جمعیت اتباع عراقی در ایران: ۳۴ هزار و ۵۳۲ نفر (۲ درصد کل اتباع خارجی در ایران)
- ۴۶ درصد اتباع خارجی در ایران را زنان و ۵۴ درصد را مردان تشکیل می‌دهند.

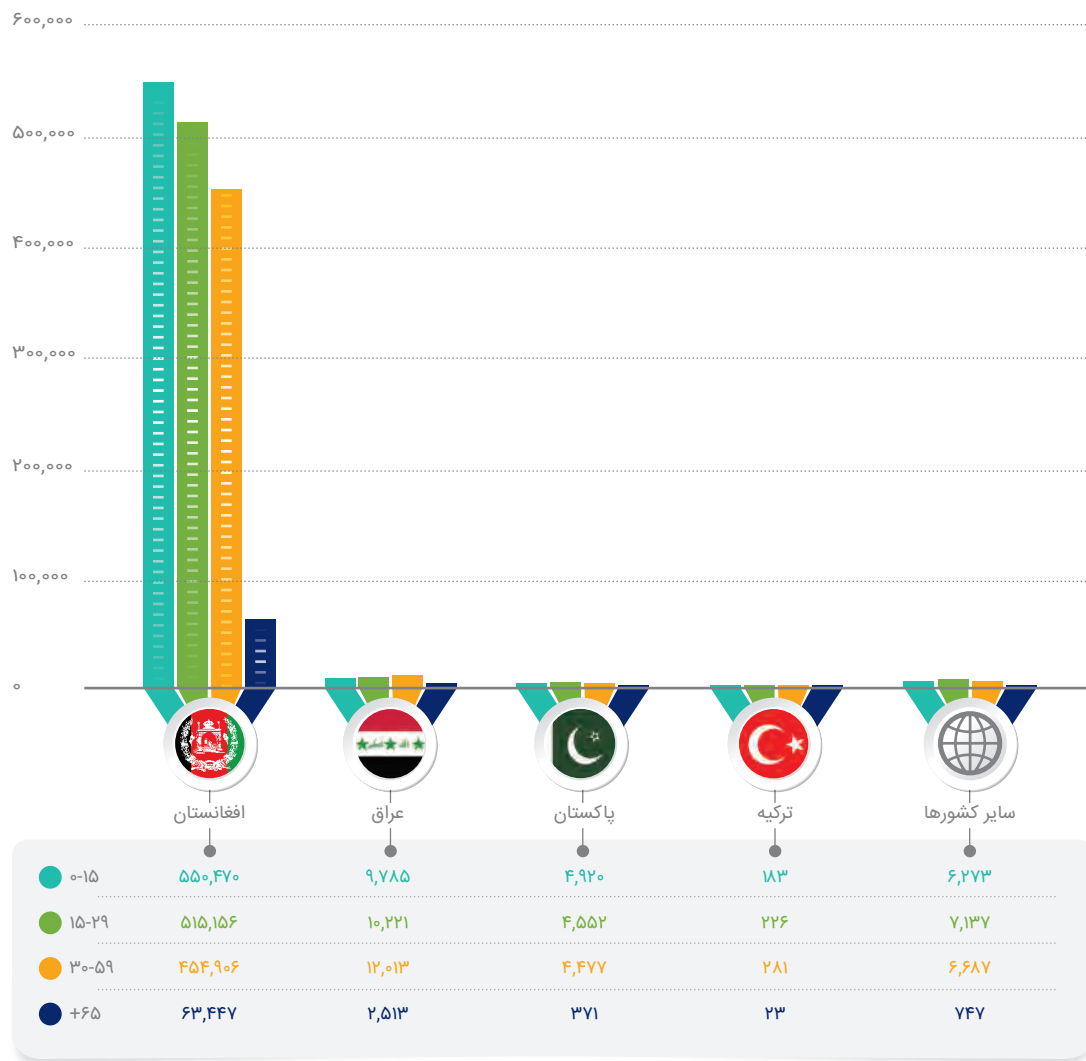
جمهوری اسلامی ایران در چند دهه گذشته میزبان اتباع خارجی بوده است. اگرچه حضور اتباع خارجی در ایران به قبل از انقلاب اسلامی برمی‌گردد، اما آمار رسمی در ارتباط با تعداد آنها محدود است. از این‌رو در سالنامه مهاجرتی ایران به نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در ایران در سال ۱۳۹۵ اشاره شده است. بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵):

نمودار ۱۵۹- تعداد اتباع خارجی در ایران در سال ۱۳۹۵
منبع: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

نمودار ۱۶۰- تعداد اتباع خارجی به تفکیک جنسیت در سال ۱۳۹۵
منبع: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

نمودار ۱۶۱- تعداد اتباع خارجی به تفکیک گروه‌های سنی در سال ۱۳۹۵

منبع: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

■ اتباع افغانستانی و عراقی در استان‌های کشور

• برخی از استان‌های مرزی همچون آذربایجان شرقی و آذربایجان غربی (میزبان اتباع ترک)، سیستان و بلوچستان (میزبان اتباع پاکستانی و افغانستانی) و خوزستان (میزبان اتباع عراقی) به دلیل قرابت‌های زبانی و فرهنگی، میزبان اتباع خارجی کشورهای همسایه هستند. ازدواج با اتباع ایرانی یا فعالیت اقتصادی در این استان‌ها و نزدیکی به کشور مبدأ، مهمترین عامل حضور اتباع خارجی در این استان‌ها است.

اغلب اتباع خارجی در ایران را اتباع کشورهای افغانستان و عراق تشکیل می‌دهند. در ادامه به ویژگی‌های اتباع این دو کشور در ایران پرداخته می‌شود (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵):

- توزیع جغرافیایی اتباع خارجی در ایران تحت تاثیر قانون مناطق ممنوعه برای اتباع خارجی در ایران قرار دارد. براساس این قانون، سکونت و تردد در برخی از استان‌ها (اغلب استان‌های مرزی) برای اتباع خارجی ممنوع است.
- استان‌های قم و خراسان رضوی به دلیل نقش دانشگاهی آنها در تحصیلات حوزوی، میزبان بیشترین تعداد اتباع عراقی، پاکستانی، ترک و اتباع سایر کشورها هستند.

جدول ۳۲- پنج استان اول میزبان اتباع خارجی در ایران

اتباع ترکیه‌ای		اتباع پاکستانی		اتباع افغانستانی	
تعداد	استان	تعداد	استان	تعداد	استان
۳۴۰	قم	۶,۵۴۳	قم	۵۱۵,۵۶۷	تهران
۱۵۴	تهران	۲,۶۱۷	سیستان و بلوچستان	۲۱۹,۴۴۲	خراسان رضوی
۸۳	آذربایجان غربی	۱,۷۴۴	خراسان رضوی	۱۸۳,۱۲۴	اصفهان
۴۹	آذربایجان شرقی	۱,۶۹۹	تهران	۱۲۵,۴۱۱	کرمان
۱۷	خراسان رضوی	۷۳۰	هرمزگان	۱۰۹,۲۴۷	فارس

سایر کشورها		اتباع عراقی	
تعداد	استان	تعداد	استان
۸,۴۱۳	قم	۸,۳۶۵	قم
۵,۰۶۸	خراسان رضوی	۶,۴۰۰	خراسان رضوی
۲,۶۴۸	تهران	۴,۹۷۲	خوزستان
۱,۰۸۳	هرمزگان	۴,۹۶۵	تهران
۷۴۴	اصفهان	۲,۲۱۱	اصفهان

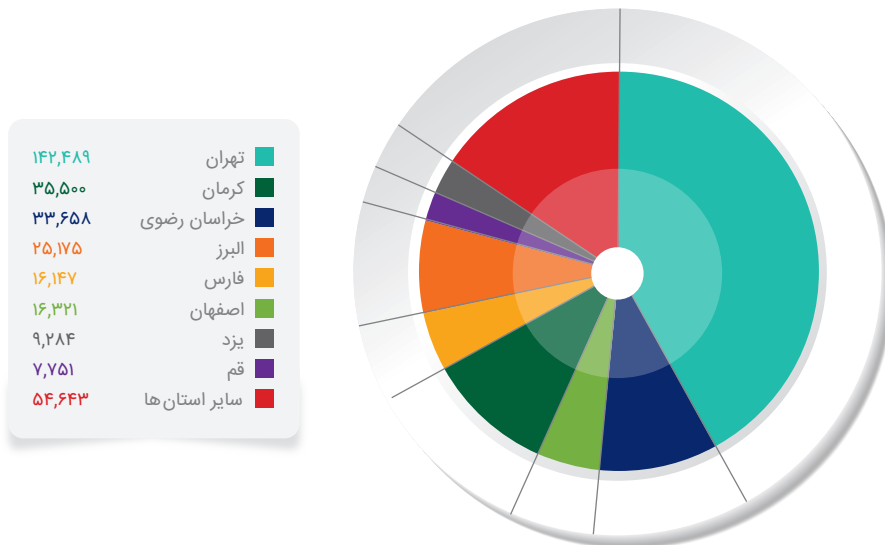
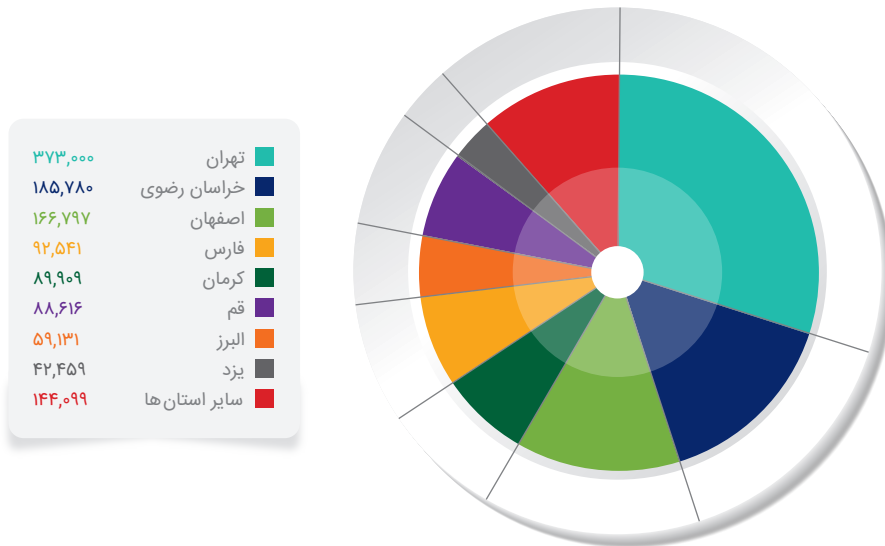
منبع: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

■ اتباع افغانستانی و عراقی در مناطق شهری و روستایی

هزار و ۹۱۰ نفر و در مناطق روستایی ایران دو هزار و ۶۲۱ نفر است. ۹۲/۵ درصد اتباع عراقی در مناطق شهری و ۷/۵ درصد آنها در مناطق روستایی ایران سکونت دارند. بیشترین تعداد اتباع افغانستانی در مناطق شهری استان تهران و بیشترین تعداد اتباع عراقی در مناطق شهری استان قم سکونت دارند.

تعداد اتباع افغانستانی ساکن در مناطق شهری ایران یک میلیون و ۲۴۲ هزار و ۳۳۲ نفر و در مناطق روستایی ایران ۳۴۰ هزار و ۹۶۸ نفر است. ۷۸/۵ درصد اتباع افغانستانی در مناطق شهری و ۲۱/۵ درصد در مناطق روستایی زندگی می‌کنند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).
تعداد اتباع عراقی ساکن در مناطق شهری ایران ۳۱

تعداد اتباع افغانستانی ساکن در مناطق شهری

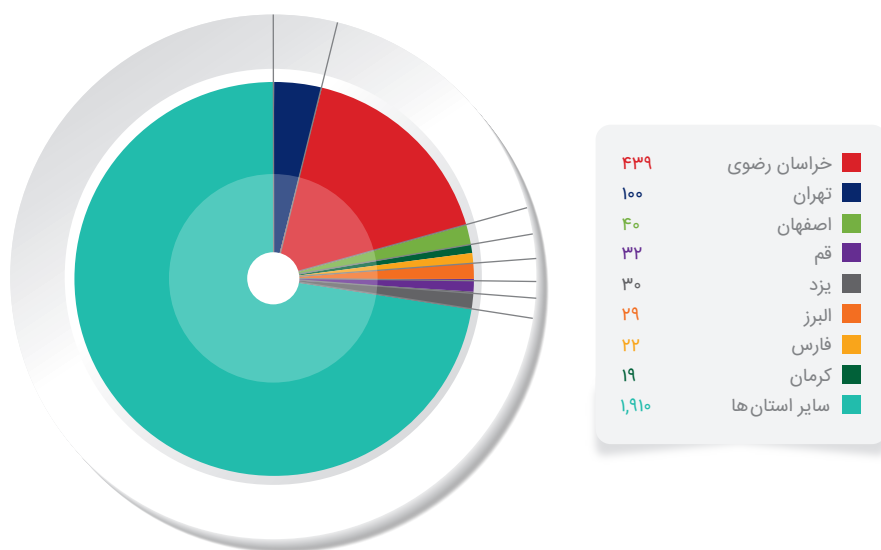
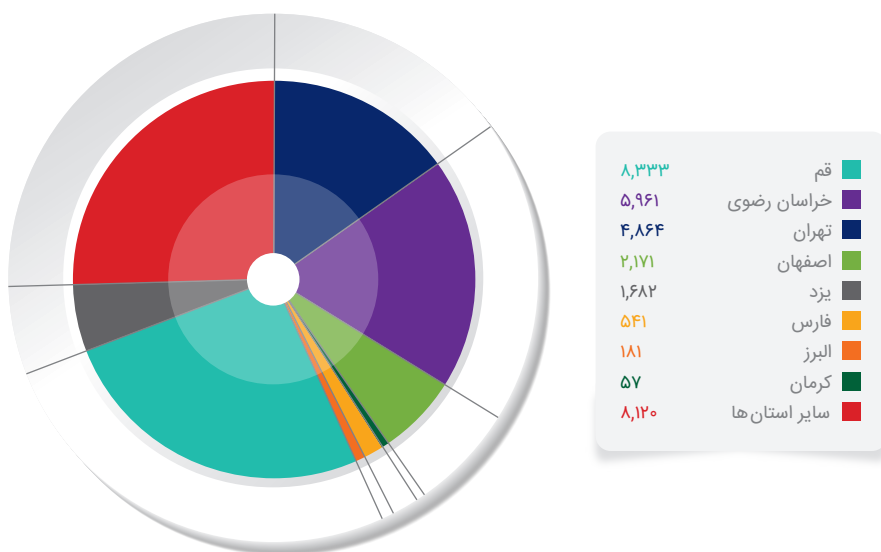
تعداد اتباع افغانستانی ساکن در مناطق روستایی

نمودار ۱۶۲- تعداد اتباع افغانستانی ساکن در مناطق شهری و روستایی به تفکیک استان در سال ۱۳۹۵

منبع: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

تعداد اتباع عراقی ساکن در مناطق شهری

تعداد اتباع عراقی ساکن در مناطق روستایی

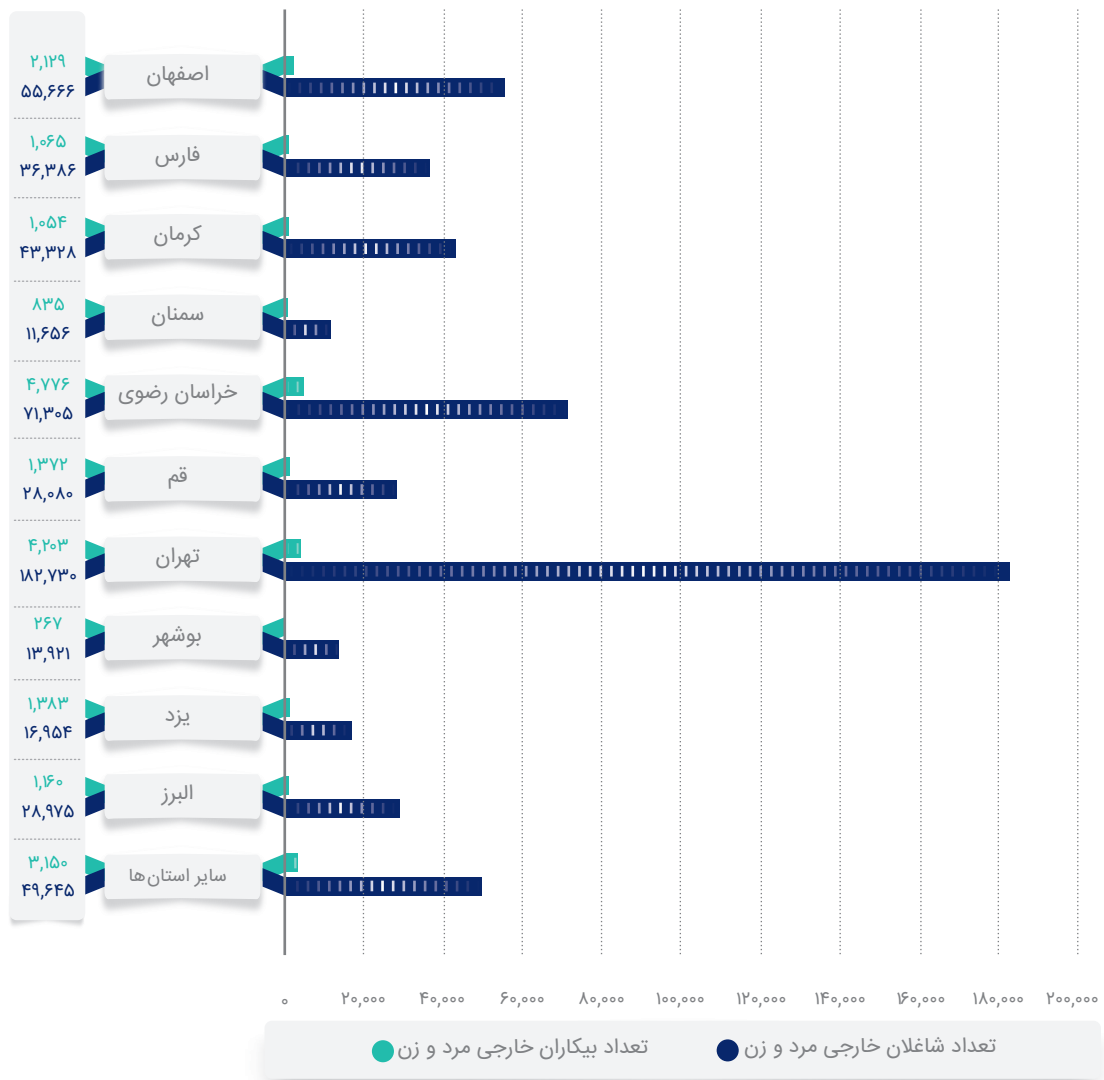
نمودار ۱۶۳- تعداد اتباع عراقی ساکن در مناطق شهری و روستایی به تفکیک استان در سال ۱۳۹۵

منبع: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

وضعیت اشتغال اتباع خارجی در ایران

- تعداد بیکاران خارجی مرد و زن در ایران: ۲۱ هزار و ۳۹۴ نفر
- نرخ اشتغال اتباع خارجی در ایران ۹۶٪ درصد و نرخ بیکاری آنها ۳٪ درصد بوده است.
- بیشترین نرخ اشتغال اتباع خارجی، مربوط به استان بوشهر (۹۸٪ درصد) و بیشترین نرخ بیکاری اتباع خارجی مربوط به استان کرمانشاه (۳۱٪ درصد) است.
- نرخ مشارکت اقتصادی نیروی کار خارجی در ایران ۴۴ درصد بوده است.

- اتباع خارجی که به صورت قانونی در ایران حضور دارند، امکان دریافت مجوز کار برای اشتغال در کشور را دارند. البته بخش عمده‌ای از اتباع خارجی، بخصوص اتباع افغانستانی بدون دریافت مجوز کار مشغول به کار هستند. بر اساس داده‌های آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن ایران در سال ۱۳۹۵:
- تعداد کل شاغلان خارجی مرد و زن در ایران: ۵۳۸ هزار و ۶۴۶ نفر

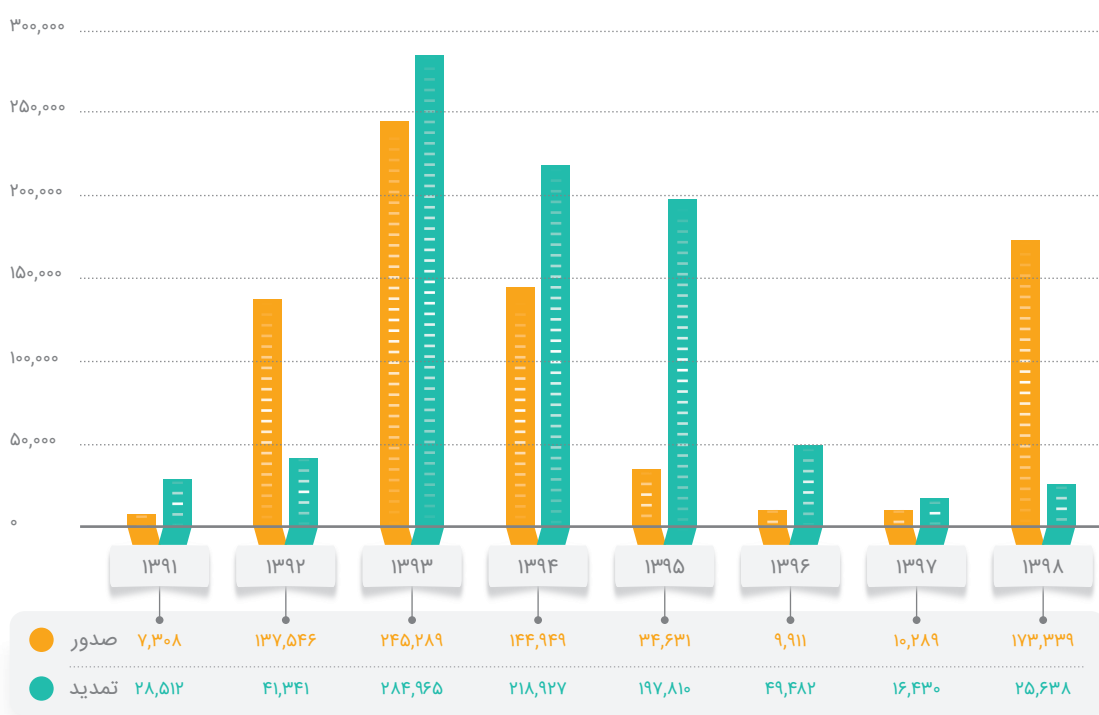
نمودار ۱۶۴- تعداد کل شاغلان و بیکاران اتباع خارجی در سال ۱۳۹۵

منبع: (مرکز آمار ایران ۱۳۹۵، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۶)

■ کارت کار موقت اتباع خارجی

- در سال ۱۳۹۸ تعداد ۱۹۸ هزار و ۹۷۷ کارت کار موقت برای اتباع خارجی در ایران صادر یا تمدید شده است.
- صدور کارت کار به روش خوداظهاری و همچنین سیاست تمدید و صدور کارت کار برای مردان بین ۱۸ تا ۶۰ سال، همزمان با تمدید کارت آمایش، از عوامل مهم افزایش تعداد کارت کار موقت صادر و تمدید شده در سال ۱۳۹۸ در مقایسه با سال قبل از آن بوده است.
- بین سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۸، بیشترین تعداد کارت کار موقت صادر و تمدید شده مربوط به سال ۱۳۹۳ بوده است.

برای اتباع خارجی دارای دفترچه‌ی پناهندگی معتبر یا کارت مهاجرت معتبر، کارت کار موقت صادر می‌شود. این کارت، مجوزی است که وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی با درخواست کارفرما به منظور اشتغال در یکی از فعالیت‌های اقتصادی مصوب براساس نیاز استان‌ها (عمدتاً در یکی از حوزه‌های کشاورزی، جنگل‌داری و ماهی‌گیری، ساختمان و کوره‌پزخانه‌ها (بخشی از تولید صنعتی یا ساخت) برای مدت حداکثر یک سال صادر می‌کند و قابل تمدید است. بر اساس آخرین آمار وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی:

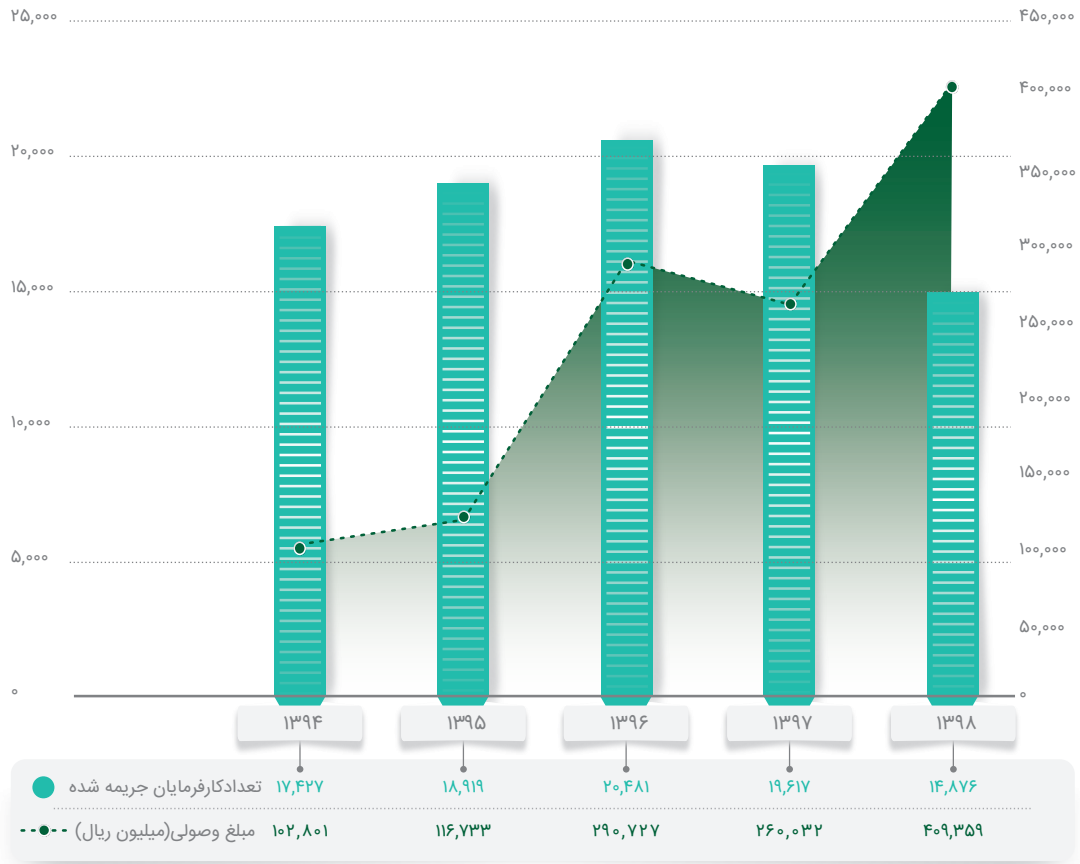
نمودار ۱۶۵- تعداد صدور و تمدید کارت کار موقت اتباع خارجی طی سال‌های ۱۳۹۱-۱۳۹۸

منبع: (آمارنامه وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی سال‌های ۱۳۹۱-۱۳۹۸)

■ وضعیت جریمه کارفرمایان متخلف در خصوص اشتغال غیرمجاز اتباع خارجی

است و در صورت تکرار این امر، مجازات‌های سنگین‌تر حتی حبس نیز برای آن در قانون در نظر گرفته شده است. لازم به ذکر است که از سال ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۸ جمعاً ۹۱ هزار و ۳۲۰ نفر از کارفرمایان به دلیل بکارگیری نیروی کار غیرمجاز جریمه شده‌اند.

کارفرمایان، از جمله گروه‌های ذینفعی هستند که از حضور مهاجران فاقد مدرک تحت نیروی کار بهره‌مند می‌شوند. بر اساس قوانین، کارفرمایان ایرانی در قبال بکارگیری نیروی کار فاقد مدرک، باید جریمه پرداخت کنند. میزان جریمه بکارگیری نیروی کار، فاقد کارت کار به ازای هر روز بکارگیری حدود ۳۰۶ هزار تومان در سال ۱۳۹۹ بوده

نمودار ۱۶۶- تعداد کارفرمایان جریمه شده و میزان مبلغ وصول شده به دلیل بکارگیری نیروی کار غیر مجاز (میلیون ریال)

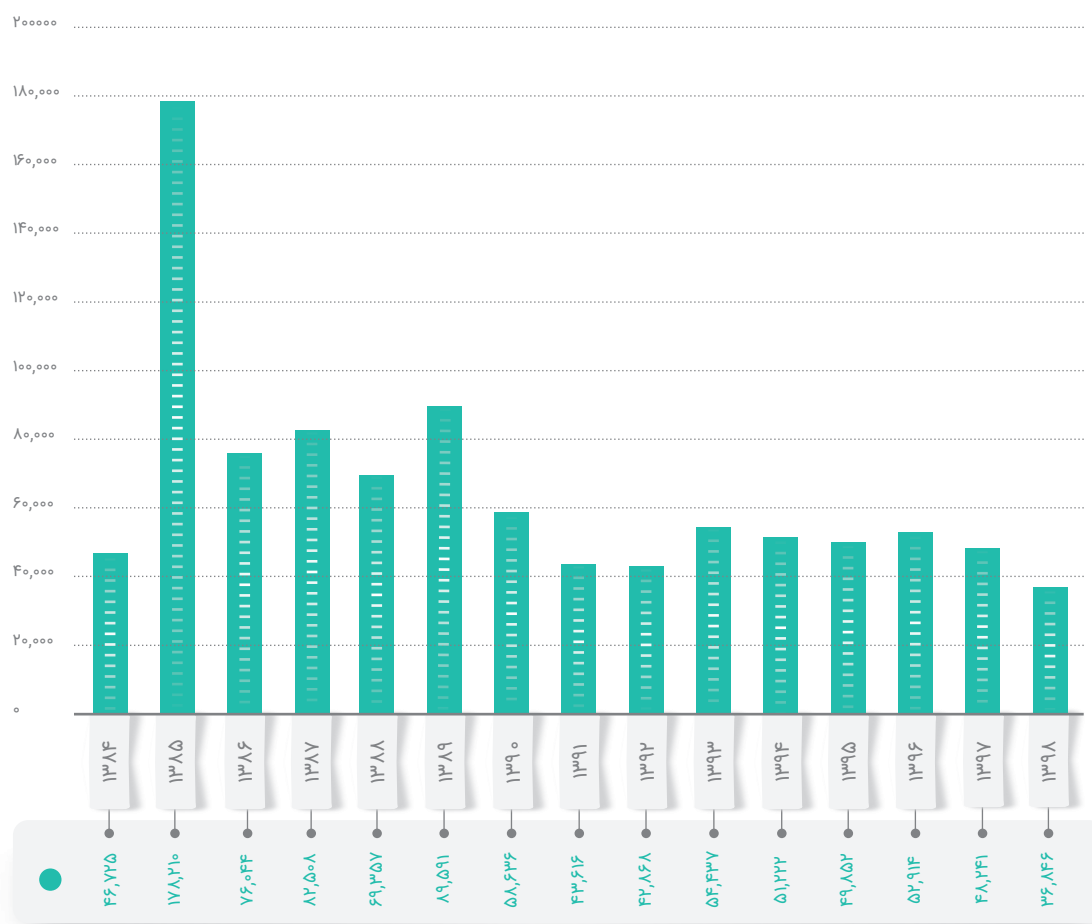
منبع: (آمارنامه وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی سال‌های ۱۳۹۴-۱۳۹۸)

* طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۳۹۵ مبلغ وصول جریمه‌ها تنها مربوط به جریمه‌ها در خصوص اشتغال غیرمجاز اتباع خارجی است. اما طی سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۸ مبلغ وصول جریمه‌ها تلفیقی از مبالغ اعلام شده بابت پروانه کار، کارت کار موقت اتباع خارجی و جریمه کارفرمایان متخلف اعلام شده است و مبلغ تفکیک شده برای جریمه کارفرمایان در دسترس نیست.

■ بازرسی از کارگاه‌ها و اتباع خارجی شاغل غیر مجاز شناسایی شده

کار هستند، شامل مفهوم و تعریف قانونی کارگاه است. بنابراین بازرسی، شامل تمامی کارگاه‌های مشمول قانون کار است. کارگاه‌های کوچک کمتر از ده نفر کارگر بر اساس آیین نامه اجرایی ماده ۱۹۱ قانون کار مصوب هیات وزیران از مشمول بعضی از مواد قانون کار مستثنی هستند. از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۸ هر ساله به طور میانگین حدود ۶۵ هزار نفر از اتباع شاغل غیرمجاز مورد شناسایی قرار گرفته‌اند.

کارفرمایان تنها مجاز به بکارگیری اتباع خارجی دارای پروانه کار یا کارت کار موقت برای همکاری هستند. بکارگیری اتباع فاقد مدرک، غیر مجاز است و برابر قانون با کارفرمایان متخلف رفتار خواهد شد. در این راستا برای شناسایی کارفرمایان متخلف، کارگاه‌های مشمول قانون کار به استثنای کارگاه‌های خانوادگی، مورد بازرسی قرار می‌گیرند. کارگاه‌های مشمول قانون کار، صرفاً شامل کارگاه‌های صنعتی و حرفه‌ای نیستند؛ بلکه هر محلی که کارگران مشمول قانون کار، برای کارفرما در آن مشغول به

نمودار ۱۶۷- اتباع خارجی شاغل غیر مجاز شناسایی شده (نفر-شاغل) طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۸

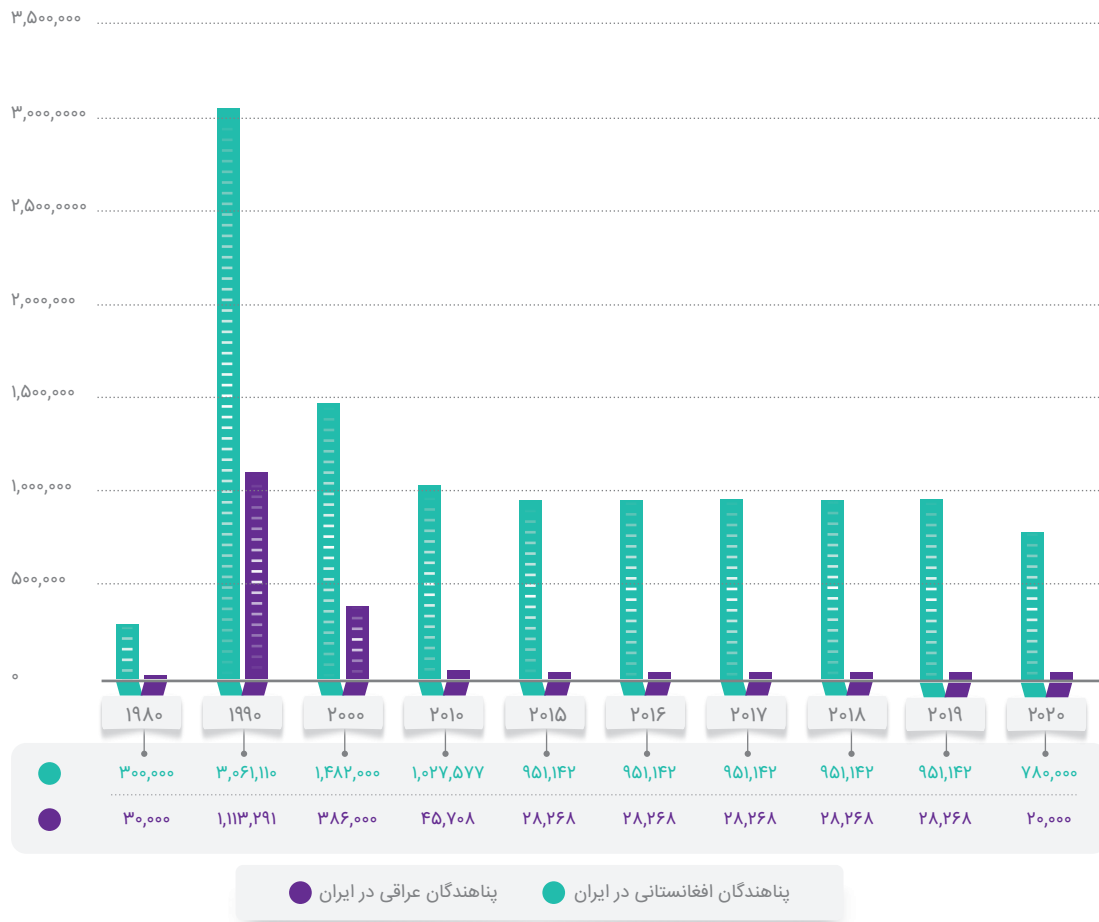
منبع: (آمارنامه وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۸)

جمعیت پناهندگان در ایران

هشت پناهنده کویتی، ۱۰ پناهنده پاکستانی و هفت پناهنده ازبکستانی در ایران حضور داشتند (UNHCR Data Finder, retrieved 19 June 2021).

- بر اساس گزارش‌های منتشر شده توسط کمیساریا در ایران، از مجموع جمعیت سه میلیونی اتباع افغانستانی در ایران، ۷۸۰ هزار نفر پناهنده، ۲/۱ تا ۲/۲۵ میلیون مهاجر فاقد مدرک و ۵۸۶ هزار نفر دارای گذرنامه هستند (UNHCR Operational Data Portal, 2021).
- در سال ۲۰۲۰ میلادی ۳۴ نفر فاقد تابعیت (Stateless Per-sons) در ایران حضور داشتند.

- جمهوری اسلامی ایران از اواخر دهه‌ی ۱۳۵۰ میزبان پناهندگان افغانستانی است که در دهه‌های بعد، پناهندگان سایر کشورها از جمله کشور عراق به آنها اضافه شد. بیشترین تعداد پناهندگان حاضر در ایران مربوط به دهه ۱۳۷۰ بوده است.
- بر اساس جدیدترین آمار کمیساریا در سال ۲۰۲۰ میلادی، ۸۰۰ هزار و ۲۵ پناهنده در ایران حضور داشتند که از این تعداد ۷۸۰ هزار پناهنده از کشور افغانستان و ۲۰ هزار پناهنده از کشور عراق بودند (UNHCR Data Finder, retrieved 19 June 2021).
  - در نیمه اول سال ۲۰۲۰ بجز پناهندگان افغانستانی و عراقی،

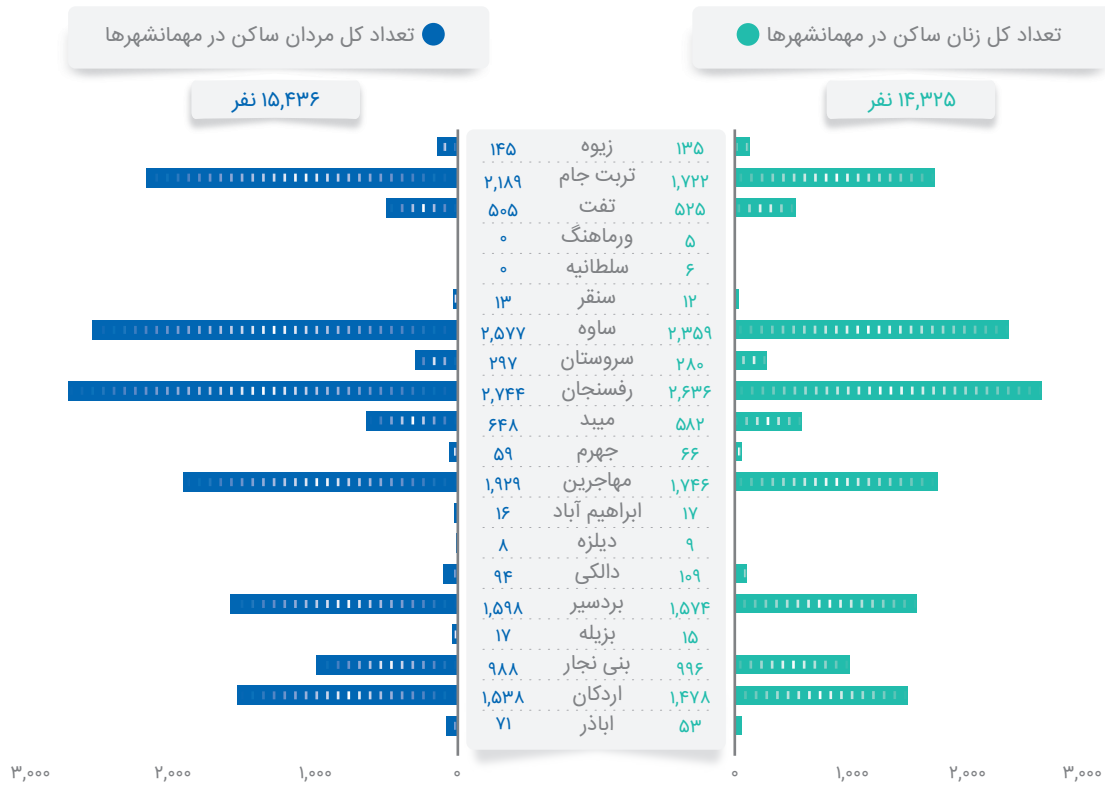

نمودار ۱۶۸- تعداد پناهندگان افغانستانی و عراقی در ایران

منبع: (UNHCR Data Finder, retrieved 28 May 2021)

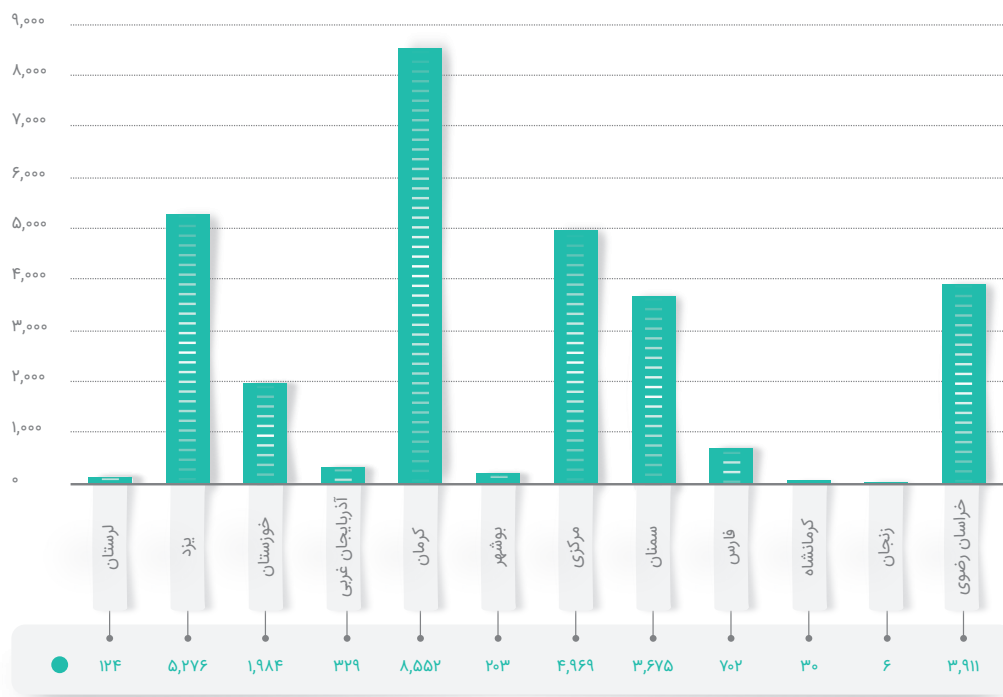
■ جمعیت پناهندگان در مهمان شهرها

- تنها سه درصد پناهندگان در ایران در ۲۰ مهمان شهر فعال ساکن هستند.
- از مجموع ۹۸۰ هزار پناهنده ساکن در ایران در سال ۲۰۱۸، کمتر از ۳۰ هزار نفر آنها در مهمان شهرها ساکن بوده‌اند.
- بزرگترین مهمان شهر در ایران از نظر جمعیت در سال ۲۰۱۸، مهمان شهر رفسنجان در کرمان با ۵,۳۸۰ نفر پناهنده است.
- از زمان ورود پناهندگان افغانستانی، سکونت‌گاه‌هایی برای اسکان پناهندگان در نظر گرفته شد که در حال حاضر تعدادی از پناهندگان (افغانستانی، عراقی و سایر کشورها) در آنجا سکونت دارند.
- حدود ۹۷ درصد پناهندگان در ایران در شهرها و یا مناطق روستایی زندگی می‌کنند.

نمودار ۱۶۹- تعداد پناهندگان ساکن در مهمان شهرها به تفکیک جنسیت در سال ۲۰۱۸

منبع: (UNHCR, 2018) بازبینی شده در ۸ فوریه ۲۰۲۰

نمودار ۱۷۰- جمعیت کل پناهندگان ساکن در مهمان شهرها به تفکیک استان‌های دارای مهمان شهر در سال ۲۰۱۸

منبع: (UNHCR, 2018) بازبینی شده در ۸ فوریه ۲۰۲۰

جمعیت پناهجویان در ایران

- با مقایسه آمار تعداد پناهجویان خارجی در ایران در سال‌های گذشته، بیشترین تعداد افراد در وضعیت پناهجویی در سال ۲۰۰۹ برابر با ۱,۸۵۱ نفر از کشورهای افغانستان، عراق، پاکستان و ازبکستان بوده است.
- در طول تاریخ ایران همواره میزبان پناهجویان از کشورهای مختلفی همچون افغانستان، عراق، پاکستان، کویت، قرقیزستان، تاجیکستان و ... بوده است.

با توجه به تغییر رویکرد ایران نسبت به پذیرش پناهندگان جدید از اوایل دهه ۱۳۸۰ و تأکید بر سیاست بازگشت داوطلبانه پناهندگان به کشور خود، شاهد کاهش تعداد پناهجویان جدید ثبت شده در کشور بوده‌ایم.

- روند ثبت پناهجو در ایران در سال‌های اخیر کاهش یافته است، به طوری که در سال ۲۰۲۰ تنها ۳۴ نفر در ایران در وضعیت پناهجویی به سر می‌بردند (UNHCR Data Finder, retrieved 19 June 2021).

جدول ۳۳- جمعیت پناهجویان در ایران به تفکیک ملیت- (۲۰۰۵ تا ۲۰۱۹)

۲۰۱۱		۲۰۰۹		۲۰۰۷		۲۰۰۵	
تعداد	کشور	تعداد	کشور	تعداد	کشور	تعداد	کشور
۴۲۱	افغانستان	۱,۷۱۸	افغانستان	۹۶۷	افغانستان	۵۶	افغانستان
۱۵	پاکستان	۹۶	عراق	۱۳۴	بنگلادش	۱۰	کویت
۶	ازبکستان	۱۹	پاکستان	۱۱	کویت	۵	قرقیزستان
		۱۸	ازبکستان	۵	قرقیزستان	۲۹	پاکستان
				۲۰	پاکستان	۱۶	تاجیکستان
				۴۷	ازبکستان	۲۲	ازبکستان

۲۰۲۰		۲۰۱۷		۲۰۱۵		۲۰۱۳	
تعداد	کشور	تعداد	کشور	تعداد	کشور	تعداد	کشور
۳۴	میانمار	۸۴	میانمار	۳۳	افغانستان	۳۷	افغانستان
				۹	پاکستان	۹	پاکستان

منبع: (UNHCR data finder, retrieved 28 May, 2021)

مشکلات درمان: در هفته‌های آغازین شیوع ویروس کرونا در ایران، دولت اعلام کرد که امکان دسترسی تمام اتباع خارجی در ایران اعم از مهاجران فاقد مدرک به خدمات درمانی و تست‌گیری کرونا وجود دارد. البته همچنان که در اخبار داخلی نیز منعکس شد، آن دسته از مهاجران که فاقد پوشش بیمه درمانی بودند، مجبور به پرداخت هزینه‌های درمان شدند. البته دسترسی به تست‌گیری، رایگان یا با پرداخت هزینه، در اغلب مواقع همچون اتباع ایرانی بوده است. یکی از مهمترین چالش‌های پیش روی مهاجران و پناهندگان افغانستانی در ایران عدم پوشش بیمه درمانی برای گروه مهاجران فاقد مدرک است. از سوی دیگر در سال ۱۴۰۰ کمیساریا هزینه‌های حق بیمه سلامت ۱۲۰ هزار نفر از افراد آسیب‌پذیر از میان پناهندگان را پرداخت نمود (در سال ۱۳۹۹ حق بیمه ۹۲ هزار نفر پرداخت شده بود) و دیگر اتباع خارجی قانونی باید هزینه بیمه درمانی را پرداخت می‌کردند. به دلیل هزینه بالای پوشش بیمه درمانی برای اتباع خارجی غیرآسیب‌پذیر، بخش عمده مهاجران افغانستانی دسترسی به بیمه درمانی ندارند. به همین خاطر در سال ۱۴۰۰ تنها حدود ۱۰ هزار نفر از اقشار غیرآسیب‌پذیر حق بیمه مصوب را پرداخت کرده و تحت پوشش بیمه سلامت قرار گرفته‌اند!

مشکلات معیشتی: شیوع ویروس کرونا در ایران که همراه با اعمال شدیدترین تحریم‌های اقتصادی علیه ایران بود، باعث افزایش تورم در تمام بخش‌های اقتصاد شد. تورم در هزینه‌های مسکن و مواد غذایی باعث گردید تا مهاجران افغانستانی نیز همچون اتباع ایرانی با مشکلات معیشتی روبرو گردند. از آنجائی‌که ایران ارائه یارانه‌های دولتی به پناهندگان را در کنوانسیون ۱۹۵۱ (و پروتکل ۱۹۶۷) در ارتباط با وضعیت پناهندگان، به عنوان حق رزرو (پذیرش به عنوان توصیه) قرار داده است، دسترسی اتباع خارجی به حمایت‌های معیشتی دولتی اعم از یارانه‌ها یا دسترسی به تسهیلات بانکی مقدور نیست. این موضوع باعث شده است تا در دوره شیوع ویروس کرونا در ایران، اقشار آسیب‌پذیر پناهندگان و اتباع خارجی از

بیش از ۹۵ درصد اتباع خارجی در ایران را مهاجران افغانستانی تشکیل می‌دهند. سه گروه از مهاجران افغانستانی بر اساس وضعیت اقامت آنها در کشور حضور دارند. گروه اول پناهندگان (دارندگان کارت آمایش) یا دارندگان کارت‌های مشابه (همچون دفترچه پناهندگی، کارت اقامت ویژه و غیره) هستند که حضور آنها در کشور قانونی بوده و مدارک اقامتی آنها هر ساله تمدید می‌گردد. گروه دوم دارندگان گذرنامه هستند که این گروه از اتباع دارای روادید بوده و به صورت قانونی در کشور زندگی می‌کنند. گروه سوم شامل مهاجران فاقد مدرک (نامتعارف) است که بدون داشتن مدارک اقامتی و به صورت غیرقانونی وارد کشور شده و یا اینکه مجوز اقامت خود (اعم از کارت آمایش یا روادید گذرنامه) را تمدید نکرده‌اند. البته بخشی از مهاجران فاقد مدرک در چارچوب طرح‌های سرشماری در دهه ۱۳۹۰ کد سرشماری دریافت کرده‌اند که هر ساله تمدید شده است. گروهی از مهاجران افغانستانی نیز در اوایل دهه ۱۳۹۰ در سرشماری اتباع فاقد مدرک شرکت کرده و گذرنامه خانواری دریافت کردند که گذرنامه آنها نیز تاکنون تمدید شده است.

اتباع افغانستانی در ایران از جمله بخش عمده مهاجران فاقد مدرک به منظور اشتغال، بین ایران و افغانستان تردد هستند. برخی از آنها پس از مدتی اشتغال در ایران و کسب درآمد به کشور خود بازمی‌گردند. در سال ۲۰۲۰ به دلیل شیوع ویروس کرونا، روند بازگشت مهاجران افغانستانی روند افزایشی داشته است. در این بخش ابتدا به تأثیر شیوع ویروس کرونا بر مهاجران افغانستانی پرداخته می‌شود و سپس به آمارهای مربوط به بازگشت آنها از ایران به افغانستان اشاره می‌شود.

پس از شیوع ویروس کرونا در ایران، مهاجران افغانستانی نیز همچون شهروندان ایرانی با چالش‌هایی روبرو شدند. مهمترین چالش‌های پیش روی مهاجران افغانستانی در ایران و بطور کلی اتباع خارجی را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

۱. رجوع شود به مصاحبه مدیرکل بیمه‌گری و درآمد سازمان بیمه سلامت ایران در خرداد ۱۴۰۰. قابل دسترسی در: <https://yun.ir/sf9032>

ایران، برخی از مقامات ایران پیشنهاد استفاده از سهمیه واکسن کشورهای مبدأ پناهندگان برای واکسیناسیون آنها در کشور را به سازمان بهداشت جهانی ارائه کردند. از طرف دیگر دولت در تلاش است تا با حمایت کمیساریا و دیگر سازمان‌های بین‌المللی بخشی از واکسن مورد نیاز را برای واکسیناسیون اتباع خارجی تأمین کند. موضوع مهم در این زمینه، مسأله واکسیناسیون اتباع فاقدمدرک در ایران است. با توجه به اینکه آمار واقعی از تعداد آنها در کشور وجود ندارد، پوشش این گروه در طرح واکسیناسیون و همچنین فرایند ثبت‌نام آنها توسط وزارت بهداشت هنوز مشخص نشده است. با توجه به چنین مسائلی که در دوران شیوع ویروس کرونا برجسته‌تر شد، در ادامه به آمار بازگشت مهاجران افغانستانی از ایران اشاره می‌گردد:

• آمار بازگشت مهاجران فاقدمدرک افغانستانی از ایران

مهاجران فاقدمدرک افغانستانی به صورت غیرمجاز از مرزهای شرقی ایران وارد شده و پس از اشتغال در ایران به صورت داوطلبانه یا پس از شناسایی و دستگیری به صورت اخراج (رد مرز) به کشور افغانستانی بازمی‌گردند. با توجه به اینکه در زمان خروج آمار آنها توسط سازمان بین‌المللی مهاجرت ثبت می‌شود، در ادامه به روند تحولات بازگشت مهاجران فاقدمدرک در چند سال گذشته پرداخته می‌شود.

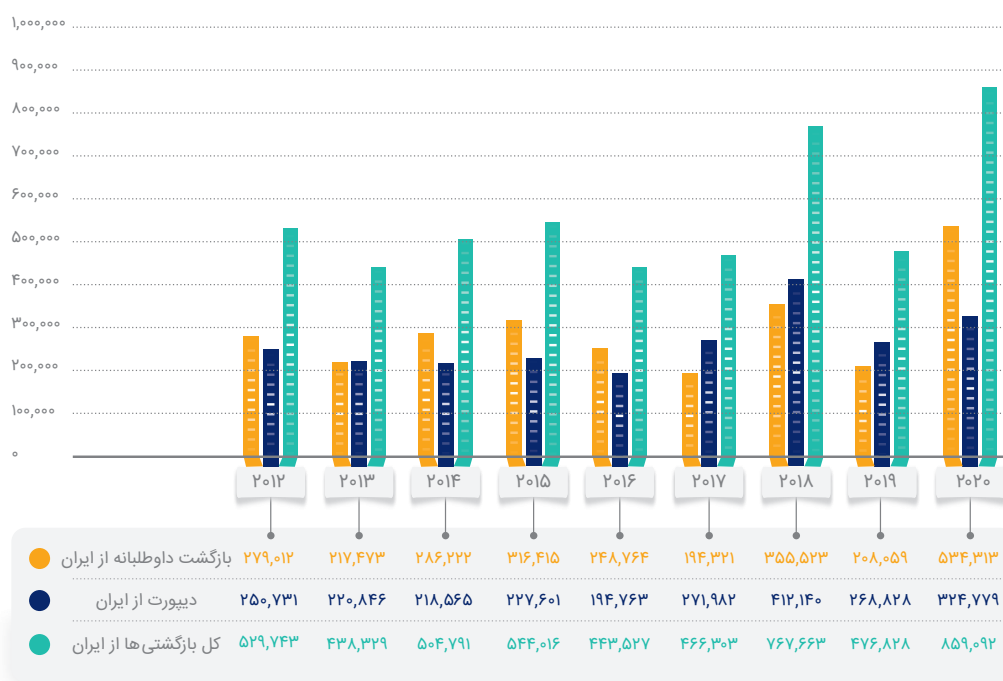
- با مقایسه روند بازگشت مهاجران افغانستانی فاقدمدرک در پنج سال منتهی به سال ۲۰۲۰، نرخ بازگشت مهاجران افغانستانی در سال ۲۰۲۰ به بالاترین سطح خود در سال‌های گذشته رسیده است.

- در سال ۲۰۲۰، حدود ۸۵۹ هزار مهاجر فاقدمدرک افغانستانی به کشور خود بازگشته‌اند که عمده‌ترین دلیل آن شیوع ویروس کرونا و مشکلات اقتصادی ناشی از آن بوده است.

- نکته حائز اهمیت در سال ۲۰۲۰، افزایش قابل توجه بازگشت داوطلبانه نسبت به بازگشت اجباری است. به طوری که از مجموع کل مهاجران فاقدمدرک بازگشتی در سال ۲۰۲۰، حدود ۶۲ درصد به صورت داوطلبانه به کشور خود بازگشتند. این در حالی است که نرخ بازگشت داوطلبانه این مهاجران در سال ۲۰۱۹ حدود ۴۴ درصد بوده است.

حمایت‌های معیشتی دولتی محروم باشند. البته به دلیل مشکلات اقتصادی ناشی از تحریم‌ها و شیوع ویروس کرونا در کشور، دولت در تأمین بودجه برای حمایت‌های معیشتی با محدودیت‌های گسترده‌ای مواجه بوده است. از سوی دیگر در دوره‌های اوج‌گیری شیوع ویروس در کشور، برخی از مشاغل مجبور به توقف فعالیت‌های اقتصادی خود شدند که این موضوع نیز درآمد و معیشت مهاجران افغانستانی را تحت تأثیر قرار داد. بعلاوه اتباع خارجی تحت پوشش بیمه اشتغال، براساس قوانین تحت پوشش بیمه بیکاری قرار ندارند که این موضوع باعث شده است تا آن دسته از مهاجران شاغل که تحت پوشش بیمه اشتغال قرار داشتند، نتوانند از مستمری دوره بیکاری استفاده کنند.

در کنار دو مشکل اصلی پیش روی اتباع خارجی و اتباع ایرانی در دوره شیوع ویروس کرونا، دسترسی به واکسن نیز از جمله چالش‌های پیش روی جامعه بوده است. به دلیل توزیع نابرابر واکسن کرونا در جهان، بخش عمده واکسن جهانی توسط کشورهای ثروتمند پیش خرید شد که بعضاً میزان خرید واکسن توسط کشورها بیش از نیاز واقعی کشورها بوده است. از سوی دیگر به دلیل تحریم‌های اقتصادی و مالی علیه ایران، موانع متعددی پیش روی دولت ایران برای تأمین منابع مالی و یا انتقال آن به حساب شرکت‌های تولیدکننده واکسن قرار داشت. تمام این موانع باعث تأخیر در ورود واکسن مورد نیاز برای تمام گروه‌های سنی گردید. بر اساس اعلام مسئولان وزارت بهداشت و دولت ایران، واکسن کرونا به صورت رایگان برای همه افراد ارائه خواهد شد که گویا شامل اتباع خارجی نیز می‌گردد. به دلیل محدود بودن تعداد واکسن مورد نیاز (تا خرداد ۱۴۰۰) پوشش پناهندگان و دیگر گروه‌های اتباع خارجی در طرح واکسیناسیون با چالش‌های زیادی روبرو بوده است، اگرچه از اردیبهشت ۱۴۰۰ واکسیناسیون اتباع خارجی بالای ۷۵ سال و همچنین اتباع خارجی دارای پرونده سلامت آغاز شده است. پیش از آن نیز کادر درمان و پرستاران افغانستانی و همچنین پاکبانان افغانستانی شاغل در شهرداری تهران واکسن کرونا را به صورت رایگان دریافت کرده‌اند. با توجه به تعداد بالای اتباع خارجی در

نمودار ۱۷۱- روند بازگشت مهاجران فاقد مدرک افغانستانی از ایران (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۰)

منبع: (IOM, Weekly Report on Return of Undocumented Afghans, 2015-2021)

میل به مهاجرت در میان مهاجران افغانستانی در ایران^۱

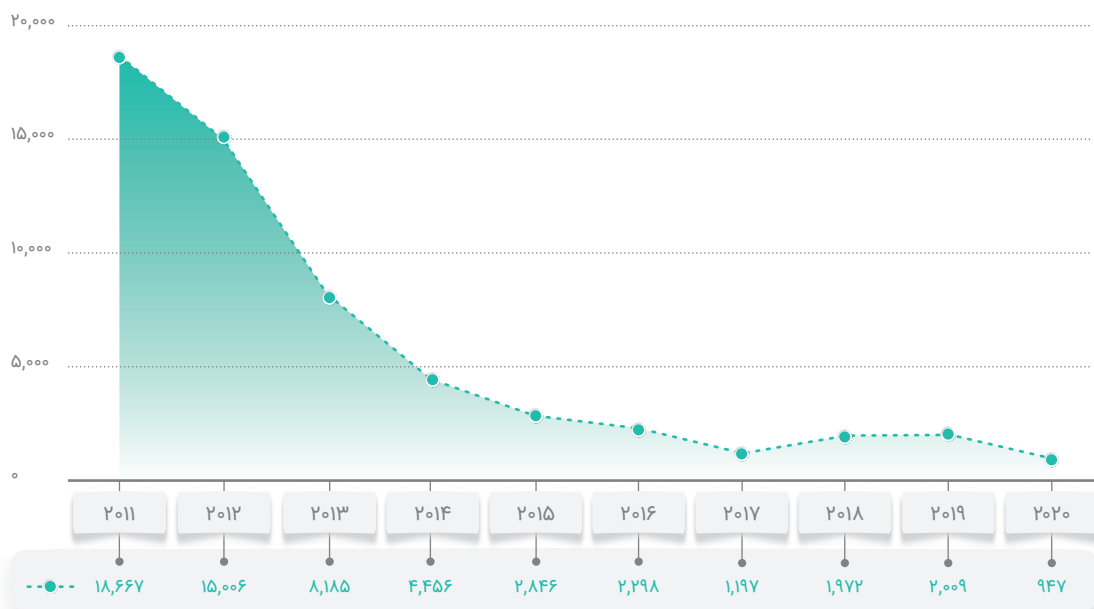
مهاجران افغانستانی که در ایران زندگی می‌کنند ۳ تا ۴ درصد از کل جمعیت ایران و ۸ تا ۹ درصد جمعیت کشور افغانستان را تشکیل می‌دهند. از این رو در نظر گرفتن تمایلات مهاجرتی آنها - چه پناهندگان، و چه مهاجران متعارف یا نامتعارف افغانستانی که به افغانستان مهاجرت کرده‌اند و یا تمایل به مهاجرت به افغانستان و یا سایر کشورها را دارند- از نظر بین‌المللی و ملی بسیار مهم است. در ادامه بر اساس یافته‌های دو پیمایش در زمینه میل به مهاجرت و بازگشت مهاجران افغانستانی در ایران داده‌های سه حوزه تمایل به بازگشت در میان مهاجران افغانستانی، برنامه‌ریزی برای بازگشت در میان مهاجران افغانستانی، برنامه‌ریزی برای مهاجرت به کشورهای اروپایی ارائه شده است. (جدول مربوط به این پیمایش در سالنامه مهاجرتی ایران ۱۳۹۹ در دسترس است).

• آمار بازگشت پناهندگان افغانستانی از ایران

آمار بازگشت پناهندگان همواره از نوع بازگشت داوطلبانه است؛ چرا که بر اساس قوانین، دولت‌های میزبان حق اخراج افرادی که در وضعیت پناهندگی بسر می‌برند را ندارند مگر در شرایط خاص. بر اساس داده‌های منتشر شده توسط کمیساریا، از آوریل سال ۲۰۰۲ به بعد حدود ۹۳ هزار پناهنده افغانستانی از ایران به کشور خود بازگشته‌اند (UNHCR, 2021).

پس از شیوع ویروس کرونا آمار پناهندگان افغانستانی بازگشتی از ایران در سال ۲۰۲۰ میلادی کاهش یافته و به ۹۴۷ نفر رسیده است. بطوریکه آمار بازگشتی‌ها در سال ۲۰۲۰ حدود یک دوم پناهندگان بازگشتی در سال ۲۰۱۹ بوده است.

۱. نمودارهای این بخش خلاصه‌ای از یافته‌های دو پیمایش و مطالعات میدانی در خصوص مهاجران افغانستانی در ایران است. پیمایش اول با همکاری مشترک گروه جغرافیای انسانی دانشگاه شهید بهشتی و گروه جغرافیا دانشگاه تورکو فنلاند در سال ۲۰۱۷ (مهر ۱۳۹۶) انجام شده است (برای مطالعه نتایج تفصیلی و گزارش این تحقیق رجوع شود به: (Jauhiainen & Eyvazlu, 2018). پیمایش دوم در سال ۲۰۱۹ (تابستان ۱۳۹۸) و با همکاری مشترک رصدخانه مهاجرت ایران در پژوهشکده سیاست‌گذاری دانشگاه صنعتی شریف و گروه جغرافیای دانشگاه تورکو فنلاند انجام شد (برای مطالعه نتایج تفصیلی و گزارش این تحقیق رجوع شود به: (Jauhiainen et al. 2020).

نمودار ۱۷۲- تعداد پناهندگان افغانستانی بازگشتی از ایران (۲۰۲۰ تا ۲۰۱۱)

منبع: (UNHCR, 2021b و UNHCR, 2021)

■ تمایل به بازگشت در میان مهاجران افغانستانی

قالب برنامه کمیساریا از ایران به افغانستان بازگشته‌اند که این تعداد، کمتر از یک درصد از کل مهاجران افغانستانی ساکن در ایران را دربرمی‌گیرد.

- بر اساس نتایج پیمایش، میزان تمایل به بازگشت به افغانستان در میان مهاجران فاقد مدرک افغانستانی بیشتر از سایر گروه‌ها است. این امر به‌ویژه در میان مردان بیشتر از زنان این گروه بوده است.
- پناهندگان در مهمان‌شهرها نیز بیشترین میزان مخالفت با بازگشت به افغانستان را دارند.

بازگشت افغانستانی‌ها از ایران به افغانستان، به روش‌های مختلف قانونی و غیرقانونی صورت می‌گیرد که تحت تأثیر وضعیت اقامت آنها در ایران قرار دارد. به طور کلی می‌توان تخمین زد که در سال‌های اخیر، سالانه حدود نیم میلیون مهاجر فاقد مدرک افغانستانی از افغانستان به ایران مهاجرت کرده‌اند و تقریباً به همین میزان مهاجر افغانستانی از ایران به افغانستان بازگشته‌اند (IOM 2019). در مورد پناهندگان افغانستانی ساکن در ایران: در سال‌های اخیر سالانه فقط چند هزار پناهنده در

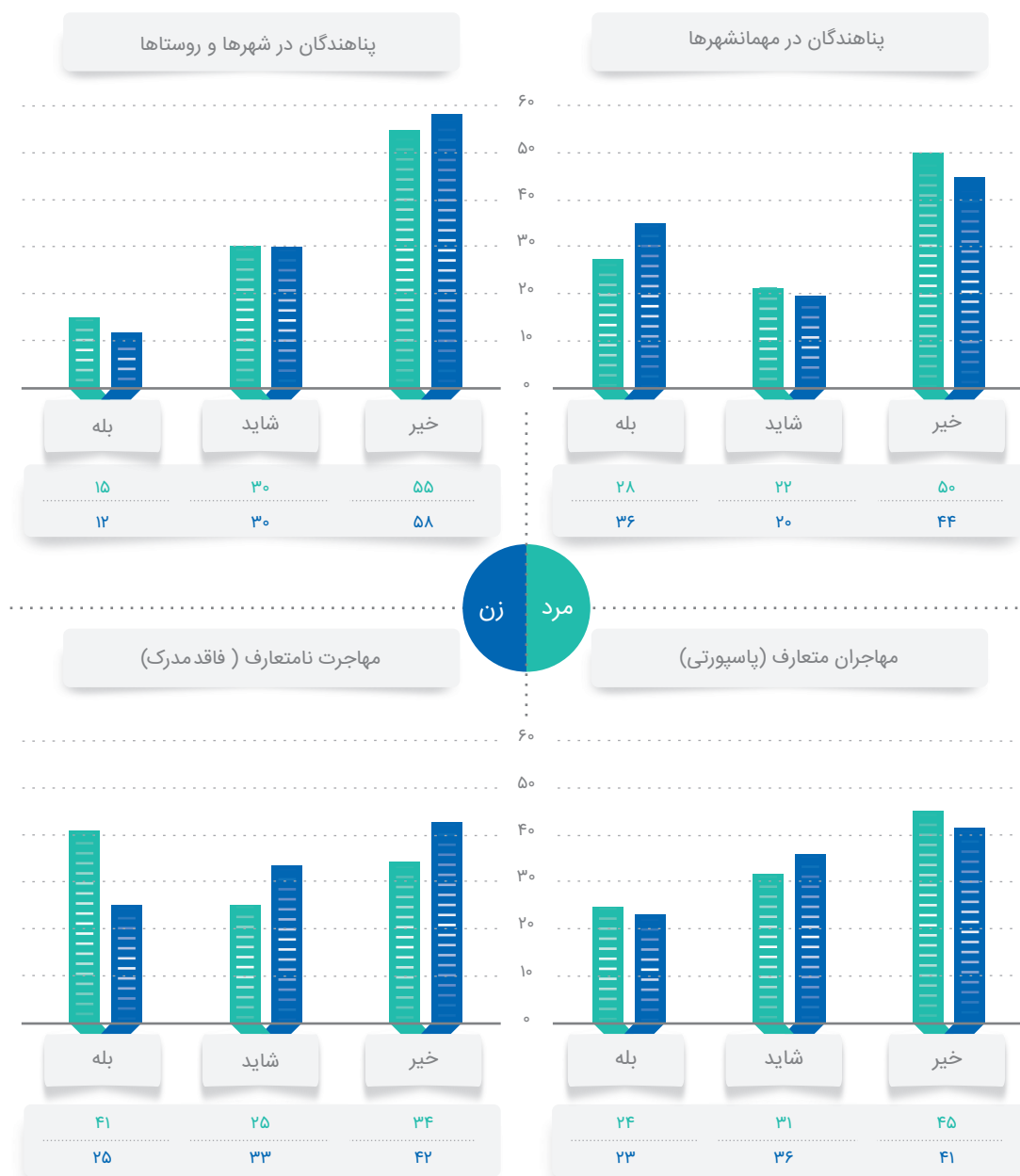

نمودار ۱۷۳- تمایل به بازگشت در میان مهاجران افغانستانی (درصد)
 منبع: (Jauhiainen et al. 2020) و (Jauhiainen & Eyvazlu 2018)

برنامه‌ریزی برای بازگشت در میان مهاجران افغانستانی

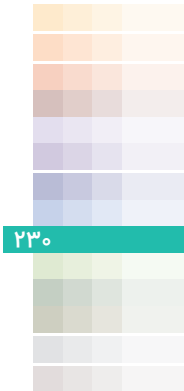
• پناهندگان در نواحی شهری و روستایی نیز کمترین میزان برنامه‌ریزی برای بازگشت به افغانستان را دارند.

• بر اساس یافته‌های پیمایش، برنامه‌ریزی برای بازگشت در میان مهاجران فاقد مدرک بیشتر از سایر گروه‌ها بوده است. این امر به‌ویژه در مردان این گروه شایع‌تر است.

نمودار ۱۷۴- برنامه‌ریزی مهاجران افغانستانی برای بازگشت به افغانستان (درصد)

منبع: (Jauhiainen et al. 2020) و (Jauhiainen & Eyvazlu 2018)

برنامه‌ریزی برای مهاجرت به کشورهای اروپایی

• مهاجران نامتعارف، کمتر از سایر گروه‌ها برای مهاجرت به کشورهای اروپایی برنامه‌ریزی می‌کنند. بخش عمده مهاجران فاقد مدرک در ایران دارای خانواده یا اقوام در کشور افغانستان هستند و قصد دارند پس از اشتغال و کسب درآمد در ایران به افغانستان بازگردند.

بخشی از مهاجران افغانستانی ساکن در ایران به دلایل مختلفی همچون مشکلات اقتصادی و یا به امید یافتن آینده‌ای بهتر به مهاجرت به کشورهای دیگر می‌اندیشند و یا اقدام به مهاجرت به این کشورها می‌نمایند.

• بر اساس یافته‌ها، برنامه‌ریزی برای مهاجرت به کشورهای اروپایی بین پناهندگان در مهمان‌شهرها بیشتر از دیگر گروه‌های مهاجران افغانستانی است.

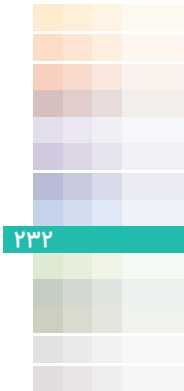

نمودار ۱۷۵- برنامه‌ریزی برای مهاجرت به کشورهای اروپایی در میان مهاجران افغانستانی (درصد)

منبع: (Jauhiainen et al. 2020) و (Jauhiainen & Eyvazlu 2018)

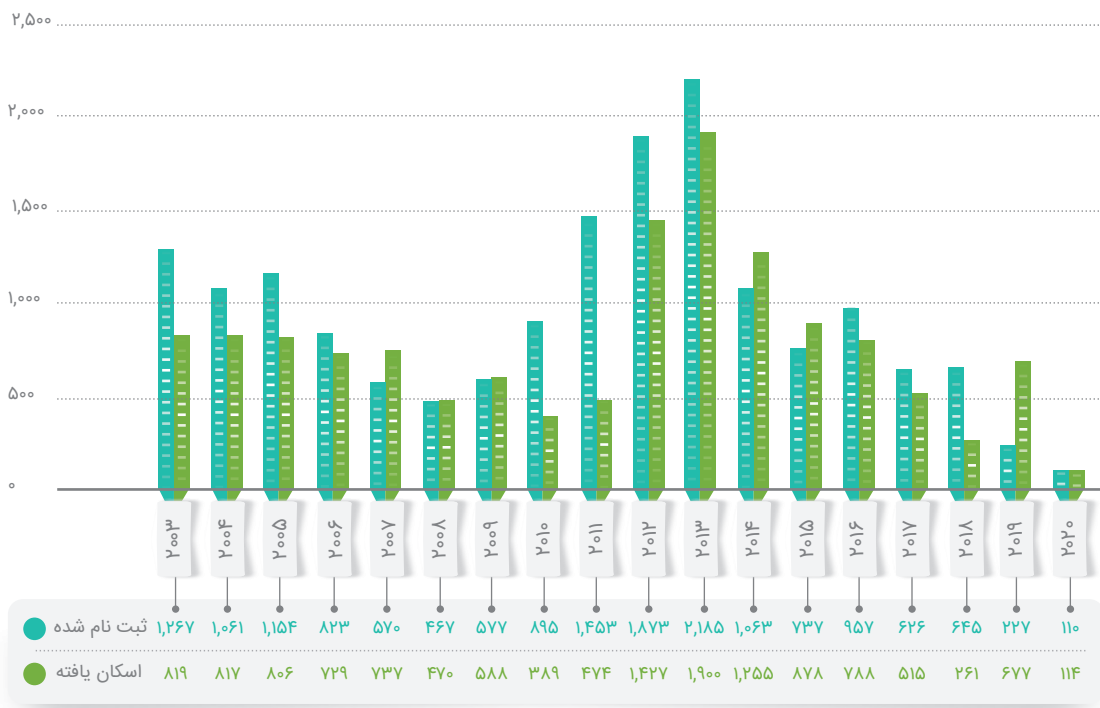
اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی در جهان^۱

■ اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی ساکن در ایران

به آن‌ها اسکان دائمی اعطا کند". بر اساس آمارهای اسکان مجدد کمیساریا:

- طی سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۲۰، تعداد ۱۳ هزار و ۶۴۴ نفر از پناهندگان افغانستانی ساکن ایران در کشورهای دیگر اسکان مجدد یافته‌اند.
- با توجه به شیوع ویروس کرونا و توقف یا کند شدن فرآیند اسکان مجدد پناهندگان در جهان، تنها ۱۱۴ پناهنده افغانستانی ساکن در ایران در سال ۲۰۲۰ در سایر کشورها اسکان مجدد یافتند.

بسیاری از پناهندگان به دلیل ادامه درگیری‌ها، جنگ و آزار و اذیت قادر به بازگشت به کشور مبدأ خود نیستند. بسیاری از آن‌ها در شرایط مخاطره‌آمیز زندگی می‌کنند و یا نیازهای خاصی دارند که نمی‌توانند آن‌ها را در کشوری که در آن تحت حمایت هستند، برآورده سازند. در چنین شرایطی، کمیساریا به اسکان مجدد پناهندگان در کشور ثالث کمک می‌کند. بنا به تعریف کمیساریا، اسکان مجدد "انتقال پناهندگان از یک کشور پناهگاه به کشور دیگری است که توافق کرده پناهندگان را پذیرش کرده و در نهایت

نمودار ۱۷۶- تعداد پناهندگان افغانستانی ساکن ایران ثبت‌نام شده و پذیرفته شده برای اسکان یافته (۲۰۲۰-۲۰۰۳)

منبع: (UNHCR 2021c)

۱. آمار پناهندگان اسکان مجدد یافته براساس کشور مبدأ، کشور میزبان پناهنده و همچنین کشور ثالث یا پذیرنده اسکان مجدد در پورتال اسکان مجدد کمیساریا قابل استخراج است. آمار اسکان مجدد ارائه شده در این پورتال تنها به تعداد پناهندگان اسکان مجددیافته از طریق کمیساریا اشاره داشته و شامل اسکان خود سازمان یافته کشورهای پذیرنده نیست.

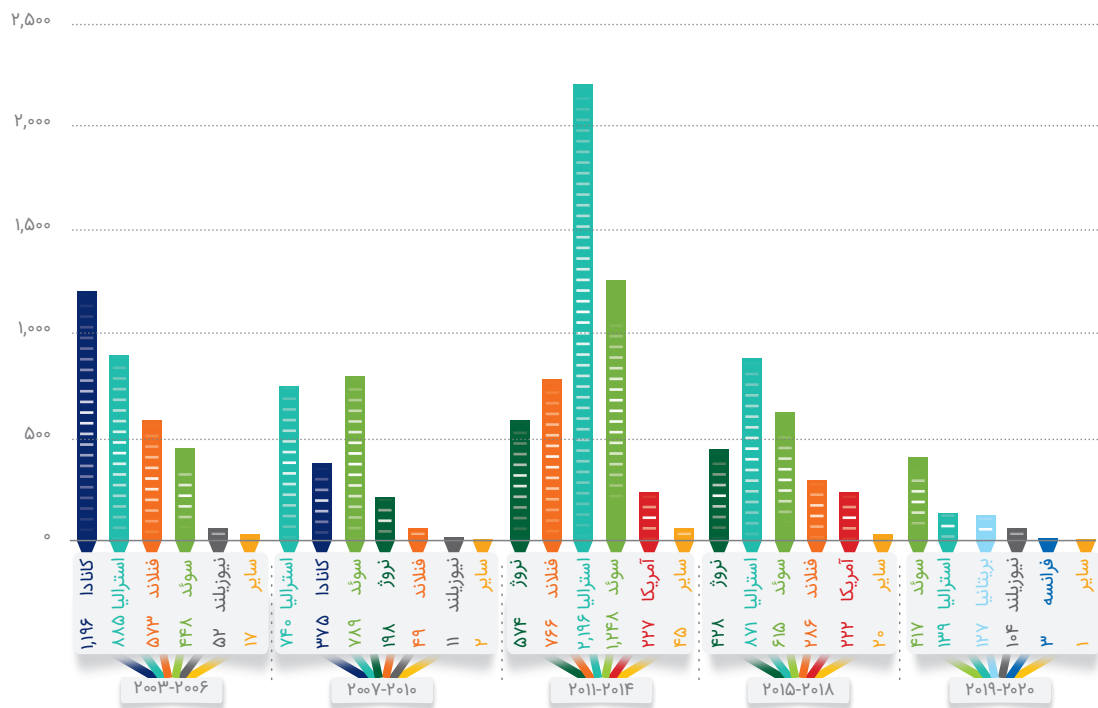
■ اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی ساکن ایران براساس کشورهای پذیرنده

کشورها اسکان مجدد یافتند، مربوط به سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴ بوده است.

- کشور سوئد بیشترین میزان پذیرش اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی را در بازه‌ی سال‌های ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۰ به ثبت رسانده است.
- کشور استرالیا همواره به عنوان مقصد برتر در زمینه اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی بوده است.
- کشور کانادا که تا سال ۲۰۱۰ جز کشورهای برتر در زمینه اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی بود، از سال ۲۰۱۰ به بعد جایگاه خود را از دست داد.

طبق داده‌های منتشر شده توسط کمیساریا:

- عواملی همچون سیاست‌های سخت‌گیرانه ترامپ در خصوص مهاجران و پناهندگان و کاهش ظرفیت اسکان مجدد و از طرفی شیوع ویروس کرونا در سال ۲۰۲۰، موجب شد تا آمار اسکان مجدد مهاجران افغانستانی در سایر کشورها با افت شدیدی مواجه شود. به طوریکه در سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰، فقط ۷۹۱ پناهنده افغانستانی در سایر کشورها اسکان مجدد یافتند.
- بیشترین تعداد مهاجران افغانستانی که در سایر

نمودار ۱۷۷- اسکان مجدد پناهندگان افغانستانی ساکن ایران در کشورهای پذیرفته‌شده (۲۰۲۰-۲۰۰۳)

منبع: (UNHCR 2021c)

در کنار پناهندگان، براساس پیش‌بینی کمیساریا حدود دو میلیون مهاجر فاقد مدرک در ایران حضور دارند که بخش عمده آنها را کارگران فصلی تشکیل می‌دهند. در سال ۲۰۲۰ به دلیل شیوع ویروس کرونا و مشکلات اقتصادی ناشی از شیوع ویروس و تحریم‌های اقتصادی ایالات متحده آمریکا علیه ایران، در مقایسه با سال قبل از آن، تعداد بیشتری از مهاجران فاقد مدرک افغانستانی به کشور خود بازگشتند. در سال ۲۰۲۰ در مجموع بیش از ۸۵۰ هزار نفر از آنها به کشور خود بازگشتند. اما به دلیل شرایط اقتصادی نامناسب در افغانستان، روند ورود مهاجران فاقد مدرک افغانستانی به ایران همچنان ادامه یافته است.

از طرف دیگر شیوع ویروس کرونا تأثیر زیادی بر روند ثبت پناهجویان ایرانی در جهان داشته است. در سال ۲۰۲۰ میلادی تعداد درخواست‌های جدید پناهندگی ثبت شده توسط اتباع ایرانی، در مقایسه با سال ۲۰۱۹ به نصف کاهش یافته و به ۱۵ هزار و ۳۳۳ نفر رسیده است. این کاهش به دلیل محدودیت تردد بین کشورها و کنترل مرزها توسط دولت‌ها، تعداد ثبت پناهجوی جدید ایرانی کاهش یافته است. در سال ۲۰۲۰ تعداد ایرانیان در وضعیت پناهندگی ۱۳۴ هزار و ۷۶۷ نفر و در وضعیت پناهجویی ۷۷ هزار و ۲۱۷ نفر بوده است.

در سال ۲۰۲۰ علی‌رغم شیوع ویروس کرونا در جهان، تعداد آوارگان به بیش از ۸۲ میلیون نفر رسید. از این تعداد ۲۰/۷ میلیون نفر را پناهندگان تحت پوشش کمیساریا و ۵/۷ میلیون نفر را پناهندگان فلسطینی (پوشش UNR- WA) تشکیل می‌دهند. ثبت درخواست جدید پناهندگی در جهان در سال ۲۰۲۰ به دلیل شرایط ویژه کرونا کاهش یافت؛ بطوریکه در این سال ۱/۱ میلیون درخواست جدید پناهندگی به ثبت رسید که در مقایسه با سال ۲۰۱۹ (دو میلیون درخواست) کاهش چشمگیری را نشان می‌دهد. جمهوری اسلامی ایران نیز به دلیل موقعیت جغرافیایی و قرار گرفتن در همسایگی دو کشور مبدأ پناهندگان در جهان (افغانستان و عراق) همواره به عنوان یکی از اصلی‌ترین مقاصد پناهندگان در جهان مطرح بوده است. تا سال ۲۰۱۹، ایران میزبان نزدیک به یک میلیون پناهنده (عمدتاً افغانستانی و عراقی) بوده است اما در سال ۲۰۲۰ و با ارائه داده‌های جدید توسط دولت ایران و کمیساریا، تعداد پناهندگان در ایران به ۸۰۰ هزار نفر کاهش یافته است. یکی از مهمترین دلایل آن تبدیل وضعیت پناهندگان از پناهندگی (دارندگان کارت آمایش) به گذرنامه در سال‌های اخیر بوده است. این موضوع باعث افت جایگاه ایران از نظر میزبانی از تعداد بالای پناهندگان در جهان در سال ۲۰۲۰ شد؛ بطوریکه ایران با میزبانی از ۸۰۰ هزار پناهنده (۷۸۰ هزار افغانستانی و ۲۰ هزار عراقی) در جایگاه دهم قرار گرفت.

REPUBLIKA
HRVATSKI

بخش دو نگاهی به وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل هشتم

جایگاه ایران در مهاجرت‌های بازگشتی

جایگاه ایران در مهاجرت‌های بازگشتی

کشور ایران همواره با سطح قابل توجهی از مهاجرت افراد ماهر و تحصیل‌کرده همراه بوده است. این مسئله علیرغم اینکه می‌تواند نگران‌کننده باشد، منجر به انباشت سرمایه‌های انسانی، مالی و دانشی کم‌نظیری در خارج از کشور شده است که می‌تواند با اتخاذ سیاست‌های اثربخش به کار گرفته شده و منجر به توسعه کشور شود. با این وجود، همانطور که پیشتر در فصل چهارم کتاب اشاره شد، ایران از منظر رویکردهای مهاجرت‌های بازگشتی در زمره‌ی «کشورهای واکنش‌گر» قابل طبقه‌بندی است. به این معنا که در کشور ایران تا پیش از سال ۱۳۹۴، به ندرت سیاست و یا برنامه‌ای مدون در راستای ترغیب و یا تسهیل بازگشت مهاجران ایرانی خارج از کشور بخصوص افراد متخصص و یا تحصیل‌کرده وجود داشته است. به همین خاطر، تا پیش از سال ۱۳۹۴ کمتر آمار دقیق و مشخصی از میزان بازگشت ایرانیان خارج از وطن تهیه شده است. البته اظهارنظرهای متفاوتی پیرامون این موضوع همواره وجود داشته است؛ برای مثال، رییس مرکز جذب هیئت علمی وزارت علوم اظهار داشته‌اند که از اردیبهشت سال ۱۳۸۳ تا پایان اردیبهشت سال ۱۴۰۰، در مجموع دو هزار و ۲۱۴ دانش‌آموخته خارج از کشور، جذب هیئت علمی دانشگاه‌های داخلی شده‌اند (خبرگزاری دانشجو، ۱۴۰۰).

در دهه‌ی اخیر اهمیت موضوع بازگرداندن ایرانیان متخصص برای کشور پررنگ شد و از جمله اقدامات مهم و تاثیرگذاری که از اواخر سال ۱۳۹۴ در این راستا شکل گرفته، طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم است که با هدف تسهیل بازگشت ایرانیان برجسته، توسط معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری و مرکز تعاملات بین‌المللی علم و فناوری پیاده‌سازی و اجرا شد.

از آنجایی که رویکرد ایران در زمینه‌ی مهاجرت‌های بازگشتی «واکنشی» است، بنابراین سیاست‌های کشور در این زمینه بیشتر در راستای تسهیل ادغام اقتصادی و اجتماعی مهاجران ایرانی، پس از بازگشت به کشور بوده است. طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی

غیرمقیم، به منظور انتقال دانش، تجربه و ایده‌های فناورانه به کشور و همچنین ایجاد ارتباط مؤثر دانشمندان و متخصصان ایرانی غیرمقیم با همتایان داخلی و مراکز علمی و فناوری منتخب طراحی شده و از اسفند سال ۱۳۹۴ به صورت رسمی آغاز شده است. هدف اصلی این طرح، ایجاد سازوکاری جهت بهره‌مندی از دانش و تجارب ارزشمند دانشمندان و متخصصان ایرانی غیرمقیم در قالب برنامه‌هایی همچون پسادکتری، فرصت مطالعاتی، اساتید مدعو و معین، فعالیت‌های فناورانه و برگزاری سخنرانی و کارگاه تخصصی با تأکید بر مدل چرخش نخگان تعریف شده است (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۳۹۹).

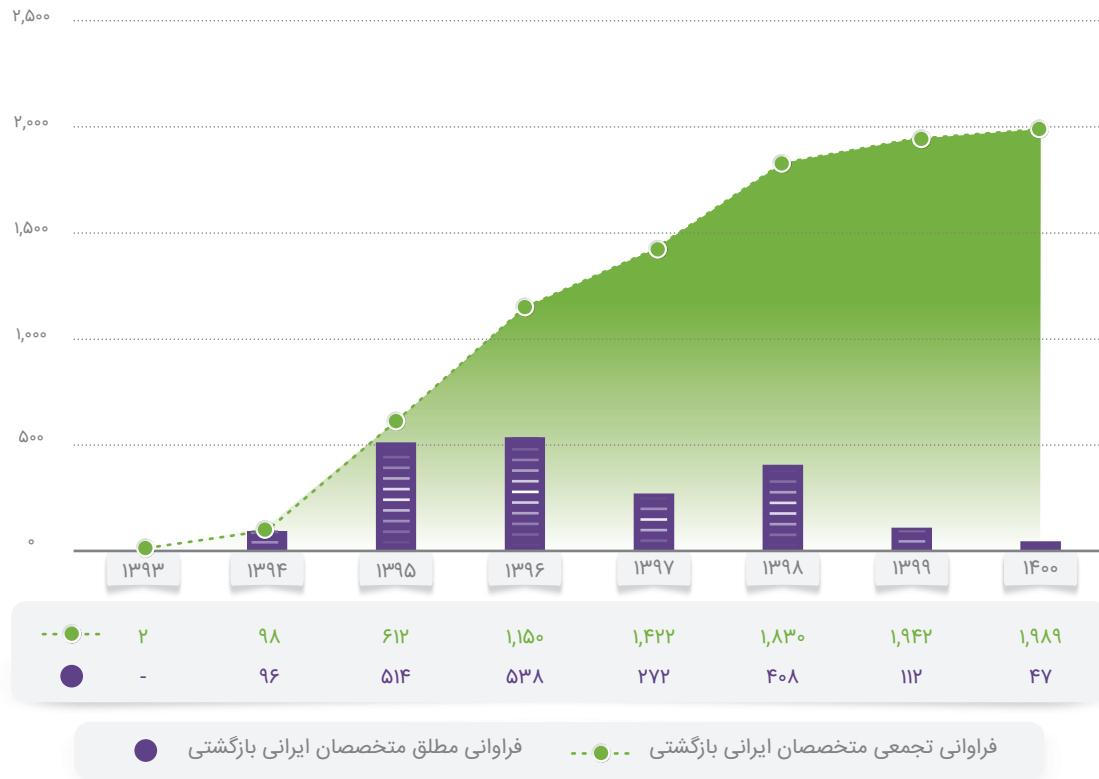
از جمله مهم‌ترین دستاوردهای این طرح می‌توان به بازگشت هزار و ۹۸۹ نفر از فارغ‌التحصیلان ایرانی و حفظ ارتباط با ۸۶۴ نفر از متخصصان ایرانی خارج از کشور از طریق برگزاری سخنرانی و کارگاه‌های تخصصی اشاره کرد (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰)؛ مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان، (۱۴۰۰).

دستاوردهای طرح همکاری با (بازگشت) متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم

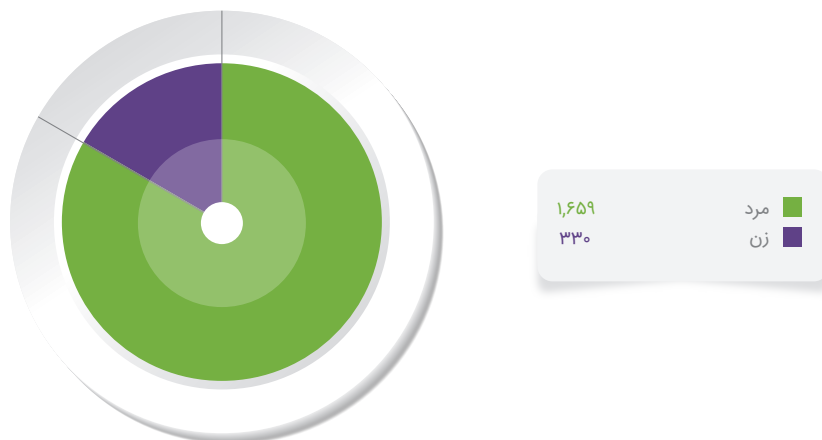
نمودار پیش رو، فراوانی مطلق و تجمعی متخصصان ایرانی بازگشتی را از طریق طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم از سال ۱۳۹۴ تاکنون نشان می‌دهد. بر اساس آخرین آمار دریافتی از معاونت علم و فناوری ریاست جمهوری و موسسه توسعه دانش فردای ایرانیان در سال ۱۴۰۰، از زمان آغاز این طرح تا پایان فروردین ۱۴۰۰، در مجموع یک هزار و ۹۸۹ نفر به ایران بازگشته‌اند. همانطور که از نمودار فراوانی مطلق بازگشت افراد در سال‌های مختلف مشخص است، بیشترین تعداد متخصصان ایرانی در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ به ایران بازگشته‌اند که با توجه به چشم‌انداز سیاسی و اقتصادی مساعد ایران به علت امضای توافق‌نامه برجام قابل پیش‌بینی بوده است. سپس از سال ۱۳۹۷ و همزمان با بازگشت تحریم‌ها، نرخ بازگشت متخصصان ایرانی،

۶۵۹ نفر از آنان مرد هستند؛ به عبارت دیگر، مردان سهمی بالغ بر ۸۳ درصد از مجموع ایرانیان بازگشتی را به خود اختصاص داده‌اند.

اندکی کاهش یافته است اما فراوانی تجمعی متخصصان بازگشتی همچنان رو به رشد بوده است. شایان ذکر است که ۳۳۰ نفر از کسانی که تا پایان فروردین سال ۱۴۰۰ به ایران بازگشته‌اند زن هستند و هزار و

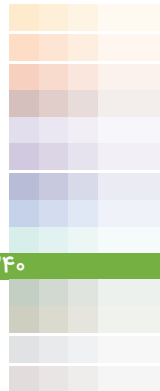

نمودار ۱۷۸- فراوانی مطلق و تجمعی تعداد متخصصان ایرانی بازگشتی به کشور (۱۳۹۳-۱۴۰۰)
منابع: (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰)؛ (مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان، ۱۴۰۰)

نمودار ۱۷۹- بهره‌مندان از طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم به تفکیک جنسیت (از اسفند ۱۳۹۴ تا فروردین ۱۴۰۰)
منبع: (مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان، ۱۴۰۰)

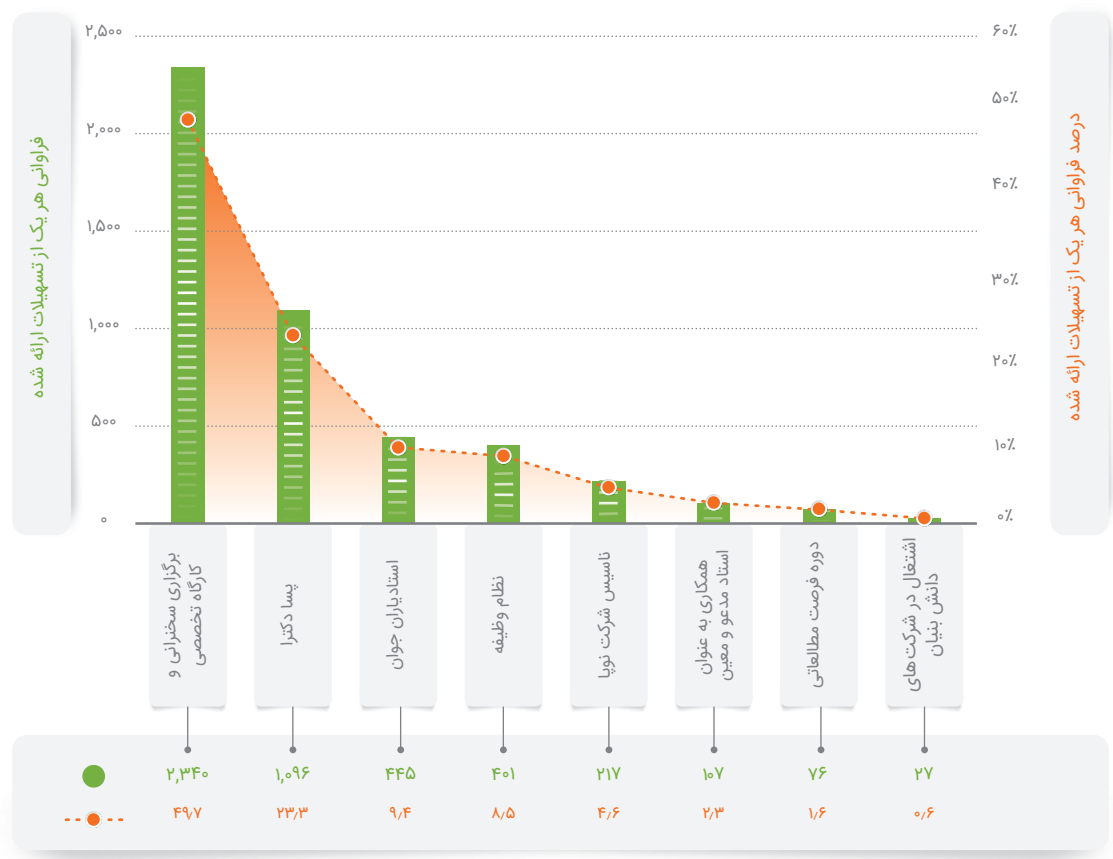
تسهیلات ارائه شده به متخصصان ایرانی بازگشتی

بر اساس آخرین آمار موجود تا پایان فروردین ۱۴۰۰، طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم، موجب ارائه تسهیلات به هزار و ۹۸۹ نفر از کسانی شده است که از سال ۱۳۹۴ تا کنون بازگشت (دائمی یا موقتی) به ایران داشته‌اند. همچنین این طرح موجب حفظ ارتباط کشور با ۸۶۴ نفر از ایرانیان متخصص و دانشمند غیرمقیم شده است.

تا پایان فروردین سال ۱۴۰۰، دو هزار و ۳۴۰ سخنرانی و کارگاه تخصصی برای متخصصان و دانشمندان ایرانی بازگشتی و غیرمقیم برگزار شده است تا منجر به انتقال دانش و تجربه این افراد به کشور شود.

سایر تسهیلات این طرح در دو دسته تسهیلات شغلی

و غیر شغلی قرار می‌گیرند. تسهیلات غیر شغلی شامل دوره‌ی مطالعاتی پسادکتر، نظام وظیفه و دوره فرصت مطالعاتی هستند. در مجموع هزار و ۹۶ پسادکتر، ۴۰۱ نظام وظیفه و ۷۶ دوره فرصت مطالعاتی به پذیرفته شدگان این طرح ارائه شده است. تسهیلات شغلی نیز با هدف تسهیل اشتغال‌یابی یا ادغام شغلی متخصصان ایرانی بازگشتی اعطا می‌شوند و شامل جذب استادیاران جوان، تأسیس شرکت نوپا، همکاری به عنوان استاد مدعو و معین و اشتغال در شرکت‌های دانش بنیان می‌شوند. در مجموع ۴۴۵ استادیار جوان، ۲۱۷ کمک برای تأسیس شرکت نوپا، ۱۰۷ همکاری به عنوان استاد مدعو و معین و ۲۷ اشتغال در شرکت‌های دانش بنیان به پذیرفته شدگان این طرح ارائه شده است.

نمودار ۱۸۰- انواع تسهیلات ارائه شده به متخصصان ایرانی بازگشتی

منابع: (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰)؛ (مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان، ۱۴۰۰)

توزیع متخصصان ایرانی بازگشتی براساس رتبه دانشگاهها ■ متخصصان ایرانی از کدام کشورها به ایران بازگشته‌اند؟

ایران از جمله کشورهایی است که بر بازگرداندن متخصصان برجسته از دانشگاه‌های برتر تأکید داشته است. لذا، تسهیلات ارائه شده غالباً مختص دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی است که در بهترین دانشگاه‌ها و در بالاترین تراز جهانی تحصیل می‌کنند. بدین ترتیب بنا بر آخرین آمار تا پایان فروردین ۱۴۰۰، تا کنون ۱۲۱ نفر از متخصصان ایرانی (معادل ۵/۸ درصد) از ۱۰ دانشگاه برتر جهان به ایران بازگشته‌اند. ۲۴/۶ درصد از ۵۰ دانشگاه برتر جهان بازگشته‌اند. ۴۵/۳ درصد از ۱۰۰ دانشگاه برتر جهان بازگشته‌اند. ۶۷/۱ درصد از ۲۰۰ دانشگاه برتر جهان بازگشته‌اند و ۸۲/۵ درصد از ۳۰۰ دانشگاه برتر جهان بازگشته‌اند که سهم قابل توجهی است.

همانطور که مشخص است کشورهای آمریکای شمالی و اروپای غربی مقصد بخش عمده‌ای از دانشجویان ایرانی خارج از کشور را تشکیل می‌دهند، بازگشت دانشمندان و متخصصان ایرانی غیرمقیم به کشور ایران نیز اغلب از کشورهای این مناطق صورت می‌گیرد. بنا بر آخرین آمار در سال ۱۴۰۰، کشورهای ایالات متحده آمریکا، کانادا، انگلستان، استرالیا، مالزی، آلمان، هلند، ایتالیا، سوئد و فرانسه به ترتیب مهم‌ترین مقاصد مهاجرتی متخصصان ایرانی بازگشتی بوده‌اند. بیش از ۴۲۰ متخصص ایرانی از ایالات متحده آمریکا، بیش از ۳۱۰ متخصص ایرانی از کانادا، بیش از ۱۶۰ متخصص ایرانی از انگلستان، بیش از ۱۲۰ متخصص ایرانی از استرالیا، بیش از ۹۰ متخصص ایرانی از مالزی و آلمان، بیش از ۶۰ متخصص ایرانی از هلند و ایتالیا و بالغ بر ۵۰ متخصص ایرانی از فرانسه به کشور بازگشته‌اند.

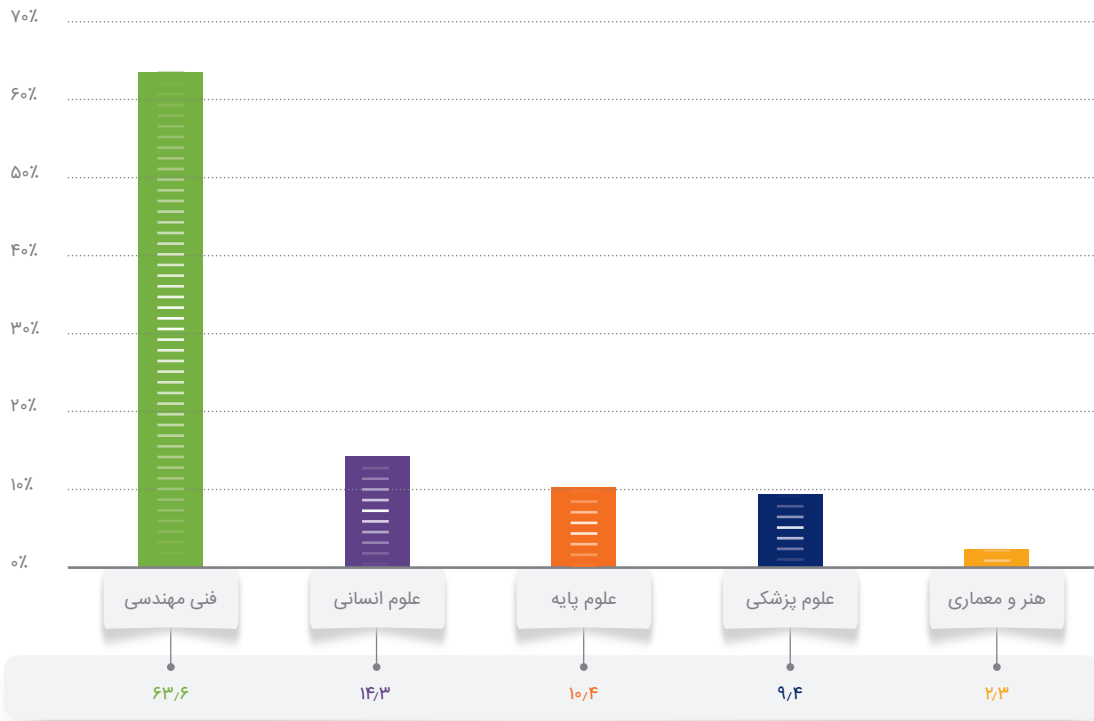
شکل ۱۰- توزیع متخصصان ایرانی بازگشتی بر اساس رتبه دانشگاه‌های مبدأ

منبع: (معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، ۱۴۰۰)

گروه رشته تخصصی ایرانیان بازگشتی

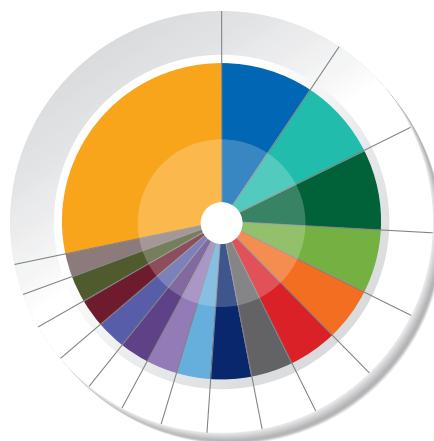
علوم انسانی، علوم پایه، علوم پزشکی و هنر و معماری در دهه‌های بعدی قرار دارند.

اغلب ایرانیان بازگشتی از طریق طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم در حوزه فنی مهندسی مشغول به تحصیل و کار هستند. حوزه‌های

نمودار ۱۸۱- گروه رشته تخصصی ایرانیان بازگشتی (از اسفند ۱۳۹۴ تا فروردین ۱۴۰۰)

منبع: (مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان، ۱۴۰۰)

نمودار ۱۸۲- رشته تحصیلی متخصصان ایرانی بازگشتی (از اسفند ۱۳۹۴ تا فروردین ۱۴۰۰)

منبع: (مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان، ۱۴۰۰)

■ اثرات طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم

بر اساس داده‌های مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان تا پایان فروردین ۱۴۰۰:

- طی ۶ سالی که این طرح به اجرا گذاشته شده است، هزار و ۹۸۹ نفر از مهاجران ایرانی متخصص به کشور بازگشته‌اند و موفق به چاپ ۷۸۴ مقاله و ثبت ۱۳ پتنت شده‌اند (مؤسسه توسعه دانش فردای ایرانیان، ۱۴۰۰).

پیشران‌های بازگشت به ایران

میل به بازگشت و نرخ بازگشت از مهم‌ترین شاخص‌های مهاجرت محسوب می‌شوند. نرخ بازگشت مهاجران از مهم‌ترین شاخص‌های کمی است که اثرگذاری قابل توجهی بر توسعه دارد. میل به بازگشت نیز در صورتی که به اقدام عملی منجر شود، می‌تواند مزایای بی‌شماری برای کشور مهاجرفرست به همراه داشته باشد. چرا که سرمایه‌های انسانی که پس از کسب تخصص به وطن بازگشته‌اند، می‌توانند با وارد کردن دانش، انتقال سرمایه مالی، ایجاد اشتغال و... بر توسعه اثرگذار باشند. در سطح جهانی، نرخ متوسط بازگشت سرمایه انسانی در بازه‌ی زمانی پنج سال پس از مهاجرت، کمتر از ۴۰ درصد است. اما نرخ بازگشت برای کشورهای در حال توسعه بسیار پایین‌تر است. ایران نیز از این قاعده مستثنی نیست (شیرخانی و بایزیدی، ۱۳۹۷). اما بررسی میزان میل به بازگشت در میان مهاجران ایرانی خارج از کشور، می‌تواند راهنمای خوبی برای برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران باشد تا به طراحی سیاست‌هایی متناسب با این آمار بپردازند و تلاش کنند این مهاجران بازگشتی بالقوه را به مهاجران بازگشتی بالفعل تبدیل کنند.

لازم به ذکر است که تاکنون هیچ بررسی منسجمی در خصوص میل به بازگشت و شناسایی پیشران‌های بازگشت در میان مهاجران ایرانی تولید نشده است. بنابراین، برای بررسی علل بازگشت، ناچاریم از روش‌های میدانی بهره‌جویم. به این ترتیب، تلاش کرده‌ایم سه نوع داده‌ی مختلف را در کنار یکدیگر بررسی کنیم، تا بتوانیم تصویر ایران را در این زمینه نشان دهیم. پیمایش‌های اول و دوم در دوران پیش از برجام و پس از برجام در میان مهاجران ایرانی انجام شده است و پیمایش سوم مربوط به مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختاریافته رصدخانه مهاجرت ایران با مهاجران ایرانی در سال ۱۴۰۰ است. ما با علم به اینکه می‌دانیم تجمیع آمار این پیمایش‌ها به دلیل تفاوت آنها در نمونه‌گیری و... ممکن نیست و هر یک از پیمایش‌های فوق باید به تنهایی بررسی و تحلیل شوند، اما برای ایجاد تصویر

جامعی از پیشران‌های بازگشت در میان مهاجران ایرانی، به تحلیل آنها در کنار یک دیگر پرداخته‌ایم. جزئیات پیمایش‌های فوق به شرح زیر هستند:

- پیمایش «انگیزه‌ها و موانع بازگشت به ایران» در پاییز ۱۳۹۳ توسط گروهی از دانشجویان و محققان ایرانی که در دانشگاه‌های خارج از ایران مشغول به فعالیت بودند، انجام شده است. هدف از این تحقیق، شناخت بهتر، دقیق‌تر و عمیق‌تر موانع و انگیزه‌های بازگشت به ایران است که چهار هزار و ۵۶۹ نفر از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی خارج از کشور در آن شرکت کردند (آل یاسین و همکاران، ۱۳۹۳).

- پیمایش "شناسایی عوامل مؤثر بر خروج و بازگشت ایرانیان مهاجر" در سال ۱۳۹۵-۹۶ توسط پژوهشکده سیاستگذاری علم، فناوری و صنعت دانشگاه صنعتی شریف و مرکز تحقیقات اجتماعی اروپا در دانشگاه «مانهایم» پیرامون علل مهاجرت ایرانیان تحصیل‌کرده/متخصص و شرایط حضور آنان در خارج از کشور و همچنین بررسی عوامل و انگیزه‌های آنها جهت بازگشت به کشور ایران انجام شده است. در این پیمایش، ۴۰۸ نفر از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایرانی مقیم یا غیرمقیم در آن شرکت کردند (صلواتی، ۱۳۹۶).

- مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختاریافته رصدخانه مهاجرت ایران در سال ۱۴۰۰ با هدف شناسایی پیشران‌های مهاجرت و مهاجرت بازگشتی به ایران انجام شده است. به این منظور، با ۳۰ نفر از مهاجران ایرانی مقیم داخل یا خارج کشور مصاحبه شده است (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۰).

نتایج حاکی از آن است که میل به بازگشت در میان مهاجران ایرانی در سال‌های مختلف تحت تأثیر عوامل متفاوتی بوده است. بر اساس نتایج پیمایش «انگیزه‌ها و موانع بازگشت به ایران» در سال ۱۳۹۳، پیمایش «شناسایی عوامل مؤثر بر خروج و بازگشت ایرانیان مهاجر» در سال ۱۳۹۵-۹۶ و مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختاریافته رصدخانه مهاجرت ایران با متخصصان ایرانی بازگشتی در سال ۱۴۰۰، دلایل شخصی همانند «بودن در کنار خانواده» و «بودن در کنار دوستان» از جمله مهم‌ترین پیشران‌های بازگشت برای مهاجران ایرانی محسوب می‌شوند. به طوری که بر اساس نتایج پیمایش‌های سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۵-۹۶، «بودن در کنار خانواده» برای بالغ بر ۷۰ درصد از افراد و «بودن در کنار دوستان» برای حدوداً نیمی از افراد پیشران بازگشت محسوب می‌شوند (آل یاسین و همکاران، ۱۳۹۳)؛ (صلواتی، ۱۳۹۶).

به بازگشت، در میان مهاجران ایرانی خارج از وطن افزایش قابل توجهی یافته است که مجدداً با لغو توافق نامه و بازگشت تحریمها از سال ۱۳۹۷ رو به کاهش رفته است (صلواتی، ۱۳۹۶)؛ (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۳۹۷).

بر اساس نتایج مصاحبه‌های رصدخانه مهاجرت ایران در سال ۱۴۰۰، در حال حاضر مهم‌ترین پیشران بازگشت به ایران همچنان دلایل شخصی و خانوادگی و احساس مفید بودن در ایران است؛ اما نمی‌توان اثر نارضایتی از شرایط در مقصد مهاجرتی را نیز نادیده گرفت (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۰).

بر اساس نتایج پیمایش‌های مذکور، «احساس غربت»، «احساس تعلق و وظیفه نسبت به ایران» و «احساس مفیدتر بودن در کشور ایران» از دیگر عوامل مهمی هستند که در طول زمان برای حدود نیمی از افراد پیشران بازگشت محسوب می‌شوند (آل یاسین و همکاران، ۱۳۹۳)؛ (صلواتی، ۱۳۹۶).

در کنار عوامل درونی (شخصی) همچون خانواده و احساس تعلق و تمایل به کمک و اثرگذاری در ایران که طی سال‌های مختلف مهاجران ایرانی را برای بازگشت به ایران سوق می‌دهند، در سال ۱۳۹۵ و با امضای توافق هسته‌ای و رفع تحریمها میل

جدول ۳۴- پیشران‌های بازگشت به ایران در میان مهاجران ایرانی (۱۳۹۳، ۱۳۹۵ و ۱۴۰۰)*

سال ۱۳۹۳		سال ۱۳۹۵-۱۳۹۶		سال ۱۳۹۹-۱۴۰۰	
درصد اهمیت	پیشران بازگشت	درصد اهمیت	پیشران بازگشت	درصد اهمیت	پیشران بازگشت
۷۲٫۵	در کنار خانواده بودن	۷۳٫۹	در کنار خانواده بودن	۶۱	در کنار خانواده بودن
۴۹٫۵	بودن در کنار دوستان	۶۰٫۱	احساس وظیفه نسبت به ایران	۴۳٫۳	احساس مفید بودن در ایران
۴۸	احساس مفید بودن در ایران	۵۸	احساس غربت	۴۳٫۳	نارضایتی از شرایط در مقصد مهاجرتی
۴۱	احساس غربت	۵۱٫۵	احساس تعلق به ایران		
		۴۷	تغییر فضای سیاسی ایران		
		۴۳٫۳	توافق هسته‌ای و رفع تحریمها		

منابع: (آل یاسین و همکاران، ۱۳۹۳)؛ (صلواتی، ۹۶-۱۳۹۵)؛ (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۰)

* درصد‌های نوشته شده در کنار هر یک از عوامل، از میانگین وزنی پاسخ‌های مشارکت کنندگان به هر یک از عوامل به دست آمده است.

درونی (شخصی) مانند «تمایل به بودن در کنار خانواده و فامیل»، «نزدیکی به دوستان و هم‌دوره‌ای‌ها»، «احساس مفید بودن در ایران» و یا «احساس غربت در مقصد مهاجرتی» صورت گیرد.

در صورتی که کشور ایران بخواهد استفاده بهینه‌تری از ظرفیت ایرانیان متخصص خارج از کشور داشته باشد، باید رویکرد سیاستی «فعالانه و کنشی» را جایگزین رویکرد سیاستی «واکنشی» فعلی نماید تا بدین وسیله بتواند ایرانیان خارج از وطن بیشتری را برای بازگشت به کشور ترغیب نماید. همچنین کشور ایران نیازمند بهبود زیرساخت‌های خود برای کسب آمادگی بیشتر برای جذب و ایجاد فرصت‌های بیشتری، برای باز ادغام اقتصادی و اجتماعی متخصصان خارج از کشور در داخل است.

نکته اساسی و قابل توجه این است که اجرای طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم، گامی ارزشمند در راستای استفاده از ظرفیت داباسپورای ایرانی تحصیل‌کرده در خارج از کشور است و نتایج مطلوبی نیز به همراه داشته است. اما باید در نظر داشت که رویکرد «واکنشی ایران» در قبال مهاجرت‌های بازگشتی تاکنون به نحوی نبوده که مهاجران خارج از وطن را به شکل جدی و در حجم قابل توجه ترغیب به بازگشت به ایران کند. در واقع اثر سیاست‌ها و برنامه‌های بازگشت ایران، در حجم و گستردگی و اثربخشی همچنان محدود است و نیازمند تعمیق و تقویت بنیادین است. بر همین اساس بنظر می‌رسد رویکرد واکنشی کشور ایران در برابر مهاجرت بازگشتی ایرانیان متخصص منجر به این شده که مهاجرت بازگشتی ایرانیان اغلب تحت تأثیر عوامل

بخش دو نگاهی به وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل نهم

ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور و المپیادی‌های دانش‌آموزی

خروج و ماندگاری رتبه‌های برتر کنکور و برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی در ایران

در حالیکه موضوع مهاجرت یکی از موضوعات حساس و چالش برانگیز جامعه امروز ایران است، با این حال همچنان اطلاعات و آمار دقیق اندکی در این حوزه در دسترس قرار دارد. در واقع داشتن اطلاعات متقن و منظم پیش زمینه شناخت دقیق و تحلیل جامع رفتار مهاجرتی ایرانیان در میان افشار و گروه‌های مختلف اجتماعی است تا در ادامه با اتکا بر این شناخت شواهد محور، بتوان در مسیر سیاستگذاری هدفمند و چاره اندیشی برای ریشه‌ها و دلائل مهاجرت ایرانیان گام برداشت.

یکی از سرفصل‌های داغ و پرحاشیه در این حوزه، همواره موضوع خروج و مهاجرت نخبگان تحصیلی، رتبه‌های برتر کنکور سراسری و همچنین برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی بوده است. همانگونه که در بالا اشاره شد تا کنون کمتر آمار و اطلاعات دقیقی در این زمینه در کشور منتشر شده است. با توجه به اهمیت این موضوع، در سالنامه مهاجرتی پیش رو تلاش شده است تا نگاه آماری نسبتاً دقیقی به این موضوع شود. بر همین اساس، وضعیت ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور سراسری و المپیادها بر اساس آمار اداره گذرنامه از تردد این افراد در بازه زمانی ۱۳۸۰ تا اوایل دهه ۱۳۹۰ توسط بنیاد ملی نخبگان استخراج شده است که نتایج بخشی از آمار و اطلاعات استخراجی در این بخش منعکس می‌شود. اطلاعات این بخش می‌تواند تصویری نسبتاً روشن از وضعیت حضور و خروج این نخبگان تحصیلی بعنوان سرمایه‌های ارزشمند کشور به دست خوانندگان دهد. هر چند که برای کامل کردن این تصویر همچنان نیاز به دسترسی بیشتر به آمار تردد و همچنین تکمیل آن با انجام مطالعات کیفی است که امید است بزودی محقق گردد.

تعاریف پایه و مبانی روش تخمین خروج افراد

پیش از هر چیز لازم به ذکر است که روش و معیار اصلی برای تعیین ورود، خروج، خروج به قصد تحصیل و اقامت افراد، داده‌های اداره گذرنامه است. در واقع، اطلاعات گذرنامه‌ای معیار خوبی برای سنجش ورود و

خروج افراد بر اساس مشخصات منحصر بفرد آن‌ها نظیر کدملی است. بنابراین با تحلیل این اطلاعات می‌توان تعیین کرد که هر فرد چه مدتی را در یک بازه مشخص در داخل و یا خارج کشور سپری کرده است. با فرض اینکه در یک بازه دوساله (۷۳۰ روزه) محلی که فردی بیش از نیمی از ایام خود را گذرانده است محل اقامت او به حساب می‌آید، تعاریف زیر در توصیف و تجزیه و تحلیل آمار این بخش استفاده شده است.

- **سابقه خروج تحصیلی:** سپری کردن دست‌کم ۴۰۰ روز در حداقل یک بازه دوساله بین سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۹ (مرداد ۹۹) در خارج از کشور؛
- **سال خروج:** سال ابتدایی اولین خروج؛
- **اقامت خارج:** سپری کردن دست‌کم ۴۰۰ روز در بازه دو سال اخیر در خارج از کشور؛
- **اقامت داخل:** سپری کردن دست‌کم ۴۰۰ روز در بازه دو سال اخیر در داخل کشور؛
- **بازگشت به کشور:** اقامت در داخل کشور پس از خروج تحصیلی؛
- **سال بازگشت:** سال ابتدایی اولین بازه دوساله (پس از خروج) با اقامت بیش از ۴۰۰ روز در داخل کشور.

تعریف نخبه و استعداد برتر

"نخبه" به استناد ماده ۱ اساسنامه بنیاد ملی نخبگان به فرد برجسته و کارآمدی اطلاق می‌شود که اثرگذاری وی در تولید و گسترش علم و هنر و فناوری و فرهنگ سازی و مدیریت کشور محسوس باشد و هوش، خلاقیت، کارآفرینی و نبوغ فکری وی در راستای تولید و گسترش دانش و نوآوری موجب سرعت بخشیدن به رشد و توسعه علمی و تعالی جامعه انسانی کشور گردد. همچنین "استعداد برتر" به فردی اطلاق می‌شود که به صورت بالقوه نخبه بوده ولی هنوز زمینه‌های لازم برای شناسایی کامل و یا بروز استعدادها و ویژه او فراهم نشده است. لازم به ذکر است که تعاریف فوق شامل استعدادهای برتر و نخبگان در بخش‌های مختلف از قبیل علمی و فناوری، آموزشی، فرهنگی، اجتماعی، هنری و مدیریتی می‌باشد.

بنیاد ملی نخبگان جهت دریافت اطلاعات، سازمان سنجش آموزش کشور بوده است. در برخی سالها (اغلب سال‌های قبل از ۸۵)، کد ملی برای این افراد در اختیار بنیاد ملی نخبگان نبوده است و به همین دلیل اطلاعات ورود و خروج، دریافتی از اداره گذرنامه برای افرادی که کد ملی آنها در دست نبوده است، دریافت نشده است. به همین دلیل تعداد کل افراد مورد مطالعه در این گزارش نسبت به کل جمعیتی که در جامعه آماری فوق توصیف شده است، پایین‌تر است. با این حال تعداد و توزیع کل جمعیت مورد مطالعه، به قدر کافی برای حصول نتایج قابل اتکا بالا بوده است.

وضعیت کلی ماندگاری، خروج و بازگشت المپیادی‌ها و رتبه‌های برتر کنکور در ایران

در این بخش به ارائه نتایج مطالعه آماری مربوط به خروج و ماندگاری جامعه دانش‌آموختگان دانشگاهی از کشور که دارای رتبه‌های برتر در کنکور سراسری و دارندگان مدال‌های المپیاد دانش‌آموزی هستند، پرداخته می‌شود. این جامعه با توجه به اینکه اغلب افراد تحت پوشش و حمایت بنیاد ملی نخبگان را شامل می‌شوند، انتخاب و مورد بررسی قرار گرفته است. اطلاعات مربوط به جابجایی (ماندگاری، خروج و بازگشت) جامعه هدف بر اساس داده‌های دریافت شده از اداره گذرنامه تحلیل و بر اساس آن توزیع سن خروج برای گروه‌های مورد مطالعه و درصد خروج به تفکیک رشته کنکور و المپیاد استخراج شده است.

تحلیل آمار دریافتی از اداره کل گذرنامه در بازه زمانی سال ۱۳۸۰ تا مرداد ۱۳۹۹ نشان می‌دهد که ۵۶/۶ درصد از «دارندگان مدال در المپیادی‌های دانش‌آموزی»، ۶۹/۱ درصد از «مشمولان بنیاد» و ۷۸/۳ درصد از افراد «حائز رتبه‌های یک تا هزار» آزمون سراسری در داخل کشور هستند.

در میان گروه‌های مورد بررسی، به ترتیب المپیادی‌ها با ۳۷/۲ درصد، مشمولان بنیاد با ۲۵/۵ درصد و رتبه‌های یک تا هزار آزمون سراسری با ۱۵/۴ درصد بیشترین درصد افراد مقیم خارج را به خود اختصاص داده‌اند.

در این میان، ۴/۴ درصد از المپیادی‌ها، ۳/۷ درصد از مشمولان تحت پوشش بنیاد و ۲/۶ درصد از رتبه‌های برتر کنکور که پیشتر از کشور خارج شده بودند، به ایران بازگشته‌اند.

بنابراین طبق تعریف بنیاد ملی نخبگان از مفاهیم "نخبه" و "استعداد برتر" افرادی که یکی از ویژگی‌های زیر را داشته باشند به عنوان نخبه و استعداد برتر شناخته می‌شوند:

- برگزیدگان المپیادهای علمی معتبر داخلی و جهانی
- برگزیدگان از میان آزمون‌های سراسری
- مخترعان و مکتشفان
- دانش‌آموختگان
- برترین‌های مسابقات علوم قرآنی
- شخصیت‌های برجسته علمی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور
- آفرینندگان آثار بدیع و ارزنده ادبی و هنری
- اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی و فناوری
- مدرسین و محققین علوم حوزوی

لازم به ذکر است که آمار و ارقام ارائه شده در این بخش، تمام افرادی که حائز شرایط نخبگی و استعداد برتر هستند را شامل نمی‌شود، بنابراین آمار و ارقام ارائه شده در این بخش، مختص افرادی است که از ویژگی‌های زیر برخوردارند:

الف. دارندگان مدال‌های طلا، نقره و برنز المپیادهای دانش‌آموزی که شماره ملی آنان در پایگاه اطلاعاتی بنیاد ملی نخبگان ثبت شده است؛

ب. رتبه‌های برتر آزمون‌های سراسری ورود به مقطع پایه دانشگاه در چهار گروه «علوم ریاضی و فنی»، «علوم تجربی»، «علوم انسانی» و «هنر» که شماره ملی آنان در پایگاه اطلاعاتی بنیاد ملی نخبگان ثبت شده است:

ب-۱. رتبه‌های مشمول پشتیبانی‌های بنیاد (۱ تا ۱۵۰ علوم ریاضی و فنی، ۱ تا ۱۰۰ علوم تجربی، ۱ تا ۱۰۰ علوم انسانی و ۱ تا ۴۰ هنر)،

ب-۲. رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ هر یک از چهار گروه فوق.

نکته ۱: لازم به ذکر است در بخش رتبه‌های برتر آزمون سراسری، منظور از رتبه‌های مشمول پشتیبانی‌های بنیاد، افرادی هستند که به دلیل رتبه کنکور یاد شده، بر اساس شیوه‌نامه‌های بنیاد ملی نخبگان، امکان بهره‌مندی از تسهیلات را داشته یا دارند. برخی از این افراد ممکن است جهت دریافت پشتیبانی به بنیاد ملی نخبگان مراجعه نکرده باشند و یا حتی در سالی که موفق به کسب رتبه برتر شده‌اند، بنیاد تأسیس نشده باشد، اما جهت یکنواختی در بیان، از این افراد هم تحت عنوان رتبه‌های مشمول پشتیبانی‌های بنیاد یاد شده است.

نکته ۲: در خصوص رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور، مرجع

رتبه‌های برتر در کنکور سراسری				المپیادی‌های دانش آموزی		
رتبه‌های يك تا هزار		مشمولان بنیاد (رتبه‌های ۱ تا ۱۵۰ کنکور)				
۱۰۰٪	۵۳,۹۲۶	۱۰۰٪	۵,۶۶۶	۱۰۰٪	۲,۷۶۵	تعداد کل افراد مورد بررسی
۷۸,۳٪	۴۲,۲۴۳	۶۹,۱٪	۳,۹۱۳	۵۶,۶٪	۱,۵۶۴	تعداد افراد مقیم داخل
۱۶,۷٪	۸,۹۸۴	۲۷,۱٪	۱,۵۳۶	۳۹,۱٪	۱,۰۸۰	تعداد افراد با سابقه خروج
۱۵,۴٪	۸,۳۰۹	۲۵,۵٪	۱,۴۴۳	۳۷,۲٪	۱,۰۲۹	تعداد افراد مقیم خارج
۲,۶٪	۱,۴۱۷	۳,۷٪	۲۰۸	۴,۴٪	۱۲۲	تعداد مهاجران بازگشته
۶,۳٪	۳,۳۷۴	۵,۵٪	۳۱۰	۶,۲٪	۱۷۲	تعداد افراد با وضعیت اقامت نامشخص

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

الگوی سنی خروج برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی و رتبه‌های برتر کنکور از ایران

خروج‌ها در این گروه پس از اتمام دوره کارشناسی و کارشناسی‌ارشد انجام می‌شوند و ۲۵ درصد مابقی مربوط به خروجی‌ها در طول دوره دکتری و پس از آن هستند. در مورد افراد با رتبه‌های زیر هزار کنکور ریاضی نیز همین روال تقریباً به چشم می‌خورد.

در گروه علوم تجربی نیز با توجه به اینکه اکثر دانشجویان برتر (رتبه ۱ تا ۱۵۰) در رشته‌های پزشکی با طول دوره ۷ الی ۸ ساله تحصیل می‌کنند، عمدتاً سن خروج از کشور پس از ۲۶ سال است که به طور معمول پس از دوره دکتری حرفه‌ای می‌باشد. در مقابل درصد قابل توجهی از خروجی‌های مربوط به برگزیدگان کنکور تجربی با رتبه‌های کمتر از ۱۰۰۰ در سنین کمتر از ۲۵ سالگی روی می‌دهند. با توجه به اینکه اکثر این افراد در رشته پزشکی مشغول به تحصیل هستند، به نظر می‌رسد سهم قابل توجهی از خروجی‌های رتبه‌های زیر هزار کنکور رشته تجربی پیش از دریافت مدرک دکتری حرفه‌ای (مدرک کارشناسی ارشد) انجام می‌شوند (حدود ۵۰٪). نکته قابل توجه این است که سن خروج تحصیلی این افراد از ۱۸ سالگی (یعنی بلافاصله پس از دریافت نتیجه کنکور) آغاز می‌شود. همچنین به نظر می‌رسد خروج پس از سی‌سالگی به شکل قابل ملاحظه‌ای در بین افراد این گروه

یکی از مسائل مهم در بررسی آمار خروج المپیادی‌ها و رتبه‌های برتر کنکور، سن خروج افراد می‌باشد. عموم افراد مورد بررسی پس از پایان یکی از مقاطع تحصیلی دانشگاهی (کارشناسی، کارشناسی‌ارشد یا دکترای حرفه‌ای و دکترای تخصصی) تصمیم به ترک کشور برای ادامه تحصیل و یا کار می‌نمایند. با توجه به زمان منطقی برای طی دوره‌های فوق و با لحاظ زمانی برای انجام فرآیندهای مربوط به خروج از کشور، می‌توان در مورد درصد خروج هر يك از گروه‌های هدف نتیجه‌گیری نمود. بدیهی است که این موضوع برای گروه‌های مختلف متفاوت است. این موضوع برای دو دسته مختلف «المپیادی‌ها» و «رتبه‌های برتر کنکور سراسری» (رتبه‌های ۱ تا ۱۵۰ و رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰) به صورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است.

• الگوی سنی خروج رتبه‌های برتر کنکور سراسری از کشور

با در نظر گرفتن نمودار توزیع فراوانی سن خروج مشمولان تحت پوشش بنیاد ملی نخبگان در گروه‌های تحصیلی مختلف مشاهده می‌شود اکثر افراد از برگزیدگان کنکور ریاضی (رتبه‌های ۱ تا ۱۵۰) در سنین ۲۲ تا ۲۳ سال پس از دریافت مدرک کارشناسی خود اقدام به خروج از کشور می‌کنند (نزدیک به ۵۰٪). در مجموع ۷۵ درصد

کارشناسی و حتی شاید پایان دوره نظام وظیفه عمومی برای مردان است.

- بیشترین فراوانی سن خروج برای رتبه‌های برتر کنکور در رشته‌های تجربی که عموماً در رشته‌های زیرگروه پزشکی تحصیل می‌کنند بین ۲۶ تا ۲۸ سال است، که پس از دانش‌آموختگی دوره دکتری عمومی است.

• الگوی سنی خروج برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی از کشور

شبهات زیادی میان الگوی سنی خروج «برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی» با «رتبه‌های برتر کنکور» وجود دارد و بدین لحاظ نتیجه‌گیری‌های ارائه شده در بخش قبل برای این گروه از افراد قابل تعمیم می‌باشد. در مورد المپیادهای مختلف نیز به تناسب اینکه رشته المپیاد و رشته دانشگاهی مربوطه چه تناظری با یکدیگر دارند، الگوی سنی خروج از کشور تا حد زیادی مشابه می‌باشد. یعنی مثلاً برای برگزیدگان المپیاد زیست‌شناسی، بیشینه احتمال سن خروج تحصیلی ۲۶ سال است، زیرا برگزیدگان المپیاد زیست‌شناسی معمولاً در رشته‌های زیرگروه پزشکی تحصیل می‌کنند.

دیده نمی‌شود، که می‌تواند به دلیل فرصت‌های شغلی مناسب در داخل کشور و در مقابل عدم امکان یافتن شغل مناسب با درآمد کافی در خارج از کشور (علی‌الخصوص برای زیرگروه‌های پزشکی بالینی) باشد.

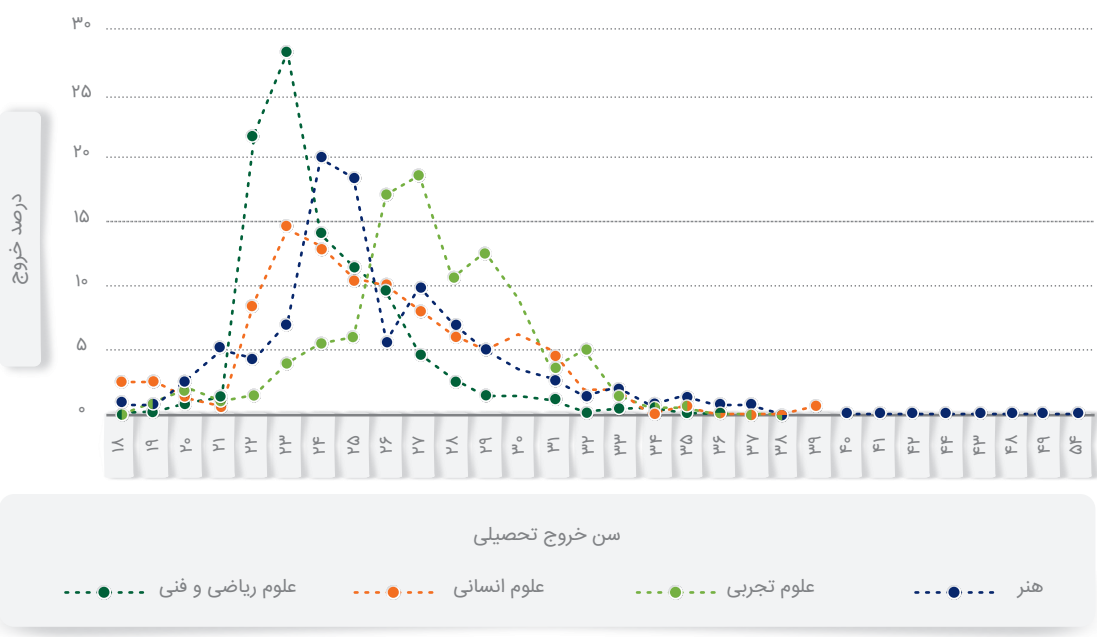
در گروه علوم انسانی، غالب خروج‌های افراد در حین دوره کارشناسی و یا پس از دریافت مدرک کارشناسی روی می‌دهند. بررسی آمار نشان می‌دهد که اکثر خروج‌ها در این گروه رشته تحصیلی پس از اتمام دو دوره کارشناسی و کارشناسی‌ارشد صورت پذیرفته است. در مورد سن خروج از کشور اکثر افراد با رتبه‌های زیر هزار کنکور انسانی نیز تقریباً همین روال به چشم می‌خورد.

در نمودار سنی خروج برگزیدگان کنکور گروه هنر نکته قابل توجه گستردگی توزیع سنی میان افراد است. خروج در میان این گروه از افراد از همان سال‌های ابتدایی پس از کنکور کارشناسی آغاز و تا سن حدود ۳۰ سال ادامه پیدا می‌کند.

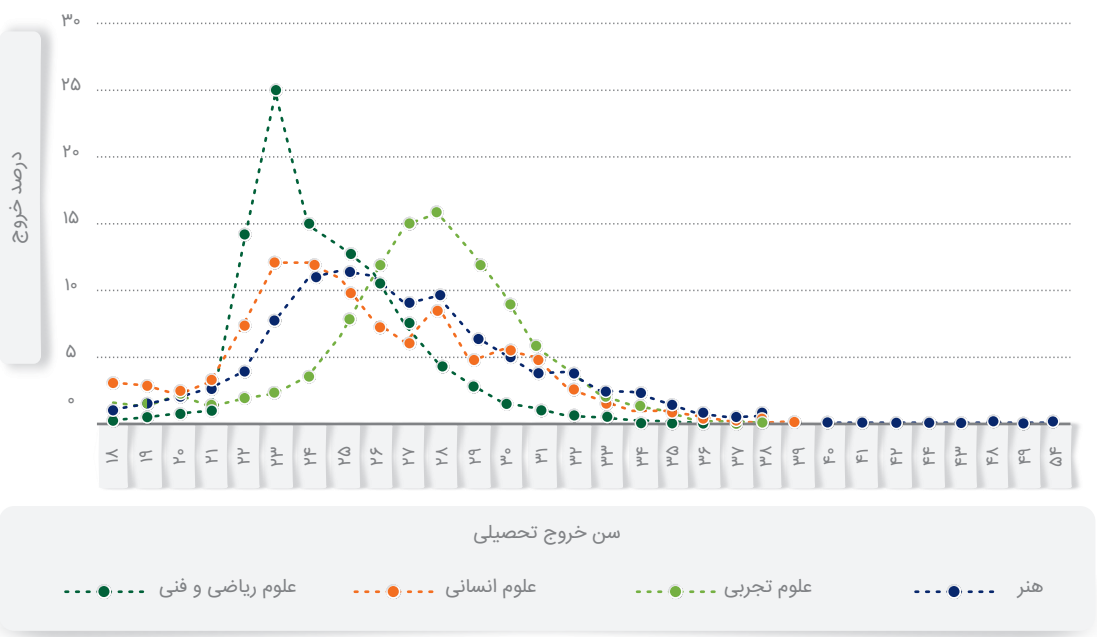
لذا این بخش را می‌توان اینگونه جمع‌بندی نمود که:

- بیشترین فراوانی سن خروج برای برگزیدگان و رتبه‌های برتر کنکور در رشته‌های گروه ریاضی و انسانی و هنر بین ۲۳ تا ۲۴ سال یعنی ۵ تا ۶ سال پس از کنکور و دانش‌آموختگی از دوره

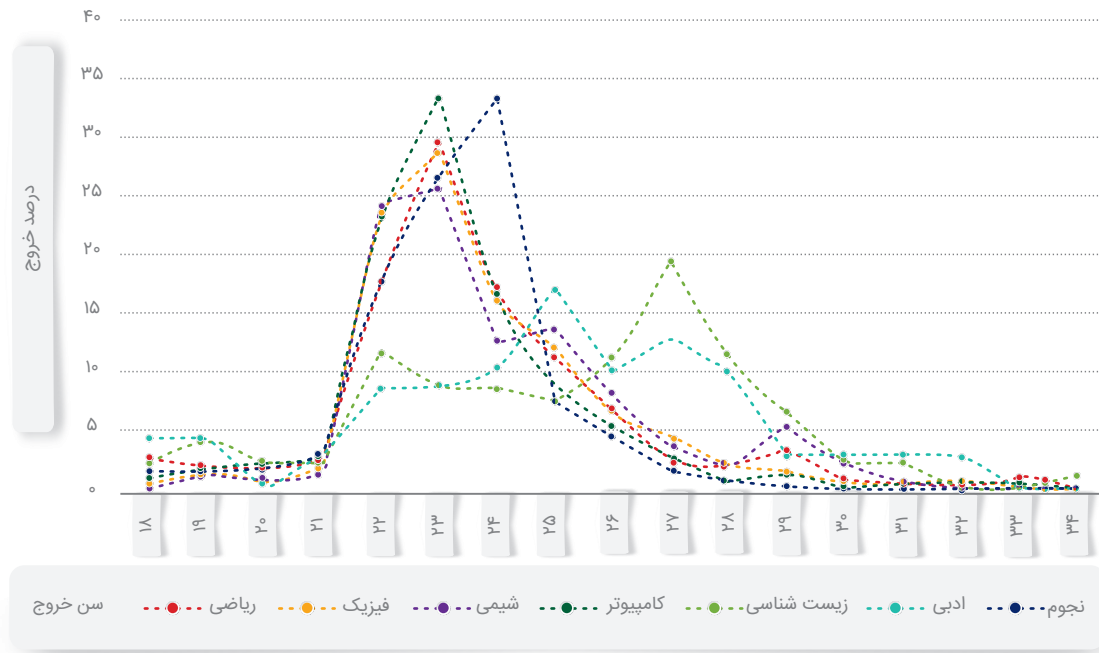

نمودار ۱۸۳- توزیع فراوانی سن خروج مشمولان تحت پوشش بنیاد ملی نخبگان در گروه‌های تحصیلی مختلف
 منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

نمودار ۱۸۴- توزیع فراوانی سن خروج رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ در گروه‌های تحصیلی مختلف
 منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

نمودار ۱۸۵- توزیع فراوانی سن خروج تحصیلی برگزیدگان المپیاد دانش‌آموزی

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

وضعیت خروج از کشور در میان رتبه‌های برتر کنکور و المپیادی‌ها

تعداد در مطالعه آماری فعلی کفایت می‌نماید. **ب.** در بخش‌هایی از نمودارهای میله‌ای، سال‌های انتهایی که در سمت راست نمودار قرار دارند (از سال ۱۳۹۰ به بعد) نتایج **غیر قابل اعتناء** است یا حداقل **اعتبار کمتری** دارند. زیرا با توجه به نمودارهای مربوط به الگوهای سنی خروج، سن افراد در این سال‌ها هنوز از سن خروج غالب جامعه آماری مورد بررسی عبور نکرده است. **به عبارت دیگر هرچه فاصله سال «برگزیدگی در کنکور و یا المپیاد» با سال مرجع آمار مورد بررسی بیشتر باشد (سال برگزیدگی مربوط به گذشته دورتری باشند)، افراد فرصت بیشتری برای خروج از کشور داشته‌اند و هرچه سال برگزیدگی مربوط به گذشته نزدیکتری باشد، بالتبع افراد فرصت کمتری برای خروج از کشور در اختیار دارند.** به همین دلیل درصد آمار خروج از سال ۱۳۹۱ به بعد اعتبار کمتری دارند و برگزیدگان این سال‌ها ممکن است در سال‌های آتی و بعد از پایان دوره تحصیلی خود نسبت به خروج و مهاجرت از کشور اقدام **نمایند.**

در این بخش به بررسی میزان و سهم خروج از کشور در میان «رتبه‌های برتر کنکور سراسری» و همچنین «برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی» می‌پردازیم. همانند بخش‌های پیشین، در ابتدا به بررسی وضعیت خروج در میان برگزیدگان کنکور (در دو گروه «مشمولان تحت پوشش بنیاد ملی نخبگان» و «رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور») و سپس به بررسی وضعیت خروج برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی می‌پردازیم. اما پیش از پرداختن به آمار وضعیت خروج افراد، توجه به نکات زیر بسیار ضروری است:

الف. داده‌های آماری که بر اساس آن نمودارهای توصیفی خروج از کشور ترسیم شده‌اند، برای سال‌های قبل از ۸۵ دارای نواقصی هستند که عمدتاً به دلیل در اختیار نداشتن کد ملی افراد و یا داده ثبت شده تردد این افراد از مرزهای کشور است. بدیهی است که با رفع نواقص داده‌ها، می‌توان توصیف و استنباط دقیق‌تری نسبت به وضعیت تردد (ماندگاری، خروج و بازگشت) افراد ارائه کرد. هر چند جمعیت مورد مطالعه به لحاظ

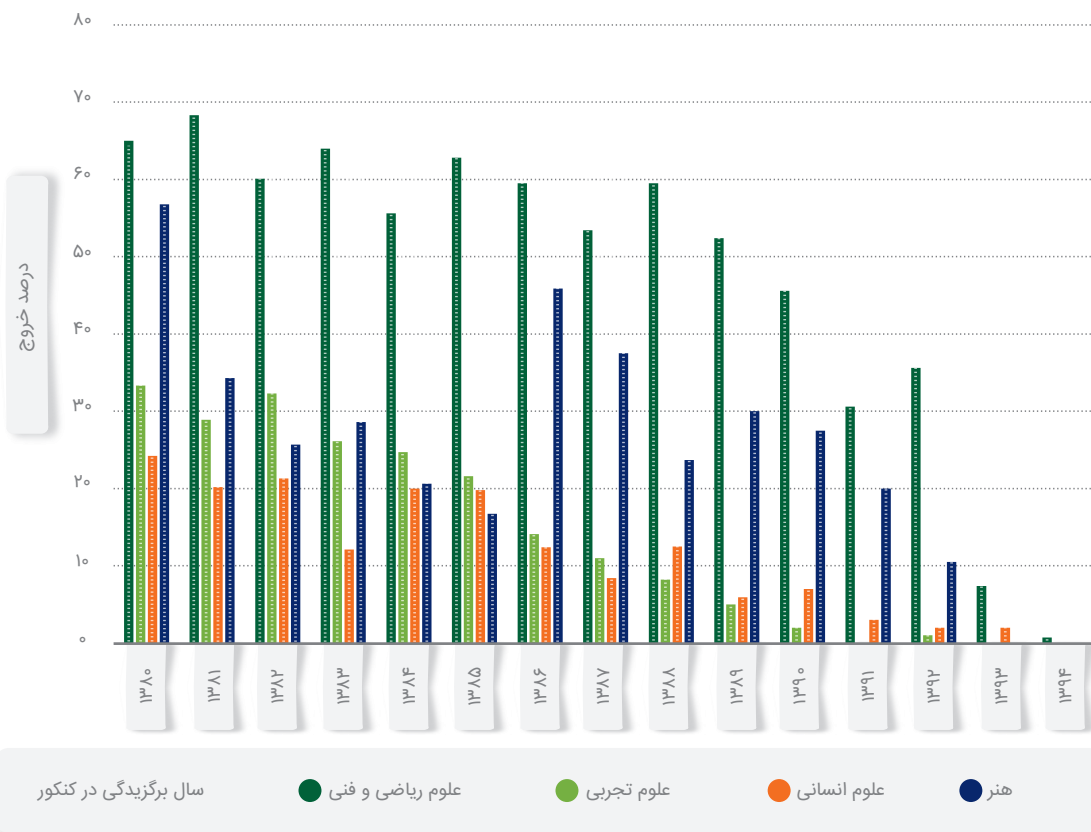

وضعیت خروج در میان رتبه‌های برتر کنکور (مشمول حمایت بنیاد ملی نخبگان) در بازه زمانی ۱۳۸۰-۱۳۹۴

درصد خروج مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۰ با ۵۷ درصد است.

بطور کلی در بازه زمانی سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ که داده‌های در دسترس قابلیت اتکای بالایی دارند، در گروه علوم ریاضی و فنی به طور میانگین ۵۹ درصد و در گروه تحصیلی علوم تجربی حدوداً ۳۰ درصد از مشمولان تحت پوشش بنیاد ملی نخبگان از کشور خارج شده‌اند. به طور مشابه در همین بازه زمانی در گروه تحصیلی علوم انسانی و هنر به ترتیب ۱۵ درصد و ۳۲ درصد از مشمولان بنیاد از کشور مهاجرت نموده‌اند.

بیشترین آمار خروج مربوط به رتبه‌های برتر کنکور در گروه رشته تحصیلی «علوم ریاضی و فنی» در بازه زمانی ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴ (از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ که داده‌ها قابلیت اتکای بالایی دارند) با ۶۸ درصد و مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۱ می‌باشد. همچنین بیشترین آمار خروج در میان برگزیدگان گروه رشته تحصیلی «علوم تجربی» با ۳۳ درصد مربوط به برگزیدگان در سال ۱۳۸۰ می‌باشد. در گروه رشته تحصیلی «علوم انسانی» بیشترین خروج مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۰ با رقم ۲۴ درصد می‌باشد. در گروه رشته تحصیلی «هنر» نیز بیشترین

نمودار ۱۸۶- وضعیت خروج رتبه‌های مشمول حمایت بنیاد ملی نخبگان از کشور در گروه‌های تحصیلی مختلف ۱۳۸۰-۱۳۹۴

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

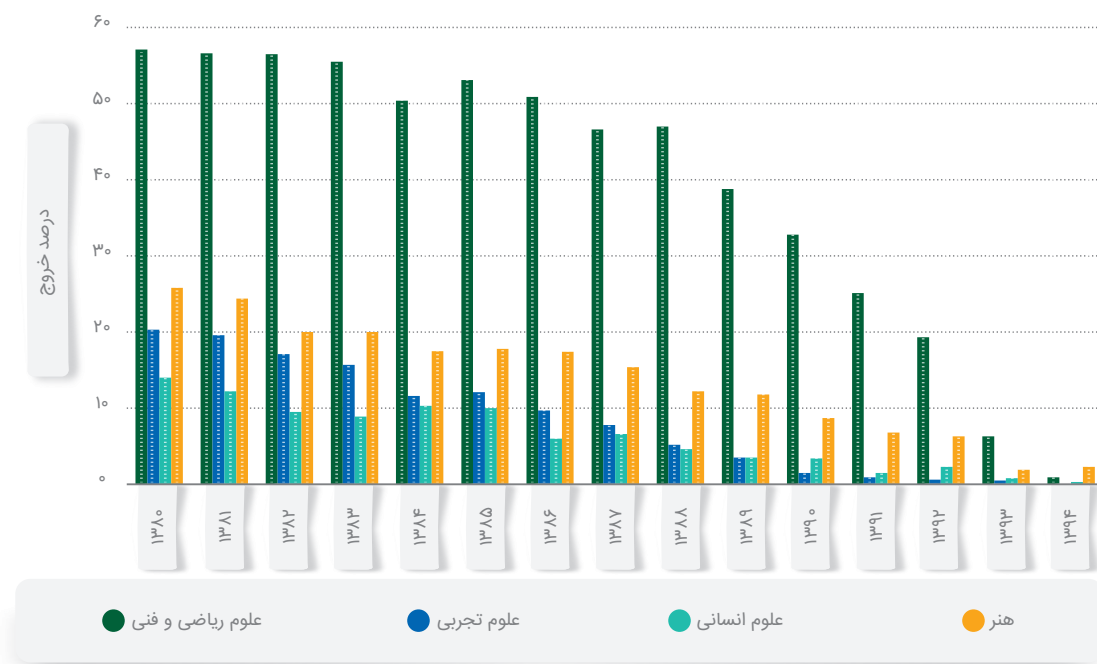
وضعیت خروج در میان رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور سراسری در بازه زمانی ۱۳۸۰-۱۳۹۴

به طور میانگین ۳۵ درصد افراد از کشور خارج شده‌اند. در بازه زمانی مشابه این رقم برای گروه‌های تحصیلی علوم تجربی، علوم انسانی و هنر به ترتیب برابر با ۷ درصد، ۱۲ درصد و ۲۹ درصد بوده است.

بررسی وضعیت خروج از کشور در میان آمار تجمیعی رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور سراسری در کلیه گروه رسته‌های تحصیلی نشان می‌دهد که تقریباً ۵۹ درصد برگزیدگان ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور که از کشور خارج می‌شوند از گروه تحصیلی علوم ریاضی و فنی هستند. همچنین گروه‌های تحصیلی هنر (با ۲۰ درصد نرخ خروج) علوم تجربی (با ۱۲ درصد نرخ خروج) و علوم انسانی (با ۹ درصد نرخ خروج) در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

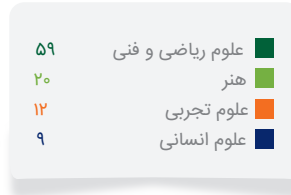
بیشترین خروج در میان رتبه‌های یک تا هزار در کنکور سراسری در گروه رشته تحصیلی «علوم ریاضی و فنی» مربوط به برگزیدگان کنکور در سال ۱۳۸۶ و با رقم ۵۶ درصد می‌باشد. بیشترین خروج در گروه تحصیلی «علوم تجربی» مربوط به برگزیدگان کنکور در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ و با رقم ۱۴ درصد می‌باشد. همچنین در میان گروه‌های تحصیلی «علوم انسانی و هنر» نیز بیشترین خروج از کشور مربوط به سال ۱۳۸۶ و با رقم به ترتیب ۲۸ و ۴ درصد می‌باشد.

بطور کلی در میان سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ که داده‌های در دسترس قابلیت اتکای بالایی دارند، در رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور بصورت تفکیکی در گروه تحصیلی علوم ریاضی و فنی

نمودار ۱۸۷- وضعیت خروج رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور سراسری بصورت تفکیکی در گروه‌های تحصیلی مختلف در بازه زمانی ۱۳۸۰-۱۳۹۴

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

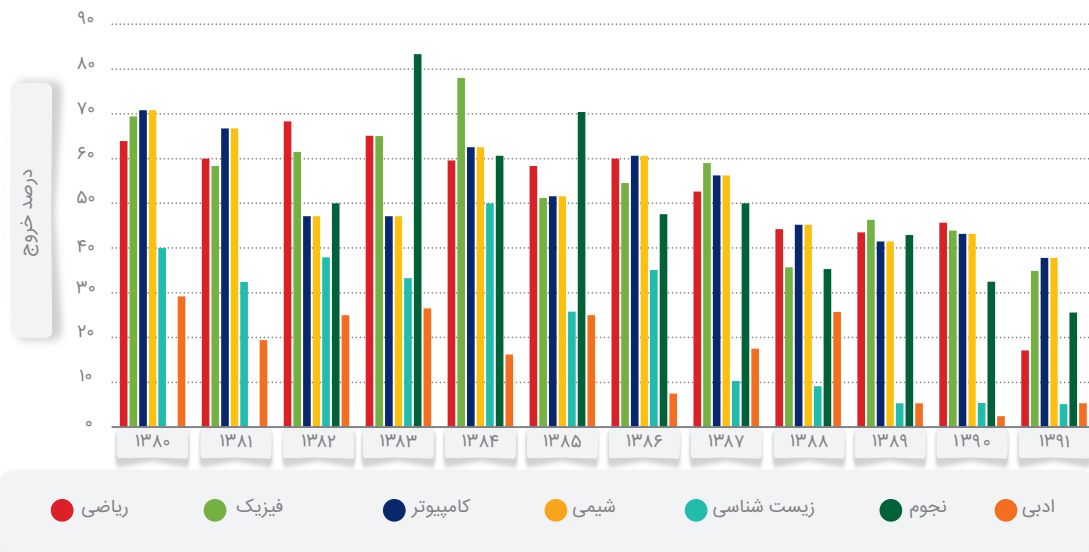

نمودار ۱۸۸- سهم گروه‌های تحصیلی مختلف از میزان خروج افراد در جامعه تجمیعی رتبه‌های زیر هزار کنکور سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴
منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹) درصد

وضعیت خروج برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی در بازه زمانی ۱۳۸۰- ۱۳۹۱

به برگزیدگان سال ۱۳۸۲ و با رقم ۶۸ درصد است. بیشترین وضعیت خروج در جامعه المپیادی‌های رشته فیزیک مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۴ و با رقم ۷۸ درصد بوده است.

نمودار زیر وضعیت خروج از کشور برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی در رشته‌های مختلف تحصیلی در بازه زمانی ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ را نشان می‌دهد. بر همین اساس، بیشترین آمار خروج در میان جامعه المپیادی‌های رشته ریاضی مربوط

نمودار ۱۸۹- مقایسه درصد خروج برگزیدگان برتر المپیاد در گروه‌های تحصیلی مختلف
منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

نمودار ۱۹۰- میانگین نرخ خروج سالیانه برگزیدگان المپیادی‌ها در کلیه رشته‌ها در سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

همچنین مقایسه میانگین نرخ خروج برگزیدگان المپیادهای ریاضی، فیزیک، شیمی، کامپیوتر، نجوم و زیست‌شناسی در بازه زمانی ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ نشان می‌دهد که بیشترین نرخ خروج زمانی برای برگزیدگان المپیادی در کلیه گروه‌ها مربوط به سال ۱۳۸۴ با نرخ خروج ۵۹ درصد بوده است.

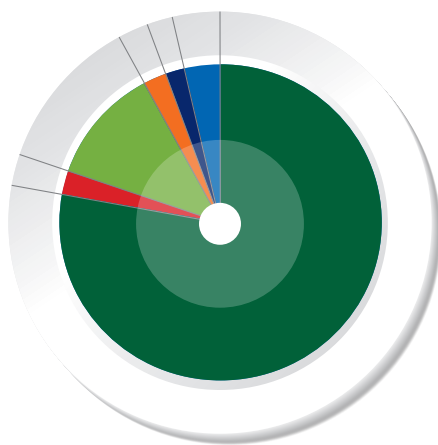
در سایر رشته‌ها بیشترین نرخ خروج به ترتیب در المپیاد نجوم مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۳ (۸۳ درصد) در المپیاد کامپیوتر مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۰ (۷۱ درصد)، در المپیاد شیمی مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۰ (۷۱ درصد)، در المپیاد زیست‌شناسی مربوط به برگزیدگان سال ۱۳۸۴ (۶۱ درصد) و نهایتاً در المپیاد ادبی مربوط به سال ۱۳۸۰ (۲۹ درصد) بوده است.

چشم اندازی بر وضعیت کلی ماندگاری و خروج رتبه‌های برتر کنکور و المپیادی‌ها از کشور

• همچنین با تجمیع کلیه برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی در کلیه گروه‌ها در با زمانی زمانی ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ در یک جامعه آماری تجمیعی مشاهده می‌شود که ۵۷ درصد از افراد متعلق به این جامعه آماری مقیم داخل کشور هستند و ۴۳ درصد ساکن خارج هستند که در این میان سهم گروه تحصیلی «علوم ریاضی و فنی» از سایر گروه‌ها بیشتر و در حدود ۱۲ درصد است.

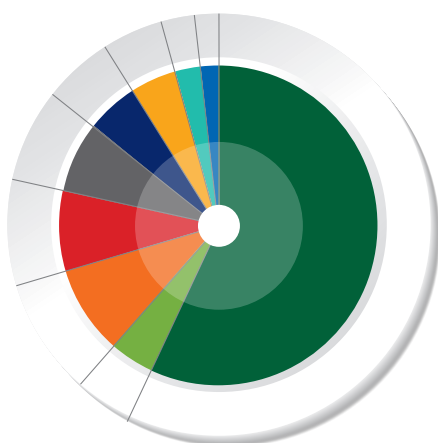
• بطور کلی با تجمیع کلیه دارندگان رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ کنکور سراسری در کلیه رشته‌ها در بازه زمانی ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴ در یک جامعه آماری تجمیعی مشاهده می‌شود که ۷۸ درصد از افراد این جامعه آماری مقیم داخل هستند و ۲۲ درصد ساکن خارج هستند که در این میان سهم گروه تحصیلی «علوم ریاضی و فنی» از سایر گروه‌ها بیشتر و در حدود ۱۲ درصد است.

۷۸	مقیم داخل
۱۱٫۵	خروج گروه علوم ریاضی و فنی
۳٫۵	خروج گروه هنر
۲٫۷	خروج گروه علوم تجربی
۲٫۵	بازگشتی
۱٫۸	خروج گروه علوم انسانی

نمودار ۱۹۱- وضعیت کلی خروج و ماندگاری رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰۰ تر چهار گروه کنکور (برگزیدگان ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴) -

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

۵۷	مقیم داخل
۹	خروج المپیاد ریاضی
۸٫۱	خروج المپیاد فیزیک
۷٫۲	خروج المپیاد کامپیوتر
۵٫۴	خروج المپیاد شیمی
۴٫۵	خروج المپیاد نجوم
۴٫۴	بازگشتی
۲٫۷	خروج المپیاد زیست شناسی
۱٫۷	خروج المپیاد ادبیات

نمودار ۱۹۲- وضعیت کلی خروج و ماندگاری گروه‌های مختلف المپیادهای دانش‌آموزی (برگزیدگان ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱)

منبع: (بنیاد ملی نخبگان، ۱۳۹۹)

بخش دو نگاهی به وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی

فصل دهم

گزینه‌های سیاستی پیش روی ایران در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی

پیشنهادات سیاستی برای کشور ایران در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی

اما متأسفانه در کشور ایران با توجه به اینکه سالیان طولانی در معرض مهاجرت‌های بین‌المللی قرار داشته است، به این حوزه به شکل نظام‌مند و فرصت‌محور توجه جدی نشده است. به همین خاطر نگاه دولتمردان و سیاستگذاران به مهاجرت غالباً از زاویه نقطه ضعف و یا تهدید بوده و کماکان به این پدیده با رویکرد قهری و غیر سازنده رفتار می‌شود. توجه به این نکته ضروری است که تبدیل چالش‌های مهاجرت به فرصت نیازمند گذر از رویکرد سلبی "فرار مغزها" به رویکرد ایجابی "چرخش نخبگان" و برنامه‌ریزی برای استفاده از ظرفیت تمام نیروهای انسانی مستعد در داخل و خارج از کشور است. در همین راستا بسیاری از کشورهای دنیا با درک صحیح از پویایی مهاجرت‌های بین‌المللی، در حال برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های منسجم برای جذب سرمایه‌گذاران، سرمایه‌های انسانی خلاق و نوآور، تبادل دانشجویان و تحصیل‌کردگان، درگیر کردن جوامع دایاسپورای خارج از کشور و تقویت رویکرد چرخش نخبگان برای دستیابی به اهداف بلند پروازانه توسعه‌ای خود هستند.

بر همین اساس، در این بخش تلاش شده است تا با در نظر گرفتن واقعیات آماری و وضعیت فرستندگی و گیرندگی کشور ایران در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی که به تفصیل در فصل‌های پیش‌مورد بررسی قرار گرفت، مهم‌ترین نقاط نیازمند سیاستگذاری در حوزه‌های مختلف مهاجرت اعم از: جابجایی‌های دانشجویی، مهاجرت‌های کاری - اقتصادی، مهاجرت‌های اجباری و پناجویی و همچنین مهاجرت‌های بازگشتی به اختصار تبیین شوند.

کشور ایران به دلایل مختلف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و همچنین به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک خاص آن از منظر جابجایی‌های بین‌المللی به عنوان یک کشور فرستنده، ترانزیت و گیرنده‌ی مهاجر شناخته می‌شود. در واقع کشور ایران واجد ویژگی مهاجرفرستی هست و دارای جمعیت چند میلیونی دایاسپورای ایرانی در خارج از کشور است. همزمان این کشور دارای ویژگی مهاجرپذیری نیز هست و جمعیت بزرگی از پناهندگان و مهاجران قانونی و فاقد مدرک افغانستانی را میزبانی می‌نماید. دو ویژگی فوق‌الذکر با در نظر گرفتن این واقعیت که بسیاری از مهاجران آسیایی از مسیر ترانزیتی کشور ایران تلاش می‌کنند تا از مرزهای ترکیه خود را به اروپا برسانند، لزوم توجه به حکمرانی مهاجرت، تدوین چارچوب سیاستی و تقویت ساختارهای نهادی در حوزه مهاجرت در کشور را بیش از پیش برجسته ساخته است.

عدم وجود ثبات سیاسی و اقتصادی در کشورهای همسایه‌ی ایران و عدم وجود فرصت‌های کافی در داخل کشور برای بهره‌مندی از ظرفیت تمام نیروی انسانی داخل کشور و همچنین قرار گرفتن کشور در شرایط تحریم و تنگنای اقتصادی نیازمند بکارگیری راه‌حل‌های خلاقانه‌ای در حوزه جابجایی‌های بین‌المللی سرمایه انسانی در کشور ایران است که تاکنون کمتر به آن توجه شده است. چرا که اکثر کشورهای دنیا به پدیده مهاجرت به عنوان قطعه‌ای از پازل توسعه نگاه می‌کنند و سعی می‌کنند تا چالش‌ها و تهدیدهای مهاجرتی را به فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی و حتی سیاسی ناشی از آن تبدیل کنند.

سیاستگذاری در حوزه جابجایی بین‌المللی دانشجویان

یکی از زمینه‌های رقابتی دانشگاه‌های سراسر جهان «بین‌المللی بودن» دانشگاه‌های یک کشور و دانشجویان جهت تبادل دانشجو و چرخش نخبگان در راستای بهره‌مندی از منافع مادی و علمی آن است. چنانچه این امر به‌عنوان یکی از رویکردهای سیاستی مدنظر سیاستگذاران این حوزه باشد، می‌بایست ساختارهای داخلی جهت پذیرش دانشجویان خارجی و بازگشت و ادغام مجدد دانشجویان ایرانی از خارج از کشور تغییر یابد. اما بررسی عملکرد و سیاست‌های دولت ایران در سال‌های گذشته پیرامون جابجایی دانشجویان و تحصیل‌کردگان و دانشجو به خارج از کشور نشان می‌دهد که در سایه نبود سیاست‌های منسجم و بلندمدت و رویکرد منفعلانه در حوزه‌های نگهداشت، جذب، ارسال و بازگشت دانشجویان ایرانی و خارجی، مهاجرت‌های موقت و دائم این افراد به‌صورت خودکار انجام شده است. بنابراین، ضروری است که مسئولان ضمن شفاف‌سازی و اتخاذ رویکرد فراگیر و منسجم در این حوزه، تغییرات لازم را در حوزه‌های ساختار نهادی و قوانین اجرایی در راستای مدیریت جریان‌های ورودی و خروجی دانشجویان مدنظر قرار دهند.

پیشنهاد اصلی در خصوص خروج دانشجویان و تحصیل‌کردگان ایرانی بر اساس بررسی‌های صورت گرفته، تقویت رویکرد «چرخش نخبگان» در کنار در نظر داشتن سیاست نگهداشت و تلاش برای حفظ دانشجویان ایرانی است. با توجه به تعداد و موقعیت افرادی که در سال‌های گذشته برای مهاجرت تحصیلی و کاری در حوزه‌های پژوهشی به کشورهای دیگر اقدام کرده‌اند، لازم است سیاست‌های بازگشت و بازبهره‌مندی (استفاده از ایرانیان مهاجر از راه دور) نیز مورد توجه قرار گیرد.

تقویت برنامه‌های تبادل دانشجو خصوصاً در رشته‌های علمی و فناوری‌های موردنیاز کشور و تقویت فرصت‌های مطالعاتی در خارج از کشور نیز می‌تواند به تقویت رویکرد چرخش نخبگان و انتقال دانش و ایده‌های نو از مسیر مهاجرت‌های چرخشی و بازگشتی (موقت و دائم) به کشور کمک نماید. در نبود برنامه‌ها و سیاست‌های چرخش نخبگان، جریان خروج تحصیلی در کشور دچار وضعیت نابسامانی شده است.

یکی از نکات حائز توجه در زمینه‌ی مهاجرت‌های تحصیلی در ایران این است که جریان خروج دانشجویان و تحصیل‌کردگان از کشور، عمدتاً به‌صورت خودکار و بدون اتکا به یک برنامه‌ی راهبردی یا سیاست مدون و یا نظارت نهادهای رسمی اتفاق افتاده است. فرآیند اخذ پذیرش بسیاری از دانشجویان و ادامه تحصیل در دانشگاه‌های خارجی در یک محیط برآمده از تمایلات فردی و تحت تاثیر فضای رانشی عوامل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی داخلی و همچنین فضای کشتی برنامه‌های جذاب دانشگاه‌ها در کشورهای مقصد صورت می‌گیرد. همچنین در کنار عوامل فوق، فرآیند مهاجرت تحصیلی دانشجویان تا حدی تحت سیطره فضای انتفاعی تجاری موسسات دانشجویفرست است که بعضاً موجب تحمیل هزینه‌های اضافی و ارائه اطلاعات نه چندان دقیق، بخصوص در زمینه‌ی ظرفیت‌های بازار کار کشورهای مقصد، بعد از فارغ‌التحصیلی به دانشجویان شده است. بنابراین این نیاز احساس می‌شود که در مورد جریان خروجی دانشجویان از طریق نهادهای معتبر و غیرتجاری به دانشجویان اطلاعات مفید از بازار کار، پس از فراغت از تحصیل در کشورهای مقصد ارائه شود. در خصوص جذب دانشجویان خارجی نیز متأسفانه رویکرد کشور تاکنون، بیش‌تر منفعلانه بوده است. برای مثال اکثر دانشجویان خارجی که در ایران تحصیل می‌کنند از نسل دوم و سوم افغانستانی‌هایی هستند که در ایران متولد و بزرگ شده‌اند و تحصیلات دانشگاهی خود را در ایران به اتمام رسانده‌اند؛ یعنی عملاً دانشگاه‌های کشور در جذب این دانشجویان دخالتی نداشته‌اند. با در نظر داشتن منافع حاصل از جذب دانشجویان بین‌المللی از جمله ایجاد شغل و توسعه اقتصادی در کشور میزبان و افزایش قدرت نرم در کشورهای مبدأ دانشجویان، همچنین با توجه به منافع حاصل از نرخ تبدیل ارز آورده دانشجویان بین‌المللی، پیشنهاد می‌شود ایران رویکرد جذب و پذیرش مدیریت شده‌ی دانشجویان بین‌المللی را پیش بگیرد. این امر با توجه به این که ایران در حال حاضر با معضل خالی ماندن صندلی‌های دانشگاه‌ها و تهدید از بین رفتن مشاغل ایجاد شده در آموزش عالی روبه‌رو است، یکی از راه‌حل‌های مناسب اقتصادی و استفاده از زیرساخت‌های آموزش عالی کشور خواهد بود.

کلی رشد و افول جمعیت و کمیت و کیفیت نیروی انسانی در سن کار از مهمترین نیازمندی‌ها است. همچنین داده‌های آماری مربوط به مهاجران خروجی، کانال‌های مهاجرتی آنان، کشورهای اصلی مقصد و گروه‌های عمده شغلی و بسیاری از داده‌ها و شواهد خرد و کلان از دیگر ضروریات این حوزه است که بدون جمع‌آوری و تحلیل مستمر آنها سیاست‌گذاری و تنظیم‌گیری متناسب با اقتضائات و تحولات داخلی و جهانی و بررسی و ارزیابی نتایج مداخلات حاکمیتی در این حوزه ناممکن است.

لازم به ذکر است که بخش‌های مهمی از داده‌ها و اطلاعات مهاجرتی در کشور در این حوزه مخدوش است (برای مثال تعداد ایرانیان ساکن کشورهای مقصد)، و یا اینکه این گونه آمار کلیدی تولید نمی‌شود (مانند شاخص‌های خروجی بازار کار مهاجرین در مقایسه با نیروی کار بومی). همچنین دوره‌های زمانی کامل و صحیحی از اطلاعات مهاجران وجود ندارد. با توجه به شواهد و داده‌های اندک موجود برخی چالش‌ها و گزینه‌های سیاستی مورد نیاز در حوزه حکمرانی مهاجرت‌های اقتصادی و کاری در ایران برای مهاجران خروجی و ورودی، در ادامه مورد اشاره قرار گرفته است.

سیاست‌گذاری پیرامون مهاجران خروجی از ایران

• تسهیل قوانین تابعیت و اقامت برای بهره‌گیری حداکثری از ظرفیت ایرانیان خارج از کشور

با وجود اینکه چالش تابعیت مضاعف در اکثر کشورهای جهان وجود دارد و بسیاری از کشورها آن را به رسمیت نمی‌شناسند، ولی عمدتاً راه‌حلهایی را برای بهره‌گیری کاربردی از مهاجران با تابعیت مضاعف خود اندیشیده‌اند. اولین سطح راه‌حل‌ها برای این کشورها، استفاده از الگوی تابعیت موثر است؛ به این معنی که تابعیت محل اقامت مورد علاقه‌ی فرد را تابعیت موثر برای آن فرد می‌دانند. در این الگو در بهره‌مندی فرد از حقوق اجتماعی و فردی جامعه محدودیتی ایجاد نشده و در مراجعت به محل تابعیت دیگر هم از مواهب شهروندی آنجا بهره می‌گیرد. البته الگوهای دیگری نیز مانند صدور کارت شهروندی خاص خارج‌نشینان، جهت رهایی از مشکل حقوقی تابعیت دوگانه در قوانین اصلی کشورها وجود دارد؛ که در واقع ارائه نوعی از تابعیت خاص به شهروندان دو یا چند تابعیتی است که طبق قوانین اصلی با مشکل تابعیت

توجه به موضوع ادغام اجتماعی، پس از مرحله پذیرش دانشجویان خارجی برای جذب بیشتر و اتخاذ سهم بیشتری از بازار دانشجویان بین‌المللی دارای اهمیت است. برخورداری از امنیت، حقوق مدنی و اجتماعی متناسب، دسترسی به خدمات اجتماعی از جمله خدمات بانکی و درمانی و امکان ورود به بازار کار در حین یا پس از تحصیل از جمله مهم‌ترین عوامل تسهیل ادغام اجتماعی دانشجویان بین‌المللی است. لازم به ذکر است دولت‌ها در خصوص اعطای مواردی از جمله حق اقامت موقت یا دائم پس از فارغ‌التحصیلی یا دریافت پروانه کار که به نوعی امتیاز تلقی می‌شوند، بنا بر سیاست‌های کلان و هدف اصلی خود از پذیرش دانشجویان خارجی تصمیم می‌گیرند. بنابراین، پیشنهاد می‌شود جهت انتخاب رویکرد سیاستی کشور در موارد مذکور، نخست هدف اصلی ایران از جذب دانشجویان بین‌المللی و تعداد مطلوب دانشجویان خارجی که بتوانند پس از تحصیل در ایران اجازه اقامت دریافت کنند، مشخص شود.

در نهایت ایجاد پایگاه داده‌ای به روز از وضعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور و دانشجویان خارجی ساکن ایران یکی از مهم‌ترین ملزوماتی است که کشور را در جهت حکمرانی مبتنی بر داده در موضوع مهاجرت‌های دانشجویی در هر دو جریان ورودی و خروجی یاری خواهد کرد. به عبارت دیگر فقدان چنین پایگاه داده‌ای باعث می‌شود که استفاده از ظرفیت دانشجویان در داخل و خارج از کشور با مشکل اساسی در مسیر سیاست‌گذاری روبرو شود.

سیاست‌گذاری در حوزه مهاجرت‌های کاری- اقتصادی

امروزه تنظیم‌گری و سیاست‌گذاری دولت‌ها در حوزه‌های مختلف حکمرانی مبتنی بر داده و اطلاعات کامل و متکی بر شواهد انجام می‌شود. تنظیم‌گری و سیاست‌گذاری در حوزه اتباع خارجی و مهاجران به ویژه در حوزه‌ی مهاجرت‌های اقتصادی و نیروی کار مهاجر، به شدت تحت تأثیر شرایط کلان اقتصادی کشورها و شاخص‌ها و خروجی‌های بازار کار قرار دارد. برنامه‌ها و سیاست‌های مهاجرتی برای آنکه پویایی متناسب با تحولات شرایط کلان اقتصادی را داشته باشد و با سیاست‌های بازار کار کشور هماهنگ باشد، نیازمند داده‌ها و اطلاعات کافی از خروجی‌های بازار کار افراد بومی و مهاجر است. در همین راستا، بررسی ساختار بازار کار کشور و شناخت نیازهای مهارتی موقتی و دائمی آن، تحلیل روندهای میان‌مدت و بلندمدت

داخلی، رصد تغییرات در برنامه‌ها و سیاست‌های کشورهای مقصد مهاجران ایرانی، طراحی دوره‌های شناسایی مهارت‌ها و مدارک با ایجاد ارتباطات رسمی با بازار کار کشورهای مقصد، طراحی موافقت‌نامه‌های لازم میان کشورهای موردنظر و ایران در کاهش هزینه‌های مهاجرت‌های نیروی کار و کمک به ادغام آن‌ها در بازار کار مقصد و همچنین ایجاد پیوند و ارتباط با کشور و محافظت از حقوق نیروی کار ایرانی در خارج از کشور موثر باشد.

• ایجاد مشوق‌های لازم و طراحی کانال‌های فعال ارسال وجوه و سرمایه‌گذاری در کشور

برنامه‌ی مشخصی برای بهره‌مندی از هر سه گروه سرمایه‌گذاران و کارآفرینان، نیروی کار متخصص و ماهر، و نیروی کار کم‌مهارت و نیمه‌ماهر مهاجران ایرانی در خارج از کشور، وجود ندارد. از مرحله‌ی مهاجرت و انتخاب مقصد، حمایت در کشور مقصد، حفظ ارتباط و پیوندها و بهره‌مندی از منابع و شبکه‌ها، هنگام اقامت در خارج، ایجاد شرایط و گزینه‌های مناسب برای بازگشت یا ارتباط اقتصادی کاری با داخل، برای هر سه گروه نیازمند برنامه‌ها و فعالیت‌هایی از سوی حاکمیت و در کنار آن سایر نهادهای اجتماعی است. در حالیکه بحران ارزی در ایران، سرمایه‌گذاری ارزی در داخل را تا حد زیادی جذاب نموده است، ایجاد مشوق‌های لازم سرمایه‌گذاری در ایران در بخش‌های مورد حمایت می‌توانست یک گزینه جذاب برای سرمایه‌گذاری ایرانیان خارج از کشور باشد ولی فعالیت موثری در این زمینه انجام نشده است. پاکستان از جمله کشورهایی است که در این زمینه تجربیات مناسبی دارد و با ایجاد کانال‌های ویژه پست پولی، برخی مشکلات و هزینه‌های ارسال وجوه را کم کرده است. همچنین کشور هندوستان با حذف مالیات بر وجوه بازگشتی مهاجران یا کشور مکزیک با تعریف «کارت ویژه شهروندی» و معرفی فرصت‌های سرمایه‌گذاری خاص برای مکزیک‌های خارج از کشور تلاش‌های خوبی در این حوزه انجام داده‌اند و به موفقیت‌های خوبی نیز دست یافته‌اند. راهکارهای کشور کوبا هم در خصوص روش‌هایی که در شرایط تحریم برای تسهیل ارسال وجوه استفاده کرده است، می‌تواند درس‌آموز باشد. همچنین فناوری‌های جدیدی مانند رمز ارزها بدون هیچ محدودیتی در شرایط کشور ما برای طراحی گزینه‌های جدید بهره‌مندی از وجوه و سرمایه‌گذاری می‌تواند مورد توجه قرار گیرد.

مواجه هستند. نکته قابل توجه در این زمینه، آن است که اگر کشور ایران قصد استفاده حداکثری از اتباع ایرانی مقیم خارج اعم از نسل دوم و سوم مهاجران و یا کسانی که خود اقامت یا تابعیت کشور دیگری را اخذ کرده‌اند، داشته باشد، باید به گونه‌ای این اطمینان خاطر را برای آنها فراهم آورد که موقعیت قانونی آنها مورد پذیرش و شناخته شده است و جرم‌انگاری مستقیم یا غیرمستقیم در مورد این افراد صورت نمی‌گیرد.

• توجه به سیاست‌های منطقه‌ای و قاره‌ای بازار کار

در حال حاضر تمرکز بخش مهمی از مهاجران ایرانی در منطقه آمریکای شمالی و اروپای غربی است، این در حالی است که به دلیل چالش‌ها و سیاست‌های متضاد میان ایران و این کشورها، مداخلات فعال و رسمی سیاستی در حوزه مهاجران و همچنین تبادلات مالی و دانشی فردی مهاجران ایرانی با داخل به دلیل سختگیری‌های اعطای ویزاهای ورود و خروج چندگانه یا تحریم و محدودیت جابه‌جایی‌های مالی رسمی به سختی امکان‌پذیر است. به نظر می‌رسد با توجه به اهداف و سیاست‌های فعال منطقه‌ای ایران و همچنین نگاه استراتژیک آن به شرق و منطقه‌ای اوراسیا، تنظیم سیاست‌های مهاجرتی و تبادلات نیروی انسانی با مناطق دارای اهداف مشترک استراتژیک و هدف اقتصادی، ضروری به نظر می‌رسد. تنظیم مقابله نامه‌های تبادل نیروی کار بصورت مستقل یا به عنوان بخشی از توافقنامه‌های اقتصادی، و همچنین بورسیه‌های مهارتی معین با توجه به اهداف انتقال و تبادل فناوری کشور می‌تواند به عنوان برنامه تبادل نیروی انسانی منطقه‌ای کشور مورد توجه جدی قرار گیرد.

• ایجاد مرکز شناسایی و پیش‌بینی بازار کار جهانی و داخلی

هم اکنون در بازار کار ایران به دلیل عدم تناسب بین نظام آموزشی و برنامه‌های توسعه و کسب و کار، بالاترین درصد بیکاری در میان فارغ‌التحصیلان دانشگاهی و به‌ویژه فارغ‌التحصیلان کارشناسی و در رشته‌های فنی-مهندسی و کشاورزی است. این عدم تقارن در بازار کار در کوتاه‌مدت می‌تواند با استفاده از روش‌های رسمی ارسال نیروی کار موقت به کشورهای هدف تا حدی حل شود. بهره‌مندی تنظیم شده از بازار کار جهانی کار می‌تواند در جهت کاهش فشار بازار استفاده شود. این مرکز می‌تواند با شناسایی ویژگی‌های بازارهای مقصد از نظر تطابق با مهارت‌ها و توانمندی‌های نیروی کار

در خصوص معرفی فرصت‌های سرمایه‌گذاری و ایجاد تسهیلات برای سرمایه‌گذاری ایرانیان خارج از کشور نیز فعالیت مناسبی انجام نشده است. البته اتاق‌های بازرگانی استانی معمولاً موظف به طراحی برنامه‌های توجیهی و معرفی آن به سرمایه‌گذاران هستند، ولی روش اجرایی آن تا کنون نتوانسته به خوبی از ظرفیت ایرانیان خارج از کشور بهره‌گیری نماید.

• توسعه کانال‌های رسمی مهاجرت اقتصادی

محدودیت کانال‌های رسمی مهاجرت اقتصادی برنامه‌ریزی شده، به‌ویژه برای نیروی کار با مهارت پایین موجب مهاجرت نامنظم این گروه از افراد می‌شود، یا باعث می‌شود مهاجرت‌های تحصیلی با اهداف عمدتاً اقتصادی در میان قشر تحصیلکرده یا حتی مشغول به کار مشاهده شود. برنامه‌ریزی و طراحی کانال‌های مهاجرت موقت کاری از سوی دولت‌ها به‌ویژه در زمان فشارهای اقتصادی، روشی هوشمندانه برای مدیریت و کنترل این مهاجرت‌ها است که متأسفانه با وجود تلاش‌هایی که وزارت کار ایران در سال‌های اخیر در این خصوص انجام داده، چندان موفق نبوده است. به دلیل عدم پیش‌بینی صحیح از بازار کار کشور در میان مدت برای گروه‌های مختلف مهارتی و عدم شناسایی نیازها و ویژگی‌های بازارهای جهانی، توانایی فنی و اجرایی ایجاد تطابق و طراحی گزینه‌های مناسب و هدایت نیروی کار مازاد کشور جهت بهره‌مندی از بازار کار جهانی وجود نداشته است و بسیاری از افراد در جستجوی فرصت‌های بهتر با دانش و آگاهی اندک و از روش‌های غیر متعارف هزینه‌های بسیاری بالایی را متحمل شده‌اند. جابه‌جایی نیروی کار ایرانی به کردستان عراق، عمدتاً به صورت غیررسمی انجام می‌شود. اخیراً تفاهم‌نامه‌ای میان وزارت کار ایران و عراق برای جابه‌جایی رسمی نیروی کار امضا شده است که هنوز به مرحله اجرا در نیامده است.

• آموزش استانداردها و رویه‌های نمونه‌های موفق کاریابی‌های تراز جهانی

طبق آمارهای موجود، در حال حاضر قریب به ۱۳۶ موسسه کاریابی با مجوز بین‌المللی در کشور وجود دارد که در حوزه ارسال نیروی کار به خارج فعال هستند. این کاریابی‌ها که اکثراً در کشورهای هدف خود دفتر مستقر ندارند و شوربختانه بعضاً از دانش تخصصی و صلاحیت کافی در شناسایی ویژگی‌های

بازار کار هدف و هدایت صحیح نیروی کار برخوردار نیستند، در ارسال نیروی کار به خارج، هزینه‌های بالایی به افراد تحمیل می‌کنند، درحالی که کارایی زیادی ندارند. با وجود اینکه استانداردهای معینی از سوی سازمان بین‌المللی مهاجرت و سازمان بین‌المللی نیروی کار برای کاریابی‌های بین‌المللی طراحی شده و گاهی دوره‌های آموزشی هم برای این کاریابی‌ها از سوی دفتر مربوطه در وزارت کار برگزار می‌شود، ولی این کاریابی‌ها هنوز به شیوه سنتی و در تناسب با استانداردهای روز به صورت غیرحرفه‌ای عمل می‌کنند.

این کاریابی‌ها باید قادر باشند تا در تعامل با شرکت‌های بزرگ و سازمان‌های بین‌المللی در سایر کشورها گزینه‌های مناسب برای ارسال نیروی کار ایرانی را طراحی کنند و این گزینه‌ها پس از تایید مقام مسئول در وزارت کار از طریق کاریابی مربوطه به متقاضیان معرفی شود و روند تطابق توانمندی‌ها و ارسال نیروی کار و پس از آن نیز روند ادغام اولیه نیروی کار پیگیری شود. لیکن به جز تعداد بسیار معدودی، هیچ یک از کاریابی‌های کشور این توانمندی را ندارند. همچنین از روش‌های مدرن و حرفه‌ای برای رصد شغلی افراد فرستاده شده، استفاده نمی‌کنند. همگی این فرایندها در مرحله اول نیازمند آموزش و سپس نیازمند نظارت بر حسن اجرا از سوی مقام مسئول است.

• نیاز به آگاهی‌رسانی و نظارت تنظیم‌گرانه بر قراردادهای فعالیت‌های موسسات مهاجرتی

موسسات مهاجرتی گاهی با معرفی روش‌های مهاجرتی با احتمال موفقیت پایین در رسیدن فرد به اهداف خود و رها کردن فرد پس از ورود اولیه وی به کشور خارجی و بدون اینکه هیچ یک از اهداف خود در دسترسی به بازار کار و اقامت در کشور هدف برای او مهیا شود، هزینه‌های مالی و اجتماعی بالایی به فرد تحمیل می‌کنند. این افراد اغلب نه برای بازگشت به وطن خود، انگیزه و علاقه‌ای دارند و در نه کشور مقصد که به درستی و با توجه به شرایط آن‌ها انتخاب نشده است، موفق می‌شوند.

نظارت بر قراردادهای و فعالیت‌های این موسسات، رتبه‌بندی آن‌ها با توجه به ارزیابی‌های مشتریان و ابطال پروانه‌ی فعالیت متخلفین از فعالیت‌های نظارتی و تنبیهی است که باید با جدیت بیشتری مورد پیگیری قرار گیرد. همچنین کمک به این شرکت‌ها در طراحی فرایندهای مفید برای مهاجران و

۱. پژوهشکده سیاستگذاری شریف، ۱۳۹۶، سیاست‌های چرخش نخبگان

درخواست فعالیت در رشته خاصی داشته باشد بالاجبار کارت اشتغال در رشته دیگر دریافت نمی‌کند و در صورتی که کارفرما درخواست کار با فرد مورد نظر را داشته باشد برای فرد مورد نظر پروانه اشتغال صادر می‌شود.

• تدوین برنامه کوتاهمدت میان مدت و بلندمدت بکارگیری نیروی کار خارجی در کشور

هر بازاری از جمله بازار نیروی کار هنگامی زنده و رو به رشد است که در آن پویایی صادرات و واردات جریان داشته باشد. صادرات نیروی انسانی به معنای سرریز نیروی انسانی خارجی در سایر بازارهای جهانی گاهی به منظور سرمایه‌گذاری و آموزش و بازگشت سرمایه در آینده است. واردات نیروی انسانی به معنای تامین ارزشمندترین عنصر تولید با هزینه‌های کمتر آموزش و ... از سایر بازارها و به صورت آماده است. در صورتی که برنامه توسعه صنعتی و اقتصادی اجتماعی کشور مشخص باشد، نیازمندی‌های کوتاهمدت، میان‌مدت و بلندمدت اقتصاد کشور به نیروی انسانی و امکان تامین آن از داخل یا خارج از کشور تعیین می‌شود. این نیروی انسانی مورد نیاز می‌تواند گاهی تامین نیروی کار با مهارت پایین مورد نیاز در بخش‌های مختلف اعم از ساخت و ساز مسکن به نیروی کارگر ساده خارجی (برای مثال اتباع افغانستانی) باشد. گاهی نیز می‌تواند به شکل استخدام و بکارگیری متخصصان یا مدیران تراز اول شرکت‌های پیش رو برای نوسازی بخش‌های صنعتی و خدماتی باشد و گاهی نیروی انسانی با مهارت متوسط برای کار در برخی از رده‌های شغلی معمول، همانند بخش پتروشیمی باشد. لیکن باید چشم‌انداز و راهبرد نیازمندی‌های بازار کار تدوین شده و بصورت شفاف در دسترس و دید بخش بازار کار جهانی مورد نظر برای مشارکت در بازار کار ایران باشد.

• ایجاد جریان مستمر رسمی نیروی کار فصلی رسمی بین ایران و افغانستان

گرچه مطالعات بازار کار در خصوص نیروی کار اتباع خارجی (بطور خاص اتباع افغانستانی) در ایران، به طور کامل انجام نشده است ولی بررسی‌های اولیه نشان می‌دهد که بخش مهمی از این نیروی کار که در مشاغل با مهارت پایین مشغول به فعالیت هستند، اغلب در بخش‌هایی به کار مشغولند که کمترین نرخ بیکاری در میان ایرانیان وجود دارد (نرخ بیکاری در میان افراد زیر دیپلم در سرشماری سال ۹۵ کمتر از ۱۰ درصد

همزمان تسهیل‌کننده درآمدزایی آن‌ها، در تغییر مدل درآمدی و بهبود فرایندهای اصلی آن‌ها می‌تواند مفید باشد.

آگاهی‌رسانی به مخاطبان و مشتریان این شرکت‌ها در مورد توانمندی‌ها و ظرفیت‌های آن‌ها با رتبه‌بندی این شرکت‌ها، اعلام تخلفات و شکایات واصله از آن‌ها و حیطه اختیارات و توانمندی‌های آن‌ها و شفاف‌سازی تعداد درخواست‌ها و موفقیت‌های هر یک در کاهش آسیب‌ها بسیار موثر است.

سیاستگذاری پیرامون مهاجران ورودی به ایران

جریان ورودی نیروی کار خارجی به ایران اکثراً اتباع خارجی فاقد مدرک هستند که با مهارت پایین یا فاقد مهارت وارد کشور می‌شوند و به‌عنوان کارگر ساده مشغول به کار می‌گردند. این افراد از آنجا که فاقد مدارک هویتی هستند و در ایران به‌صورت غیرقانونی کار می‌کنند از بسیاری از حقوق و محافظت‌های استاندارد نیروی کار مهاجر برخوردار نیستند. با وجود اینکه اطلاع کاملی از تعداد این افراد فاقد مدرک در کشور وجود ندارد، ولی جریان خروج سالانه آن‌ها از کشور و ورود به کشور افغانستان از طریق دفاتر سازمان ملل در مبادی ورود به کشور افغانستان ثبت می‌شود. این آمار نشان می‌دهد که گرچه این خروج عمدتاً تحت تاثیر شرایط اقتصادی سیاسی ایران و افغانستان تغییر می‌کنند، ولی به طور متوسط جریان خروج ۵۰۰ هزار نفری از کشور وجود دارد که اگر به همین میزان نیروی کار فاقد مدرک هم به کشور وارد شود، در واقع سالانه گردش حداقلی ۵۰۰ هزار نفر نیروی کار فاقد مدرک فصلی در کشور وجود دارد، البته تکرار این چرخه در سال‌های متمادی، نشان‌دهنده کشش بازار کار ایران و کارفرمایان ایرانی برای این نیروی کار ارزان قیمت و سخت‌کوش است.

بخش دیگری از نیروی کار خارجی در ایران افراد با پاسپورت و ویزای کار هستند که بنا بر قانون اشتغال اتباع خارجی در کشور از طریق کمیته‌های استانی ویزای کار دریافت کرده‌اند. در سال‌های اخیر دریافت کارت اشتغال برای اتباع خارجی دارای مدرک به روش‌های ساده‌تر و در گستره مشاغل بیشتری انجام می‌شود. با وجود آنکه بر اساس قانون، لیست مشاغل مجاز برای کار اتباع خارجی مشخص است و سایر افراد باید بنا به قانون از کمیته‌های اشتغال استانی اجازه کار و پروانه اقامت بگیرند ولی این گستردگی در مشاغل هم‌اکنون اتفاق افتاده است، به نقل از مدیر کل اشتغال وزارت کار هر فردی که

بوده است). برای اینکه نیروی کار ایرانی بتواند با نیروی کار ارزان قیمت و سخت‌کوش اتباع خارجی (افغانستانی) رقابت بهتری داشته باشد، باید به نیروی کار افغانستانی در ایران رسمیت داده شود و این افراد از پوشش بیمه و سایر حفاظت‌های نیروی کار بهره‌مند باشند تا در مقایسه با نیروی کار ایرانی از نظر هزینه‌ها برابر گردند. به این ترتیب با رسمی‌سازی نیروی کار هم نیروی کار افغانستانی به حقوق خود دست می‌یابد، هم هزینه‌های آن‌ها برای ورود غیر قانونی خطرناک به مرزهای ایران و چرخه‌های اقتصادی شکل گرفته حول نیروی کار مهاجر فاقد مدرک و قاچاق انسان (مانند چرخه‌ی ۶۰۰ میلیارد تومانی افغانی‌کشی) که همراه با مفاسد و خطرات جانبی است، از بین می‌رود و هم نظارت بر بازار کار و فعالیت‌های این مهاجران امکان‌پذیر می‌گردد. در صورت پذیرش رسمی و قانونی‌سازی کارگران مهاجر فصلی در ایران، ابزارهایی مانند ویزاهای کاری انفرادی و گروهی بدون امکان بازپیوست خانواده و یا ایجاد سایر کانال‌های رفت و برگشت نیروی کار میان دو کشور می‌تواند اتخاذ شود.

• تغییر قانون بکارگیری اتباع خارجی در مشاغل خاص

تغییر یا لغو مصوبه سال ۱۳۸۱ برای تعیین دقیق شغل در کارت اشتغال و بخشنامه بکارگیری اتباع در مشاغل تعیین شده مصوب سال ۸۴-۸۳، در این بخش‌نامه تعدادی شغل سطح پایین در ۴ گروه شغلی ذکر شده که کارفرمایان می‌توانند تنها در این دسته مشاغل اتباع خارجی را بکار گیرند. البته بنا بر بررسی‌های صورت گرفته، این دستورات عمل تنها مربوط به دارندگان کارت آمایش است و دارندگان پاسپورت را شامل نمی‌شود. ولی از آنجا که این قانون حتی برای دارندگان کارت آمایش نیز هم‌اکنون ملاک عمل نیست و اتباع خارجی در بسیاری از موقعیت‌های شغلی، غیر از مشاغل تعیین شده در لیست شغلی مذکور بکار گرفته می‌شوند، بهتر است این قانون ملغی شود. چرا که نه تنها در زمان فعلی استفاده کاربردی ندارد بلکه در بسیاری از موارد نیز مورد سوءاستفاده‌ی رسانه‌ای واقع می‌شود.

با استناد به ماده ۱۷ و ۱۸ کنوانسیون ۱۹۵۱، در مورد تمامی پناهندگانی که در کشور ایران زندگی می‌کنند و دارای کارت آمایش و یا دفترچه پناهندگی هستند، کشور موظف است آن‌ها را وارد شغل انتخابی خود بر اساس تخصص، مهارت

یا تحصیلاتشان کند و در حقیقت مهاجرین افغانستانی نظیر سایر اتباع خارجی نباید محدودیت خاصی در مورد فرصت‌های شغلی داشته باشند. در مورد اتباع خارجی که با پاسپورت با اجازه کار معین وارد کشور می‌شوند نیز محدودیت شغلی وجود ندارد. بلکه تنها باید کارفرما برای فرد وجود داشته باشد و فرد ایرانی برای آن شغل وجود نداشته باشد. البته همین شرط دوم و نیاز به طرح آن در کمیته‌های اشتغال اتباع استانی، افراد را از گرفتن کارت کار مجاز منطبق با تخصص خود منصرف میکند و ترجیح می‌دهند به جای بازگشت به افغانستان و گرفتن پاسپورت و اجازه کار از طریق کارت آمایش در ایران بمانند و در نتیجه مجبور به رعایت لیست مشاغل غیرمرتبط با تخصص خود باشند.

• تعیین تکلیف ورود و اجازه اقامت بر اساس اجازه اشتغال (تعیین نوع سیستم ورود بر مبنای ویزای شغلی در ایران)

قانون بکارگیری اتباع خارجی در کشور نیاز به اصلاحات اساسی در چارچوب‌های کلی، آئین‌نامه و شیوه‌نامه‌های اجرایی دارد. در ابتدا می‌بایست مبنای پذیرش نیروی کار خارجی تعیین شود و مشخص شود که آیا مبتنی بر استخدام بوده یا نوع دیگری است؟ هم‌اکنون به نظر می‌رسد رویه‌ی موجود، بیشتر نزدیک به روش‌های مبتنی بر استخدام است. البته به جای اینکه در بدو امر و به هنگام پذیرش و اخذ ویزا به کارگرفته شود، پس از پذیرش و برای دسترسی به بازار کار به کار گرفته می‌شود که نوعی نقص در سیستم ویزای کار در سیستم مهاجرتی کشور است. از این جهت، به نظر می‌رسد فرد ابتدا به کشور وارد می‌شود بعد مجوز یا پروانه کار دریافت می‌کند و این درحالی است که در کشورهای مبتنی بر استخدام فرد بر اساس درخواست کارفرما و پس از پذیرش این درخواست اجازه ورود می‌یابد! ایجاد سیستم تست بازار می‌تواند روشی برای حل این مشکل قانونی باشد.

• امکان افزایش مدت ویزا یا تعریف ویزای کارآموزی پس از تحصیل در کشور برای دانشجویان خارجی

برای اتباع خارجی مشغول به تحصیل در ایران، پس از فراغت از تحصیل و پایان دوره تحصیلات، هیچ امکانی برای ارزیابی بازار کار ایران به صورت کارآموزی یا ویزای کار موقت یک یا دوساله در نظر گرفته نشده است. این امر هم برای

برای دریافت جواز کسب توسط افراد ایرانی و واگذاری آن به اتباع افغان ایجاد شده است که علاوه بر هزینه‌های اضافه مشکلات حقوقی هم برای ایشان ایجاد می‌کند.

کشورهای مختلف دنیا بر اساس ظرفیت‌ها و نیازهای خود، روش‌های مختلفی برای جذب سرمایه‌گذاران و کارآفرینان سایر کشورها ایجاد کرده‌اند. هم‌اکنون از آخرین اقدامات این حوزه، اجازه اقامت ۵ ساله سرمایه‌گذاران از اتباع خارجی با سرمایه‌گذاری ۲۰۰ هزار دلار در کشور است، که البته اقدام مثبت و فعلا نه‌ای است. لیکن در انواع ویزاهای کشور ایران، ویزای سرمایه‌گذاری و یا کارآفرینی وجود ندارد. به‌عنوان مثال می‌توان با ایجاد گزینه‌هایی مانند کارآفرینی برای تعداد معینی از اتباع ایرانی توسط کارآفرینان خارجی، اقامت میان‌مدت برای آن‌ها تعیین کرد و با ایجاد شغل بیش از تعداد معین یا سرمایه‌گذاری بیش از مبلغ مشخص، نوعی از امکان اقامت دائم برای سرمایه‌گذاران یا کارآفرینان طراحی نمود. این موارد در بسیاری از کشورهای همسایه و آسیایی مانند هند، چین و ترکیه هم‌اکنون مورد استفاده است و قبلاً در کشورهای مختلف اروپایی هم اجرا و پیاده‌سازی شده است و می‌تواند به خوبی در سیستم مهاجرتی کشور مورد استفاده و بهره‌برداری قرار گیرد.

• استفاده از ظرفیت توافقنامه‌های بین‌المللی برای قانونمندی جریان ورودی

یکی از روش‌های مواجهه با نیروی کار فاقد مدرک از سایر کشورها، استفاده از ظرفیت توافقنامه‌های دوجانبه با کشور مبدا نیروی کار غیر قانونی، برای اصلاح مسیرهای ورود نیروی کار مهاجر است. به این ترتیب که با بازگرداندن نیروی کار غیرقانونی در هر سال، ظرفیت مشخصی برای نیروی کار با کیفیت مشخص شده به کشور مورد نظر اعطا می‌شود. این روش می‌تواند میان کشور ایران و افغانستان هم مورد استفاده قرار گیرد؛ به این ترتیب که ورود افراد فاقد مدرک به ایران سختگیرانه مورد پیگیری قرار گیرد، در حالیکه استفاده از نیروی کار با مدرک و مهارت مشخص خارجی به صورت قانونی و قراردادی مورد استفاده باشد. به‌عنوان نمونه می‌توان به توافقنامه‌ای بین ایران و استرالیا اشاره کرد که در آن با پذیرش بازگرداندن مهاجران غیر قانونی، ظرفیت مشخصی برای نیروی کار ایرانی از سوی سیستم مهاجرتی استرالیا در نظر گرفته شد.

جذب دانشجویان و نخبگان اتباع برای تحصیل در ایران، به‌عنوان یک عامل بازدارنده محسوب می‌شود و هم بازار کار ایران را از ظرفیت‌های این نیروی انسانی بی‌بهره می‌سازد. البته از آنجا که بیشترین نرخ بیکاری در کشور مربوط به نیروی کار تحصیل کرده و به‌ویژه در مقطع لیسانس است، ولی داشتن برنامه و چشم انداز برای بهره‌مندی حال و آتی بازار کار ایران از متخصصان خارجی ساکن ایران بسیار موثر خواهد بود. اگرچه ممکن است این نیاز در کوتاه‌مدت بصورت جدی احساس نشود، ولی در بلندمدت، چشم‌انداز دانشجویان بین‌المللی برای تحصیل در ایران و همچنین برخی نیازهای بازار کار را می‌تواند پوشش دهد.

در بسیاری از کشورها مانند آمریکا و آلمان، ویزای کارآموزی یا ویزای کار، یک تا سه سال پس از فارغ‌التحصیلی وجود دارد. وجود چنین امکان و تسهیلی برای دانشجویان خارجی، امکان ارزیابی بازار کار ایران و برای کارفرمایان و بازار کار ایران، امکان بهره‌مندی از مهارت‌ها و توانمندی‌های دانشجویان خارجی را فراهم می‌کند. هم‌اکنون نوعی از این ویزا به برخی فارغ‌التحصیلان نخبه خارجی در ایران ارائه می‌شود ولی هنوز رویه‌های آن کاملاً مشخص و دقیق نیست.

• فرصت‌های پذیرش و اقامت ویژه کارآفرینان و سرمایه‌گذاران خارجی

بطور کلی و بنا بر آمار، شاخص سهولت کسب و کار در ایران از وضعیت نامناسبی برخوردار است؛ ایران در بین ۱۹۰ کشور مورد بررسی توسط این شاخص بانک جهانی، در سال ۲۰۲۰ در رتبه ۱۱۲۵ام قرار دارد. این عدم سهولت در کسب و کار به ویژه برای اتباع خارجی بیشتر چالش برانگیز است. با توجه به اینکه هیچ‌گونه مشوقی برای کارآفرینی اتباع خارجی در کشور وجود ندارد و امکان ثبت شرکت برای اتباع خارجی در ایران با مشکلات زیادی همراه است. همچنین دریافت جواز کسب توسط اتباع خارجی در ایران با ابهاماتی مواجه است.

بررسی قوانین دریافت جواز کسب و کار نشان می‌دهد که از نظر قانونی برای دریافت جواز کسب توسط اتباع خارجی دارای گذرنامه و کارت اشتغال، محدودیتی وجود ندارد. ولی مشاهدات میدانی حاکی از آن است که دریافت جواز کسب برای اتباع خارجی با وجود دارا بودن مدارک لازم، در بسیاری از موارد عملاً میسر نیست. همچنین در این میان، بازار بزرگی

• دسترسی نیروی کار مهاجر به حمایت‌های اجتماعی تحت توافقنامه‌های دوجانبه

کارگران مهاجر در دسترسی به حمایت‌های اجتماعی در کشور مقصد با موانع مختلفی روبرو هستند. گنجاندن مفاد امنیت اجتماعی در توافقنامه‌های مهاجرت دوجانبه کار یا استفاده از توافق‌های دوجانبه مجزا یا توافقنامه‌های چند جانبه امنیت اجتماعی می‌تواند به طور گسترده‌ای در گسترش حفاظت اجتماعی به طور قانونی و موثر به کارگران مهاجر و خانواده‌های آنها کمک کند. البته این موضوع باید در چارچوب رویکرد جامع‌تری باشد که شامل اقداماتی چون تصویب و استفاده از کنوانسیون‌ها و توصیه‌های سازمان بین‌المللی کار مربوط به کارگران مهاجر و حفاظت از آنها شود که از توافقنامه‌های همکاری‌های دوجانبه و چندجانبه اجتماعی حمایت می‌کنند. علاوه بر این موارد لازم است که هماهنگ‌سازی اصول مهم، به‌ویژه تساوی رفتار، در قوانین داخلی با نیروی کار مهاجر و یا توافقنامه‌های امنیت اجتماعی و در صورت نیاز تصویب اقدامات یک جانبه برای ارائه یا افزایش دسترسی مهاجران به حمایت اجتماعی مورد توجه قرار گیرد.

• تسهیل جابجایی‌های کم هزینه مالی برای نیروی کار خارجی در ایران

یکی از مهمترین برنامه‌های کشورهای مقصد در جهت بهبود بازار کار مهاجران، تسهیل جابجایی‌های مالی نیروی کار مهاجر به ویژه ارسال وجوه به کشور مبدا است. از آنجایی که بخش مهمی از نیروی کار مهاجر در ایران، مهاجران موقت فصلی هستند و تامین معیشت خانواده‌های خود در کشور مبدا را بر عهده دارند و با توجه به گزینه‌های بسیار محدود مبادلات مالی با ایران به دلیل تحریم‌های ظالمانه، ابتکاراتی که بتواند جابجایی‌های مالی را تسهیل و رسمی کند در جمع‌آوری اطلاعات واقعی از ارسال وجوه از ایران و همچنین بهره‌مندی رسمی کشور از هزینه‌های جابجایی پول به جای بهره‌مندی افراد و گروه‌های غیر رسمی از آن را میسر سازد، باید مورد توجه جدی قرار گیرد. در این زمینه گزینه‌هایی مانند پست پولی یا صرافی‌های مجاز با دفاتر خارج از کشور می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.

سیاستگذاری در حوزه مهاجرت‌های اجباری- پناجویی

امروزه تعداد پناهندگان به طور فزاینده‌ای در جهان در حال افزایش است. توزیع نابرابر پناهندگان در کشورها باعث شده است که مهاجرت اجباری امروزه به عنوان یکی از چالش‌های اساسی دولت‌ها تلقی شود. موضوع سیاستگذاری در حوزه مهاجرت‌های اجباری موضوع شایسته‌ی توجه و نیازمند مطالعات گسترده‌تری است. به طور کلی، سیاست‌های داخلی کشورها در قبال پناهندگان بسیار متفاوت است؛ کنوانسیون پناهندگان ۱۹۵۱ مجموعه اقداماتی را که دولت‌ها باید برای ارتقاء ادغام پناهندگان انجام دهند، مشخص می‌کند. در حالی که برخی از کشورها به پناهندگان حقوق کامل و خدمات بهداشتی و آموزشی ارائه می‌کنند، برخی دیگر این نوع دسترسی را برای پناهندگان محدود کرده و تأمین بخش عمده‌ای از خدمات مراقبتی را به سازمان‌های غیردولتی (NGO) می‌سپارند. گاهی این محدودیت‌ها به دلیل ظرفیت محدود بخش دولتی است.

به منظور استفاده از فرصت‌ها و توانمندی‌های مهاجران و پناهندگان، کشورها بایستی با اتخاذ سیاست‌های مناسب، محیطی را فراهم کنند که به تازه‌واردان این امنیت را بدهند که در سرمایه‌های انسانی، مشاغل و جوامع خود سرمایه‌گذاری کنند. کشورهای میزبان بایستی سیاست‌هایی را طراحی کنند که طبق آن، پناهندگان دارای حق کار، آزادی حرکت و حمایت طبق قانون داشته باشند. علاوه بر این، جامعه بین‌المللی باید به کشورهای میزبان کمک کند تا در خدمات و زیرساخت‌های عمومی مناطق بسیار آسیب‌دیده، سرمایه‌گذاری کرده و به گسترش دسترسی پناهندگان به خدمات کمک کنند. مشارکت دولتی و خصوصی می‌تواند به آموزش اشتغال و مهارت‌هایی پرداخته که هم برای کشورهای فرستنده و هم برای کشورهای پذیرنده مهاجران، سودمند باشد. این سیاست با هدف رسیدن به وضعیت "برد- برد" برای کشورها اجرا می‌شود. این سیاست منجر به ایجاد فرصت‌هایی برای مهاجران/پناهندگان، کشورهای میزبان و کشورهای مبدا به طور یکسان برای به دست آوردن منافع حاصل از جریان مهاجرت بین‌المللی می‌شود. به طور کلی افزایش مهاجرت‌های اجباری در صورت نبود سیاستگذاری جامع و سوء مدیریت، اثرات منفی زیادی را ایجاد می‌کند.

بین‌المللی و بشردوستانه را در ایران تضمین خواهد کرد. « جمهوری اسلامی ایران با میزبانی از میلیون‌ها پناهنده در چهار دهه گذشته، به عنوان یکی از اصلی‌ترین مقاصد پناهندگان بوده است. اگرچه سازمان‌های بین‌المللی از جمله آژانس‌های سازمان ملل متحد، برخی از دولت‌ها و سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی (INGOs) حمایت‌های مالی و غیرمادی را در اختیار ایران گذاشته‌اند اما بخش عمده هزینه‌های میزبانی از پناهندگان را دولت ایران پرداخت کرده است. بخش عمده‌ی هزینه‌های میزبانی از پناهندگان، شامل هزینه دسترسی به آموزش، بهداشت و درمان و یارانه‌های پنهان است. ضروری است تا نهادها و سازمان‌های مربوط به مدیریت پناهندگان و اتباع خارجی در کشور با بهره‌گیری از ظرفیت دیپلماسی مهاجرت^۱ و با همکاری با سازمان‌های بین‌المللی نسبت به جذب منابع مالی بین‌المللی بیشتر اقدام نمایند. دسترسی به منابع مالی کافی، زمینه توسعه دسترسی پناهندگان به خدمات (از جمله خدمات درمانی و آموزشی) را ایجاد خواهد کرد.

« بازگشت داوطلبانه‌ی پناهندگان افغانستانی از ایران به دلیل شرایط نامناسب امنیتی و اقتصادی در این کشور به کندی پیش می‌رود. ضروری است تا کشور مبدأ پناهندگان (افغانستان)، جامعه جهانی و سازمان‌های بین‌المللی، حمایت‌های بیشتری را در جهت تشویق بازگشت داوطلبانه پناهندگان افغانستانی انجام دهند.

« یکی از مهمترین ضرورت‌های سیاستگذاری در حوزه پناهندگان، دسترسی به داده‌های به‌روز و دقیق از وضعیت پناهندگان در کشورهای میزبان است. در حال حاضر آمار تفصیلی در ارتباط با پناهندگان در ایران به تفکیک گروه‌های سنی، جنسیت، توزیع جغرافیایی، وضعیت آنها در شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و معیشتی در دسترس نیست. در راستای برنامه‌ریزی و سیاستگذاری در حوزه‌ی پناهندگان، ضرورت ایجاد پایگاه داده مهاجرت در کشور بیش از گذشته احساس می‌گردد. علیرغم در دسترس بودن آمار اتباع خارجی در کشور، آمار پناهندگان به تفکیک ارائه نشده است. از سوی دیگر در سرشماری‌های نفوس و مسکن در ایران شاهد کم‌شماری اتباع خارجی، به خصوص اتباع فاقد مدرک هستیم.

در پاسخ به افزایش جریان مهاجرت‌های بین‌المللی، اجلاس عالی رتبه مجمع عمومی سازمان ملل در خصوص پناهندگان و مهاجران در سپتامبر ۲۰۱۶ "بیانیه نیویورک" را تصویب کرد که هدف آن نجات جان انسان‌ها، حمایت از حقوق و تقسیم مسئولیت پناهندگان و مهاجران در مقیاس جهانی بود. کشورهای عضو سازمان ملل متحد با تکیه بر این ابتکار عمل، دو پیمان جهانی شامل پیمان جهانی برای مهاجرت ایمن، منظم و متعارف (GCM) و پیمان جهانی پناهندگان (GCR)^۲ را تصویب کردند.

پیمان جهانی پناهندگان، چارچوبی برای تقسیم مسئولیت‌های قابل پیش‌بینی و عادلانه است و اعتقاد دارد که اتخاذ یک راه‌حل پایدار برای وضعیت پناهندگان، بدون همکاری‌های بین‌المللی حاصل نمی‌شود. این پیمان برای دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و سایر ذینفعان، برنامه‌ای فراهم می‌کند تا اطمینان حاصل شود که جوامع میزبان از حمایت مورد نیاز برخوردار شده و پناهندگان می‌توانند زندگی مثمر تری داشته باشند. این پیمان فرصت منحصر به فردی را برای تغییر نحوه پاسخگویی جهان به وضعیت پناهندگان فراهم می‌آورد که هم به سود پناهندگان و هم به سود جوامعی است که میزبان آنها هستند. چهار هدف اصلی پیمان جهانی در خصوص پناهندگان عبارتند از:

« کاهش فشار بر کشورهای میزبان در خصوص میزبانی از پناهندگان

« تقویت اعتماد به نفس پناهندگان

« گسترش دسترسی به راه‌حل کشور سوم

« پشتیبانی و حمایت از پناهندگان برای بازگشت ایمن و با حفظ احترام در کشورهای مبدأ (همان).

در چارچوب اهداف پیمان جهانی پناهندگان و پیمان جهانی برای مهاجرت ایمن، منظم و متعارف، سیاست‌های کلی برای ایران در بخش مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

« با توجه به پذیرش کنوانسیون ۱۹۵۱ در مورد وضعیت پناهندگان توسط ایران، ضروری است تا فرایند درخواست پناهندگی و بررسی درخواست‌ها مشخص گردد. این موضوع زمینه دسترسی پناهجویان به حمایت‌های

1. Global Compact for Migration
2. The Global Compact on Refugees
3. Migration Diplomacy

سیاستگذاری در حوزه مهاجرت‌های بازگشتی

پیوند ناگسستنی نیروی انسانی با امر توسعه از موضوعات مهمی است که موجب شده است که نه تنها حفظ و نگهداشت این نیروها در اولویت بسیاری از کشورها، خصوصاً کشورهای در حال توسعه قرار گیرد، بلکه نظاره‌گر آن هستیم که جنگ و رقابتی همه‌جانبه برای جذب این استعدادها خصوصاً در میان کشورهای توسعه‌یافته شکل گرفته است و مسئله مهاجرت، بویژه مهاجرت دانشجویان و متخصصان را به یکی از مسائل مهم در عرصه سیاست‌گذاری تبدیل کرده است.

به طور کلی، سه راه برای توسعه کشورهای مهاجرفرست از طریق مهاجران خارج از کشور وجود دارد که عبارت‌اند از: وجوه ارسالی، بازبهره‌مندی و مهاجرت بازگشتی. در این میان، مهاجرت بازگشتی محبوب‌ترین استراتژی برای معکوس کردن فرار مغزها و مهاجرت نخبان محسوب می‌شود. با این وجود، مبهم و غیر قابل پیش‌بینی بودن فرآیند بازگشت، سیاست‌گذاری در این حوزه را با سطحی از چالش و عدم قطعیت همراه کرده است و این مسئله است که سیاست‌گذاری برای مهاجران بازگشتی را دشوار می‌کند.

کشور ایران همواره با سطح قابل توجهی از مهاجرت افراد ماهر و تحصیل‌کرده همراه بوده است. با این وجود تا پیش از سال ۱۳۹۴ هیچ سیاست یا برنامه‌ی جامع و مشخصی در راستای بازگشت مهاجران ایرانی بصورت جدی و نظام‌مند در دستور کار قرار نگرفته بود. در سال ۱۳۹۴ طرح "همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم" به عنوان واکنشی در پاسخ به پدیده‌ی بازگشت برخی از مهاجران ایرانی خارج از کشور طراحی و آغاز شد. به عبارت دیگر، کشور به عنوان واکنشی در پاسخ به پدیده بازگشت این برنامه را طراحی و اجرا کرد. در چنین حالتی، تصمیم‌گیری برای بازگشت بدون توجه به واکنش دولت‌ها توسط مهاجران و اغلب تحت تأثیر عوامل شخصی همچون نزدیکی به خانواده و دوستان یا احساس غربت در خارج از کشور صورت می‌گیرد و تسهیلات دولت، تنها در راستای ادغام اجتماعی و اقتصادی مهاجرانی است که از قبل تصمیم به بازگشت داشتند و این سیاست‌ها تنها می‌توانند موجب رسوب این افراد در کشور مبدأ شوند و

با توجه به شرایط شکننده امنیتی در افغانستان در سال ۲۰۲۱، پیش‌بینی می‌شود که با ادامه روند ناامنی‌ها و اشغال مناطق بیشتری توسط طالبان، شاهد ورود آوارگان بیشتر از این کشور به ایران باشیم. از سوی دیگر با شیوع ویروس کرونا اقتصاد افغانستان نیز آسیب دیده است که این موضوع تأثیر منفی زیادی در ناتوانی دولت این کشور در ایجاد فرصت‌های شغلی برای شهروندان آن کشور دارد؛ مسئله‌ای که می‌تواند باعث حضور بیشتر نیروی کار فاقد مدرک افغانستانی در ایران گردد. در این خصوص نهادهای سیاستگذار باید برنامه‌ریزی لازم را جهت مواجهه و مدیریت ورود احتمالی آوارگان و اتباع غیرمجاز به کشور انجام دهند.

اتباع ایرانی در چند دهه گذشته اقدام به ثبت درخواست پناهندگی در کشورهای دیگر کرده‌اند. بخشی از پناهجویان ایرانی پس از دریافت پاسخ منفی، در کشورهای مقصد به صورت غیرقانونی زندگی می‌کنند و بخش دیگر نیز اقدام به مهاجرت مجدد به دیگر کشورها می‌نمایند. لازم به ذکر است که بخش قابل توجهی از پناهندگان ایرانی را مهاجران اقتصادی تشکیل می‌دهند. در این راستا باید با تغییر رویکرد نسبت به این بخش از اتباع ایرانی، زمینه‌های بازگشت داوطلبانه آنها به کشور فراهم گردد.

با توجه به افزایش مهاجرت‌های نامتعارف اتباع ایرانی به دیگر کشورها در دهه گذشته، بخشی از پناهجویان ایرانی بدون داشتن اطلاعات کافی از خطرات مهاجرت پناهجویی، اقدام به مهاجرت به دیگر کشورها می‌کنند. این موضوع باعث ایجاد مشکلات متعدد برای آنها توسط قاچاقچیان مهاجر، شبکه‌های قاچاق انسان، شهروندان کشورهای مقصد و سایر افراد در طول مسیر و یا در مقصد می‌گردد. در این راستا ضروری است تا اطلاع‌رسانی بیشتری در زمینه خطرات مهاجرت پناهجویی برای شهروندان انجام گیرد.

باری بر دوش دولت‌ها و حتی معضلی برای جامعه محلی دیده خواهند شد. پس نکته مهم اینجاست که ارائه خدمات و اجرای سیاست‌هایی که تشویق به بازگشت می‌کنند، باید دارای تعدادی الزامات نهادی و منابع لازم متناسب با آن‌ها باشند تا بتوانند از اثربخشی کافی برخوردار شوند (Wahba, 2014).

علاوه بر این، مهاجران ایرانی خارج از کشور باید بصورت جدی و در مقیاس گسترده ترغیب به بازگشت شوند. ناگفته نماند که افزایش آمادگی کشور برای جذب متخصصان خارج از کشور، به تنهایی می‌تواند منجر به تقویت میل به بازگشت در میان دایاسپورای ایرانی خارج از کشور شود. اما یکی از چالش‌های مهم کشور در این زمینه، مربوط به محدود بودن برنامه‌ها و سیاست‌های بازگشت بکار گرفته شده، می‌باشد. کشورهای فعال در این زمینه، دارای برنامه‌ها و سیاست‌های بازگشت متعددی هستند که می‌توانند پاسخگوی طیف وسیعی از نیازها و خواسته‌های متخصصان خارج از کشور باشند و آنان را بصورت جدی و گسترده ترغیب به بازگشت کنند. حال آنکه در کشور ایران سیاست و برنامه‌های محدودی در این راستا به کار گرفته شده است و در خصوص همان سیاست‌های محدود نیز به اندازه کافی اطلاع‌رسانی نشده است. این مسئله از یکی دیگر از چالش‌های مهم کشور ناشی می‌شود که مربوط به قطع ارتباط کشور با مهاجران خارج از وطن است. زمانی که ارتباط کشور با دایاسپورای خود قطع شود، نمی‌توان پایگاه داده متقن و جامعی از متخصصان ایرانی خارج از کشور به دست آورد. ضمن اینکه امکان برقراری ارتباط و اطلاع‌رسانی درباره‌ی طرح‌ها و برنامه‌های مشوق بازگشت نیز با مشکلات جدی روبرو خواهد شد.

بنابراین کشور باید با حفظ ارتباط خود با مهاجران خارج از کشور، علاوه بر رصد ظرفیت‌های انسانی، علمی، فناوری و مالی موجود در خارج از کشور، به شناسایی نیازهای داخلی بپردازد و ظرفیت و بستر مناسبی جهت بهره‌مندی از تخصص مهاجران ایرانی خارج از کشور ایجاد کند تا بتواند به طراحی سیاست‌ها و برنامه‌های مشوق گسترده و همه جانبه برای بازگشت متخصصان بپردازد. نهایتاً با استفاده از اطلاع‌رسانی جامع و صحیح، اثربخشی و کارایی طرح‌ها و سیاست‌های در دست اجرا را به حداکثر برساند.

از مهاجرت مجدد آنها جلوگیری کنند و این در حالی است که بدون این سیاست‌های واکنشی، احتمال مهاجرت مجدد این افراد افزایش می‌یابد.

دلایل نسبتاً مشهودی وجود دارد که می‌توان ادعا کرد که رویکرد ایران بخصوص در یک دهه‌ی اخیر به آرامی از تلقی خروج و مهاجرت دانشجویان و فارغ التحصیلان تحت برچسب "فرار مغزها" به سمت "بازگشت، بازبهره‌مندی و چرخش نخبگان" تغییر یافته است. با این وجود، همچنان رویکرد کنش‌گرایانه‌ی کشور منجر به عدم ترغیب جدی طیف گسترده‌ای از متخصصان ایرانی خارج از کشور برای بازگشت به وطن می‌شود. کشور ایران برای استفاده از تمامی ظرفیت‌های علمی، اقتصادی، اجتماعی و بین‌المللی دایاسپورای ایرانی خارج از کشور، باید از حالت کنش‌گرایانه خارج شود و رویکرد فعالانه‌تری در پیش گیرد. کشوری که رویکرد فعالانه داشته باشد، به تسهیل ادغام مهاجران بازگشتی در جامعه اکتفا نمی‌کند، بلکه می‌کوشد تا سایر مهاجران خارج از وطن را نیز ترغیب به بازگشت کند. اما اتخاذ رویکرد فعالانه تابع دو عامل است:

- ۱- افزایش آمادگی کشور برای جذب متخصصان ایرانی بازگشتی
- ۲- ایجاد میل به بازگشت در میان متخصصان ایرانی خارج از کشور.

بنابراین برای بهبود این وضعیت ابتدا باید زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی کشور بهبود یابند و بسترهای کافی برای استفاده از ظرفیت و تخصص این افراد ایجاد شوند. چراکه بازگشت متخصصان، در صورتی که جامعه آمادگی پذیرش آنها را داشته باشد، می‌تواند اثربخش و کارآمد باشد و در غیر این صورت، ممکن است چالش‌هایی را نیز به همراه داشته باشد. کشورهایی که ظرفیت اقتصاد قدرتمندی ندارند و با چالش‌های جدی در بازار کار خود بخصوص در بکارگیری نیروهای متخصص و تحصیلکرده مواجه‌اند، از این نوع کشورها هستند. چرا که در این کشورها، حتی اعضای جامعه‌ی محلی، دسترسی محدود و یا دشواری به بازار کار و سیستم رفاهی جامعه دارند و در چنین شرایطی بازگشت مهاجران متخصص نه تنها مزیت محسوب نمی‌شود، بلکه به عنوان

منابع

منابع جابجایی‌های دانشجویی

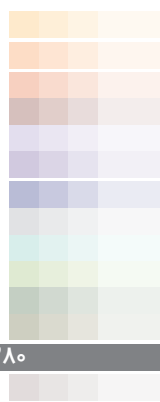
۱. دانشگاه آزاد اسلامی. (۱۴۰۰). آمار دانشجویان خارجی در دانشگاه آزاد اسلامی.
۲. رصدخانه مهاجرت ایران (۱۳۹۹). پرسشنامه سنجش میل و تصمیم به مهاجرت در میان دانشجویان و فارغ التحصیلان سال ۱۳۹۲ به بعد.
۳. مؤسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی. (۱۳۹۹). آمار دانشجویان غیر ایرانی در ایران.
4. Assomull, A., & Laad, S. (2020). Mapping global mobility trends in education. Education Investor Global.
5. Austrade-MIP. (2020). Iranian students in Australia. Retrieved from <https://austrade-mip.getoslo.com/>
6. Bista, K. (Ed.). (2018). *International Student Mobility and Opportunities for Growth in the Global Marketplace*. IGI Global.
7. Cheng, M. (2021). Shifting Trends in International Student Mobility: Embracing Diversity and Responding to Change. NAFSA
8. College Factual. (2021, May 17). <https://www.collegefactual.com/search/?cx=003938256104927586508%3Aife-j5svyws&%3Bie=UTF-8&sa=Search&cof=FORID%3A10&siteurl=&q+=massachusetts+institute+of+technology>.
9. IIE Open Doors. (2021, April 28). *All Places of Origin - IIE Open Doors*. IIE Open Doors / All Places of Origin. <https://opendoorsdata.org/data/international-students/all-places-of-origin/>
10. IIE, A. (2018). World on the move: Trends in global student mobility. IIE center for academic Mobility research & impact.
11. Institute of International Education. (2020). "International Students by Place of Origin, Selected Years, 1949/50 - 2019/20." Open Doors Report on International Educational Exchange. Retrieved from <https://opendoorsdata.org/>
12. Lanvin, B., & Evans, P. (2014). The Global Talent Competitiveness Index 2014. Growing talent for today and tomorrow. INSEAD, Adecco, HCLI.
13. Lanvin, B., & Evans, P. (2016). The Global Talent Competitiveness Index 2017. Talent and Technology 2017.
14. Lanvin, B., & Evans, P. (Eds.). (2013). The global talent competitiveness index 2013. INSEAD.
15. Lanvin, B., & Evans, P. (Eds.). (2015). The global talent competitiveness index 2015-16. INSEAD.
16. Lanvin, B., & Evans, P. (Eds.). (2018). The Global Talent Competitiveness Index 2018: Diversity for Competitiveness. INSEAD.
17. Lanvin, B., & Monteiro, F. (2020). Global Talent Competitiveness Index 2020: Global Talent in the Age of Artificial Intelligence.
18. Lanvin, B., Monteiro, F., Bratt, M., & INSEAD. (2019). Entrepreneurial Talent for Competitiveness. The Global Talent Competitiveness Index, 3-37
19. Lee, S. W. (2017). Circulating East to East: Understanding the push-pull factors of Chinese students studying in Korea. *Journal of studies in international education*, 21(2), 170-190.
20. Mercado, S. (2020). Covid-19 and the future of international student mobility. ESCP Research Institute of Management (ERIM) Impact Paper No. 2020-73-EN.
21. Migration Policy Institute. (2021, February 2). International Students in the United States. Migrationpolicy.Org. <https://www.migrationpolicy.org/article/international-students-united-states-2020>
22. National Science Foundation. (2020). National Center for Science and Engineering Statistics, Survey of Earned Doctorates.

منابع مهاجرت های کاری و اقتصادی

23. Project Atlas. (2020). Project Atlas 2018: infographics. Retrieved from <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Project-Atlas/Explore-Data/Infographics/Current-Infographics>
24. Skinner, M. (2018, October 16). *India as a Destination: Ambitions and Challenges*. WENR. <https://wenr.wes.org/2018/09/india-as-a-destination-ambitions-and-challenges>.
25. UIS. (2020). Outbound internationally mobile student by continent of origin. Retrieved from <http://data.uis.unesco.org/#>

1. ADBI,ILO & OECD,(2021). Labor Migration in Asia: Impacts of the COVID-19 Crisis and the Post-Pandemic Future.
2. Alsahi, H. (2020). COVID-19 and the Intensification of the GCC Workforce Nationalization Policies. Arab Reform Initiative, 10
3. Australian Bureau of Statistics. (2021). Statistics on Australia's international migration . retrieved from : <https://www.abs.gov.au/statistics/people/population/migration-australia/2019-20>
4. Australian Government Department of Home Affairs. (2020a). Retrieved from Australian government data portal: https://data.gov.au/data/dataset/dba45e7c-81f4-44aa-9d82-1b9a0a121017/resource/afbf44d6-080b-48d1-bffb-093887ce9a65/download/migration_trends_statistical_package_2018_19.xlsx.
5. Australian Government department of Home Affairs. (2021b). Retrieved from Australian Government data portal: <https://data.gov.au/data/dataset/2515b21d-0dba-4810-afd4-ac8dd92e873e/resource/51db4613-b548-4c9f-aa07-155cab48d423/download/bp0014l-temporary-resident-skilled-visas-granted-at-2019-09-30-v100.xlsx>.
6. Australian Government Department of Home Affairs. (2021c). Retrieved from Australian Governmet data portal: <https://data.gov.au/data/dataset/ab245863-4dea-4661-a334-71ee15937130/resource/04410b15-0cf0-4151-b26b-0eb0799ba126/download/bp0019l-temporary-entrants-in-australia-at-30-september-2019-v100.xlsx>.
7. BAMF. (2018). Retrieved from Federal Office Migration and Refugees: https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Forschung/Migrationsberichte/migrationsbericht-2018.pdf?__blob=publicationFile&v=5
8. BATALOVA, J., FIX, M., & FERNÁNDEZ-PEÑA, J. R. (2021). The Integration of Immigrant Health Professionals.
9. Buchan, J., Charlesworth, A., Gershlick, B., & Seccombe, I. (2019). A critical moment: NHS staffing trends, retention and attrition. London: The Health Foundation.
10. Center for Global Development (2020). "Health Workers Are on the COVID-19 Frontline. We Need More of Them"
11. Channel News Asia (2020). <https://www.channelnewsasia.com/news/commentary/covid-19-coronavirus-philippines-healthcare-nurses-worker-ban-12639940>
12. Cometto, G., Scheffler, R., Liu, J., Maeda, A., Tomblin-Murphy, G., Hunter, D., & Campbell, J. (2016). Health workforce needs, demand and shortages to 2030: an overview of forecasted trends in the global health labour market. Retrieved from https://www.who.int/hrh/com-heeg/Needs_demands_shortages.pdf
13. Dempster, H., smith, R. (2020). Migrant Health Workers Are on the COVID-19 Frontline. We Need More of Them.
14. Department of Homeland Security, (2021). Retrieved from Department of Homeland Security: <https://www.dhs.gov/publication/entryexit-overstay-report>
15. Department of Homeland Security. (2020). Retrieved from Department of Homeland Security: <https://www.dhs.gov/immigration-statistics/yearbook>.

-
16. DESTATIS. (2020a). Naturalization statistics. Retrieved from Federal Statistical Office of Germany: <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online/data?operation=previous&levelindex=2&step=1&titel=Statistics+%28tables%29&levelid=1582037814949&levelid=1582037810137>.
17. DESTATIS. (2020b). Statistics of foreigners. Retrieved from Federal Statistical Office of Germany: <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online/data?operation=statistic&levelindex=0&levelid=1582037803144&code=12521> .
18. EUROSTAT. (2020). Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
19. Forbes. (2020). Solving The Covid-19 Crisis Will Require More Foreign Health Care Workers. Retrieved from Solving the Covid-19 Crisis Will Require More Foreign Health Care Workers
20. Gallup (2018). Potential Net Migration Index, Retrieved from Gallup website: http://news.gallup.com/migration/interactive.aspx?g_source=link_news9&g_campaign=item_245204&g_medium=copy
21. Gencianos, G. (2021). Spotlight Migration and COVID-19: Implications on Rights-Based Labour Migration Governance and Universal Health Care.
22. Henley and Partners (2021). The Henley Passport Index: Q2 2021 Global Ranking, available at: https://www.henley-global.com/storage/app/media/HPI/HENLEY_PASSPORT_INDEX_2021_Q2_INFOGRAPHIC_GLOBAL_RANKING_210415_1.pdf
23. Home Office. (2021a). Immigration Statistics. Retrieved from Home Office of the United Kingdom: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/988213/citizenship-datasets-mar-2021.xlsx
24. Home Office. (2021b). Immigration Statistics. Retrieved from Home Office of the United Kingdom: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/988210/entry-clearance-visa-outcomes-datasets-mar-2021.xlsx
25. Home Office. (2021c). Immigration Statistics. Retrieved from Home Office of the United Kingdom: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/987787/settlement-mar-2021-tables.ods
26. İçduygu, A. (2020). Stranded irregular migrant workers during the COVID-19 crisis: The question of repatriation. COVID-19 and the transformation of migration and mobility globally. August.
27. ILO (2020). Experiences of ASEAN migrant workers during COVID-19: Rights at work, migration and quarantine during the pandemic, and re-migration plans. ILO Regional Office for Asia and the Pacific.
28. ILO. (2021a). ILO Global Estimates on International Migrant Workers Results and Methodology.
29. ILO. (2021b). ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Seventh edition retrieved from https://www.ilo.org/wcms-sp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_767028.pdf
30. ILOSTAT. (2020). "COVID-19: Are there enough health workers?" International Labour Organization. 2020 IndexMundi (2020). Physicians (per 1,000 people). Retrieved from <https://www.indexmundi.com/facts/indicators/SH.MED.PHYS.ZS>
31. IMF. (2021). Real GDP growth Annual percent change. retrieved from https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD
32. IOM (2021). Labour mobility and skills in response, recovery and post covid-19 pandemic policy brief 27 January 2021 retrieved from https://www.iom.int/sites/default/files/documents/policy_brief_labour_mobility_and_skills_in_covid_time_final_final_0.pdf
33. IOM. (2020). Migrants and the COVID-19 pandemic: An initial analysis. Retrieved from: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/mrs-60.pdf>
34. IRCC. (2021). Immigration, Refugees and Citizenship Canada. Retrieved from [canada.ca: https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/reports-statistics.html](https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/reports-statistics.html)

35. Kumar, C. (2021). A year on, **migrants' vital** contributions to the Covid-19 response must drive lasting reforms, 05 March 2021 retrieved from <https://odi.org/en/insights/a-year-on-migrants-vital-contributions-to-the-covid-19-response-must-drive-lasting-reforms/>
36. Moroz, H., Shrestha, M., & Testaverde, M. (2020). Potential responses to the COVID-19 outbreak in support of migrant workers.
37. OECD. (2019). Recent Trends in International Migration of Doctors, Nurses and Medical Students. In Recent Trends in International Migration of Doctors, Nurses and Medical Students. <https://doi.org/10.1787/5571ef48-en>
38. Popova, N., & Özel, M. H. (2018). ILO global estimates on international migrant workers: results and methodology. International Labour Office.
39. Ratha, D. K., De, S., Kim, E. J., Plaza, S., Seshan, G. K., & Yameogo, N. D. (2020). COVID-19 crisis through a migration lens. Migration and Development Brief, 32. World bank
40. Schengen Visa Info. (2020). Retrieved from 2020 Country-Specific Schengen Visa Statistics: <https://statistics.schengenvisa.info.com/>
41. Shaffer, F., Rocco, G., & Stievano, A. (2020). Nurse and health professional migration during COVID-19. *Professioni infermieristiche*, 73(3).
42. SKY News (2020). Coronavirus: BAME people make up 72% of all NHS and carer deaths with COVID-19/ from: <https://news.sky.com/story/coronavirus-bame-people-make-up-72-off-all-nhs-and-carer-deaths-with-covid-19-11977263>
43. Taylor, D. (2020, March 25). Retrieved from theguardian: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/25/covid-19-call-for-fast-track-registration-of-refugee-doctors-in-uk>
44. Taylor, D. (2020, March 25). Retrieved from theguardian: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/25/covid-19-call-for-fast-track-registration-of-refugee-doctors-in-uk>
45. Thevenot, S. (2020, April 10). Retrieved from CIC NEWS: <https://www.cicnews.com/2020/04/ontario-accepting-applications-for-internationally-trained-doctors-to-fight-coronavirus-0414098.html#gs.5jc6f8>
46. Triandafyllidou, A., & Nalbandian, L. (2020). Covid-19 and the transformation of migration and mobility globally- "Disposable" and "essential". Changes in the global hierarchies of migrant workers after COVID-19, Geneva, IOM.
47. TURKSTAT. (2021a). Retrieved from Turkish Statistical Institute: http://www.turkstat.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=2763
48. TURKSTAT. (2021b). Retrieved from Turkish Statistical Institute: http://www.turkstat.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=2834
49. TURKSTAT. (2021c). Retrieved from Turkish Statistical Institute: http://www.turkstat.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=2339
50. U.S. Census Bureau. (2020). 2019 American Community Survey 1-Year Estimates. Retrieved from <https://data.census.gov/cedsci/table?q=United%20States&t=-B0%20-%20All%20available%20places%20of%20birth%3APopulations%20and%20People&tid=ACSSPP1Y2019.S0201&hidePreview=true>
51. United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (UNDESA). (2020). International migrant stock. Retrieved from www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org/development/desa/pd/files/undesa_pd_2017_migrant_stock_origin_destination_dataset.xlsx
52. United Nations, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP) (2020). Asia-Pacific Migration Report 2020: Assessing Implementation of the Global Compact for Migration (ST/ESCAP/2801).
53. Wallis, E. (2020, April 16). Retrieved from infomigrants: <https://www.infomigrants.net/en/post/24151/needed-migrant-medics-to-fight-covid-19-in-germany>

54. WHO (2018). International Platform on Health Worker Mobility: Evidence, Solutions and Instruments Meeting Report Geneva, Switzerland 13th - 14th September 2018.
55. WHO (2019). 5 ways to bridge the global health worker shortage. Shobana Kamineni
56. World Bank. (2020c). Potential Responses to the COVID-19 Outbreak in Support of Migrant Workers. Retrieved from: <http://documents.worldbank.org/curated/en/428451587390154689/pdf/Potential-Responses-to-the-COVID-19-Outbreak-in-Support-of-Migrant-Workers-April-21-2020.pdf>
57. World bank, (2021). world bank remittance outflow and inflow matrix,. Retrieved from: <https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data>
58. World bank. (2020a). COVID-19 to Plunge Global Economy into Worst Recession since World War II. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/06/08/covid-19-to-plunge-global-economy-into-worst-recession-since-world-war-ii>
59. World bank. (2020b). COVID-19 crisis through a migration lens. Migration and Development Brief, 32. World bank

منابع مهاجرتهای اجباری و پناجویی

۱. مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵.
۲. مرکز آمار و اطلاعات بازار کار. (۱۳۸۴). سالنامه آمار نیروی انسانی. وزارت کار و امور اجتماع
۳. مرکز آمار و اطلاعات بازار کار. (۱۳۸۵). سالنامه آمار نیروی انسانی. وزارت کار و امور اجتماعی
۴. مرکز آمار و اطلاعات بازار کار. (۱۳۸۶). سالنامه آمار نیروی انسانی. وزارت کار و امور اجتماعی
۵. مرکز آمار و اطلاعات بازار کار. (۱۳۸۷). سالنامه آمار نیروی انسانی. وزارت کار و امور اجتماعی
۶. مرکز آمار و اطلاعات بازار کار. (۱۳۸۸). سالنامه آمار نیروی انسانی. وزارت کار و امور اجتماعی
۷. مرکز آمار و اطلاعات بازار کار، تعاون و رفاه. (۱۳۸۹). سالنامه آماری وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۸. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه. (۱۳۹۷). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۷ وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۹. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه. (۱۳۹۸). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۸ وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۱۰. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۰). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۰. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۱۱. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۱). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۱. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۱۲. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۲). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۲. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۱۳. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۳). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۳. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۱۴. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۴). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۴. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۱۵. مرکز آمار و اطلاعات راهبردی. (۱۳۹۵). آمارنامه وزارت تعاون و رفاه اجتماعی سال ۱۳۹۵. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۱۶. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی. (۱۳۹۶). بررسی ویژگیها و وضع فعالیت اتباع خارجی در کشور (براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵)؛ مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۱۷. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی. (۱۳۹۶). بررسی ویژگیها و وضع فعالیت اتباع خارجی در کشور (براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵)؛ مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
18. Eurostat (2021). Asylum and first time asylum applicants by citizenship, age and sex - annual aggregated data (round-

ed). Retrieved 16 May 2021. Available at: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

19. Home Office Immigration Statistics (2021). Asylum applications, decisions and resettlement. retrieved 28 May 2021, Available at: <https://www.gov.uk/government/statistical-data-sets/asylum-and-resettlement-datasets#asylum-appeals>

20. Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC). 2021, Internal displacement in a changing climate, available at: <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2021/>

21. International Organization for Migration (IOM). (2019) Returns to Afghanistan Joint IOM-UNHCR Summary Report, available at: https://afghanistan.iom.int/sites/default/files/Reports/iom_unhcr_2018_joint_return_repot_final_24jun_2019english.pdf

22. IOM (2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021). Weekly Report on Return of Undocumented Afghans, 2015-2021. Available at: <https://afghanistan.iom.int/pakistan-returns>

23. Jauhiainen, J., & Eyvazlu, D. (2018). Urbanization, refugees and irregular migrants in Iran, 2017. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja, 9.

24. Jauhiainen, J., & Eyvazlu, D.; Salavati, S. B. (2020). Afghans in Iran: Migration Patterns and Aspirations; University of Turku.

25. Missing Migrants Project (2021). Total of deaths recorded. Retrieved 02 June 2021. Available at: <https://missingmigrants.iom.int/>

26. OECD (2020). International migration outlook, 2020. Available at: <https://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-1999124x.htm>

27. UNHCR (2018) Statistic, accessible at: <http://popstats.unhcr.org/en/demographics>

28. UNHCR (2020a). Mid-Year Trends 2020. Available at: <https://www.unhcr.org/search?co-mid=56b086754&cid=49aea93aba&scid=49aea93a5c&tags=midyear>

29. UNHCR (2021c). Resettlement data finder: available at: <https://rsq.unhcr.org/en/#YX0y>

30. UNHCR (2021e). Global Trends: Forced Displacement in 2020. Available at: <https://www.unhcr.org/unhcr-global-trends-2020-media-page-60be2dd14>

31. UNHCR Data Finder (2021). Refugee Data Finder. Available at: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=1Ghh>

32. UNHCR Operational Data Portal (2021). Country Overview: Iran. Retrieved 24 May 2021. Available at: <https://data2.unhcr.org/en/country/irn>

33. Henley and Partners (2021). The Henley Passport Index: Q2 2021 Global Ranking, available at: https://www.henleyglobal.com/storage/app/media/HPI/HENLEY_PASSPORT_INDEX_2021_Q2_INFOGRAPHIC_GLOBAL_RANKING_210415_1.pdf

34. UNHCR (2021d). Resettlement Data Finder. Retrieved 2 February 2021. available at: <https://rsq.unhcr.org/en/#dJ2j>

35. OECD stat (Retrieved 19 April 2021). Indlows of asylum seekers by nationality. Available at: <https://stats.oecd.org/>

36. UNHCR (2021). Iran. Retrieved 25 May 2021. Available at: <https://www.unhcr.org/ir/voluntary-repatriation/>

37. UNHCR (2021b). Iran at A Glance. Retrieved 26 May 2021. Available at: https://reporting.unhcr.org/sites/default/files/Iran%20at%20a%20glance_Feb%202021.pdf

38. Eurostat, (Retrieved 30 May 2021). Third country nationals found to be illegally present - annual data (rounded), available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_eipre&lang=en

39. Eurostat, (Retrieved 30 May 2021). Third country nationals ordered to leave - annual data (rounded), available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_eiord&lang=en

40. UNHCR Data finder, (Retrieved 30 May 2021). Resettlement Data, available at: <https://www.unhcr.org/resettlement-data.html>

منابع مهاجرت‌های بازگشتی

۱. آل یاسین، ا؛ و همکاران. (۱۳۹۳). انگیزه‌ها و موانع بازگشت به ایران. قابل دسترس در: <http://bazgasht.info/>
۲. بنیاد ملی نخبگان. (۱۳۹۲). نگاهی به تجربه چند کشور در تعامل با نخبگان غیر مقیم.
۳. حجه فروش، م. (۱۳۹۹). بررسی ویژگی‌های خوشه‌های مختلف دانشجویانی که دهه‌ی ۷۰ مهاجرت تحصیلی داشته‌اند. دانشکده مدیریت و اقتصاد. دانشگاه صنعتی شریف.
۴. خبرگزاری دانشجو. (۱۴۰۰). بیش از ۲۰۰۰ دانش‌آموخته خارج از کشور جذب هیئت علمی دانشگاه‌های داخل شده‌اند. کد خبر: ۹۴۱۷۸۸. قابل دسترس در: <https://snn.ir/003x08>
۵. رصدخانه مهاجرت ایران. (۱۳۹۹). سالنامه مهاجرتی ایران ۱۳۹۹. دانش بنیان فناور. ۸۱۰۹۵۵/۳۰۴.
۶. رصدخانه مهاجرت ایران. (۱۴۰۰). سیاست‌های بازگشت مهاجران متخصص به کشورهای در حال توسعه: مطالعه موردی کشور ایران.
۷. شیرخانی، م؛ بازیددی، ر. (۱۳۹۷). مهاجرت، خروج سرمایه انسانی و توسعه: مقایسه ایران و ترکیه. رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۹۸-۱۲۲، (۲)۱۰.
۸. صلواتی، ب. (۱۳۹۶). عوامل مؤثر بر خروج و بازگشت ایرانیان مهاجر.
۹. صناعی، ع. (۱۳۹۸). مشوق‌ها و موانع بازگشت به کشور: بررسی موردی متخصصان مقیم ایالات متحده آمریکا. مجلس و راهبرد، ۲۶(۹۷)، ۳۲۴-۲۹۰.
۱۰. محمدی، م. (۱۳۹۸). مطالعه‌ی عوامل مهاجرت تحصیلی دانشجویان ایرانی با استفاده از خوشه‌بندی. دانشکده مدیریت و اقتصاد. دانشگاه صنعتی شریف.
۱۱. معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری. (۱۴۰۰). آمار متخصصان ایرانی بازگشتی از طریق طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم.
۱۲. مؤسسه بین‌المللی توسعه دانش فردای ایرانیان. (۱۴۰۰). آمار متخصصان ایرانی بازگشتی از طریق طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیر مقیم.
13. Carling, J; & Pettersen, S. (2014). Return Migration Intentions in the Integration-Transnationalism Matrix. *International Migration*, 52(6). Doi: 10.1111/imig.12161. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/imig.12161>
14. China Ministry of Education. (2019). More Chinese Study Abroad in 2018. Retrieved from: http://en.moe.gov.cn/news/media_highlights/201904/t20190401_376249.html
15. China Ministry of Education. (2020a). China's Overseas Students - Changing China with Worldwide Talent. Retrieved from: <https://chiculture.org.hk/en/china-today/1132>
16. China Ministry of Education. (2020b). Statistics on Chinese Learners Studying Overseas in 2019. Retrieved from: http://en.moe.gov.cn/news/press_releases/202012/t20201224_507474.html#:~:text=The%20total%20number%20of%20Chinese,or%2011.73%25%2C%20over%202018
17. Hao, Xue, Kun Yan, and Meiling Wang. (2017). Chinese Returnees' Status and Impact of Return: A Systematic Review. *Asian and Pacific migration journal*, 26(1), 143-57
18. ILO. (2019). Effective Return and Reintegration of Migrant Workers with Special Focus on ASEAN Member States. 978-92-2-134062-1. Retrieved from: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-bangkok/documents/publication/wcms_733917.pdf
19. Migration Data Portal. (2021). Return Migration. Retrieved from: <https://migrationdataportal.org/themes/return-migration>

20. UIS. (2021). Inbound Internationally Mobile Students by Continent of Origin. Retrieved from: <http://data.uis.unesco.org/Index.aspx>

21. United Nations. (2021). Total International Migrant Stock. Retrieved from: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp>

22. Wahba, J. (2014). Who benefits from return migration to developing countries?. IZA World Labour. Doi: 10.15185/izawol.123.

**منابع: ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان
کنکور و المپیادهای دانش‌آموزی**

۱. بنیاد ملی نخبگان (۱۳۹۹)، آمار خروج تحصیلی رتبه‌های برتر کنکور و برگزیدگان المپیادهای دانش‌آموزی.

پیوست

پیوست ۱

جایگاه و رتبه ایران در میان کشورهای مهاجرفرست و مهاجرپذیر جهان

جایگاه ایران در میان کشورهای مهاجرفرست و مهاجرپذیر					
رتبه مهاجرپذیری	کشور	جمعیت مهاجران در ۲۰ جهان	رتبه مهاجرفرستی	کشور	جمعیت مهاجران از ۲۰ کشور اول مهاجرفرست جهان
۱	آمریکا	۵۰,۶۳۲,۸۳۶	۱	هند	۱۷,۸۶۹,۴۹۲
۲	آلمان	۱۵,۷۶۲,۴۵۷	۲	مکزیک	۱۱,۱۸۵,۷۳۷
۳	عربستان سعودی	۱۳,۴۵۴,۸۴۲	۳	روسیه	۱۰,۷۵۶,۶۹۷
۴	روسیه	۱۱,۶۳۶,۹۱۱	۴	چین	۱۰,۴۶۱,۱۷۰
۵	انگلستان	۹,۳۵۹,۵۸۷	۵	سوریه	۸,۴۵۷,۲۱۴
۶	امارات متحده عربی	۸,۷۱۶,۳۳۲	۶	بنگلادش	۷,۴۰۱,۷۶۳
۷	فرانسه	۸,۵۲۴,۸۷۶	۷	پاکستان	۶,۳۲۸,۴۰۰
۸	کانادا	۸,۰۴۹,۳۲۳	۸	اوکراین	۶,۱۳۹,۱۴۴
۹	استرالیا	۷,۶۸۵,۸۶۰	۹	فیلیپین	۶,۰۹۴,۳۰۷
۱۰	اسپانیا	۶,۸۴۲,۷۰۲	۱۰	افغانستان	۵,۸۵۳,۸۳۸
۱۱	ایتالیا	۶,۳۸۶,۹۹۸	۱۱	ونزوئلا	۵,۴۱۵,۳۳۷
۱۲	ترکیه	۶,۰۵۲,۶۵۲	۱۲	لهستان	۴,۸۲۵,۰۹۶
۱۳	اوکراین	۴,۹۹۷,۳۸۷	۱۳	انگلستان	۴,۷۳۲,۵۱۰
۱۴	هند	۴,۸۷۸,۷۰۴	۱۴	اندونزی	۴,۶۰۱,۳۶۹
۱۵	قزاقستان	۳,۷۳۲,۰۷۳	۱۵	قزاقستان	۴,۲۰۳,۸۹۹
۱۶	تایلند	۳,۶۳۲,۴۹۶	۱۶	فلسطین	۴,۰۲۲,۷۹۱
۱۷	مالزی	۳,۴۷۶,۵۶۰	۱۷	رومانی	۳,۹۸۷,۰۹۳
۱۸	اردن	۳,۴۵۶,۶۹۱	۱۸	آلمان	۳,۸۵۵,۲۶۸
۱۹	پاکستان	۳,۲۷۶,۵۸۰	۱۹	میانمار	۳,۷۱۱,۷۵۱
۲۰	کویت	۳,۱۱۰,۱۵۹	۲۰	مصر	۳,۶۱۰,۴۶۱
	:				
۲۳	ایران	۲,۷۹۷,۲۳۵	۵۴	ایران	۱,۳۲۵,۱۱۳

منبع: (UNDESA 2021)

پیوست ۲

جمعیت اتباع خارجی در ایران

نام استان	تعداد کل جمعیت استان	اتباع خارجی در استان	اتباع افغانستانی	اتباع عراقی	اتباع پاکستانی	اتباع ترکیه‌ای	سایر کشورها
اردبیل	۱,۲۷۰,۴۲۰	۷۴	۳۵	۱۴	۰	۵	۲۰
اصفهان	۵,۱۲۰,۸۵۰	۱۸۶,۳۹۰	۱۸۳,۱۲۴	۲,۲۱۱	۲۹۶	۱۵	۷۴۴
البرز	۲,۷۱۲,۴۰۰	۸۴,۸۰۵	۸۴,۳۲۱	۲۱۰	۱۱۷	۱۶	۱۴۱
ایلام	۵۸۰,۱۵۸	۱,۷۳۴	۲۹	۱,۶۹۴	۰	۰	۱۱
آذربایجان شرقی	۳,۹۰۹,۶۵۲	۳۴۲	۱۳۹	۳۵	۰	۴۹	۱۱۹
آذربایجان غربی	۳,۲۶۵,۲۱۹	۹۵۱	۱۰۷	۷۰۲	۴	۸۳	۵۵
بوشهر	۱,۱۶۳,۴۰۰	۳۰,۲۸۶	۲۹,۶۹۱	۱۴۳	۱۶۴	۱	۲۸۷
تهران	۱۳,۲۶۷,۶۳۷	۵۲۵,۰۳۳	۵۱۵,۵۶۷	۴,۹۶۵	۱,۶۹۹	۱۵۴	۲,۶۴۸
چهارمحال و بختیاری	۹۴۷,۷۶۳	۱۰۶	۹۱	۶	۲	۰	۷
خراسان جنوبی	۷۶۸,۸۹۸	۵,۰۷۵	۵,۰۴۵	۱۶	۴	۰	۱۰
خراسان رضوی	۶,۴۳۴,۵۰۱	۲۳۲,۶۷۱	۲۱۹,۴۴۲	۶,۴۰۰	۱,۷۴۴	۱۷	۵,۰۶۸
خراسان شمالی	۸۶۳,۰۹۲	۱۲۷	۹۳	۲۵	۲	۰	۷
خوزستان	۴,۷۱۰,۵۰۹	۱۱,۴۳۲	۶,۲۹۰	۴,۹۷۲	۲۳	۱	۱۴۶
زنجان	۱,۰۵۷,۴۶۱	۲۰۱	۴۰	۱۷	۱	۹	۱۳۴
سمنان	۷۰۲,۳۶۰	۳۵,۵۴۴	۳۵,۴۰۹	۷۱	۱۸	۱	۴۵
سیستان و بلوچستان	۲,۷۷۵,۰۱۴	۲۹,۶۷۶	۲۶,۸۴۶	۱۴	۲,۶۱۷	۱	۱۹۸
فارس	۴,۸۵۱,۲۷۴	۱۱۰,۰۹۸	۱۰۹,۲۴۷	۵۶۳	۷۹	۱	۲۰۸
قزوین	۱,۲۷۳,۷۶۱	۱۸,۶۸۶	۱۸,۴۰۱	۱۱۲	۲۲	۶	۱۴۵
قم	۱,۲۹۲,۲۸۳	۱۲۰,۰۲۸	۹۶,۳۶۷	۸,۳۶۵	۶,۵۴۳	۳۴۰	۸,۴۱۳
کردستان	۱,۶۰۳,۰۱۱	۴۵۰	۱۸	۴۲۴	۰	۰	۸
کرمان	۳,۱۶۴,۷۱۸	۱۲۶,۱۰۶	۱۲۵,۴۱۱	۷۶	۱۰۶	۵	۵۰۸
کرمانشاه	۱,۹۵۲,۴۳۴	۸۸۳	۴۷	۸۳۰	۰	۱	۵
کهگیلویه و بویراحمد	۷۱۳,۰۵۲	۱,۵۵۹	۱,۵۰۳	۴	۰	۰	۵۲
گلستان	۱,۸۶۸,۸۱۹	۱۸,۷۸۲	۱۸,۲۷۳	۵۴	۱۴	۱	۴۴۰
گیلان	۲,۵۳۰,۶۹۶	۴۲۵	۳۰۹	۴۲	۲	۰	۷۲
لرستان	۱,۷۶۰,۶۴۹	۳۳۱	۹۹	۲۲۶	۳	۰	۳
مازندران	۳,۲۸۳,۵۸۲	۲,۷۴۹	۲,۶۲۳	۵۶	۱۴	۰	۵۶
مرکزی	۱,۴۲۹,۴۷۵	۲۹,۶۵۰	۲۹,۲۵۷	۲۸۹	۲۲	۱	۸۱
هرمزگان	۱,۷۷۶,۴۱۵	۲۶,۱۰۷	۲۴,۱۹۵	۹۷	۷۳۰	۲	۱,۰۸۳
همدان	۱,۷۳۸,۲۳۴	۴۴۴	۲۱۷	۱۸۷	۲	۲	۳۶
یزد	۱,۱۳۸,۵۳۳	۵۳,۶۴۳	۵۱,۷۴۳	۱,۷۱۲	۹۲	۲	۹۴
جمع	۷۹,۹۲۶,۲۷۰	۱,۶۵۴,۳۸۸	۱,۵۸۳,۹۷۹	۳۴,۵۳۲	۱۴,۳۲۰	۷۱۳	۲۰,۸۴۴

(منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

پیوست ۳

وضعیت اشتغال اتباع خارجی در ایران

نام استان	تعداد شاغلان خارجی مرد و زن	تعداد بیکاران خارجی مرد و زن	نرخ اشتغال نیروی کار اتباع خارجی	نرخ بیکاری نیروی کار اتباع خارجی
اردبیل	۱۹	۲	۹۰/۵	۹/۵
اصفهان	۵۵,۶۶۶	۲,۱۲۹	۹۶/۳	۳/۷
البرز	۲۸,۹۷۵	۱,۱۶۰	۹۶/۲	۳/۸
ایلام	۷۰۶	۶۷	۹۱/۳	۸/۷
آذربایجان شرقی	۱۴۹	۸	۹۴/۹	۵/۱
آذربایجان غربی	۲۶۸	۳۹	۸۷/۳	۱۲/۷
بوشهر	۱۳,۹۲۱	۲۶۷	۹۸/۱	۱/۹
تهران	۱۸۲,۷۳۰	۴,۲۰۳	۹۷/۸	۲/۲
چهارمحال و بختیاری	۳۵	۹	۷۹/۵	۲۰/۵
خراسان جنوبی	۱,۲۱۹	۸۸	۹۳/۳	۶/۷
خراسان رضوی	۷۱,۳۰۵	۴,۷۷۶	۹۳/۷	۶/۳
خراسان شمالی	۴۰	۶	۸۷	۱۳
خوزستان	۴,۰۰۴	۴۴۲	۹۰/۱	۹/۹
زنجان	۱۳۳	۳	۹۷/۸	۲/۲
سمنان	۱۱,۶۵۶	۸۳۵	۹۳/۳	۶/۷
سیستان و بلوچستان	۸,۸۷۷	۱,۰۳۳	۸۹/۶	۱۰/۴
فارس	۳۶,۳۸۶	۱,۰۶۵	۹۷/۲	۲/۸
قزوین	۵,۹۱۴	۱۷۹	۹۷/۱	۲/۹
قم	۲۸,۰۸۰	۱,۳۷۲	۹۵/۳	۴/۷
کردستان	۱۲۹	۱۸	۸۷/۸	۱۲/۲
کرمان	۴۳,۳۲۸	۱,۰۵۴	۹۷/۶	۲/۴
کرمانشاه	۱۶۰	۷۴	۶۸/۴	۳۱/۶
کهگیلویه و بویر احمد	۶۷۴	۳۴	۹۵/۲	۴/۸
گلستان	۶,۳۲۳	۴۵۳	۹۳/۳	۶/۷
گیلان	۱۵۵	۲۲	۸۷/۶	۱۲/۴
لرستان	۱۰۹	۱۴	۸۸/۶	۱۱/۴
مازندران	۱,۲۶۸	۶۶	۹۵/۱	۴/۹
مرکزی	۹,۴۱۵	۲۵۳	۹۷/۴	۲/۶
هرمزگان	۹,۹۲۶	۳۳۲	۹۶/۸	۳/۲
همدان	۱۲۲	۸	۹۳/۸	۴/۲
یزد	۱۶,۹۵۴	۱,۳۸۳	۹۲/۵	۷/۵
جمع	۵۳۸,۶۴۶	۲۱,۳۹۴	۹۶/۱	۳/۹

(منبع: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵- مرکز آمار ایران، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۶)

پیوست ۴

تعداد پناهجویان ایرانی ثبت-نام شده برای مرتبه اول در کشورهای EU28 و EFTA به معنی اینکه داده در دسترس نیست.

۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹	
۲۱۰	۷۱۰	۴۸۵	۱۹۵	۲۵۵	۴۵۵	۱۸۵	۲۰۵	۳۴۵	۳۸۵	۲۷۰	۲۷۰	بلژیک
۴۰	۸۰	۳۵	۸۰	۴۵۰	۱۶۵	۱۰۰	۶۰	۲۵	۲۵	NA	NA	بلغارستان
۱۰	۳۵	۲۰	۰	۰	۰	۰	۵	۰	۰	۵	۵	جمهوری چک
۸۰	۱۳۵	۱۹۵	۱۳۵	۳۱۵	۲,۷۵۵	۲۷۵	۳۶۵	۵۵۰	۵۰۵	۶۵۰	۳۲۰	دانمارک
۳,۱۲۰	۸,۴۰۵	۱۰,۸۵۵	۸,۶۰۰	۲۶,۴۲۵	۵,۳۹۵	۳,۱۹۵	۴,۴۲۵	۴,۳۴۰	۳,۳۵۰	۲,۴۷۵	۱,۱۷۰	آلمان
۰	۵	۵	۱۰	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	استونی
۱۵	۴۵	۲۵	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۰	۲۵	۱۰	۳۵	۴۰	ایرلند
۸۳۵	۲,۳۲۵	۱,۷۳۰	۱,۳۰۰	۱,۰۸۵	۱۹۰	۲۹۵	۱۶۵	۲۰۰	۲۵۰	NA	NA	یونان
۲۵	۱۸۰	۶۰	۶۰	۶۵	۸۰	۴۰	۶۰	۶۰	۵۵	۴۵	NA	اسپانیا
۳۱۰	۵۲۰	۶۰۵	۳۹۰	۴۰۰	۲۶۵	۱۷۵	۱۶۵	۲۲۵	۱۸۵	۴۰۵	۱۹۵	فرانسه
۷۰	۱۶۵	۱۲۰	۶۵	۱۵۰	۰	۵	۵	NA	NA	NA	NA	کرواسی
۱۴۵	۲۷۰	۲۳۰	۲۳۰	۳۸۵	۲۶۵	۳۸۵	۴۰۰	۱۶۵	۲۴۰	۲۷۵	۱۶۵	ایتالیا
۶۰	۲۹۰	۲۰۵	۷۵	۳۵	۱۰	۲۵	۲۰	۵۵	۶۰	۱۱۰	۱۷۰	قبرس
۵	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰	۰	۵	لتونی
۰	۵	۱۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	لیتوانی
۵۵	۵۵	۵۰	۱۵	۵۵	۵۵	۵	۱۵	۳۰	۱۵	NA	NA	لوکزامبورگ
۵	۲۰	۳۰	۹۰	۱,۲۵۵	۱,۷۸۰	۲۵۰	۵۵	NA	NA	NA	NA	مجارستان
۰	۱۰	۵	۰	۵	۵	۱۰	۰	۰	۵	۰	۰	مالت
۳۷۰	۱,۵۳۵	۱,۸۷۰	۷۲۵	۸۸۵	۱,۸۹۰	۴۹۵	۶۰۵	۸۳۵	۹۳۰	۷۷۵	۵۰۰	هلند
۳۰۵	۶۵۵	۱,۰۵۰	۹۵۰	۲,۳۹۵	۳,۳۷۵	۷۳۰	NA	NA	NA	NA	NA	اتریش
۱۰	۳۵	۳۰	۱۰	۱۰	۰	۵	۰	۱۵	۵	۰	۵	لهستان
۱۰	۳۰	۱۵	۱۵	۱۰	۵	۵	۰	۰	۵	۵	۵	پرتغال
۴۰	۱۰۵	۱۴۰	۱۹۵	۱۵	۲۰	۵۵	۲۰	۲۰	۲۵	NA	NA	رومانی
۵۰	۱۲۰	۱۶۰	۵۰	۷۵	۳۰	۲۰	۰	۰	۵	۱۰	۱۰	اسلوونی
۱۵	۴۵	۱۵	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰	۵	NA	اسلوواکی
۲۵	۹۵	۲۳۰	۸۵	۱۴۰	۶۱۰	۹۰	۱۴۵	۱۲۰	NA	NA	NA	فنلاند
۵۸۰	۹۸۵	۱,۰۹۵	۹۰۰	۹۳۰	۴,۲۶۵	۷۹۵	۱,۰۱۵	۱,۵۴۰	۱,۱۱۵	۱,۱۸۵	۱,۱۴۰	سوئد
۴,۱۹۹	۵,۴۵۵	۴,۰۰۵	۳,۰۴۰	۴,۸۳۰	۳,۷۱۵	۲,۵۰۰	۲,۹۷۰	۳,۱۶۵	۳,۰۵۰	۲,۲۲۰	۲,۱۴۵	بریتانیا
۱۵	۳۵	۳۰	۱۵	۲۰	۱۰	NA	NA	NA	NA	NA	NA	ایسلند
۰	۰	۰	۰	۰	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	لیختن اشتاین
۴۵	۷۰	۱۱۰	۸۵	۱۱۰	۱,۳۰۵	۹۵	۲۵۰	۴۳۰	۳۴۰	۴۱۵	۵۵۰	نروژ
۲۵۵	۴۹۰	۴۵۵	۲۷۰	۵۳۰	۵۷۰	۱۱۰	۱۸۰	۳۱۰	۳۲۰	۲۷۵	۲۲۵	سوئیس
۱۰,۹۰۹	۲۲,۹۲۰	۲۳,۸۹۰	۱۷,۷۱۰	۴۰,۸۷۵	۲۷,۲۹۰	۹,۹۱۰	۱۱,۱۵۰	۱۲,۴۸۰	۱۰,۹۵۵	۹,۱۸۰	۶,۹۱۰	جمع کل

* NA به معنی اینکه داده در دسترس نیست.

عدم مطابقت جمع پناهجویان ثبت شده در کشورها با جمع کل به دلیل گرد شدن اعداد برای کشورها است.

منبع: Eurostat, ۲۰۲۱ بازبینی شده در ۱ می ۲۰۲۱

منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021

پیوست ۵

تعداد کل پناهیجویان ایرانی دریافت‌کننده پاسخ درخواست پناهندگی در مرحله اول در کشورهای EFTA و EU28

۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹	
۳۱۰	۳۹۵	۳۴۵	۵۶۰	۱۱۰	۳۲۰	۶۲۰	۴۹۰	۳۰۰	۲۰۰	۴۰۵	۷۴۵	بلژیک
۴۵	۷۵	۴۰	۱۴۰	۵۰	۲۰	۶۰	۱۵	۴۰	۲۵	۴۰	۲۰	بلغارستان
۱۰	۲۰	۵	۰	۵	۵	۱۰	۵	۱۰	۵	۵	۵	جمهوری چک
۱۱۰	۲۶۰	۱۶۰	۱,۴۴۵	۱,۰۵۵	۲۰۵	۲۸۰	۵۷۰	۴۶۵	۵۲۰	۳۳۰	۲۱۰	دانمارک
۷,۱۸۵	۸,۲۷۵	۸,۶۴۵	۲۷,۰۰۵	۹,۸۵۵	۱,۹۲۵	۲,۹۶۰	۳,۲۹۰	۲,۹۱۵	۲,۶۲۰	۲,۷۶۰	۱,۱۲۰	آلمان
۵	۵	۵	۵	۱۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	استونی
۲۰	۱۵	۱۰	۱۰	۲۵	۲۵	۲۵	۱۵	۲۰	۳۵	۲۰	۵۵	ایرلند
۱,۲۴۵	۶۸۰	۶۹۵	۶۳۰	۳۰۰	۱۴۵	۳۷۰	۱۴۰	۲۳۵	۱۱۵	۷۵	۳۳۰	یونان
۵۰	۱۲۵	۲۰	۶۰	۳۵	۲۰	۴۵	۱۰	۴۵	۵۵	۳۰	۷۰	اسپانیا
۲۹۵	۵۹۰	۵۳۵	۵۵۰	۲۵۰	۲۲۵	۱۹۰	۲۷۵	۲۳۵	۱۸۵	۲۶۵	۱۲۵	فرانسه
۳۰	۳۰	۴۵	۴۰	۱۵	۰	۰	۰	۰	:	:	:	کرواسی
۲۰۵	۲۷۰	۲۱۵	۲۳۰	۳۰۰	۳۴۵	۳۷۵	۲۷۵	۱۵۵	۲۴۵	۲۲۰	۱۴۰	ایتالیا
۳۰	۴۵	۴۵	۱۵	۲۰	۲۰	۵	۳۵	۲۰	۱۹۰	۷۰	۱۹۰	قبرس
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۱۵	۵	۰	۰	لتونی
۵	۱۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	لیتوانی
۳۰	۲۵	۶۰	۳۰	۲۰	۱۰	۱۵	۵۰	۱۵	۱۵	۴۰	۲۵	لوکزامبورگ
۱۵	۴۰	۶۰	۱۲۵	۲۰۵	۶۰	۲۵	۱۰	۳۰	۲۰	۵۵	۲۰	مجارستان
۰	۰	۰	۰	۱۰	۵	۱۰	۰	۰	۵	۰	۰	مالت
۸۴۰	۹۵۵	۷۳۰	۱,۵۳۵	۸۳۰	۴۱۰	۵۸۰	۱,۱۷۰	۱,۲۲۵	۱,۱۴۰	۸۳۰	۵۴۰	هلند
۳۹۰	۱,۰۹۵	۳,۰۴۰	۱,۹۰۰	۶۴۰	۴۷۵	۲۸۰	۷۵۰	۵۵۰	۴۴۵	۴۱۵	۲۵۵	اتریش
۲۵	۴۰	۲۰	۱۵	۱۰	۱۰	۱۰	۵	۱۰	۱۰	۵	۵	لهستان
۵	۱۰	۵	۵	۱۰	۵	۵	۵	۱۰	۰	۵	۰	پرتغال
۴۵	۷۵	۹۰	۶۰	۱۵	۴۰	۶۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۵	رومانی
۲۵	۱۰	۱۰	۲۵	۲۵	۲۰	۱۰	۵	۱۰	۱۰	۵	۵	اسلوونی
۵	۱۵	۵	۰	۰	۵	۵	۵	۱۰	۵	۱۰	۱۵	اسلوواکی
۹۰	۳۰۵	۸۵	۲۶۵	۳۳۵	۵۰	۱۲۵	۱۹۰	۱۸۵	۹۰	۱۵۰	۹۰	فنلاند
۱,۰۲۵	۱,۱۹۵	۲,۰۴۵	۲,۲۸۰	۱,۴۲۵	۳۹۰	۵۴۵	۱,۰۹۵	۹۸۵	۱,۲۱۰	۱,۱۷۵	۸۴۵	سوئد
۲,۵۴۶	۴,۱۴۰	۲,۷۳۵	۳,۲۵۵	۴,۳۹۰	۳,۵۰۵	۲,۳۰۰	۲,۳۴۵	۲,۷۱۵	۲,۷۶۰	۲,۷۲۵	۲,۴۶۰	بریتانیا
۲۰	۲۵	۱۵	۰	۱۰	۵	۱۰	۵	۵	۵	۰	۰	ایسلند
۰	۱۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	لیختن اشتاین
۶۵	۷۵	۱۱۰	۳۵۵	۷۹۵	۱۰۵	۱۰۵	۳۲۰	۳۹۵	۴۸۵	۶۶۵	۶۰۵	نروژ
۴۲۰	۲۳۰	۲۳۰	۱۵۰	۲۵۰	۲۸۵	۳۲۰	۲۲۰	۲۱۵	۲۵۵	۲۱۵	۱۷۵	سوئیس
۱۵,۰۹۱	۱۹,۰۳۵	۲۰,۰۱۰	۴۰,۶۹۵	۲۰,۹۹۵	۸,۶۴۰	۹,۳۵۰	۱۱,۳۰۵	۱۰,۸۲۵	۱۰,۶۶۰	۱۰,۵۲۰	۸,۰۴۰	جمع کل

منبع: Eurostat؛ برگرفته شده در ۱ می ۲۰۲۱

منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021

پیوست ۶

مجموع پاسخ مثبت پناهجویان ایرانی در مرحله اول درخواست در کشورهای EFTA و EU28

۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹	
۱۴۰	۲۹۵	۲۶۵	۴۶۰	۶۵	۲۲۵	۳۱۵	۲۰۰	۱۶۵	۵۰	۵۵	۹۵	بلژیک
۰	۲۰	۵	۵	۵	۵	۱۵	۵	۵	۵	۱۰	۵	بلغارستان
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۰	جمهوری چک
۱۰	۶۰	۶۵	۵۵۰	۳۹۰	۱۱۰	۷۰	۳۰۰	۲۷۰	۲۵۰	۲۱۰	۱۳۰	دانمارک
۱,۸۰۰	۲,۰۹۰	۲,۷۱۵	۱۵,۱۴۵	۵,۸۵۰	۱,۵۸۵	۲,۱۲۵	۱,۹۴۵	۱,۶۶۰	۱,۴۳۰	۱,۴۷۵	۶۰۰	آلمان
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	استونی
۱۵	۱۵	۱۰	۱۰	۲۰	۲۵	۲۰	۱۵	۵	۱۰	۰	۵	ایرلند
۵۷۰	۴۰۰	۴۶۰	۳۸۰	۱۶۰	۵۵	۱۲۰	۲۵	۱۰	۱۰	۳۰	۳۰	یونان
۵	۹۰	۵	۵	۱۵	۵	۱۵	۵	۵	۱۰	۵	۱۰	اسپانیا
۸۵	۱۵۵	۱۷۵	۱۹۵	۱۵۰	۱۳۵	۱۳۰	۱۵۵	۱۳۰	۱۲۵	۱۸۵	۵۵	فرانسه
۵	۵	۵	۰	۵	۰	۰	۰	۰	:	:	:	کرواسی
۱۰۵	۱۸۵	۱۵۰	۱۴۵	۲۴۰	۲۲۵	۳۲۰	۲۲۵	۱۴۵	۱۷۰	۱۹۵	۱۱۵	ایتالیا
۱۵	۱۵	۲۵	۱۰	۱۰	۱۵	۵	۵	۰	۵	۵	۱۵	قبرس
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۵	۰	۰	۰	لتونی
۵	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	لیتوانی
۲۰	۲۰	۶۰	۲۵	۲۰	۰	۱۰	۳۵	۱۰	۵	۱۵	۵	لوکزامبورگ
۱۰	۲۰	۳۵	۳۵	۱۵	۲۵	۵	۰	۰	۵	۵	۱۰	مجارستان
۰	۰	۰	۰	۵	۵	۱۰	۰	۰	۵	۰	۰	مالت
۴۰۵	۳۷۵	۳۳۰	۷۲۵	۴۳۵	۲۸۵	۲۶۰	۶۴۵	۵۲۰	۵۳۵	۴۲۵	۲۳۰	هلند
۱۸۵	۴۶۵	۱,۳۵۵	۱,۲۷۵	۴۶۵	۳۸۵	۲۶۵	۴۵۰	۳۳۰	۲۱۰	۱۶۵	۱۰۰	اتریش
۱۰	۲۰	۱۰	۵	۵	۵	۵	۰	۰	۰	۰	۵	لهستان
۵	۵	۰	۵	۱۰	۵	۵	۵	۱۰	۰	۵	۰	پرتغال
۲۰	۳۰	۲۰	۱۰	۰	۵	۵	۱۰	۵	۵	۰	۰	رومانی
۱۰	۱۰	۵	۵	۱۰	۲۰	۵	۵	۵	۰	۰	۰	اسلونی
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۰	۰	۵	۵	۱۰	اسلوواکی
۳۵	۹۵	۳۵	۱۴۰	۲۱۰	۴۰	۸۵	۹۵	۱۲۰	۴۰	۵۰	۲۵	فنلاند
۳۲۵	۴۱۰	۷۵۵	۱,۱۴۵	۶۶۵	۱۷۵	۳۶۰	۵۹۰	۳۴۰	۳۸۵	۲۵۰	۱۶۵	سوئد
۱,۳۸۶	۲,۷۸۰	۱,۲۱۰	۱,۵۶۰	۱,۷۰۵	۲,۰۰۵	۱,۲۶۵	۱,۳۱۰	۱,۴۲۵	۱,۲۸۰	۸۵۰	۴۶۵	بریتانیا
۲۰	۱۵	۵	۰	۱۰	۵	۵	۵	۰	۵	۰	۰	ایسلند
۰	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	لیختن اشتاین
۳۰	۳۰	۴۵	۲۲۰	۵۰۵	۴۵	۴۵	۱۰۰	۱۲۵	۱۳۵	۱۳۵	۱۷۰	نروژ
۳۷۵	۱۹۵	۱۹۵	۱۳۰	۹۵	۲۱۰	۲۴۵	۱۴۰	۱۵۰	۱۷۰	۱۴۵	۱۳۰	سوئیس
۵,۵۹۱	۷,۸۱۵	۷,۹۵۵	۲۲,۱۸۰	۱۱,۰۷۵	۵,۶۰۰	۵,۷۲۰	۶,۲۶۰	۵,۴۴۵	۴,۸۷۰	۴,۲۳۵	۲,۳۷۰	جمع کل

منبع: Eurostat؛ برگرفته شده در ۱ می ۲۰۲۱

منبع داده بریتانیا در سال ۲۰۲۰: Home Office Immigration Statistics, retrieved 28 May 2021

پیوست ۷

تعاریف شاخص های جریان بالقوه مهاجرت

■ تعریف شاخص جریان بالقوه مهاجرت

شاخص جریان بالقوه مهاجرت نشان دهنده کاهش یا افزایش جمعیت هر کشور در صورت برداشته شدن موانع مهاجرت است.

A: تعداد افراد تحصیل کرده ای که تمایل به ورود به کشور دارند

$$\text{Potential Net Migration Indexes (PNMI)} = ((A-B)/C)*100$$

B: تعداد افراد تحصیل کرده ای که تمایل به خروج از کشور دارند

C: جمعیت افراد تحصیل کرده کشور

■ تعریف شاخص جریان بالقوه جذب استعدادها

شاخص جریان بالقوه جذب استعدادها پتانسیل مهاجرت در میان افراد تحصیل کرده را می سنجد و نشان دهنده کاهش یا افزایش جمعیت افراد تحصیل کرده ای هر کشور در صورت برداشته شدن موانع مهاجرت است.

A: تعداد افراد تحصیل کرده ای که تمایل به ورود به کشور دارند

$$\text{Potential Net Brain Gain Indexes (PNBGI)} = ((A-B)/C)*100$$

B: تعداد افراد تحصیل کرده ای که تمایل به خروج از کشور دارند

C: جمعیت افراد تحصیل کرده کشور

■ تعریف شاخص جریان بالقوه مهاجرت جوانان

این شاخص نشان دهنده کاهش یا افزایش جمعیت جوانان هر کشور در صورت برداشته شدن موانع مهاجرت است.

A: تعداد جوانانی که تمایل به ورود به کشور دارند

$$\text{Potential Net Youth Migration indexes} = ((A-B)/C)*100$$

B: تعداد جوانانی که تمایل به خروج از کشور دارند

C: جمعیت جوانان کشور

